ALİ ŞERİATİ

DİNLER TARİHİ

Çeviren: Erdogan Vatansever

KIRKAMBAR KITAPLIGI

IÇINDEKILER

Hayati

Sunus

Dr. Ali Seriatî

23 Kasim 1933’te Horasan eyaletine bagli Sabzi-var’in Mezinan köyünde dünyaya gelir. 1950’de Meshed’teki ögretmen kolejine girer. 1952’de Meshed’in yakinlarindaki Ahmedabad köyünde ögretmenlige baslar. 1955 yilinda Mektebi Vasita’i yazar. Ebu Zer-i Giffari’yi tercüme eder. 1956’da Meshed Üniversitesi’ne girer. “Ulusal Direnis Hareketi”ne üye oldugun dan babasi ve diger üyelerle birlikte tutuklanir. 6 ay tutuklu kalir. 1959’da Alexis Carrel’den Dua’yi tercü me eder. Üniversiteden basari ile mezun olur. 1960’da Fransa’ya gönderilir, orada Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerine çalisir. Cezayir Kurtulus Hareketi’ne aktif ola rak katilir. Bu faaliyetlerinden dolayi Paris’te tutukla nir. Bu arada birçok makale, konusma ve çevirisi degi sik dergilerde yayinlanir. Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerinde doktorasini tamamlayarak 1962’de Iran’a döner ve sinirda tutuklanir, aylarca hapiste kalir. Ög retmenlik

ve Meshed Üniversitesi'nde asistanlik ya par. Meshed, Hüseyniye-I Irsad, Tahran Üniversiteleri ile diger merkezlerde konferanslar vermeye baslar. Hüseyniye-i Irsad 1973 Eylül'ünde kapatilir. Iran gizli servisi Savak, Seriatî'yi aramaya baslar. Kendisini bula mayinca babasini tutuklar. Babasi bir yil tutuklu kalir. Seriatî teslim olur ve 18 ay hücrede kalir. 1975-77 ara si Savak'in takibinden sürekli kaçarak, baskalarinin evinde kalarak çalismalarina devam eder. Sabahlara kadar süren konusmalar yapar. 16 Mayis 1977'de Avrupa'ya hicret eder. 30 gün sonra Ingiliz istihbara-ti'nin da yardimi ile Savak tarafindan sehid edilir. 27 Haziran 1977'de Sam'daki Hz. Zeyneb'in türbesinin yanina gömülür.

Sunus

Elinizdeki kitap, sehid ögretmen Dr. Ali Seriatî'nin 1971 yi linda Tahran'da Hüseyniye-i Irsad'da verdigi "Dinler Tarihi ve Dinleri Tanimak" isimli derslerinden derlenmistir.

Bu derslerin bir araya toplanip hazirlanmasi için Seriatî'nin hayattayken faaliyetleri sirasinda tanzim edilmis olan kasetler den ve teksirlerden faydalanilmistir. Bu metinlerde, Dr. Seria tî'nin sonradan çesitli konularda kasetlere ek olarak söyledikle rine mutabik kalinmistir. Isin hizli olmasi için o zaman çikaril mis olan metinler de eklenmistir.

Sehid Seriati, bazi derslerin sonunda, sorulan sorulara ce vap vermistir. Bazen mecburî olarak açiklamalar yapmistir. Ta mamen kasetten kitaba aktarilan bu cevaplar ve açiklamalardan derslerin muhtevasiyla ilgili olanlari, konunun sonuna eklen mistir. Konuyla ilgisi olmayanlar ise ekler bölümünde veril mistir.

"Dinler Tarihi ve Dinleri Tanimak" adiyla verilen dersle rin tamami ondörttür. Her biri yediser ders olmak üzere, iki cilt halinde düzenlenmistir. Her cildin sonundaki ek ve fihristlere ilaveten kavramlar ve deyimler indeksi de verilmistir. Yedinci ve sekizinci derslerdeki konularin, derslerin genel gidisatiyla dogrudan bir ilgisi yoktur. Bu derslerde Sehid Seriati, yanlis an lasilmalari ve tahrifleri önlemek için, birçok temel Islâmî konu hakkindaki anlayislarini ve düsüncelerini açiklamistir. Sehid Seriati, konulari parçalamaktan sakinmak, genel sartlari göster mek hatta dinler tarihi derslerinin hararetini korumak için mecburen kendi itikâdi anlayisini açiklamistir.

Sehid ögretmenimiz, dürüst kisiligi, yetenegi ve basta Islâm olmak üzere diger kültür ve ideolojileri vukűfiyetiyle her türlü kavram ve deyimleri yerli yerinde kullanmistir. O'nun, Inkilâbî, mektebi akîdesiyle düsüncelerini iyice arastirmak, tanimak, ki saca O'nun mirasindan istifade etmek gerekir.

Bu dersleri bir araya toplarken, derslerin verildigi zaman daki kronolojik sirayi korumayi tercih ettik.

Aziz okuyucularin dikkatini son olarak asagidaki noktalara çekmek istiyoruz:

1. Ara basliklar, sözkonusu kasetlerden aynen alinmistir.

2. Konularin kasetlerden kitaba aktarilmasinda emanete ria yet edilmistir. Zorunlu olarak eklenen bir kelimenin ve ibarenin belli olmasi için [ ] isareti kullanilmistir.

3. Kasetlerdeki sorularin metni aynen aktarilmamistir. Önemli durumlarda kisaca verilmistir. Sorulardan anlamsiz ve gerekli olmadigi halde sorulmus olanlar, bazi paragraflarin bas langicinda, "…." isareti ile gösterilmistir.

Dr. Ali Seriatî'nin Eserlerini Bir Araya Toplama ve Düzenleme Bürosu

ve DINLERI TANIMAK

BIRINCI DERS

“Sizden, iyiye çagiran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

Önce Irsad Kurumu’na tesekkür ediyorum. Hak edilse bile tesekkür etme ve övme gibi bir âdetim yoktur. Sebebi de su; memlekette tesekkür ve övgü o kadar artmis ki, gerekli oldugu yerde bile insan tesekkür etmekten korkuyor. Ama sundan te sekkür ediyorum ki, konusma programlarimi ders programlari na çevirmeyi kabul ettiler. Ben sahsen, belli tiplerin konusma ve nutuk yoluyla topluma bir hizmet yapabileceklerine inanmiyo rum. Yani, hem ben hatipligime inanmiyorum, hem de halk. Sa yet bir ögretmen olarak elimden bir is geliyorsa, o da bildigim ölçülerde ders vermektir. Bu nedenle burada, her zamankinin aksine kendimi suyun içindeki bir balik gibi hissediyorum. Bu rada istiyorum ki, hür düsüneyim, hÜr konusayim; eger imkân olursa derste ögrenciler tarafindan tenkit yapilsin, sorular sorul sun, onlara cevap vereyim. Sinifin degeri daha çok bu yüzden artmaktadir. Ama maalesef buna da imkân yok. Çünkü bu si-14

nifin mevcudu oldukça fazla. Vakit olarak da ders süresi içinde bu, fiilen mümkün degildir. Siz hanim ve beylerden, çaresiz ola rak dersten sonra, yani programin bitmesinden sonra sorularini zi yazmanizi rica ediyorum. Arkadaslar, yazdiginiz sorulari ge lip alacaklar, sonra kuliste firsat buldugum ölçüde sorularinizi cevaplandiracagim.

Bu derslere devam eden hanim ve beylerden küçük bir di ger ricam da sudur: Ahlaken bütün derslere gelme sorumlulu gunu tasisinlar. Yani dersin bütün döneminde hazir bulunsun lar. Zira, evvela genel olarak dersin konusmadan farki sudur: Ders, konusmanin aksine basli basina bagimsiz bir ünite degil dir. Bu yüzden genelin sadece bir dersin sonunda hüküm ver mesi eksik bir sey olur. Eger biri, incelenen konu hakkinda bir veya iki oturuma katilip, üçüncü oturuma katilmazsa, o iki ders hakkinda verecegi hüküm konusmaci ve konu açisindan eksik olmakla kalmayacak, belki bazen söz konusu olana aykiri bile olacaktir. Söyle ki, bir oturumda giris ve usul Ortaya konuyor. Ikinci oturumda bir teorinin çesitli yönleri ve ona aykiri teoriler inceleniyor. Üçüncü, dördüncü veya besinci oturumda ise kesin sonuca ulasiliyor. Bu orta kisimlardan birine gelse, sonra gider se ve buna dayanarak hüküm verirse, bu durum ilmî ve ahlâkî açidan zor bir mesele dogurur. Bu sekilde hüküm vermek, ava min ve halki aldatanlarin isidir.

Ikincisi, dersleri sonuna kadar takip etmek, benim özel egi tim yöntemimdir. Ulemadan bir beyefendi söyle buyuruyordu: “Çok acemi bir vaiz konustugu zaman, Islâm’in usűlü 28’dir de yip baslar; 27 tanesini söyleyip birini unutursa yuhalanir. Ama tecrübeli bir vaiz söyle der: Usulen Islâm su sekildedir. Bunlarin dördünü bile söylese basarilidir.” Bazi sahislar tecrübelidir. Bir teoriyi veya bir dini söz konusu yapmak istedikleri zaman, di ger teorilerin ve konularin hepsini kolaylikla reddedebilecek se kilde ortaya koyarlar. Önce karsi oldugu o din veya teorinin ta rifinde, tahlilinde öylesi bir giris siralamasi yapar ki usulen yan lis olusu, zayif olusu, mahkűm olusu herkese karsi sabitlessin. Böylece onu kolaylikla reddedebilsin. O noktaya ulastiktan

sonra, kendi inancinin konusu olan teorinin parlakligini arttirir. Bu kurnaz adam elbette basarili olacaktir. Fakat sadece propa ganda açisindan. Genel yönü açisindan da basarili olmasi muhte meldir; ama ilmî açidan dürüst bir insan degildir.

Dürüst insan, kendine özgü bir dine ve ideolojiye inandigi halde, kendisine aykiri olan görüsleri, hatta dinleri bile tanitma ve arastirma asamasinda o görüse muhalif degilmis gibi ortaya koyan Insandir. Bütün ilmî inanç ve inceleme ahengiyle tarafsiz ve insafli olarak meseleyi ortaya koymasi gerekir.

Bu sekilde, elbette is zorlasir. Ama zor da olsa bu sekilde reddediniz. O dini veya teoriyi gerçekten red d ettiyseniz, sonra bu redden kendi dininizi ispat ettiyseniz, zihinlerde bu dinin hakikati ve mantikli ispati kalacaktir. Ama eger diger dinleri, böyle parça parça eder, baslangiçta aykiri, inatçi ve düsman bir sekilde tahrif edip, çirkinlestirir ve hakaret ederek hatirlatirsa niz, daha sonra da kendi hakikatinizi kolayca ispat edebilirsiniz. Ama bu, ilmî olarak dinleyenler için yeterli olmayacaktir. Bura da reddedilen görüsü ve teoriyi yarim bir makale halinde bile okuyacak olursa burada söylediklerimizin yanlis oldugunu an layacaktir. Düsmanca seyler oldugunu, dinî kinden kaynaklan digini veya ilmî taassup oldugunu anlayacaktir. Neticede çok sade olarak, o makaleyle dönüs yapar. Bu dinin veya ideolojinin bir asigi da

geri çevrilmis olur.

Yeniçagdaki însafli(!) Avrupali bilginlerin Islâmla ilgili açik lamalari tipki Ortaçag'i ruhanilerinin düsmanca, tepkici tanit malari gibidir. Ama ben o derece kurnazliga sahip degilim. Özelligim sudur: Bir teoriyi dinî ve ilmî açidan muhalif oldu gum halde, onu inceledigim zaman dinleyicimin muhalif oldu gumu hissetmeyecegi sekilde ortaya koyuyorum. Dinleyicimin kendisini de bu teori ile basarili oldugunu hissedecegi sekilde tahlil ediyorum. Dinleyici daha önce bundan baska bir sey de-miyordu. Bu yüzden onu elestirdigimde teorinin gerçekten ilmî ölçülerle tahlil edildigini, taninmis oldugunu iyice anlar. Ilim ve mantik ölçülerine göre, ne telkin edildigini, ne de taassup, men faat ve dinleyicilerin hosuna giden sekilde red edildigini his-16

seder. Böyle olunca da bir dine ve ideolojiye dayanilirken o da yanma ilmî bir degere ve inceleme degerine sahip olmus olur.

Önceki yillarda, Meshed'de verdigim dinler tarihi derslerin de, her dini, ders olarak inceledigim zaman, bagimsiz dinleyici ler merak için bir oturuma geliyorlardi; sonra diger oturumlara gelmiyorlardi. Benimle ilgili hükümleri, o oturumda verdigim dersten ibaret oluyordu. Onlara göre nisanin son haftasinda Lao-Tsucu, mayisin üçüncü haftasinda Konfüçyüsçü, mayisin son haftasinda ise Müslüman idim. Bu tarz hükümlerin, bireysel açidan önemli olmadigi dogrudur, ama hükmü veren kimse açi sindan usulen dogru degildir. En azindan bunun kendisini tat min etmemesi gerekir. Bu nedenle bütün meseleler, topluca arz edilip, bir araya toplandiktan sonra bu ders tamamlanmistir. Bir devre tamamdir. Sonra bu devrede, bütün ilmî teorilerin ve ekollerin ortaya konulmus olduguna emin olabiliriz. Konu, ilmî bir üniversite sinifinda, dinî taassuptan uzak olarak, gerektigi gibi arzedilmistir. Bu arada, istedikleri herseyi söyleyeceklerdir: "Islâmî Irsad Kurumu'nda, dinlerden bahsedildigi zaman netice nin hangi dinin faydasina olacagi bellidir. Tarafsiz ve ilmî kala maz." Evet ama, eger inceleme tarafsiz ve garazsiz, ilmî bir neti ce verirse o zaman onu mecburen kabul etmek gerekir. Zira ben, fikrî garaza karsi oldugu gibi, bugünkü âlimlerin söyledigi ilmî tarafsizliga da karsiyim. Zira düsmanlik ile tarafsizlik disinda üçüncü bir yol var. O da fikrî sorumluluktur. Bu, muhtaç oldu gumuz bir seydir.

Ancak bu dönemde, yasadigimiz bu toplumda bir ilerici olarak, îslâmî bir toplum olarak bu mevcut zorluklarla, -bilahare yirminci asrin bir insani olarak sahip oldugumuz zorluklarla-usulen din meselesinin, dinler tarihinin veya din sosyolojisinin ortaya konulmasinda ne gibi faydalar vardir? Su anda buradaki isimiz olan dinler tarihi, bu neslin ihtiyaci olan bir mesele mi dir? Yoksa bu is üniversitenin bir kösesinde incelenmesi gere ken bir ilmî inceleme dali midir? Genel düzeyde zihinleri bu meseleye çekecek bir konu degildir. Din fenomeni öyle bir sekil de ortaya çikmistir ki, bir grup dindardir ama sahip olduklariyla

yetiniyor, onunla amel ediyor. Bir grup ise dindar degildir; fakat gerçek hassasiyetlerin, hedeflerin, dertlerin, eziyetlerin pesinde dir, onlarla mesgul oluyor. Bununla beraber din meselesinin bu sekilde ortaya konulmasinin, bu zaman için ne faydasi vardir? Öncelikle yanlis anlasilmanin aksine, var olan seyin, dogru ta savvur edilmesi gerekir. Dini tanimanin ve dinler tarihi mesele sinin bizim için iki nedenle acil ve hayatî bir yönü var.

Birinci neden, anlamaktir. Biz aydinlar veya bu toplumun egitimli insanlari tek basina sosyal bir grup degiliz. Aydinlarin en büyük hatalarindan birisi, kendilerini toplumun özel bir gru bu, kesimi veya sinifi olarak görmeleridir. Bu “entellektüelin alinasyonu”dur. Bu mesele, ondukuzuncu asirdaki bilimsel felsefe ve bilimsel sosyalizmde sözkonusu edildi. Egitim gören insanin, yavas yavas kitaplarin, bilgilerin, arastirma yaptigi konunun içi ne oldukça fazla dalmasi ve batmasi mümkündü. Ilmî, edebî, dinî ve felsefî konularda çok titizlesiyor; olaylardan, gerçekler dünyasindan, halkinin ve toplumunun günlük hayatindan uzaklasiyor, onlara yabancilasiyordu. Aydin, kendisini toplum ve zamandan soyutlanmis, ayrilmis bIr grup olarak hissediyor du. Bu ise, entelektüelligin bir hatasi ve hastaliginin sonucudur.

Dünyada, düsünecegimiz her düzeyde, düsünecegimiz her huyda, iman, felsefe ve ideolojiye göre sahip olacagimiz her imanla bu özellik hepimizde ortaktir. Sosyal bir beden, yani kül li bir topluma bagimli bir üyeyiz. Bu toplum, gördügünüz ger çek bir toplumdur. Dünyanin bu kösesinde, bu bölgede ve bu topraklardadir. Beseri saflarin bu safindadir, bir gerçege sahip tir. Oldugu her sekliyle, duygulariyla, iliskileriyle, özellikleriyle ve mevcut dertleriyle vardir. Biz aydinlar, bulundugumuz her durumda, sahip oldugumuz her görüsle bu topluma bagli üye leriz. Bu toplum ise dinî toplumdur. Toplumumuzun dinî top lum olusundan ve tarihimizin dinî tarih olusundan ilmen süphe edilemez. Iran tarihine bakalim; en azindan ondört asirlik Islâmî bir geçmisi vardir. Gerçek dinî hassasiyetlerle, faktörlerle sekil almis ve meydana gelmistir. Kültürümüz dinî kültürdür. Yunan kültürü veya Roma kültürü degil ki, dinî olmayan bir kültür ol-

sun veya daha çok felsefî bir kültürdür denilebilsin. Millî veya laik degildir, dinîdir. Onu da geçin; simdiki toplumumuz, sos yal iliskileri, gelenekleri, düsünce tarzlari, kültürel konumu, vic dan ve ruhuyla yüzde yüz dinîdir.

Aydinin bütün toplumu kendi zevkine ve kendi grubunun aydinca iç iliskilerine göre genellestirmemesi gerekir. Bu aydi nin hatalarindan birisidir. Dinî bir toplumda yasiyoruz, dinî bir tarihe bagliyiz, dinî bir kültür atmosferinde nefes aliyoruz. Böy lece kültürümüz dinî kültürdür. Eger aydin suurlu ve kendi toplumunu suurlanmaya yöneltme sorumlulugunu kendinde hisseden bir gruptan ise, bu aydinin her seyden önce “kendisi ile toplumu arasinda bir köprü” meydana getirme düsüncesinde ol masi gerekir. Böyle bir köprü, dine dayanmak, dini bilmek, dini ilmî yönden dikkatli bir sekild e incelemek ve toplumumuzun ruhunun özünü yapan dini tanimaktan baska bir sey degildir. Birinci söz budur.

ikincisi, bizler aydin sifatiyla diger bir konuma daha sahi biz. Bu, dünya aydin zümresine fikrî ve ruhî bagliliktir. Biz, fikrî ve ruhî yönden toplumumuzdan, tarihimizden, milletimizin sosyal hayatindan beslendigimiz gibi, ayni zamanda evrensel fikrî ve ideolojik ortamin da etkisindeyiz. Biz dogulular “maki-naizm”, “bürokrasi” veya “teknokrasi” hakkinda konustugumuz zaman sanayi kapitalizminden, rekabetçi kapitalizminden ve uyumdan bahsettigimiz zaman bu, doguda bizim de bunlara mahkűm oldugumuzdan bunlardan bahsediyoruz mânâsina gelmez. Teknokrasiye, bürokrasiye, fasizme, modern teknokrat lara vb. mahkűm oldugumuz anlaminda da degildir. Bir asra bir dile ve evrensel iliskilere bagliyiz. Bu iliskilerde de birtakim me seleler söz konusudur. Bu asirda yasadigimiz için asrin en temel meselelerini görmemezlikten gelemeyiz. Simdiki insani tanima nin en temel sartlarindan ve faktörlerinden birisinin, dinin yeni den sosyal, siyasî, felsefî; ilmî ve fikrî yollardan ortaya konul mus olmasi enteresandir. Zira din yeniden, özellikle ikinci.dün-ya savasindan sonra, yeni insanin arasinda söz konusu olmus tur. Hangi sekilde söz konusu olmustur?

Bu eski dine bir dönus müdür?

Hayir, geriye dönüs,durumu degildir. Belki insanin bir geli sim durumudur. Bugünün insani Ortaçag'a geri dönmek istemi yor. Eski Yunan ve Roma dinine geri dönmek istemiyor. IlimsIz ve ilimden alt düzeydeki dinlerin ipini boynuna geçirmek istemi yor. Dönüs dinlere degildir. Dönüs "Din"edir.

Ilmî gelisiminde, ilim ötesi bir duyguya ihtiyaç hissediyor. Bunun adi bir çesit maneviyattir, bir çesit dindir. Bugünkü insan bunu aramaktadir ve bunu böyle isimlendirmektedirler. Bugün kü insan, böylesi bir dinî, Imani bulmanin telasi içerisindedir. Yeni hayatta bunu kaybetti. Boslugunu su anda hissediyor. Biz büyük bir dinî kültüre ve tarihin en büyük dinlerinden birine bagliyiz. Tarihin en son büyük dinine bagli insanlar olarak, bu günkü aydinlarin ve düsünürlerin genel telasinda, insanin muzdarip ve arayis içindeki ahenkli ruhunda, ilim ötesi bir imani meydana getirmek için, (ama mantikli ve makűl bir iman mey dana getirmek için) ortak bir telas ve gayret Içinde olalim. O bü yük ideali bulma yolunda insanliga yardim edelim. Bu isin gere gi sudur: Bizim ilk önce kendimizi ve kültürümüzü, su anda eli mizde olan yikilmis ve donmus sekliyle degil, kaynayan, cosan bilinç ve fikrî hareket yaratan bir ideoloji seklinde degil, belki gürültüsüz, tezahüratsiz, çok sade ve samimi ders yaparcasina çalismamiz gerekir. Çabuk geçen hislere, tekrara, telkine, mev cut zihniyetlerin uyutmasina ve çogunlugun sefkatlarina daya narak degil, belki çok yavas ve yapici bir sabirla, adim adim, tip ki bir arastirmaci ve ögrenci gibi baslayalim. Bir dönemi arastir maci olarak geçirelim; bu vesileyle genis bir genel ortam hazirla yalim. Siz o zaman bir kültür devriminin öncüleri gibi, bu tas lasmis toplumun ve asrin boslugunda, Islâm'i yeniden ve bilinç li tanimanizla, payiniza düseni ve sorumlulugunuzu ifa edecek siniz. Bu asra ve bu topluma bagli aydin unvaniyla fonksiyonu nuzu yerine getirin. Bu, her halükârda bu büyük yolda küçük bir adimdir. Ama bu küçük adimi dogru atmak gerekir. Bunun birinci usulü, sabir ve tahammüldür. Bir ögrencinin isi gibi bir istir. Heyecan, doyum ve zevk veren konusmalarin yerine yo-20

rucu dersleri seçelim. Tahammül edelim. Geçmiste heyecan, tah rik, telkin gerektiyse bile, artik yeter. Tanimayi düsünmek gere kir. Eger sadece suursuz bir iman yeterli olsaydi, besyüzmilyon müslümanla bir seyler yapilmis olmasi gerekirdi. Mucizevârî Is ler yapan iman, tanimaktan sonra gelir.

BURJUVAZIYDI, ILIM DEGILDI

Su anda sözkonusu olan mesele, bugünkü insanin yenilgisi-dir. Bugünkü insanin heyecanli bütün ideallerinin yenilgisi.

Avrupa'da Ortaçag döneminde (bizim halkimiz da böylesi bir dönemde yasiyor) büyüklere saygi, geçmisle övünme, edebî ve dinî sahsiyetlerle Övünme, dini merasimler, ahlâki degerler, millî, kavmî ve ahlâkî geleneklerin hepsi kutsaldi. Insana ve dünyaya hakim mutlak hakikatler ve apaçik meseleler idi. Her toplumda, her dinin usulü söyleydi: “Gerçek budur, bundan baska gerçek yoktur.”

“Gerçek budur bunun disinda bir sey yoktur” esasi gökten gelmis ve dogruluklarinda hiç bir süphe olmayan yüce hakikat ler sifatiyla, o dönemin bütün fertlerince kabul görmüstü. Bu emin ruh, süphe kabul etmez imani görüs, halkin hayatina sükűnet veriyordu. Bizim dindar halkimizda olan ve bütün Or taçag boyunca batida olmayan sey ise dinî izdiraptir. Zira din, onu kaplayan bir bütün olarak sosyal geleneklere, insanî iliskile re, ahlâk ve inançlar bütününe cevap veriyordu. Kendisini takip edenlerin, manevî ve fikri ihtîyaçlarini giderebiliyordu. Yüküm lülüklerin tümü ortadaydi. Dünya büyük bir çadir seklindeydi. Küçük ve ayrintisiz bir dünya. Bir kapi ve vücutla bagliydi, belli ve açikti. Dört unsurdan yapilmisti. Altta insanlar, yukarida tan ri ve melekler; bütün esrar ve varligin dindeki hakikatlari… Bü tün dinler arasinda sadece Hiristiyanlik dini, azizlere, ruhanile re, halkin ve tanrinin islerini temsilcilerine sahipti. Digerleri hiç bir seye sahip degildi.

Her dindarin görüsüne göre, meselâ, Ortaçag'da bütün dünya, kuzeyden baslayip, Lizbon'a dogudan jenuvadusa ka

dardir. Bu, bütün dünya idi. Oradan ötesi ise, yani dogu, bizim yasadigimiz yerler kâSristandi. Lizbon'dan o tarafi ise karanlik lar deniziydi. Gökyüzü hakim bir tavan gibi, kapali bir kubbe dir. Yukarida bir tanri var; bazen Ruhü'l-Kudüs seklinde, bazen Baba seklinde, bazen ise Ogul seklindedir.

Gökteki bu tanrinin yer yüzünde bir temsilcisi var. Kimdir? Papa! (Insanlarin babasi, Allah'in ümmetinin pederi!)

O, dinin temsilcisidir; “Kutsal Ruhun” Tanri'nin Ruhu'nun veya Mesih'in Ruhu'nun getiricisidir. Gökyüzünde bu ruh, ince ve teferruatli ahiret islerinin idare temsilcisi olan kilise teskilati araciligiyla Papa'ya ve kardinallere veriliyor. Bu el ele mertebe ler dizisi sekilde, küçük köylere kadar uzaniyor. Bu köylerde, ruhbanlar vardir. Bunlar o ruhu tasiyan idarenin görevlileridir, ruhanilerdir.

Bu ruhaniler de o ruhu, “cismaniler” arasinda yayiyorlar. Yani, halkin yasayis felsefesi, yaratilisin gayesi ve hayatin yönü de oldukça açik ve bellidir. Bir tek kelime; arinma, ilk günahtan arinma.

Âdem, cennette günah isledi. Âdemogullari bu “ilk güna hin” cezasi nedeniyle ebedi olarak tanrinin

gazabina ugramislar dir, daimi olarak cennetten çikarilmislardir. Bu günaha bulas mis, mahkűm insanin hedefi nedir? Beraat etmektir.

Dinin isi nedir? Bu ruhun araciligi ve ruhanilerin yardimiy la insanin kesilmis olan bagliligina ve Cennet'e tekrar ikinci defa kavusmaktir. Religion, yani din budur. (Re) önceki tekrar anlamindadir, Latince olan (Legar) kelimesi de varligin bütün esrari ile âlemin ve Adem'in ilk yaratilis anindan zamanin sonuna ka dar birlesme anlamindadir; amellerin, ahlâkin, insanin hayat fel sefesinin hepsi vardir. "Ve kefanâ kitabellah!"

Görev ve sorumluluklar da belli ve açiktir. Kiliselere üyelik, papayi izlemek, bütün felsefî, ilmî, itikadî, insanî ve siyasî mese lelerde resmî ruhanilere itaat etmek, bilahare vaftiz guslü, sarap içmek, kutsal ekmegi yemek ve Pazar günleri ayinlere katilmak tir (cemaat namazi). Yön belli, yol belli, hedef belli, hayat sakin ve alinyazisi itaatkârdir. Iste kurtulus yolu! Dünya bu, ahiret o,

hepsi belli; sinirli, sabit, açik. Artik baska ne istiyorsun? “Ölüm istiyorsan, mezarliga git!”

Artik izdirabin anlami yok. Bu tarz hayatta, böylesi bir dün yada ‘bilmiyorum’ diye bir sey yoktur; süphe, müphemlik peri sanlik yoktur.

Dünyanin gurbeti, insanin yalnizligi, alinyazisinin karanli gi, hayatin boslugu, ruhun isyani, felsefî karamsarlik, fikri ümit sizlik, hakikatin belli olmayisi yoktur. Bosluk yoktur. Bu âlemin hiç bir kösesi çatlak degildir. Gökyüzü daima dönen bir kubbe dir, yeryüzü serilmis bir yataktir. Avrupali insan, Katolik mez hebi, Tanri, Peygamber, Baba, Ruhű’l-Kudüs, Cebrail, Hedef, Yaratilis, Mesih, Siginaklar, Kilise, Peder, Baskan, Allah’in ko yunlari ve Koyunlarin çobani, yani Papa ve Halk; hepsi bellidir.

Ansizin haçli seferleri geldi. Dünyanin bütün kapali ve eski dar duvarlari parçalandi. Yeryüzü kâinatin merkezi, gökyüzü tavan olmaktan çikti. Lizbon ve Cenova dünyanin ortasi ilân edildi. O tarafta Amerika kesf edildi. Bu tarafta bütün dogu, Iran, Arabistan, Türkistan, Hind, Çin…

Diger dinler gelip bunlara karsi boy gösterdiler. Hasmetli tarihler, zengin ve çesitli medeniyetler, daha büyük ve güçlü kültürler; düsünceler ;nançlar, ideolojiler, bi’setler, toplumlar, ve diger her sey sarsildi. Düsünce hürriyeti, hareketli kültür, de gisken ruh; Islâm medeniyetinin, hür içtihadin, Islâm dininin ve toplumunun birkaç nesil boyunca Hiristiyan halk kitleleri ile te masta bulunmasi, Ortaçag’i degistirdi. Hiristiyan alemindeki dogma, taassup ve dar görüslülük yikilmis oldu.

“Mukaddesata” itiraz basladi (Protestanlik). Sonra hareket, degisme ve yeni medeniyet. Haçli seferleri, Ortaçag boyunca durgun olan Bati Hiristiyan aleminin ansizin iki farkli cepheden saldiriya ugramasi neticesini dogurdu.

Bunlardan biri, Bati toplumunun maddi temelinin ve iktisadî ve itikadî alt yapisinin, dünya görüsünün dagilip yikil-masiydi. Ortaçagda Bati, alt yapisi feodalite, üst yapisi din olan bir toplumdu.

Bu her ikisine birden saldirildi. Ikisi birlikte dagildi. Fiilen dinsizlik tarihini ele aldiktan sonra dinler tarihine ulasalim. Iki saldiri birlikte basladi, bu tesadüf degildi. Bunlarin her ikisi za hiren her ne kadar ayri görünüyorlarsa da, birbirlerinin sebep ve sonucudurlar. Ben insanî meselelerde, özellikle sosyolojik meselelerde illiyetin aslini dogru görüyorum. Ama felsefedeki illiyet ile tabiat ilimlerindeki illiyet arasindaki fark, sebep ve so nuç iliskisinin tek tarafli olma yerine iki tarafli olmasidir. Bir aradaki iki sosyal isaret arasinda daima sebep ve sonuç iliskisi olur.

Meselâ, tabiatta ates, (sebep) suyu kaynatiyor (sonuç); ama suyun kaynamasi, yani sonuç, atesin yakmasi üzerinde artik bir etki birakmiyor. Sonuçtan sebebe olan yol, kapalidir. Sosyal isa retler arasindaki iliskilerde de sebep, sonucu meydana getiriyor; ama sonuç ortaya çiktigi zaman sebebin üzerinde etki birakiyor. Yani sebebin rolünü, ona karsi oynuyor.

Konusmaci (sebeb), toplulugu heyecana getiriyor (sonuç), toplulugun heyecani ise, konusmaciyi etki altina aliyor; onu he yecanlandiriyor. Bu heyecan tekrar toplulugun üzerinde etki bi rakiyor. Bu iki kutup sebep-sonuç iliskisi, bu ikisi birbirleriyle iliski içerisinde olduklari sürece devam eder. Karsilikli bir etki lesim (gidis-gelis) vardir.

Bir toplumun iktisadi alt yapisi ile itikadî üst yapisi arasin da da böylesi bir Iliski vardir. Marksizm bu iliskiyi tek yönlü olarak görüyor.

Antimarksistler sosyolojide illiyeti (nedenselligi), ya inkâr ediyorlar veya basarisiz bIr sekilde, üretimde düzensiz ve ikti satsiz bir alt yapi önerip diger bir faktörü onun yerine koymaya gayret ediyorlar. Irk, cografya, tabiatla savas, içgüdü, kültür vb. gibi faktörler.

Ama ben, tarihin bütün sosyal devreleri için hepten bir ka nuna inanmiyorum. Bedevi toplumlarda (kabilelerde) cografya nin tam etken olduguna inaniyorum. Cografya, toplumun yapici ve tayin edici alt yapisidir; toplum kurumlarinin, bu cümleden olmak üzere iktisadin tayin edicisidir.

Ilerlemis toplumlarda iktisadi üretim; alt yapi ve ayni za manda tayin edici bir etkendir. Üçüncü asamada, yani Durkheim’ci anlamiyla “IndIvidualizmin” gerçeklestigi asirda, insanî su ur, bilgi, görüs, antropoloji, sosyoloji ve tarih sosyolojisi daha çok ilerliyor, insanlar, toplumu yapan unsurlar, tarihe hareket veren kuvvetler, çetin kanunlar, degisme, yikilma ve toplumun yükselmesi hakkinda daha suurlu, daha bilgili oluyorlar. Temel faktör insanin kendisidir; yani onun kendi bilincinde olmasidir. Diger bir tabirle ideoloji, fikir, irade ve onun teknigidir.

Bu, çok hassas, karmasik ve genis bir konudur; su anda onu ortaya koyma imkâni yoktur. Ama burada söylemek istedigimiz sey sudur: “Karsilikli illiyet” kanunlari, alt yapi ile sosyal üst ya pi arasindaki iliskilerde de dogrudur.

Eger sahsin fikri degisirse (üst yapi), iktisadi hayati ve isi de degisiyor (alt yapi). Bunun gibi eger isi ve maddi durumu degi sirse, düsünce tarzi da degisecektir. Bu ikisi birbiriyle daima iki yönlü karsilikli sebep ve sonuç iliskisine sahiptir. Ortaçag Avrupasinin alt yapisi feodalizm, itikadi üst yapisi ise din idi. Dünya görüsü, ahlâk, felsefe ve gelenekleri bir araya toplayan, açikla yan ve takdis eden Katolik mezhebiydi. Katolik mezhebi, bunla rin sosyal düzene uygun olmasini saglamaya çalisiyordu-Zira topluma hakim olan resmi dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böylesi bir fonksiyonu üzerlerine almislardir. Eger böyle si bîr düzene aslinda aykiri olmuslarsa, egemen düzenin boyut larindan biri olan resmi temsilciler grubu eliyle çirkinlestirilip, tahrif edilmis ve sonuçta istenilen sosyal düzene uygun olacak sekle getirilmislerdir.

Su anda anlattigimiz ortaçagdaki sosyal ve iktisadi hayat, feodaliteye dayanmaktaydi. Feodalite isimli çesitli birimler mev cuttu. Herbirinin kendine ait ordusu, gelenegi, baskani, merasi mi, halki, vergi gelirleri ve müstakil hayati vardi.

Birbirinden ayri olan bu sosyal birimler, ayni zamanda, bir merkezden kaçis durumundadirlar. Ortak bir diziyi teskil etme arayisinin pesindedirler ve birbirleriyle irtibat halindedirler. Iste

irtibati saglayan bu vasita Katolik kilisesidir. Dünyada “Katolik Mezhebi” isimli, evrensel bir güç mevcuttur.

Mesih’in dini, Avrupa’da saglam olmayan bir sifatla daginik feodalite unsurlarini bir araya topluyor, birbirine bagliyor, çesit li feodal kesimlerden bir Hiristiyan ümmeti meydana getiriyor.

Feodalite kapali bir düzendir.

Aristokrasi, gelenekleri ve adetleriyle büyük bir mülkiyet; efendiler ve halk çeliskisi. Kapali bir düzen ve dis yüzü topraga bagli.

Kapali düzen nedir?

Kapali düzen iki özellige sahiptir: Biri kapali bir dünya gö rüsü, digeri ise kapali bir üretim ve ekonomidir.

Kapali üretim ve kapali ekonomi ne demektir?

Bir köy, kapali bir üretim ekonomisine sahiptir. Bugdayi ve arpayi tarladan getiriyor. Arpayi merkebine veriyor, bugdayi kendisi tüketiyor. Pamugu hanimina veriyor, o da ondan bir el bise dokuyor, kendisi giyiyor. Ineginin sütünü veriyor, yumurta aliyor. Meyvesini yün ile degistiriyor. Baska bir sahis ise yünü nü, peynir veya lorla degistiriyor. Peynir verip sogan aliyor.

Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapali bir dairenin et rafinda dönüyor. Sayet bu kaleye dikkatle bakarsiniz, kapali bir toplumu gözlerinizle göreceksiniz.

Iran'da bu tür kaleler henüz mevcuttur. Bu kalelerin çevre sinde birer hisar görürüz. Genellikle dört burcu ve bir kapisi olan hisarlar. Bu, kapali bir toplum oldugunu gösteriyor. Toplu mun kapali olusunun isaretlerinden biri, kapali üretimdir. Üre tim ve iktisat birbirini bir daire üzerine takip eder. Kapali eko nominin temel özelliklerinden birisi, üretim ile tüketimin bera ber olusudur. Böyle bir köye bir adam gelip, derin bir kuyu ka zar. Bir defada îkiyüzbin tümenlik bir pancar isi yapip, bu pan car isinden dörtyüzbin tümenlik bir gelir elde edince, bu kapali daire birden kirilmis olur. Burada üretilen bütün pancar, köyün iç üretim dairesine dahil degildir. Bu pancarla kamyonlar vasi-26

tasiyla 10 km. veya 20 km. uzakliktaki seker fabrikasina gitmek tedir.

Üretimin kapali dairesinin, burada dis pazarlar tarafina dogru açildigini görüyoruz. Pancarin seker fabrikasinda sekere dönüserek bütün iç ve dis pazarlara gidip, dagildigini görü yoruz.

Kapali dünya görüsü ne demektir?

Sadece, insan zihninin dünya hakkinda sahip oldugu tasav vurdan ibarettir. Hangi insan?

Kapali bir ekonomide yasayan insanin, dünyasi da kapali dir. Bütün gökyüzü onun köyünün etrafini saran bir örtüdür. Diger taraflardan hiç haberi yoktur. Dünyasi kapalidir, kü çüktür.

Bizim köye yakin bir köyün bir agasi var, zavallinin duru mu da iyi degil. Bir çift sebilden baska bir sey kalmamis. Köyün halki önceleri onun raiyyesi idi, onun sayiliyorlardi. O büyük lük onlarin zihinlerinde hâlâ var.

Onlardan biri bana söyle diyordu: “Siz yabanci ülkelere git tiniz, oradalarda da bizim bu Haci Aga’yi konusuyorlar mi?” Ondan bahsediyorlar mi?

Bu adamin gözünde dünya, ortasinda Haci Aganin bulun dugu büyük bir saraydan ibarettir; yukarida da Haci Aganin Al lah’i vardir.

Ortaçag’da böylesi bir toplum vardi. Iki unsur geldi, hem Ortaçag’in dünya görüsünü hem de ortaçagin kapali ekonomik üretim alt yapisini açti. Iki unsurdan biri, feodalitenin zirai üre tim sistemi bünyesinde hizla gelisen burjuvazi hareketi, digeri ise, materyalist dünya görüsünün yeni aydinlarin düsüncesine vurdugu darbeydi. Bunlarin her ikisi birbirinin sebep ve sonu cudur.

Aslinda burjuvazi nedir?

Küçük bir köyü göz önüne aliniz. Bazi konulari kitaplardan okumalari gereken Avrupalilarin aksine, biz bu konulari toplu—

mumuzda görebiliriz. Çünkü degisme halinde olan bir top lumumuz var. Kapali bir zirai iktisat sisteminden, tüketimci ve komprador bir burjuvazi sistemine geçmekte olan bir toplum. Dolayisiyla bu toplumda sosyolojik eserler görebiliriz. Üretimi, zirai üretim esasina dayanan eski, kapali bir köye baktigimizda, bu köye bir dükkân açilmadan önce bir seyyar saticinin geldigi ne sahit oluruz. Köye, birkaç top basma, çesitli ufak tefek seyler getiriyordu. Bunlari sehirden veya çevre köylerden getiriyor, köy meydaninda bagiriyor, mallarini tahil, pamuk, yün gibi zi rai ürünlerle degistiriyor, sonra gidiyor, ertesi hafta veya ertesi ay tekrar geliyordu.

Genel islemler ve toplu takaslar, tarlalarin kenarinda kuru lan mevsimlik pazarlarda oluyor, bu görünüm sonra yavas ya vas köy dükkânina dönüsüyordu.

Dükkân ortaya çiktigi zaman, feodalite bünyesinde burjuva zinin ilk çekirdegi meydana geliyordu Dükkâncinin isi, bu köy deki diger insanlarin isinden farklidir. Onlar mahsulleri toprak tan üretiyorlar, bu Ise tüketim mallarini sehirden satin alip bura ya getiriyor.

Onlar ziraî üretim yapiyor, bunlar ise el üretimine veya kü çük sanayi üretimine sahip. Bu parça satiyor, o bugday satiyor. O mal takasi yapiyor, bugday verip yün aliyor. Ama bu para ile alis-veris yapiyor.

Para ile yapilan alis-veris, mal takasinin yerini aldiginda, orada burjuvazi meydana geliyordu. Bu burjuvazi, ister küçük bir grup seklinde olsun, isterse bir fert seklinde olsun sonuç ay niydi.

Bu dükkânci ne is yapiyor?

Geliyor, sehirden veya diger çevre köylerden para ile yeni çesitler satin aliyor (çünkü parasi var) getirip bu köyde halka sunuyor. Bu mallarin tüketiminin, bu köyde henüz bir geçmisi yoktur. Halkin zevkleri yavas yavas degisiyor. Halk bu elbise lerle, esyalarla, yiyeceklerle ve yasayis gereçleriyle tanisiyor, bunlari satin aliyor. Böylece dükkânci köye yeni bir tüketim sok mus, fakat yeni bir üretim getirmemistir; masraf yenidir. Ama

küçük mülk sahibi (feodal) veya ailesi simdiye kadar paralarini biriktiriyor, fazla arazi satin alabiliyor, mevcut mülk ve arazile rini daha mamur yapabiliyor, fazla sürü alabiliyor. Mekke, Kerbelâ ve Meshed'e gidebiliyor veya dügünler, senlikler yapa biliyor, bahsisler veriyorlardi. Simdiyse bütün o paralar, bütün o topraklar, hatta bütün o sürüler yavas yavas bu dükkâna gidi yordu.

Kendisinin elbisesi degisiyor. Cübbeyi çikarip, ceketli ve pantolonlu oluyor. Hanimi âdi pamuktan olan çarsafi bir kenara atip, sehir çarsafi giyiyor. Sonra davetlerin ve ziyafetlerin sekli degisiyor. Evinin dösemesi degisiyor. Evinin binasi ve yapi sekli degisiyor, sonra sivesi degisiyor. Üretiminden baska, yavas ya vas her seyi degisiyor.

Tüketim hizla yukari çikiyor; üretim ise, klasik bir biçimde düsüyor veya en azindan sabit kaliyor. Dükkânci borcumuzu hesap defterine yaziyor. Pesin alabilmemiz mümkün degil de yip, borç aliyoruz. Borcumuz yavas yavas üç bin, dört bin bes bin tümene ulasiyor. Böylece, ikinci sene daha fazla tüketim olu yor, daha çok mal sunuluyor. Dükkânin mal listesi artiyor, tak sit artiyor. Devamli Haci Aga'nin ambarina giden harmanim simdi birden Mirza'nin dükkânina gidiyor!

Mesele, bu ailenin bir sene boyunca yapmis oldugu tüke timdir. Ikinci sene, tüketim daha çok artiyordu. Ama üretim ve harman sabittir, artmamistir. Dükkânciya iki bin tümen fazla ve rirse, kendine harmanin dibi kaliyor ve ödeyemiyor. Gelecek yi la devrediyor, vakti gelince o yilin masrafi da eklenince tekrar dan artiyor. Üçüncü yil, dördüncü yil, devamli borç, devamli taksit, devamli daha çok ve daha çesitli tüketim ve masraf. Mah sul artik dükkânciya cevap veremiyor. Arazinin tapusuna el ati yor. Bag gidiyor, koyun gidiyor, parça parça mülk gidiyor. Yeni tüketim ve masraf hücum ediyor; bir dükkân iki oluyor, iki dükkân üç oluyor, hep bos anbarlar-dolu dükkânlar. Haci aga her gün içten tükeniyor, dükkânci onu emiyor. Burjuvazinin tü ketim güvesi, feodalitenin canina düsüyor. Bu sayin Haci Aga' nin mecbur kalip gece yarisi köyden kaçmasina kadar devam ediyor. Yani feodalite yikilip, yerine burjuvazi geçiyor.

Feodalitenin içinde, burjuvazinin meydana gelmesi denilen sosyolojik aslin anlami budur. Burjuvazi yavas yavas gelisiyor, yeni bir tüketim meydana getiriyor. Sonra tüketim düzenini de gistiriyor, feodalite düzenini zayiflatiyor, kendi düzenini daha da egemen kilip burjuvazi devrimi noktasina kadar ulasiyor.

Burjuvazi devrimi, artik o mülk sahibi aganin egemen ol madigi, beyefendi burjuvanin egemen oldugu zamandir.

Hanlar, derebeyler, agalar, asiller, haci agalar, hacizadeler ortadan kalkiyor artik devran yeni gelmis köksüz ve bassiz para babalarinin eline geçiyor. Asilligin artik bir degeri kalmamistir. Para, ticari hayat ve esnaflik, büyük mülkiyete dayanan zirai üretimin yerine geçmistir. Simdi yeni bir örnek verelim: Bu ko nu, sosyolojinin iktisadî bir konusudur. Konumuzla ilgisi nedir?

Konu sinifsal ahlâk ve düsünce tarzidir.

Eger bu meseleyi dikkatli bir sekilde açiklayabilirsek, dünya aydinlarinin zihninde kötü bir sekilde ortaya konulmus olan bir mesele açikliga kavusmus olacaktir. O feodalite döneminin özel bir ahlâki vardir:

1. Asillige dayanma,

2. Kapali dünya görüsü,

3. Durgun hayat,

4. Sabit ve degismez kurallar,

5. Asil, köklü ve degismez sosyal gelenekler,

6. Donmusluk, geçmise tapma, ecdatperestlik, ailevî âdet ve geleneklerle övünme,

7. Gayret, mertlik, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, bü yüklere saygi, fedakârlik, kavmi taassup, manevi degerlere sev gi… gibi kendine özgü ahlâkî degerlere genel bir dayanma. Bila hare kuvvetli dinî duygu. Bu özellikler, bu dönemin ahlâkî ha yatinin bazi esaslaridir.

8. Yenilikçilik ve yenilikte getirilmesine karsi duyulan kor ku. Degisim ve dönüsümden korku… Disaridan yüklenen un surlara karsi daha çok direnme, kapali feodalite dönemi toplu munun özelliklerindendir.

Yeni olan hiçbir seyi kabul edemiyor. Hatta süslenmesini bi le degistirmeye hazir degildir, korkuyor. Elbisesini degistirmi yor, yüzünün süsünü degistirmiyor boynunu vermeye hazirdir ama biyigini vermeye asla! Geleneksel usul, âdetler, tesrifat, sos yal tören, milliyetçi duygular, ekonomik iliskiler, ahlâkî mesele ler de din vasitasiyla destekleniyor, kutsallik kazaniyor. Efendi ler ve halkin iliskileri, geleneksel mülkiyet iliskileri, sosyal iliski ler, hatta giyinme, süslenis, geleneksel hayat tarzi din araciligiy la kutsallik kazaniyor. Bu kutsama, dinin resmi temsilcileri vasi tasiyla yapiliyor; bunlar egemen sinifa bagli olup, halkin efendi lerine baglanmalarini bile din vasitayla temin ediyorlardi.

Gelenek, ahlâk, din, sosyal iliskiler ve mülkiyet haklarinin hepsi bir dokuya sahiptir. Dünyanin kutsallastirilmasi, bu dö nemdeki dini anlayan en büyük özelliklerinden biridir. Onun yenilik getirilmesine karsi direnmesi, yeni bidat ve hayatin de gismesine karsi çikisidir.

insanî ruh, bu dönemde geçmis ile övünmektedir. Ecdadiy-la, babasiyla, dedesiyle, babaannesiyle, ailesiyle, ecdadinin gele nek ve hatirasiyla övünmektedir. Eskiyi, her sekliyle korumak istiyor, onunla iftihar ediyor. Geçmise tapmaktadir, ikincisi, ye niye karsi siddetli direnme ve karsi koyma, gelecekten korkma. O halde feodalite döneminde duygular, ahlak ve ruh açisindan iki temel esasa dayanmaktadir denilebilir:

Geçmisle övünme -veya geçmise tapma ile gelecekten kork ma-yenilige karsi direnme. Gelismis dükkânci ve burjuvanin tam aksine. Bu burjuva, o feodalin aksine köylü sinifindan çik mistir, simdi orta sinifi meydana getirmistir. Bu orta sinif, köy lüden yukarida, efendilerden asagidadir. Ecdadi hanzade, agazade, asilzade vb. lâkaplarla anilan kimseler degildir ve olma mistir; kendi toplumunda bir kökü yoktur. Halk ona asil unva niyla bakmiyor, alisilmis basit bir insan olarak bakiyor; sadece yeni bir isin esnafidir, zamana yetismistir, yeni bir kesesi var, parasi var, zengindir; ama sahsiyetsizdir, ailevî ve kan asaleti, serefi yoktur; toplumun nazarinda o bir “yeni yetmedir.”

Geçmis yenilenen, geçmisin hatirasinin zevk ve övünç verdigi feodal için geçmis, artik hakaret sayilmaktadir.

Feodalin geçmise tapan ve geçmisin gelenegini seven biri olmasi oraninda, burjuva geçmisten bikmistir. Gelenegi yok et mek, geçmisle ilgiyi kesmek ister. Zira geçmis, feodal ile ilgiliy di. Geçmiste feodal için hürmete inaniliyordu, ama burjuva sim di baslamistir. Feodal bitmek üzeredir, burjuva ise baslamak üzeredir. O, kendiliginden geçmisi istemektedir, bu ise geçmis ten bikmistir. O, gelecege ve yenilik getirilmesine karsi diren mektedir, zira her degisim ve yenilik onu sarsmakta, aksine bur juvaya istikbal hazirlamaktadir.

Burjuva, sadece yeniyi kabul eden degil, ayni zamanda ye niye tapandir. Bu yüzden burjuva, açik ve degisen bir dünya gö rüsüne sahiptir. Bunun aksine, feodalin dünya görüsü kapalidir, sabittir. Yasam siniri, sadece kendisi, atinin merasi, sürüsü, ka bilesi ve arizisidir. Sadece bunlari görmüs, disariyi tanimamistir. Ama burjuva, sehri, çevre köyleri, etraftaki kabileleri görmüs tür. Çünkü esnaflik hareketlidir, çesitli üretim sistemlerini ve çe sitli insanlari, daha açik bir dünyayi görmüstür. O halde burju va dünyayi daha açik ve daha genis, degisme ve hareket halinde görüyor. Gelenege, sosyal âdetlere ve merasimlere düsmandir. Gelecege, degisime, dönüsüme, her seyi döküp yeniden yapma ya asiktir. Eger bunlarin ikisini ahlâkî ve fikri görüs açisindan birbirleriyle karsilastirirsak, burjuvanin mümtaz bir özellige sa hip oldugunu görürüz. O da sudur: Burjuvada degisme yetene gi, ani Ilerleme yetenegi genistir. Çünkü hareketli bir tiptir, açik bir dünya görüsüne sahiptir, gelecege yönelmeye yatkindir, geç mise bir bagliligi yoktur, sabit ve gelenekçi sinirlarin esaretinde degildir. Halbuki onun rakibi, yok oldu veya yok olmak üzere dir. Donmus, sakin ve durgun bir haldedir; toplumu geçmisteki gibi istiyor; görüsü dardir, daima geçmis üzerinde düsünüyor.

Burjuva görüsünün sahip oldugu özelliklerden birisi, ahlâkî degerlere insani faziletlere, kutsal sosyal geleneklere ve kendi toplumunun dinine olan inançsizligidir. Köylerde, dini mera simlere, büyülücülüge, köyün kutsal sahislarina -halkin kendi leri için kutsiyet ve hürmete inandigi, seyyid, molla, agazade ve köyün asillerine-saldiran, alay eden, tenkit edenin bu adam ol dugunu görüyoruz. Evine ilk defa radyoyu alan bu adamdir.

Oglunu, hatta kizini ilk defa modern okula gönderen yine odur. Yeni sehir elbiselerini ilk defa giyen, süslenmesini degistiren, geleneklerin aksine bu çevrede degisik bir gidisata sahip olan kadin onun karisidir. Niçin? Çünkü hiç bir sey onu geçmise bag lamiyor. O toplumun degismesinde daha çok sahsiyet kazani yor, çünkü onda eski degerler yoktur, yeni degerler kazanmak için çaba gösteriyor. “Hanimefendi teyze” olmayan kadin “ha nim” olmak için çaba gösteriyor. Halbuki rakibi toplumun de gismesinde sahsiyetini kaybetmektedir. Böylesi bir millette bur juva meshurdur: Biz ona, esnaf, tüccar, para babasi veya zengin diyoruz ya!

Ardarda sunlari diyebilir: Burjuva görgüsüz bir siniftir, rüs vet ve paraya düskündür, asagiliktir, köksüzdür, gelecege yöne lendir, Ilerici ve hareket sahibidir, açik bir görüsle geçmise karsi dir, gelenekten bikmistir, yenilige ve bid’ata asiktir, degisme ka bul edendir. Asaleti yoktur, inançsizdir, manevi degerlere inan maz, tüketime tapar, asiri maddecidir. Bos ve hareketli bir dün ya görüsüyle büyük bir iradeden, yüce faziletlerden, mertlik hu yundan uzaklasmistir, “menfaatperestlik” (otilitarizm) dinine inanmaktadir, çikarcidir, hakikati tanimaz. Bilahare hesapçi ve tüccar bir ruha sahiptir.

Tarihte, onalti ve onyedinci asirlarda Avrupa’dan aydinla rin geldiklerini okuyoruz. Iste o gelenler bunlardir (burjuvalar dir).

Bunlar bir sinif seklinde ortaya çiktilar. Özellikle onaltinci ve onyedinci asirlarda bir burjuvazi srnifi seklinde. Yani feodali te, sinifi, tamamen bunlarin eli altinda ezildi. Bu sinif, tüccarlar, fabrikatörler, zenginler ve sermayedarlardan olusuyordu. Bun lar isbasina geldiler. Bunlar, Avrupa’da geleneklere, âdetlere, tö relere, merasimlere, hatta feodalite döneminde kiliseler tarafin dan yerine getirilen ibadetlere karsi çiktilar. Karsi çiktiklari sey lerden bIrIsi de hakim dinin hükmettigi sekildi. Çünkü o tarz seklidir, feodalite dönemine uygundur. Burjuva sinifsal suura sahip hareketli bir tiptir; yenilikçidir, geçmisten bikmistir, açik dünya görüsüne sahiptir, degisme ve dönüsmeyi siddetle kabul

eden bir tiptir. Bu adam dine karsidir; iki anlamda dine karsi ol masi mümkündür. Birisi su anlamdadir: Toplumdaki halkin, es kiden iman ettigi genel din görüsünü kabul etmiyor, bir dinî re forma taraftardir. Yeniçagdaki protestanlar bunlardir. Yani mevcut dine, katoliklige, kiliselere itiraz eden kimselerdir.

Protestanizmi takip edenler, burjuvaziye bagli dindarlardir. Yani sermayeder ve sanatkâr sinifa baglidirlar. Ortaçagin sonla rinda Avrupa'da ortaya çiktilar. Bunlar Katolik kilisesi ve pa payla zitlastilar. Çünkü Katolik kilisesi ve Papa ortaçagdaki feo dalite düzenine bagliydi.

ikincisi bu burjuvaziden olan kimselere daha çok dinsiz ve dine karsi olma yanlisi demek gerekir. Çünkü dine karsi olanlar sonradan meydana geldi. Dine karsi olan cephe protesto edip, protestanizmi meydana getiriyor.

Katolik mezhebini bir mezhep çesidi olarak kabul etmiyor. Hangi fikirden dolayi kabul etmiyor? Hiçbir fikirden dolayi. As linda dini bir korku ve endiseleri yoktur. Adamin eline geçen her çesit silahla eski geleneklere karsi mücadele etmesi gerekiyor. Yeni toplumu yeni tüketimlerle, yeni masraflarla, yeni halkla, yeni degerlerle ve yeni iliskilerle meydana getirebilmesi için mücadele etmesi gerekiyor. Böylesi bir ortamda, orada iktisadî ve sermayedarlikla ilgili faaliyetlerini daha iyi yapabilsin. Hangi durum sermayedari daha zengin yapiyor? Genel tüketim.

Yeni bir harcama biçimi gelistiren burjuva eski geleneklerle; bu cümleden olmak üzere, gelenekleri ve geçmisteki tipi koru yan din ile mücadele ediyor ki, toplum yeniligi kabul etmeye, degismeye ve yeni tüketime karsi direnmesin; toplum burjuva üretiminin tüketim ve satis pazari olsun. Haçli savaslarindan sonra Avrupalilar dogu ile temas kurdular. Daha sonra Müslü manlardan modern gemi yapim teknigim, yer haritasini yapma yi, pusulayi, deniz yollarini ögrendiler. Burjuvazi bunlari ögren dikten sonra, denizcilik basladi, sonra Amerika kesfedildi, daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da sömürge cilik meydana geldi. Dogu ve bati ticareti basladi.

Durgun ve kapali feodalite yikildi. Sermayedarlik, köle tica reti, fabrikatörlük ve uluslararasi ticaret gelisti. Burjuvazi, feo daliteyi ortadan kaldirdi. Tam bu sirada burjuvazinin dikkatli gelismesi, burjuvalarin kuvvet kazanmasi, para hayati, ticaret ve tüketimin ilgi toplamasi, maddi hirs isteginin artisi, “iktisatperestlik” ruhunun kivamini bulmasi, hirs ve servet yigmaya karsi yeni ask, milletlerin ve yeni ülkelerin sömürülmesi, Avrupa’nin iktisadi ve maddi kuvvetinin üst düzeyde tutulmasi, iktisadî, sosyal ve üretimsel alanlarda burjuvazinin feodalite aleyhine is yani ile uyumlu olarak fikrî ve itikadi alanda uyum halinde olan, ayni hedefi paylasan iki hareketin ortaya çiktigini görüyo ruz. Hayret edilecek sey, bu iki hareketten birinin dinî olmasi digerinin dine karsi olmasiydi.

Biri Protestanizm mezhebi idi, digeri ise Realizm mektebi idi. Bu ikisi arasinda durum çok açiktir. Yeni burjuvazinin mad deci ruhunun her iki tecellisi ayni zamana ulasmisti. Luther onaltinci asirda Katolik kilisesine itiraz ediyor, Hiristiyanlari pa panin sultasina karsi isyana, piskoposlari ve kardinallari papayi katletmeye çagiriyordu. Gerçekte ise gelenekçilik, dindarlik ve feodal dönemin dinine karsi itiraz eden, itirazci burjuvazinin se sini yükseltiyordu.

Protestanizm, Katolik mezhebinin ahirete yönelisinden dö nen ayni Hiristiyanliktir. Protestanizm de dünyaya yönelik ruh ve yönü dolasmaktadir. Maddi hayata, sanata, ise, servete bila hare kapitalizme asiktir.

Simdi de, Max VVeber’in de dedigi gibi, Avrupa cografyasi Protestanizm ile kapitalizmin ilerlemesi arasinda hayret verici bir uyum ve dayanismanin oldugunu gösteriyor. Korkunç “Sen-barthelmi” gecesinde Katoliklerin Fransa’da onbin Protestanin basini kesmesi, aslinda darbe yemis feodal asillerin, eski deger leri inkâr eden burjuvaziye itirazi idi. Feodal sinifin hükümeti nin devamini saglamak için onlari susturmakti. Protestanlik, Hristiyanligin (sonradan) paraci ve maddeci hali idi.

Bu sirada realizm hareketi de genisledi. Yani maneviyatçi kafa yapilarindan, irfani duygulardan ve ahlâkî ideallerden dö-

nüs, maddi hayatin gerçeklerine ve olaylara yönelis. Iktisadî ha yatin, dünyaci ruhun ve zemimi görüsün asaletine yönelistir. “Hakikati arama” esasi yerine, Bacon’un bahsettigi “kudret iste gi” aslinin ilânidir. Natüralizm, Materyalizm, Rasyonalizm, Ra dikalizm, Liberalizm (hürriyet, ama maddi içgüdüleri ahlâkî si nirlamalardan kurtarmak için hürriyet, rekabet ve ticaret hürri yeti, ticaretin gümrük sinirlamalarindan ve sinirlayici kanunlar dan kurtarilmasi hürriyeti), hatta Demokrasi (orta sinif olan bur juvazinin, egemen sinif olan asillerin yerine geçmesi) bilahare “fert ve menfaat” dini (individualizm ve otilitarizm) isimleriyle, bütün bunlar yeni dogmus burjuvazinin konustugu yeni bir li san idi.

Burjuvazi Alimleri:

Hatipler, gelenekçi sinifa, eski asillere, yok olmak üzere olan dini ruhanilere bagli kimselerdi. Yeni burjuvazi sinifina bagli hatipler ve sözcüler, maddeci aydinlardi. Dolayisiyla ilmin din ile zitlasmasi, tesadüfi bir sey degildi. Bize ve bütün aydin lara sunlari söylemeye çalisiyorlardi: Onaltinci ve onyedinci asirda bir anda ortaya bazi dahiler ve aydinlar çikti. Ansizin, or taçagin alçalmis oldugunu, dinin el ve ayak kesen bir sey oldu gunu anladilar(!) Dine muhalefet edilmesi gerektigini ve toplu mu kurtarip bagimsizliga kavusturmak gerektigini anladilar. Bilginler, bu yeni asir döneminde ansizin “aydmlandilar”O)< ilim, dinin sinirlamasindan kurtuldu ve dinin hurafe oldugunu anladi. Böyle bir sey ne oldu, ne de sosyolojik açidan böyle bir seyin olmasi mümkündür. (Çünkü) iktisadi bir köken, sinifsal bir kök tasimasi gerekir.

Meseleyi, itikadî dayanagina göre tenkit etmedigimi görü yorsunuz. Dine karsi olan bu düsünce tarzina dini açidan saldir miyorum, belki meseleyi sinifsal sosyoloji temelinden, hatta iktisadî alt yapi ve toplumun maddi degismecI kanunu esasina göre ortaya koyuyorum.

Bu aydinlarin, Yeniçag’in baslangicindaki aydinlar hareketi nin, bugünkü Avrupa medeniyeti ve ilminin iktisadi alt yapisi nedir?

Bu fikri ve ilmi degismenin iktisadi alt yapisi, burjuvazinin ve burjuvazi üretiminin gelismesidir; zirai üretiminin ve feodali te sistemi üretiminin ortadan kalkmasidir. Bu nedenle onalti ve onyedinci asirlarda din ile mücadele eden aydinin silahi felsefe ve ilim idi. Ama kökü burjuva sinifidir. Ruhî durumu, hedefi, ahlâki, burjuvaziye özgü ahlâk ve ruhtur.

Burjuvazi ne istiyor? Din ile niçin zitlasti? Daha önce de söyledigimiz gibi Katolik mezhebi, feodal ge leneklerin bekçisi idi. Burjuvazinin o gelenegi ve o sinifi ortadan kaldirmasi gerekiyordu. Toplumu maddeci bir topluma; bir pa zara dönüstürmesi gerekiyordu. Yani toplumu modern tüketim lerle burjuvalastirmasi gerekiyordu. Burjuvazinin silahi neydi? Silahi: "1-Ilerleme 2-Ilim 3-Hürriyet 4-Maddi gerçege ve (ve materyalizme) yönelis idi. Onsekizinci ve ondokuzuncu asirlar da bu silaha, "hayatin lezzeti", "ferdin asaleti veya kendi ekseni etrafinda olma", dinlerin vadettikleri cenneti yeryüzünde kurma felsefesi; tüketimin asaleti felsefesinin bütün diger felsefî ve ahlakî asaletlerin yerine okunulmasi ilave edildi. Yani, "degerle ri birak, kendi menfaatina yapis, her sey budur!" felsefesi. Bu burjuvazinin yöntemindendir. Bu sebeple burjuvazi, ilmi alip, bir silah olarak dine çevirdi. Yeniçag'da sebepsiz yere, bir zaru ret ve sinifsal hareket almadan, parlak dehâlarin dogmasiyla, il ham, kesif ve ilmî gözlemle bu sekilde dine karsi çikan, ilmin kendisi degildi. Tipki Ortaçag'da dinin feodalizmin elinde bir si lah olmasi gibi. Burjuvazinin basariya ulastigi dönem olan Yeni-çag'da da ilim, burjuvazinin elindeki bir silah oldu. Daha önce dedigimiz gibi hedefi dini ortadan kaldirmakti. Din, feodalite döneminin kültürel alt yapisi idi. Burjuvazi döneminde, yeryü zünde bir burjuvazi cenneti icad etmenin pesindeydi. Burjuvazi cenneti ne demektir? Burjuvazi cenneti, maddi hayat için özel bir felsefe meydana getirmektir. Hangi felsefe? Refah felsefesi.

Müreffeh bir hayat ve maddi tüketim. "Hakikati tanimaya ulasmak için yasayalim" diyen, geçmisteki dinî parolanin aksi ne, su slogan ortaya çikti: "Hakikatlari taniyalim ki güzel yasa yalim", "hayat için tüketim" slogani "tüketim için hayat" oldu.

"Asayis temin etmek için, hayat araç ve gereçlerini yapmak" slo gani "hayati yasayis araçlarina feda etmek" oldu. Daha sonra "hakikati aramada ilim" yolunu degistirip "kudret kazanmada ilim" oldu. Bu sloganlar yeryüzünde daha iyi yasamak için, bur juvazinin tüketim cennetini icad etmektir. Dini, ask, tapma, fedakârlik, ahlâkî degerler, ruhî ve manevi yükselis, kendini fe da etme, sehadet, temizlik, dindarlik ve insanî mükemmellige mükâfat olarak ulasacaksiniz, dedigi cenneti burjuvazi ve burju vazi felsefesi, "biz onu yeryüzünde yapiyoruz" diyordu. Neyin yardimiyla? Bütün onlarin yerine sadece iki seyle; "sermaye" ve "ilim". Sermaye ve ilim el ele verip teknigi doguruyorlar, teknik dinin yerine geçiyor.

Burjuvazinin ilim ve sermayeyi uzlastirip birlikte yorumla masi budur. Para ile ilmin gayri mesru evliliginden yeni teknik dogdu.

Makina, ilim ve paranin birlesmesini gayri mesru çocugu dur. Âlim ile zengin birbirleriyle evlendikleri zaman hangisinin kari, hangisinin koca oldugu bellidir, ilmin yeni islevi, yani di nin davacisi ve muhalifi olmasi, insanligin hidayeti iddasinda olmasi ve ilme yapilan bütün o övgüler burjuvazinin isiydi. Bu nu, ilmin kendisine ilerleme ve kudret ortami saglamasi, yeryü zünde paranin egemenlik alanini genisletmesi için yapiyordu. Insanlik için ilan edilen yeni slogan, "kudret, servet" idi, bu slo gan burjuvazinin sloganiydi. Ama âlim de onun lisaniyla bu slo gani söylüyordu. Biz simdiye kadar bu slogan tarafindan

alda tildik. Çünkü geçmiste sairin sözüyle daima söyleydi: “Bilgi ve istek, -nergis ve gül ayni yerde birlikte tomurcuklanmazlar-her ne bilgiyse istenmis olan degildir, her ne istenmis olansa bilgisi az olandir.” Bilgi ve para, nergis ve kirmizi gül gibidir; birlikte tomurcuklanmazlar. Kim bilgiye sahipse, paraya sahip degildir. Kim paraya sahipse, bilgiye sahip degildir. Ama burada bu sekilde ortaya çikmadi. Bu iki daimi düsman, yani paraya dai ma muhalif olan ve maddi hayattan bikmis olan ilim ile ulema ya ve ilme ihtiyaç duymayan maddi hayat, birlikte bir anonim sirket kurdular. Yani baglar, iliskiler ve bugünkü insan meyda-38

na geldi. Bu, tüketim hayatinin insasidir. Bu, ilmin paraya sagla digi yardimla dogan yeni hayat felsefesidir. Ama bunlar alimce sloganlardi. Ilmin sadece dine muhalif olmakla kalmayip, ayni zamanda felsefe ve ahlâka da aykiri olmaya devam etmesi, tesa düfi bir sey degildir. Aslinda ilmin yönü ve durumu da degisi yor. Ilmin her zamanki endise ve kaygisi, esyanin özünü ve zati ni arastirmakti; insanin gerçegini, hayati ve hedefi tanimakti. Daha sonraki hedefi, hakikati arastirmakti. Ilim bu hedefinden sapti. Benim sadece isaretler, esyanin zahiri özellikleri, Isaretler arasindaki iliskiler ve maddi tabiat kanunlarini kesfetmekle isim var, dedi. O da hakikati bulmak için degil, bunlari kudret ve menfaat kazanma yolunda istihdam etmek için.

Bu sesin, ilmin taklit ettigi burjuvazinin sesi oldugunu gö rüyoruz. Bu ilim, hiçbir sirri ve gizliligi kesfetmeye, hiç bir meç hule ve tabiat ötesine muhtaç degildir. Ölümden sonrayi düsün müyor. Aslinda ölümden sonra diye bir sinirlama da yoktur. Her sey budur; bundan baska bir sey yoktur. Içinde bulundugu muz, ömür adini tasiyandan baska bir sey yoktur. Insan hayati, refaha ulasmak ve bunun yolu olan tüketimi temin etmekten baska bir sey degildir. Bunun vasitasi ise ilimdir. Ama hep zen gin ve burjuva sinifinin faydasina! Burjuvazi iktisadî asalet ve tüketim asaletinin temellerini niçin saglamlastirmak istiyordu? Ilim, paranin yardimiyla dinin söylediginin aksine, bu hayatta teknik, makina ve tabiati tanimanin araciligiyla, tabiati istihdam ederek Cennet yapabilirdi.

Cennet nedir?

Islerin kolay ve çok az bir çabayla oldugu yerdir. Çünkü, ilim ve teknikle bol tüketime, genis masraflara, müreffeh bir ha yata, ve iktisadi refaha ulasilabilir. Insan için madde ötesi fazi letlere, harikulade degerlere, bütün o tabiat üstü ideallere ina nan, insani Allah’in ruhunun görüldügü yer olarak gösteren ve bunu isteyen ilim, ansizin görüsünü degistirdi. Insan, iktisadî bir hayvandir dedi! Eger tüketimi temin edilirse artik baska hiç bir seye ihtiyaci yoktur, dedi.

Ilmin ansizin tavir degistirmesine hangi olay sebep oldu? Görüsü neden bu kadar asagilik oldu? Insan ilmin nazarinda ne den bu kadar hakir oldu, yükseklere yönelisi kaybetti? Ilim dini hizmetinden çikip takva, ahlâk, insanî tekâmül, alinyazisi, âlemin taninmasi ve yarin için olan kaygisini, varlik âleminin sirrini, vücudun hakikatini, dogru yolu ve olmasi gerekeni orta dan kaldirdi.

insanin zâtindan kaynaklanan, dinin ve felsefenin daima ce vap verdikleri; son kaygisini yok etti. Niçin?

insani, burjuvazinin kirli emellerine hazirlamak ve onu si nirli yapmak için. Iktisadî tüketim ve üretim hayatini diger ta raftan burjuvazinin ideallerini, sermayenin ve paranin hevesle rini, ilmî kudretin ve mantigin yardimiyla yeryüzünde gerçek lestirmek için yok etti. Bu yüzden onalti, onyedi, onsekiz, ondokuzuncu asirlarin ve yirminci asrin ilk yillarinin heyecanli slo gani su idi: “Ey insanlar! Bu vesveseleri bir tarafa atiniz; o söz lerle hiçbir isiniz olmasin; onlarin hepsi hurafedir; bu görünen lerden baska hiçbir sey yoktur; hepsi dinî hurafelerdir, felsefî ef sanelerdir. Yiyelim, içelim, içgüdülerimizi doyuma ulastiralim, bunun disinda baska hiçbir seyle isimiz olmasin; gerçek hayat ve Realizm budur. Bunu, ilim söylüyordu, ama bu sive burjuva zinin sivesiydi. Burjuvazinin hayat ilkesi, yeryüzünde cennet icad etmektir. Hayat felsefesi tüketim asaleti idi. Burjuvazinin hayat ideali neydi?

Hüküm oldukça, daha çok faydalanmak. Ama hangi faydalanma?

ilmin burjuvazinin yardimiyla, daha dogrusu burjuvazinin, ilmin yardimiyla yapmak istedigi faydalanma.

Nasil bir faydalanma?

Maddî faydalanma. Para, iman yapmiyor; para, mal yapi yor. Eger bütün ihtiyaçlarimiz üretilen mallarla doyuma ula sirsa, kendisi yeni ihtiyaçlar uyduruyor, onlari tekrar kendisi gi deriyor.

Propaganda ne yapiyor? Evinizde oturuyorsunuz. Maddî hayatiniz için gerekli her türlü araca sahipsiniz. Sofranizdaki malzeme ve yiyecekler de yeterli. Evinizde yeterli mobilya ve mefrusat da var, hiçbir seye ihtiyaciniz yok. Meselâ, evinizdeki radyonun veya televizyonun dügmesini açiyorsunuz, size yedi tane yeni sun'î ihtiyaci zoraki yüklüyor. Ertesi günü mallari sa tin a im an iz için sizi, esinizi ve çocugunuzu peslerine gönderi yor. Sonsuza kadar yeni masraflarin pesinden kosmaniz gereki yor. Burjuvazi, sadece tüketim mallarini üretmiyor ki hepsine sahip olsun, tüketim ihtiyacini da yaratiyor. Bununsa hiçbir za man nihaî sinin yok har.

1962 yilinda Avrupa'da (ev ekonomisiyle ilgili) bir sergi vardi. Ben ev ekonomisi ile ilgili araç ve gereçlerin sayisi ne ka dar ki uluslararasi bir sergiyi gerektirsin diye düsünmüstüm?

Sonra ikinci sene bu magazaya gittigim zaman mutfak araç larinin sinirli oldugunu gördüm. Araçlardan birisi tereyagi alma masasi idi. Bunun tek görevi, masa basinda oturan hanimlarin, onunla tabagin içinden tereyagi alip yiyeceginin üzerine birak masi idi.

Tereyagi alma masasi, geçen sene 3-4 çesitten fazla degildi; ama bu sene 700 veya 800 çesittir, bu sonuç insani gerçekten sa sirtiyor. Serginin özel bir bölümü tereyagi alma masalarina mahsus. Bu beyefendi ve hanim daha önce tereyagini kasikla (yemek yedigi kasikla) aliyordu. Ama simdi, eger tereyagi al mak istiyorsan, bu masayi alman gerekir. Eger tereyagini ekme gine veya yiyecegine yildiz seklinde sürmek istiyorsan, onu al man gerekir. Eger nergis sekli vermek istiyorsan, bunu alman gerekir, baklava sekli vermek istiyorsan digerini alman gerekir. Evet, kaç tane gül sekli ve geometrik sekil var?

Sayisiz mi? O halde, bunlarin tamamini, (en azindan 10-12 tanesini) satin almamiz gerekir. Eskiler gibi davranmak olmu yor, istekler var. Eskiden kasikla tereyagi aliniyordu, tereyagi al ma masasi yoktu.

Burjuvazinin bize sadece tüketim ve masraf vermekle kal madigini, ayni zamanda bize yeni ihtiyaçlar de verdigini görü-

yoruz. Çünkü ilim onun emrinde, onun istegine bagli. Sosyoloji, psikoloji, teoloji, ahmak tanima bilimi, edebiyat, propoganda, reklam, sanat… hepsi onun emrinde ve onun istegine baglidir. Böylece durmadan ihtiyaç yaratiyor, yeni ihtiyaçla yeni insan ti pi yapiyor, sonra onun Ihtiyaçini da kendisi gideriyor.

BUGÜNKÜ INSANIN BURJUVAZI CENNETINDE ISYANI

Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rag men, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. Insanin dert ve yenilgi dönemlerini gördügümüz için mesut bir nesiliz.

Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalanci ümit ve sevinçten da ha iyi degil midir? Suurdan dogan dert akilsizliktan dogan dert sizlikten daha iyi degil midir?

Ben yirminci asrin ikinci yarisinda oldugum için çok sevini yorum. Eger ondokuzuncu asirda olsaydim, burjuvazinin yir minci ve yirmibirinci asirda yeryüzünde yapmak istedigi Cen net için ahmakça slogan atardim. Simdi burjuvazi cennetinin gerçeklesmis oldugu bir zamanda, gözlerimle üç asirdir ilmin, Samiri'nin paradan buzagisi oldugunu görüyorum. Altindan ya pilmis ve aldatici bir sekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, mânevîyatsiz, yalanci, sahte banka parasi ortaya çikti ve ahmak lari kendine secde ettiriyor.

Su anda kurulmus olan, burjuvazi cenneti ne demektir? Bü tün insanlar için degildir! Bu burjuvazi cenneti, bu tüketim ha yati, kapidan ve duvardan Avrupa'nin yüzüne yagan bu nimet bollugu, havadan gelmemistir. Birbuçuk, iki milyar Insanin açlik bedeli ile meydana getirilmistir. Ama her halükârda kendisi için, yani Avrupa burjuvazisi için, üç asir önce yapilmistir. Ora da herseyi bulmak mümkündür. Tanzanya elmasini, Misir kene virini, Kamerun kahvesini, Küba seker kamisini, Cezayir sara bini, Hind çayini, Vietnam kauçugunu, Ortadogu petrolünü bul mak mümkündür. O halde bütün dünya, onlarin yeme, içme,

yatma ve yiyecek çiftligidir. Onlarin sömürüsüne ugramis bü tün milletler, Avrupa’nin bu kirli cennetinin karneli ve ücretli Is çileri degil midir?

Bütün bunlara ragmen bu cennette, Avrupali insanin nasil yasadigini görmek gerekir. Sasilacak sey sudur ki, bu insan, so nunda üç asirdir söyledigi sloganlara ulasti. Yani faydalanma ve tüketim zirveye ulasti. Simdi onun iktisadî mal kalemlerinin %10’u temel ve gerçek masraflaridir. % 9ű’i ise eglenme masraf laridir.

Bu faydalanmadan çok, baska neyi istiyor? Ikinci olarak da ilim, ideal ve iddiasina ulasmistir. Yeryü zünde maddî hayati ve tabii kuvvetleri uyusturmak için bir tek nik meydana getirmistir. Tüketim asaletine dayanan bu hayati kurmayi basarmistir. Ama tahmin edemedigi sey, yirminci asir daki hayatin ve bugünkü insanin en büyük hakikati, bu insani böylesi bir burjuvazi cennetinde isyan etmesidir.

Kur’ân’in deyimiyle, tipki Adem’in ilk cennet bahçesinde “isyan etmesi” gibi. Herseye sahipti, gönlü neyi isterse onu yi yordu, buna ragmen isyan etti. O, yasak agacin meyvesinden yedi. Tüketim hayatina bagli olan bugünkü Bati insani ve ilerle mis burjuvazi hayati, dünya emperyalizmi asamasindadir. Dün yaya, uzaya, göklere egemendir; dünyanin beseri bütün sofrala rina ve nimetlerine el uzatmis, yiyor. Ama isyan etmistir. Müref feh hayatta, yararlanmada ve refahta isyan etmistir. Bugünkü insani isyana tesvik eden yasak meyve nedir? Insanî suurdur, uyanistir. Ansizin ilmin de var oldugunu hissetti. Ilim ise üç asirdir ona yalan söylüyor. Kapitalizmin usagidir, insanin zahit-ligini hidâyete yönelten kilavuz degil. Ona “sen Insansin” demi yorlar, bu ne demektir?

Bugünkü insanin bu kudret ve tüketim slogani artik yeterli degildir. Zira her ikisine de ulasmistir, baska birsey istemiyor.

Bu slogan ve isyan. Özellikle dünyadaki bütün geçici maddî eziyetlerin ve açliklarin giderildigi bir zamani baslatmistir. O zaman, üç asirdir ilmin gizledigi, halki vazgeçirdigi, burjuvazinin ticari görüs ve kültürünün yaydiginin disinda, dünyayi an layacagi bir dünya görüsüne ihtiyaç duyuyor. Hayatin anlami nedir? Ne için olmasi gerekir? Bu kadar kudretle ve bu kadar re fahla geçirdigi simdiki hayatin yönü nedir? Bu hayatta, nereye gidiyoruz? Bu burjuvalasmis ve para düsüncesinde olan ilmin reddettigi, fakat daha iyi ihtiyaçlar olan iman, ideal deger, ahlâk, ruh, ask, tapinma, akide ve faziletin yerine hangi seyi koymak gerekir? Tekrar tüketimi mi? Insan, isyan ediyor!

Ne ilim cevap veriyor, ne teknik, hatta ne de beserî ilimler. Bütün bunlar el ele vermis sadece bir sinif için, (yani burjuvazi sinif için) yeni tüketimler yaratiyorlar. Bunlar, onaltinci ve onyedinci asirlardaki bütün o iddia, heyecan, dinamiklik, ümit ve ge lecegi güçlü bir iman tasimanin aksine, tüketim hayatiyla ilgili fonksiyonlarinin sonuna ulasmislardir. Bugün yasliligin ve ye nilginin sonunda, yok olmayla yüzyüzedirler. Hile ve büyük ci nayetlere giristiklerini görüyoruz.

Dün irtica, diktatörlük ve çürümüs aristokrasilerle mücade le eden, büyük Fransiz devrimini yapan burjuvazinin, simdi cel lat ve katil oldugunu görüyoruz. Simdi o, Fasizmi doguruyor, milletleri yiyor, savas, sömürü ve katliam yaparak ancak ayakta kalabiliyor.

Onbesinci ve onaltinci asirlarda Ortaçag'i yok etmenin, ilmi mahkűm etmenin, kilisenin büyük kudretini yenmenin sarhos lugunu yasayan, ardarda ilerleyen, icadlar yapan Ilmin; bugün, aksine bir çikmaza girdigini görüyoruz. Berest söyle diyor:

"Bugünkü insan ilimden bikmistir. Zira Fasizmi meydana getiren ilim idi" ve bunu insanliga zoraki yükledi. Dünyada ilk defa insanligin üçte ikisinin aç olmasi düzeyinde açligi ilim meydana getirdi.

Sinifsal sömürü ve artik degerin yagmasini bu dereceye çi karan ilimdir. Sömürüyü ilkel, basit ve açik seklinden alip bu kadar güçlü, derin, köklü ve siddetli yapan ilimdir. Dünya mil letlerinin kültürel sömürüsünü ortaya çikaran ilimdir. Üçüncü dünyayi çirkin kurtlarin esiri kuzular yapan ilimdir…

DINLER TARIHI

Evet yalan söyleyen ilim, dinin sinirlamasindan kurtulmus ama, simdi de tanrilarini degistirmistir. Allah'in yerine parayi kendi ilâhi olarak almis ve para için her isi yapmistir.

Insani çirkinlestirip, burjuvazinin siparis ettigi sekle sokmus tur!

Bugünkü insanin dine ihtiyaci, iki sorusuna cevap vermesi içindir:

Birincisi, büyük bir manevî dünya görüsü vermesidir, Alla-me Ikbal'in sözüyle: "Varlik âleminde, ruhanî bir tefsirin" anla tilmasidir. Hür insanin yaptigi sekilde, egzistansiyalizmin dedi gi sekilde, -su anda dogru söylüyor-kendisini onda yabanci ve meçhul hissetmesidir.

ikincisi, yasamak için insanin hedefine bir yön gösterilmesi veya icad edilmesi. Zira diger bütün hayvanlarin aksine insanin en seçkin özelliklerinden birisi budur. Diger hayvanlar niçin ya sadiklarini anlamiyorlar. Ama, insana; yasa dedikleri zaman, "hangi sekilde" diye sormadan önce, "niçin?" diye soruyor.

Bu yüzdendir ki insana, sadece hangi sekilde yasamasi ge rektigini ögretmek yetmiyor. Aç oldugu sürece alisilmis hayat nimetlerinin ve bagislarinin pesinden gider. Aç oldugu zaman bu sorudan az veya çok uzaklasir. Ama bu ihtiyaci giderildigi zaman, insan olmanin temel ihtiyaçlari, nerede olmasi gerektigi sözkonusu olur. Bu yüzden gerçek dine, mutlak dinî duyguya bugün daha çok, daha ciddi, daha hayatî bir sekilde ihtiyaç vardir.

Dini (dinleri) dikkatli ve âlimce tanimayi gerektiren mesele lerden birisi de sudur: Dinler tarihinin dikkatli bir sekilde ince lenmesi bize su büyük hakikati gösteriyor; tarihin gidis yolunda din Iki akima sahiptir: Biri insanî akim, digeri ise tarihî akimdir.

insanî akim ve insanî gidis daima canlidir. Bugünkü insan, belki geçmisteki insandan daha çok dine ve dinin insanî gidisine muhtaçtir.

Niçin muhtaçtir?

Çünkü, geçmisteki insani gelenek ve geçmise saygi, mil liyet, toprak ve kan övünmeleri tatmin ediyordu. Maddî hayat için gösterdigi telas onu mesgul ediyordu. Yeniçag'in insanini, ilmî ve teknik kesifler bile ikna ediyordu. Ama bugün artik bun larin hiçbiri bir seye yaramiyor. Bütün bunlara sahip olmasina ragmen insan yine isyan ediyor. Ölüm ve cinnet derecesine ula san bir isyan. Medeniyetin yikilmasi ve bugünkü insan toplu munun yok olmasi korkusuna dogru giden bIr isyan. Bu, geçmi sin aksinedir. Geçmiste insanin cehaleti, zaafi, korkusu ve maddî ihtiyaçlari din ile karismisti; her seyi dinden almak isti yordu. Simdi, ilim çogu ihtiyaçlari kaldiriyor, ama kaldirmadigi sey, yüce dindir. Insana ve hayata anlam bagislayacak bir din. Bugünkü insan, her zamandan daha fazla bu dine muhtaçtir.

Ikinci akim, olumsuz akimdir; tarihe hakim olan akimdir. Bu, insanî ve dinî yönün ziddidir. Egemen güçler tarafindan, halkin zararina ve aleyhine, mevcut durumu açiklamak için kul laniliyor.

Bu iki din, tarih boyunca birbirlerine karsi daima mücadele ve savas halindedir. Bu tarihin sonunda, biz simdi dini iki görüs açisindan inceliyoruz:

Biri bizim zamana ve asra bagliligimiz açisindan. Bu asir ilim ötesi bir yorum ariyor; insanin yasamasi için bir anlam, bir ruh, bir iman ve yüce bir ask ariyor.

Ikincisi ise, bizim bir dinî kültür ve topluma bagli olmamiz açisindan. Dinin o olumsuz akimi bütün tarihimiz boyunca ha reket ve hakimiyet sahibi olmustur. Halka, dinin kendisine tari himize, halkimizin hareketine ve toplumumuza karsi bir fonksi yona sahip olmustur. Bu fonksiyonu göstermek gerekir.

Bu unsur, dinler tarihini ve dinleri tanima konusunu, yeni den ilmî bir sekilde bastan baslayarak gözden geçirmemizi ge rektiriyor.

Bu konuyu bitirmek için vaktimiz az, onun için gelecek ko nusmalarin basliklarini, konularini simdi arz ediyorum. Not al manizi rica ediyorum.

DINLER TARI HI

GELECEK DERS

1. Din nedir? Sosyologlarin, tarihçilerin, filozoflarin yapmis olduklari din tarifleri.

2. Filozoflara, tabiat âlimlerine, sosyologlara, antropologlara göre dinin meydana gelmesine sebep olan çesitli faktörler. Bun larin ortaya attigi görüsler: Korku faktörü, esyanin sebepleri ko nusundaki cehalet faktörü, mülkiyet, Durkheim'in teorisi (bir toplumun ortak ruhu) veya baska bir deyimle toplum vicdani), David Hume'un teorisi, (Dinin meydana gelmesinde ve degis mesinde tabiat faktörü), Freud'un teorisi (ruhsal faktör), Young'un teorisi (özel dinî vicdan), sosyal vicdanin asamalarindan biri, o sosyal vicdanin kendine özgü asamalarindan biri "insanin inkistansi"dir.

Fitrat faktörü, uyku dini, (uyusturan din) uyanis dini, ilim den asagi olan din ve ilim ötesi din.

Arastirma ve Tercüme Için Teklif Edilen Konular

Simdi küçük bir hatirlatmada bulunuyorum. Bu sinifin be nim on, onbes günde bir gelip, ders verip gittigim bir sinif sek linde düsünülmemesi gerekir. Bu kurumun müstakil progam-ramlara sahip oldugunu ve bunlari icra ettigini bilmeniz gerekir. Ama benim ve sizinle ilgili olan sey buradaki talebe programi dir, biz bununla sorumluyuz.

Bu programa, sahip oldugumuz imkânlarla sorumlu bir fert olarak kendimiz katiliyoruz. Bu programi genisletiyoruz ki bir sahsa bagli program olmasin, benim olmayisimla programlar ip tal edilmesin.

Isimizin öyle bir sekilde ilerlemesi gerekir ki, diger brans larda da bu programa paralel programlar büyük ve tecrübeli uz manlar tarafindan hazirlanabilsin, isimizin bu diger programla ra paralel devam etmesi gerekir. Özellikle ögretim sonrasi ve bu klâsik sekilde degil, belki diger çesitli faaliyet dallarinda da çali silmalidir. Bu cümleden olmak üzere, sanat faaliyetleri, sosyal

faaliyetler, edebî faaliyetler ve diger faaliyetlerde programlar yapilmasi gerekir. Bu yoîla çesitli yönlerden bu neslin ve zama nin üzerinde suurlu bir etki olusturabilelim. Toplumumuzun suurlanmasinda bir fonksiyona sahip olabilelim. Bendenizin bu konuda yapabilecegi sey sudur; din, sosyoloji veya Islâm konu larinda arastirma yapabilecek durumda olan ve bunu seven kimseler özel bir uzmanlik bransi seklinde bir risale yazsinlar. Hatta bir mesele hakkinda birkaç sene bir arastirma yapsinlar. Ama, bilgi sahibi oldugum sahalardaki çesitli konulari veya si zin teklif edeceginiz konulari ortaya koyabilirim- Istekli olan herkes, bu konularda arastirmalar yapip, çalismalar yapabilir.

Elbette ben, yardimci olmak için kaynaklari söyleyim, isin planini göstereyim veya gerekirse kitap, mikro film, belge vb. araçlarin hazirlanmasini irsad kurumundan isteyeyim; bunlari emrinize versin ki bir konudaki ilmî arastirma ve özel bir konu daki inceleme sonuçlansin.

Ayrica sunu hatirlatayim, burada su anda birkaç bin cilt ki taba sahip bir kütüphane var. Henüz isin baslangicindaki bu kü tüphane, sizin emrinizdedir. Zira daha çok sizler bu kütüphane ye ihtiyaç duyacaksiniz. Onun idaresinde, genislemesinde ve ondan istifade etme konusunda birinci derecede bir role sahip olabilirsiniz. Tam anlamiyla emrinizde ve istifadenizde olabilsin diye daha fazla kitap satin alinmasi için uygun bir bütçenin de temin edilebilecegi konusunda ümitliyim. Daha fazla kitap bu lunsun ki kaynaklar, delililer ve nüshalar açisindan sikinti çek meyelim. Halk için ve hepiniz için bir arastirma kaynagi olsun, bu sahada ilmî arastirma yapmak isteyen herkes için istifade kaynagi olsun.

Bir sinif gibi çalisalim (ama sonunda yasal imtiyazlari olma yan bir sinif). Aldigimiz diger lisanslar, diplomalar hep ücret diplomalaridir. Gelip, burada bizim için ne ekmek ne de su ola cak bir diploma alalim. Ama su var sadece, aydinlar ve tahsil yapmis olanlar halklarina ve zamanlarina hizmet edebilirler. Bunlar baslarini ekmek ve su çiftliklerinden kaldirsinlar, dünya yi görsünler, hür ve dindar olarak düsünsünler. Gerçek an-48

DINLER TARI HI

lamiyla böyle düsünen kimseye aydin fikirli diyorlar, tasdik edi ci degil! Vesselam.

Simdi bu maksatla, örnek olarak size birkaç konuyu arz edi yorum, not almaniz gerekebilir. Konu olarak hangisini begenir seniz onu seçiniz veya bunlar disinda aklinizda olan bir konu varsa onu arastiriniz.

Bu arastirmayi neticelendirip bitirdikten sonra bu sinifta bir konferans seklinde verebilirsiniz veya bir risale seklinde bastirip yayinlat abilirsi niz.

Herhalükârda faaliyetlerimizin çesitli alanlarda, daha derin, saglikli ve zengin olmasi için gayret gösterilmelidir. Toplum da bu derslerden daha çok faydalanmis olur. Özellikle kuru bir si nifta, fert egitilip yetistirilmiyor. Sinifta sadece fikir (ide) almak gerekir. Sonra bu fikri, kitap okuma, kitap tanima, tartisma ve arastirma isinde devam ettirmek gerekir. Kendinizi yetistirmek ve egitmek gerekir. Sinif, bunlari destekleme disinda yapici olamaz.

Konulara gelince:

1. “Yenilgide parlak zekânin ortaya çikmasi.” Maksadim, Iran tarihinde görülen özel ve hayret edilecek tekniklerdir.

Iran, Islâm’dan önce millî hakimiyet döneminde idi. Ama o dönemde bIr dehâ görülmüyor. Islâm’dan sonra yenildigini gö rüyoruz. Medeniyetsiz Arap ve yabanci bir hilâfet, ona hakim oluyor; bütün millî ve kavmi kudretleri ondan aliniyor. Hatta bedevi Arap, efendi seklindeki medenî Iranli’yi kölesi olarak gö türüyor. Böylesi bir baski ve zorluk dönemi yani birinci, ikinci ve üçüncü asirlar, zahiren onun yenilgi ve çöküs dönemidir. Bu dönemde Iranli parlak zekâ bütün boyutlariyla açiliyor:

Askeri açidan Ebű Müslim, edebî açidan Firdevsî, ilmî açi dan Harzemî, felsefî açidan Ebű Ali ve Razî gibi dâhiler ortaya çikiyor. Kisacasi bu zeki ve yetenekli milletten, bütün sahalarda dünya çapinda büyük dâhilerin çiktigini görüyoruz. Bunun ne deni, bu büyük zorluktur. Kültür medeniyet dünyasinda, evrensel bir söhrete sahip olan Iranli dâhi, niçin yenilgi devresinde ortaya çikiyor? Bu büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir ilmî aras tirmayi gerektirir.

Çogu Iranlilarin, bütün Islâmî ilimlerin Iranlilar vasitasiyla tedvin edilip, gelistirildigini bilmemesi muhtemeldir. En büyük tefsircilerin, hadisçilerin, tarihçilerin, fakihlerin, Islâmî ilimlerin çesitli branslarindaki büyük âlimlerin çogu hep Iranlidir. Sasila cak seydir; Ehl-i Sünnet’in alti sahih hadis kitabinin müellifleri, Sia’nin “Usűl-u Erba’a” müellifleri, yani genel din konularini ve mes’elerini, bütün mezheplerin usul ve füru’unu kapsayan on kitap… Müellifleri istisnasiz Iranlidir-Bundan daha hayret verici sey ise Arap dilinin, lügatinin, âdabinin Iranlilar vasitasiyla dü zenlenip, tanzim edilmesi ve mükemmellestirilmesidir.

2. Yeniçag’daki Avrupa’da hangi dinle, hangi faktör kavga ya tutustu?

3. Her sene tekrarladigim ve daima çesitli cevaplar aldigim soru sudur:

Peygamber ve Ali, ayni dine ayni topluma, ayni yola, sahip iki sahsiyettir. Ayni halka is yapiyorlar; biri

isinde zafere ulasi yor, kudreti ile aliyor. Ama digeri yenilgiye ugruyor.

Peygamber niçin galip geliyor? Ali niçin yeniliyor?

(Ögrencilerimden biri: Bir bilgine sordum "Allah'in istegi dir! diye buyurdu", diyordu. Bu cevap tatmin edici degil. Geylân-i Dimaskî'nin sözüyle. "Bunlar günahi da Allah'a ait kili yorlar!")

4. Peygamberin ashabi bize hiç kimsenin veremeyecegi dersleri verebilir. Çünkü onlar bizler gibi insanlardi. Peygamber ve imamin huyu, zâti bizden farklidir denilen konu, en azindan bunlar hakkinda geçerli olmuyor. Zira onlar bizim gibiydiler, dünyada öylesine büyük bir fonksiyonu ifâ ettiler. Insanî tekâmül açisindan böyle bir büyüklügü gösterdiler. Niçin? Son ra hangi büyükleri gösterdiler, kendi varliklari ve yasamlariyla bugünkü insana hangi dersleri verebilirler?

Bu sahsiyetleri, simdiye kadar niçin tanimamisiz? Neden tanitilmamislar? Biz simdiye kadar ne yapiyorduk, hangi islerle mesgul idik, hâlâ ne ile mesgulüz? Bilemiyorum.

BIz bunlari tanimiyoruz, yilda bir defa bazilarindan bilin meyen isimler halinde tekrarlaniyor. Bazilarinin isimleri ise hiç hatirlanmiyor. Bu insanlarin, Islâm hareketinde ve tarihimizde büyük bir yerleri ve emekleri var; insanî açidan büyük ögretici lerdir. Fakat henüz meçhul insanlar… Bizim bunlari tanimamiz gerekir, zira bizden baska taniyacak kimse yok.

Digerlerinden beklemenin, elestirmenin faydasi yoktur. Bi zim ise baslamamiz gerekir. Bunlari taniyalim; bunlari tanimak, ihya etmek, bu sahsiyetlere tapan fakat bunlari tanimayan top luma, tanitmak için gayret gösterelim.

Bunlari topluma tanitmak, gerek fikrî ve kültürel açidan, gerekse iman ve hareket açisindan toplumu zenginlestirmek de mektir.

Bu dostlarin tek tek bilinmesi gerekir. Simdiye kadar bu ko nuda birtakim kitaplar yazilmis. Bunlarin ancak bazilari okun maya deger. Selmân, Ebű Zer, Ammâr, Yasîr gibi. Ama bazilari hakkinda ise bir tek satir bile mevcut degildir. Halbuki toplu mumuz kendisini Sii bir toplum sayiyor. Onlar, Islâm tarihinin baslangicinda ileri ve gerçek Sia'yi baslatan sahsiyetlerdi. Onlari tanimamak bizim açimizdan korkunç ve utanç verici birseydir. Cehaletimizi göstermektedir. Ben herkesin onlardan birisini seç mesini ve hakkinda bir risale yazmasini rica ediyorum. Bu risaleler basilsin ve halkin eline ulassin. Bu toplum 1400 sene sonra Sia olmayi, bu askla yasamayi arzuluyor. Sia'nin birinci derecedeki sahsiyetlerini, en azindan 20 sayfa ölçüsünde tanisin.

5. Sia tarihindeki çok büyük meselelerden birisi Hz. Ali (a.s.)'nin taninmasidir. "Ali (.as.) çeyrek asir sustu" bu konu da bir risale konusudur.

6. Üniversitelerde ortaya koyduklari sey, genellikle kalipçi olarak hüküm veren yazarlarin düsünceleridir. Tipki küp seker ler gibi hep ayni biçimde.

islâm'dan sonra Araplara karsi millî bir Iran direnisi meydana geldi; direnisin liderlerine baktigimiz zaman Efsin gi bilerini de o kahramanlardan biri olarak görüyoruz. Efsin, kendi topragini Arap hakimiyetine birakti kendisi de halifenin bir hiz metçisi oldu. Halifenin "Esrosine" idaresini ona vermesini ümid ediyordu, bu konu çarpitilarak su sekilde gösterilmistir! Iranlilar'in ve bu kahramanlarin, birinci ve ikinci asirdaki isyani Araplar'in, dolayisiyla Islâm hükümetinin aleyhine olmustur. Halbuki meselenin asli baska sekildedir. Söyle ki; Islâm'in Zer-düstlük veya milliyet aleyhinde bir meselesi olmamistir. Belki mesele, Iran esrafliginin (Asillerin) meselesi idi. Islâm'dan sonra aile ve saltanat hükümetlerini kaybetmislerdi. Kendi saltanatla rina kavusmak Için Emevî ve Abbasî halifelerinin Islâmî liilafet-leriyle -Arap esrafligiydi, Islâm hilafeti degil-savastilar.

Iran asillerinin Arap asilleriyle olan bu savasinin sonucu ne dir? Taviz!

Safârî, Sâmânî, Tâhirî vb. hükümetler bu tavizin neticesidir. Zira Arap hilafeti (Islâm hilafeti degil) geldi, Islâm'i bunlarla bir alis-veris konusu yapti; Islâm'i bizimle bir irtibat araci olarak bizden alin, dönüste biz mahallî hükümeti tekrar size verecegiz, dedi.

O taraftan da Araplar Islâmî oyunu bu rakip asillere verin ce, onun Arap topraklarindaki hükümetinden vazgeçmesini is tedi. Böylece onlar eski hükümetlerinin makamina geri dön düler.

O halde bu Iran esrafligi ile Arap esrafligi arasinda bir alis veris meselesidir. Yoksa, Iran'in Islâm'a karsi millî bir isyani de gildir veya bir milletin diger bir millete karsi isyani degildir (bir iki konu müstesna). Dolayisiyla bu, milletimiz için bir iftihar sekli degildir.

Bîr millete hizmet etmek, onun hakkinda 'yalan iftiharlar" uydurmak degildir. Sonra millet suurlanip bu iftiharlarin yalan oldugunu anlayacaktir. Ayrica bütün gerçek ve dogru iftiharla rini da bir tarafa atmasi ve hiçbir iftiharina inanmamasi da hiz—

met degildir. Simdiki gençler ve aydinlar arasinda durum böy ledir.

En büyük hizmet sudur: Neslimize tarih ve milletini dikkat li ve ilmî bir sekilde tanitmaktir. Gerçek ve dogru iftiharlari ona tanitmaktir. Milletimiz büyük iftihar kaynaklarina sahiptir. Ebű Müslim ve Efsin gibilerine ihtiyaci yoktur.

Çünkü, bu çok hassas bir konudur, bugün buna oldukça fazla dayaniliyor. Genellikle müstesrikler, Iranli yazarlar ve arastirmacilar bu konuya fazla dayaniyorlar. Ama çogunlukla özel bir anlayisla, ön yargiyla, çikarci sonuç almalarla.

Tercüme Için çesitli Ingilizce, Fransizca, Almanca, Arapça eserlerin bir listesini not almistim, bu dilleri bilenler tercüme edebilirler. Bunlarin bazisi çok hassas ve ilmîdir.

Bir kitabi yayinlamak veya tercüme etmekle bir neslin dü süncesinde büyük bir imanî etki birakilabilir. Eger hepimiz gay ret gösterirsek, kalemle, atacagimiz tutarli adimlarla, azimle bu asirda, bu nesil için bir sey yapmis oluruz. Vesselam.

IKINCI DERS

“Sizden, iyiye çagiran, dogrulugu

emreden ve kötülükten meneden

bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

Önceki oturumda 16. ve 17. asirlarda Batida orta sinif veya burjuva sinifi adiyla yeni bir sinifin meydana geldigini söyle mistik. Yani parayla is yapan bir sinif, ticaret ve esnaflikla ugrasan, sanayi ve el sanati mallari satarak zamanini geçiren bir sinif.

Burjuvazi olustugunda, yeni fikrî hareket de sekillendi.

Bu sinifa su açidan orta sinif diyorlar: Ortaçag’da, feodal toplumda ve büyük mülkiyetlerde toplum iki sinifa taksim edi liyordu.

Birisi asiller (esraf) sinif veya efendiler. Bunlar herseyin sa hibidir. Hem toplumun maddî ve iktisadî kuvvetlerine sahiptir, hem de -bu delil ile-toplumun, manevî, ahlâkî, fikrî, edebî ve sanatsal kuvvetlerine ve güçlerine sahiptir.

ikinci sinif ise köylü, çiftçidir. En genel anlamiyla gerek serflik dönemindeki “serf”, yani köle olmayan köylü (bunlar topraga bagliydi, mülk sahibi arazisini sattigi zaman köylü de satilmis oluyordu) gerek kölelik dönemindeki köle (köle topraga

bagli degildi. Ama mülk sahibinin mallarindan biriydi, tipki hayvanlar ve esya gibi alinip satiliyordu. Efendisi onun can ve varliginin sahibiydi), gerekse daha ileri ve gelismis sekliyle ol sun. (Köylü köle degildir, topraga bagli degildir, resmen alinip satilmiyor, ama herseyden mahrumdur, hiçbir seyi bulunma maktadir.)

Bu iki sinifa genel bir tabirle, hakim sinif ve mahkűm smif denilebilir. “Hakim sinif “hakim heyeften, ayridir. “Hakim he yet” topluma hakim olan hükümet biriminden ve hükümeti elle rinde bulunduran kimselerden ibarettir. Siyasî otorite, yasalar, askeri güç ve kudret onlarin elindedir. Bir gruptur, bir sinif de gil. Ama “hakim siniftan maksat sosyal ve maddî-manevî güç leri ellerine geçirmis olan siniftir. (Bütün kudretler bu sinifin elindedir). Hatta siyasî meselelere girseler, siyasî makama sahip olmasalar bile, bu siniftan olanlari herbiri sermaye, kudret ve bir grup üzerinde sahip oldugu nüfuzu ölçüsünde hakim sinifin bir parçasidir. Isterse hükümetle direkt bir iliskisi olmasin, hatta ona muhalif bile olsun.

Hakim sinif ile mahkűm sinif arasinda bu sekliyle eskiden -kölelik, feodalite, serflik döneminde-mutlak bir bosluk vardi Eski toplumlarda -hatta köylerde bile-açikça görülebilecek bir sinifsal ikilikti. Hatta bu ayirim, çesitli çehreleriyle mimarîye bi le yansimistir. Bu iki sinif birbirine tamamen uzaktir. Sosyal bir yolun iki noktasidirlar. Eski mimaride (köylerde simdi bile) efendilerin evlerinde misafirleri kabul ettikleri odalarin özel bir sekle sahip oldugunu görüyoruz.

Önce odanin tamamini olusturan büyük bir dikdörtgen var dir. Bu dörtgenden sonra -yani bu dörtgene giristen sonra ona ilave edilmis olan baska bir dikdörtgen veya kare daha vardir. Horasan köylerinde bunlara “SahNesin” (odanin içinde bas ta rafta oturacak yüksek, özel bolüm) diyorlar. -Diger yerlerde bas ka bir isim tasimasi mümkündür.- Bu kismin asil odadan ayri oldugu bellidir. Üç müstakil duvara sahiptir; dördüncü duvarda asil odaya ulasiliyor.

Bu binaya girdigimiz zaman yanyana iki oda görüyoruz biri büyük digeri küçüktür, ikisi birbirine bitisiktir, aralarinda kapi ve duvar yoktur. Bu iki kisim birbirine zit sekilde dösenmistir. Küçük kisimdaki esyalar daha pahalidir, büyük kisimdaki esya lar daha ucuz ve sadedir.

Gerçi bu iki oda birbirine bitisiktir, ama hersey farkliligi an latir. Döseme, perde ve süslemeden tutun, tavanin yüksekligine kadar. Küçük kisim -sahnesin- daima daha yüksektir.

Kisin “tagar”i (kisin evlerde isinmak için altinda mangal, üs tünde yatak bulunan büyük kürsü) sahnesin kisma koyuyorlar. Çünkü bugünkü durumun aksine bunun bir asillik yönü vardir. Odun veya kömür sobasini ise genel kisma kuruyorlar, burada ne yastik ne dösek vardir.

Mimar ve eski mimari sinifsal ikiligi ve çeliskiyi göstermek için bütün bu çabayi gösteriyor. Mimar bu ikiligi odanin içinde, seklinde, pencerelerinde, mimarî süslemesinde, dekorda göster mek ve ona gerçeklik kazandirmak istiyor.

Söyle ki, korkunç sinifsal çeliskide efendiler, isin çesidi açi sindan isçi veya köylü ile dogrudan bir iliskiye sahiptir. Bir oda da toplanmalari ve bir çatinin altinda oturmalari gerekir. (Kapi talist düzenin aksine. Kapitalistin isçinin yüzünü asla görmeme si, ismini isitmemesi, onu tanimamasi mümkündür. Özellikle bugünkü uyum kapitalizminde. -Büyük tröstler ve karteller sek lindedir-Binlerce isçi onlarin çesitli müesseselerinde çalisiyor; hiçbirisi o müessesenin, tröstün veya kartelin sermayedarinin -sermayedarlarinin-kim veya kimler oldugunu bilmiyor.)

Bu dönemde din, bu iki zit kutbun arasindaki uyum ve koordineyi saglama rOlünü oynuyor, bir örtü oluyor. Yani bu iki sinifin, siddetli sinifsal ihtilaflarini dinî ortaklik ile örtüp, kapati yor. Bu iki ayri ve zit sinifi uzlastiriyor, bir araya topluyor.

Burada elbette dinden maksadim, hakim sinifin üç somut boyutundan biri olan dinî yönüdür, Sonuçta din ya çirkinlestiriliyor veya tahrif ediliyor. Bunu, din böylesi bir sosyal rolü oyna-yabilsin diye yapiyorlar. Bu din, efendiler sinifin ve halk (raiy—

DINLER TARIHI

ye) sinifini özel dinî törende bir yerde topluyor. -Mersiyelerde ve mevlitlerde oldugu gibi.- Ama mimari bu çeliskiyi göster meye ugrasiyor; bu iki sinifin zorunlu olarak toplanmasinda da sinifsal ihtilaf korumaya çalisiyor. Efendilerle, raîyyenin yan ya na oturmasini engelliyor.

Efendiler onlara bagli olanlar, sahnesin'de ve yüksekte otu ruyorlar, köylüler ise asagida, giristeki basit odada oturuyorlar. Bu durum, dükkâncinin kellesi görülene kadar devam ediyor. O, düne kadar sade bir köylü ve çiftçi idi, yeri efendilerin oda sindan asagida olan büyük oda idi. Simdiyse baska makamlar ve mevkiler kazanmaya baslamistir bile. Çünkü para sahibidir, efendiler ve efendilerin ailesi ona muhtaçtir.

Sermaye ona bir sahsiyet saglamistir, ama asil bir soya ve ir ka sahip degildir. Agazâde, hacizâde, asilzade degildir. Basit avam sinifindan da gösterilemez, fakat diger taraftan asilsiz ve köksüz olusu efendilerin yerinde oturmasina engeldir.

O halde ortak bir sinir tespit edilmesi gerekir, öyle yapiyor lar. Tagarin kürsünün alt basamagini (her halükârda asilliktir, ama biraz alt tarafini) ona veriyorlar. Böylece asiller ile avam arasinda bir yere yerlesmis oluyor.

Burada, orta sinif meydana geliyor. Artik ne basit avam, ne de asilzadedir. Pratikte efendidir, ama asilsizdir, köksüzdür, efendisinden asagida gösterilmektedir.

Orta sinif baslangiçta gelisiyor, yavas yavas is basina geli yor. Öyle bir yere ulasiyor ki, tagarin kürsünün etrafini isgal ediyor, asilleri disari atiyor. Bu, yeni orta sinifin devrimidir, burjuvazi devrimidir. Büyük Fransiz Devrimi bu gruptandir. Yeni, zengin, aydin görüslü, mütefekkir, degisken orta sinifin devrimi; çürümüs, anlamsiz irksal farklari, övünmeleri ve ailevî ayricaliklari üstünlük sebepleri sayan eski esrafliga karsi idi.

Orta sinifin devrimi, ölçüleri ve kistaslari degistiriyor. Dün üstünlük ölçüsü kan, toprak, irk, soy ve aile idi; bugün ise ikti sat, para, sermaye oldu.

Orta sinif (burjuvazi), hürriyetçi bir devrimi baslatiyor. Çünkü kendisini ve toplumu onu reddeden bütün kayitlardan ve sinirlamalardan kurtarmak istiyor.

Orta sinif is basina geliyor, kudret ve hakimiyeti ele geçiri yor. Bu dönemde din ile -Ortaçag'daki degerlerin, bakis açilari nin sosyal düzen iliskilerinin koruyucusu olan eski sekliyle-mü cadele ediliyor, iki çesit görüs meydana geliyor. Birisi degisim kazanmis dinî görüstür; dünyaya yönelen bîr görüstür (bu pro-testanliktir). Digeri ise din disi bir görüstür. Aslinda dine, dînî duygu ve din felsefesi ismiyle saldirmaya basliyor. Her ikisi -özellikle ikinci grup-toplumdaki çesitli dinî sekillerle veya in sandaki din duygusuyla mücadele etmek için ilim silahina gerek duyuyor. Din disi eski edebiyattan -din disi Roma ve Yunan edebiyati gibi-yardim aliyorlar. Rönesans'in belirgin özellikleri -16. asirdan 17. asra kadar-onun din ile savasmasidir. Gerek da ha yeni bir din ve daha yeni bir dinî görüs seklinde olsun, ge rekse ilim, tabiat ilimleri, beserî ilimler, felsefî istidlal, mantikî istidlal seklinde ve gerekse yeni itikadi mektepler ve ideolojik mücadele seklinde olsun.

Yani bu grupta, yeni sinif ve eski sinif vardir, -iktisadî açi dan-yansima buluyor, yeni fikir ve eski fikir unvaniyla yansi yor. Felsefeye ise aklî, Israkî ve ihsasi felsefe unvaniyla yansiyor. Sonra kapali dünya görüsü ve açik dünya görüsü adiyla yan siyor.

Islâm ülkelerinde -genel olarak Doguda-yetismis olan ay dinlarimizin çogu maalesef itikadi, fikrî ve zihnî dayanaklarini Bati kültüründen aldiklari için onlarin sosyal alt yapi temeline göre, kendilerine özgü dinleriyle, Ortaçagi ve Ortaçag'daki sos yal düzeni kuvvetlendirici rol oynayan dinleriyle zitlasmalari gibi, bizim aydinlarimiz da kendi dinleriyle zitlastilar, kavgaya tutustular. Avrupali aydinlar, kendi siniflarinin ilerlemesi ve si niflarini ileri götürmeleri için hareketin ve genel insanî ilerleme nin zararina olan çogu durgun kanunlari, anlasmalari, itikatlari ortadan kaldirmak için Katolik mezhebine karsi ideolojiler ve

ekoller bina ettiler. Biz böylesi bir konumda olmadigimiz halde, dinimiz onlarin dinî gibi bir role sahip olmadigi halde, onlarin düsüncelerini aldik ve Batinin itikadî temelleri üzerine sosyal bir inanç olusturduk.

Bu yüzden -16. ve 17. asirlarda-aydinin Ortaçag'da mevcut ve hakim olan dine karsi mücadelesi, sadece geçici ve kendi za manindan kaynaklanan mücadeledir. Ama o sözlerin, aydinlari miz tarafindan tekrarlanmasi olumsuz bir fonksiyon meydana getirir. (Söyle ki, o inançlarin kendi çevresinin sosyal deneyimi ile bagliliklari yoktur; onun dini ile Avrupa'nin dini arasinda bir benzerlik yoktur. Genel olarak kendine özgü bir sosyal duruma ve sinifsal çeliskilere sahiptir).

Batili aydinlar -yeni inançlariyla 16. ve 17. asirlarda-olumlu bir fonksiyon ifâ ettiler. Hareketli ve yapici bir sinifa sekil ka zandirdilar, ilmin ilerleme yolunu açtilar, çesitli ilmî kesiflerin ve icatlarin yapilmasini sagladilar.

Ama 16. ve 17. asirdaki aydinlarin ayni sözleri düsünceleri, kavramlari, görüsleri ve sloganlari, Müslüman Doguda sadece iki netice meydana getirdi:

Birincisi sudur, toplum aydinlarin ne dedigini anlamadi (söyle ki, aydin grubun ve zümrenin ortaya çikmasindan sonra, toplumumuzda birkaç nesil gelip geçmistir, toplum henüz onla rin varliklarini hissetmemistir) çünkü toplumumuz aydinin dili ni anlamiyor. Aydinin dayandigi, tenkit ettigi noktalarin halkin yasayisiyla hiçbir alâkasi ve uygunlugu yoktur. Halbuki Avrupa aydinlari toplumlarinin, Katolik kiliselerin, toplumun dinî tören ve inançlarinin içinden geliyorlardi; balik gibi toplum ve halk denizinden yüzüyorlardi. Yol gösterme, fikirleri tasfiye etme, hurafelerle mücadele etme; kendi inandiklari dindeki hurafeler le mücadele etmekle ugrasiyorlardi.

Ama bizim aydinlarimiz halkin içinden çikmadiklari için, disarida yetismis ve egitilmis olduklari için, toplum ile aralarin da büyük bir uçurum vardir. -Buz ve su gibi-topluma ve halka nüfuz edememislerdir. Bu yüzden Dogu toplumunda aydin zümresi vardir; ama aydin hareketi yoktur.

Ikincisi, disarida egitilmis ve yetismis böyle sun'î bir zümre nin meydana gelmesi, vatanlarinda sosyal birligin parçalanma sina ve yenilgiye sebep oldu. Çünkü bu grup az da olsa düsünü yordu, suurlari Ilimle donanmisti; suurlarini toplumun içine götürecekleri yerde, toplumun bütün bedenine ve halk kitlesine verecekleri yerde, halktan ve toplumdan uzak kaldilar, toplum dan ayri soyutlanmis bir zümre olarak ortaya çiktilar. Bu parça lanmadan düsman faydalandi. Düsman bu bosluktan istifade ederek yer seçti. Böylece, Dogu ve Islâm ülkelerinde, Müslüman -ve Dogulu-halklar arasinda siyasî ve kültürel sömürüyü halk ile aydin arasindaki boslukta aramak gerekir.

Gerçek aydinin hedefi, bu boslukta halk ile kendi arasinda bir köprü kurmak olmalidir. Bu köprüyü anlayis ortamini sagla maya, meydana gelmis olan tehlikeli ayrilmayi baglamaya, an lasmaya, tanimaya ve ayni sorunu çözmeye dönüstürmelidir. Bu köprü kuruluncaya kadar halk, kendi durgunlugunda kala caktir. Aydin da kendi yabancilasmasi ve dislanmasi sirasinda, sehrin yukarisindaki cafelerde oturup sözde geri kalmis toplum lardan, ileri toplumlardan, falanca ideolojiden filanca ideoloji den bahsederek sadece kendisi için var olacaktir. Aydin, kendisi için yasiyor halk ise onun varligini bile hissetmiyor. Eger aydin hissedilmek istiyorsa o merdivenlerden asagi inmesi, o yüksek evleri ve kafeteryalari terketmesi, kendisini halkin arasina birak masi gerekir. Onlarin dertlerini ve ihtiyaçlarini hissetmesi gere kir ki kendisi de hissedilebilsin.

Ilerici bir aydin -ki benden çok daha ilerici biridir-bana ser zeniste bulunuyor ve diyordu ki: "Niçin böyle yapiyorsun? Üni versite prestije ve ilme sahip oldugun halde dinî toplantilarda konusuyorsun?"

Dedim ki: "Sen konustugun zaman, zihniyetlerle, adamlarla karsilastigin zaman öncü bir aydinsin, ama kendi fitratina ve duygularina döndügün zaman, grupçu, aristokrat, bencil, sinifa tapan ve halka karsi bir insansin. Hedefin sadece ve sadece ken di sahsî mesleginin haysiyetini korumak ve ona haysiyet kazan dirmaktir."

Bu çeliski niçin?

Bu yüzden aydinin zihnindekiler bir yerde, vücudu ise bas ka bir yerdedir. Bu ikiligi ortadan kaldirip halk ile aydin arasin da bir köprü kurmaniz gerekir. Böylece aydin, halka giden yolu bulabilsin; halk aydinin muhatabi olsun ki aydin, aydin olsun. Aydin halkin imaninda bir yer bulsun. Bu, su anda olmayan, fa kat olmasi gereken birseydir.

Eger biz Avrupa'yi taklit ediyorsak, onlarin güzel tecrübele rinin taklit edilmesi gerekir. Bunlardan biri su: Ortaçag'i tahrip eden, Yeniçag'i meydana getiren sey yeni din idi. Fikrî/dinî de-gismeseydi, dine karsi olan mücadele olmazdi. "Yeniçagin ve yeni medeniyetin meydana gelmesinde Protestanligin rolünü" Max Weber herkesten daha iyi açiklamis ve incelemistir. Eger firsat olursa gelecek programlarda onun tezi üzerinde duracagiz (bizim için sonsuz bir ögretici yani var.)

Onaltinci ve onyedinci asirlarda din ile mücadelenin felsefî, mantikî ve zihnî bir yönü vardir. Ondokuzuncu asirlarda din ile mücadele baska bir sekli aldi. Veya diger bir deyisle, din hak kindaki tavir farkli oldu. Eskiler gibi zihnî, aklî, felsefî akil yü rütmeler yerine, toplumu tanima, insanin gerçek tarihini tanima üzerinde düsünülmeye baslandi. Insanin degismeler tarihi, insa nin kini, baslangiçtan simdiye kadar insanin idrâkine ilgi duyul du ve bu konular açiklanmaya baslandi.

Ondokuzuncu ve yirminci asir, dini tanimak için su sözü baslik yapti: '16. ve 17.nci asirlarda aydinlar, dini kesislerden da ha iyi tanimadan onunla mücadele ettiler.' Bunu, simdi kendi gözlerimizle görüyoruz ki, muttaki ve dindar bir insan din hak kinda, kendi dinî esaslariyla ve dinî inanciyla bir çesit yanlis ta nimaya sahiptir. Dine karsi olan ve dini ezmek isteyen aydinla rimiz da tipki o dindar gibi din hakkinda yanlis bir tasavvur ve bilgiye sahiptir.

iki kutup görüyoruz ki bunlar, baska birseyi din olarak dü sünmüslerdir. Aydinlar Cennet, Cehennem, Âhiret, Iman, sosyal ve fizikî hayatin ihtiyaçlari ve imamlar hakkinda, gerçeklere ay kiri, kendilerine özgü tasavvura sahiptirler. Sonra birisi bu yan

lis zihnî tasavvura inaniyor adi dindardir, birisi de muhaliftir ve o da dine karsi olandir. Ama ne biri gerçek dine inaniyor, ne de öbürü dogru dinin muhalifidir. Çünkü aslinda, burada bir din sözkonusu degildir.

19. ve 20. asirlarda dinin degisme tarihini tanimak, böylece insanlik tarihinde dinin meydana gelis keyfiyetini tanimak için diger bir metoda basvurdular. ("AugusteiV'in aksine; o üst yapi ve metafizik âlemini hayalî bir sekilde gruplandiriyordu. Veya mantikî açidan gerçekten dini reddetmis olduklarini düsünen 17. ve 18. asirlarin filozoflari. Meselâ, hayatinin önceki devresin de Voîtaire'de oldugu gibi). Zimnen insanin çesitli yönlerini, in sanlik tarihinde ve insan toplumunda dinin çesitli yönlerini ta nimaya çalistilar. Ama hangi sekilde? Bunu tarihte üç ayri dö nemde görüyoruz. Bu üç dönemdeki bütün insanî meseleler za man esasina göre gruplandirilabilir. Birincisi: Beseri toplumun eski ve bedevî dönemidir. Bu dönemde henüz yazi yoktur; kita bet, egitim, ögretim ve ögretim kurumlari yoktur. Toplum, de neyimini, kavramlarini, anlayislarini, edebiyat, siir ve dinî inan cini belli bir sekilde kaydedemiyor, diger nesillere aktaramiyor; ki biz onlarin eserlerini düsünce tarzlarini, dinlerini inceleyebi lelim.

Bu yönüyle birinci dönem, bedevî toplum veya vahsi top lum dönemidir. Sosyologlar edebe riâyet etmek ve saygili dav ranmak için “vahsi toplum” demiyorlar. “Arkaik” veya “eski top lum” diyorlar; yani her iki kavram da saygidan dolayidir.

Ikincisi: tarihî toplumdur. Tarihî toplum, medeniyetin, kita betin, isbölümünün, egitim ve ögretim kurumunun bulundugu bir toplumdur. Kendine özgü bir egitim ve ögretime sahiptir, okul meydana gelmistir, önceki nesillerin tecrübelerinin sonraya aktarilmasi imkâni dogmustur. Sanat eserlerinin, kitabelerin, el yazmalarinin, kisacasi çesitli eserlerin üzerinde inceleme yapila bilir. Yapilan incelemeyle onlari tanimak mümkündür.

Üçüncüsü: çagdas dönemdir. 15. ve 16. asirlarda baslayip simdiye kadar geliyor.

Çagdas dönemi ve tarihî dönemi tanimak kolaydir. Ama bedevi dönemi, yani resmî tarihten ve yazidan önceki "arkaik" dönemi tanimak en dogru anlamiyla zordur. Fakat o dönemi ta nimak acil, zarurî ve hayatî bir konudur. Sunun için; "Bash-nard"m sözüyle; "Tarihten önceki ilkel bedevi toplumlari dikkat li bir sekilde tanimadigimiz sürece, toplum felsefesi ve sosyoloji hakkinda dikkatli, gerçekçi ve ilmî görüsler ortaya koyamayiz." Çünkü toplum bir gerçektir; ne çagdas dönemde, ne Ortaçag'da, ne de tarihî dönem (tarihin basladigi dönem) ve medeniyetlerin basladigi dönemde meydana gelmistir. Belki bedevi dönemde meydana geldigi söylenebilir.

Bu toplumun hangi sebeple veya sebeplerle, hangi faktörle rin etkisi altinda (iktisadî, sosyal, fikrî, zihinsel, dogal, cografik veya dinî) degisime ugradigini, degisimin hangi kanunlara uy gun olarak meydana geldigini, bir dönemden diger döneme na sil geçtigini anlamak için, bedevi toplumunu tanimamiz gerekir. Çünkü ilk önce toplum orada meydana geliyor, çok açik faktör lerin ve sebeplerin etkisi altinda degisime ugruyor.

17. ve 18. asirlarda her sosyolog, Eflatun'un "Cumhuriyet" kitabini okumakla insan toplumunu, avucunun içi gibi tanidigi ni zannediyordu (bizim aydinlarimizin birkaç tercüme eser oku duktan sonra artik sosyolojide problem yok diye zannetmeleri gi bi.) Ama bugünkü sosyolojide 18. asrin aksine birisi çikip top lum, toplumun keyfiyeti, toplumun degismesi ve toplumun de gisme yasasi ile ilgili 198 dikkatli ilmi kanun (teori) va'z edebili yor. Fakat bunlari söyleyen sosyolojide bir tek açik ve kesin ka nun itiraf etmeye hazir degildir.

"GurviclV'in sözüyle; "Ilim ilerledikçe daha mütevazi olu yor." Bütün ilimlere el atmis olanlar ve herseyin kendileri için açik oldugunu sanan kimseler, gerçek ilim asamasinda bir adim bile atmamis olan kimselerdir.

BEDEVI TOPLUMU NASIL TANIYALIM?

Kendi toplumumuzu tanimak için öncelikle bedevi toplu mu tanimak gereklidir, dedik. Dini tanimak, din duygusunun nasil olustugunu bilmek, dinî amellerin, ibâdetlerin, din ismiyle sahip oldugumuz inançlarin nasil meydana geldigini tanimak için de çaresiz bedevî toplumu tanimaya mecburuz. Insan top lumunun bu dönemini ve bu dönemdeki beseri kültürü ve anla yisi tanimamiz gerekir.

Arkeoloji adinda yeni bir ilim dali vardir. Eski Arkeoloji. Yoksa lafzî benzerlikler, kelime benzerlikleri Iran'da da çoktur. Kelime benzerlikleriyle bütün dilleri tanima iddiasinda olanlar var. Zevklerine uygun birseyle bütün inançlari ispat ve kesfe denler var. Kirk yil önce Türkiye'de bir kongre yapildi ve Ziya Gökalp isimli teorisyen (yürürlükte olan bu tarz alisilmis ülkele rin teorisyenleri gibi bir teorisyen) dedi ki: "Bütün medeniyetler Akdeniz'in etrafinda Türk irkindan dogmustur, bütün insanli gin dilleri Türk dilinden dogmustur, onun dallara ayrilmis ki simlaridir…

Bizim bazi filologlarimiz da Kureys kelimesi, "kures" keli-mesindendir. Abbas kelimesi de "esb" (at) kelimesinden gelmistir dediler. Birisi de aslinda Araplarin bir dili yoktu, diyordu: Eger kelimelerine bakarsaniz, degismis, egri bügrü Farsça kelimeler oldugunu göreceksiniz. Bu dili Araplara, Arap topraklarina ka çan Mazdekîler götürdüler. Onlarin bir dili yoktu! Konusmayi ögrettiler! Sonra da Zerdüst diniyle mücadele etmek için geçici olarak Islâm'i ortaya attilar…"

Görüyorsunuz, böylesi ulema(!) için tarihî, dinî ve ilmî me seleler ne kadar kolay. Gerçek ulema içinse en küçük ilmî mese le ne kadar zor. Bu yeni arkeoloji -eskiyi tanima bilimi-eski tapi naklari, eski sanat eserlerini, ceset kalintilarini, mezarlarda kal mis esyalari tanimak yoluyla, modern kimyanin yardimiyla (on larin tarihinin nasil meydana geldigini taniyabilmek için), eski

filolojinin yardimiyla, medeniyetleri takip ediyorlar. Böylece kaynaklarini tanimaya ve bulmaya çalisiyorlar.

Meselâ, dünyanin en büyük filoloji üstadi olan ve gerçekten yetmis küsur lisân bilen sayin Emile Benveniste kelimeleri ve Asya, Iran, Hind ve Avrupa lisânlarinin gramerlerini karsilasti rarak, Aryailerin dilinin ilk kelimelerini (vahsi Arya kavminin, henüz göç etmemis olduklari dönem AryaIleri) buldu.

Sonra bu arastirmayi diger lisanlar konusunda da yapti, ilk dilleri buldu, o zaman irklarinin ilk dilleri arasindaki mukayese su hakikati gösterdi; “Insanlik baslangiçta bir tek dili konusu yordu.” Peder, mader (anne), birader, zemin gibi kelimelerin In gilizce, Farsça hatta Arapça gibi kökeni ayri olan dillerde müste rek olusu dilin birligine bir örnektir. Görüyoruz ki eski filoloji yardimiyla (yani eski lisanlari tanima) insanligin dil birligine ulasti.

Toplum konusunda da, bedevi toplumlar nasil meydana ge liyor, nasil siniflara dönüsüyor, hükümet, din nasil ortaya çiki yor sosyal teskilâtlar nasil sekil aliyor gibi incelemeler yaptilar. Din konusunda da böyle çalisma la r yapildi.

Burada arzetmek istedigim sey, bir ögretmen olarak ögren cilerime verebilecegim en büyük derstir. Bu benim ilk ve son sözümdür, baska ne dersem bu temele ve sonsuz öneme sahip olan bu meseleye örnek vermek içindir. O da sudur: “Dini tani mak için, dine karsi olan âlimlerin, dinsiz âlimlerin, hatta hedef leri din ile mücadele olan âlimlerin gittigi yoldan gitmek ge rekir.”

Ben bu yolumda, sosyoloji ilmî, iktisat, tarih felsefesi, antro poloji diye nitelendirilen ilimlerle dini veya dinin tabiat ötesi köklerini inkâr ettikleri lisânla konusuyorum: Ilmî ve beserî me seleleri incelemek için bu lisâni en iyi lisân olarak görüyorum.

Avrupa’nin 19. asirdan sonra bütün boyutlariyla insanî me seleleri (hatta tabiat meselelerini ve maddî meseleleri) inceledigi ve gidip Allah’in inkârina, tabiatta ve insan toplumunda dinin inkârina ulastigi metodla (onlarin silahiyla) is yapiyorum. Gör dügünüz gibi sinifsal ve iktisadin asaleti metoduyla dinî mesele—

leri inceliyorum. Ama, tabii bir sekilde ve özel bir taassup olma dan. Onlarin ulasmadigi bir sonuca ulasiyorum; örnegi benim bugünkü dersimdir, gerçekten söylüyorum.

Dini tanimak için ilkel dinleri tanimak gerekir. Ilkel dinler, en eski ve en antik dinlerdi. Kitap yoluyla onlari taniyamayiz. Kitaplar en fazla üç-dÖrtbin yil önceki dinlerden bahsediyorlar. Bu dinler, su anda da bulunan ileri dinlerdir.

Eski filoloji ve arkeoloji o dinin gelistigi çevreyi gösterebilir ler. Ama bu tek araç degildir, diger bir yol daha vardir. O da kendine özgü, medenî toplumlardan uzak kalmis, kendi ilkel bekâretini korumus kabilelerde, gruplarda ve irklarda ara maktir.

Ondokuzuncu asirda bu bedevî kavimler vardi. Simdi de biraz degismis olmakla birlikte mevcutturlar. Fakat medenî top lumlarla temas ettikleri Için asaletlerinin bir kismini kaybetmis lerdir.

Bütün bunlara ragmen, henüz ferdî olarak yasayan toplu luklar var. Bu topluluklarda henüz aile meydana gelmemistir. Sosyal bagliliklar, yöneticiler, kendine özgü dinî düzen, iktisadî teskilât, üretim siniflari veya tüketim siniflari ayrilmamis ve müsahhas olarak meydana gelmemistir.

Avustralya'da, Kuzey Amerika kizilderilileri arasinda, Afri ka'nin bazi bölgelerinde halen ilkel bir sekilde yasayan toplum lar var. Öylesi sartlarda yasiyorlar ki, bu sartlarin biz medenîlerin 20-30 bin yil önce yasadigi sartlar olmasi muhte meldir.

Sosyolog, din bilimci, sanat tarihi ve edebiyatta arastirma yapan kimse, bu bedevî toplumlarda dinin keyfiyetini, sosyal iliskilerin insanî boyutunu, akaid, ahlâk ve onlarin dilini arasti rip inceleyebilir, kanunlar bulabilir; bu kanunlari toplum tarihi nin olusmasi dönemine indirgemekle çok degerli sonuçlar elde edebilir. Iste Durkheim, Leoroul gibi sahislar bu türden çalisma lar yapmislardir.

Leoroul, Tayor, Max Müller, Spencer, ilkin 18. ve 19. asirlar da, sonra 20. asrin baslarinda, orman köselerinde, uzak adalarda

yasayan toplumlara gittiler. Çalisma ve zahmetlerinin neticeleri ni kitaplara geçirdiler. Durkheim, kütüphanelerde oturdu, oku du; ve henüz elbise bile giymeyi bilmeyen toplumlarin hayatla rini yazdi.

Bu toplumlarda isbölümü meydana gelmemistir. Is, av veya savas için aletler, yazi ve kayit mevcut degildir. Çok sinirli bir dünya görüsleri vardir birkaç kilometre ötelerindeki kabileden bile haberleri yoktur.

Böylesi ilkel toplumlarda, bedevi kanunlari, toplumun ilk teskilini, dinî inancin olusumunu, felsefî ve sanatsal inanci Ince lemek mümkündür. Sonra bütün tarih boyunca dinin nasil mey dana gelmis oldugu veya ilkel dinin nasil oldugu söylenebilir.

Böylesi incelemeler, dine karsi olan sosyologlarin veya as linda dine muhalif olanlarin isi olmustur. Bunlar dine karsi mü cadele etmiyorlarsa en azindan dinsizdirler. Inceleme yapmaya daha çok, yüce ve metafizik bir hakikat durumunda olan dini inkâr ve reddetmek için gidiyorlardi. 17. ve 18. asirlardaki tabiat bilginlerinin fizik ve kimya yoluyla Allah'i inkâr etmeleri gibi bunlar da Allah'i inkâr etmek istiyorlardi.

Bunlar 16. ve 17. asirlardaki aydinlarin fikirlerinin etkisi al tindaydilar. Bugün bunlar çok eskimistir. Dine karsi olan en ye ni hareket, benim su anda söyledigim harekettir. Ancak benim sinifim ve derslerim, din ile (gerçek olmayan din ile) mücadele etmek istemeyenlerin isine yaramaz.

Ahlâkî bir kisilige sahip bir arkadasa (büyük bir sosyolog veya büyük bir âlim degildi) dedim ki: Ne propoganda yapiyo rum, ne de gelip dini teblig etmeni istiyorum. Dinin hak veya bâtil oldugu konusunda da birsey söylemiyorum. Ama sen di nin köküne vurmak istemiyor musun? Buranin halki müslü-mandir, sen din Ile mücadele etmek için Islâm'i ögrenmeye mec bursun. Sen kendi tabirinle aydin sorumlulugunun bilincinde, din ile mücadele etmek için sorumluluk yüklenmis birisin. O halde mücadele et ki aydinligini koruyabilesin, ama sosyologla rin tabu ile ilgili konulariyla… Sosyologlarin bedevi dönem için tabu benzeri sözkonusu ettikleri kanunlarla insanlik tarihinin

yeni ve modern dini olan Islâm'la mücadele edemezsin. Çünkü Islâm çok yüce bîr zihne ve kültürel donanima sahiptir. Sen yü ce bir medeniyetten faydalanan Islâm'la pençelesemezsin. Bedevi dinin delilleriyle, tarihin en ileri dini olan Islâm'la müca dele edilemez. Bu sebeple seni, en azindan kendin için Islâm'i tanimaya davet ediyorum. Kur'ân'i aç ve ne yazdigini gör.

Bu dine saldirman için bu dinin kitabini, Kur'ân'i açman ge rekir, baska kitaplari degil. Sen birini tanimissin, ama ondan ayri birini vurmak istiyorsun. Sen birseyi reddediyorsun, bunlar baska birseye inaniyorlar. O halde nasil bunlarin, dinlerini bira kip senin arkandan gelmelerini bekliyorsun?

Bunlarla ruhunu doyuruyorsun dedigin zaman, meselâ Vol-e gibi olmussun. Çünkü o da, böylesi sözler söylüyordu. Ama sen kendi toplumundaki aydinlarin düsüncesinde bir de gisme yapmis olan Voltaire gibi kendi toplumunda asla bir etki birakamazsin. O kendi dinini ve dininin dilini taniyordu. Hiris tiyanligi kavramisti. Ama sen dinini ve dilini, Islâm'i anlamadan tanimak istiyorsun. Bu sadece sekli taklid etmektir, içerigi degil. Toplumu taniman gerekir. Dinini kavramis olman, inançla rini tanimis olman,

kitaplarinda ne yazilmis oldugunu bilmen gerekir. Ancak o zaman mücadeleni baslatabilirsin. Ama simdi sen öylesi seylere dayaniyorsun ki, o kendi dininde bunlarin ak sini görüyor. O, senin duygularinin bos ve desteksiz oldugunu biliyor.

Sen diyorsun ki: “Din, ferdi toplumda tek basina ortaya çi karan, yalniz birakan bir faktördür.” Müslümansa Islâm’in bü tün esaslarinin, emirlerinin toplanma ve bir araya gelme temeli ne dayandigini görüyor. Hacc’da, belli günlerde bütün ülkeler den, her irktan insanlar gelip toplaniyorlar. Mescidi mabedidir ve ismi “cami” (toplanan yer)dir.

Sen asilsiz Iddialarinla, halktan dini alacagin yerde, onlari derin düsünmeye sevkederek kendi bilgisizligini anlamaya tes vik ediyorsun.

Ezmek ve mücadele etmek istedigin seyi tani! Baska birseyi taniyip onunla alâkasi olmayan sey aleyhinde bagirip çagirma!

Bedevi Din

Arastirmacilar Mikronezya, Polinezya, Avusturalya, Güney Afrika, Kuzey Amerika kizilderilileri ve bazi Asya kabileleri arasinda yapmis olduklari incelemelerle, benzer dinî sekillere, merasimlere, inançlara ve hepsinde benzer ibadetlerin oldugu sonucuna ulasmislardir. Çünkü, bunlarin hepsi bedevi toplum lardi ve çok ilkel bir halde yasiyorlardi. Su sonuca ulastilar; in sanlik, usulen tarihinin baslangicinda bu sekilde bir dine sahip olmustur. Din ilkel toplumlarda meydana gelmistir ve böylesi bir fonksiyona sahip olmustur. Sonra birtakim kanunlara uygun olarak degismis ve ileri dinler seklinde ortaya çikmistir.

Ilkel Dinler Hangilerdir?

Ilkel dinler oldukça fazladir. Çünkü hedef dinler tarihinin bir dönemini genel olarak dile getirmek, dinleri genel olarak ta nimaktir. Hedef, tek tek ve özel biçimde dinlerden bahsetmek degildir. Bütün dinlerden bahsedilemez. Çünkü hepsinden bah setmek birkaç yil alir. Bu kisa süre zarfinda ise ancak en temel dinlere ve bütün dinlerin bütün usullerine Isaret etmek müm kündür.

Durkheim (Les Elements Rudimentaire de la Vie Religieues) “Dini Yasayisin Ilkel Unsurlari” adli eserine, Lui Browl da kendi eserine, bedevi din ile ilgili yapilan bütün en yeni arastirma ve incelemeleri toplayarak baslamislardir. Ama bu arastirmalardan dinin aleyhine sosyolojinin en yeni tezini tedvin edip hazirlaya-bilenlerin en büyügü Durkheim’dir.

Durkheim dine karsi olanlarin bütün eski sözlerini terk et mis din aleyhinde en yeni tezi ortaya atmistir.

Bizim aydinimizin bilmesi gerekir ki; “usul, âdetler, gele neksel akaid (dinî ve millî) eskimistir” diyorsa, kendisinin dine karsi söyledigi çogu inançlar da (kültüre karsi veya gelenege karsi olanlar inançlar, ilmî veya felsefî söz olarak ortada dolasan seyler de) eskimistir. Elbise eskidigi zaman 300 yil öncesinin ve ya 8 yil öncesinin mali olmasinin ne farki var? Her halükârda es kidir. Giyilmesi mümkün degildir, yenilenmeye ihtiyaci vardir.

Maalesef yenilikler, Övünme, sadece filmlerde ve modada dir. Avrupa dili bizim sinemalarimizda daima ayni anda sergile niyor. Ama ideolojik ve felsefî meseleler, asirlarca yolda kaldik tan sonra bize ulasiyor. Meselâ, bugün Avrupa’nin bize bozul mus diye verdigi aydin’in benzerini (yarim aydini) Avrupa’nin 1700 tarihli eserlerinde aramak gerekir.

Fetisizm

Spencer ve benzerlerinin bütün insanligin dini diye kabul ettikleri; diger dinlerin kendisinden dogduguna inandiklari dine “Fetisizm” veya “Ruhperestlik”tir. Önceleri iki ayri din olarak düsünülüyordu. Bugün bazi düsünürler ikisini bir tek din ola rak kabul ediyorlar.

Fetis aslinda bedevi bir isimdir. Sosyologlar özel isimleri o dinden almislar ve sosyoloji kavrami yapmislardir. O halde bu incelemede isittiginiz isimler, Batili isimler degildir. Belki (peri-feri’nin) çevrenin kendisinden alinmis olan isimlerdir. Fetis bun lardan birisidir.

Fetis, boncuk, küçük taslar, bedevi kabilenin taptigi mute ber esya seklindeki sey veya esyadir.

Insanlarin ilk tapinaklari ve bedevilerin ibâdet yerleri dag magaralari olmustur. Onlarin kesfinden sonra boncuklar bulun du. Bunlar dikkatli sekilde islenmis, delinmisler ve bunlara özel iplikler yapilmisti. Çesitli sekillerde o tapinaklarda korunmus lardir. Bedevi, onlara el vurmakla, mesh etmekle veya onlari öp mekle ibâdet etmistir.

Fetis, böylece bazi tabii esyalara inanmak ve onlari kutsal lastirmak anlamindadir.

Animizm

“Anim” ve “anime” kelimesi, tahrik etmek, heyecana getir mek anlamindadir ve ruh kelim esindendir. Ruh veya ruha tapicilik bir çesit ilkel dindir. Veya dünyanin en ilkel dinidir. Yani usulen din bilimi, dini tanimayi ortaya koymak için (benim

inancima göre dini ispat etmek için de) bu meseleye dayanmak gerekir. Ben dinbilim (teoloji) konusunda, onlarin dini inkâr et mek için dayandiklari kaynaklara dayaniyorum, o kaynaklar dan naklediyorum. Her ikimizin kaynaklari birdir, tümü ayni ürünlerdir.

Ruhperestlik su anlamdadir; ilkel kabileler, görünmeden özel ruhlarin varligina inaniyorlardi. Bu ruhlar hangi özelliklere sahiptir? Birinci özellikleri sudur: Insanî bir sahsiyet sahibidirler bilinç sahibidirler, irade sahibidirler. Kinleri vardir, nefret, ask ve sevgileri vardir. Hizmet ediyorlar veya ihanet ediyorlar. Ugursuzdurlar veya kutsaldirlar. Bu ruhlar hayirdir veya serdir.

Bu özelliklerin hepsi ruhlara verilmis insan sifatlaridir. Bu ruhlar insanî ruhlardir; insana hayat, yasayis ve hareket bahse diyorlar.

Ruhun ikinci özelligi, onun kalici olusudur. Bedevi diyor ki, insan öldügü zaman ruhu baki kaliyor ("ruhun baki olusu"nun beserî felsefede mevcut olan ilk kelime oldugunu görüyoruz). Ruh ölmüyor, kaliyor, gökyüzüne geri dönüyor, karanlik yerler de hayatini devam ettiriyor. Ormanlarin derinliklerinde veya se hirlerin tekkelerinde. Veya o bedevî kabilelerin çogunun tabiriy le, kendi cenazesinin yaninda kaliyor, sürekli kendi cenazesini koruyor.

Bu yüzden ruh, kendi cenazesinin koruyucusu gibidir ve kendi bedeninin alinyazisina, bedenine gönülden bagli oldugu için, ihtiram kazaniyor. Cesedi hürmetsiz yapma yerine, hürme tini kaldiracagina, ruhun cesedin koruyucusu olmasini uygun görüyor. Eger saygisizlik yapmissa darbe yiyor, saygiya sahipse cenazeye yiyecek vermis, elbise giydirmis, ölünün süsünü ona geri getirmis siddetli bir sekilde ona hürmet etmistir. -Cenaze nin ruhu onlara saygi gösteriyor hatta onlari koruyor. Ailenin bir nöbetçisi ve muhafizi gibidir, bu ailenin fertlerini korur ve onlara bereket saglar.-

Bu ruhlarin bazilari bedenleri öldükten sonra, ormanlara veya denizlere gidip, oralarda yasiyorlar. Nerede hayatlarini de vam ettiriyorlarsa -deniz, ormanin derinlikleri, veya baska her—

hangi bir yer-bir tabiat kuvvetinin veya isaretinin ruhuna dönü süyorlar. Bu yüzden tufan dalga veya denizdeki su ve yagmu run her biri bir ruh sahibidir. Bu ruh daha önce bir insanin ruhu idi; bedenin ölümünden sonra tabiat alâmetlerinden birine dö nüsmüstür. Bu sekilde her agaç, her orman her hastalik her hay van ve hersey bir ruha sahiptir. (Dogru dikkat buyurunuz, bu konu çok derin bir konudur.)

Bu dinde -animizm veya ruha tapicilik-temel görüs ve inanç, ruhun asaletidir. Ruhtan maksat, insanda -ve insanlarda-ayrica hayvanlarda mevcut olan gizli bir kuvvettir.

Lui Broivl diyor ki: Bu ruh, bizim ruh hakkinda sahip oldu gumuz tasavvur ve inançtan farklidir. Animistler -yani bu ruha inanan bedeviler-ruh, esyada ve insanlarda mevcut olan gizli kuvvetten ibarettir diyorlar. Halbuki biz maddî esyanin ruha sa hip olmadigina inaniyoruz, ruhu bedenimizin hayat, sicaklik, hareket faili olarak biliyoruz-Ama o, cisim ve beden disinda üçüncü bir parçaya inaniyor.

Eskimolar da böylesi üçüncü bir parçaya inaniyorlar; insan ruhtan, cisimden, isimden meydana gelmistir.

Halk kitlesi bazi isimlere siddetle inanmaktadir. Meselâ, di yor ki: Eger bu isi yaparsam, ismimi bu cinse çeviririm. Bunun için isim, ferdin vücudunun üçlü parçalarindan biridir -en önemli parçadir-ruhtan ve cisimden daha yukaridadir. Bu, ruhperestlik felsefesinde ruhun isim almasidir. Can, bedenin hayatî bir kuvveti olarak isimlendirilmiyor. Bu yüzden ferdin ölümün den sonra, ruh kaliyor, sonra esya ruhu -veya tabiat ruhu-sek linde ortaya çikip, tabiat kuvvetlerine giriyor. Hatta bazi sahsi yetler savas sirasinda ruhlarini bedenlerinden bir baska yere alabilirler. Meselâ, savasta zarar görmemesi için bir agacin üze rine birakip, sonra savasa baslayabilirler (kabilelerin reislerin den birisi böyle bir is yapmisti. Baslangiçta ok atsalar da degmi-yordu. Agaçlarin arasina koymus oldugu ruhuna nisan aldilar, öldürdüler, o da ruhsuz olarak kabileye geri döndü.)

O halde, ruhun can anlaminda olmadigi belli oluyor. Ruha tapicilik insanin ilkel bir inancidir. Kendisinin yegâne veya dün—

yanin ikili olusuna inancidir. Su anlamda; maddî dünya ve tabi attaki esya, ruha sahiptir. Insan, ruh isimli görünmeyen gaybî bir unsurun sahibidir, ki bu unsur insanin insanî degeridir. Daha da önemlisi bu ruha inanmakla insan tabiat ile kendisi arasinda bir çesit yakinlik hissediyor. Çünkü bedevî insan, tabiatin esya sini da ruh sahibi olarak biliyor. -Insanî ruh olarak-Bizim tabiat esyasini ölü hissedisimiz gibi onu ölü olarak hissetmiyor, don mus olarak kabul etmiyor. Tabiat ile kendisi arasinda bir çesit birlige ulasiyor.

Ikincisi, ruhun tenasühü meselesidir. Ilkel dinlerden özel likle animizm'de bu inanç mevcuttur.

Tenasüh su anlamdadir; bedenin ölümünden sonra ruh bakî kaliyor, diger bir bedene dönüp hayatina ikinci bedende devam ediyor. Ikinci cismin ölümünden sonra ya ruhlar âlemine geri dönüyor veya üçüncü bir cisme giriyor. Bu üçüncü, dördüncü, besinci… bedenin bazen insan olmasi bazen hayvan, bazen bitki, bazen tas olmasi mümkündür. Hint dinlerinde ve bazi gayri resmî Islâm mezheplerinde de olan tenasüh fikri, çok ilkel bir fi kir ve dünyanin en ilkel dinlerinden birisinin düsüncesidir.

Totemizm

Durkheim'in ikinci asamada dayandigi, bütün sosyologlarin dogrudan veya dolayli olarak onun tezinin etkisinde olduklari meshur din, totemizm dinidir. (Bunu Durkheim va'z etmemistir, belki Spencer, Langeton vb. kimseler ortaya koymuslardir. Ama Durkheim onu sosyolojinin din aleyhindeki bir tezi olarak ileri sürmüstür. Sosyolojinin faydasina, hem de dünyanin dine karsi yeni bir tezidir.)

Totemizm, bedevî kabilelerin -ve bu gün Afrika, Kuzey Amerika, Avustralya'da bedevî dönemde yasayan kabilelerin dini. Herbiri bir seye veya bir hayvana -daha çok hayvana-tapi yorlar.

Kabile bir hayvana veya kendine özgü bir kusa tapiyor. Eger, niçin? diye sorarsak -meselâ, papagana tapiyorlarsa-biz papaganiz, diyorlar. Nasil papagan oluyorsunuz? diye sordugu—

muzda cevaben, en büyük ceddimizdir, hepimiz ondan bölünüp dallara ayrilmisiz, diyorlar. Isminin dagilmis olmasindan sonra beyaz bir papagan seklinde ortaya çikti. Papagan, simdi kabile nin ceddinin ruhudur. Kabilenin etrafinda dolasiyor, kabileyi himaye ediyor, kabile için bereket ve selâmet diliyor.

Buna göre papagan, kabilenin o büyük ceddinden ibarettir. Bu sekilde ortaya çikmis ve degisime ugramistir. Çünkü papa gan cinsi daima vardir, falan papagan ölse de cinsi kalici ve Ölümsüzdür. O halde kabilenin ceddi, papagan görünümünde daima ebedîdir.

Papagana taptiklarinda kendi cedlerine (dedelerine) tapmis oluyorlar. Kendi vücutlarina taptiklarinda da kendi toplumlari nin bütün fertlerinde olan ortak ruha tapmis oluyorlar.

Her kabilenin bir totemi vardir. Kabilenin fertleri ibâdet merasimlerinde, elbise giydiklerinde, süslenme ve hareketlerin de totemlerinin jestlerini yerine getirmeye çaba gösteriyorlar. Onun gibi süslenmeye, o sekilde elbise giymeye, saçlarini onun tüyleri veya basi biçiminde yapmaya çalisiyorlar. Bu sekilde bü yük cedlerini takip ettiklerini ve onlara itaat ettiklerini göster meye çalisiyorlar. Bununla, kendilerini mesru yoldan doguran biri olarak -kendilerinde ve toplumlarinin ruhunda-ispatlamak istiyorlar.

Her kabile, toteminin etini yemeyi haram kabul ediyor.

Sunu açikça bilmek gerekir ki, eger Hindistan'da inek etini haram kabul ediyorlarsa, bu baslangiçta -bugünkü dinlerinden önce, inegin Aryaîlerin totemi olmasi nedeniyledir -simdi de to temleridir-, O halde bir hayvanin etine saygi gösterilmesi, onun totem olmasiyladir. Yani büyük cedlerine canlilik bagisliyorlar. Ona bir kutsallik ve saygi özelligi veriyorlar.

Bir bilgin{!) Toteme saygi gösterilmesi konusunda bir tercü me yapmis, sonra da kendi görüsünü açiklamis: "Islâm'da do muz etinin haram edilmesi domuzun kutsalligi sebebiyledir" di yor. Yani kiyas binnefs (benzeriyle mukayese). Halbuki Müslü manlar, domuzu pis olusu nedeniyle haram biliyorlar, takdis nedeniyle degil).

Asiret kökenli ögrenciler araciligiyla totemizmin Iran'daki etkilerini aradim ve buldum.

Iran'in batisinda birtakim kabileler var. Isimleri "Segvend" "Segalvend" "Çerkvend"dir. "Vend"in aidiyetin son eki oldu gunu görüyoruz. Hasanvend, Hasan'a mensup olan demektir, onun babasinin veya büyükdedesinin -veya onlarin-Hasan ol duguna isaret ediyor. Hasanvend benzeri isimler Islâm'dan son ra takilan isimlerdir. Ama Segvend -yani köpege mensup olan-gibi isimler, Islâm'dan önce konulan Isimlerdir. (Segalvend, ça kala mensup). Kendilerini hayvanlara mensup ediyorlar.

Araplar'da da böylesi isim takmalar vardir. Meselâ, Benî Kilâb, Benî Kelb (Köpek ogullari) Benî Sa'leb (Tilki ogullari)…

Insanoglunun, insani hayvan oglu diye çagirmasi çok acaip birseydir. Ama totemi tanidigimiz zaman, hayvan degil de in san ruhu oldugunu anladigimiz zaman hayretimiz biraz azalmis oluyor.

Bu tür isimler, Araplarda künyedir. Isimlendirme yöntemi söyledir: Meselâ, çocuk dogdugu sirada, lohusanin hasta yattigi çadirin önünden bir hayvan geçmis ve göze çarpmistir. O za man, o hayvanin adini lâkap olarak seçmislerdir. Yeni dogan ço cukla ayni anda dogmus olarak kabullenmislerdir. Bu çocugun teskil edecegi ailenin fertleri bu hayvana mensup olmuslardir. Dedeleri dogumu sirasina onu lâkab olarak almistir.

Her halükârda Arap ve Iran kabilelerinde totemizm inanci nin oldugunu görüyoruz. Dünyada çok genel bir inanç olarak ortaya çikiyor.

Durkheim bu tezden, dînin kökenini bulmak istiyor. Yoksa bir kabilenin fertleri mabutlari olan totemlerine tapmakla yük sek ve üstün sevgilerine, ebedî bir hakikata ve üstünlüge -kabi lenin hamisine (koruyucusu)- ve büyük cedlerine tapmiyorlar mi? Ama bu tapinmaya ne ihtiyaç var? Sunun için; ortak ced, kabilenin bütün fertleri ve çesitli aileleri arasinda tek ortak yöndür.

Uzaklasanlar bu sekilde birbirlerini yaklasiyorlar, ikinci de fa birbirlerine baglaniyorlar. O halde bir kabilenin ortak fertleri

totemlerine tapmalarina ragmen, ortak cedlerine tapiyorlar. Or tak cedlerine taptiklari zaman, kendilerinin tek ortak yönlerine tapmis oluyorlar. Toplumlarinin çesitli fertlerinin ortak yönüne taptiklari zaman, kendilerinin topluluk ve grup ruhuna tapi yorlar. O halde totemizm, toplumperestlige (topluma tapmaya) dönüsüyor. (Durkheim'in sözlerinin tamami ve özeti budur). Bir bayrak altinda yasayan, bayragi kustallastiran fertlerin bayraga tapmasi durumunda, tapma hepsinin ortak yönüdür. (Herkesi tanimayan ve dogrudan akrabaliga sahip olmayan) bedevî in sanlar toteme tapmakla, hepsinde ortak olan toplumlarinin ru hunu övüyorlar.

Totemin kutsallastirilmasi da bu açidandir. Toplumlarini kutsallastirmaya inanan, bu büyük ceddin canli ruhudur ve bi zim hamimizdir diyen fertlerin durumu da böyledir. Yani toplu luk ruhu canlidir ve daima fertlerin hamisidir. Fert veya fertler ölür, ama toplum vardir. O halde toplum, nesillerden ve sahis lardan ayridir. Ama fertlerde baki olan bir hakikat var. Ebedîdir. Bu hakikat toplumun ruhudur, bu ruhun kendisi kollektiftir.

Totemistin, totem için inandigi kutsal olma ve böylece to tem ile kendisi arasinda hissettigi akrabalik ve yakinlik, ferdin topluma karsi hissettigi yakinlik gibidir. Çünkü fert toplumdan dogmustur.

Bunun için de, bütün fertler kendilerini totemden dogmus biliyorlar. O halde totem toplumun ebedî bayragidir, fertler ge lip geçicidir. Toplum ve toplum ruhu kalicidir. Kutsal olusu da bu ebedî olusu nedeniyledir.

Diger bir mesele de sudur: Totem, kabile fertleri için ayni zamanda güzellik kaynagidir. Kabilenin fertleri, ibâdet ettikle rinde, özel günlerde süslendiklerinde onun seklini taklid edi yorlar. Bu yüzden Durkheim'in deyimiyle, bu totem mabuda ve tanriya dönüsüyor. “Tanri bizim yaraticimizdir” diyen fikir, ge lismis olan o bedevî fikirdir. Totemist kabilenin fertleri söyle di yorlardi: “Totem bizim yüce ceddimizdir. O halde yaraticimiz dir.” Totemistlerin totem konusunda inandiklari hürmet, üstün lük için olmustur. Sonralari tanri ve tanrilar için inandiklari hür-76

met oradan doguyor. Ezelî olusa inanç, tanrinin ezelî ve ebedî olusuna inanç, oradan dogmustur ve bedevi kabilelerin inanç larinin devamidir. Totemi -kendilerinden önce ve sonra-ebedî biliyorlardi. Çünkü onlar ölmüs, totem (kabilenin toplum ruhu) baki kalmistir.

Durkheim buradan su neticeye ulasiyor: Teknik, felsefe, gü zel sanatlar, sanat, zaman ve mekân kavrami, sag ve sol gibi di ger zihnî ve itikadî kavramlarin hepsi toplumdan alinmistir. Din; din duygusu mabudu kutsallastirma ve övme duygusu, ferdin toplum ruhunu kutsallastirmasindan baska birsey de gildir.

Durkheim’in bu tezi hem sosyolojide, hem de dine karsi olan düsünce çevrelerinde en yeni tezdir. Ama bu tezin nereye kadar önem tasidigini (ve ne derece dogru oldugunu) görmemiz gerekir.

“Dini Hayatin Ilk Temelleri” kitabinin baslangicinda Durk heim, agzindan birsey kaçiriyor. Ben digerlerinin kitaplarinda da bunu arastirdim. Bu onun kendi tezi aleyhine söyledigi bir sözdür. Durkheim’in kendi sözlerine uygun olarak iddiasi suy du: Dinsel tapma, kavmi ve toplumsal tapmadan ibarettir. Çesit li tanrilarin olmasinin nedeni her klanin veya her kabilenin top lum ruhunun tecellisine ihtiyaç duymasidir. Her kabile, diger kabilelerden bagimsiz ve müsahhas olmaya ihtiyaç duymakta dir. Totem bunlarin her ikisini yerine getirmektedir. -Buraya ka dar dogru-Dolayisiyla genel olarak din, bir toplumun fertlerin zihninde tecelli etmesidir. Tanri, bir toplum ruhunun bireysel ruhta tecellisidir.

Kul ile mabudun iliskisi, ferdin toplumsal ruhu ile iliskisi dir -kabilesine nisbetle-. Böylece totem çehresiyle din bir toplu mun diger toplumlara karsi bagimsizliginin tecellisidir. O halde kendiliginden nasil ki totem tanri veya fertlerin toplumla iliski si, ferdin kendi toplumu ile iliskisi ise, ayni zamanda bir toplu mun ruhsal tecellisidir.

Totemizm dininin en belirgin yönlerinden biri, bir toplumu diger toplumlara karsi teshis etmesi ve o topluma bagimsizlik

vermesidir. Meselâ, bu toplumun totemi köpek, o toplumun to temi karga, diger toplumun totemi papagan, bir digerinin ki ayi veya domuz.

Burada Durkheim söyle diyor: Bazi sosyologlar, dini bir kavimden veya bir toplumdan baska bir kavme veya topluma geçisinin tekâmül etmis medeniyetlerdeki insana ve büyük din lere mahsus oldugunu saniyorlar. Halbuki Spencer, Müller, Taylor, vb. -hem Avustralya’da hem de Kuzey Amerika’da-dini veya dinî inançlarin bir kabileden diger kabilelere nasil geçtigi ni, diger kabilenin o kabilenin dinî inançlarini nasil kabul ettik lerini göstermislerdir!

Güzel… Burda çeliski olustu. Diyelim, ben totemin kavimsel ve toplumsal bir tecelli oldugunu kabul ediyorum. Ama eger to teme inanç ve ona karsi beslenen duygular o kendine özgü dinî duyguyada ondan baska birsey degilse, o zaman bütün tekâmül etmis sekline kadar din, özel bir toplum ruhuna sahsiyet verme, bir toplumu diger toplumlardan ayirma ve belirgin bir sekle koyma rolüne sahip olmustur. O halde toplumlar bu toplumun dinî ruhunu, dinî inancini, nasil kabul edebilirler? Çünkü din, -dinî inancinda-toplumunu diger toplumlardan ayirmak istiyor. Durkheim’in görüsüne göre ayni zamanda diger toplumlarin görüslerini kabul ediyorlar. Durkheim’in sonraki görüsüne göre tipki su sekildedir: Biz bayragimiz

araciligiyla -bayragin kendisi bir çesit totemdir-Iran toplumunda ve diger toplumlarda Iranli olmamizi hissediyoruz, bu sekilde digerlerinden ayiriyoruz; di ger ükeler de bu sekilde.

O halde bayrak, digerlerinden ayri olmanin ve bagimsizli gin isaretidir. Digerleri bizi bayragimizla taniyorlar, biz de di gerlerini bayraklariyla taniyoruz. Ama bu arada meselâ Fransiz lar bayragimizi görürlerse, rengi hoslarina gidiyor ve bayragi mizi seçiyorlar, biz de onlarin bayraginin rengini begeniyoruz ve onu kabul ediyoruz. Halbuki, bizi onlardan, onlari bizden ayiran bayragi, toplumlar birbirlerinin içinde erimedikten sonra kabul etmezler.

Ama Durkheim’in kendisi, felsefesini ve onun bütün sözle rini çok avamca taklid eden, ögrencisi FeIlisin Shale onun konu larini Durkheim’in tezi adiyla (zimnen kendi tezi de olsa) pekis tiriyor. Her ikisi de te’yid ediyor ki, Malinezya adalarinda bes ayri kavim, yani bes ayri kabile, bes ayri toplum arasinda, bes ayri totemin olmasi gerekirken; gerçek canlanma adiyla, bes ayri toplum ruhuyla birbirlerinden ayri olmalarinin hem fertler hem de kabileler arasinda müsahhas olmasi gerekirken, A kabilesi ayri bIr toteme, B kabilesi ayri bir toteme sahip olmasi, toplum larinin da birbirlerinden ayri olmasina ragmen çogu inançlari, kanunlari, dinî ayinleri A kabilesinden alip kabul ediyor, onlara inaniyor, sonra o ayini yerine getiriyorlar.

O halde eger dinî duygu, ferdin kendi toplumu ile olan ilis kisinin tecellisi ise, bu fert kendi toplumunda baska bir ferdin ve baska bir toplumun iliskisini taklid edemez, onunla diiygulana-maz. Böylesi birsey mümkün degildir. Ancak totemizm, ferdin toplumu ile olan iliskisinin tecellisidir, dinî duygu baska bIrseydir. Her ne kadar bedevi kavimlerde her ikisi birbirine karismis tir denilebilirse de dinî duygu ayridir. Söyle ki; bayragimi övdü güm zaman, bayragim vasitasiyla toplumumu diger toplumlar dan ayiriyorum ve ayri hissediyorum. Ayni zamanda baska bir yerden gelmis diger bir dine de sevgi besliyorum veya iman edip dinimi degistiriyorum. Her ne kadar bedevi kavimlerde hatta Yunan mitolojisinde dinî yardimcilar, destekleyiciler, ülke nin -Atina sehrinin veya Isparta sehrinin-koruyucusu olmuslarsa da, fakat bu ölçü sözkonusu olunca, bu ikisinin birbirinden ayrilmasi, yani millî yardimcilarin sabit kalip, dinî yardimcilarin degismesi iki duygunun bir olmadigina isarettir. Zira bir fert, bir topluma bagli olup dini de o toplumun ruhunun tecellisi olursa, toplumunu degistirmeden, dinini nasil degistirebilir?

A toplumundaki sahsin, B toplumunun dinini aldigi belli oluyor. Halbuki B toplumunun toplum ruhunu ve grup ruhunu degil, diger bir duyguyu almisti. Çünkü Iranli olan benim için Fransa bayragini almam mümkün degildir. Ama Fransa teknigi ni, yazarligini veya felsefesini alabilirim. Çünkü teknik, yazar—

lik, felsefe, Fransiz toplum ruhunun tecellisi degildir. Insanî dü süncenin isidir. Iranli olmama ragmen onu taklid edebilirim veya Fransa bizim siir ve irfanimizi taklid edebilir. Çünkü, siir Iranli olmadigi gibi toplum ruhunun tecellisi de degildir; bu çok tuhaf bir konudur. Ama bundan daha tuhaf olani ikinci açikla madir. Durkheim diyor ki; bir toplumun fertleri totemlerine tap tiklari zaman, toplumlarinin ruhuna tapiyorlar. O halde bir ka bilenin fertleri tapmalari gereken ortak bir ruha sahiptir. Ama bedevi toplumlarda; bir dine sahip olan bu toplumda, baska bü yük bir toplumun parçasi olan bir azinlik görülmüstür. Bunlar din degisimine ugramislardir (içinde olduklari toplumun dinine inanmaktadirlar). Yani toplumsal açidan ve bagimsiz bir zümre olma açisindan kendisini, kendi totemine tapiyor. Ama dinî ba kimdan, dini baska bir toplumdan aldigini gösteriyor. Din duy gusunun çesidi, sosyal ruhun çesidinden ayridir. Gerçi Yahudi lik dini gibi, çogunda sosyal ruh dinde tecelli etmistir. Veya dini ruh toplumun irkinda tecelli etmistir. Yunan’daki sosyal dini gi bi. Din, Yunan ruhunun tecellisi ve onun toplum ruhudur. Ama bu iki konuda tarih, Roma Imparatorlugu’nun kuruldugu za man, Yunan dinlerinin dinî zuhur kaynaklarini ve dini yardim cilarini aldigini gösteriyor. Halbuki o sirada Yunan toplumunu (kendi bünyesinde) eritmistir. Kendisi baska bir toplumsal ruh edinmistir. Yahudi dini de Araplarin arasina, özellikle çogu Ye men -Zi-Nüvas döneminde-kabilelerinin arasina nüfuz etmistir. Yani bunlar Benî Israil olmadiklari halde Yahudi dininden idiler!

Bunlarin ayri olusu tarihte tam olarak görülebilir. Burada dinin tabiat ötesi oldugu konusunda akil yürütmek istemiyo rum. Durkheim’in sözünün aksine sunu söylemek istiyorum. Dinî mabuda tapmak, toplumsal sembole tapmakla ayni cinsten degildir. Insanin dinî mabudu ile olan iliskisi, ferdin toplum ru huyla olan iliski degildIr. Ferdin yüce ceddiyle olan iliskisinin, büyük ve genis bir tapma veya övme olmasi mümkündür. Ama, insanin Allah’a karsi, tanrilara karsi, gaybî mukaddeslere karsi olan dinî duygusundan cinsinden degildir.

Eger din, toplum ruhundan ayri birsey olmasa, bir ferdin içinde bulundugu toplumda din degistirmesi mümkün degildir. Bundan dolayi, Durkheim'in tezinin yanlis oldugu konusunda iki delilimiz var: Birisi sudur; totemde tecelli eden toplumsal ru ha tapmak, din cinsinden degildir. Çünkü bir toplumdaki, bir kabiledeki fertlerin toplumsal ruhlari degismedigi halde, diger bir toplumun dinini almislardir. Ikincisi de sudur; bir toplumda hepsi totemlerine inaniyor, ama büyük bir kismi da bir dine ina niyorlar, az bir kisim ise baska bir dine inaniyor. Yani bir top lumda bir çesit totem ve bir çesit ecdada tapma vardir, ama o toplumda iki tane, üç tane bazen birkaç tane din görülebiliyor.

Bu da gösteriyor ki, toplumsal ruh veya ortak ruh, dinî ruh ile ayni olamaz. Onu da geçin, totemizm diger dinlerin de on dan ayrilmis oldugu tek ilkel din degildir. Çogunun inancina göre fetisizm ve animizm ortak dindir, totemizm degil. Sayisiz kuvvetlere, belirsiz büyücü kuvvetlere, tabiattaki esyanin ruhu na tapmak olan fetisizm ve animizm, taifelerin veya tapan kabi lelerin toplumsal ruhunun tecellisi olamaz. Bu dinde ruhlarin ve büyücü kuvvetlerin toplumun gerçek canlanmasiyla bir iliskisi yoktur. Belki daha çok tabiatin ve varlik âleminin ilkel yorumu ve tahlil ile ilgilidir. Dünyadaki isaretlerin, insan ve iliskileri ko nusunda delil ve sebep getirme ile ilgilidir. Ferdin toplumuyla olan iliskisiyle degil.

Spencer gibi bazilari, fetisizmi animizm dininin (veya ruhla ra tapmanin) bir çesiti olarak kabul ediyorlar. Bu dini, ilkel top lumlarda insanligin dinî duygusunun açik bir belirmesi olarak taniyorlar.

Bu dinde insanlar insan ruhlarina veya insan ruhunun ben zeri ruhlara inaniyorlar. Bu ruhlarin bütün yeryüzünde orman larin derinliklerinde, denizlerde, tabiat alâmetlerinde yasadikla rina, insanin hayatina müdahale ettiklerine inaniyorlar. Bu ruh lar sonralari tabiat ruhlari, yagmur, tufan, orman, agaç, su, dag… gibi tabiat alâmetlerinin ruhu olarak ortaya çikiyorlar. Bu dinde ruhun bir cisimden ötekine geçtigi bellidir. Fert öldügü zaman onun ruhu, ruhlar topluluguna gidiyor. Sonra kendini

geri dönmeye ve Ikinci bir bedene girmeye hazirliyor. Dedenin, ecdadin ruhu toteme de girmistir. Tek tek kabilenin bütün fert lerine giriyor; onlari terk ettikten sonra diger fertlere ve diger nesillere dönüyor.

Gaybî Kuvvet, Kutsallik, Saneviyet (Düalizm) veya Esya ve Islerin Ikiligi

Özel ruhlara sahip olan bir kisim esyayi, gizli bir kuvvet sa hibi, büyülügü ve sihirli olarak bile totemizm, fetisizm gibi bedevi dinler ve dünyayi kaplamis tabiatin bütün esyasinda ve isaretlerinde olan sayisiz ruhlara tapan animizmde insanin to tem esya ve ruhlarla olan iliskilerinde dünyayi ve bütün esyayi “le sacre” ve “le profane” diye taksim ediyorlardi. Le Sacre: Kut sal ve mübarek olan sey. Le profane: Kutsal ve mübarek olma yan seydir. Bazilari Profane’i Farsça’ya “pelid” (kirli, pis) olarak tercüme etmislerdir; halbuki bu anlamda degildir. Profane, dinî ve kutsal olmayan herseydir.

Kendi toplumumuzda simdi bazi eski inançlari, Islâm’dan önceki bazi inançlari görmemiz gibi. Meselâ; bir bitki parçasini kutsal bir yere çekmekle onu kutsallastiriyoruz. Yani “le sacre” yapiyoruz. Ama bu isten önce “le sacre” degildi “le profane” idî.

O halde “le profane” yani kutsal olmamak, maddî ve âdi ol mak, kirli ve pis olmak degildir. O halde bu nedenlerle esya, ruhlar veya kutsal esyayla ilgili içerisine girince kutsal oluyor.

Meselâ alni ve eli, kutsal bir türbenin sandukasina degen bir sahsm eli ve alni bazilari için kutsallik kazanabiliyor. O alina ye min ediyorlar. Bu o kutsal ruhla bir iliskidir. Kutsal olmayan bir ruha giriyor ve onu kutsallastiriyor.

Dünya, kutsal ve kutsal olmayan diye bölünüyor. Dünyada ki bütün esyalar ve bütün sosyal isler. Meselâ, fetisizm -veya animizm-dininde Is yapmak kutsal degil (profane)dir, bazen lanetlidir, is yapmayan ise kutsal ve mübarektir.

Yani maddî hayat “profane”dir. Sonra günlerin de mübarek günler, mübarek olmayanlar -veya ugursuz- diye taksim edildi—

gini görüyoruz. Meselâ; onüçüncü günün ugursuz sayilmasi gi bi. Bunlar animizm döneminin zihinlerimizden kalan etkileridir. Veya Araplarda “ögleden sonralari is yapmak haramdir” denilmesi gibi. Bu vakti helâl olarak geçirmek için(!) bu vakitte bey hude isler yapiyor veya bos sözler söylüyorlardi. Asr sűresi ge lince, Allah’in zamana (ikindi vaktine) yemin ettigini gördüler, ögleden sonralari ve ikindi vakitleri daha fazla is yapmaya bas ladilar.

Kutsal ve ugursuz güce, insan hayatinda ve zerrelerdeki kö tü ve iyi kuvvetlere, onlarin etkilerine inanç esasi, insani bir dizi özel yöntemlere ve hükümlere tesvik ediyordu. Bu anlamda on lardaki korku, kaçis, ümit ve hürmet tahrik ediyordu. O kuvvet ler ve gaybî etkileri kabul etmek veya onlari uyusturmaya hazir lanmak için çabalar gösteriyordu, tedbirler aliyordu.

Bu nokta, ibâdet, dinî merasim ve ameller, özel sistem, ruhî, fikrî, ahlâkî ve dinî egitim, nihayet onun geregi olan riyazet, bir takim amellerin haram edilmesi, bazi seylerin kullanilmasi, adi tabu olan haram bazi seylerden sakinilmasi gibi meselelerin oldugu yerdir. Tabu, gizli yönler tasiyan haramlardir. Ilkel dini mensubu için tabunun mantikî ve aklî suur açisindan sebebi açik degildir, ama onunla amel etmektedir.

Bugünkü milletlerin bütün halklari arasinda da etkileri kal mistir. Meselâ, hayizli kadin veya cünüp erkek, Islâm’in bu ko nudaki hükmünün dayandigi mantikli hifzissihha (koruyucu hekimlik, iman ve çevre sagligi) meselesi disinda, halkin naza rinda gizli bir etkiye ve pislige sahiptir. Onlarin bakislari ve kendileri ugursuz sayilir. Digerleri üzerinde etki birakiyor; de nilir.

Halkin pâk ve temiz kavramlarini ayir d etmesi bu görüsü anlatir. Çok temiz ve strelize edilmis birseyin necis telâkki edil mesi mümkündür. Bu fikir (tabu), Islâm’in mantikli, düzenli ve dikkatli esaslarinin avamdan olan bazi takipçiler arasinda hifzis sihha ve temizligi temin edememesine sebep olmustur. Öyle ki avamin tabucu görüsüne göre -cünüp veya hayiz olmayan-yasli bir kadin veya erkek ömrünün sonuna kadar hamama gitmeye-

bilir. Elbiselerine ve bedenlerine kir, ter ve diger “pâk pislikler” döküîse bile, temiz kalirlarsa hamama gitmeyebilirler.

Dünyadaki bütün esya, adi “Mânâ” olan öze! bir ruha sahip tir. Spencer diyor ki: Bir bedevîye sordum. Bu fetisleri niçin bu kadar saklayip koruyorsun? Saygiyla onlara el ve yüz sürüyor sun, onlarda kutsallik ariyorsun, bu nedir? Toplumunuzun bu büyücüsünden ve bu kutsal sahsindan -bazi sahislar kutsal sa yiliyorlardi-niçin bu kadar çekiniyorsun? Onun elbisesini veya dizini öpüyorsun, ona saygi gösteriyorsun veya eger hasta isen onun salyasini veya agiz suyunu içiyorsun? (Simdi bile hâlâ âdettir, hatta ilerlemis toplumlarda bile. Meselâ, falancanin eli kutsaldir, falanin ayagi hafiftir, nefesi sifadir, yüzük parmaginin sevabi vardir. Çerez sikinti giderir, agaç dilek verir… gibi inanç lar vardir, niçin?) Bana cevaben bunlarin içinde “Mânâ” var, dedi.

Meshed’in caddelerinden birinde, büyük bir kutsal tas var. Eger bir hanim onu kaldirabilirse çocugu erkek

olur, eger kaldi-ramazsa kiz olur diye inaniyorlar. Onda da “Mânâ” var(!)

Milletler küçüldügü zaman, büyük sahsiyetlerin de onlarin zihinlerindeki degerlerini kaybettiklerini görüyoruz.

Onlarin yüce degerleri meçhul kaliyor, çünkü millet bu de gerleri tanimiyor, tanidigi degerleri yontuyor ve onlara isnat ediyor.

Meselâ, halk, Islâm Peygamberi’nin olaganüstü bir Insan ol duguna inaniyor. O zaman diyorlar ki, onun gölgesi yoktu -farz edelim ki olsun. Gölgenin olmayisinin insanlik âlemi için ne faydasi var?- Ali, yüksek ve derin insanî degerler ile dopdolu bir insandir. Ama bu degerler, yikilmis siasinin dar anlayisina, yikilmis beynine sigmiyor. Onun için kendi zevklerine, huylari na ve suurlarina uygun degerler yontuyorlar. Ali için degeri ol mayan meselelere dayaniyorlar.

Meselâ, Zülfikâr (Hz. Ali’nin kilicinin adi. -ç) iki baslidir, di yorlar. Iki basli kilicin kina giremeyecegini düsünemiyorlar. Ki nina girse bile, geri çikmaz. Kinina girse, çiksa bile bunun bir

degeri yok. Zülfikâr'a deger kazandiran, Ali'dir. Zülfikâr, Ali'ye deger kazandirmiyor.

Yine Meshed'de, halk Imâm Riza'ya (a.s.) karsi asiri sevgi besliyor. Hatta onun kabrini tavaf etmeyi, bazilari Ibrahim'in Kabe'sini tavaf etmekten daha üstün saniyorlar -O'nun kabrinin her tavafi yedibinyedIyüzyetmisyedi Haccu'l-Ekber"'dir! diyor lar. Ama ayni zamanda, Imam'in toplumun ve sonraki devrim lerin üzerinde biraktigi etkiyi, söyledigi sözleri, hilafetin rezale tini, baskisini ve aldatmasini halka göstermedeki fonksiyonu nun, toplumu ve halki, fikrî yönden ihya etmek için gösterdigi çabalarin ne oldugunu bilmiyorlar. Onun gerçek degerlerini ta nimiyorlar, baska degerler icad ediyorlar. Diyorlar ki, o Hazret Meshed'e geldigi zaman, Meshed'in etrafindaki daglarda istira hat etmisti. O tepelerden birindeki taslara yaslanmisti. O za mandan simdiye kadar çanak ve çömlekleri, güveç kablarini -Meshed'de "herkare" dedikleri kazanlari-o dagin taslarindan yontuyorlar, o topragi kullaniyorlar, hatta bu kablarda âbgűst (bir çesit nohutlu haslama et yemegi -ç.) pisirdikleri zaman çok güzel kokulu, lezzetli de oluyor. Çünkü içinde "Mânâ" vardir!

Bizim aramizda bazilari "mohr"u kutsal sayiyorlar. Halbuki "Mohr" bir tas parçasindan baska birsey degildir -eger bu konu yu söylemezsek mezhebimizin dünyadaki haysiyetini heba et mis oluruz. Onun derin degerlerini gizlemis oluruz- "Mohr" bir tas parçasidir. Mohr'un seçilmesi de tesadüfen çok ileri fikir ol mustur.

Aydinlar diyorlar ki: su anda olan sekliyle ve halkin onun hakkindaki anlayisiyla kabulü asla mümkün degildir. Dogru. Degil ve çok kötüdür, çünkü bir çesit putperestlik zuhur ediyor ve öyle anlasiliyor.

Halbuki "mohr" aslinda çok ileri bir fikir idi. Çünkü secde nin topragin üzerine yapilmasi gerekir. Sakif, Taifteki bir kabi leydi. Gururlu, mutaassip insanlardi, peygamberin yanina gelip: "Islâm'in esaslari nelerdir. Kabul etmek istiyoruz" dediler. Pey gamber Islâm'in esaslarini açikladi. Dediler ki: "Biz namaz disin da hepsini kabul ediyoruz. Çünkü bu alçaklik'tir, egilip topraga

kapanmak insanin zillettidir." Peygamber kabul etmedi. Onlar da, "bizi istedigin kadar cihada gönder, ama rükű ve secdeye gönderme; bundan muaf tut", dediler.

Peygamber, o gurur ve kibrinizi yenmeniz için topraga ka panmaniz gerekir, dedi. Yani secdeye varmaniz gerekir. Secde etmek bu insanlar için -özellikle aristokratik, sinifsal, kabilevî övünmelerin oldugu cahiliyye döneminde- çok zor bir isti. O, büyük kudrete karsi, zilleri göstermektedir. Bu sekilde sinifsal ihtilâflar ve esraflik gösterisleri ortadan kalkiyor. Çünkü yol yü rümede herkes ayri sekilde yol yürüyebilir, elbise giyiminde herkes ayri tarzda giyebilir, törende sahsiyetinin sinifini ve so yunu gösterebilir ve ayirabilir. Ama topraga kapanmada ayri çe sit olmaz. Meselâ, ayri bir tarzda secde edeyim ki insanlar muh terem biri oldugumu anlasinlar diye birsey olmaz. Ama istedi gim hersey üstünde secde edebilme serbestisi verilirse, o zaman ellibin tümenlik hali üstünde secde ederim, altinin üstünde, bas kalarinin sahip olmadigi tek parçalik bir akik tasi üstünde veya kilimin üstünde secde ederim, bu sekilde üstünlügümü göste ririm.

Üzerinde secde edilen seyin genel bir uyum ve ahenk arzet-mesi için hiç kimsenin secde halinde kendi yalan sosyal degerle rini baskalarina satmamasi ve göstermemesi için, bir taraftan da secde ile üzerinde secde edilen seyin hep ayni olmasi için, hepsi nin birsey üzerine secde etmeleri ilân edilmistir. Onun da top rak olmasi gerekir. Toprak her yerde esittir; hakirligin, zelilligin, itibarsizligin isaretidir. Topragin, yerin bu alisilmis örtüsünün üzerine secde edilmesi gerekir. Herseyin üzerine secde edilmesi caiz degildir. Toprak üzerine secde etme zorunlulugu olmasa gösterisçi, kibirli, asillige düskün biri altin üzerinde secde edebi lir; akik tasi, ipek parçasi veya nefis yumusak yün kumas üze rinde secde etmesi muhtemeldir. Bu aptalca oyunlar için yol açilmis olur. Hatta secdede bile sinifsal ve aristokratik imtiyazin belirme ihtimalinin olmasi gerekir. Bu ihtimalin oldugu yerde beraberinizde toprak gö türünüz.

“Mohr” yani tasinmasi mümkün bir parça toprak. Ama bu nun kendisi sonradan asalet kazaniyor; kutsal birsey oluyor sirli birsey oluyor sevap sandviçi oluyor.(!) Her tarafini kirin, pisli gin, terin kapladigi, rengi degismis bu “mohr”un üzerinden bira zini yontuyorlar ve suyun içine karistiriyorlar, o suyu hastaliga karsi sifa kazansin diye çocugun gözüne, kulagina veya agzina sürüyorlar!

Babam diyordu ki: “Içme suyunuzun ve kullanma suyunuzun bir olmasi gerekir” diye bir rivayet var. Yani su anlamda ki, kullanilan su içüebilecek kadar temiz olmalidir. Alisilmis olan sekilde degil. Çünkü su getir diyorlar, içme suyu mu, kullan mak için mi? diye soruyorsunuz. Halbuki temizlik yapilan ve yikama için kullanilan suyun içilen sudan olmasi gerekir.

Meselâ, falanca mukaddes ve kuruntulu sahsin eger elbise sine bir damla kan bulasirsa, tedbir için bütün elbiselerini yika digini, temizledigini, kurutmak için bir saat günesin altinda dur dugunu görüyoruz. Yine bir adamin üçte biri su, üçte ikisi ise diger seyler olan bir su kaynagina gittigini görüyoruz. Çünkü rivayetin gizli anlamiyla amel etmek istiyor. Kendisini temizle dikten sonra; diger din kardeslerinin döktüklerine ilâve olarak o da herseyini su kaynagina veya su haznesine döküyor. Cusül-den sonra o haznedeki sudan -üstelik sümük, agizsuyu vs. pis liklerle karisik bir su-biraz alip gargara yapiyor ve sevap olsun diye birkaç avuç da alip içiyor. Niçin? Çünkü, rivayetlerde gu-sül suyunun içilen suyun cinsinden, yani içilecek su kadar temiz olmasi gerekir denilmistir. Beden ve çevre sagliginin en büyük unsuru olabilecek bir esasin, bütün hastaliklarin geçis ve bulas ma unsuru yapilabildigini görüyoruz.

“Mohr”, kutsal bitkiler, as, helva, çerez, tilsim, dilek agaci, türbe topragi bütün bunlarda “mânâ” var.

“Mânâ” nedir? isimsiz, gizli bir kuvvettir. Bazi esyalarda az, veya çok vardir, hatta bazi sahislarda çok fazla ve kuvvetlidir. Büyücü isleri, dualar, özel virdler büyücü veya özel bir güce, bilgiye sahip olan sahislarin araciligiyla bu gizli güce sahip olan güçleri celb ediyoruz ve zaptediyoruz. Yine onlara tevessül et—

mek, sarilmak onlara el sürmek ve onlari öpmekle “mâna”yi kendimize geçirmis oluyoruz. O kudretten onlarin kutsalligin dan faydalanmis oluyoruz.

Hiristiyanlikta ruh “mânâ”nin tekâmül etmis ve taltif edil mis seklidir. Mesih, “mânâ” sahibidir. Çünkü kutsal bir cins, ya ratilis ve tabiata sahiptir. Digerlerinin topragindan ve suyundan degildir. Son aksam yemeginde içtigine inandiklari ve henüz bir miktari kalmis olan kutsal sarabi, iki bin yildir ayni sarabi su ile karistiriyorlar, büyük bir kadehe döküyorlar hepsi ondan içiyor. Sonra onun bir miktarini diger bir kadehe döküyorlar hepsi on dan içiyor. Sonra onun bir miktarini diger bir kadehe su katarak içiyorlar. Bu is simdiye kadar devam etmistir. Killiselerin ve pa panin bütün azameti bundandi. O, kutsal su, sarap ve kutsal ek mege sahiptir. Papa, kesisler, patrikler o “ruhu” tasimaktadirlar. Avamda bu bulunmamaktadir ve avam cismânîdir.

Ben, ruh sahibi olmayan cismânî bir adam olarak (profane) sayet elden ele dolasan saraptan biraz içersem Mesih’in kanin dan içmis oluyorum. Eger kutsal ekmekten yersem Mesih’in cis minden yemis oluyorum, diyorlar. Bu vesileyle “mânâ” bana hu lul etmis oluyor. Bu sekilde, ben Mesih’le mukaddes bir birlik kazaniyorum, onunla akrabalik kazanmis oluyorum, onun yaki ni oluyorum. Zâtim bütün insanlarda olan ilk

günahtan -Âdem'in günahi-temizleniyor, ilâhî ve Isevî bir sahsiyet kazani yorum.

Benim kanaatime göre bu, Fransiz Lui Browl'un meshur te orisinin tekâmül etmis seklidir. Bir kisim hatiralarinin topladigi ve ölümünden sonra yayinlanan (Karneha) kitabinda bu teori den bahsetmektedir: Katilim teorisi (Participation). Bir kabilenin fertleri kendilerini somut bir sahis olarak bildikleri halde, büyü cüler veya dinî vasitalarin tavassutu ile yerine getirilen dinî tö renlerde, danslarda, o amellerde ve hatta tavirlarda kendi kabi lelerinin toteminin seklini taklid ediyorlar. Böylece totemlerinin kendilerine girdigini saniyorlar. Meselâ, kanguru olduklarini sa niyorlar.

Bu ruh kimin elindedir? Ruhu tasiyanlarin elindedir. Ruhu tasiyanlar da Hiristiyan ruhanîlerdir. Bu açidan bütün cismânî sahislarin kiliseye üye olmalari gerekir. O ruha sahip olmak için kesislere tâbi olmalari gerekir. Bu sekilde ancak ruh onlara girer. Ancak bu sekilde “saint esprit” ile kontak kurmus olurlar. Bagis lanirlar ve Adem’in günahindan beraat ederler.

Bu yüzden Yeniçag’in baslangicinda yüzbinlerce Hiristiyan, kilise merkezine üye olmadan ve resmî ruhanîlerin araciligi ol madan, Hiristiyan olmak istedikleri için katledildiler. Hatta Ge-orge Danue gibi çogu din âlimlerini bile ateste yaktilar.

Fetisizm, animizm ve totemizm toplumlarinda “surinka” isimli bir güç vardir. Toplumda sadece özel bir grup buna sa hiptir, bunlar ruhanîlerdir. Bu kuvvetin yardimiyla ruhlara ve gizli kuvvetlere nüfuz edebilirler, dinî törenleri, ayinleri, dualari ve ibadetleri yerine getirebilirler. Halki dine baglayabilirler, ibâdet merasiminin, çesitli riyazetlerin ve çesitli dinî ayinlerin sonunda adaklari ve dilekleri yerine getirebilirler.

O halde bunlar halk kitlesi ile gaybî kuvvetler ve dinî kay naklar arasinda kutsal aracilardir. Bu sinifsal imtiyazin sebebi, onlarin kendilerine özgü tekelcilige ve özel fonksiyonlara sahip olmalaridir. (Surinka) gücüne sahiptirler ve kutsal ruhu tasi maktadirlar.1

Bu dinlerdeki bir diger ortak inanç ise sudur, ormanlar, denizler, yeryüzü ve gökyüzü bizim hayatimiz üzerinde etkili olan ruhlarla doludur. Bu anlamda mesela sadece basimdan bir yara almam, attan veya agaçtan düsmem benim ölümüme sebep ola maz. Gerek hayvancilikta, gerekse ziraatta mahsul sadece benim çabamin neticesinde olmamistir. Kisacasi tabiatin isaretlerinde, hayatta, toplumda ve sahista etkili olan unsurlar sadece bu gör-1- Islâmi metinlerde ruhani kavrami yoktur. Belki, bunun yerine âlim kelimesi kullaniliyor. Bu iki kavram ayni degildir. Çünkü ruhanî özel bir sahsiyete ve gizli bir kuvvet sahiptir, kutsaldir, etkin bir rolü vardir, gizli bir nűranîîige sa hiptir. Eli, elbisesi ve ayakkabisinin öpülmesi gerekir. Agzini suyu (salyasi) sifa dir, sevaptir… Ama âlim, basit bir insandir, dini iyi taniyor, bu tanima da tahsil, arastirma ve ictihâd ile elde edilmistir. Dolayisiyla onu taklid etmek ve cahilin ona olan ihtiyaci akilli ve mantikli bir ihtiyaçtir, gizli ve özel degildir.

düklerimiz degildir. Is basinda olan diger gaybî unsurlar da var dir. O halde bunlarin ortak inançlarindan birisi bizim gördügü müz yakin sebeplerin etkili varligina inanmaktir.2

Dünyada olan ve görünmeyen çogu gerçeklerin, mevcutla rin varligina inanmak, böylece varlik âlemini hayir ve ser, kutsal olmayan -Durkheim, usulen bütün dinlerin ortak yönü olarak, diger bir deyimle dinî görüsün ve duygunun kaynagini, kutsal fsacre) kavraminin meydana gelmesine bagli biliyor-diye ayir mak ve fertlerin, bedevi insaninin hissinin ötesinde olan gaybî kuvvetlerle birlesmesine ve bag kurmasina itikat. -Elbette halk ile gaybî kuvvetler arasinda bir araç olan kimseler araciligiyla bir bag-. Tabiattaki esyada bulunan, bizim hayatimizda etkili olup hissedilmeyen bütün ruhlara ve kuvvetlere itikat. Insan on larla (resmî ruhanîlerle) bunlari celbedebilir veya zaptedebilir.

Bunlar totem inanci seklinde beliren ortak yönlerdir. Fetis seklinde veya sayisiz güçler ve ruhlar seklinde beliriyor.

DINLERIN ORTAK ÖZELLIKLERI

Ilkel Insanlarin Agzindan Dinlerin Ortak Özellikleri

Ilkel dinlerin hepsinden -fetisizm, animizm (ruhlara tapma), totemizm, mânâ'ya itikat, tabuizmin kutsallastirilmasindan tu tun, diger çesitli ilkel dinlere kadar- çikardigim ortak Özellikler kisaca sunlardir. Bunlari kisa basliklar seklinde söylüyorum, çünkü simdiye kadar söylediklerim, bu ilkel dinlerin taninmasi için yeterlidir.

2-Bir ibaret ve alâmet ardarda sebeplere sahiptir. Onu meydana getiren son se bep "yakin sebep"tir. Bu, sebepler dizisinin baslangicinda bulunmus olan sebep veya'sebeplerdir. Birkaç sebep sonra, o isaretin meydana gelmesiyle sonuçla nan, araci olan sebep veya sebepler ise "uzak sebepler" adini tasimaktadir. -Meselâ, çöl otlari üzerinde yagmurun olmasi daha yakin bir sebeptir. Bu suyun, çigden kaynaklanmasi ise daha uzak bir sebeptir. (Bu uzaklik ve yakinlik ntsbîdir), yoksa uzak sebebin sebebi de daha uzak sebeplerin sonucudur-Bu ilk sebebe kadar variyor, onda çaresiz olarak durmak gerekir. Bugün bile burasi felsefi ve ilmî zihnin tipki bedevî insan gibi hissedilenin ve mantigin ötesindeki konularda durdugu yerdir.

DINLER TARIHI

Ilkel dinlerin ortak esaslari fihristinden su sonuç aliniyor. Toplum ilk defa teskil edildigi ve insan vücut kazandigi zaman -toplumsuz insan asla olmamistir, eger olmussa bir hayvan sek linde olmustur, simdiki sekilde degil. Insan bu mevcut sekliyle, ilk defa bedevi sekilde ortaya çikmistir. Sonradan çesitli kabile lere, çesitli irklara ayrilmistir. Kutuplu eskimo, Amerikali kizilderili, Avustralyali bedevi veya Afrikali zenci- çesitli mekanlar da ve zamanlarda din daima onun yoldasi olmustur. Daima onunla beraber olmustur. Hatta çesitli düzenlerde, gerek deniz deki avcilik, gerekse ormandaki avcilikta bütün bu asamalarda dine sahip olmustur. Ama çesitli sekillerde bir dini olmustur.

Bu çesitli sekillerin herbiri, dinî bir duygu seklinde beli-riyordu. Çesitli farkli kaliplarda -dinî ayin, ibâdet, riyazet, hür met seklinde-gösteriyorlardi Bunlar, insan toplumunda dinin ilk belirme asamasinda görülen bütün dinlerin temel karakterle ri ve parçalaridir. Materyalist sosyologlarin tanidigi arastirma kaynaklari, etnograflar, 19 ve 20. asrin etnologlarinin ve sosyo loglarin ilmî arastirma kaynaklarinin dedikleri gibi -bunlarin ço gu dinsizdir veya dine karsidir)

Çikarmak istedigim sonuç sudur; dinin tarifini bir filozof tan, bir dindardan, dini yapay olarak tarif eden bir ruhanîden almak veya önceki filozoflarin ve yazarlarin alisilmis yöntemle rine uygun olarak yapmis olduklari birkaç din tariflerinden bah setmek, tek tek incelemek, karsilastirmak veya reddetmek, bu nunla sonunda ise yarayacak mantikli bir tarife ulasmak istemi yorum. Bunun yerine, ilmî metodla inceleyip, ona ulasmak isti yorum.

Din, gaybî varliklara olan kalpteki inançtan, gizli merhamet duygusundan… ibarettir, diyen bu tarz tarifler, din bilgisi kitap larinda bulunan Avrupali sosyologlarin vb.nin yaphklari tarif lerdir. Böylesi tarifler çok yüzeysel tariflerdir. Oturdugu yerde tarif bulmak gibi birseydir. Ilmî konuda böyle tarif olmaz. O halde nasil tanimak ve tarif etmek gerekIr?

Herseyi tanimak için ilmî yöntem su sekildedir: Eger, dini tarif etmek istiyorsak, bütün ilkel dinleri ilk sekilleriyle çesitli

toplumlarda çesitli dönemlerde etraflica incelememiz gerekirse bütün dinlerdeki ortak yönü bulmamiz gerekIr. Bütün dinlerde, bütün dönemlerde, olan bu ortak yön dinin temel esasidir, tarih teki, toplumdaki ve insandaki din duygusudur.

Böylece, dinin bu tarifini, bütün dinlerin ortak yönü esasina göre çikarilmis bir tarif olarak bilmek gerekir. O halde dinin ta rifi, bu ortak zatî sifata ve karakterlere sahip olan, hakikat duy gusundan ibarettir.

Dini, sosyolojiyi, antropolojiyi veya diger bir isi arastirmak için iki metod var. Biri “achronique” metoddur, digeri “diachronique” metoddur. Meselâ, eger siirin bir içgüdü veya sonradan bir isaret oldugunu, insanin içgüdülerinin bir parçasi olmadigini anlarsak bir defa “achro niauement” inceliyoruz, bir defa da “diachroniquement” inceliyoruz. Eger her iki metodla ilmî yönden siir yüzde yüz insanin fitratinin bir parçasidir diyebilirsek, her iki metod bunu dogrular ve te’yid ederse, bu sekilde amel ede riz: Bir defa genis bir sekilde gözönüne aliyoruz, yani su andaki bütün milletlerde ve toplumlarda inceliyoruz. (Bu durumda za man birdir, ama yerler çesitlidir). Su anda Iran’da, Türkiye’de, Araplar arasinda, Japonlar, Amerikalilar, Avrupa ülkeleri ve bedeviler arasinda her yerde oldugunu görüyoruz.

Buradan bir sonuç aliyoruz, “siir insanin ruhunda olan bir seydir, bir isarettir” diyoruz. Çünkü hem achroniquement sekil de, hem diachroniquement sekilde inceledik, her dönemde ol dugunu gördük. Bütün beserî meseleler için, bu iki metod ilmî arastirmadir. Bu yolla dinin fitrî olusu, sosyolojik metodla ince lenebilir.

Bedevî sosyolojiyle ilgil mütalaalarin toplami dinlerin karsi lastirilmasi: Animizm, fetisizm, tabuizm, totemizm hatta sonraki sekillerinde meselâ çesitlerin tanrisina (Rabbul enva’) tapma, ta biat kuvvetlerine tapma -bunlar dinin insan toplumunda tekâmül etmis ve daha üstün sekilleridir-Dinin su özellikleri önceden beri Ortak ve geneldir:

1-Din, varlik âleminin anlamli olusunu ispat ediyor.

2-Dünyada, insana ve tarihte nihaî bir sona, nihaî bir gaye ye inanç.

3-Vücudun, insanin ikiligi, saneviyyet veya dualizm.

4-Kâinatta kutsallik.

5-Bütün esyanin, islerin, gerçeklerin hissedilenler ve hisse dilmeyenler diye bölünmesi.

6-Dinin sosyal ruh tasimasi.

7-Dinin uluslararasi olusu.

8-Tabiat ve insan birligi.

9-Insan, tabiat ve varlik âleminin ruhunun birligi.

10-Endise, telas ve birlesmeye yönelis.

11-Sorumluluk kavrami. Kendini yetistirmeye inanç. Insan da iradenin olusuna inanç. Daha iyi bir alinyazisi yapmak için gayret.

12- Çeliski esasina inanç. Mücadele esasi ve savas; diya lektik.

13-Illiyet (nedenseîllik) kâinatin mantikî tahlili.

14-Beka esasi.

15-Dünya görüsünün genisligi.

16-Olan seyden kurtulus olan seyin esaretinden kurtulus.

17-insanin korunmasi ve muhafazasi, hayatin ve toplumun korunmasi kavrami.

18-Tanima ve tecessüs.

19-Istihdam ve seçme unsuru.

20-Güzellik ve sanat. 21-Ask ve tapma.

UCUNCU DERS

“Sizden, iyiye çagiran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

Bu konularin girisinde -ilk oturumda böyle bir asirda, böyle bir konuyu niçin ortaya koymamiz gerektigini, buna halkin han gi tür ihtiyacinin oldugunu-veya benim deyimimle, ileri ülke lerdeki bir toplumun, özellikle Islâm toplumlarinin bir çesit dinî suura sahip olmasi ve kendi dinini dikkatli bir sekilde tanimasi gerektigini anlatmistim.

Bu tanimayi ve kendini bilmenin geregini tesadüfi olarak seçmedigimi görüyorsunuz. Dinî bir inanç ve iman olusturmak için çaba sarfetmemiz gerekir demiyorum. Zira dinî iman ve inanç, tanima, bilgi ve suura baglidir. -Bu cümleden olmak üze re dinî suurdur.- Eger dini tanima, bilgi ve suura bagli olmazsa, dinin, inancin ve imanin kendisi bir derde deva olmaz. Belki de dertlere bir dert daha ekler.

DINLER TARIHI

Islâm, ileri, hareketli, toplumu yapici yetistirici bir dindir. Islâm'in disindaki diger dinler uyusturucu ve uyutucu dindir. Bu ikisi arasindaki sinirlari belirleyen, bu iki sifat arasindaki dis ayriligin gerçeklesmesini saglayan dinî suur, bilgi ve tanimadir. Bu yüzden tanimadigimiz Islâm, diger her din ile esittir. Hatta tanimadan ulastigimiz her kör, sagir inanç ve ideoloji ile esittir. Aslinda -Islâm toplumlarinda-dinî suur, bilgi, sosyal'suur, do kudugu toplumu bilme, suur ve kültürel ruh, din ile karismistir, dedim. Aslinda din, onun gerçeklesmesinde esasli bir role sa hiptir. Islâm toplumundaki aydin, bu suurla toplumunun tarihî geçmisini tanimaya ulasir. Toplumun kültür ve geleneginin için- ^ de - aydin gelenek ve kültürü tanimadan hiçbir temel ise el ata maz-bir yer buluyor.

Bu yüzden ben alisilmis klâsik metodu takip etmiyorum. Meselâ, tarihle ilgili on veya yirmi kitap seçip dinlerin sirasini söyleyerek birakmiyorum. Bu uzun süreli ve faydasiz bir istir. Benim seçtigim metod, belki en temel meselelerin ortaya konul masidir. Dînlerin degismesine dikkati çekmek, bunu açiklamak, bütün tarih boyunca dinî görüsün tekâmül etmesini ortaya koy maktadir.

Dinler tarihi yerine, daha çok dinlerin tahlili, incelenmesi ve taninmasi demek gerekir. Bunlarin hepsi, onun girisleridir. Bu gün asrimizin simasina -su anda bile, yansiyan insanligin kül türleri ve degismesi tarihini tanimak için, bugünkü dünyada in sanligin sosyal degismelerinde, alin yazisinda, henüz isin içinde olan dini derin bir sekilde incelemek gerekir. Tarih sosyolojisi açisindan bugünkü dünyada, dini incelemek gerekir. Hepsinden daha önemlisi Islâm'i tanimak, bizim tarihîmize, kültürümüze, sosyal görüsümüze, kültürel görüsümüze, siyasî görüsümüze, felsefî ve sosyal iliskilerimize, toplumumuzun dünya görüsüne sekil veren temel unsur olmasi nedeniyle zorunludur. Nihayet aydinin kendi halkinin hayati arasina girmesi, halkin vicdanin derinliklerine, karanliklara inmesi gerekir. Dogulu aydinlar top lulugu için daima taninmamis ve meçhul kalan topraklari tani masi için özellikle Islâm'i tanimasi gerekir…

Çok süratli olan bu incelememiz, Önceki dersimizde tarih teki bütün dinlerin -Özelliklerin ilkel dinlerin-ortak özelliklerin de kalmisti.3 Bu yönteme ve özelliklere dikkat edilerek dinin dikkatli bir tarifinin yapilabilecegini söyledim.

DININ TARIFI

Dinler tarihi kitaplarini okuyarak, kendinizi bu sinifta anla tilan konulari daha iyi, daha detayli anlamaya hazirlayiniz. Bu konulara, daha fazla çaba ve birikimle dikkat ediniz. Çünkü bu rada inceleme ve tahlil, not yazdirmaktan daha agirlikli. Kitap larda görüyorsunuz, geçmis yazarlar, -hatta yeni yazarlar bile-ilk önce dinin tarifini yaparlar. Yapilan tariflerin âdeta bir liste sin verirler. Meselâ, falan: “Gaybî varliklara inanmaktir” diyor. Diger biri: “Din; egemen sinifin halki uyusturmak için uydurdu-3- Daha fazla okumak ve anlamak isteyenler bu konuyla ilgili Farsça kitaplara müracaat etsinler. Özellikle “Dogu ve Bati’da Din” diye fevkalâde güzel, ayni za manda küçük bir kitap var. Bunu, Hindistanli büyük bir politikaci yazmis. Rada Kriyfenan. Cumhurbaskanligindan önce dikkate deger ilmi, fikrî ve kültürel is lerle ugrasiyordu. Burada sunu söyleyeyim ki maalesef Dogulu tahsil yapmisla rin bir diger eksikligi de sudur: Batili kültür adamlarini kendi kültür adamlarin dan daha iyi taniyorlar. Asya Ve Afrika’nin büyük düsünürlerini, hatta Islâm toplumlarinin düsünürlerini bile sadece Afrika’nin büyük düsünürlerini, bile sa dece tanimamakla kalmiyor. Bazen çogunun isimlerini bile duymamis olabiliyo ruz. Halbuki her ögrencimiz az veya çok Bati’nin düsünce adamlarini taniyor. Bu bir çesit kendinden uzaklasma ve kendine yabancilasmadir. Okumamiz ve tanimamiz gereken kitap ve sahislarla ilgili bir liste hazirladim. Bunlar çogunlukla tanimadigimiz kimselerdir. Hatta Iran’da isimlerinden bile bahsedilmez. Kültürel aracilarimiz olan çevirmenler tipki sadece Bati’nin tüke tim mallarini getiren iktisatçilarimiz gibi, aydinlarimizin tüketmesi için Batinin manevî mallarini da bunlar getiriyorlar. Halbuki düsüncenin derinligi, fikrin genisligi, özellikle ruhunun derinligi açisindan Batida, “Radha Kriysenan” gibi insanlar yoktur. Geçmis zaman içinde Bati’da Pascal veya Alex CaneI -hakkinda bilgim var-gibi insanlar olmustur ve su anda da var. Ama Dogu’daki kötü iktisadî durumlarina ragmen bu küçük mânevi kutuplari, Dogu’nun bu ümit mayalarina ve güneslerine göre Cirlar birer küçük yildizdir. Dogu, simdi de can li bir ruha sahip, dâhiler dogurabilir. Onu terbiye edip besleyebilir. Radha Krivsenan’dan diger bir kitap daha tercüme edilmistir. Adi, “Dogu Dinle ri ve Bati Fikri”dir. Okumaya deger bir eser. Baska bir kitap; çok titiz bir eser ol mamakla beraber, toplum için güzel ve alisilmis türden olup, Filyisen Shale’nin Az Fikirli Çok Yazan” isimli kitabi. Diger bir kitap ise john Nass’m “Dinler Ta rihi’ kitabidir. Gerçi sonuç alma, akil yürütme açisindan zayiftir, ama ders açi sindan ve çesitli ekollerin muhtelif volilerini anlatma açisindan çok kapsamli bir kilap. Çevirisi de nisbeten güzel. “Büyük Dinlerin Tarihi” isimli baska bir kitap var, bu kitap Hâsim Riza’nin kitabi. Bu kitaplari not aliniz!

gu seydir” diyor. Diger biri; “Din, ilkel insanm tabiat kuvvetlerin serrinden kurtulmak ve kendisini koruyan kuvvetleri celbetmek için yaptigi birtakim yalvaris, yakaris amellerinin ve inançlarin toplami dindir, o halde din insanin tabiata olan korkusundan dogmustur,” diyor. Baska birisi: “Din, insanin esya ve tabiat isa retlerinin sebeplerine karsi olan cehaletinden ibarettir.” Çünkü tabiat isaretlerini ve olaylarini ilmî açidan tahlil edememis ve in-celeyememistir. Depremin olusunu gerektiren nedenlerin ne ol dugunu, rüzgârin hangi sebeple estigini, yagmurun hangi unsu run etkisiyle yagdigini bilememistir. Bu sonuçlari, tanrilar, ruh lar veya tabiat üstü kuvvetler adi verilen seylere dayandiriyor ve buradan da din meydana geliyor. Bir digeri: “Din, ruhlara ve insanin kaderi üzerinde etkili oldugunu düsündügü varliklara olan esrarengiz inancindan ibarettir—.”

Bu tarifler hiçbir derde derman degildir. Bunlarla din red veya ispat edilemez. Eskilerin ve bizim klâsik yazarlarimizin ha tasi, hemen baslangiçta bir tarif vermeleri olmustur. Tariften sonra gelen hersey bosunadir. Çünkü ilmî yöntem tarifi sonda gösterir, basta degil. Eger baslangiçta tarifi yaparsan, sonra söy leyecegin herseyle baslangiçtaki tariften uzaklasmis olursun. Halbuki söyledigin hersey in giris ve tarife ulasman için akil yü rütme olmasi gerekir.

Bu karsilik, yazarin önceden yaptigi tarifin neticesidir. Son ra söyledigi hersey, baslangiçta yaptigi tarifin açiklamasi oluyor. Halbuki arastirmaci, hakikati elde etmek için çaba gösterecegi yerde tarife ulasiyor. Öncekilerin tümü yazarin ispat etmeye ça ba gösterdigi hükmün delilleridir. Sonraki yazdiklarinin tümüy-se esasa ve gerçege ulasmak için giristir.

Bir konu hakkinda baslangiçta bir inanca sahip olup, sonra onu ispat etmeye çaba göstermek ilmî arastirmada onulmaz bir hastaliktir.

Bu, arastirma degildir; propogandadir. Arastirma sudur: Önceden bir inanca sahip degiliz, meseleleri incelemeye, karsi lastirmaya tahlil etmeye, basliyoruz (ve bunun üzerinde düsü nüyoruz). Sonra mantik ve ilmî arastirma bizi kabul etmemiz

gereken bir sonuca ulastiriyor. Hatta Inançlarimiza aykiri bile olsa. Bu ilmî metoddur, arastirma metodudur. Sosyal meseleler de sözkonusu olan metoddur, sosyologlarin seçtigi metoddur, tabiat ilimlerinde de geçerli olan metoddur.

Geçmiste Aristo veya Eflâtun “insan konusan bir hayvan dir” diyorlardi. Veya “insan zihinsel sekil yapan, idealizm düze yindeki bîr hayvandir” diyorlardi. Sonra bunu ispatlamak için parçalari kendi yaptiklari bu bütüne zoraki yüklüyorlardi.

Önce “insan gülen bir hayvandir” diyorlardi, sonra her mev cudun insan oldugunu ispatlamak için onu gidikliyorlardi!

Insan oldugunu nasil anladik? Güldü! Bu metod, bütünden parçaya gitmektir. Yani önce bütünü kabul etmemiz gerekir, “tümevarim” ve yeni ilmî metod bunun aksidir. Bütün olani he nüz tanimiyoruz ve parçalari inceliyoruz. Sonra bütüne ulasan biz degiliz, ilmî arastirma bizi bütüne ulastiriyor.

Geçmistekiler kusu taniyorlardi, kusun uçan bir varlik ol dugun biliyorlardi, özel bir varligi tanimak için ilk olarak önceki tarifi uyguluyorlardi ve hüküm çikariyorlardi.

Ama yeni metod -ilerlemeler daha çok bu metodun sonucu dur-kiyas, tümdengelim ve zihniyete yönelis metodunu orta dan kaldirip, gerçek deney metodundan, tahlili incelemeden ve mantiksal tümevarimdan yardim aldi. Meselâ kusu tanimak için, diger çesitli kuslari arastirmak gerekir. Ortak olmayan yön leri atmak, ortak yönleri almak ve toplamak gerekir. Ancak o za man “kus uçan bir varliktir” diye tarif yapilabilir.

Elli bin, kirk bin, otuz bin çesit kusun incelenmesinden ve parçalarin mütalâa edilmesinden sonra -parçalari karga, güver cin, serçe, kumru…dur-kusun tarifine ulastik. Bütün bu kuslarin arasinda sadece yarasanin yavrulayan bir tür oldugunu -bir is tisna-anliyoruz. Bu tariften su ikinci tarife ulasiyoruz “kus yu murtlayan bir varliktir” diyoruz.

Bu ilmî kanunlari sonra buluyoruz. Sonra bir süre inceleme, arastirma ve mütalâalar. Bu sekilde ilim adami yeni bir kesif yapiyor, ilmî bir kanun elde ediyor. Bu kanun ayni zamanda dog—

rudur, çünkü onun esasi üzerine teknigi ve ilmi meydana getiri yor. Tabiatin isine müdahale ediyor. Dogru olarak da ortaya çikariyor.

O halde, bu sekilde kanunlar bulmanin, tabiat meselelerin den bu sekilde hüküm çikarilmasinin dogru oldugu belli oluyor. Ama insanî ve sosyal meselelerde bu kanun sabit ve istisna ka bul etmez bir kanun degildir. Ama eskilerin tümdengelim meto duna göre bu metod emin olmayi saglayan bir metoddur.

Dinin tarifinde de böylesi bir metoddan, yararlanmak gere kir. Meselâ, bu is için bir tarifi seçip 49 tanesini reddederek biri ni ispatlamak yerine dini çesitli dönemlerde inceliyoruz, ortak yönlerini buluyoruz. Bütün irklarin ve kitalarin dinlerinde olan ortak yönler -Kuzey Amerikali kizilderililerden, Bati Afrikali zencilere kadar. Sâmî Arap dinlerinden, Aryâî Hind dinlerine kadar, medenî Iranli dinlerinden vahsi Avustralya kavimlerinin dinlerine kadar-bu ortak yöne dikkat edilerek, ilmî ve inkâr edilmesi mümkün olmayan bir tarif elde etmis oluyoruz.

Bu arastirmadan sonra elde edilen sey, dine sahip olmaya bagli bir tarif degildir. Bu dine karsidir ve dini olmayan bir tarif tir. Bu ilmî ruhu taniyan ve ilmî ruh sahibi olan kimse, bu tarifi kabul etmek zorundadir.

Önceki oturumun sonunda gördügünüz sey, ilmi inceleme nin neticesidir. Dinden bir tarifin, ortamidir. Dinlerin ortak özel likleridir. Insanligin ilk dinlerinde sözkonusu olan açiklanmaya, yoruma, fikir yürütmeye ihtiyaç duyan seylerdir. Bugünkü eg zistansiyalizm, materyalizm, idealizm vd. bütün felsefelerde de sözkonusu olan meselelerdir, bütün bu felsefeler bu meseleler ile kusatilmislardir.

Simdi dinlerin ortak özelliklerini yanyana dizmekle, bir ke lime bir hakikat ve din için bir tarif elde ediyoruz.

Tarifte, “Gaybî varliklara inanmak”-denilen deyimle birsey açikliga kavusmuyor. Bütün dinlerin gaybî varliklara inandikla ri dogrudur; ama bu din çesidinin özelliklerinden ve hakikatlarindan biridir-Bu din tarifi, dinin bir dis sifatidir, dini görünüm lerinden biridir, din asla bu küçük sifatla sinirlandirilamaz. Ger —

çi dinlerin bir parçasi da gaybî mevcutlara inançtir, ama bu ha kikat dinin toplamini göstermedigi için mükemmel bir tarif de gildir.

Jung,4 bilinçli vicdandan (conscience) baska, bilinçsiz vic dan yani bâtinî suur ve megmule vicdan (Inconscience), vasita bir vicdanin oldugunu söylüyor.

Freud bilinç ve bilinçsizlige inaniyordu. Bilerek seçtigimiz ve yaptigimiz seyler -meselâ bilet satin almak, otobüse binmek, üniversiteye gitmek… gibi-suurlu vicdani emriyledir. Bilmeye rek seçtigimiz, yaptigimiz ve tutkun oldugumuz sey ise suursuz vicdanin emriyledir.

Meselâ, bilmeden bir rengin hosumuza gitmesi, diger renk ten ise nefret etmemiz, birinden nefret etmemiz, bir elbisenin hosumuza gitmesi, yüksekten korkmamiz gibi! Bunlarin sebebi hep suursuz vicdandir, bu vicdanin bir akimi vardir. Ama Jung bu iki vicdan arasina araci vicdani koyuyordu. Araci vicdan, bu iki vicdanin cinsinden degildir, bu Ikisinin arasindadir, yari bi linçlidir. Bu üçüncü vicdani “consaencesocial”, yani “sosyal vic dan” olarak adlandiriyor.

Sosyal vicdan, ferdi toplum tarafina çeken bir güçtür. Tek basina yemek onun tabiatina uymuyor -Yeme, burjuvaziyi öyle yapmis ki tek basina hayat, onun için tahammül edilemez birseydir. Gerçi evinin gizli köselerinde, sahsiyetini hissetmek için ve bireysel aski için siir söylemistir. Ama siiri nüve olusturdugu ve sekil aldigi zaman okuyucunun ardinda dolasiyor, onu ya yinlamak istiyor. Halki kendi varligindan bir çesit haberdar et mek istiyor. Bütün bunlarda insanin toplum tarafina yönelisin

4-Jung Cari Gustov, Freud’un görüslerini gösteren çok büyük ilim adami idi. Bundan alti-yedi sene önce Isviçre’de öldü. Jung’iin eserlerinden birisi “Gizli Insanî Ruhun incelenmesi” adli eseridir. Gayretli birinin onu tercüme edip Fars ça’ya ve kültüre büyük bir hizmet yapmasini ümid ediyorum. Bilmiyorum, iran’da niçin hi.TS.ey tahsilliler ve çevirmenlerimi/ araciligiyla kalbura çevrili yor? Bazi özel kitaplar, meselâ Bschelard’in bütün eserleri tercüme edilmis veya ediliyor. Ama Bachelard’in kendi itirafiyla da kendisinden daha kuvvetli olan Hliat’tan bir tek yazi bile tercüme edilmemistir. Jung da tercüme edilmemistir, taninmiyor, taninmasi gerekir.

belirtileri görülmektedir. Bu ferdiyetten toplum tarafina kaçis, ferdin toplum ruhu ile bagliligidir.

“Jung”, bu özel sosyal vicdani tarif ediyor. Bu sosyal vicda nin kendine özgü safhalari, bölümleri vardir. Siyasî iktisadî ve ilmî safha. Jung’un deyimiyle hepsinden daha derin ve etkin olan özel safha bu dinî ve irfani vicdandir.

Jung’un bu sözü bir yere kadar dogrudur. Dinlerin ortak özelliklerinde saydik. Bu özeliklerinden biri -6. sirada olani-di nin sosyal ruha sahip olmasi idi.

Sosyologlarin -bu cümleden olmak üzere Freud ve Durkheim- hepsi, büyü ile dinin arasindaki farkin bunda olduguna ina niyorlar. Büyü ferdiyyet tarafina yöneliyor, din ise toplum tara fina yöneliyor. Din, daima ferdî topluma feda etmek istiyor. Fer di menfaatlari, toplum menfaatlarina feda etmek istiyor. Fertten toplum ve digerleri için fedakârlik istiyor.

Halbuki büyücü digerlerinin menfaatlarini kendi müsterile rinin menfaatlarina feda ediyor. Dügümü digerlerinin zararina ferdin tarafina açmak istiyor. Versay’in özel kilisesi mabedinde, Versay kilisesinin alt tarafindaki büyücünün müsterilerine dü güm açmak için, kanlarindan ilaç yapmak üzere Öldürdügü bir çok 6 günlük çocuk cesedi ortaya çikmisti. Büyücü 6 günlük ço cugun ölümü pahasina meselâ müsterisinin düsmani musibete ugrasin diye çesitli efsunlar okumustur! Bu büyücü ve cadinin daimî seklidIr. Kabilenin büyücüsü düsmani yok etmek istiyor. Düsman kabileyi sel felâketine ugratmak istiyor. Ineklerini yok etmek ve sütlerini kurutmak istiyor.

Bunlarin hepsi, toplumun ferd için feda edilmesidir. Ama din, büyünün aksine daima ferdi kendinden disari çikarmak is tiyor. Ferdi toplum ruhu düzeyinde hatta kabilesinden daha üst bir düzeyde hareket geçirmek istiyor.

Bu, dinin özelliklerinden biridir. Burada Jung’un diger ince lemesinde dini duygu dedigi duygu, insanin sosyal vicdaninin en temel dizilerinden, en temel bölümlerinden biridir. Sosyolog ve sosyoloji tarihi, din ruhunun sosyal oldugunun sonucuna

ulasiyor. Hatta âhirete yönelen dinler ve irfani dinler bile sosyal, ümmetçi, toplumcu dinlerdir (sapma dönemleri disinda).

Ama 'Jung'un tezi bir yere kadar dogru' dedim. Zira bu tez -her ne kadar dogru da olsa-dini açikliga kavusturan birsey de gildir. Jung insan fitratinin derinliginde özel bir yeri insanin yari bilinçli sosyal vicdani olarak gösteriyor. Ama bu duygunun ne oldugunu söylemiyor. Çünkü bunu söylemek Jung'un isi degil dir. Psikolojinin isi hakikatlari, merhametleri duygulari tanimak degildir. Belki bu merhametler arasindaki iliskilerin sebebini bulmaktir.

Çok güzel bir eser olan "Din veya Insanin Dört Boyutu" adli kitaptan okuyoruz, söyle diyor: "Dünya üç maddî boyut -uzun luk, genislik, yükseklik-disinda bir zaman ve mekân boyutuna, yani "Einstein"in deyimiyle bir perestansa sahiptir. -Einstein izafiyetinde-insanin ruhunda da dördüncü boyut vardir, din bu özel insanî boyutun görünümü ve tecellisidir. Eger dinin kökü içimizde müphem bir derinlige ve zihinsel tasavvurla ifade edil mesi mümkün olmayan bir yere ulasiyorsa, bu insan zihninin hissedilen ve açik boyutlarindan dogmamistir. Iktisadî mesele ler yönelis, cinsel yönelis, sahsin kendisini savunmasi gibi insan sahsinin temel çabalarindan biridir. Nereden kaynak aldigini ve nereye gittigini biliyoruz, sebebinin ne oldugu bellidir. Insanin hangi boyutunun belirmesi oldugu bellidir.

Ama irfani duygu, zihin tarafindan tasavvur edilmesi mümkün olmayan bir çesit yönelis, felsefe ve karisik bir özel asktir. Insan zâtinin, müsahhas, açik sinirli iç güdülerinin belir mesi degildir. Belki dördüncü boyut olarak adlandirilan gizli boyuttan dogmustur." Bu dogru ve kabul ettigim bir teoridir. Bir çesit daima tapma, bu boyutun özelliklerin dendir.

Bütün bunlara ragmen, bu bile din hakikatinin ne oldugunu dikkatli bir sekilde söylemiyor. Niçin ve yönünü hangi tarafa dogru oldugunu söyleyemiyor. Ama su gerçegi açikliga kavus turuyor, din tabiat unsurlarindan, cehaletten, korkudan veya meselâ iktisadî ve sosyal unsurlardan dogmamistir. Insanin fit ratindan, insanin zâtinin çesidinden doguyor. Bu insanin

zâtindan, insanin genlerinden, insanin ruhunun boyutlarindan-dir. Kendine özgü özel bir yere sahiptir. Ama biz meseleyi daha çok, daha dikkatli incelemeye ve mantikli bir tahlil elde etmeye muhtaciz. Dinin ne oldugunu? Açikliga kavusturmamiz gerekir.

Bilgi sosyolojisii, yeni bir ilimdir. Sosyolojiden daha yenidir. Bilgi sosyolojisi, bilgilerin, tanimlarin, maariflerin, kültürlerin milletlerin ve çesitli toplumlarda dinî, ilmî felsefeyi, sanati yap mis olan vicdanlarin sosyolojik sekilde incelenmesidir.

Felsefe, sanat, din, edebiyat, irfan vb. çesitli dönemlerde bir toplumda ortaya çikiyor, yapiliyor, besleniyor. Bunlar sosyal köklere sahiptir. Bu kültürel ve ilmî özlerden bahseden sosyolo jik ve ilmî kökler, sosyolojik incelemeler, tahliller, bilgi sosyolo jisi veya bilgi teorisi adini alir.

19. asrin eski sosyolojisi tanimayi, bilgiyi kültürü temel me seleler seklinde incelemeden çok sade bir sekilde meselâ “is araçlarinin etkisindedir”, veya “üretimin etkisi” altindadir diyor.

Bilgi sosyolojisi bu etkileri inkâr etmiyor. Ama bunlari sos yal kaliplarda müsahhaslastiriyor. Mantikî bir sira takip ettikten sonra, alt yapiya ulastiriyor. Halbuki 19. asrin sosyologlari çok sade bir sekilde ve avamca bir üslűpla “alt yapi”dan “üst yapi”ya uçuyorlardi. Yapisip tutmadigi zaman da zoraki tutturuyorlar di. Tutmayan tahminler yapiyorlardi. Simdi de yaptiklari gibi. Bilgi sosyolojisinin isi, bilgilerin sosyal boyutlarini göstermekte dir. O insanî bilgilerden ve maariften birisi de dindi.

Gunvich’in deyimiyle5 -elbette benim diger ekollerle yapti gim tariflerle “Insan, çesitli kültürlerde ve devirlerde, çesitli manevî tecellilere sahip oldugunu gösteriyor.”

Bu meselenin seklidir, yani insanin her boyutuyla parlak bir renge sahip olan, yayilmis ruhudur. Insanin tek boyutlu ve tek kaynakli vicdani degildir. Insan genel olarak her toplumda ve her dönemde birkaç müsahhas vicdana sahiptir, digerlerinin

5-Bilgi sosyolojisinin son görüslerini ve teorilerini -en azindan Fransa Sosyoloji ekolünde-onun derslerinde isittim 1959-1960 yillarindaki, onun alti aylik ders lerini burada alti dakika gibi çok kisa bir zaman zarfinda da olsa söylemek zo rundayim.

vicdanindan tam olarak uzaktir. Bu birkaç vicdan bütün insan lik tarihi boyunca insanin fikirsel, bedensel ve kültürel tekâmü lüne uygun olarak, hem bedevi toplumlarda hem de uygar top lumlarda belirgin ve bagimsiz belirmelere sahip olmustur.

Binâenaleyh insan kültür ve medeniyeti, sosyolojik açidan çesitli insanî vicdanlarin ve görüslerin esasina göre taksim edile bilir. (Dikkat ediniz bu esas, Bilgi Sosyolojisi ilmidir):

1-Felsefî vicdan: Felsefî vicdan, insanin aklî görüsünün dünyayi, kâinati, insanin alinyazisini ve bütünsel isaretler arasindaki iliskileri tanima, tahlil etme ve açiklamadaki tecellisinden ibarettir. Bugün ne yiyoruz, yarin ne yapalim ki daha iyi para kazanalim, hangi isi bulalim ki istikbâl va'd etsin! Ve bu çesit di ger sorulara felsefe cevap verir. Felsefenin yarini, ölümden son-rasidir. Ilmin yarini ise, yarin sabahtir. Felsefe insanin zâtinda daima kaygisi duyulmus olan genel sorulara cevap veriyor. Bu sorularin ve cevaplarin toplami, sormaya ve cevap isitmeye olan ihtiyaç felsefesidir.

2-Ilmî vicdan.

3-Teknik vicdan veya sanayi vicdani.

4-Pratik siyasî vicdan -Pragmatizm böylesi bir vicdanin belirmesidir.-

5-Sanatsal ve edebî vicdan. Güzel sanatlar bu vicdanin belirmesidir. Felsefe, ilim, teknik ve pratik meseleler ile tam olarak ayri oldugunu gösteriyor. Sanatsal vicdan güzelligi taniyor, ona karsi duyarlilik gösteriyor. Halbuki, ilmî, mantikî, iktisadî ve felsefî bir mesele degildir. Usulen güzellikleri teshis eden ve ayi ran baska bir vicdandir. Sanati ve sanatin güzelligini anliyor.

6-Sonuncusu ise irfani ve dinî vicdandir.6 Sokrat, Eflâtun, Aristo, Râzi ve Ebű Ali Sina gibi adamlar, felsefî görüse sahiptir.

6- ürkek arkadaslardan biri geçen oturumda, "niçin çok önemli olan falanca me seleyi en sona aldiniz?" diye sormustu: Önemli oldugu için dedim. Bazilari, top lantilarda önemli adami yukariya oturttuklari gibi. Önemli meseleleri de önce söylemeleri gerektigini saniyorlar. Halbuki reddedilmesi gereken yüzeysel ve basit meselelerin önce ortaya konulmasi gerekir. En önemli meseleden önce gös terilmesi gerekir. Bu ilmî metoddur

“Sartre” gibi bir adam âlim degildir. Ne fizikçidir, ne kimyager dir, ne doktordur, ne teknisyendir, ne sanatçidir, ne irfâni duy guya sahiptir. Diger vicdanlari ya zayiftir veya aslinda tesirsiz kalmistir.

Ilmî vicdanda da ilmin filozoftan ayri oldugu görüyoruz. Bazi filozoflarin ayni zamanda âlim de olduklari dogrudur. Ama bu iki kavram tam olarak birbirinden ayridir. Meselâ, biri nin felsefî meselelerde zirve düsüncelere sahip oldugunu, ama fizik, kimya, matematik, cebir ve bunlarin benzerlerinde daima sifir aldigini görüyoruz. Sonunda (böyle birini) okuldan uzak-lastiriyorlar. Ama ayni adam Sartre’nin yazilarini okuyor, hoca sindan daha iyi anliyor. Bu yüzden felsefî vicdan, ilmî vicdan dan ayri birseydir.

Teknik vicdan konusunda en güzel örnek, bizim kendi köy-lülerimizdir-Batililarin “Dogulularin beyinleri irfani ve sairânedir. Teknikten, fenden birsey bilmezler, otomobil arizala nirsa yol ortasinda kalirlar. Dogulu soför arabadan anlamaz, an lasa bile elinden birsey gelmez” diye itham etmelerinin aksine, kahvenin oldugu ve bos sözlere tahammül edilen o köylerin bi rinde bir adama çikip arabaya bakiyor. Ne makinayi taniyor, ne sanayi ve ne de teknikten birsey anliyor-Köyden bir defaligina bile olsun disari çikma imkâni bulamamis olan bu adam, bir iplIk, seker, tel, küçük bir degnek parçasi, küçük bir çekis ve kü çük bir teneke parçasiyla arabayi tamir ediyor, araba yoluna de vam ediyor. Arabada oturan iki mühendis ise elbiseleri kirlen mesin diye bakmiyorlar bile. Bu teknik yetenek ve görüstür, tek nik vicdandir.

Fikrî açidan veya akil açisindan çok asagi bir düzeyde olan -hatta ortalama düzeyden bile daha asagida olan-bazi çocuklarin evde ve okulda herkes için alelade olmayan seyler yaptiklarini görüyoruz. Bu teknik yetenegin ortaya çikmasidir.

Çogunlukla teknik ve bilimsel yetenekleri -Özellikle zamani mizda-ayni sey olarak biliyorlar, ama sosyoloji, hatta psikoloji bu ikisini birbirinden ayirmistir.

Bazi toplumlar, felsefî açidan kuvvetlidir. Meselâ, Atina gi bi. Bazilari ilmî açidan kuvvetlidir; Fransa gibi. Bazilari ise tek nik açidan kuvvetlidir; Almanya gibi.

Çesitli medenî ve ileri toplumlarda bunun tam olarak belir gin oldugunu görüyoruz. Bizim toplumumuzda da böyledir. Teknik isler usulen bir kabilenin elindedir, ziraî isler de o ise ye tenegi olan diger bir kabilenin elindedir. Pikniklerde bir ço cugun annesinden ayrilip, seçilmedigi halde kendiliginden bir grubun liderligini ele aldigini görürsünüz. Digerlerini çekmek ve onlara liderlik yapmak için özel bir yetenege sahiptir. Herke si nasil istihdam edecegini ve ise nasil tesvik edecegini biliyor.

Tarihte, dünya liderlerinin ne filozoflardan, ne âlimlerden ne teknisyenlerden ve ne de ediplerden olmadigini görüyoruz. Belki bu yetenege kuvvetli -özellikle çabalarin baslangicinda-bir sekilde sahip olan kimselerdir. Bu sebeple daima digerlerinden önde olmuslardir—

Sanatsal ve edebî vicdan, insandaki özel duygudur. Ne ak lin ve felsefenin, ne de ilmin; bunlarin hiçbirinin parçasi degildi. Gerçi bugün sanati veya güzel sanatlari toplumun, felsefenin ve ya düsüncenin hizmetine arz edelim denildigini duyuyoruz. Ama sanatin kendisi onlarin cinsinden ayri birseydir.

Satir Abbas Sahubî'nin siirine baktiginiz zaman, hayret edi yorsunuz. Sonra onu görünce, ekmegi tandira koyan usta (yani satir) oldugunu, ekmek pisirdigini farkediyorsunuz. Bu iki alâmet (siir ile ustalik arasinda hiçbir benzerlik göremiyorsu nuz. Çünkü okuma yazmasi yok. Felsefe bilmiyor, ilimden ha beri yok, hatta siirin divanini bile okumamistir. Ama söyledigi siir, yüzlerce üstâd filozof ve edip arasinda kimsenin benzerini söyleyemedigi kapasitede bir siirdir.

Bütün edebî ekolleri okumus, eski ve yeni edebî metinleri görmüs, ders veren bir hocanin bir tek beyit siir ve bir tek satir nesir bile yazamadigini görüyoruz. Bazen zoraki bir siir söylese bile, ondan birseyler ümid edenler sözüne kulak tikarlar. Buna karsilik tip tahsili yapmis, edebiyat bransinda tahsil görmemis

olan birinin, en güzel siirleri ve nesirleri sundugunu görüyo ruz.7

Güzelligi yaratma ve tanima insandaki özel bir vicdanî ye tenektir. Bütün sanatlar bu kudretten dogmuslardir.

O görüslerin hepsi sanatkârla alay ediyor, sanatkâra saldi riyor; sanatkârin kendine özgü bir mantiga ve istidlale sahip ol dugunu kavrayamiyorlar. Akil ve mantigi kabul etmiyor. Ama güzelligi tanima duygumuz ve sanatsal vicdanimiz siddetle ka bul ediyor. Aklî istidlalden daha iyi kabul ediyor. Meselâ, mum, ilmî, felsefî ve teknik açidan bir parça mumdur, içinde de bir miktar pamuktan iplik vardir, kelebek (pervane) ise tesadüfen onun etrafinda dönen ve onun atesiyle yanan bir hayvandir. Ama edsbî vicdan açisindan bu büyük bir insani meseledir:

“Mumun vefasina olan nazim her an yandiktan sonra

Matemdeki kul rengim pervane döküyor.”

Bu alâmet (mumun yanmasi), karsisinda niçin bir vicdan lezzetin ve güzelligin doyum noktasina ulasiyor? Diger bir vic dan ise niçin burnunun ucuyla bununla alay edip, ‘yalan’ diyor? O halde bu isaret, iki hâkimin karsisinda durmustur. Insanlar ruhsal yönden anlasma konusunda mesafe katettikçe, onlardaki bu vicdanlar da kuvvetlenir. Yani fayda degerin kenarinda yer aliyor. Deger, faydaya egemen oluyor. Deger faydadan ayri bIrseydir- Dinî ve sanatsal kavramlar, daha çok deger esasina da yaniyor, fayda esasina degil. Fayda ve deger sosyolojik bir ko nudur. Sosyolojide fayda; bizim maddî ihtiyaçlarimizdan birini gideren kendine özgü bir menfaattir. Deger ise; bir isaret veya hakikat için inandigimiz hürmet ve asalet duygusundan ibaret tir. Meselâ; bir hasta için, adamin biri bir demet gül, digeri bes kutu elma kompostosu, üçüncü biri ise ona hayatinda kendisine ve ailesine yarayacak olan bir sini veya çaydanlik götürüyor. Burada gülü seçen deger esasi üzerine hareket etmistir, diger ikisi ise fayda esasina göre.

7-Sairlerimizin ve yazarlarimizin geçmisine, dikkat edersek çogunlugunun ede biyat ögrencileri olmadigini görürüz. Bununla beraber Iran edebiyatina zengin lik kazandirmislardir, san.nl okulu ögroncisi olan Ihvan-u Salis ve digerleri.

Baska bir örnek: Henüz fikri olgunluga erismemis bir adam sehrimiz gelmisti. Söyle diyordu: “Bizim kabilemizde iki kisi vardi. Lorel ve Hardy gibiydiler. Bu çeliski kendilerine özgü ba zi sakalarin meydana gelmesine sebep olmustu. Ikisi hep bera berlerdi. Ayni odada iki talebe idiler. Biri “nun”, digeri “elif” gibi birlikte yasiyorlardi. “Birlikte gelip, birlikte gidiyorlardi.” Hem sehrimiz onlara hafif ve komik demek istiyordu… Söyle devam ediyordu: “Bunlarin bîri digerine gülistanda gül derme degeri biçiyordu- DigeriySe ona firincilik degeri biçiyordu.” Biz, ikinci nin durumuna acimaya baslamistik. Ama sakayi anlatanin, “gü lü deren”e karsi Özür dileme tavrina girdigini gördük. Anladik ki hakarete ugrayan firinci, ekmek pisirdigi için hakaret edili yordu. Gül ise hiçbir ise yaramiyor. Hatta ot eken veya yonca eken hiç olmazsa esegi memnun ediyor, ama gülcülük ise bos bir istir!

Bizim hüküm vermemiz ile onlarin hüküm vermesinin birbi rine zit oldugunu görüyoruz. Çünkü onlar fayda esasina göre, biz ise deger esasina göre bakiyoruz.

Saygi duygusu, tazim, zâti asalete inanmak, bizim hüküm vermemize etki eden isaret, degerin özelliklerîndendir. Ama fayda ve menfaatta birsey için saygi ve kutsiyete inanmiyoruz. Bizi onun tarafina çeken, zaruret ve ihtiyaçtir. Onu tasidigi fay da için istiyoruz, kendisi için degil. Usulen sanatsal vicdan ve duygu, fayda esasi üzerinde degildir, deger esasi üzerinedir. Sa nati toplumun ve sosyal ihtiyaçlarin hizmetinde kullanmak iste yen kimseler, sanati sosyal faydanin hizmetinde kullanmak isti yorlar. Ama bu sanatin alçalmasi degildir. Çünkü sosyal fayda fert için degerdir. Yani halka ekmek temin etmek için kendi ek meginden vazgeçen kimse, “halkin ekmegi’ni deger seklinde or taya çikariyor, fayda seklinde degil. Her ne kadar ismi ekmek ise de, degerdir.

Klâsik sairler, eski sanata ve “sanat için sanat’a taraftar sanatkârlar, “eger sanati toplumun maddî hizmetine verirsek sa nati asagilatmis oluruz” diyenler ya anlamiyorlar veya bir çesit safsataya basvuruyorlar. Çünkü sanati toplumun hizmetine sok—

mak “deger”in, “fayda”ya dönüstürülmesi degildir, toplum için menfaattir, fert için menfaat degildir. Bunun kendisi de bir de gerdir.

O halde sanati toplumun hizmetinde görevlendirmek, sana ti bireysel ve kuramci vehimcilikten kurtarip yüce insanî deger lerin yüksekligine çikarmaktir. Bu sanatin yücelmesidir, düsüsü degil.

Irfanî ve dinî vicdan, insanin içindeki çesitli diger vicdanlar gibidir. Müsahhas bir görünüme de sahiptir. Ama su mesele de var; dine zihinsel ve “sübjektif” bir yön vermek Istemiyoruz. Ay rica iktisadî ve sosyal isaretlerden ayirip mücerret olarak incele yelim dermek de istemiyoruz. Hayir, bu sosyolojinin konusudur. Din, felsefe, teknik, siir ve sanat gibi iki cilveye sahipti demek is tiyoruz. Dinden iki sekilde bahsetmek mümkündür. Birisi, in sanda olan vicdan ve duygu seklinde (Felsefe, siir, teknik ondan yapilmis siyasî ve sosyal akimlar ondan dogmus oluyor). Digeri de, felsefenin, sosyal meselelerin, siirlerin kendisi ve mevcut sa natlardir. Bunlar, gerçeklige sahiptir ve dis dünyada vardir. Bunlar, dinler gibi, gerçek, sosyal, harici ve iktisadî olan mesele lerle iliski içindedir. Ama vicdan ve bilgi sosyolojisi ile ilgili olan bizzat siir ve sanattir. Bizzat felsefe ve kisimlari kök olarak, teknik veya ilme dayalidir.

O halde burada irfanî duygunun kendisi insanin özelligin-dendir. Dolayisiyla bugünkü sosyoloji açisindan din gerçegi -dinler degil, çünkü bu özel ve ayri bir konudur, bunun hakkin da herbiri ayri olan tahliller yapmak gerekir-insanin zâtinda ve fitratinda özel bir vicdan ve özel bir bilgi “Conscience”dir. Bu felsefî, ilmî, teknik, siyasî ve sanatsal vicdandan ayri birseydir. Bu vicdanlar ve dinî vicdan, insanî kültürü yapiyor. Dinî vic dan, her dönemde, her kültürde bu mayalarin en kuvvetlilerin den biridir.

Meselâ, Yunanda, Mesih’ten önce felsefî vicdan, dinî ve tek nik vicdandan daha kuvvetlidir. Eski Roma’da, siyasî vicdan sosyal vicdan veya pratik vicdan kuvvetlidir. Roma kültürü ve medeniyeti bu vicdanin tecellisidir. Bugünkü Avrupa ve Batida,

teknik vicdan güçlüdür. Bugünkü Italya'da meselâ Amerika'ya oranla, sanatsal vicdan, teknik ve pratik vicdana oranla daha güçlüdür. Bu bilgi sosyolojisinin din hakkindaki bir konusudur.

Diger bir söz de, benim kanaatime göre en büyük ve en gü zel ilmî tariflerden -felsefî veya kelâmi8 degil- birisi de Darwin'in. Onun evrimini türlerin degismesinde ispatlamak istemi yorum. Darwin türlerin sabitligi düsüncesine karsi -her tür sa bittir, birden yaratilmis sonra ayni kalmistir, diger bir türe dö nüsmüyor-diyor ki amipler gibi hayvan türleri sürüngenlere, sürüngenler kuslara, suda yasayanlar karada yasayanlara, yu musak vücutlular kemiklilere, kemikliler memelilere, memeliler tekâmül etmis hayvanlar?., tekâmül etmis hayvanlar maymuna, maymun insana dönüsüyor. Belki sudaki canli tek hücreli varliklar evrim yasalarinin etkisiyle hayatta için çekisme, daha iyi kalma vb. evrim türüne ve daha mükemmel türe dönüsüyorlar, ama bu fizyolojideki evrimdir.

Suda yasayan hayvan evriminde karada yasayan asamasina ulasinca, durumu -meselâ akcigerler, ayaklar, eller…- degisiyor, insana kadar ulasiyor. Bunlar hep fizyolojideki degismelerdir, bedendeki degismelerdir, sonra ilk tür meydana gelince, önceki en tekâmül etmis türüyle -ki tipki insan ile çok yakin komsu olan tür idi-fizyolojik bir farkliligi yoktu. Insan görünüslü may mun, maymun görünüslü insanin benzeri idi.

Burada artik bedenin organlarinda ve yapisinda bir degis me yoktur, belki insan türünü meydana getiren Ilk düstur, insa ni kendinden önceki türden ve diger hayvan çesitlerinden ayi rip; zatî, ruhî ve manevî özellikleri yapisina ve düsüncesine ka zandirdi. O filiz vurulmasi ve irfanî duygu idi. Irfanî duygu bü tün dünya dinlerinin temel kaynagi olan duygudur.

8-Bunlar çok itimada deger degildir. Felsefenin okunmasi mümkündür, ama iti mat edilmesi mümkün degildir. Hiç kimsenin felsefe okumaya muhtaç olmadigi söylenemez veya kendisini muhtaç degil kabul edemez. Ama hiç kimsenin fel sefeyi, inançlarinin temeli olarak almamasi gerekir. Felsefe sadece, zihnin spor egzersiz ve oynamasi için güzeldir. Felsefeden inanç dogurmamak gerekir. Dur duguna inandigin zaman felsefe hareket içindir. Felsefeyi geçmek için okumak gerekir, durmak için degil.

Insanin kaynagi ve düstűru onun irfani duygusudur, onun sezgisidir. Bu, onu yeryüzündeki hayvanlar arasinda Darwi-nizm'in evrim zincirlemesinin sonunda yeni bir tür olarak mey dana getirdi ve zuhur ettirdi.

Bu anlattiklarim Darwin'in sözleriydi. Burada maalesef bü tün özellikleri söylemek ve konuyu tartismak için firsat yok, so nuç almaya mecburuz.

Esas mesele, din hakkinda, çesitli açilardan yapilmis veya yapilan tariflerden, temel tariflerin yeni olusu ve azca sözkonusu edilmesidir. Bu tariflerin bizi dikkatli bir ilmî metoda yönelt mediklerini söyledim. Gerçekten din olan seyi, göstermiyorlar.

Ama, dinin insanin zâtinda özel bir yere sahip oldugunu is patliyorlar. Montesquieu'nun sözüyle: Insanin vicdaninin derin liklerinde maddî ve sinirli hayatin ötesindeki hakikatlarla tabiat ötesi hakikatlarla doldurulmasi için bos bir çukur var. Bu hakikatlar ona bu "kapali hayaf'in disinda ve "kapali tâbIat'in disin da hidâyet ediyor. O bos çukur, insanin kalbinin ve ruhunun gizli kösesi, eger yüce, yapici ve aydinlatici hakikatlarla doldu-rulmazsa, hurafelerle dolar ve bos kalmaz. Bu söz ne kadar dog ru! Ne kadar gerçek! Din ile din, Islâm ile Islâm arasindaki çelis ki buradadir. Dini bilginin içindeki bosluk Ebű Zerlerin vicdanindaki hakikatlarla doldurulamadigi zaman, bunun hurafelerle dolduruldugunu görüyoruz. Böyle bir durumdansa keske bos kalsaydi!

Bu yüzden din, toplumun alinyazisini yapici oldugu ölçü de, tarihteki hareketlerin meydana getiricisidir. Will Durant'in sözüyle; kudretlerin, hareketlerin, siniflarin, kültürel ve manevî kurumlarin teskil edicisi beserî medeniyetlerin, kültürlerin, hat ta idarî teskilatlarin icad edicisidir. Ayni ölçüde insan toplumla rinin durgunluk, uyusturma, duraklama unsuru ve etkeni de ol mustur ve oluyor-Teklif ettigm metodda, kusun tarifini örnek verdim. Dinda rin ve dinsizin çaresiz olarak kabul edecekleri bir sonuca ulas tim, bu ilmî metoddur. Ilim her saglam ve ilmî düsünceyi ikna ediyor. Bu metodla bütün dinlerin ortak özelliklerine ulastik.

Ileride inceleyecegimiz her dinde bu özellikleri yer yer göstere cegim. Bu yüzden hiçbir tahlil yapmadan sadece basliklari ver dim. Bunlara birkaç taneyi daha ilave ediyorum, su anda her di ni tek tek tahlil etmeyi birakiyorum.

Önceki oturumda 21 tane ortak özellik saydim. Simdi:

22-Ideale yönelis veya bir çesit ideal ve ütopyacilik. "Ütop ya" hayalî sehirdir, bizim kültürümüzde bilinen "Medinetu-Fazila" (Fazilet sehri)dir. Bu görüs dine özgü degildir. Insana özgü dür. Yine idealist olmak ve ideale yönelis insanin özelligidir. Hayalcilik ve kuramciliktan farklidir. Bu husus Iran'da, birbirine karismis bir yumak gibi, sasilacak bir sekilde ortaya çikmisti.

Iran'da aydinlarimiz idealisti kuramci ve zihniyete yönelen olarak tercüme etmislerdir. Halbuki zihniyet ve gerçeklik (ayni yet), "Objective" ve "Subjective"in tercümesidir. "Ideal" ise real'in karsisindadir. Idealizm, zihniyete yönelis (kuramcilik) degildir, ideal ve ülkü istemedir. Idealist, mevcut seyi begenmiyor. Bütün sosyal, iktisadî, bireysel hayat, sosyal hayat, beserî iliskiler, kül tür, maneviyat, din,

sanat, ahlâk vb. konularda olan herseyi, hatta tabiati bile olan sekliyle kabul etmiyor. Bunlarin hepsi mevcut durumdur. (Oftiko'dur). O bunun hepsini kabul etmiyor yüce ideal tarafina, en yüksek ihtiyaçlari bulma ve ulasma tara fina veya daha üstün bir medeniyet ve toplum yapma için hare ket ediyor.

Bu idealisttir; ideali isteyendir, hareketçidir, yapicidir, tesli miyet kabul etmez bir insandir. Diger taraftan idealist olmayan ise, olan herseye teslim olmustur, kabul ediyor ve hareketsiz ka liyor. Halbuki idealist, mevcut durumu reddediyor. O halde idealizm mevcut duruma karsi istenen durumu meydana getir mektir.

Hayyam diyor ki:

"Eger felegime Yezdan gibi el verirsen Ben bu felegi ortadan kaldiririm

Öyle bir felek yaptim ki

Özgürce kolayca gönlüm muradina erdi."

Ütopya, yapicidir. Bu Allah’a itiraz degildir, dünya Allah’in insana emanet ettigi bir emanettir. “Jan Eyzule” “Günes sehri”yle bütün mevcut seytanî sehirlere karsi boy gösteriyor, ütopya ya pici (ütopyaci) oldugunu ilân ediyor. Mitoloji, efsaneler, destan, film kahramanlari, tiyatrolar ve kissalarin hepsi bu arzunun pe sindedir, baslarini kaldirmislardir. Hikâye (story) kahramanlari, olmayan ama olmasi gereken insanlardir.

Bizim “Insan-i kâmil” “irfan” ve “iman”imiz olmasi gereken ideal insandir, imam Islâm esasi üzerine ortaya çikmis bir nu munedir, modeldir. Müslüman imam tarafina olan hareketlerin de, kendi ideal çehresine yaklasiyor.

23-Bekleyis (intizar) - Bütün kültürlerde, âdetlerde hatta dinî kissalarda, mitoloji ve destanlarda bekleyis mevcuttur. Bacht’in “Godot’yu Bekleyisi”nde aydinca bekleyis vardir. Bacht bekleyisi hissediyor, ama “bu insanin sükű́t ve aczinin ilânidir”, diyor.

“Godot’nun Bekleyisi”nde, bekleyisi reddetmeye çaba göste riyor. Çünkü onun bekleyisi reddedilecek cinstendir. Heyecan ve hareketin bulunmadigi bir bekleyistir, bekleneni çürüten bir bekleyistir.

Ama benim söyledigim bekleyis, bütün dinlerin özellikle rinden biridir. Çürümüslükten bir kaçis hareketidir. Bu bekleyi sin sahsinda itiraz vardir. Itirazci olmayan, bekleyen degildir, bek leyen itirazcidir. Bu “Camus”un dem vurdugu insandir. Soru yor. Niçin itiraz ediyorsun? Eger itiraz etmesem yokum. Ben iti raz ediyorum o halde varim, diyor.

“Düsünüyorum, o halde varim” diyen Descartes’in aksine. Bekleyen insan, dalga gibidir, cevap olarak sahile çarpmistir. Di yor ki: “… Eger gidiyorsam varim, gitmezsem yokum” Ikbal bu bekleyen insanin görüsünü, dalga olarak isimlendiriyor. Baska sekilde olan sair “diger bir dogum” kazaniyor. Itiraz sesini yük seltti:

“.. Kus ölücüdür, uçmayi hatira emanet et.” Uçmanin kendi si hareketin kendisidir, yani itirazci insan.

Bugün “Benim okum var, o halde varim” diyorsa maksat ne dir?..

O halde son olarak birkaç özelligi daha, bütün dinlerin or tak özelliklerine ilave ediniz:

22-Ideal ve ideal insan, fazilet sehri.

23-Bekleyis, mevcut duruma itiraz, istenenin tarafina dog ru hareket.

24-Tabiatin bilinçli olusu.

25-Tesadüfün reddi, tesadüfe ve hiçlige inancin olmayisi. Burada sözü “Kevir” (Çöl) kitabinda da yer verilmis olan,

benim “din ve insan”la ilgili anlayisimi veren makale ile bitiri yorum.

ILÂHI INSAN SÜRGÜNDE

Allah, insani çamurdan9 yaratti. Sonra ona kendi ruhundan üfledi; kendi sureti üzere yapti.10 Ona isimleri ögretti ve O, emanet’i yere ve göklere arz etti; kabule yanasmadilar; insan al di. Sona bütün meleklere ona (Insana, Adem’e) secde etmelerini emretti.!J

Bu insanin simasini, daima bir “sikinti” ve keder kaplamis tir. Tarihin ilk günlerinden beri, kendisini ve cihani düsünmek için daima gamdan ve sikintidan uzak bir köseye kendini atmis tir. Bu karamsarlik ve yüz burusturma, çatik kaslar biçiminde bakisina yansimistir. Simasina izdiraptan bir dalga oturmustur. Zira daima kendini bu âlemden “daha çok”, “olan hersey”i ken dine yetersiz görerek (duygularini) hislerini bu varlik âleminin sinirindan ve olan “herseyden” “öteler”e geçiriyor. “Olan sey” so na eriyor fakat o devam ediyor ve “sonsuz”a dek etek uzatiyor-j~ Rahman sűresi, âyet 14. |0-Bakara sűresi, âyet 33. ‘1-Bakara sűresi, Syet 34

O zaman bu “harabâbâd”m simasinda kendi temiz yaratili-siyla ve “kendinin berrak kendisiyle” zâti yabancilasmayi görü yor. Onu, “kendfnden yapmak, onunla baglilik kurmaktan ümitsiz oluyor. Kendi vicdaninin derinliklerinde gariplik duy gusu hissediyor. Öylesine dertli bir sekilde yol aliyor ki, asagi lik, beyinsiz ve ona yabanci olan tabiat, efendiligini onun yüzü ne vurmus Huzursuzlugu onu {tabiati) bile kendine benzetme ye itmistir. Tabiatin varligindan ve kendi varligindan bezgin do lasiyor.

Bu dünyada gariplik duygusu ve yabancilasmadan bikma (bu dünya ile elele olan kendisinden ve digerlerinden bikma) onu, “vatan” ve “akrabaliga” karsi feryad ettiriyor, iste burasi be ser felsefesinin en köklü temeli olan “sanaviyet’in (düalizmin) onun imaninda yer edindigi, onun imanini mesken tuttugu yer dir. Ilkel insanin beyninde sekillenmis olan ilk ham ve müphem “alttaki dünya” tasavvurlari, bosuna degildir. ‘Alttaki dünya” düsüncesi ve “alt dünya” kavrami her lisanda, her kabilede, her yerde ve her zamanda vardir. Burada kararsizlik, orada düskün lük. Ona yaklasma ve temas Için arzu ve telas; en heyecanli kay gilari ve kalbinin çarpintilari, tarihin baslangicindan simdiye ka dar onun manevî hayatinin toplami olan ruhunun telaslari ha linde ortaya çikarmistir.

Insanin, tarih kalesinin yüksekliginde “o tarafa bir yol bul mak için göge dogru el kaldirdigini görüyoruz. Gözlerini güne se dikmis, gizli bir sulenin ve kararsiz atesin karsisinda otur mus, hayrete düsmüstür.”Kurtulus” arzusu ve “niyaz” nesesi, “ihlâs” ve “Istekle” dopdolu olarak, kendisiyle mirildaniyor. Zira o beldenin “süpheye bulasmis esrari” her üçünün simasinda okunmakta. “Aydinligi” -bu kederli ve yabanci toprak evinde-diger göklerden bu soguk saraya düsen koyu bir gölge olarak tasavvur etmistir.

Bu taninmayan topragin kayip insani, kendini bu gökyüzü nün altinda kusur ve gariplige müptela görmüstür. Muzdarip ve sersemce, o kaybolmus cennetini bulma yolunda oldugunu biliyor. O kadar süre geçmesine ragmen, ondan bir isaret bulun—

ca diz çöküp yalvariyor. Ondan netice alamayacagini zannetti ginde, hep onun yakininda oldugunu bilmeden “bilmiyorum neresi?” bosluguna yol bulup, derhal diger bir isareti takip et mistir. Bilmeden her tarafa yorgunca kosmustur. Ancak asla suskun dolasmamis tir. Bu acikli feryatlari, onu gariplige bagimli kilmistir. Hâlâ yorgun bir sekilde bu âlemin duvarini yumrukluyor, disariya bir delik ve pencere açmak istiyor.12 Cevaplarin çe liskisi, çesitlilik, tecellilerin tezadi, dert birligini ve ihtiyaci gözü müzden gizlememistir.

Giigamisin, Sümer semâsi altindaki muzdarip ve perisan feryatlari, Budha’nin “Kâremâ”dan kurtulus ve “Nirvana”ya ulasmak için iskenceyle karisik çabalari, Ali’nin (s.a.) Medi ne’nin etrafindaki hurmaliklarda sessiz gecelerdeki dertle kari sik inleyisleri, Sartre ve Camus’un isyan öfkeleri, ümitsizlikleri hep muzdarip Insan ruhunun çesitli görünümleridir. Insan ken dini bu topragin üzerinde ve bu zindani gökyüzünün altinda yalniz ve yabanci görüyor. “Bu evin, kendi evi olmadigi”ni bi liyor.

Insan niçin her zaman, günlük kavgadan ve daha iyi bir ya samdan ziyade, bu dünyayi ve kendini düsünüyor. Derin dü süncelerde ve süphe dolu kalp atislarinda, yüksek hayallerde bogulup kayboluyor. Dert, kalbine çökmüs, taninmayan bir ga min gölgesi vücudunadüsüyor. Nes’e ve sevinçten uzak, kendi sikintili yalnizliginda oturuyor. Basini iki elinin arasina alip “ya ri aglamakli bir sekilde kendi kendine konusuyor.” Ölüm günü ne, buradaki hayatinin sonuna, “o dünya”ya yaklastikça sevinç duyuyor; çocukça nes’eler’e kendini bir serçeden daha hafif his sediyor!

12-Fetis (fitiche), tabu, totem, mânâ put, yildiz, günes, ates, çesitlerin üâhi (Rabb-ul enva’) ve gi?li ruhlar (animsme), cennet, âhiret ve tabiat ötesine… iman edilmesi, hep insanin araliksiz v? alevli arayislarini hikâye etmektedir. Baslangiçtan simdiye kadar süren arayis. Hayatinin tarihindeki asamalarda, o görünmeyen gizli, tabiat ötesi dünyayi mlmak için “bilmiyorum ne, bilmiyo rum neresi?!”, “o!”, “bu degil” ve tek kelimiyle “gayb!”.

Derinlik ve yükseklik, can ve ruh, düsünce ve sanat niçin daima sikintiyla; ahmaklik, alçaklik ve çöküs ise sevinçle içi-çedir?

Niçin, Aristo zamanindan beri insanin sanatta derinlestikçe ve ciddilestikçe “kederli”, sathi ve siradanlastikça “sevinçli, nes’eli” sayilmasi temel bir kaide olmustur.13

Niçin insanlar, yüceldikçe üzüntü verici sanat eserlerini ar zuluyorlar, kederi seviyorlar. Sikinti, daha üstün ve daha yük sek bir ruhun tecellisi oldugu için mi? Darlik ve el darligi dün yayi daha iyi hissettigi için mi?

Insan, kendi fitratinin derinliginde daima “mutlak”, “son suz”, “ebedîlik”, “ezelîlik”, “aydinlik”, “daimî ve sonsuz olma”, “zamansizlik”, “mekânsizlik”, “sinirsizlik”, “renksizlik”, “mutlak mücerretlik”, “kutsallik”, “hürriyet ve mutlak serbestlik”, “bas langicin ilki”, “sonun en sonu”, “gayTet-i mutlak”, “mutlak mü kemmel”, “gerçek saadet”, “mutlak hakikat”, “kesin anlayis” “ask”, “güzellik”, “mutlak hayir”, “güzelligin en güzeli”, “temizle rin en temizi”… arzusunda olmustur. Kendisinin o gerçek “ben”i-ni, bu maverai anlamlara yakin görmüstür. Onlara siddetli ihti yaç duymustur. Bu dünya ise nisbî, sinirli, arizî, ortalama, kötü, eziyet verici, bulasik, soguk, bilgisiz, mekân ve zamanin asagilik bîr kölesi, noksanligin ve ölümün esiridir. Fu heyecan verici ide allerle, insanin yüksekten uçan ruhuyla *abana ve uyumsuz dur. O halde bu anlamlar, insanin kalbine nereden düsmüstür?p>*

Daima insanin Tuhunun derinliklerinde cosup kaynayan hayret verici bu gaybî çesmeler nereden kaynaklaniyor?

Bu susamis, yarali, yorgun ruh, aldatici bir seraptan baska birseyin olmadigi bu yakici çölde sebest birakilmis ve kendi evinin yolunu kaybetmistir.

Evet böyledir. Insanin topraktar olan bu büyük zindana bi rakilmasindan bu yana, onun vicdininin derinliginde “izdirap” yer edinmistir. Karamsar, meraki, asi olmustur. Kaçisa sevgi beslemistir.

13-Kederli olan hersey derin ve ciddi<ir, demiyorum. Bilâkis, derin olan hersey ciddi ve kederlidir.

Bu gizemli ev daima insanla birlikte olan ve maddî olmayan üç hayret verici tecelliye basvurmustur: din, irfan ve sanat.

Din, insanin kendisiyle varolan dünya endisesinden kendi ni arindirarak topraktan Allah'a geri dönmesidir. Din, "dünya"14 olarak gördügü tabiat ve hayata kutsiyet15 bagislayip âhirete dönüstürmektir. Kutsallik DurkheirrTin deyimiyle dînin bir bö lümü, hatta onun asil cevheridir.

Irfan, insanin fitrî âleminin tecellisidir. Kendini burada ga rip buluyor. Tümü kâinatin mevudatindan olusan yabancilarla ayni evi (dünyayi) paylasiyor. Içinde esir bulundugu bir kafeste yorgunca oyalanmakta, kendini saga-sola vurarak çirpinmakta, uçmak için çaba göstermektedir. Uzak düstügü vataninin hava sina hasret duymakta. Onun esaretinin mayasi ve "kendisinin örtüsü olmus olan" vücudunu ortadan kaldirmak istemektedir.

Sanatta varolanin seyred em edigi ruhtan kaynaklanan bir yansimadir. Kendine karsi varlik âlemini az, soguk ve çirkin bu luyor. Hatta Sartre onu "ahmak!", mânâdan arinmis, ruhsuz ve duygusuz buluyor. O, izdirap, aci, akibet endisesi, yüksek uçan bir kalbe, büyük bir düsünceye, mânâ, duygu, bilgi sermayesine rahiptir. Dertsiz, ruhsuz, asagilik, zevk ve eglenceye müptelâ olan insanlik arasindan çikip gelmistir. Kendisini digerlerine karsi hep yalniz görüyor. Bu yeryüzü, gökyüzü ve ikisi arasinda olan hersey e yabanci.

Sanat, böyle bikmis bir görüsten ve varlik âlemi hakkindaki

böyle aci bir duygudan dogmustur; onu mükemmel les tir meye,

olan" seyi, olmasi gerekene yaklastirmaya, daha sonra bu

âleme, olmayan seyi bagislamaya çabalamakta. Irfan ve dinin,

burada sanatta yollan ayriliyor. O ikisi, insanin gurbette vatana

'ŚI-Asagilik, kötü, az, ruhsuz, anlamsiz, zillete bulasmis ve vüce olmayan her îey dünyevidir. Güzel, sevimli, iyi, ebedî, hakikat ve mânâ, yücelik ve büyüklük 'Ip dolu olan her^ev ise Shiretle ilgilidir. Yakin ve el altinda olan, Inen, "kârli" °lan hersey dünvadir. Daha üstün, daha uzak, yüce ve "degerli" olan ise âhiretle

idilidir.

IJ-Niçin hayatin ilk günlerinden itibaren insanin ruhunda ve düsüncesinde 'sal" (bacre) kavrami ortaya çikmislir? Niçin daima onu, pesinde sürükleyip

gitmesine kilavuzluk ediyor, olaylari hakikate yaklastirmaya ça lisiyor. Din ve irfan buranin kararsizliklaridir. Felsefe de kaçis-hr. Onlar bir yere, bu ise “burada olmayan her yer”e!..

Ama sanat, kalis felsefesidir. Çünkü o buranin kalici olma-eligim biliyor. Kendi evinde, vatanindan ve oradaki hayatindan sahip oldugu bir tasavvuru, bir sözü, bir hatirayi buraya, sanat sal eserler ve dil ile getirmek istiyor. “Gözükmeyen tanidik ve güzel diyar”a ait sesleri, sekilleri, renkleri bu “gözüken ve kötü” diyarda taklid etmek istiyor.

Burada sanat, Aristo’nun dedigi gibi “drame” (taklid)dir. ama onun dediginin aksine, tabiattan “drame” degil, belki tabiat ötesinden “drame”dir. Tabiati onun seklinde ortaya çikarmak

istiyor.

Sanatkâr da din veya irfan adami gibi bu dünyanin simasini kendine yabanci buluyor. Ama bu ikisinin aksine. -Çünkü tani siklikta herhangi bir emare biliyor. Onun klavuzlugu ile ask ve güzelligini ondan hareket ettigi “nihaî inceligi” ve kendi yaratici gücünü, her durumda kendine yasamaya mahkűm bildigi bu yabanciligin çehresine, tanisikliktan bir renk vurmaya çalisiyor. Kendi “zindanini” kendi “evi” gibi süslemek istiyor.

Bu yüzden sanat, insanin yaratici içgüdüsünün tecellisidir. Allah’in yaraticiliginin tecellisi olan bu varlik âleminin devam etmesinde, bu âlemde hissettigi noksanligi telâfi etmeye çalisi yor. Bu sekilde kendi bikkinligini ve kararsizligini, onun için yapmadiklari bu sarayi hafifletmeye çalisiyor. Bu guibette yasa maya çalisarak, yabanciligin sikintisina tahammül etmeye çalisi- !J

yor.16

Teknik (sanayi) de, sanat gibi insanin yaratici içgüdüsünün Ś tecellisidir. Ama sanatin aksine gurbet duygusunda, izdiraptan |

16-Burada sanatta sözkonusu olan ve henüz bir yere varmamis, çözülmemis olan meselesi de, açikliga kavusuyor. Birisi, “Sanatkârin islevi ve sorumlulugu’ konusudur. Böylesi bir islevi ve sorumlulugu var midir? Digeri de sudur, “Sanat sanat için inidir?” veya “Sanat toplum için midir?”. Sanat için böylesi bir açikla ma sadece bu meseleye açik bir cevap vermekle kalmiyor, belki “Sanat sanat içindir”in dilsiz anlamim ve “Sanat toplum içindir”den çikarilan çesitli çeliski, sapmis, karmasik kavram ve deyimleri de apaçik gösteriyor.

“olan sey”den hosnutsuz olmaktan kaynaklanmaz? Bilâkis ona (olan seye) daha çok yaklasmak ve almaktan kaynakianmakta-djr. Amaci kurtulus degildir, daha çok esarettir. Sanat insani ta biatta olmayan seyden faydalandirmak istiyor, sanayi ise onu tabiatta olan seyden daha çok faydalanmaktan istiyor.

Ama her sanat, hatta sanatin en asagi asamalari olan; taklid, eglence ile özellikle en yüce çesitleri, üstün ve çetin olani… insanî kayginin belirmeyidir. (Sanat) dünyanin eksikliginden in liyor veya onu yaraticiliklarini gösteren seylerle, onu “mükem mel” göstermek istiyor.17 Bu açidan din ve irfan, bu zindanin di sina açilan birer “kapi”dir, sanat ise bIT”pencere”.

Genellikle güzelligi, sanatin özü, mayasi ve onun sebebi olarak biliyor. Sanatin hedefi güzellikleri sergilemektir, diyorlar.

Bu söz eger tamamen yanlis olmasa -ki tamamen yanlistir-cn azindan müphemdir. Ayni zamanda yüzeyseldir. Halbuki güzellik de sanatin bir eseridir; sanatkâr güzelligin bulunmadigi bu dünyada onu yaratiyor. “Bu gül güzel degildir, ben onun gü zelligini ortaya çikariyorum.” Bunun gibi ressam onun tasvirini, sair de onun vefasizligini ortaya çikariyor.

Güçlü, azametli safak vaktinde, büyücü bir zümrede, çesme baslarinda, seherin mesaj getiren melteminde, grub vaktinin kanlanmis gözlerinde, sabah yildizinin semavî ahenginde, par lak gecelerin yarisinda, suskun bahçelerde bir gözün askin yor gunlugundan kirilmasinda, göl ile ayin tebessüm ederek temiz sekilde kucak kucaga oldugu anda, bakista, mehtapta, rüzgârin yüksek dallarla olan gizli oyununda ve kavgasinda, ufkun bati sindaki kizilliklarda, safakta ve bizi kendimizden disariya götü ren herseyde, tipki derinlik ölçüsünde mânâ, sir ve güzellik giz lenmis oldugunu bilmeyen gerçekten kimdir?! Hatta geceden kalan yara izinde bile, bir mânâ yok mudur?!

Dünyasinin böyle olmasini isteyen, bu zavalli insandir; ama olmuyor. Bu âlemde kendini yoksul, asagilik, kötü, darlik içinde

>7-Yani sanat iki is yapiyor: Açiklama ve yaratma.

müptelâ gören odur. Sanatin aldatmasiyla, onu kendisinin “ilâhî yarisina” lâyik bir “saray” tarzinda süsleyen odur.

Bu açidan sanat, bütün çesit ve asamalarinda bu “yari top-rak-yari ilâhî”nin endisesinin yansimasidir. Bu “iki sonsuzun j toplanirdir. “Iki ziddin toplamidir! Izdirap, sikinti, ask, karar sizlik, hosnutsuzluk, bikkinlik böylesi ikili bir yapinin geregidir. Bir basi, bu bulasigin hasinliginde, bu kokusmus maddede, ardarda gizlenmistir. Diger basi ise, yaratilisin sinirindan geçiyor; bu iki dar ve bogucu “zaman ve mekân dört duvari”ni parçali yor, yüksek ebedîlik semasina, melekler âleminin zirvesine geçi-yor,lft orada kelimelerin çogu yaniyor, insanin hayali yolun yan-j smda geri dönüyor. Sanat -Âdemogullari’nm icadi kalem- “Cen netken “Yer”e atilmis oldu. Kalem, çirkin ve solgun yeri, daha önce onun Özel yeri olmus ve olacak olan Cennet gibi süslemek istiyor. Sürgün hayatini da ilk hayati gibi geçirmek için, çaba gösteriyor.

Herkes, daha iyi siir düsününüz ve söyleyiniz demistir. Onun tesbih ve kudreti tabiatta halsiz ve güçsüzdür, ona sahip olmadigi istiare gücünü veriniz. Dile, bu dünyanin cansiz, güç süz esyasi olan kelimelerin sahip olmadiklari ve disa çekmek Is tedikleri kinaye ve sir gücünü veriniz. Onun komsulari olan öl müs, dilsiz ve ona yabanci olan esyaya MesIhvarî sekilde mecazen parmak ucuyla dokunun. “Aptal” yerin ve gögün asina olmayan simalarina unsurlarin birikimi olan bu halka, hayat,

18-Burada sanat tarihinin problemi de, açikliga kavusuyor; niçin daima dinin veya esrafligin hizmetinde olmustur? Din ve sanatin dostlugu, ayni derdi, ayni dili paylasmalarindan ve ikisinin yakinliklarindan dogmusur. Ama sanatin, es-rafligm eteginde beslenmesi, müreffeh olan bu zümrenin daha çok faydalanabil mesi içindir. Onun eksikligini daha çok hissediyor (velev ki sapmis sekilde bile ülsa) Asiller böylesi bir duygunun sana Iz edeleridir (sanata çarpilmislari!. Ama eli bos, fakir ve isçi halk ise, bu dünyada olan çogu seylerden mahrumdur. On lar daima kazanmanin telasi.içerisiiidcdir. Dünyayi rengin düsünüyorlar, kendi fakirliklerini doyuruyorlar. Âlemin fakirligini, siniflar psikohisini; Avrupali’nin, Amerikalinin eziyetlerini Asyali ve Afrikali’nin eziyetleri ile karsilastirmayi de gil Isçinin ve köylünün maddî veya realist ihtiyaçlariyla, burjuva ve kapitalistin asilsiz ve idealist ihtiyaçlari, bu meseleyi dalla iyi açikliga kavusturuyor.

dil, suur, asinalik verin. Aliskanlik, mânâ, duygu ve yakinligin rengini vurun.19

Zira tabiatin çehresinde olan hersey kendisiyle dert oTtakli-gi ve benzerlik istemiyor. Dert ortakligi ve yakinlik, insanlik ru hunun en çok susadigi arzusudur. Saf gökyüzü, yildiz, yagmur ve yazin sakin ve piril piril gece yarisi, rahat ve dertsizdir. Muzdarip ve semavî “tintouer”in tutkunu olan ruh, tutkunluk ve muzdariplik istiyor. Semavîligi istiyor, maviligi degil. Belki de sariligi! Âlem izirabi ilham edecek olan bu sari gökyüzüne sahip degildir. Sari gökyüzünün “cel ceta”smda “tintouer”i, kendi ya ratiyor.

Picasso’nun, sanati, “tabiati taklid etme esaretfnden kurtar mak için olan çabalardi, her sanatin fitratinda olan isyani açik bIT isaretidir. Ruhsal izdirabin yansimasidir. Kendisinin yüksek ihtiyaçlari karsisinda tabiatin eksikligini acikli bir sekilde hisse disidir.

Sartre’nin deyimiyle, Picasso, öyle bir kibrit kutusu yap maya çalisiyor ki, gece yarisi yarasa oluversin ve kibrit kurusu olusundan da birsey kaybetmesin.20 Niçin? Zira tabiat iki ziddi bir araya toplamaktan âcizdir. Insan bu acizlige tahammül ede miyor.

Sabahin suursuzca gelisini bütün kâinatin kendisiyle birlik te düsünmesi gerektigini sanan bir sair, ister ki ruhunun duygu suzlugunu ve iradesizligini bütün varlik âlemi hissetsin! Bu da yeterli degil, sabah cesur bir kahraman gibi ansizin ufkun geri sinde baskaldirsm, hançerini çekip gecenin siyah yakasindan yakalayarak göbegine kadar hançerleyip yirtsin… Yarinin, cosan altin çesmesini dün geceye bulasmis bu çölün genisligine açmak istiyor.. Tabiatta öyle bir sabah yoktur. Sair bu sekilde yaratiyor:

19-Burada, sanati sabit, belirgin kalip ve kaidelerle sinirlandirmak isteyenlerin çabalarinin beyhude oldugu belli oluyor. Sanat için kaide vaz’ edilmesi, bir kim senin “üzülmek” veya “öfkelenmek” için ince âdâb ve esaslar düzenlemek iste mesi gibi gülünç bir durumdur.

20- “Siir nedir?”, Sartrc, Benim “Name-i Parsi”deki tercümem. 1961, Paris. Hir-mend 1966, Meshed.

“Sabah, felegin hamailinden hançerini çikardi!”

Öyleyse Leonardo De Vinci’nin eseri nedir ki? Gülümseyen hanim “Mona Lisa”, dudaginda bir tebessümO), Ressam tabiatta olan seyi taklid etmistir, dersiniz.

Hayret! Burada tabiatin eksigi daha apaçiktir. Tabiat, bir ka dinin anlam dolu, acikli, sefkatli, yumusak sirli tebessümlü du daginda gösterilmistir. Hem de De Vinci böylesi tebessümü, bîr toprak parçasinin sicakligi üzerine bagislamistir. Tabiatta bulun mayan sey budur.

Bir kadin endaminin düsüncesine, anlam dolu bir bakisin sessizligine, bir mabedin ruhanî büyüklügüne, bir avuç boya maddesiyle renk kazandiran ressam, estetik bir güzellik yarat mamis midir?!

Hiç süphesiz, farkli mesafelerdeki “nazlilik” ile “Allah’in ru hundan bir üfleme”r.in arasinda yer alan insanlar gibi, sanatlar da yerden mesafe aldiklari ölçüde, izdirabm sadik tecelli yeri ve hasret kaynagi

oluyorlar. Kimin insanligi daha fazlaysa, dertlili gi de daha fazladir.

“O halde olandan daha asagi olan eserler”, sanat dünyasin da, sanat için gösterdigimiz bu yüksek gidis yolunu okumuyor lar mi?! diyeceksiniz. Okuyorlar! Eger bu eserler gerçekten asa gilik, olan herseyden daha eksikseler burada, Asolion’un sözüy le; ihtilaf sahit ve delildedir, kavramda degil. Kendisini oldu gundan daha çirkin gösterecek sekilde süsleyen ve nefret edile cek bir sekile sokan kadin ile sanatin aldaticihgiyla göz, kas, du dak ve vücudunda olmayan güzellikleri yaratan kadin, duygu ve hedef açisindan ortaktir. Burada diger bir konuyla karsilasi yoruz. Bu, sanatin yaratilmasinda ve özel hüküm sahasinda olan sebeplerin, unsurlarin, derecelerin ve degerlerin ortaya ko nulmasinda basari ve basarisizlik durumudur. Burada paranin islevi büyüktür, onun etkin oldugu bir alandir.

Din, irfan ve sanat arasindaki yakinliga, tarih de sahit ol mustur. Sanatlar, bu dünyadaki mevcutlarin en dinî ve irfani

olanlaridir. (Bu sanatlar) din ve irfanin eteginde dogmuslardir, bu iki memeden süt emmislerdir. Her sanat bir miraç veya mi raç sevkidir. Sanatkâr, sanat ile yükünü daha da hafifletir.

(Sanatin) en son sinin, yerden daha uzaktir. Tabiat ötesinin aydinligim sicakligini, temizligini daha çok hissediyor. Gerçegin soguk ve çirkin yüzü, sanatin tedbiri ile "hakikat" in güzellikleri-le süsleniyor.31

Sanat, öteden, tabiat ötesinden sözdür. Olmasi gereken, ama olmayanin açiklanmasidir. Böyle degerlendirildiginde Fars kültür ve edebiyatinda sözkonusu olan karmasik mesele açikli ga kavusur. Çünkü irfanimiz gözünü açtigi günden beri, siirin kucagina düsmüstür. Daha uygun bir deyimle agzini açtigindan beri siirle söz söylüyor. Bu iki dert ortaginin, iki yakinin, birbi riyle karsilasmasi anlam dolu dogu maneviyat tarihinin en gü zel ve en heyecanli olaylarindan biridir. Gerek gurbet acisinin kararsizlastirdigi irfan, gerekse bu âlemin konusma dili olmadi gi belli olan siir, siirsel kelimelerin yardimiyla -ki melekleT üst âlemin hafif kanatli ve hizli uçanlaridir-yine onun Özel isaretiy le (Ema Sezer'in deyimiyle): "Bu, varlik âlemi sahilinde, düsünce dalgalarinin çarpisma sesidir." Yorgun ruhun, bu sürgün yeri nin dilsiz ve bogucu kalesinden uçusunu kolaylastiriyor.

21-Bu yüzden sanat, gerçekten uzaklastikça "revaçta olan aklin" begenisinden uzaklasiyor. Daha büyüleyici, daha güzel bit sekle dönüsüyor. Zira gerçek, bos kafalilik, akil ise bu yerin yerlisi olmaktir. Sanatin daima gurbet duygusu duy dugu bit yer. Bu ülkenin yerli hâkimi olan aklin fermanini, boynuna geçiriyor. Bu yüzden akillarin onun üzerine koyduklari kayitlarin, sinirlamalarini altina asla girmemistir. Basina mantiktan bir yular geçirmek isteyen herkese karsi, is yan etmistir ve zinciri koparmistir.

en

DÖRDÜNCÜ DERS

(31/2/135 Cuma Milâdî 1971)

“Sizden, iyiye çagiran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

Bu sinifin en esasli proramlarindan biri, her zamanki arzum olan sorularin ortaya atilmasi, tenkitlerin yapilmasi ve onlari ce vaplandirmaktir. Ama ne yazik ki, simdiye kadar, bu en esasli programi icra edemedik.

Verdigim derslerde, isittiklerinizden dolayi zihninizde ce vap verilmesini istediginiz çok sayida soru ortaya çikiyordu. Çogu zaman, düsünceniz de direniyordun Bu, sinifin ve dersin hep canli olmasinin isaretidir. Soru ve tenkid yoksa sinifin canli olmasindan emin olunamaz.

Tartisma ve tenkide o kadar deger veriyorum ki, her yerde konum, tartisma ve tenkitten basliyor, sonra metne variyor. Bu, o halde metni sorularla süslüyorum, anlaminda degildir.

Burada da böyle yapmak istedik, ama olmadi. Bu birkaç se bepten dolayi olmadi; evvela, degerimden daha çok gösterilen ilgi ve lütuf, sinif mevcudunu tahmin edilenin çok üstüne çikar di. Bu birikme, dersi soru ve tenkidlerle süsleme firsatin ortadan kaldirdi. Diger sebep de sudur, önceki oturumlarda geçen vakit te sirf kendi fikrimi açiklama ve izah etme durumu oldu. Bu da sorularin sorulmasi firsatini ortadan kaldirmis oldu.

Siniflarin en temel programlarini bütün bunlarla süslemek, hepimizin daima arzusu olmustur. Bu arzunun ardindan, yeni bir yol bulduk. Söyle, her dersten sonra ara verelim. Sonra açik liga kavusmamis meseleleri olan ilim arastiricisi arkadaslar, so rularini ve tenkitlerini Hüseyniye-i Irsad'in asagidaki salonuna tesrif edip söylesinler dinleyelim. Oradaki ortam daha derli top lu ve daha samimidir, firsat ve hazirlik daha fazladir.

Hanimlar, beyler! Her soruyu sormada serbestsiniz. Ama ben, ortaya koydugum meseleler konusunda cevap vermekte baglanmis durumdayim. Burada benim durumum kendiligin den sizi de baglamis oluyor. Soru ve cevap, sinifta ortaya kon mus meselelerin ekseni etrafinda dönmüs oluyor.

BESERÎ MEDENIYET DÖNEMINDE DINLERIN BASLANGICI

Bundan önce ilkel dinlerden bir özet yaptik. Ilk dinlerin esa si ve bütün dinlerin ortak esaslari üzerinde dine ve su soruya ulastik: Din nedir?

Cevap veya bazi cevaplar bulduk, bir çesit tanima ulastik.

Meselenin o sekilde ortaya konulmasi ve sonuçlara ulasma, benim gücüm dahilindeki bir isti. Ama asla din ile ilgili bütün meseleleri ortaya koydum diye bir iddiada bulunmuyorum. Çünkü bir âlimin, bir fizikçinin, bîr kimyacinin, bir doktorun meseleyi benim isim olmayan bir tarzda ortaya koyabilecekleri ni biliyorum. Bir kelâmcimn veya filozofun benim ihtisasim ol mayan bir yöntemle ortaya koyabileceklerini biliyorum. Ama

benim isimin sinirli ortaminda ortaya koydugum özel metod, J yeni bir tez ve mevcut farkli anlayislar arasinda yeni bir anlayis tir. Veya bulunabilecek anlayislar arasinda yeni bir anlayis.

Simdi ileri kültürlerdeki ve tarihin seçkin toplumlarindaki tekâmül etmis büyük beserî dinleri incelemeye basliyoruz.

Ilerleme, büyük medeniyet dönemine giriyor. Bu arada din de insanlarin zihninde daha çok tekâmül ediyor. Din kavrami etrafinda gelisen hisler, kavrayislar tekâmül ettikçe insanlik tar-hinin büyük ve canli dinleri de sekillenip beliriyor.

ÇIN VE HINT DINLERI

Kendine özgü en eski ve en derin dinî düsüncelere sahip olan Çin'den basliyoruz. Çin, Hind'in kenarinda dinî duyguyla dopdolu eski kaynaklardan biridir. Hind, beserî dinlerin müze sidir. Bütün tarih boyunca en seçkin irfani duygunun kökü Hint'tedir. Bütün dinlerde, hatta bugünkü materyalist Avrupa ideolojileri ve ekolleri üzerinde bile derin bir etki birakmistir. Bugünkü batida yeni neslin ve genç ruhun isyaninda Hint irfani duygusuna yönelis çok kuvvetlidir.

Çin, Hind'i tanimak için bir giristir. Hind'i tanimak, sadece insandaki din duygusunu tanimak degildir, ayni zamanda belki ilk ve en eski beserî dinî kültürün sermayesini tanimaktir.

Hind'in -bütün tarih boyunca-en büyük risâleri bütün top lumlara, medeniyetlere, kültürlere ve sanatlara irfani duyguyu saçmis ve yaymis olmasidir. Simdi de Hintli düsünce, parlak dinî zekânin dogusu halindedir. Hind'i tanimak, ayni zamanda Hicrî ikinci ve üçüncü asirlardan sonra, özellikle bes, alti ve ye dinci asirlarda siddetle Hint kültüründen beslenen, büyük Islâm kültür ve medeniyetini tanimak için biT giristir. Usulen Islâm ir fan ve tasavvufu adi verilen sey -burada maksat Islâm dini de gil, belki sözkonusu olan maksat Islâmî medeniyet, tarih ve kültürüdür. -Ortaçagda, yani Islâmî medeniyet ve kültürünün büyüklük ve parlaklik döneminde gözle görülür bir sekilde

irfanî Hint kültürü ve ruhunun siddetli etkisi altindadir. Hint kültür ve medeniyeti de dolayli veya dolaysiz olarak Islâm kül türünden etkilenmistir.

Medeniyet döneminde bütün beserî dinler, medeniyetler, kültürJer, genel olarak insanin maneviyat ve kültür ruhu, mese lelere karsi tavri ve görüsü, iki sekle bölünebilir. Birbirleriyle çok sayida ortak yönü olan iki sekil. Ama daima ikisini birbirin den ayiran belirgin özellikler olmustur. Bugün bile kültürlerin, sanatlarin, felsefî ve sosyal fikirlerin birbirinden farkli olmalari na ve ihtilaflarina ragmen bu ortak ve ayni zamanda ayina yön belirgindir.

Günümüz Avrupasmdaki beserî ilimler toplulugunun re vaçtaki konularindan birisi bu kutbun görüsünün diger kutub-tan farkli olusudur. Kültürlerin, medeniyetlerin, sanatlarin, dü zenlerin, dogulu ve batili diye iki esasa dayandirilacak bölü müdür.

Medeniyetleri, kültürleri, dinleri, sosyal ve hukukî düzenle ri dogulu ve batili diye ikiye ayiriyorlar. Bu hep ruhun zuhuru dur ve insan görüsünün tecellisidir. Bu nedenle “dogulu ruh ve görüs”,”batili ruh ve görüs” demek gerekir.

Dikkatli bir tarzda, batili ruh ve görüs dedigimiz zaman, kavram olarak maksat Yunan kültürü, mitolojisi, sosyal düzen leri, dinleri ve sanatidir. Sonra da onun mirasçisi olan Roma’dir.

Batili Ruh ve Görüs

Yunan M.Ö. besinci asirda çok seçkin bir felsefe, sosyal kül tür, medeniyete ve sanata sahiptir. (Yunan kültür, medeniyet ve sanati) bati dünyasinin kültürlerinin, dinlerinin ve ilimlerinin anasidir. Büyük ölçüde, dogu da isin içinde olmustur. M.Ö- 5., 4. ve 3. asirlarda zirveye ulasan bu Yunan kültür ve medeniyeti, Sokrat, Eflâtun, Aristo, Fizyokratlar ile Yunanli parlak zekâ, kudret ve gücünün zirvesine eristikten sonra asagi düsüyor. Bü yük Roma Imparatorlugunu’nun sosyal kudretinin cazibesine kapiliyor.

Yunan toplumu, Roma Imparatorlugu'nda çöktü. Fakat Yu nan düsünce ve kültürü, Roma kültür ve düsüncesini olusturdu. Roma, Yunan'm varisi, Yunan'm kültürel ve manevî rolünün, et kinliginin devam ettiricisi oluyor.

Roma, Yunan düsünce ve kültürüyle zirveye çikiyor. O yükselisin zirvesinden sonra, yokus asagi iniste barbarlarin sal dirisi ile dagilir. O zaman -dogulu bir din olan-Hiristiyanlik, onu zaptediyor ve Ortaçag basliyor.

Avrupa'nin Ortaçag'i Miladî 4. ve 5-asirlarda basliyor ve Miladî 15. asra kadar devam ediyor. Yani bin yil. Bu devir dogu lu kültür ve sanatin hakimiyet devridir. Dogunun Hiristiyanli ginda ayaga kalkmis ve batiyi zaptetmistir. Yunanli, Romali ruh ve kültürü -yani batili ruh ve kültürü- durdurmustur.

Rönesans'in baslangici Ortaçag'in sonudur. Milâdî 15 ve 16. asirlarda baslayan bu hareketin hedefi Eski Yunan ve Roma dö nemine dönüstür. Yani dogu kültürünün hakim oldugu dönemi ortadan kaldirmaktir. Batmis ve ölmüs bati ruhunu tekrar ele al mak ve ihya etmektir. Bugünkü batinin, Eski Yunan ve Roma'nin altin dönemine, yani eski batiya baglanmasidir.

O halde Rönesans'in isi "sarkzedelik" ile mücadeledir. Orta çag'in üzerini kapamak, -dogunun batiya hakim oldugu dönem-ve bugünkü bati ile Muaftan önceki eski batiyi birlestirmektir. Rönesans zafere ulasiyor. 15 ve 16. asirlarda -özellikle 17. asirda-eski kurumlarin temeli. Yunan ve Roma ruhu üzerinde Avrupa li görüse göre sekil aliyor.

Dogu kültürünün hakimiyeti ile durmus olan Yunan, Roma kültür ve ruhu, bir defa daha Rönesans ile harekete geçiyor. Av rupa'nin son üç asri, Yunan ve Roma'nm altin döneminin zirve siyle birlesiyor.

Böylece batili görüs: Milattan önceki Yunan görüsü, Eski Roma, Rönesans'tan bugüne kadaTki ve bugünkü Avrupa görü südür.

Dogulu Ruh ve Görüs

“Dogulu ruh ve görüs”ü kavramsal ve tarihî anlami ile gö-zönüne almak gerekir. Aydinlar genellikle bu kelimenin tarihî ve kültürel anlami ile cografî anlamini karistiriyorlar. Sonra da yanlisa mahkűm oluyorlar.

Cografya’da dogu, Çin, Hind, Endonezya, Japonya, Iran, Ortadogu, Küçük Asya’dan ibarettir. Tarih ve kültürde dogu, Hind ve Eski Çin’dir.

Iran, Arap, Sâmî, Yehűd, Küçük Asya vb. dogu cografyasin-dadir, ama kültürel ve kavramsal anlamiyla dogulu ruhun zu hur yeri degillerdir.

Bizim ve çogu âlimlerin düsündüklerimizin aksine, islâm dini, usulen Islâm medeniyeti ve kültürü, bütün Sâmî ve Arâmiler dönemindeki Mezopotamya, dinlerinin hepsi, dogulu kaliplari kabul etmediler. Bütün dogulu özelliklere sahip degil lerdir. Belki dikkatle ve mükemmel bir sekilde bakilirsa, Islâm kültür ve medeniyeti, bu bölgenin -Iran, Arap, Filistin Misir-tekâmül etmis ruh ve kültürü olarak isimlendirilebilir.

Bu, bati ile dogu (en özel anlamiyla Hind ve Çin) ve Yunan -Cografî bakimindan-ruh ve görüs bakiminda, din bakimindan -yani dinî yönelis-yapmis oldugu medeniyetler ve kültürler, da ima dogulu ve batili ruhun sarsintilari altinda olmustur. Öyle ki islâm medeniyeti, Islâm ruhunun Çin ve Hint medeniyetleri malzemesinden olusan bir bedenle karismasi, ona Yunan ve Ro ma medeniyeti malzemesi ve yararli islerinin üflenmesinden ibarettir. Daha açik söylemek gerekirse bizim medeniyet ve kül türel yapimiz, yerin bu bölgesinde, tarihin bu döneminde dogu nun -Çin ve Hind-ve batinin -Eski Yunan ve Roma-yararli isleri ve malzemesi ile yapilmis bir binadir. Meselâ, Islâm medeniye tinde tasavuf ve irfan ekolü daha çok doguya ilgi duymustur. Felsefî kültürümüz, filozoflarimiz, bilgelerimiz daha çok Yu-nan’a ilgi duymuslardir. Bu gösteriyor ki Iranli ruh, Islâmî ruh ve bizim Islâm’dan önceki görüsümüz, haliyle bu bölgenin bü tün kültürleri arasinda sarsilip sallanmislardir.

DINLER TARIHI

Bizim ruh ve görüsümüz, revaçta olan bilimsel kavrami ile yüzde yüz dogulu ruh ve görüs degildir. Avrupalilarin dogulu kültür, sanat ve irk konusunda söylediklerini, tamamen dogru lamiyor. Bir firsat olursa sonra bunlarin hepsini söyleyecegim.

BATILI RUH VE KÜLTÜRÜN ÖZELLIKLERI

1. Kuvvet Asaleti:

Batili ruh, baslangiçtan beri kuvvet asaletin pesindedir. Kuvvetten maksadim, insanin güçlülük ölçüsüdür. Hedeflere ulasma, içgüdülerin iyilesmesi, ihtiyaçlarin karsilanmasidir. Ge nel olarak insanin kudret ölçüsü ve tabiata hakimiyetidir.

Yunan kültüründe “kudret” çok canli bir kelimedir. Ro-ma’da medeniyet, kudrete dayanmaktadir, sembolü kurttur. Bu günkü Avrupa Rönesans’tan beri kuvvet temeline dayanan bü yük bir yapidan ibarettir. Bu, maddî kuvvet, tabiata hakim olma kuvveti, iktisadî kuvvet, siyasî ve sosyal kuvvettir.

Batida, teknigin dogudan daha ileri olmasi, hayatta kudret arayan ruhun tecellilerinden biridir.

Ortaçag Avrupasi, dogu ruh ve kültürünün hakimiyetinde oldugundan hakikati istemektedir. Bu, dogu ruhunun özellikle rinden biridir. Rönesans’tan sonraki Avrupa, kudret pesindedir. Bu da bati ruhunun özelHklerindendir. Yeni görüs ve ruhun en seçkin düsünür ve kurucusu Francis Bacon, ilim hakkinda su sö zü söylerken batinin kudret isteme ruhunun apaçik ve canli ör negini sunmakta: “Ilim, bütün tarih boyunca hakikati ariyordu; kâinatin sirrini, hayatin sirrim, Allah’in sirrini ve aski kesfetmek istiyordu, tnsan, ilk mevcut ve son ahnyazismdan haberdar ol mak ve bilgi edinmek istiyordu. Esyanin özüne, iç boyutuna yol bulup, dis görünüslerin ve isaretlerin altindaki esyanin gerçegi ni ve hakikatini kavramak istiyordu. Ne hakikata ulasti, ne de kendi hayatina. Insana bir hizmet yapamadi. Bu yüzden, Yunan ilmi kudretinin zirvesinde, bütün insanî dehalariyla, Atina’nin kölelerine ve yalin ayaklarina bir hizmet yapamadi. Ne bir set

yapti, hatta ne bir kaldiraç. Bilginlerin hepsi günlük hayatla ug rasmak yerine, hakikatin pesinde idiler ve hiç bulamadilar.

“Bugün onun hepsini birakmaniz gerekir. Ilmin ve felsefe nin daimi slogani olan “hakikat nedir?”den el çekmeniz gerekir, kudref’i “hakikat”in yerine geçiriniz, ilmin slogani “kudret iste mek” olsun.

Bugün bütün ilimlerin, kuvvet ve kudret aradiklarini görü yoruz. Mantik, felsefe, fizik, kimya, matematik… hepsi kudret ariyor. Teknik ve sanayiye ulasiyorlar. Tabiati baska sekle soku yorlar. Tabiat kuvvetlerinin, tümünü maddî hayatin hizmetinde görevlendiriyorlar.

Geçmiste eger Astronomi okuduysalar tabiatin sirrini kes fetmek ve yildizlarin insanin alinyazisi üzerindeki etkileri için okurlardi. Kendi inançlarina göre “hakikaf’i elleriyle bulmak is tiyorlardi.

Ama bugünkü insan gezegenleri inceliyorsa, uzaya gidiyor sa, bir hakikatin pesinde degildir. Iktisadî ve askerî kuvvet icad etme arzusundadir. Usul olarak bugünkü ilmin ruh ve degerini araliksiz olarak hemen hayat için kudret talep etmeye dönüstür mektir. Bu simdiye kadar tasavvur edilenin aksinedir, iktisadî düzenin dogmasi yeni birsey degildir, bati ruhunun özelliklerin den biridir. Bugün daha çok belirmis ve daha çok kuvvetlen mistir.

Ama doguda asla, hiçbir âlim, düsünür ve filozofun slogani “ilmin kudrete dönüsmesi gerekir” seklinde olmamistir. Belki il mi, daima yüksek ve temiz bir makamda yasamistir, kendine (t’zgü bir ruhanî ve manevî takvaya sahip olmustur. Bu yüzden ilim ve âlim zihinlerimizde henüz maddî hayat ötesi kutsallikla rini korumaktadir.

Avrupa’da âlim, bir mal ve esyadir. Dikkatli bir sekilde maddî degeri tayin edilebilir. Eger bir bilgin bir fiyati kabul et mezse bir hakaret tasavvur ettiginden degildir; belki kiymet ve fiatin miktarini kabul etmedigi içindir. Kendisini, belediyenin tayin ettigi fiyattan fazla buldugu içindir!

Meselâ, Sorbon Üniversitesi, mezun olan ögrencilerini ilân ediyor. Cinslerini, fizik, kimya, atom, sosyoloji, psikoloji hatta felsefe.. Tahsilini bitirenleri müzayedeye arttirmaya koyuyor, tipki model, sistem.. Ve silindirine göre fiyat takdir edilen bir otomobil gibi, bu ilmi bitirenlere fiyat konuluyor! Bir fiyat belir-liyorlar, müsteriler aceleyle geliyor, fiyatlar ilân ediliyor, herkes kendini daha pahali satin alan yere veya birine satiyor. Eger biri satüamazsa, sebebi degersiz olusudur.

Doguda ve dogulu görüste, kârli olan sey bir deger kazan miyor. Degerin kistasi, fedakârlik ve kârdan vazgeçme ölçü südür.

Kuvvet asaleti, Yunan'da boy gösteriyor, Roma'da zirveye ulasiyor, Rönesansla Francis Bacon kudrete ilmî bir sekil kazan diriyor ve bugünkü Avrupa, kudreti slogan yapiyor. Öyle bir yere ulasiyor ki bugünkü Avrupa'nin hümanisti bile söyle diyor: "Batinin en büyük risâleti insanliga ve dünyadaki medeniyetten mahrum bütün milletlere medeniyet bag isla ma sidir, 'sömürü' yeryüzündeki bütün harabe yerlerin güçlü batili eller tarafindan mamur edilmesidir. Batinin kudret isteme sloganinin belirmesidir."

Her yerde -gerek Yunan'da, gerek Roma'da gerekse bugün kü Avrupa'da-konusulan ayni seydir. Bu da batili görüstür.

2. Tabiat Asaleti:

Batili düsüncenin en bariz özelliklerinden birisi de tabiat alâmetleri hakkindaki görüsüdür. Yunanli ve Romali tanrilar, daha çok tabiatin yardimcilaridir. Bu tabiat yardimcisi, sonra ya vas yavas insanî bir sahsiyet kazaniyor ve Yunan mitolojisi tan rilarina dönüsüyor.

Eski Yunan'da bir okul seklinde ortaya çikan ilk felsefe, fiz yokratlarin felsefesi idi. Bunlar Sokrat, Eflâtun ve Aristo'dan ön ce tabiatin asaletine inanan felsefî ekole mensup kimselerdir.

Yunan fizyokrat filozoflari; tabiat atesten mi, sudan mi ya pilmis konusundan ihtilaf ediyorlardi. Birisi Thales gibi dünyayi

sayilardan biliyor, biri Pisagor gibi dünyayi birkaç unsurdan mütesekkil bir macundan yapilmis olarak kabul ediyor. Biri Lo-ustik ve ögrencisi Epikuros gibi tabiati atomdan -parçalanmaz küçük zerrelerden-yapimci olarak biliyordu. Ama hepsi, tabia tin esas maddesini ariyorlardi, tabiatin maddî bir unsurdan ya pilmis oldugu aslina inaniyorlardi. Ama tabiatin maddî olusun da itifak ediyorlardi.

Bu maddeci fikirlerin arz edilmesine karsi dogu, ruhun ve yaratilisin sirrini bulmanin pesindedir. Tabiatin maddî isaretle rinin pesinde daima bir sirri aramaktadir. Bir sirlar toplulugunu veya büyük bir sirri aramaktadir.

Bu sebeple tabiatçilik görüsü Yunan'da, Roma'da ve bugün kü Bati'da vardir. Söyle ki Avrupa, Yeniçag'da tabiat ilimlerinin yayilmasi için esasli bir çaba sarfediyordu. Bundan önce ise, Es ki Yunan, ilk defa tabiati mantikli bir sekilde inceleme ve tahlil etme fikrindeydi, ilk ve büyük hakikatlari arayacagi yerde, tabi atin ilk maddî unsurunu ariyordu.

3. Hayatin Asaleti:

Eger burjuvazi kültüründeki batili ruhu arastirirsak, bunun "yasam dini" oldugunu; hem dindar hem de dine karsi olanlarca -tüm Avrupa m ille ti erince-kabul gördügünü anlariz. Yani insa nin maddî ve tabii içgüdülerinin doyuma ulastirilmasi…

Bir apartmanda kaliyordum, dindar, katolik, dinî, irfani ve insanî duygulari kuvvetli bir ailenin komsusu idim. Henüz bir birlerini sevebilen, birbirlerine hizmet eden, birbirleri için sahsî menfaatlarindan va *.geçebilen, anne, baba, sevimli çocuklar ve kizkardesle sade bir hayat yasayan bir aileydi. Böylesi dindar ve sefkatli bir ailenin komsusuydum. Bu ailenin fertleri, kadin, ko casi iki üç yaslarinda iki çocuk ve kadinin kiz kardesiydi. Kom suluklari iyiydi. Kadinin kiz kardesi, üniversite birinci sinif ög rencisiydi.p>*

Bu aile yazin deniz kiyisinda tatil yapmaya çiktilar. Apart manda yalniz kaldim Bir süre sonra bir mektup geldi. Düzenli

ve tertipli bir sekilde tenbih etmislerdi: Muselâ, 1. madde: Aldi gin herseyi yerine birak! 2. madde: Yasayis yöntem ve düzenin de düstűrlar. 3. madde: Kocam bir süre sonra geri gelecek, biz henüz buradayiz. Eger yemeginizi birlikte yerseniz masrafiniz daha az okn\ Dört, bes veya kaçinci madde ise: -Kizkardesim-18-19 yaslarindaki ögrenci denizde boguldu. Ne kadar çabala-diysam kurtaramadim. Ölümü bizi üzüntü içinde birakti. Ama tatilin sonuna kadar kalacagiz; günes güzel, çocuklar yanmayi seviyor. Asla bu kadar güzel ve günesli yaz geçirmedim. Allah'a ismarladik."

Bu mektuptan önce, kizcagizin ölümünü isitmistim. Bütün acim suydu, dönüslerinden sonra yüzlerine nasil bakayim, söze nasil baslayip, ne söyleyeyim, sorularini nasil cevaplandirayim ki onlari teselli edebileyim? diye düsünüyordum. Evi kizcagiz-siz gördükieri zaman tahamül edemezler diye düsünüyordum…

Ben köylü ruhumla bu düsünceleri tasiyordum; kadin -yani genç yasta ölen kizcagizin ablasi;- "yemeklerinizi kocamla birlik te yaparsaniz masrafiniz daha az olur" diye yaziyordu. Farklilili-gi görüyorsunuz?

Avrupa'dan Iran'a -meselâ trenle-geldiginiz zaman, Paris istasyonunda genç bir kadin ve erkegi vedalastiklari anda görü yorsunuz, birbirlerini öpüp ayriliyorlar. Ayrildiklari anda ne bu onun ardindan bakiyor, ne de o dönüp bana bakiyor. O istasyo nu geçmis gitmistir, bu ise trende mesgalelerin pesindedir. Ital ya'da veda anlarinda az da olsa birbirlerine gül veriyorlar -en azindan gençler arasinda veya özel bir zümre ve grup arasinda-son vedalasma anma kadar trenin cami arkasindan irtibatlar sü rüyor, hareket edince bitiyor. Dogu Avrupa ülkelerine ulastigi miz zaman, vedalasma anlari bazen yari aglamakli sahnelerle süsleniyor.

Sonra Istanbul yakinlarina ulasiyoruz. Kisa süren durma aninda aglama, inleme, gözyasi ve gülme ile karismis gürültülü sesler, feryatlar dikkatimi çekiyor. Tren birini mi ezdi? diye dü sünüyorum, soruyorum, diyorlar ki: "Hayir, birsey yok. Bunlar yazin yalniz mevsimlik is için Yunanistan'a giden Türk isçileri;

simdi geri dönüyorlar, arkadaslari, komsulari, aileleri onlari karsilamaya gelmisler. Ama beklemek için sabTedemediklerin-de, Istanbul'dan veya daha uzaktan yedi sekiz saatlik yoldan buraya gelmisler arkadaslarini daha erken görmek istemisler."

Dogulu ruhtur, bu kadar siddetli sevgi ve sefkat. Bu kadar güçlü ask. Dogunun sefkati ve muhabbet duygusu hakkinda sa hip oldugum en etkili tasvir, Yugoslavya ile Türkiye arasindaki tren yolculugunda zihnimde kalan tasvirdir.

Orada -50-55 yaslarinda-yasli yolcular gördüm. Yol arkada sima sordum: "Yolcular niçin genelde yasli?" dedim.

Dedi ki: "Bunlar is arayan Türk erkekleridir. Yapabilecekleri hangi is olursa olsun Dogu ve Bati Avrupa'ya gitmisler; bütün gençliklerini amelelik, hamallik; üzüm dermek; cafelerde, resta-urantlarda çalismakla, kisacasi ellerine gelen her isi yapmakla geçirmisler. Simdi, emekli olmuslar veya isleri bitmis, vatanlari na geri dönüyorlar. Eger evlerimizde yasamak için bir yer bula mazsak bile, hiç olmazsa orada ölmek için bir yer bulalim, di yorlar."

Görüyorsunuz, kirk yasindan sonra evine geri dönüyor ki kendi topraginda ebedî uyku için bir yer bulsun. Adeta bu, bü tün hayat ve isinin hedefiymis gibi: Memlekete geri dönüs, aci ma ve sevgi duygusunun kendisini doldurdugu yerde ölmek. Bu dogulu merhametli ruhtur, o ise batili hesapçi ruhtur.

Batili ruhun sekil almasinda, hiç süphesiz iktisadî düzen et kin olmustur; ama tek etken bu degildir, insani ruh ve sefkatler, hesapçi aklî tahlillerle ve hesaplarla incelenemez; öyle inceledi mi ruh ölür. Ruh gül gibidir. Eger gülü susuz birakirsak, par maklarla yapraklarini sayarsak, enini ve boyunu ölçersek, gülü kaybederiz. Zira ellerimiz onu soldurmus olur, bütün o güzellik yok olmus olur. Onu o temiz, bütün, kutsal haliyle birakmak ge rekir. Çogu insanî duygular ve anlamla süslenmis hayvanlar da bu çesittendir.

Batili düsüncenin asli, hayat asaletidir. Çünkü çesitli boyut lar onun ruhunu son derece iyi yasamaya vakfettirmis.

DINLER TARIHI

Seksen, doksan yaslarinda yasli bir kadin taniyordum. He nüz kiz (bakire) idi. Orta sinif hayati, cinsel özgürlükler, fevkâlede ümitler, arzular ve diger sebepler sonucu evlenme mek ve yasli bir kiz olarak kalmak zorunda birakmistir. Bazi adamlar vardir, cinsel heves ve heyecan zamanini geçiriyorlar ve unutuluyorlar; ikinci ve üçüncü nesilleri de olmadigindan yalniz kaliyorlar. Saatlerce pencere kenarinda oturuyorlar ve an lamsiz sekilde ufka bakiyorlar. Bu bekleyen, ümitsiz, intizarsiz, üzüntülü yaslilarin pencere çerçevesi gerisindeki yüzleri, Avru pa'da görülen en acikli tasvirlerdendir. Bunlarin maddî hayati temin edilmistir. Ama ruhsal açidan hayatlan korkunçtur. Onun da bütün Avrupali yaslilar gibi bir durumu vardir.

Yasli kadin bakkal idi. Tek dostu ise veremli bir köpekti. Kulagi tirmalayici, salyali Öksürüklerini, eve peynir veya kay mak götürdügümüz zaman isitiyorduk. Bir gün köpegi göreme dim sordum. Yasli kadin bir ah çekip: “Artik köpegim de yok, öldü ve ben yalniz kaldim,” dedi.

Görüyoruz ki emekli bir hanim, tam bir refah içinde, maddî yasantisi temin edilmis, tek basma, ve kimsesiz. O zaman yakin lik duydugu, konusabilecegi siir söyleyebilecegi, birlikte otura cagi, kalan tek seyi bir köpek mezaridir.

Yasli kadin bir süre sonra köpegin çukurunu kapatmaya ve süslemeye basladi, sürekli -onun dertli ayriligini tekrarlayacak-bir siir bulup, köpegin mezar tasma yazmak için, siir kitaplari nin sayfalarini karistiriyordu-Yillarca birlikte yasamis bu yasli kadini, sadece bu hayvan anlamis! Ama simdi, yasli kadin için sadece bir mezar kaliyor. Bir köpegin mezari. Tanidigi, muhata bi, yakini, akrabasi komsusu olmus ulun bir köpegin mezari. Mezarin kenarinda oturuyor, ölümü bekliyor. Yalnizlik meselesi budur.

O halde hayatin asaleti, insan ruhunun bütün tecellilerinin, günlük hayat için gerekli olan seylerin teminine münhasir kilin masidir.

Fransizlarin sözüyle; hayatin zevkidir.

4. Düzen (Intizam):

Intizam, teknik ve sosyal ilerlemenin gerekli boyutlarindan biridir. Gelismis bati teknokrasi ve bürokrasisi, intizamin sonu cudur. Batili ruhun bagimsiz ve belirgin görünümlerinden bi ridir.

Batili, baslangiçtan beri, kaç sey görüyorsa onlari düzenli dizmeyi düsünüyor. En küçük meselelerde bile bu düzenliligi arama özelligi açikça gözlenir.

Avrupa'nin en büyük ve en ciddi islerinden birisi -özellikle Italyan, Fransiz ve Ingilizlerin-kahvalti ve ögle yemegi masala rini düzenlemeleridir. Hatta tek basina olsalar ve tek kisilik sof ra hazirlasalar bile. Avrupa'nin sofra teskilati, bir bakanlik gibi teskilata sahiptir. Evini o kadar tertipli ve düzenli diziyor ki, en küçük birseyin yerinin degismesiyle, bir tahtanin üzerinde iz ol masiyla, birinin geldigini veya gittigini anliyor.

5. Faydalanmak veya Tüketim Asaleti:

Tüketim asaleti, hayat asaletinin bir boyutudur. Hayatin asaleti, felsefî bir meseledir. Faydalanmak ve tüketim asaleti ise iktisadî bir meseledir. Derli toplu yemek yemek, güzellik bir zevk için inanmak ruhsal bir mesele olup, mümkün oldukça da ha fazla faydalanmaya ve insanî etkinlige dayanmaktadir.

Daha çok tüketim ve daha çok faydalanmak için dogulu da çaba gösteriyor, kaygi duyuyor, lâkin bunu hastalik olarak bili yor ve kendi hastaligini hissediyor. Ama batili, "faydalanmaya" ve "tüketime" asalet vermekle etkinligini, mesajini ilan ediyor ve temel felsefesini tarif ediyor.

"Faydalanmanin asaleti" -eskiden-"tüketim asaleti" veya "tü ketim asaleti felsefesi" bugünkü sosyoloji ve iktisadin dilinde yeryüzüne -batili için-bir cennet görünümü bagislamistir. Bur juvazinin ve batili ticarî kültürün, temel slogani olmustur.

"Yeryüzünde" cennet fikri, bu batili ruhun zuhuru, batili ticarî kültürün, burjuvazinin temel sloganidir. Bu yüzden batili

“daha çok tüketme” ve “daha çok maddi faydalanma’yi insanî, felsefî ve ahlâkî asalete tercih etmistir.

6. Herseyin Akilci Tahliline Yönelis:

Batili, baslangiçta tabiati tanimak istiyor. Onun kökünü di sari çekmek ve hallaç pamugu gibi atmak istiyor. Insani, ruhu, ahlâki, mukaddesati, yaratilisin sirlarini ve böylece Allah’i tahlil etmek, incelemek istiyor; sebebi bilmek istiyor; asil ve kökeni ta nimak istiyor. Çözümlemek ve tahlil etmek istiyor.

Ama dogulu herseye ve her meselenin üzerine bir müphemlik perdesi çekiyor veya özlü ve sade sekilde birakiyor. Bati li görüs, özellikle Yunanli görüs, her meseleyi -ruhsal meseleleri bile-tipki maddî isler gibi tahlil etmek istiyor.

Söyle ki: muselâ Iran bile siirde en yüksek yerlere ulasmis tir, ama “edebiyat tarihi’nde ve “edebî tenkitte bir dayanaga sa hip degildir. Siirimiz var, ama siirin tarifi yok. Buna karsilik Yu na M.O. dördüncü ve üçüncü asirlarda siire kelimenin gerçek anlamiyla sahip degildi; ama onlarda siirin en dikkatli tarifi, gruplandirilmasi, tahlil ve çözümlenmesi vardi. Aristo’nun “Siir Teknigi” kitabi ikibinikiyüz ikibinüçyüz veya ikibindörtyüz sene boyunca trajedi, komedi ve siir sanatinin temel kaynagi olmus tur. Su anda bile temel kaynak. Ama en büyük siirleri yaratmis olan bizleT, siirin tam bir tarifine sahip degiliz. Eger bir tarif yapmissak bile, sanki tekrar siir yazmaya oturmus gibi tarif ya piyoruz. Meselâ, Melikü’s-Suara Behar, siirin tarifinde söyle di yor: “Siir nedir? Akil deryasindan bir murattir, güzelliktir, süp heyle karisik ezelî esrardan bir isarettir. Sair; güçlü, meshur ve siirin “ümit” kardesidir.” Diger bir tarif daha veriyor; bu en gü zel Çagdas siirlerden biridir, ama siirin tarifi degildir. Siiri bir kusa benzetiyor, sabahleyin bos kuTSak ile yuvadan uçuyor; da ga, ovaya, çöle, harmana, suyun kenarina ve bir bagin içine ko nuyor, bir tane kopariyor ve kursagini dolduruyor ve yavrusu için götürüyor. Sair, zayif bir ihtiyari, ümitsiz bir fakiri, viran ol mus bir evi, ufku, nehri, gülü vb. gönnekle ilham aliyor, içinde bir kivilcim parliyor, isik saçiyor. Eve geldiginde kivilcimi alev-

lendiriyor, yangina çeviriyor ve kelimeler seklinde kâgida dö küyor ki bir kalbi yaksin veya bir beyni isyan ettirsin…

Yunanli beyin, mantikî bir beynidir. Hatta ahlâki bile mate matik gibi tasnif ediyor, ayiriyor. Eflâtun diyor ki: “Ahlak; vücu dun çesitli kuvvetlerinin ve içgüdülerin itidalinden Ibarettir. Muhalif, isyanci nefsin saglam kalmasi için, kan, mide salgisi, safra ve balgamin uyumlu olmalari gerekir. Ahlâk; kin, intikam, sevgi, tecessüs, ilim isteme, kuvvetli olmayi isteme vs. içgüdüle rin ilimli ve sakin olmalarini korumalaridir.”

Görüyorsunuz ki dogulu için, büyük, acaip, gizli, esraren giz olan ve Allah’in özelliklerinin insanda zuhur etmesi olarak gördügü tabiat ötesi bir kök tasiyan ahlaki, batili, ilmî ve mantikî bir görüsle inceliyor. Dikkatli bir ilmî ve aklî tahlil ediyor.

“Selon” dogu felsefesinin esrarindan olan ve tarif edilmesi mümkün olmayan “saadef’i, batili bir görüsle sade bir sekilde tarif ediyor: Saadet, vücut güzelligi, beden saglamligi, hastalik tan uzak olmak, rahat hayat ve çocuklar açisindan murada er mekten ibarettir. Böyle gördügün herkeste bil ki senin istedigin sey

var, yani saadet (mutluluk) var.”

Pisagor diyor ki: “Bütün varlik âlemi düzenden; düzen ise sayidan ibarettir. Müzik de sayilardan yapilmistir. Tabiat, dag ve çöl de sayilardan yapilmistir. Sonra bütün sayilar da ‘bir’den yaratilmistir.”

Batinin bütün meseleleri, akilci ve mantikî bir sekilde tahlil ettigini görüyoruz. Bu, bir taraftan insana yardim ediyor; zahi ren tabiat kanunlarini ve isaretlerini taniyor -bu tanima sebebiy le biz dogulular dan daha ilerlemis durumdalar-bir taraftan da insani bir düzeyde birakiyor, o hissedilen seylerin tarafina dog ru uçmasini engelliyor, âciz kiliyor.

7. Toplum Asaleti:

Batida tanrilar, sehrin (Çite) bekçisidir. Asil olan “sehir’dir, “Mabet” ise fer’i olandir. Yani dogunun aksinedir. Doguda sehir

mabedin etrafinda insa ediîîiyor, batida ise mabet sehrin bir kenarinda kalip muhafizlik yapiyor.

Doguda hiçbir sehirde, maddî meselelerin temelleri üzerin de kurulmuyor. Belki bir yere sehir kurulmasinin sebebi, bir ef sane ve dinî meseleler oluyor.

Meselâ, bu sehirde “Süleyman peygamber” gömülüdür, o sehirde “Adem peygamber” gömülüdür. Digeri bir imamin yolu üzerindedir.

Meshed yakinlarinda sifali bir maden suyu var, her taraftan hastalari -özellikle cilt hastalarini-kendine çekiyor. Uçyüz yil önce bu suyun üzerinde üstü kapali bir salon yapmislar, insan hayret ediyor. Çünkü maden sularinin bu kadar ilerlemesine ragmen, digerleri niçin bundan mahrum kalmislar? Salon ol dukça temiz ve düzenli, bütün bu temizlik o banyolar, yasayis tarzi daha çok hayret verici. Salonun yapilmasinin ve temiz tu tulmasinin sebebi arastirilinca, konu açikliga kavusuyor.

Halk suya gitmis ve cilt hastaliklari, bu su ile sifa bulmus tur. Maden suyunun bu iyilestircî kuvveti ve özelligi, dogulu görüste maddî bir sebep bulamamistir. Belki hissedilenlerin ve akil yürütmenin ötesinde bir açiklama bulmustur.

Diyorlar ki: “Hz. Ali (a.s.), Muaviye ile yaptigi savasta bura dan, Meshed yakinlarindan geçmistir. Yakici günes, sehâdet yo lunda alman çok sayida yaralarin kan kaybinin siddetlenmesine sebep olmustur. Yaralari baglamak için ne birsey vardi ne de bir ilaç. Sonra Hz. Ali (a.s.) kiliçla bir tas parçasina vuruyor, tas ya nliyor ve su fiskiriyor. O zaman: “bütün Siffîn yaralilarini ‘Sahan Kaplicasinda’ yikayiniz!” diye emrediliyor. Yikadilar ve yaralar dan bir eser kalmadi. “Sahan Kaplicasinin bu sifali etkisi o za mandan kalmadir. Bu kutsallik yönü halki önce kendilerini yi kamaya, kir ve pislikten temizlemeye, ondan sonra sifali kutsal suya gitmelerine tesvik ediyor.” Uçyüz yillik güzel ve temiz sa lonun yapilmasinin sebebi de bu kutsalliktir.

Doguda her sehrin böyle bir açiklamasi vardir. Belh’te bir tepe var, bazilarinin inancina göre Hz. Süleyman, bir grubun inancina göre Zerdüst, diger bir inanca göre de Hz. ibrahim Ha—

lil OTada gömülü. Bu, dünyadaki mümtaz sahsiyetlerin Belh’e gelip ev yapmalarina, Süleyman peygamberin Zerdüst’ün veya hangi kutsal sahsiyet ise, kabrinin kenarinda olmalarina sebep olmustur.

Dogudaki her sehir, madde ötesi böyle bir kökene sahiptir-Ama batida asalet toplumdandir ve maddî hayatin esasina da yanir. Sehrin kendisi kutsalliga sahiptir, mabet sehre tâbidir, se hir mabete degil.

Fransiz komedi yazarlarindan biri söyle diyor: Yunan ve Roma tanrilari ve dinleri özel bir duruma sahip idi. Halk kitlesi Hiristiyanliktan önceki çok sayida dinleri kabul ediyordu. Ama filozoflar hiçbirini kabul etmiyorlardi, hekimler bütün dinleri çi karci ve karci olarak kabul ediyorlardi.

Tanrilar hep Yunan sehirlerinin belediye baskanlaridir. Iran’da Zerdüst’ten önce olan Mehr atesi, ilâhî atestir, Ahuramazda’nin atesidir. Roma’ya gittiginde -Hiristiyanliktan önce-Roma atesi oluyor, Roma toplumunun kudret, azamet, parlaklik ve medeniyet kaynagi oluyor.

Mehr atesinin ilâhî sekilden düsüse ugradigini, toplumsal seklide ortaya çiktigini görüyoruz. Durkheim’in: “Din, toplum kudretinin ve toplum ruhunun zuhurudur” diyen sözü, Yunan dinlerinde çok müsahhastir, ama dogu dinlerinde ise tamamen yanlistir.

Doguda asalet sahibi olan ferttir; batida toplumdur. Hitler Almanyasi, “bütün Almanlar Germen ruhuna fedadir” diyor. Böyle bir toplumdan, böyle ahmakça ve cinnetle karisik bir slo gan kaliyor. (Germen ruhunun Alman fertlerin içinde oldugunu düsünemiyor. Güya Hitler’in babasinin ruhu o kadar degerli ki baki kaliyor.) Bu bir düsünce tarzinin mübalagasi ve batili fikrin boyutlarinin bir parçasidir. Bütün fertlerin kurban edilmesini gerektirecek kadar deger kazanmis bir toplum asaleti.

8. Egosantrizm:

“Ego” “kendi”; “center” ise “merkez” anlamina gelir, “izm” ise ekol veya Ideolojinin son ekidir. Binâenaleyh egosantrizm (cgocentrism), kendini her seyin merkezi olarak görme egilimi

anlamina gelir. M.Ö. besinci asirda Eski Yunan'dan bugünkü Avrupa'ya kadar bu, batili düsüncenin ekseni olmustur. Hâlâ da böyledir.

Yunan'da egosantrizim -kendini bütün evrenin merkezi ola rak görme egilimi-söyleydi: Sofistler diyorlardi ki: "Dünyada gerçegin ne oldugu belli degildir. Hakki ve batili degerlendir mek için bir ölçüye ve delile sahip degiliz. O halde neyi batil gö rüyorsak batildir, neye hak diyorsak haktir." Allah'i bütün evre nin merkezi gören dogu düsüncesine karsi, insani evrenin mer kezi gören bati düsüncesi, bundan (sofizmden) kaynaklanmak tadir.

Dogu'nun "Allah'i merkez gören" düsüncesinde insan bü yük ezelî bir kutba tâbidir, bu Allah'tir. Ama Yunan düsüncesin de insan temel kutuptur, tanrilar ve bütün varlik onun etrafinda dönüyor.

Roma'da "Insanin eksen olusu", "Roma'nm merkez olusu" seklinde ortaya çikiyor. "Roma" insanin yerine geçiyor. Dünya nin merkezi ve ekseni -kabul ettikleri-insanin yerine Roma ev rensel bir merkeziyet kazaniyor. Bu durum, bütün degerleri Ro mali degerlerin tayin etmesi gerektigini ilân ediyor.

Bunlar Roma kültüründe tam olarak belli olan konulardir: Roma, dünyada kudretlerin kudretidir. Roma bu kudret tahtini gösterir. Roma, kuvvetinin faydasini ve kârini temin eden hak dindir. Bugün bile insanperestlik döneminde demokrasi, libera lizm, hatta Avrupali sosyalistlerin düsünce tarzlarinda egosant rizm ve kendini evrenin merkezi görme düsüncesi yine vardir. Ama bu Egosantrizm iki sekildedir. Birisi, Rönesans'tan daha kuvvetli olan Almanya'nin ve Germen irfanin ekseni olan Nasyonalizm'dir. Nasyonalizm, sonra Fasizm ve Sovenizm seklinde ortaya çikiyor. Her ikisi de Nasyonalizm'in sonucudur; siddetli ve sinirsiz bir milliyetçiliktir. Çünkü Fasizm bir çesit cinnet de recesinde asiriliktir ve cahilcedir. Bu sekildeki Egosantrizm'de "ego"nun yerine "millet" oturmustur. Kendi eksencilik (ben içincilik) millet eksencilik (millet içincIlik) olmustur.

Fasizm, propogandasinda söyle diyordu: Felsefede, teknik te, ilimde, dinde ve ahlâkta hakikat, Almanya'nin faydasina olandir, batil ise Almanya'nin zararina olandir.

Güzel bir piyes olan ve Farsça'ya da tercüme edilmis olan Adaleti icra"da, piyesin esas oyunculari üç saniktir. Biri marksist, biri yahudi, üçüncüsü ise bir Alman fasistidir. Her üçü bir birinden sikâyetçidir ve adliyeye basvurmuslardir. Hakim diyor ki: "Dosyayi dikkatle inceledim. Alman fasistinin hakli oldugu nu biliyorum, hatta o, diger iki kisiyi dolandirmis oisa bile, ama problem su, o ikisi arasinda hangisini mahkűm edecegimi bile miyorum."

Bu problemi halletmek için hakim devletten yardim istiyor. Devletin adliyeye cevabi sudur: "Her ikisini mahkűm ediniz." Hukukî meselelerin bile millet ekseni modeline göre tayin edil digini görüyoruz. Diger Avrupa ülkelerinde durum tam olarak böyle degildir; bundan biraz daha zayiftir; ama temel budur. In gilizlere bakiniz; ingiltere'de adalet, saygi, edep, bagislama ör negidirler; disarida ise yirtici, vahsiiigin, barbarligin ve pisligin örnegidirler.

Islâm'in övünülecek yönlerinden birisi de sudur: Bütün irk lar ve bütün dinî azinliklar Islâm'in oldugu yerlerde rahatça ya samislardir. Bütün insan haklarindan faydalaniyorlardi. Ama bugünkü Avrupa'da kiliselerin bir kenara birakilmis olmasinin üzerinden 300 yiî geçmis olmasma ragmen, henüz zencilere res toranlarda servis yapilmiyor, bütün Avrupa'da hatta Fransa'da Avrupalilar'in dinleri disindaki dinlere, resmî olmayan milletle re ve azinliklara karsi baski vardir. Bu baski gittikçe de agirlas makta ve siddetlenmektedir. Bu durum, hep problem, kin, nef ret ve irkçi düsmanliklar ortaya çikarmistir. Bu Avrupa ülkele rinde az sayida bulunan Müslümanlar da gittikçe güçlerini kay bediyorlar.

Mesîh, Avrupali bir görüsünüse sahip; Meryem "Tuigi"li bir hanim seklindedir. Halbuki Filistinli bir kadindir, oglu da Filis tinli bir erkektir. Sonra Avrupali Mesih, Tanri sekline dönüstü-

rülüyor, Avrupali ve Latin bir sahsiyet olarak beliriyor. Aslinda kilise, papa ve kardinaller, imparatorlugun, Sezar'm ve Roma senatörlerinin yeni isimleridir.

Mesih'in Avrupali yapilmasi itikadi bir tepkidir. Bu tepki nin bir benzerini de Elijah, Amerika'da gösteriyor ve 'Islâm Pey gamberi zencidir' diye ilân ediyor. Beyazlarin kendisinin dinine ve mezhebine girmesine, inanmasina asla izin vermiyor, onlara sefaat etmiyor—

Kenya Cumhurbaskani Cuma Kiniyâtü -fikrî, ilmî ve edebî açidan büyük bir bilgindir-yazdigi kitapta söyle diyor: "Asânesiyon gününde (Hazreti isa'nin miraci) Kenya'nin zenci kabileleri beyazlarin tanrisi Mesih'ten (Avrupalilarin yaptiklari tarzda) binlerce heykel yapiyorlar ve atese verip yakiyorlar ki beyazlarin tanrisi yanmis olsun."

Bu zencinin deyimi degildir, Mesîh'i tanri seklinde ortaya çikaran ve kendi tanrisi unvaniyla Afrikaliya yükleyen, onu tam olarak batili irkçiligin sembolü ve yardimcisi yapan Avrupalidir.

Irkçilik, fasizm ve nasyonalizm sifatlariyla 1933, 34 ve 35 yillarinda kuvvet kürsüsüne oturan egosantrizmin diger bir çe sidi de "Oksidantalizm"dir. Aydinimizin herseyden önce (osi-dantalizmin) vahsetine karsi uyanik olmasi gerekirken-maale sef böyle degil-Hatta iyi, dogru ve temiz fikirli aydinlarimizi bi le aldatiyor.

Oksidantalizm, egosantrizmin bugünkü bir zuhurudur. An lami da, baticilik (batiperestlik) dinidir.

Hatta, bugün Avrupali büyük bilginlerin çogu bile -ki ayni zamanda büyük hümanistlerdir, bazilan sosyalist ve sosyal ada letçidir-baticiliga, batiperestlige ve batinin asaletine müptelâdir.

"Oksidantalizm" yani baticilik dini; bugünkü dünyada sade ce bir medeniyetin olduguna, bunun da bati medeniyeti oldugu na, digerlerinin ya bati medeniyetin seçip medenî olmalari ge rektigi veya böyle yapmazlarsa vahsi halde kalacaklarina inan maktir.

Bu, ilân ettikleri, daima söyledikleri, dünya aydinlarinin ço gunun fiilen kabul ettigi bir slogandir. Çogunun aklina mede—

nîlesmek için, bati medeniyetinin düzenlerini, malzemelerini al mak ve bunlari tüketmek disinda baska birsey gelmiyor.

Batinin asaleti âdeta basariya ulasmis gibi. Bugünkü kültür de belli bazi degerler görüyoruz ki hepsi batili degerlerdi. Spor sampiyonunun seçilmesi, zeka sampiyonunun seçilmesi, insanî yeteneklerde sampiyonunun seçilmesi ve bütün kahramanlari ve sampiyonlari tayin edici batili degerlerdir. Milletlerin temsil cileri batili kistaslar disinda kistaslara, sahip degildi. Bu kistas lar degismezdir ve batida yapilmistir. Iran, Çin, Hind, Türkiye, Asya ve Afrika'da "Güzellik kraliçesi'ni seçiyorlar. Asya seçilen, bütün kültürel ihtilaflara ve yerli özelliklere ragmen batiliya ya rasir kizin bir kopyasidir. Eger Hintli, Çinli, Iranli, Asyali, Afri kali kadin, batili kaliplara uygun degilse, sadece batinin gözün de uygun olmamakla kalmiyor, vatandasi da onu uygun gör müyor. Diger bütün meselelerde de uygunluk ölçüsü böyledir.

"Vensan Munte" isimli bir bilgin bir raporda söyle yaziyor: "Dünyada Nobeî ödülü kazanmis olan bütün romanlar -siyasî bir yön tasiyanlar, bir telefon emriyle ödül almis olanlar; Nobel ödülü alisi bu nedenle dogal olanlar disindaki azinliklar-batili kistas ve esaslarla daha çok okunmus olan eserlerdir. Ama batili esaslara uymayan, büyük sanat, siir, edebî asil saheserler ise as la Nobel almamistir. Nobel ödülü almayan bir eser bati tarafin dan teyid edilmeyene kadar, kendi ülkesinde de bir eser degeri ni kazanmiyor."

Avrupai olmayan geleneklere taraftar olup asil ve yerli de gerlere inanmayan, eski kalipçi, irsi degerleri, 600-700 sene ön ceki görüs ve zevkleri Islâm adiyla korumus olanlar, bugünkü batinin felsefe, ilim ve teknigini bâtil bilenler, Islâm Peygamberi'nden bin yil önceki Yunan felsefesini Islâmî biliyorlar. Niçin?

Çünkü Islâmî kitaplar Hicrî dördüncü, besinci asirlarda ya zilmistir, eskidir. Fikirleri de antika oluslarina göre degerlendir diklerinden ne kadar çok eski ise, o kadar çok degerli biliyorlar.

Sanat, siir, edebiyat, felsefe, tarih, antropoloji ve ahlâkta ba-'ih degerleri dikte eden kimseler kabul edilmislerdir ve bunlar basarili olmustur. Kendi yarattigi degerler ve esaslarla yazmak

isteyen, siir söylemek isteyen kimse, felsefe ahlâk ve insan ko nusunda yerlilerden söz ermek isteyen kimse yenilgiye ugruyor. Taninmamis kaliyor. Çünkü kiymetli ve asli esaslarla yaratilmis olan bu yeni eseri tartacak, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyacak biri yoktur.

Bati, olmus ve olan herseye batili bir sekil vermistir. Bugün külerin degeri, hep batilidir. Tarih, felsefe, din ve ahlâk için bile Avrupai kökenler buluyorlar!

Meselâ, Zerdüst M.Ö. altinci asirda dogmustur. Musa'nin hareketi ise M.Ö. 1290-1300 yil öncedir. Yani Műsâ 3290 veya 3300 yil önce, Zerdüst 2600 sene önce, ibrahim ise M.Ö. yani 1970 ila 1980 yillar; yani yaklasik 400 yil önce yasamistir.

Ama birden bir yazarimiz ve düsünürümüzün Zerdüst Mi lattan 4000 yil önce dünyaya gelmistir diye yazdigini görüyo ruz, yani Âryailer Hz. Isa'nin dogumundan 1400-1500 yil önce -bundan 3500 yil önce-Iran'a gelmislerdir. Ve -Zerdüst dört bin yil Önce-bir rivayete göre 5000 yil, diger bir rivayete göre 6000 yil, bir digerine göre 7000 yil önce dünyaya gelmistir! Aryaîlerin Iran'a gelmesi ve risâletini isitmeleri için arada en az 500 senelik bir bosluk kaliyor!

Simdiki yeni aydinlar, niçin bu tarihî devirlere el uzatiyor lar? Bu, çok iyi açiklanmasi gerekli bir konudur.

Bati, olan herseyde, batili bir kök bulmustur. Ilim, felsefe ve sanati Yunan kaynakli olarak aliyor. Bütün milletlerin ve irkla rin Avrupali olan o kaynaktan içtiklerini kabul ediyor. Ama ba tili, din konusunda Yunanli bir kök yapamamis ve bulamamis tir. Insanlari, putlara, hayvanlara, bitkilere, esyaya tabiat kuv vetlerine tapmaktan kurtarip tevhide ulastiran büyük dinler, Yunan'da dogmustur ve Avrupa'nin iftiharidir diye bir iddiada bulunamamistir. Zerdüst için yeni dogum tarihleri uyduruyor, birkaç bin senelik bir farkla söyle diyorlar. "Meselâ, Ibrahim'in tevhidi ve Musa'nin dini Âryaî Zerdüst'ten vücuda gelmistir, bütün büyük dinlerin babasi Âryaî peygamber ve Âryaî irkidir." ("Mezdisna ve Onun Fars Edebiyatindaki Etkisi" gibi, Farsça li-

sanli Müslümanlar tarafindan Frasça yazilmis kitaplara dikkat ediniz)

Batinin ve garpzedenin yaptigi yeni hesapla, bütün dinler kendiliginden Germen irkina ve Âryaî irkina dönüyorlar. Bun lar ayni zamanda bati felsefesinin ve ilimlerinin kurucularidir, (bunlarin kuruculugun da Germen ve Âryaî irklarin tekeline ve riyorlar). Hem de Dogu ahlâk, irfan ve dinlerinin kuruculari oluyorlar, hepsi hatta Buda Lao-Tsu, Konfüçyüs ve Çinli pey gamberler de Âryaî olmaya basliyorlar.

O halde bütün ilimler Cebir'den tutun Geometri, Fizik, Kimya ve Sosyal ilimlere kadar ahlâk, din, irfan ve olan hersey, Atina ve Fransa arasinda olan hat üzerinde cereyan ediyor. Do guda daima duygularda bir müphemlik, hayaller, asilsiz seyler olmus ve oluyor. Sadece Yunan insandir, Yunan olmayan her kes barbardir, vahsidirO)

Bu Yunan düsünce tarzidir. Onlarin tarih kitaplarina baki niz, bizimle onlar arasmdaki savas, Yunanlilarin ve barbarlarin savasidir, Iran ve Yunan savasi degil. Simdi de bu tarz düsünce var.

Jean Paul Sartre, Fanon’un (Yeryüzünün Lanetlileri) kitabi nin önsözünde, Avrupalinin üslubuyla ve alayla yaziyor “Bü tün dünya 500 milyon insan -Avrupalilar-ve birbuçuk milyar yerli arasinda taksim ediliyor.”

Bu, Yunanli -barbar, dogulu-batili, yerli-insan, batili insa nin asaleti (bir çesit kendine tapma, egosantrizm) gibi ayirimlar simdilerde bile büyük düsünürlerin yakasini birakmamistir.

Meselâ, Emest Renan gibi bir sosyolog ve hümanist düsü nür diyor ki: “Tann, kurtulus için Avrupaliyi akilli, idareci yap mistir. Onlari ise içi yapmistir ve hizla yeryüzünde çogaliyorlar. Zira is, daha az isverene ve daha çok isçiye ihtiyaç duymaktadir.

“Bu yüzden her yüz Avrupali’dan senede bir kisi, heT yüz doguludan senede alti kisi doguyor. Biz % 1, onlar ise % 6 çoga liyor. Binâenaleyh Tanri veya tabiat onlari isçi bir irk, bizi ise is veren ve idareci bir irk yapmistir.”

Ve Milletlerin Ruhu'nda: “Caddelerde yanlarindan ilgi duymadan geçtiginiz bu mavi gözlüler, eger Afrika'ya veya Hindistan'a giderlerse en büyük bakanlik teskilatlarini yönetebi lirle. Ama doguda, büyük fikrî, Irfani, ahlâkî sahsiyetler ve za hitler bile, iki memurla bir subeyi idare etmekten âcizdir.” diyor.

Önce Yunan, Atina, sonra Roma, Germen milleti, Fransiz, ingiliz ve bütün Avrupa, simdi de fertte, egosantrizmin oldugu nu görüyoruz.

Ortaçagda papa ile karsi karsiya olan kâfirler, kilisenin kâfir saydiklari ve savas ilân ettikleri Hiris ti yanlardir. Ki, her mille tin, Incil'i kendi diliyle okumasi gerekir, diyorlardi. Halbuki pa pa, Latince, Tanri'nm dilidir, diyordu. Ama Incil'in dili Ibrani-ce'dir. Fakat Arap ve Filistinli Hristiyamn kendisi bile Latince bilmiyordu. Onlarin22 Latince'yi Allah'in dili olarak kabul etme meleri sebebiyle, Roma dilini Avrupa dilini, bati kültür ve dilini boyunlarina geçirmek istemiyorlardi. Bunun Için kâfir ilân edil diler. Kilise, onlarla savasmak için ayaga kalkti.

9. Hümanizm:

(Bu isim Farsça'dan çok tekrarlaniyor. Revaçta olan bir keli me, anlami da çok karisik ve birbirine girmistir. Bu yüzden söy lediklerime daha çok dikkat buyurmanizi rica ediyorum.)

Hümanizm, aydinlarin çogunu kendine çekmis bugünün en seçkin ekollerinden biridir. Kendisini insanin asaletine dayali ekol oîarak kabullenir. Sartre'nin Egzistansiyalizmi de kendisi için hümanist bir temele inaniyor.

Eski Yunan'da insanin asaleti açik bir anlama sahip degildir Hümanizm, Tanri veya tanrilara karsi insana asalet bagisla maktir.

Bütün tarih boyunca konu, hep dünyanin asil mihverinin Tanri, tanrilar, veya insan oldugu meselesi olmustur. Dinler asil eksen olarak Tann'yi aliyorlar. Insanin degerini Tanriya veya

22-Rönesans aydinlari.

tanrilara olan yakinliga bagli görüyorlar. Tann'ya itaata, tanriya veya tanrilara karsi olan riyazete bagli görüyorlar. O halde din lerde bütün degerlerin sebepleri, Tanri veya tanrilardir. Buna Teeîzm diyorlar.

Ama Hümanizmde, insan asildir. Kendini tanrinin bir kop yasi yapmaya ve egitmeye iüzum görmüyor. Kendisi degerler den, yücelikten, yaratilistan, güzellikten, iyilikten ibaret bir bü tündür.

Humanizm'in, Allah'a karsi insana asalet bagisladigini gö rüyoruz. Insan için bagimsiz ve belli özelliklere inaniyor.

Insanin böyle asalet bulmasi, her yerden önce Yunan dü süncesinde sekillenir ve Batinin dinî fikrinin en temel ve en be lirgin yönlerinden biridir.

Aslinda Yunan'da, insanlarin tanrilarla iliskisi kul ve ma but, yaratici ve yaratik, asagi ve yukari, degerli ve degersiz ilis kisi degildir. Dünyayi zaptetmek ve kendi kaderini degistirmek için savasan iki dünyevî kudretin iliskisidir.

Yunan'da tanrilar genel olarak, insanin rakibidirler, insanin kaderini kendi eüerine geçirmek istiyorlar. Insanin uyaniklik, gÖTÜs, bilge suuruna engel olmak isterler. Çünkü insan kendi bi lincine varma düzeyine ulasirsa tanrilarin seviyesine çikar. Ze-us'un kudret ve imparatorlugunu sarsar.

Tanrilar ilâhî atese sahip olduklari için ebedîdirler. Görüs, bilgi ve suur sahibidirler. Daimî olmalari, dünyanin kaderini el lerinde olmasi ve tanrilik yetenegine sahip olmalari nedeniy ledir.

Ates, kudret, aydinlik ve görüsün sembolüdür ve tanrilarin elinde ve tekelindedir. Tanrilarin hepsi insanin yeryüzünde ka ranlik bir varlik perdesi seklinde yasamasi, bu ilâhî atesten mah rum kalmasi ve tanrilarin pençesinde esir olmasi için çaba harci yorlar. Insanin kendi kaderinde asla bir etkiye ve degistirme kuvvetine sahip olmamasi için çaba harciyorlar. Bunlarin her ikisi tanrilarin egemenliginde ve tekelindedir.

Yunan kültüründe insan, tanrilarin iradesinden haberdar olup bunun bilincine varinca ve onlarin iradesinden kurtulmak,

kudret ve kaderi eline geçirmek isteyince tanrilar telaslanmaya basladi.

Yunan kültüründe insan, Tann’ya yaklasma düsüncesinde degildir. Bilâkis tanrilar aleyhinde isyan ile kudreti ele geçirmek ve kendi kaderine hakim olmak istiyor. Suur ve görüse ulasip, semavî atesi elde ettikten sonra bunlara ulasmak istememesi mümkün degildir.

Yunan fikrinde insan, kendisini tanrilarin esaretinden kur tarmak için daima savasiyor. Tanrilar da daima insani kendi egemenlikleri altinda tutmak için savasiyorlar. O halde yeryüzü ve gökyüzünün iliskisi, iki düsman kutbun iliskisidir, insan ve tanrinin iliskisi, daima savasan iki rakibin iliskisidir. Biri hakim, olan tanri. Digeri mahkűm olan insan.

Insanin asaleti’ düsüncesi, buradan doguyor. Insanin degeri unun tanrilara yaklasmasi ve tanrilarin ona deger vermesinden dolayi degildir. Belki insanin kendisi, ilâhî ates elde etmekle tan rilarin makamina yükselebilir.

O halde insanin hedefi, Zeus’un, Herkül’ün ve diger tanrila rin kenarinda kendisi için bir yer bulmasidir. Tanrilarin çabasi ise ortaya çikan böyle bir yolu daima insanin yüzüne kapamak ve insanin tanrilarin yüksek kalesine ulasmasini engellemektir.

Insan, Prometheus’un yardimiyla semavî atesi elde ediyor, dünyanin yaraticisi, tanrisi, kendi kaderinin yapicisi hak ve bâtilin, güzelligin esasi oluyor.

“Egosantrizm”de dedim ki, sofistler kendilerini esas ve delil almakla hak bildikleri seye hak diyorlardi, red ve tard ettikleri herseye de bâtil diyorlardi, ister istemez hersey ve herkes varli gin sebebi ve esasi olan, onlarin varliklarina bagli oluyordu. Hü manizmde de insanin asil olarak kararlastirilmasi böyle bir so nuç veriyor, hak ve bâtil insanin begenmesi esasi ile anlam kaza niyor.

Yunan ve Roma sanat eserlerinin belirgin özelliklerinden bi risi heykeltrashk ve ressamlikta çiplakliktir. Heykeltras ve ressa min bütün çabasi âdeta en güzel vücutlari, çiplaklastirmak ve el bisesiz teshir etmektir.

Ama Asur ve Hegamensi’de -Taht-i Cemsid ve Biston’da da görmek mümkündür-genel olarak bütün dogu ressamligi ve heykeltrashginm özelliklerinden birinin, hayret verici bir örtün me oldugunu görüyoruz. Elbiseler genistir, vücut mümkün ol dugu ölçüde örtünmüstür, hatta çogu erkeklerin yüzü bile. Bu giyinikligi Ortaçag eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dö nem Dogu düsüncesinin hakim oldugu ve Allah’in asil sayildigi zamandir.

Ortaçag’daki dogulu ve Avrupali heykeltras, yaratilisi, insa nin yaratilisini, güzelligi, Tann’yi, gökyüzü nurunu, Isa’nin sa gir, kör ve dilsize sifa veren ve ölüyü dirilten mucizesini göster mek istiyor.

Ama hümanist heykeltras ise, vücut güzelliklerinin tamami ni gösteren biridir. Insan onun delili ve esasidir. O, insani çiplak göstermekle, vücudun güzelliklerini göstermekle, gökteki tanri larin ve meleklerin güzelligi ile rekabet etmek istiyor.

Ortaçag’da yapilan azillerin heykellerinde, onlarin yüz ve beden güzelligine ilgi gösterilmemistir, onlarin ruhaniyetine ve dindarligina ilgi duyulmustur. Ama kilise hükümetinden önce ve rönesanstan soma, çiplak ve üryan heykellerle karsilasiyo ruz. En güzel yüz ve vücutlari bakislara tehir etmislerdir. Çün kü insan herseyin asli olmustur, hak ve bâtil, güzellik sadece bu mihenk tasiyla ölçülmektedir.

Bu düsüncede giyim, güzellik eksikliginin veya çirkinligin gizlenmesidir. Çiplaklik ise, giyinmeyi gerektiren utanilacak, çirkin birseyin olmadiginin isaretidir. Dogulu ise insani giyindi riyor. Dogulu’da güzelligin asli Allah’tir. O, güzelligin zâtidir. Onun disindaki hersey, noksan, çirkin ve utanmayi gerektiren dir. Ama batili hümanist, insani çiplaklastiriyoT; onun disinda baska esas tanimiyor; noksanlik ve çirkinlikleri de güzellik ola rak görüyor.

Defalarca söyledigim gibi, Prometheous destani Yunan ru hunu gösterir: Insanin yaraticisidir, gökyüzü atesini insana ver mek için tanrilardan çalmistir. Insan atese kavusmakla, görüs, suur, bilgi ve uyaniklik kazanmistir; artik bir daha Zeus’un em rinin altina girmiyor, kendi bagimsizligini ilân ediyor.

Ibrahim! dinlerde, özellikle Islâm dininde ve Islâmî mez heplerde Promethous, seytan görümünde beliriyor. Ama su farkla, Promethous Yunan'da Insanin dostudur, insanin azame tinin zuhur ettigi yerdir, seytan ise insanin düsmanidir; çünkü Yunan düsüncesinde tanri ve insan rekabet halindedir; burada ise asik ve masuk, âbid ve mabut iliskisi vardir.

"Promethous" ve"Seytan", her ikisi yasak meyveyi uyaniklik ve haberi insana veriyorlar, ama insanin tanrini rakibi oldugu Yunan düsüncesinde Promethous bir kahraman çehresi kazani yor. -Insanin Allah'in kulu, ibâdet edicisi ve asigi oldugu-Islâm'da ise seytan insanin düsmanidir. Bu hümanizmin,23 gök yüzünün, tabiat ötesinin ve ölümden sonraki hayatin asaletine karsi insanin asaletine inanan bir düsünce tarzidir. Maneviyata karsi maddiyatin, "olan seyin" "olmasi gereken seye" karsi maddiyatin, "olan seyin" olmasi gereken seye" karsi asaletidir. Tabiat güzelligine karsi, insan güzelliginin asaletidir. Veya ruh güzelliklerinin tabiat ötesine karsi asaletidir. Bunlarin hepsi, din, felsefe, hem de sosyal hayati yansimaktadir.

Dine su sekilde yansimistir: Dogulu tanrilar -Hatta sirk dö nemindeki küçük tanrilar-yüce bir seçkinlige madde ve insan ötesi bir yücelige sahiptir. Tevhid döneminde, muvahhidî din anlayisinda Allah, mutlak oluyor. Mutlak güzellik, mutlak mü kemmellik, mutlak kudret ve hakimiyet, mutlak ask ve sevgi; in sanin tasavvur ve hayaline gelecek olan herseyden uzak ve mü cerret oluyor.

Bu yüzden en güzel anlamini, su Islâmî sloganda buluyor: "Allahu Ekber!" su açik anlatimla karsilasiyoruz; "Allah en bü yüktür, vasiflandirmayla ortaya çikandan daha büyüktür." Yani, asla bir metod, bir sifat ve bir niteligi zihinde Allah'a isnâd et memek gerekir. Çünkü böyle yaparsak Allah'i onda sinirlamis oluru?.. Ilkel Dogu dinlerinde de yücelik ve en üstün kutsallik; tanrinin, yerden, tabiattan ve maddeden olan uzakligi, mesafesi kolaylikla anlasilabilir.

23-Hümanizm (insanin asaleti).

Ama Yunanistan’da mitoloji tanrilari insandir; insanla ayni sifatlara sahiptirler, hakirdirler: Meselâ, Zeus’un 9 kizi vardir. Her biri dokuz çesit sanattan birinin (siir, musikî, resim, hey-keltraslik vb.) zuhur kaynagi ve yardimcisi d ir, daima dagin üze rini; oturmuslardir. Bütün özellikleri ve hassasiyetleri ile kizlar sadece aski bekliyorlar; birinin askina talipler veya birinin sevgi-lisidirler. Bir düsman veya rakipleri vardir. Babalariyla bir ihti laflari veya zoraki onlara yüklenen istekler vardir. Zeus’un ken disi de alisilmis bir insan gibidir. Kin ve hasedi var, spor yapar, düsmanlik yapar, fikrinden vazgeçer, sözünden cayar. (Zeus, Promethous’u zincire vurdu, sonsuza kadar ayaklarindan zinciri çikarmayacagina yemin etti. Sonra, Herkül rapor vermek için Misir’dan Yunan’a dönecegi sirada Kafkas daglarina da ugradi. Promethous’u zincirli gördü. Zinciri okla vurdu ve Promethous’un ayagindaki zinciri açti. “Bunu Zeus baglamis” dediler. ‘Hata etmis” dedi:

Sonra Herkül Zeus’un istedigi herseyi yapmak için Atina’da bekledi. Zeus, Herkül aleyhine yapilacak her isi faydasiz ve so nu belli olmayan bir savas olarak gördü. Böylesi bir kahramanla saka yapilamayacagini anladi! Promethous’un serbest birakilma sina razi oldu. Ama yemin ettigi için, zincirin bir halkasinin aya ginda kalmasi gerektigini söyledi. O da kabul etti (kadinin erke ge karsi bir çesit köleliginin isareti olan halkanin buradan ortaya çikmis olmasi muhtemeldir.)

Bu hikâyede Yunan mitolojisinin en büyük tanrisinin ve di ger tanrilarin ruh halini iyice tanimak mümkündür.

Yunan düsüncesinde de diger her din gibi, âhiret ve gayb alemi vardir. Ama bu., maddî dünya ile sirt sirtadir.

Tabiat ötesi gökyüzü mevcuttur. Tanrilar, ruhlar, mücerret-likler vardir, ama tam bu gökyüzü tavaninin arkasmdadirlar. Tanrilar vardir, ama daha çok millî kahramanlar gibidir-Bunla rin keramet ve mucizeleri, meselâ Rüstem, Zal vb. kahramanla rimiz gibidir. Yunan tanrilari insan benzeridir, dogudaki gibi gerçek, yüce, mutlak, akil ve vücut ötesi anlamda degildir. Yu nan düsüncesi, Tanri’yi küçültüyor insana daha çok yaklastir-154

mak istiyor. Dogu düsüncesi ise, insani büyük ve en büyük ya piyor, insani tanrisina götürmek istiyor. Bu her iki düsünce de dinidir. Ama birbirlerine tamamen karsidirlar.

Yunan’da iTfanî duyguya sahip olan ve yüce tabiat ötesine inananlardan biri Pisagor, digeri de Eflâtun’dur. Her ikisi de do gunun etkisi altindadir ve dogulu görüse sahiptirler. Daha Önce de söyledigim gibi Yunanli görüs (batili görüs), dar bir görüstür. Ama Yunan’m fikrî ve felsefî yönü çok derindir.

Yunanli kudret ve akli, genis ve yüksektir, hakikat ve aski ise çok asagilik ve azdir. Bu yüzden eger Dogu ve Batiyi iki fikir tarzi olarak birbiriyle karsilastirmak istersek sunlari söylememiz gerekir:

Doguda, ruh, daima varlik alemindeki hakikat ve aski ara maktadir. Insan ile Allah ve gayb arasinda bir >liski bulma çaba sinin pesindedir. Asagi olan ile yüksek olanin iliskisi, avare ile siginilacak yerin iliskisi, muhtacin hakikata olan ihtiyaci, susa-misin suya olan ihtiyaci seklindedir. Bati düsüncesinde ise raki bin rakip ile olan iliskisi seklindedir. (Küçük rakip insandir, bü yük rakip ise Tann’dir) Bilen ile bilinen iliskisidir. Bâtili âlim Ask ve tanima ile degil, belki hile ve akillilikla tabiat kuvvetleri ni istihdam eden bir ihtiyaç sahibidir.

Dogulu dünyayi karmasik bir muamma seklinde görüyor. Hakikatlardan olan yansima ve yagan esrar ile kalbi daima bu yagmurun altinda muzdarip ve susamis duruyor. Halbuki Yu nanli dünyayi birkaç unsurun yaptigi çok sade bir teskilat ola rak görüyor. Kolayca taninabilecek, arastirabilecek bu dünyaya ait ve maddî ihtiyaçlarin yardimlariyla giderilebilecegi bir tes kilat.

Bu yüzden orada kudret iktisadidir. Maddî hayat hep ilerle mistir, ama duygu hakikat ve ask daima sinirli kalmistir. Burada (Dogu’da) irfan, insanî duygu ve Insanin gaybî, olaganüstü ve. mucizevî bir ayna olarak yeryüzünde zuhuru ve sürgündeki bir ilâhi varlik olarak telakki edildi. Gerçi maddî ve sosyal hayat da ruhun bu atlama ve uçusunun etkisi altinda gölgede kaldi.

Batida sehrin idarî düzeni, “politik’tir. Batili; sehrin beledi ye baskanindan istiyor. Batili hükümet; ülkeyi, belediye baska ninin sehri idare ettigi gibi idare ediyor. Yani yasayis, düsünce ve sosyal iliskilere bii-dereceye kadar oldugu gibi bakiyor. O da güzel idare etmek ve güzel korumaktir. Bu görüsün esasi nede niyle Yunan demokrasisi gelisiyor. Avrupali hareketlerin ve tes kilatlarin yönü demokrasiye dogrudur.

Çünkü demokraside seçmenler vardir, seçilen ve seçilmis olan en iyi yöneticiler bütün seçmenlerin isteklerini celb edecek kimselerdir. Bu demokrasi fikri ile uygundur, hem Yunan’da hem Roma’da hem de modern Avrupa’da meydana geldi. Ama doguda siyasettir, eyer kabul etmeyen, dizgin almayan asi tayla ra dizgin vurma anlaminda, onlarin yumusatilmasi, terbiye edil mesi ve necip yapilmasidir. “Siyaset” (Politik kelimesinin mua dilidir (Politic=sehir kökendendir, Yunan toplumunun ve sehri nin, idare tarzi anlamindadir). Ama tam bir dogulu görüsle, üzerindeki dikta ve halkin egitilmesi liderliginin her ikisi de si yasettir. (Bunlar iki zit boyut ama, her ikisi de yönetme seklidir. Biri, digerinden suiistifadedir). Batinin hükümet ve siyasî görü sü;24 çogunlugun istedigi esasa göre halkin demokratik sekilde yönetilmesinden ibarettir. Ama dogulu görüse göre hükümet, rehberlik eden, degerleri degistiren, halki terbiye eden, yikilmis sosyal iliskileri ve gelenekleri degistiren toplumu hazirlamak için fertlerin tekâmülünü saglayan devrimci bir kudrettir. Onla ra kilavuzluk eder, onlari diger bir menzil basina diger bir duru ma, diger bir vasfa yöneltir.

Batili görüs, mevcut durum muhfaza ediyor. Asayisi ve da ha çok faydalanmayi arttiriyor. Dogulu görüs ise; hidâyet, terbi ye mevcut durumu istenen tarafa dogru degistirme esaslari üze rinde dönmektedir.

Batida görüs, toplumun çevrilmesi esasina göredir. Sehrin idaresi halkin sahip olduklarina ve istediklerine göredir. Iyi yaSamak isterler, hayatin asaleti esastir, asalet toplumdandir. Do—

24-Siyaset; zorlama, binis için tayin egitilmesi, kavramsal anlamiyla halkin bir hedefin esasina göre egilimi ve degistirilmesi.

guda asil olan toplum degil ferttir, hakikat gönülde gizlenmistir, bu ferdin asaletinin isaretidir.

Eger doguda toplum asalet kazanmissa bu yine ferdin asa letinin hatiri içindir. Biri bir sahsi öldürürse bütün halki öldür müs gibidir. Bir ferdi ihya eden ise, bütün insanligi yasatmistir. Kur'ân, ferd unvaniyla asaleti insana veriyor, topluma karsi olan ferde degil.

(Yanlis anlasilmasin topluma karsi olan ferde degil, toplum daki ferde asalet veriyor) Ferdin toplumun asaleti gölgesinde yok olmasini önlemek istiyor. Ferdin reddedilmesini önlemek istiyor. Belki asaleti insanî ferde "ben'ler"e verip, sorumlulugu "ben'ler"In omuzuna birakmak istiyor. Degisme ve devrimi, fert fert insanin içinde alevlendirmek istiyor. Eger topluma asalet verilmis olursa, bunun fertlerin hür olarak gelismesi için olmasi gerekir; topluma asalet verme ugruna bütün fertlerin kurban edilmesi için degil.

Bütün peygamberler ayni zamanda getirdikleri dinin esasi na göre insanî bir toplum meydana getirmenin pesinde olmus- | lardir. "Kalb"e, "ruh"a, "sana" diyorlar ki:

"Ayaga kalkiniz, degisiniz, bu Yunanli ve batili kaliplarin çerçevesinden, bu egosantrizmden, mutlak tarafina dogru uçu nuz." Bu, dogulu fikrin sona erisidir, nihayetinde de Islâmî fikir vardir. Islâm insani mutlak olana çagiriyor.

Eger dogulu ve batili görüsleri birkaç kelimeyle açiklamak istersek, "hayat" i iki nokta olan, dogu ve bati olarak görmemiz gerekir.

"Bandra" Eski Yunan'da diyor ki: Hayat bahçesi, açan iki gülden fazla birsey degildir: Basan ve söhret.25

25-Kuzey Tahran'daki cafelerde bir kahveyi yedi tümene içip, sonra da fakirin talihsizligi ve fakirlik hakkinda siir yazan küçük burjuvazi sairlerinden biri olan "Tehranî kendisinden hayatiyla ilgili bir siir almaya gelen Mezinan'li bir zaval-liva söyle demisti: 1 Hayat bir güldür.. Haya! bir bagdir…"

Bu degisen beyitlerin devamim d.i okumak isteyince zavalli köylü diyor ki- "Be nim karim ölmüs, oglum gençligim gitmis Senin için hayat zorunlu olarak rengarenk güllerden bir bagdir."

Buda diyor ki: “Maceradan geçerek, hayata dönmek26 In sanin döktügü gözyaslari bir araya toplanirsa yeryüzündeki bü tün okyanuslarin suyundan daha fazla olacaktir.”

Bütün bu eziyet, Dogulu ruhun esasidir. Eziyet, madalyo nun bir yüzüdür. Diger yüzü de asktir. Bu eziyet yüce oldugu kadar, yer ölçüsünden. Yunan ve Bati egosantrizm görüsü ölçü sünden daha yüce ve daha yukaridir. O ölçüde de ask, kudret, risâlet ve madde ötesi yücelige sahiptir.

Ama imanî ruha bagisladigi büyüklük ve harekete karsilik bir kurban da vermistir. Bu, maddî hayat ve maddî medeniyet olmustur.

Dogulu ruhun daima pesinde oldugu bu yüce ask, insana bütün bu a/.amet ve ilâhî yüceligi bagislamistir. Insani tanrilara dogru veya tevhid dinlerinde Allah’a dogru çekmektedir. Bu yüce ask halkin hayatini, açligi, zaafi ve ekmegi çogunlukla unutmustur.

Dogulu dinlerden, sadece Ibrahimî gruptaki dinler, ruhu dar çerçeveden kurtarabilmis (riyazet ve ekmek yememekle de gil) melekut tarafina uçurabilmislerdir. Digerlerine ekmek ver mek ve digerlerinin ekmegi için açliga tahammül etmek çabasi da (bir nevi riyazettir) ruhun kurtulusunu temin ediyor, insanin Allah’a dogru uçmasini sagliyor.

2b-Buda’nm tenasühe inandigini biliyoruz. (Gelecek oturumda bu konudan bahsedecegim.). Buda diyor ki: “Insan Öldükten sonra ruhu tekrar baska bir be dene girer. Daima gider ve geri gelir.” Buna “Karema” vani tenasüh dolabi (dö ner çark), diyor. Bu, insanin mübtelâ (âsik) olusudur. Ű\i ahmakça devirden ve sbe;, dönüsten kendini kurtarmak gerekir. Bütün dinlerde ve dinimizde olan bir kurtulus. Ama Budizm dininde insanin tutkusu, gidis ve bu hayata geri dönüs Seklindedir. Hepimizin mübtelâ oldugu kader gibi bir kader. O, tenasühe inani yor, biz ise buna inanmiyoruz. “Buda”, hayati söhret ve basari diye açilan bir Sülün buludugu bir baga benzetenlere, Francis Baron ve ondan da önemlisi Ba tili görüse karsi diyor ki: Insan, kudreti ele almak için gelmistir.” Düsünceleri, jiep hümanistçedir. Günlük adi hayata karsi, siddetli bir aci düsünce ve insanî bir eziyetle. Dogulu ruhu takatsiz birakip yoran çok büyük ve derunî bir baska güzü yasli ve dertli konusur.

BESINCI DERS

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

Dogu ve Bati dinlerinin ortaya konulmasinda alt yapi unva niyla Dogulu ve Batili görüsün müzâkeresi:

Medeniyet asri dinlerinin dönemine giris için, Dogulu gö rüs ve Batili görüs diye iki görüsten bahsettim. Medeniyet asn-na giris sirasinda kültür ve medeniyetler tarihinde bu iki görüs elle tutulur degerdedir. Simdi de sözkonusu olan bu iki gö rüstür.

Önceki oturumda Dogulu görüs usulü ve Batili görüs usulü adiyla, psikologlar, medeniyet bilimciler ve antropologlar ara sinda sözkonusu olanlari arzettim, ki bunlar alt yapiyla ilgiliydi. Dogu ve Bati dinleri için arz edeceklerim de alt yapiyla ilgili ola caktir. Binâenaleyh bu bölümde din adiyla -doguda ve batida-arz adecegim seyi sizin, kendine özgü dogulu görüs ve batili gö rüsün esasina göre karsilastirmaniz gerekir. O özellikleri bu din lerde olan özelliklerle tartiniz. Bir dinin dogulu ve batili olmasi nin belirgin özelliklerini çikariniz.

Medeniyet asri dinlerine giris için, dogudan basliyoruz de dim. Zira medeniyet doguda baslamistir. Ister istemez mede niyet devrinin büyük dinleri de doguludur.

Medeniyet Döneminin Baslangicinda Bati, Daha Üstün Olan Dini ve Büyük Kültürü Dogudan Aldi

“Niçin bütün dinler Dogu’da ortaya çikmistir ve bütün pey gamberler Dogu’da zuhur etmistir; Bati dine sahip olmamistir?” diyenlerin sorusu tarihten habersiz olmalarindan kaynaklanan bir sorudur. Çünkü dinler asla sirf Dogu’ya özgü olmamistir, Kur’ân-i Kerîm’in açikça anlatmasina ve ayrica dinlerin tasdiki ne göre bütün milletler ve ümmetler dine sahip olmustur. Hatta çesitli dinlere. Avusturalya vahsileri, Kuzey Amerika kizilderilileri, Dogulu ve Batili toplumlarda fark etmiyor; hepsi dini ol mustur.

Dünyada daha çok mensubu bulunan dinler niçin Dogulu peygamberlerin dinleridir? Büyük medeniyet ve kültür, Do gu’da basladi da ondan. Medeniyet döneminin dini de insanlik medeniyetinin çesitli boyutlari gibi -edebiyat, felsefe, yasam ve hukuk düzeni gibi-Dogu’dan Bati’ya gitti. O halde Bati dinsiz degildi ki, dini Dogu’dan alsm. Kendisi de din sahibiydi. Ama dinleri, medeniyet ve kültür dönemine uygun ola yan ilkel din ler gibiydi. Bu yüzden bati medeniyet asrina giriste Dogu’dan aldigi medeniyetin diger yönleriyle birlikte, dini de aliyor ve kendi ilkel ve bedevi dinlerinin yerine geçiriyor.

Bati Medeniyetinin Etkisi Altindaki Dogulu Aydin

Dogunun kendisi -Iran, Ortadogu, Uzakdogu, Yakindogu; Asya ve Afrika-filozof, sanatkâr ve edebiyatçi sahibi degil mi dir? O halde niçin aydinlar Batinin felsefe, sanat ve edebiyat mekteplerinin etkisi altida kaliyorlar? Çünkü medeniyet, simdi Batidadir. Bati medeniyeti daha ileridir. Biz kendiliginden tele vizyonu onlardan aldigimiz gibi, hukukî ve sosyal düzeni, felsefî mektep ve görüsleri de onlardan aliyoruz. Bu filozoflarin daima Bati’da oldugu, Dogu’da filozof ve felsefenin olmadigi anlaminda degildir. Hiç süphesiz Dogu’da da filozof ve felsefe vardir. Ama kültür ve medeniyetimizin diger boyutlari düze yinde çaresiz olaTak daha üstün bir medeniyete muhtaciz. Tipki daha üstün medeniyetin maddî meselelerini aldigimiz gibi, da-160

ha üstün medeniyetin ruh ve görüsünü de aliyoruz ve onun et kisinde kaliyoruz.

Biz bugün Bati medeniyetinin etkisi altindayiz. Tabii olarak ayni zamanda Bati felsefesinin de etkisi altindayiz. Ceçmiste Ba ri, Dogu medeniyetinin etkisi altindaydi ve haliyle daha üstün olan dinin de etkisi altindaydi.

Bu yüzden büyük dinlerin tarihine Dogu'dan ve en eskile rinden baslamamiz gerekir.

Bütün Dogu'da hükmetmis olan büyük dini, kültürle ve manevî mektepleri tanimak için Dogu kültür ve medeniyeti bir giristir. Bu kültür ve medeniyet iki kaynaga sahiptir. Biri Mezopotamya (Beyne'n-Nehreyn) ve dallari, digeri ise Hind ve dalla ridir. Büyük ve derin Hind dinlerine ve kültürüne geçmek için Çin iyi bir giristir.

ÇIN

Çin'in Ilkel Dinleri

Çin de diger bütün milletler gibi bir bedevilik dönemi geçir mistir. Kabile ve ilkel toplumlar döneminde Çin dinleri ister is temez bedevî dinler olmustur. "Totemizm","Tabu", "Mânâ", "Fe tisizm" ve "Animizm" de bedevî dinler için bahsettigim mesele ler, Çin medeniyeti için de geçerlidir. Yani Hz. Isa'nin dogu mundan bin-ikibin yil önceki bedevî ve ilkel Çinliler, Ruha Tapicilik, Fetiizm, Tabuizim ve Totemizm gibi dinlere sahipti. Bu yüzden belirgin bir sekilde bu döneme girip, incelememiz ge rekmez. Çünkü bedevî dinleri genel olarak taniyoruz ve Çin'in bedevî dinlerini onunla kiyas edebiliriz, karsilastirabiliriz.

Çin'in Yüce Dinleri

Çin dinleri, bir asamada, yüce bir mektebe ve üzerinde iyice düsünülmesi-mümkün bir sekle dönüsüyor. Bunun, medenîlesme döneminin dinleri olarak isimlendirmek mümkün olabilecek meshur ve belirgin iki din seklinde zuhur ettigini gÖT—

inekteyiz. Biri “Taoizm”dir. Çin’in en esasli görüsü ve en büyük dini.

Biri de “Konfüçyüs” mektebidir. Aklî bir fikir mektebi, kül tür ve Çin dini unvaniyla bir sonraki islah ve reform devresini gösteriyor.

ÇINLI BAKIS: Tao’yu, Çin’in derin ruhunu, ince dinî ve felsefî görüsünü tanimak için Çinli bakisi tanimak gerekir.

Çinli’nin bu dünyaya bakisi kendine özgü bir bakistir. Renkleri ve sekilleri tanima çesidi, tabiat esyasi ve insanla ilgili anlayis sekli Çinli’ye özgü bir renk tasir. Sanatinda, dininde, fel sefesinde, hukukunda, tarih ve toplumunda belirgin olan bir renk. Çinli’nin sahsiyeti olan bir renk…

ÇINLI RUHUN ÖZELLIKLERI: Tezat, Çinli ruhun belirgin özelliklerinden biridir. Bu milletin ruhunda belli olan tezat, bü tün sari irkla ilgili bir tezattir. Çin ulusunun tarihinde zuhur et mis ulan, en yüce ve en gelismis irk cilvelerinden biridir.

Çinli ruh, iki zit cilveye sahiptir. Bir taraftan savasçi ve cengaver olusu ki bu özellik bütün tarih boyunca meydana gelen olaylarda açikça göze çarpar. Sari irkin tarihi boyunca olan sa vaslara, bu ulusun katilmasi bu ruhu anlatir. Uzakdogu’da yine san irktan olan, Mogailarin saldirisi geçmisten bugüne devam eden çesitli mücadelelere -çesitli boyutlariyla bu son otuz, kirk sene zarfinda olan olaylar-ve Japonlarin ikinci dünya savasi si rasindaki savaslari bu ruhun görünümleridir. Çinli savasiyor. Bunlar mücadelede ve savasta kendine özgü bir özellige ve gö rünüme sahiptir. Bu özellik ve görünüm Çinli ruhtan kaynak lanmaktadir. Çok siddetli bir sertlik, ölümü hafife alma ve kani kolay görme özelligi.

Diger taraftan Çinli ruh, insanin en ince, en hassas görü nümlerine sahiptir. En güzel ve en Ince siirsel, ahlâkî ve irfani durular, tasviri imkânsiz bir hayret ve siddette Çin siir ve sana tinda belirmistir. Bunlar, sefkatli ve hassas Çin ruhunun neti cesidir. Çin sanatinin belirgin özelliklerinden biri zerafettir. Minyatür, zarif Çin sanatinin bir dalidir. Çin musikî ve siiri, hâlâ insanligin en güzel musikî ve siirlerinden biridir.

Bu iki zit ruhun belirmesini saldirgan Mogollarin kaderinde görürüz. Iran'in istila ettikleri zaman diger her yer gibi her tarafi yildirim gibi yakip yerle bir ettiler. Kabaligi, acimasizligi son haddine vardirdilar. Ama henüz bir nesil geçmisti veya geçme misti ki tarihimizin en yumusak, en muti, en arif hükmedenleri ne dönüstüler. Cengiz, Muhammed Hudabende oldu; seccade ve mihraptan zorla kalkip siyasetine vakit ayirabiliyordu.

Koyuna dönüsen bu vahsi kurtlarin (Mogollarin) irfan ve tasavvufa ilgi duymasi -gerçi Mogollarin bu ilgisi komplolardan ve siyasî garazlardan arinmis bir ilgi degildi- Çinli ruhun hasas ve ince yarisini göstermekte. Kaba, sert ve agir olan diger yarisi ile mükemmellesmektedir.

Alman sairi Haine'nin deyimiyle: "Hülagu, bir sehre vardi ginda katliam yapiyor, sehri atese veriyordu. Alevlenmis bu se hirden ayrildigi zaman bir subayindan veya askerden soruyor du: Bu sehrin adi neydi?" Bu ayni adam, her sehirde, her isten önce mezarliga gidiyordu ve mezarlara saygi gösteriyordu. Bu durum bir arifin durumudur, hunhar bir bedendeki irfanî bir ruh.

"Haine" güzel bir siirinde Hülagu'nun kabirlere olan ilgisine isaret edip söyle diyor: "Taves'e gelince burayi mezarliga çevir di, Firdevsî'nin mezari basinda durdu, kabrin üzerini kaldirma larini istedi. Kabrin üzerini kaldirdilar, kirmizi gül ile doluydu. Sonralari Uzakdogu'da Cengiz'in kabrinin basina gitti. Kabrin üstünü kaldirmalarini istedi-Kaldirdilar; kan ile doluydu."

Çin Ruhunun Diger Özellikleri

Milliyetçilik:

Milliyetçilik ve kavmiyetçilige siddetli yönelis, Çin ruhu nun diger özelliklerinden biridir. Öyle ki bu kavimden olan bazi uluslar uluslararasi olmalari ve insanliga ilgili duymalarina rag men gurur kaynaklan yine Cengiz'dir. Cengiz'i tarihte kudret ve gururu yaratmis biri olarak görürler.

Sonralari dinde de kendini gösteren Çinli ruhun birbirine bagliligi, onu çok milliyetçi ve kendine tapan bir ulus yapmistir.

Öyle ki milliyetçilik, geçmise yönelis ve taassup bu kavmin ulu sa! ve geleneksel sosyal Özelliklerinden biri olmustur. Bütün ta rih boyunca bu böyle olmus ve olmaktadir. Çinli ruh, ayni za manda evrensel ve insanî bir yönelis felsefesine de sahiptir. Bu yüzden Avrupali sosyologlar ve antropologlar bugün bile Çinli ve sari irktan olan Marksistler!, Sari Marksistler, Arif Marksist ler veya Sofi Marksistler olarak adlandiriyorlar!

Bu, onlarin irksal özelliklerini materyalizmde bile koruduk larini gösteriyorlar. Bu sebeple bunlar uluslararasi milliyetçiler dir. Bu simdi de görülen bir çeliskidir. Onlarin materyalizmleri kendi uluslarina özgü bir materyalizmdir. Hümanizme kendi uluslarina özgü rengi vermislerdir.

Tabiata Yönelis:

Çinli ruhun çeliski üçgenini tamamlayan boyutlardan biri de Çinli'nin tabiata yönelisidir (natüraIizm). Ama Çin natüraliK-mi, Bati natüralizminden farklidir. Natüralist Avrupali, hissedi lenlerin düzeyinde; dokunulan ve fayda getiren tabiatin üzerin de kalip bunun disindaki herseyi inkâr ediyor. Ama Çinli, maddî tabiatin ortasinda irfanî ruhu ve dinî idealizmi görüyor ve buluyor.

Çinli ruhunda bu çeliski çok büyük ve önemlidir. Bu çeliski, esrarli Çin ruhunu tanimanm anahtaridir. Iran'da hatta Avru pa'da biri hayattan, iktisat ve maddiyatin gürültüsünden maneviyata siginmak istedigi zaman, bir magaranin kösesine, bir evin kösesine veya bir mabedin kösesine kaçiyor. O tenhalik ta kendi iç dünyasina daliyor ve riyazete çekiliyor. Ama Çinli, maddî sosyal ve iktisadî hayattan kaçtigi zaman, tabiatin ortasi na ve tabiatin kucagina sigmiyor. Tabiat onun için tabiat oldugu gibi, ayni zamanda tanridir. Ayni zamanda tabiat ötesinden bir cilvedir. Onun için tabiat, ayni zamanda ruhun madde olma sidir.

Bu yönelisin etkileri Çin resim, edebiyat, sanat, heykeltras-Iik ve kültüiünde belirmektedir.

Çinli Sairlerin Deyimiyle Çinli Ruh

Çin'in ve belki de dünyanin en büyük sairi "Su YI" hayattan, heyecandan kargasadan kaçti. Ama zaviyelere ve tekkelere sigi nan ariflerimizin ve sofilerimizin aksine dedi ki: "Yasayis, heye can ve hayatin serrinden, bu sehirden ve kizgin duvarlarindan kaçmayi seviyorum. Tabiatin kucagina, hiç ayak degmemis, hiç bir gözün görmedigi bakir ormanlarin kalbine dalip gitmek isti yorum. Orada iri soguk çigleri tan vakti içmek istiyorum. O za man sefkatli ellerimle avlanayim. Ama bütün ömürleri boyunca korku, ürkeklik görmemis olan kuslari öldürmek için degil. Hiç bir insan ayaginin ulasmadigi ve tahrip edemedigi yerde kuslari sefkatli avuçlarima alayim, sefkatli nefesimle kanatlarina üfleye-yim, ki telekleri belirsin…"

Hayattan kaçan, kendine geri dönen tabiata sigman adamin terennümü siir midir, felsefe midir? Din midir, irfan midir? Maddiyat midir, ruhaniyet midir?. Bunlarin hepsidir.

Anlamak için çaba göstermek gerekir.

Çinli Sairin Azametli ve Arifane Ölümü

Sair'in ölümü de böyle arifçe ve yüce olur. BIr aksam vakti, bir nehrin kenarindan geçiyordu. Cosku ve cezbe halindeydi. Adam nehrin kenarindan geçerken gözü Ay'a ilisti. Ay çiplak olarak suda yüzüyordu. Adam durdu. Bir süre Ay'in sudaki çip lak endamini seyretti. Heyecanlandi. Ay'in sudaki el ve ayak çarpmasinin sesini iyice isitiyordu. Ay yüzüyordu. Dalgalar bir birine çarpisiyordu. Kulaga gelen musikî, Ay'in geçekten suda yüzdügünün alâmeti idi. Adam bir süre düsünceye dalarak sey retmeye basladi. Cezibeye kapildi. Kendinden geçti. Çilginlik ve cinnetle karisik bir sevkle Ay'in kucagina atladi; akan nehrin eteginde Ay'ini kucagina aldi. O kadar sikti ki, suya batti ve öldü.

Bu, Çinli'nin tabiata bakisidir. Bu bakis onun felsefesinde ve dininde vardir. Minyatür, siir ve romaninda da bu vardir.

Çinli Ruh'un, Siir, Roman ve Minyatürde Yansimasi

Sonralari Iran'da daha çok tekâmül eden Çin minyatürü çok modern bir ressamliktir. Gogen, Van Gogh ve benzerlerinin ar zu ve iddia ettikleri resim.

"Su" diyor ki: "Biz empresyonistlerin ressamlikta veya ro manimizda, tabiata fazla girdigimiz dogrudur. Bizi, maddî esya yi çok düsünüyorsunuz diye kiniyorlar!" Öyle ki empresyonist lerin romanlarina ve resimlerine baktigimiz zaman, tasavvufun bir oda düzenim ondaki bütün esyayi tasvir ettigini görürüz. Duvar böyîe idi, perde söyle idi. Soba burada ve su sekilde. Otu ran sahis burada oturuyordu, bu elbiseyi giyinmisti. Eli böyley di, basini saga veya sola egmisti, söyle bakiyordu…

"Su" tenkidçilere cevap veriyor: "Bütün bu maddî hayati ve dogal isaretlerin parçalarini açikliyoruz diye bizi tenkit ediyor lar. Meselâ, bizim resimlerimizde ati dikkatli bir seklide tarif et tigimiz, niteledigimiz dogrudur. Ama bu at tavlada olan at de gildir. At arabasina veya faytona bagladiklari at da degildir. Yeryüzünde ve gökyüzünün altinda olmayan bir attir. Bu olan bir at degil, olmasi gereken attir. Benim

yarattigim bir attir, tabi atin yarattigi at degil.”

“O halde, empresyonizm esyayi, resime ve romana sokuyor. Ama oldugu sekilde degil, belki sairin, yazarin ve ressamin ol masini istedigi sekilde. Bu sadece atin tabiattan alman küllî cev heridir.”

“Yeryüzünün, dünyanin gögü mavidir. Ama izdirap atesin den yanan benim veya sanat eserimin kahramani için mavi gök, dertsiz ve anlamsizdir. Izdirabimizi ve perisanligimizi söylemis olmak için gökyüzünü san tavsir ediyorum. Tabiatta san gök yoktur. Ama empresyonist sanatkâr böyle bir gögü yaratiyor.”

Modern resim, roman veya siir ekolü esyada olan anlami kesfediyor, yaratiyor ve esyaya anlam kazandiriyor. Bu, minya türün yaptigi bir istir.

Minyatürde bazen mevcut insanlarla bir benzerligi olmayan insanlar görüyoruz. Bu ressamin dogal insani çizemedigInin isa—

reti degildir. Belki büyük ressam felsefesince, böyle insanlari çizmekle bir amaci hedeflemektedir.

Minyatürlerde bazen bir nehrin mor renkle tasvir edilmis oldugunu görüyoruz. Hiç süphesiz ressam da bizim kadar neh rin mor olmadigini biliyor. Ama eger simdiki elestirmenler ol saydi, gazetelerde “ressam, nehrin renginin mor olmadigini bili yor, ama mor renkli bir nehir istiyor. Tabiatta olmayan bir nehir.

Minyatürde esya, oldugu gibi degildir. Belki ressamin ol masini istedigi sekildedir.

M.Ö. Altinci asra ait minyatürde bu dönem, Çin ressamligi nin ilkel dönemidir. Ressam sari bir gökyüzü tasvir etmistir. Bu, günesin yakiciliginin siddet ve hararetinin gösterilisidir. Ama yeryüzü kar ile kaplidir, agaçlar kristal görünümünde ve kisin kalbi gibidir. Gökyüzünde temmuz günesi yeryüzünde kis kan ve agaç.

Ressam bu çeliskiyi bilerek ve isteyerek yapiyor. Tabiatta olmayan ama onun ruhunda olan bir çeliski. Kendi ruhunun çe liskisine disarida bir canlanma kazandirmak istiyor. Minyatür-sel bakis. Çinli’nin tabiata bakisidir ve gördügü tabiattir; Avru pa li’nm gözüne görünen tabiat degildir. Avrupali tabiati oldugu gibi, fizik ve kimyanin açiklayabildigi sekilde taniyor. Ama Çin li, tabiati kendi renginde ortaya çikariyor. Seklini tabiata bagisli yor; tabiata diger bir boyut veriyor, onu istedigi sekilde yapiyor, oldugu sekilde degil-Bu yüzden Çinli bakis, felsefede de böyledir. Irfan ve derin tasavvufa sahip olan bir tabiatçiliktir.

TAOIZM

Çin bakis ve kültüründe üç asil vardir. Bunlar ayni zaman da “Taoizm” mektebinin temelleridir. Taoizm Çin’in büyük bir mektebidir, (ikinci defa yine söylüyorum, dinlerin ortak esasla rini tekrarlamiyorum; kendiniz yöntemi bulup bahsettigim bu mektebe tatbik ediniz.)

Birincisi; vahdeti vücut:

Tabiatta ve varlik âleminde birligi öngörür. Bu yüzden Tao izm, Çin'de vahdeti vücudu savunan en bariz ve müsahhas ekollerden biridir. Ay, yildiz, yer, gök, maden, su, insan, kötü, iyi, hayvan ve cansiz varliklar çokluktur. Hepsi ayri ve çesitlidir. Ama Çinli hemen ve baslangiçta, M.Ö. ikibin yil kadar önce bu ihtilaflarin altinda ortaklik ve bu çokluklarin altinda birlik gör müs ve aramistir.

Çinli, bir insani, bir insani öldürdügünü, diger bir insanin, bir insan yolunda kendini feda ettigini görüyor. Bir deprem ge lip sehri yok ederken, yagmur yagip ovayi yesillendiriyor. Bun lar tezattir. Çinli'nin, tabiat ve insanda gördügü tezat. Insan ve tabiatta niçin tezat oldugunu anlayamiyor. Ama tabiat ve insan da, bütün hareket, degisim ve dönüsümlerde olan bu tezati gö rüyor, adaletsizlikleri hissediyor. Buna ragmen hepsinde bir bir lik ve düzen görüyor. Bir zerrede, bir yaprakta, bir haserede, bü tün yeryüzünde ve gökyüzünde bir birlik görüyor: Dünyaya ha kim olan bir nizâm.

(Bu konuya bütün dikkat ve ilginizi vermenizi rica ediyo rum. Bu konu her ne kadar yorucu görünüyorsa da, özellikle Hordâd'm son cumasi olsa bile.37 Bunun anlasilmasi ile hem Do gu irfani anlasilmis olur; hem de materyalist ve diyalektik Bati felsefesi. Bu yorgunluga tahammül etmekle, bir yildan sonra, bir is yapabildik diye iddia edebiliriz. Yoksa faydasiz, neticesiz an larla devami olmayan çesitli heyecanlarla gönül eglendirmis oluruz. Bu durumda da, gelecekle bir isimiz kalmamis olur).

Evrende olan bu düzen, tezat, birlik ve çoklugu Çinli nasil Çözümlüyor?

-7- Ögrenim döneminin son günü anlammda.

YANG ve YIN

(Çin Düsüncesinde Olumlu ve Olumsuz Kuvvet)

Çinli diyor ki: Bütün esya, sahislar, ruhlar, tabiatin bütün maddî veya manevî isaretleri iki kuvvete sahiptir.

“Yang” fail bir kuvvettir, erkek bir kuvvettir, olumlu, yapici ve yukari giden bir güçtür. Yin, olumsuz, edilgen, kabul edici, etkilenen ve disi bir güçtür.

Günes, yere yansiyip parliyor. Yagmur, yere yagiyor, yeri ve yesiilikleri yesertiyor. Isik ve yagmur gönderen gök Yang’a sahiptir. Yagmuru, isigi ve günesin sicakligini kabul eden ve ge be kalan yeryüzü ise “Yin”e sahiptir. Yang -gök-ve Yin -Yer-“in toplamindan bir dogum ve sonuç meydana geliyor. Bu, yesilliktir.

Hareket eden nehir Yang’dir, rutubeti kabul eden sahil ise Yin’di. Nehrin kenarindaki yesillikler ve agaç ise bu ikisinin ne ticesidir.

Bütün mevcutlar, hatta ruhlar, mücerret varliklar, gaybî varliklar “Yang” ve Yin” sahibidir.” Melekler “Yang”, Cinler ise “Yin” sahibidir.

Bir insanin hareketleri de böyledir. Ayaga kalkmak Yang’dir, oturmak Yin’dir. Varlik âlemi bütün isaretleriyle “Yang” ve “Yin” savasinin sahnesindedir. Bütün fertler, madde ötesi bütün ruhlar, bütün hareketler ve olaylar, bu savasin neti cesidir. Bu ikisi arasindaki savastan, yeni esya ortaya çikyor.

Sabitlik ve Degisine Nazariyesi Doguya mi Batiya mi Ait?

Bu görüsün esasini, düsünme tarzini ve özel mantigini, Av rupalilar kendilerine mal ederler. Diyalektik mantigi kendilerine ait biliyorlar. Halbuki dogulu görüsün temelidir. Avrupalilar -özellikle yeni sosyologlari-daima diyorlar ki: “Dogulu sabit dü sünüyor, sabit fikirlidir. Yani her isaret ve hersey için, mantigin da bir kisim özellikler sayip, tarif ediyor. Meselâ, diyor ki: “Madde böyledir, insan söyledir. Yerin tarifi budur, gökyüzü-

nün tarifi sudur. Bu tarif kötüdür, o tarif iyidir. ‘Kin’in böyle bir tarifi var…” Hersey ve herkes için sabit bir tarifi vardir, öyle ki bunlarin, hep sabit isaretler ve sabit hakikatlar olduguna inani yor. Halbuki biz Batililar, onlarin inaniyoruz. Hersey, her an baska bir esyaya dönüsme halindedir. Kalici olmayan gerçekler olup, olma, dogma ve ölüm halindedirler.

Bu nedenle dogulu mantiksal düsünüyor (sabit mantik an laminda), batili ise diyalektiksel. Bu yüzden yasantisi hareket ve degisim halindedir. Herseyin seçilebilecegini ve yok edilebilece gini düsünüyor. Insanda degistirme gücü vardir. Halbuki dogu lu herseyi ezelî ve mukaddes biliyor. Degisme imkânim düsün meksizin teslim oluyor.

Batili, herseyi itibari ve degisim halinde biiiyor. Herseye saldiriyor ve yok ediyor yapiyor ve egemen oluyor. Ama dogu lu viran eden ve yapan biri degildir; sabit düsünüyor.

Bütün bu buyruklar dogrudur! Ama, tam aksi dogrudur. Çünkü sabit mantik, Aristo’ya aittir ve Hicrî üçüncü asirda Islâm kültür tarihinde Islâm adini da alarak ilim çevrelerimizde ‘îslâmî Mantik’ adiyla tedris edilmistir.

Islâmî fikir ayri birseydir, Islâmî ilimler ise daha baska birseydir:

Bir ögrenci: “Diyorlar ki, “Kur’ân’da dünya öküzün boynu zu üzerindef!) boynuz öküzün üzerinde{!) öküz baligin üzerin de, balik suyun üzerinde… diye yaziyormus.”

- “Hangi Kur’ân bunu yazmis?” dedim.

Dedi ki: - “Ben bir adamdan ders aliyordum. Arapça, eski ilimler ve astronomi tahsili yapiyordu. Astronomi kitabi böyle yazmisti.”

Dedim ki: - “Bu astronomi ashnda Babil astronomisi olup islâm peygamerinden bin yil öncesi ile ilgilidir.”

Bu yüzden Islâmî ilimler adiyla tedris edilen seylerin bazen Islâmla bir alâkasi yoktur. Arapça sarf ve nahiv ilmi de Islâmî ilimler arasinda sayilmistir. Ama dilbilgisidir ve Islâmla ilgili degildir. Fransizca dilbilgisi veya baska bir dilbilgisi gibi. Cahi—

liyye siiri de -Islâm’in mücadele ettigi bozuk cahiliyye dönemi sairlerinin MualIakat-i Seb’asi-tedris ediliyor, o halde bunlar da mi Islâmî?

Aristo mantigi Aristo’nundur. Aristo, Hz. Isa’dan üçyüz küsur yil önce, Islâm Peygamberi’n d en ise bin yil öncedir. Bu nun Islâm, Islâm medeniyeti, Islâm kültürü ve Islâm tarihi ile ne alâkasi vardir?

Islâm tarihinde bu sekilde olan birçok seyler daha vardir. Meselâ, çinicilik Islâm medeniyetinin bir parçasidir, ama acaba Kur'ân'da çinicilik diye birsey var mi? Bunlar Islâmla Ilgili degil dir ama Islâm'a acaip sekilde yapismis ve karismislardir. Aydi nin en büyük isi, Islâm mektebini, Islâmî ilimlerin, kültürün ve medeniyetin pençesinden kurtarmaktir. Islâm'i Bilâl'in anladigi Śsekilde anlamalidir. Ebu Ali'nin anladigi gibi degil. Molla Sadra, Muhyiddin Arabi ve Gazalî'nin anladigi gibi degil, Islâm'i çöl yolcusu Ebu Zer'in anladigi sekilde anlamak gerekir. Islâm kül türünü, Islâm'a girmis kültürlerden ayirmak gerekir:

Islâm'i öyle anlayalim ki, ideolojiyi Islâm kültür ve egiti minden kurtaralim. Hiç süphesiz Islâm kültür ve egilimi çok azizdir, insanligin övünç kaynaklarindan biridir. Ama Islâm ideolojisi ayri birseydir.

Kültür ve egitim ile ideolojinin farkliligi iki ihtilaftir. Meselâ, Ebu Zer'in, Ebu Ali Sina ile olan ihtilafi ve farki gibi. Ebu Ali'nin bildigi seyi Ebu Zer bilmiyor, ne "Kanunu" anliyor, ne de "Sifa"yi. Eger "cevher" "heyula" (madde, herseyin asli) vb. seyleri okusaydi tepesi atardi. Ebu Zer'in bildigi ve hissettigi seyleri Ebu Ali, Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve bizim kültür ve medeniyetimizde büyük isler yapmis olan diger dâhiler bil miyorlar ve hissetmiyorlar. Ebu Zer'in dert ve görüsü ayri bir seydir. "Ebu Ali"nin dert ve görüsü ayri seydir.

Islâm'in görevini açikliga kavusturmamiz gerekir. Hangi gözle görmemiz gerektigini açikliga kavusturmamiz gerekir. Kur'ân'i, Ali (a.s.) Ebu Zer ve Bilâl'in gözüyle mi okumamiz ge rekir? Yoksa filozoflarin, ariflerin, kclâmcilarm büyük rivayetçi-lerin, hadisçilerin, mantikçilarin, usulcülerin vb. gözüyle mi?

Bunlari birbirinden ayirmak gerekir. Eger ayirmazsak Aris to mantigi kültürümüzün bir parçasi sayilir. Islâmî ilimleri oku dugumuz zaman Aristo mantigini da okumak gerekir. Çogun luk bunun Atina mantik ve felsefesi oldugunu anlamiyor. Isken deriye'yi dolastiktan sonra yeni Eflâtuncularla Islâm'a gelmistir. Degismis ve tekâmül etmistir. Ama kökeni Atina'dir. Yunanli görüstür. Aristo'nun va'z veya tedvin ettigi bir yöntemdir, bu nedenle batilidir.

Dogu mantigi ve dogu dini veya bu asilda ortak ulan Ibra him'i din esyanin ve cevherlerin ayirma ve sabit olmayisi âdem-i çubűt esasina dayanmaktadir. Dogulu görüste asil, olus ve yok olustur. Olus ve yok ulus diyalektiksel bir görüstür.

Zira Yunanli filozof: "Bir irmaga bir seferden fazla girilmez' yani ikinci defa ne adam ayni adamdir, ne irmak ayni irmaktir, o halde (sadece onun bu sözüne istinaden) diyalektik Yu-nan'dandir{!)

Dedim ki; "eger hersey degisme halindedir" esasi, felsefenin ve felsefî mektebin kökeni olursa, o halde hepimiz en derin, en açik, en sarih birer filozofuz, "bu da geçicidir." (Dünyanin tama mi handir. Hersey bir kapidan geliyor, diger kapidan çikiyor.) "… O'ndan baska hersey yok olacaktir; hüküm O'nundur; O'na dön dürüleceksiniz. " (Kasas/88). Bu sabit olan "O", kimdir?

Bu, degisim görüsüdür. Dünyadaki herseyi sürekli degisim, ebedî olmayis ve degisme halinde görmektedir.

Tezat esasi, diyalektigin özüdür. Dogu kültür ve görüsünün aslidir. Dogu kültüründe tabiat, tarih ve insan diyalektikseldir. Yani çeliski esasina dayanmaktadir.

Islâm'da Insan, Iki Ziddui Toplami Olarak Tanitilmistir

Islâm'da -"Islâm'i Tanima" konusuna gelince bunu tüm yön leriyle söyleyecegiz-insan, iki ziddin toplami olan bir isarettir. Mantigin özelligi su ki, iki ziddin toplamim kabul edemiyor. Mantik daima, 'iki zit birlikte toplanamaz' diyor. Hem gündüz, nem gece olamaz. Bir sey hem iyi, hem kötü olamaz. Iki zit bir-

biriyle toplanamaz ve giderilemez. Halbuki biz iki ziddm topla minin oldugunu görüyoruz.28 Çogu insanlar ne iyidir, ne kötü dür, ne ölüdür, ne canli.

Diyalektik diyor ki, iki zit bir arada toplaniyor. Bir açidan kötü olan sey, diger açidan iyidir. Insan, bir taraftan çamurdur, diger taraftan Allah'in ruhudur. Bu diyalektik bir alâmettir. Bu nedenle bir insan, müsahhas ve sabit bir tarife sahip degildir, in san bir "olma"dir. Bir sabretme halidir. Ruh ve çamurdan yapil mistir. O halde kendi nedir? Bir seçmedir, bir dhaddir. Bir mü cadeledir. Bir "olma"dir. Kendisi sahip degildir. Çamur ve Al lah'in ruhu, bunlarin ikisi ayri ve zit isaretlerdir.

Vücuda üflenen Allah'in ruhudur. Ama Aristo mantigi söy le diyor: Insan konusan hayvandir, insan gülen hayvandir. Yani konusan ve gülen her varlik insandir. Bu tarifler sabittir. Oysa Islâm söyle diyor: Insan iki ziddin toplamidir; hem ilâhî, hem seytanî. Allah'a siginmak için bir imkâni vardir. Seytan'm oyun cagi olmak için de bir imkâni vardir.

Bu iki zit imkân, insanda bir araya toplanmistir. Bu diyalek tik bir isarettir. Tarih ve kültür de diyalektik esasa göre zuhur etmektedir.

Dinlerdeki Tarih Felsefesi Tezat Esasina Dayanmaktadir

Tarihin tamami -Zerdüst dininde, Buda dininde, Taoizm di ninde tarih felsefesi tezat esasina dayanmaktadir. Islâm'da da tarih felsefesi tezat esasina dayanmaktadir. Iki zit kutup arasin daki savas, tarihi yaratiyor. Ibrahimî din anlamiyla Islâm'da, in sanin -o baslangiçtaki insan, insanligin babasi Adem'in-Allah'in ruhu ve çamurdan yaratilmasiyla tarih doguyor; savas basliyor.

28-Ziddiyet iki sekildedir Meselâ siyah ve beyaz, gece ve gündüz gibi. Ama asil zitlik, bir seyin olmamasfdir. Meselâ, bir seyin olma ve olmamasinin, bir yerde ve ayni anda olmasi gibi. Bu yüzden onlarin toplanmasi ve giderilmesi aklan muhaldir. Meselâ hem Zeyd olmasi, hem de olmamasi mümkün degildir. Veya hem olmamasi hem de olmasi mümkün degildir. Ama giderilmeleri müm kündür. Meselâ bir sey bir yerde ve bir durumda hem siyah hem de beyaz ol mayabilir Ama ne siyah, ne de beyaz olmamasinda bir problem yoktur, belki kirmizi veya mor olabilir

Habîl ve Kabil’in savasi, bütün tarih boyunca devam ediyor ve zamanin sonuna kadar da devam edecektir. Bütün tarih sahnesi baslangiçtan zamanin sonuna kadar savas sahnesidir. Bu diya lektiktir.

Taoizm’de ve ÇIn kültüründe, diyalektik görüs çok müsah hastir. Bütün esya “Yang” ve “Yin” esasi üzerinde sürekli bir sa vasin içindedir. Bütün esya, bu savasin neticesidir. Hareketler de.

Bir agaç parçasini gözönüne aliniz. Topraga gömdügünüz zaman, gökten yagmur ve günes aliyor, yeseriyor. Bu “YhV’dir, gökten “Yang”i kabul ediyor. Sonra çiçek ve meyve vermeye basliyor bu “Yang” ve “YIn”in asilmis olmasinin sonucudur.

Diger taraftan “Yin” oîan agaç “Yang”a sahiptir. Çünkü ates yaktigimiz zaman “Yang” alev de aliyor. O halde agaçta ve odunda hem Yang vardir hem de Yin. Hem tezdir, hem antitez dir. Bu yüzden birseyde bazen “Yang” yetenegi galip geliyor, ba zen “Yin” yetenegi.

O halde “Yang” ve “Yin”, bütün esyanin bünyesinde gizlen mis olan iki zit kuvvettir. Hersey kendi içinde bir savas ile kusa tilmistir. Bu esas, herseyde ve her alâmette olan diyalektiktir. (Meselâ, atoma bakiniz. Elektron ile protonun savasma, arti ve eksi yüklerine bakiniz.)

“Tezat” Fikrî Marks ile Sosyolojiye Giriyor

Diyalektik, Marks ile sosyolojiye giriyor. Toplumda asiller var, köylüler var. Kapitalist var, proleter var. Biri tez, digeri an titezdir. Devrim bu ikisi arasindaki savasin neticesidir. Eletron ile proton arasindaki savastan atom hareketinin ortaya çikmasi gibi.

Diyalektik savas, herseyin içinde vardir. Meselâ, yumurta tezdir. Yumurtayi gözönüne aliniz. Onu tavugun altina koyuyo ruz, sicakligi kabul ediyor ve her gün içinde “antitez” gelisiyor. Yumurta “tez”dir, her gün içinde gelisen “yumurta olmayan” ise antitezdir. Bu savas her gün antitezin yani yumurta olmayanin faydasina devam ediyor, antitezin bütün yumurtanin içini tezi

doldurdugu ve disari sürdügü yere kadar devam ediyor. O za man kabuk gagalaniyor, kiriliyor ve civciv (sentez) disari fir liyor.

O halde yumurta hem tezdir, hem antitez. Bu ikisi arasinda ki savasin neticesi civciv görünüs ile dogan sentezdir. Bu, Hegel diyalektigin d eki bütün hareketlerin ben zetm esidir. Hem tarih, hem insan hem de tabiatta açikliyor.

Bu “Yang” ve “Yin”i herseyde mücadele halinde gören Çin sözünün aynisidir. Bütün isaretleri ve esyayi bu mücadele ve hareketlerin neticesi görüyor. Esyadaki “Yang” ve “Yin” neticesi dir bu mücadele; degisim ve bambaskalik devam ediyor. Bu se kilde tabiat daima bambaska olma halindedir. Hiçbir sey sabit degildir. Bu iki unsurun, vücudunda savasa tutusmadigi birsey bulunamaz. Eger “Yang” halinde ise “Yin’den etkilenmemesi, eger Yin halinde ise Yang’dan korunmus olmasi mümkün de gildir.

Tezat Felsefesi Yani Çin Diyalektigi

Bütün bu savaslarin, hareketlerin, zitlann toplaminin, bam baskaligin ve dünyadaki herseyin hareketinin, degismez ve is tisna kabul etmez bir tek düzenin esasina göre sekil aldigini gö rüyoruz. Dünyaya ve hergeye (insan, hayvan, tuzlu, aci, ruhlar, tabiat ötesi mevcutlar, bitkiler, cansiz varliklar) hakim olan, dü zen özelligi ve küllî namustur. Lao-Tsu’nun “Usul” kitabinda ni teledigi gibi; ezelî, ebedî, küllî, örtülü, kapali, gizli (yani gaybî) ve her yerde bellidir. Hiçbir yerde aklin pençesine gelmez. Bü tün zit esyada bir beraberlik mevcuttur. Her sey onun istek, ira de ve arzusuna göre olmakta ve geçmektedir. Hayatin varligmn bütün sahnelerinde, madde ve mânâda olan bütün zit isaretlere, çesitli savaslara düzen ve yön bagisliyor. Herseydir ve hiçbir sey degildir, adi “Tao”dur,

Tao Nedir?

M.O. 5. ve 6. asirlarda yani 2600 yil önce yazilmis olan “Tao Usulü” kitabinin kendisinde bile “Tao’nun nitelenmesi mümkün degildir” diye itiraf ediliyor. (Tipki bizim “Allah” hakkinda sa—

hip oldugumuz kavram gibi, idrâk ve akla sigmayan ama her yerde mevcut ve hazir olan kavram.) Gaybîdir, ama hiçbir yerde kayip degildir. Hiçbir sey “O” degildir, ama “O” herseyde mev cuttur. Usulen ondan baska birsey yoktur, hersey onun tecellisidir. Hatta iyi ve kötü, güzel ve çirkin onun iradesine tâbidir ve “O” “TAO”dur.

“Tao”nun lügat mânâsinin anlasilmasi, onun taninmasina daha çok yardim edecektir. Tao lügatte “Su yatagi” anlamina ge lir. “Nehrin yatagi” sabittir, ama oradan geçen su hareketli ve degiskendir.

“Nehir yatagi”mn diger bir anlami daha var; “yatak”, suyu dagdan ve ovadan çikis kaynagindan, asil varis yeri olan okya nusa yönelten bir gidis yoludur.

O dinî ve felsefî kavrami ile, bu lügat mânâsi arasinda ne tür ve hangi iliski var? Tao, bütün küçük ve büyük dalgalarin, sürekli olmayan kabarciklarinin, yani bütün alâmetlerin, bütün çeliskilerin, bütün esyanin tamaminin onun üzerinden geçip, onlara yol gösterilip, o yoldan, mükemmel sinir olan okyanusa veya kendi vücutlarinin gayesine ve nihayetine ulasmalarindan ibarettir. O halde Tao, su yoludur.29 Yol herseydir. Bütün esya ve bütün varliklarin tâbi olduklari bütün kanun. Tao varlik âlemine egemen olan bir iradedir. Bütün mevcutlara egemen olan bir kanundur. Esyanin birlik ve beraberligi hep Tao seklin de, tezat ve savaslar ise Yang ve Yin esasina güredir.

Taoist Sairlerden Biri Konusuyor

Su agaca bakiniz, niçin hiçbir zaman izdiraba mahkűm ol muyor? Niçin hiçbir zaman üzüntüye kapilmiyor? Baharin bas langicinda tomurcuk veriyor, yeseriyor, gençlesiyor, yaprak açi yor, çiçek veriyor, meyve veriyor. Sonbahar sonlarinda sarari-yor, sonunda yapraklarini döküp çiplak kaliyor, Sakin bir sekil de kis uykusuna giriyor. Mart baslarinda veya ortalarinda tek rar canlaniyor, kendi gidisatina devam ediyor.

29-Seriat ve ser'a gibi. Su yolu, nehir tarafina dogrudur.

:

Niçin izdirap çekmiyor? Niçin hiçbir agaç intihar etmiyor? Isyan etmiyor, öfkelemiyor, bikmiyor, felsefî ümitsizlige kapil miyor?

Çünkü tabiat kanununu, Tao'yu takip ediyor.

Niçin perisanlik hastalik, savas, zorluk, ihanet, izdirap, ümitsizlik, kötülük, gam, eziyet insanda var? Çünkü evrende herseye hükmeden düzene karsi, cüz'î akli ile baska biT yol se çiyor.

Merihli Yolcunun Yer Küresi Hakkindaki Raporu30

Çok meshur yazar sayin Muhammed Hicazî'nin bir hikâyesi var. Hikâye söyle:

"Yeryüzünde bir bilgin, Merih'e gitti. Merih caddelerinde yürüyordu, sinema afislerine ve kültür haberlerine bakiyordu. Ansizin gözüne bir haber ilisti. Haber söyle diyordu: 'Merihli fa lanca profesör, meshur bilgin, füze ile yeryüzünden geri döndü. Yer küresi ile ilgili arastirmalarini, yeryüzündeki canli varliklari konu edinen yeni kesfini, sayin dinleyicilere arzediyor!"

Dünyali olan bilgin diyor ki:

"Kendim dünyali oldugum için MerihlileT'in bu konferansi na katilmak istiyordum; konferansin konusunu sevdim ve katil dim. Merihliler acaip bir heyecanla, profesörün sözlerini dinli yorlardi. Çünkü Kâinat'in hiçbir yerinde Merih küresi disinda, hayat olmadigini düsünüyorlardi. Simdi bu bilgin, yeryüzünde çok sayida canli varligin oldugunu kesfetmisti. (Melikü's-Suara Bahar'in sözüyle: Bu okudugum yer küresi nedir ki? Tastandir, dedi. Orada tekmelenmis birileri var.)

Profesör diyor ki: "Bizim heyetimiz gidip orada bumda arastirma yapti. Yeryüzünde çok sayida canli varliklarin oldu gunu anladi. Hepsinden daha gelismis veya en azindan hepsin den daha iddiali olan, "insan" isimli bir varlikti.

30-Muhammed Hicazî'nin "Ayna" isimli kitabina yeniden bakmaniz, iyi olur. Nepiün gezegeninin kesfi ile saniyorum Babilliler hayal düsüncesiyle Neptün'e gidiyor demek istiyor. Orada bir topluluk görüyor; insanin özelliklerinde. O topluluktan çok güzel sözleri hitab seklinde naklediyor.

Bu varligi tasavvur edebilmeniz için ne diyeyim? Sadece bîr tulum gibi oldugunu söyleyebilirim. Dört tutanagi var, iki tane de delik. Yerin üzerinde sürünüyor. Acaip bir hirs, heyecan ve tecessüsle herseyin canini almaya çalisiyor. Yeri, daglan, esyayi, hayvanlari ve agaçlarin hepsini yagmaliyor. Yagmalamadan baska, iki ayaklan üstünde birbirlerinin canina kasdediyorlar. O kadar birbirlerini öldürüyorlar ve öldürmekten acaip bir zevk aliyorlar ki, bir kismi kalinca en fazla öldürenler kahraman ilân edilip madalya aliyorlar tarihlerinin en seçkin sahsiyetleri, ken di cinslerini en çok öldürmüs olanlardir.

Acaip bir is daha yapiyorlar. Bütün büyüklük, zekâ ve kur nazliklarina ragmen dogal meyveleri, tabiatin çok güzel ve hos kokulu sebzelerini, hayvanlarin saglikli ve dogal bedenlerinden aldiklari etleri, oldugu gibi yemiyorlar. Onlari kablara koyuyorla, biber, zerdecal gibi baharatlar ve çesitli yaglar ekliyorlar, ate sin üzerine koyuyorlar, yakip pisiriyorlar sonra yiyorlar. Ardin dan dertlere hastaliklara yakalaniyorlar. O zaman muhteremO) adamlardan yardim istiyorlar, para veriyorlar midelerindekini ilaç ve igne zoruyla disariya çikarmaya çalisiyorlar. Niçin böyle isler yaptiklarim anlayamadim.”

Bu, Merihli’nin insan hakkinda yaptigi tenkittir. Ama Tao-izm, insani tabiat ve Tao’ya tâbi olmadigi için tenkit ediyor. Tao’nun onun emrine arzettigi yiyecekler disinda seyler yedigi ve bunlardan faydalanmak için kendisine bagislanan el ve mi deyi -tabiî yiyecekleri yeme yolunda-kullanmayip baska yiye cekler hazirladigi için tenkit ediyor. Dogal evini birakiyor, kendi yaptigi eve gidiyor. Savas haset ve kine müptela oluyor. Kendisi daha ileri gitmek için hemcinslerini yok ediyor. Digerlerinin da ha erken hedefe ulasmasi için yok oluyor. Daima muzdariptir. cinnete, sinir ve ruh hastaliklara, felsefî ve itikadi hastaliklara müptelâ oluyor.

Taoizm’in -ölüm döseginde olan, büyük sahsiyetlerinden bi rine talebeleri sordular:

- Ölünce seni nereye gömelim, nerede kefenleyelim?

- Mezarim yeryüzü. Mezarimin tavani gökyüzü. Mezarimin kandili geceleyin ay, gündüzleri günestir, dedi.

- Eger seni topragin üzerinde birakirsak; kuslar ve haserar-lar yerler, dediler.

- Onlari niçin Tao’nun kendileri için yarattigi yiyecek ve ri-ziktan mahrum ediyorsunuz? dedi.

Bu, “Tao” düsünce tarzidir.

Kurtulus Yolu Neresidir?

Insan, günesin altinda ve yerin üstünde yasayacagi yerde üstü kapali sun’î evlerde yasiyor. Bu yüzden isiksizliga veya ha vasizliga mahkûm oluyor ve çesitli hastaliklara yakalaniyor.

“Tao”, insana hareket ayagini bagisladi. “O”, ayaklan hare ket güçleri olmayan, sadece “kendilerini birakmaya” gücü yeten sekilde yapti.

Bu insan Tao’nun gidis yolundan disari çikmistir. Tabiati kaplayan genis ufuklari birakmis kendini sehir isimli dar duvar larin, sokaklarin ve caddelerin arasina sikistirmistir. Tabiatin ona bagisladigi güzelliklerden faydalanamamis, sun’î güzellik ler yapmistir.

-Kilosu üç riyal olan-tabii karpuzdan istifade etmiyor, bes-bin tümene bir karpuz tablosu satin aliyor.

Sehir yapmis, idaresi için kanun va’z etmis, hukuk, emniyet ve emana muhtaç olmustur. Gelip halka hükmediyorlar. Hükü metle beraber daima zulüm dogmakta. Bir kismi efendiler bir kismi köylüler oluyor. Bir kismi serefliler, bir kismi adiler.

Kisa zamanda hedefe ulastiracak bazi ilimleri bilmeye ken dilerini mecbur hissediyorlar. O ilimler sonra bir grubun elinde digerlerini aleyhine bIT silah olmaktadir. Bu onun nihaî neticesi dir. Bunlar araç, teknik, zekâ ve tabiati tanimakla dopdolu ser vetleri topragin bagrindan çikarabilirler. Ama bu servetler, on lari köpekler gibi birbirlerinin vücuduna düsüren bir lokma gibi olmaktadir.

Sonra da iliskileri, hayvanlarin ve vahsi canavarlarin iliski leri olmakta. Aldatma, yalan, zulüm, facia ortaya çikmakta, fesat yayginlasmakta. Beyhude yasalar ve sinirlamalar yapiyorlar, bir kismi onlara bagli kalmakla çirkinlesiyor. Bir grup ise, o yasala rin ve sinirliliklarin aleyhine isyan ediyor, mücrim ve hain olu yor. Bir kismi ise bunlarla mücadele için egemen ve zalim oluyor.

ZALIM VE MAZLUMU DOGURAN MEDENIYET

Bir kismi isyan ediyor, cinayetkâr ve günahkâr bir kismi ise bunlarla (isyancilar ve canilerle) mücadele için egemen ve zalim oluyor. Bir grup da her ikisine kurban ediliyor. Böylesi çilginlik la karisik bir topluluk, “sehirlesme” adiyla, medeniyet adiyla ya piliyor. Insan, kendini buna kaptiriyor. Tipki agiz salyasi ve ca niyla zerafet ve güzellikte sanat harikasi o ipek kozasini yapan ipek böcegi gibi. Ipek böcegi koza yapiyor, sonunda da eserinde kendisini boguyor. Bu medeniyettir.

Medeniyetin Isaretleri

Bütün tarih boyunca medeniyetin isaretlerine bakalim. Biri si Misir medeniyetinin sembolü olan piramitlerdir. Binlerce kö lenin, dibinde kurban oldugu piramitler. Misir medeniyeti basi ni ancak böyle kaldirmistir. Birisi de büyük Çin medeniyetinin sembolü olan Çin seddidir. Her tas ve tuglanin geldigi yerde, bir insani çamurlarda sürün dürmüstür. Hiçbir güçlü insan bu du vardaki isini bitirememisrir. Taslarin ve aralarindaki harcin yeri ne, nice insanlari gömmüslerdir.

Bu medeniyetler, yalan, aldatma, cinayet, katliam ve köleli gin toplamidir. Medeniyetlerden faydalananlar ya “Ojen Iones-co”nun kahramani gibi gergedan idiler. Alinlarinin önündeki boynuzla öldürüp, çigniyorlardi ve gidiyorlardi veya Kafka’nm kahramani gibi çirkinlesiyorlardi. Talihsiz köle insanlar, seçkin insanlar… Temiz ve seçkin milletler… Süvarileri yok eden millet ler..

DINLER TARIHI

Bütün tarih ve medeniyet boyunca insanda ne gelisti? In san; öldüren ve öldürülene, köle sahibi ve köleye, aldatan ve al datilana, sömüren ve sümürülene dönüstü Bunlarin hiçbiri insanî özellik degildir. Bu, medeniyetin ve medenî insanin gelis mesidir.

ISYANCI INSAN

Çevik ve yetenekli baliklar vardir; gidis yoluyla yoldas ol mak yerine irmakta kalirlar. “Nasil yasayalim?” sorusunun pe sindedirler. Biri bu köseyi seçiyor, digeri o köseyi. Biri bir kaya parçasini, biri bir yosunun tavanini, hepsi yeni birsey yaptiklari için ve kendilerine ait bir siginak seçtikleri için mutludur. Ama asla denize gitmiyor ve özgürlüge ulasmiyorlar.

Bütün varlik âleminin ve esyanin hareketine kilavuzluk eden Tao’ya karsi bir gidis yolu seçen insan, ideal, arzu, medeni yet olusturmakla, kâinatin gidis yolundan baska bir yol seçmek le kendi cüz’î, fuzulî aklinin müptelasi olmustur. Bu sekilde hem kendini denize ve Tao’nun nihaî hedefine ulastirmaktan mah rum etmistir, hem de âlemin tekâmül ve hareketinde gecikme meydana getirmistir. Eger bu lüzumsuzluklar, bu kötülükler, zaaflar, serler, medeniyetler olmasaydi, insan kendini tabiata emanet ederdi. Tabiat düzeni esasina göre yani Tao’nun irade ve istegine göre hareket ederdi ve hedefe ulasmis olurdu.

TAO’YA GÖRE KENDINE DÖNÜS

O halde, Tao’ya göre kendimize döndük. Kendi, kendisine geri dönmek ne demektir? Çünkü akla döndügümüz zaman akil lüzumsuz seyleT yapip, yol gösteriyor, ideal olusturuyor. O halde aklin kenarindan geçip fitratima dönüyorum, insanî fitra tima, halis ve saf kalbimin ilham verdigine; kalbimin tam ortasi nin dedigi seye dönüyorum. Içimdeki sakinligine dönüyorum. Akl-i küll olan zâtima sigmiyorum. Bütün esyada cari oîan akil,

bitkiyi baharda yeserten akil, yazin meyve vermesini saglayan ve sonbaharda uykuya çekilen bir akil. Bu tabiatin bir parçasi olan bende de caridir. Onu kesfediyorum, kendimi ona emanet ediyorum, ona teslim oluyorum.

Bu aklin altinda Tao duygusuna nasil ulasilabilir? Insan, kendinde Tao'yu nasil bulabilir? Özel bir marifetle. Aldatici olan ilimle bulunamaz; tehditçi ve fuzulî olan akilla da-O zaman in san, bitkinin gençligine, tabiatin bagrinda bir alâmetin eminligi-ne, selâmetine ulasir. Sonra bütün eziyetleri, itilaflari izd iraplari, kinleri yok olur. Onlarin yerini Tao'nun aski doldurur.

Fakirlik ve Riyazet Elbisesi ile

Insan, aki!, düsünme ve istidlal ile dünyanin ve kendisinin Tao'suna ulasamaz -Tadarin her ikisi birdir- Ilim ve mantikla ulasilmaz. Bu yolda ask denemesi, rakstan ve musikîden daha iyidir. Veya ibadetten daha iyi olan riyazet ile. Riyazet, yani in sanin fuzulî akildan, sehirdeki lezzetlerden, sun'î lokmalardan kendini kurtarmasidir. Kendini medeniyette yapilan lokma ve lezzetlere muhtaç olmaktan kurtarmasidir. Kendini fakirlik ve medeniyete muhtaç olmama elbisesi ile süsleyip, tabiatin bagri na gidip, kendini Tao'ya teslim etmesi gerekir; cosku, cezbe ve ask ile ona dalmasi gerekir.

TAOCU FIKRIN BIZIM TASAVVUFLA UYGUNLUGU

Bu kavramlarin bizim sufî kavramlarin aynisi oldugunu görüyoruz. Bizim kendi kültürümüzde bulunan "vahdeti vücut" fikridir. Akil gözüyle gördügümüz bütün farkliliklari eger ilham ile görürsek evrensel birlige dönüsüyor. Istek ve cosku ile ona dalarak bu kendini göstermeyi yenilgiye ugratip o olusa ye tismektir, bu her yerde riyazetle mümkündür. O, Allah'tir, bü tün cilveler O'ndandir. Yani, bizi maddî hayata baglayan bütün hevesleri yok etmektir, fuzulî aklin birbiri üstüne biriktirip bag-182

ladigi seylerden kurtulmaktir. Bütün ihtiyaçlari ve baglilikleri koparmaktir, hürriyete ermektir. Bu sekilde o birlige ulasilabilir. O zaman baharin bagrinda yasayip, bahara, çiçege, meyveye ka vusan bir bitki gibi bahara kavusuruz, çiçek ve meyve vermeye baslariz.

Bu, Lao-Tsu'nun önder oldugu, Taocu mektebin fikridir. Lao-Tsu M.Ö. 604 yilinda dogan bir bilgedir. Bu mektebin kuru cusudur ve bu mektebin elçisi oldu. Düsünce tarzinin aslinda tasavvufî oldugunu görüyoruz, bizler de bu düsünce tarzina âsinâyiz.

Acaba tasavvuftaki "tarikat" kavrami, Tao'nun tercümesi degil midir? Veya gitmek veya yolda seyahat etmek anlaminda olan "sülük" o Tao yolunda gitmeye davet degil midir? "Insanin akli, bir yere götürmüyor" "Akilcilarin ayaklari çürüktür"; "Ilim bostur ask iîe hakikatin yolundan gitmek gerekir" diyen düsün ce acaba "Tao"ya davet degil midir?"; "Genel ve küllî hakikata dalip, kalp ile ona yönelmek gerekir" sözü, akil ve irade ile Tao'ya ulasilamaz diyen sözün aynisidir.

TAOCU FIKRIN YÖNTEMI VE ANTIMEDENIYETÇI OLAN JEAN JACOUES ROUSSEAU'NUN EKOLÜ

Medeniyet, akil, irade, ilim ve insanin tabiatta, tabiatin ke narinda tabiata karsi yaptigi bütün lüzumsuzluklar ile mücade le, insanin kendi bireyselligine ve evrene egemen olan düzene dönüstü. Yani Tao'nun iradesinin belirmesine dönüs… Mutlak mükemmellik olan nihaî menzile gidis; sadece Tao yolunda gi dilerek elde edilir. Insan, tefekkür, bid'at, teknik yerine "Tao"yu kesfemeye, müsahede etmeye teslim olmalidir. Isini Tao'nun ira desinin uhdesine vermelidir.

Bunlar Taocu okulunun prensipleridir. Bu jean Jaques Rousseau'nun 18. asirda ilân ettigi medeniyete, ilme ve teknige karsi olan bir mekteptir. Jean]acques Rousseau diyor ki:

"Insan sosyal anlasmayi yaptiktan sonra fesat, savas, ayrica lik ve zulme müptela oldu. Insani içinden bogan bütün bu yalanci yasalari kirmiz. Bunlar insani güçlü ve zeki kildi, ama asa gilik, vahsi ve cani yapti.

Tabiatin o safligina, gökyüzünün altindaki o özgürlüge in sanlara egemen olan bu karmasik düzenlerden önceki kardesli ge, esitlige ve beraberlige dönünüz. Akildan, sevmeye ve aska ulasalim."

Bunlar Rousseau'nun sözlerdir ve Tao'dur. Lao-Tsu Taocu-lugunun sözleridir.

Bireye Yönelis Mektebi Çin Toplumuna Darbe Vurdu Ama, bu kendine, bireye yönelis mektebi, medeniyet, ilim ve iradeden bikkinlik, Çin toplumu ve medeniyetine büyük bir darbe vurdu. Çünkü büyük mektebi Taoculuk olan irfan (bire yin en büyük terbiye edicisidir ve bunu her yerde tekrarliyo rum) ruhu o kadar yüce olan bir Insan yapiyor ki, onu maddî hayat ötesine ulastirabiliyor. Insani yere ve günlük hayata bag layan herseyden kurtarilmis bir fert haline getiriyor. Ama top lum için uyusturucu bir maddedir.

Bu yüzden ferdin daima irfan ile egitilmesi, toplumun ise, akil ve iktisat ile egitilmesi gerekir. Ferdin ask ile temizlenmesi gerekir. Toplumun akil ile idare edilmesi gerekir. Bu ikisi aslin da iki ayn mizaçtir.

Tasavvufa Yönelis Toplumu Bozar

Islâmî irfana bakiniz, ne büyük sahsiyetler olusturuyor. O büyüklügü ile Gazali, o azametiyle Sems-i Tebrizî, o kadar bü yük Mevlâna ve Senaî. Ama eger toplumuna dayanirsa, herseyi bunlar düsünüp, is yaparlarsa toplum korkunç bir toplum olur. Bu toplumda hatta taksiye binmek bile olmaz. Eger, binerse ne fark eder, dünyanin yönleri hep itibaridir!

O halde toplumun, akil, iktisat ve adalet ile yasamasi gere kir, Insan, imkân bulabildigi yere kadar gelisebilir.

Lao-Tsu Taoizculugunun hayri, Çin toplum ve medeniye-tindeki fesatla mücadelesi idi. Sosyal iktisada karsi bir tepki idî. Ama kendini bireysellik, bireysel maneviyat, âhirete yönelis, mücerret ahlâkî faziletlerle o kadar süsledi ki toplumu zayiflatti.

KONFÜÇYÜS

Konfüçyüs, Lao-Tsu'ya karsi bir tepkidir. "LI" de "Tao"nun yerine geçirilmek için bir esastir, "Li" nedir? Li, saglam toplu mun, onun temeline göre sekillendigi, idare edildigi tekâmül ka zandigi usűl ve yasalardir.

Konfüçyüs diyor ki: Toplumun insani bozdugunu, medeni yetin insanin ahlâkini yok ettigini, insani güçlü yaptigini, ruhun faydalanmasini sagladigini kabul ediyorum, ama insani asagilik, cani, kan dökücü yapmistir. Fakat bu toplum yüzünden degil dir, belki toplumun idare edildigi, dogru olmavan kanunlar ne- ,1 deniyledir.31

Eger Toplum "Li" Esasina Göte Idare Edilirse Tao Tekâmülüne Ulasacaktir

"Lao-Tsu'nun hatasi sudur: Hasta bir tarzda olan, insanî ol mayan kanunlara göre idare edilen çirkin toplumu, ideal ve mutlak toplum olarak almasidir." (Bu Lao-Tsu'yu seven Konfüç yüs'ün sözüdür).

"Ben, Lao-Tsu'nun toplum aleyhine olan bütün tenkitlerini kabul ediyorum ama onun aksine, bu toplumun tabiata aykiri olmasi ve medeniyetin Tao"ya aykiri olmasi nedeniyledir demi yorum.

Bu toplumun Tao"ntm aksine oldugunu kabul ediyorum, ama inaniyorum ki eger toplum ve medeniyeti "Li" -toplumsal namus-esasina göre olusturulur ve idare edilirse, o toplum sa dece Tao'ya aykiri olmamakla kalmayacak, belki Tao'nun gidis

L

31-Konfüçyüs’ün sosyal [emelleri, insanlik toplum ve medeniyetini l-ti köklü bir tarzda savundugunu görüyoruz.

yolunda “Taoculuk”un tekâmülüne dogru hareketi hizlana caktir.

Balik örnegini kabul ediyorum, ama insani bozan bu top lumdur. Gelin örnegi degistirelim. “Bu nehre ve denize gönül vermeleri gerekli, kendi hiçlik ve lüzumsuzluklarini gidis yolu na teslim edip denize ulasmalari gerekli dediginiz baliklar, eger zekâ, akil ve ilimlerini isin içine sokar, bir gemi yaparlar ve ge miyi normal hizdan daha süratli bir hizla nehrin gidis yoluna bi rakilirsa, o zaman bu gemi sadece nehre ve Tao’ya aykiri olma makla kaiayacak, belki baligi daha hizli ve erken denize kavus turacaktir.

O halde eger toplum “Li” esasina göre olusturulursa, toplu ma Tao esasina göre daha hizli ve daha seri bir hareket kazandi rilmis olacaktir-Insan eger tabiatin gidis yolunda tek basina ka lirsa, bitki ve hayvanin ahengi ile gelisir, ame eger “Li”, toplu munda yer alirsa, Tao’nun gidis yolunda daha seri gelisir. Çün kü “Li” Tao esasina göre hareket eden toplumsal düzendir.”

Onsekizinci asirda Fransa’da, Voltaire ile Rousseau arasinda olan savas, Konfüçyüs ile Lao-Tsu’nun savasidir.

Konfüçyüs’ün insanî medeniyet ve toplumun sosyal temeli ni en köklü sekilde savundugunu görüyoruz. (M.Ö. Altinci asir da). Voltaire, IS.nd asirda Konfüçyüs’ün ayni sözünü Rousseau’ya karsi söylüyor. Rousseau, toplumdan önceki bireysellik hayatinin ahlâk, dindarlik, fazilet ve insanî maneviyatin hamisi idî, Voltaire ise medeniyet, ilim, ilerleme, maddîyat, sanayi ve savas taraftan idi. Bu ikisi arasindaki savas, Konfüçyüs ile Lao-Tsu arasindaki savastir. Tam 24 asir sonra 18.nci asirda, bu sa vas ikinci defa Fransa’da ve bütün dünyada oluyor.

Hippilerin savasi bu çesittendir: Simdi de devam ediyor. Amerika’da mevcut olan en derin ve insanî harekettir. Kapitalist Amerikan toplumu ile hippilerin savasi; bilgini, filozofu, hakimi ve sosyal düzeni, “insan yiyen insan”, yaratmak isteyen bir top lumda bunlar “yeme” ve “yemeye tapma” aleyhine isyan edi yorlar.

DINLER TARIHI

Hippi ile Sohbet

Bunlardan biriyle Meshed'de sohbet ettim. Çok derin bir adamdi; açikça Nixon'dan iki kat daha suurlu idi.32 Onunla tar tismam çok tatli oldu. O Amerikali bir gençti, ben Müslüman ve dogulu bir gençtim. Ben maddiyati savunuyordum, o mane viyati savunuyordu. Ama onun maneviyati benim için taham mül edilmesi imkânsiz birseydi. Diyordum ki: Ben, senin savu nucusu oldugun maneviyati kabul ediyorum, sana saygi duyu yorum; ama siz medeniyetin kalibini ve bedenini yok etmekle bu maneviyati kurtarmak istiyorsunuz. Ben diyorum ki, bu maddî düzeni bir beden ve kalip gibi almami gerekir ve ona insanî ruh vermemiz gerekir. Su anda olan vahsilik, düsmanlik ve materyalizmin yerine Amerika'nin beden ve kalibina insanî ruhu üfleyin -yani Hind ruhunu-veya Amerikan medeniyetini Hint'te insa edin. O zaman hem büyük arifler gibi, nefsî gidisati islah eden insanlara sahip oluyoruz, hem de Apollo süvarileri (astronotlari) gibi ufuklara seyahat eden insanlara sahip olmus oluruz.

Ama bunlarin damlarinin tepesine çikmak ve oradaki karla ri temizlemek için saglam bir merdivenleri bile yoktur. Diger ta raftan jete biniyorlar. Apollo'ya biniyorlar. Bulutlarin üzerine, ama suur ve ahlâklari bir hayvanin düzeyindedir. Ve niçin gidi yorlar? Bütün bu yukarilara, elmas, petrol atom ve nükleer aras tirmalari için.

Eger medeniyetin yaptigi cazibeyi kiran uzayi ve manzume yi geride birakan bu büyük makinaya büyük bir ruh üfleyebilir-sek, o zaman artik sanayi ve medeniyet mahkûm olmaz. Genç bana cevaben sunlari söyledi: "Bunlarin hepsi beyhudedir. Dün ya bir günestir, gerisi ise onun bölünmeleri ve isinlaridir. Günes, Tanri'dir. Bölünmeler ise Tanri'nin isinidir; onun disindaki

32-Falanca diyordu ki: Filân fahis sehrin en bilgin ve âlimidir. O sehrin ilim merkezinin âlimleri ve faziletleri bu sahsin ögrencileridir. Kendisinin ise bir esekten daha az suuru var. Ben de "laklid için en iyi simalar hippilerdir" diyerek hippiligi savunmuyorum. Bu, bizimli ilgili birsey degildi. Mezmanli adamin (sa ire cevap alarak söyledigi) deyimiyle; benim hanimim ölmüs, genç oglum zo runlu olarak (askere) gitmis, sen: Hayat bir bahçedir, hayat güzeldir, diyorsun

hersey ise karanliktir. Bu yüzden, insani ev ve elbiseye bile ihti yaci yoktur. Ben insanlari taniyorum, onlara karsi sevgi besliyo rum; su ve günes ile yasayabilirler.” Çünkü eger biri Allah’i se verse ve Allah’a taparsa, ona askla baglanirsa, bu ask ile besle nebilir, bu sevgi ile yasayabilir. Bu büyük kudret, insanin içinde var. Ama maddî hayat onu zayif ve zelil yapiyor-Tüketim düs künü yapiyor. Insani öyle bir hale sokuyor ki eger kravatinin renginin gömlegine uymadigini görürse, evden disari çikmiyor. Batili genç, bütün derdi kudretperestlik ve paraperestlik olan medeniyetten kaçiyor.

Bu, bugünkü batili gencin mantigidir; Taoculuk’a bir çesit geri dönüstür. Insani bozan medeniyetten Taoizm’e geri dönüs. Ama Konfüçyüs’ün dedigi gibi “Bozucu özellige sahip olan me deniyet degildir.” Insani bozan, böyle medeniyet (batili medeni yet) veya öyle medeniyettir (M.Ö. 6. asirda Lao-Tsu’nun savas açtigi medeniyet).

Eger medeniyet, kudret kölelerinin ve paragözlerin emrin den çikip suurlu insanlarin emrine girerse insanî tekâmüle vesi le olur, bozulmaya degil.

Eger insanlik, maneviyat, fazilet ve hersey medeniyete feda oluyorsa, bu, medeniyetin, anti medeniyetin elinde olmasi nede niyledir. Vahsi, makinali silahi eline almis; cani jette oturmus ve Nemrut Apollo’ya binmis. Ama eger bunlarin hepsi düsünce ve fazileti anlayan insanin emrinde olursa o zaman medeniyet, in sani bogmamak ve çirkinlestirmemekle kalmaz, belki Insanin gelismese de katkida bulunmus.

Eger medeniyet büyük bir ruhun emrinde olursa, televiz yon, tiyatro, sanat, kitap ve genel olarak toplu iletisim araçlarin dan, bu büyük ruhun bütün dünyaya yayilmasi için yardim ali nabilir. Bu; kültür, ahlâk ve maneviyati, bir anda ve bir günde dünyanin en vahsi ve ücra kösesindeki insana kadar ulastirabi lir. Bütün insanliga daha hizli bir tekâmül bagislayabilir.

Eger medeniyet, ruhun eline geçerse, eger insanî toplum “Tao” ile beraber “Li” esasina göre yapilirsa, insan o toplumda

taocu tekâmül ve faziletle daha çok gelisir, çünkü “Li”, “Tao”ya karsi degildir, Tao’nun devam ettirilmesi esasi üzerindedir.

“Li” NEDIR?

Konfüçyüs buraya varinca, isi bozuyor. Aslinda tenekeden olan bes gümüs esastan bahsediyor:

Birincisi: Çocugun babasina itaati.

Konfüçyüs burada çok güzel konusuyor. Ben onu Sokrat’tan daha yüksek bir sahsiyet olarak görüyorum. Ama tek ayibi, Do gulu olmasi ve Büyük Fransiz Devrimi’nde kadinin gegirmesi için heykeller yapan, siirler yazan, akillara biyografiler veren Batililarin olmayisidir. Bundandir ki en hakîr Batililar bizim nes-limizce taninmislardir. Ama eger neslimizin Settar Han’in res mini sadece tesadüfen özel günlerde bir gazetenin ön sayfasinda görebildigini, hatta bugün bile onun kabrinin yerini bilmedikle rini görürseniz sasmayin. Konfüçyüs de Dogulu olanlardandir, taninmamistir. Yoksa o, Sokrat’tan bile daha yüksek bir seviye dedir. Güzel sözler söylüyor: “Evlât! Daima seni yasindan daha küçük gösteren elbiseler giy ki, annen ve baban sana bakmakla ömürlerinin geçtigi konusunda endiselenmesinler” (Meselâ, eger yirmi yasinda bir genç isen önlük giy eline oyuncak ve dü dük al ki babacigin, büyüdügünü hayal etmesin! Bu söz, incelik olarak güzeldir, ama sadece güzeldir.)

Ikincisi: Küçük kardesin büyük kardese itaati.

Dönemin babaerkil dönem oldugunu biliyoruz. Babanin herseyin sahibi oldugu babaerkil dönemlerde baba öldügü za man, varis büyük kardestir. Herseye, hatta babanin kadinlarini bile. Bu cümleden olmak üzere kendi annesini miras olarak dev raliyor. Konfüçyüs sisteminin bu esasi onun mektebinin bes te-meliden biridir ve o dönemin neticesidir.

Üçüncüsü: Kadinin kocasina itaat; (Erkegin reis oldugu dö nem). Tam bir itaat. Yani kocanin söyledigi ve yaptigi herseye

kadinin itaat etmesi, kendisinin bir anlayis ve görüsünün olma masi gerekir.

Dördüncüsü: El altindakilerin elin üstünde olanlara itaati. Besincisi: Halkin devlet baskanina (hükümdara) itaati. Eger toplum Konfüçyüs'ün bu bes esasina dayanirsa:

Bu bes "Li" esasiO) -gümüsten bes asil-Konfüçyüs'e ait ve toplum bunlara dayanirsa tekâmülde zirveye ulasir (onun zan-nma göre).

Bütün faziletler, bu bes asla riâyet esasina göredir. Çünkü kadin itaat ettigi zaman, kocasi vefadar kalir. Küçük kardes itaatkâr oldugu zaman, büyük kardesin himayesinden faydala nir. Çocuk itaatkâr oldugu zaman, baba da terbiye edici olur. O halde "Li" esasina dayanan bu toplumun dini nedir? Bu neslin ve bu halkin kendi temiz geçmislerine dönmeleridir.

Geçmiste "Fu Shi" veya"Fer Hesi" gibi"Li" esasina göre hük meden hakanlar olmustur. Fu Shi adildi, halkin hayrim istiyor du, halk ise onu seviyordu ve ona itaat ediyordu. Bu nedenle dünya adaletle doluydu. O halde iyilere ve ecdada saygi göste relim gelenekçilik yapalim. Ruh nasil gelistirilebilir? Edep ile, adab ile, gelenek tesrifat veya musikî ile.

Konfüçyüs geçmisin bu geleneklerine ve âdetlerine niçin bu kadar tapiyor? Çünkü "gelenekperestlik" Çinli görüstür. Kon füçyüs gelenekperestligin ve muhafazakârligin zuhur kaynagi dir, itaat, onun muhafazakar görüsünün temelleri olan itaat.

Geçmise tapma, gelenege tapma hakan Fu Shi'ye ve tarihin ilk dönemlerinde Li'ye ulasmis olan hakanlara dayanmak, bun lar Konfüçyüs mektebinin zayif noktalaridir, diyorlardi. Halkin geleneklere ve geçmise dönmesini istiyordu. "Hu Shi Pi" döne mine dönmesini istiyordu. Hu Shi Pi dönemin tipki bizim mito lojik "Cem" dönemimiz gibidir. Adalet hakimdi, herkes zevk, se fa sevinç vb. seylerle mesguldü.

KONFÜCYÜS’ÜN ÖZELLIKLERI

Ruhu, âhiretle maddî hayatin disinda bireyselcilik ve ruh-baniyetle ilgili sayan Taoizm’in aksine, Konfüçyüs ruhu toplum ve sosyal yasamla alâkali sayarak bu dünyaya davet ediyor. Bu davet, ruhbaniyet ve irfana yönelisin karsitidir.

Benim kanaatima göre -kendi deyimiyle-Sokrat’m felsefeyi gökten yere getirmesi gibi, çesitli ilâhi (rabb-ul enva’), gökyüzü, tanrilarin savaslari ve digerleriyle ilgili olan felsefeyi, hayat, ahlâk ve ruhun tekâmülü için sosyal yasam ve sosyal iliskilerle ilgili bir felsefeye dönüstürdü. Sokrat, felsefeyi gökten yere ge tirdi. Konfüçyüs de dini. Onu sosyal yasamin ve bu dünyadaki yasamin gelismesi için bir araç yapti. Ruhsal, bireysel meselelere ve zahitlige tamamen batmis olan fikirleri sosyal hayat çekti.

Gelenekçiligi ve sosyal muhafazakârligi, egemen sinifin ya rarina ve halk kitlesinin zararina kuvvetlendirdi.

Konfüçyüs’e ait fikrin etki, kudret ve ragbeti Çin’de 2400 yi la yakin kendine özgü acaip bir durum yasatir. Bütün bu dönem boyunca Çin toplumu ne vahsi ve geri kalmis bir toplumdur, ne de gelismis mükemmel bir toplumdur. Ne ileri bir hareket mey dana geldi, ne de vahsetle karisik bir yikilma. Belki vasat birdu-rumda kaldi; ne iyi, ne kötü bir durum.

Bu dönemde Çin, ilerlemis fakat durgun, monoton, hareket siz ve devrimsiz bir medeniyet ve sanata sahiptir. Bu hep Kon-füçyüs’ün kuvvetlendirdigi gelenekçilik nedeniyledir.

Konfüçyüs, Çin toplumunu 254 asiT bu durumun üzerinde tuttu. Çünkü gelenekçilik ve muhfazakârlik yikilisa ve yükselise engeldir. Anlami da toplumu ve bireyi mevcut olan durumu ile korumaktir. Yeni donem, Konfüçyüs’ten sonraki bütün döneme ve onun Çin’e hükmetmesine bir tepkisidir.

Çin düsünce tarzinda yer düzdür, gökyüzü tavandir. Yerin ortasi Çin’dir, Çin’in ortasi ‘Hakan’in sarayidir. Hakan, gögün ogludur. Bu -baslangiçta ve sonralari- Çin dünya görüsüdür. Konfüçyüs besli yöntemi ile bu toplumlarin içinde kendi ögreti—

sine dayanan daima kalacak bir düzen kurup, istikrara kavus turmak istiyordu.

Konfüçyüs, toplumcu, dünyaci, akilci ve felsefîdir, irfana yönelen, bireyci, ahlâkî fazilete taraftar ve toplum karsiti olan Lao-Tsu'nun ziddidir.

- Çin, HInd, Yunan dinlerinde ve Ibrahimî dinlerde liderin farki nedir?

Konfüçyüs ve Lao-Tsu'nun ortak bir yönü vardir; her Ikisi de asildir. -'Islâm Senasi" de peygamberlik rolü oynayan bütün Çin, Hind, Iran, Yuran peygamberlerinin (sosyolojik anlamiyla peygamber, Islâmî kavrami ile degil) istisnasiz olarak Aristokrasi'ye bagli olduklarini söylemistim-Konfüçyüs'ün kendisi esraf tandir. Sehzadelerin ögretmeni olduktan sonra "Lu" hükümetin-ni bakani olmustur. Lao-Tsu'da asilzadedir. Hem Çin hükümeti nin devlet senet ve belgelerinin hazinedari oldu hem de sonrala ri irfan, bireysellik ve ruhsal devrim ile ugrasti.

Esraflik Lao-Tsu'da irfana yönelis, Konfüçyüs'te ise gelenek çilik seklinde beliriyor.

Bu dinlerin her ikisi de refah ve Aristokrasiden dogmustur. Bu, istisnasiz olarak ümmetin -yani halkin- bagrinda kaynayan ibrahimî dinlerin aksine bir durumdur, ibrahimî dinler, yapici, dünyaya yönelici, degistirici ve devrimcidir.

Eger Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ün mektepleri birlestirilseydi, mükemmel bir mektep olurdu.

Ama hurafe, büyücülük ve asilsiz seylere batmis olan -hura fe ve büyücülük Taoizm'de siddetle artmisti- Çin düsüncesini, Konfüçyüs kurtardi ve sosyal yasama kavusturdu.

Ondan önce Çinli'nin bütün kaygisi "ölülerin ruhuna nasil hizmet edebiliriz" düsüncesi idi. Ögrencilerinden biri bu soruyu hocasi Konfüçyüs'e sorunca, Konfüçyüs dedi ki: "Evlât! Sen can lilara nasil hizmet edilecegini bilmiyorsun. Hayatta olduklarin da senden bir.hizmet görmüyorlar, öldükleri zaman anlara nasil hizmet edebilisin?"

192

Tekrar sordu; “Ölümden sonraki hayati bize söylemiyor musun?” cevaben sunu isitti: “ölümden önceki, simdiki hayati tanimiyorsun, o halde ölümden sonraki hayati sana nasil tani tayim?”

Ondan Ta ocu ibadeti, sihir ve büyüyü yerine getirmesini istedikleri zaman söyle diyor: “Benim hayati, ibadetimdir.”

Bu dünyadaki yasama yönelis Çinli görüse olumlu, akilci ve yapici bir yön ekledi. Ama Taoizm’de olan maneviyat ve fazilet tekrar aldi. Çünkü her ikisi tek basina tahrip edicidir, ama ikisi nin terkibi yapicidir. Eger Konfüçyus ve Lao-Tsu’nun sahsiyetle ri bir liderde toplanirlarsa, o sahis mükemmel bir lider olur. Konfüçyus ve Lao-Tsu mekteplerinin toplami ve terkibi, mü kemmel bir mektep olarak bir insanin ihtiyacini karsilayabilirdi.

- Biige, insancil ve mükemmel insanin taraftan olusu:

Konfüçyus gelenekçi. Aristokrat ve bu esaslara dayanan dü zenin taraftaridir. -Daima egemen sinifin çikarlarini savunan bir düzen-. Ayni zamanda insancil ve mükemmel insan taraftari bir bilgedir. Sahsiyetinin açikliga kavusmasi için, onun hayatindan bir örnek veriyorum:

Ögrencileri ile bir sahradan geçiyordu. Çölde bir mezarin basinda aglayan bir kadin gördü. Bir ögrencisinden kadinin ha lini sormasini istedi. Kadin: “Bu benim kocamin babasinin meza ri, dedi. Bu topraklarda çok sayida bulunan vahsi parslar onu öldürüp, yediler.”

Ögrenci, diger bir mezara isaret etti. Kadin: “O da benim ko camin mezari. Bu arazilerde ziraatle ugrasiyordu; onu da pars parçaladi” dedi.

Ögrenci diger bir mezari daha gösterdi. Kadin: “O da benim oglumun mezari. Onun kaderi de babasinin ve dedesinin kaderi gibi oldu. Bu son mezar ise kardesimin mezari, onu da diger bir parsin pençesi parçaladi.”

Ögrenci geri döndü, isittiklerini hocasina anlatti. Konfüçyus ögrencisinden böyle tehlikeli bir durumda niçin burayi terk et medigini, parslarin, yirtici hayvanlarin olmadigi bir yere göç et medigini sormasini istedi.

Kadin söyle cevap veriyordu: “Bu topraklarin hükümeti adildir, kalmamin sebebi budur.”

Konfüçyüs burada kültür ve düsünce tarihi açisindan çok degerli bir cümle söylüyor:

“Talebelerim! Sunu hiç unutmayin: Zalim hükümet, parstan daha vahsidir.”

ALTINCI DERS

28/3/1350 (1971)

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..”

Rahman ve Rahîm olan Allah'in adiyla.

Bugünkü derslerin baslangicinda, bir defa daha ögretmen-vari bir ilmî tavsiyem var. O da su: “Ögretim ile teblig arasinda fark vardir.” Teblig: Bir mesaji bildirme, açiklama, izah etme ve o mesaji ispat etme esasina dayanmaktadir. Ama ögretimin iki asamasi vardir.

Ögretimin Iki Asamasi

Ögretimin birinci asamasi; ögretmen ve ögrencinin bir fit bir eseri dogru ve görüs belirtmeksizin anlamalaridir. Bi ideoloji veya bir dini…

Birinci ilmî arastirma asamasini, dogru ve emin olarak geçirebilelim. Ilmî ve fikrî riyazet ile itikadi ve keyfî kaliplardan ge leneksel ve terbiyevî yönelislerden hatta dünyevî meselelere, dinî, sosyal, sanatsal, duygusal hayat meselelerine oranla, sahip oldugumuz inançtan disari çikalim. Bütün bedenimizle hür an layisa hazir olalim. Bir dini veya eseri kavrama, anlama aninda ruhumuzun bütün duygusal boyutlarini bir boyut yapalim.

Egitimin ikinci asamasi: Birinci asamadan geçmis olan biz ler; meselâ bir dini, o dine inanan ve onu taniyan bir âlim gibi anlamisiz ve o din hakkinda hüküm vermemize izin vermekte dir. Kabullenelim-kabullenin ey elim, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyalim, inceleyelim, bir kismini kabullenelim, bir kismini red.. Her halükârda, her çesit tartma degerlendirme izin ve ruhsatina sahibiz.

Alinacak birinci asamadan geçtikten hemen sonra ilmî ba kimdan hiçbir hüküm verme hakkina sahip degiliz. Çünkü bu asamada kendi inançlarimizin esasina göre o meseleleri ortaya koyamayiz {koymamiz gerekir). Eger ortaya koyarsak, avamdan biriyiz, arastirmaci bir âlim degil.

Jojman De Fot ve Jojman De Valure

Yaptigim bütün arastirmalar için -gerek bu sinifta gerekse diger siniflarda-veya inceledigim her kitapta ve tartip ölçtügüm her eserde ilmî isin iki metodu var. Simdi onlardan bahsede cegim.

Bir asamanin teknik ve resmî kavrami {Jojman de fot)dur. Diger asama ise (Jojman de valure) veya De valure-dir. Jojman hüküm verme ve karar verme anlamindadir. (Fot) ise olup-bi ten sey, zahirde olan sey ve gerçek olan anlamlarina gelir.

Birinci asamada: Jojman de fot asamasinda “fot veya rotlari” (gerçek veya gerçekleri, bulunanlari) inceliyoruz, arastirma asa masini geçiriyoruz—

Ikinci asamada yani Jojman ve valure asamasinda, tanidi gimiz seyi degerlendiriyoruz, iyi ve kötü diyoruz, ona Inaniyo-

iruz veya inkâr ediyoruz. Iyi veya kötü olduguna, hak veya bâtil olduguna hükmediyoruz.

Avamdan olan, bu Iki asamayi birbirinden ayirip teshis ede mediginden hemen baslangiçta Jojman de valure basliyor. He nüz baslangiçta degerlendirmede bulunuyor. “Iyi” veya “kötü” diyor, “hayir” veya “ser” diyor, “inaniyor” veya “inkâr” ediyor, “seviyorum” veya “sevmiyorum” diyor. Bu, öncelikle Jojman de fot’la baslamasi nedeniyledir. Bununla baslayip gerçegi ve bulu nani oldugu gibi tanimasi gerekirdi.

Islâm’in Iran’a Girisi

Meselâ, Islâm’in Iran’a girisi konusunda arastirma yapiyo ruz. Bazi bilginlerin hemen baslangiçta Jojman de Valure giris tiklerini görüyoruz. Diyorlar ki: “Islâm Iran’a gelince Iran’i ihya etti, büyük bir medeniyet meydana getrdi, Iranlilari dogru yola hidayet etti…”

Bu hemen baslangiçta Jojman de valure asamasina varmak ve Islâm’in bütün eserlerini Iran toplumunda baslangiçta güzel saymaktir. Veya hemen baslangiçta Islâm’i kötülemeye basliyor ve diyor ki: “Islâm, milliyetimizin bütün baglarini kopardi ve geçmisimizi yok etti. Ahlâk bozuldu: Araplarin egemenligi alti na girdik…”

Bu sahis da Jojman de valure ile düsünmüstür. Jojman de fot asamasindan geçmeden degerlendirme yapmistir.

Islâm Hakkinda Birinci Metodla Arastirma

Ama bir arastirma metodunda hem inkâr edenin hem de inananin Islâmla ilgili olumlu ve olumsuz düsüncelerini bir ke nara birakmalari gerekir. Eger dindar, dine karsi -veya dinsiz-müslüman veya gayri müslim ya da diger bir dine inaniyorlarsa bile onlar için fark etmemelidir. Mensup olduklari din, onlarin arastirma yöntemini ve varacaklari yeri etkilememelidir.

“Jojman de fot” asamasinda, meselâ eger Islâm’in Iran’a giri sinin ve Iran üzerinde biraktigi etkileri incelemek istesek, Sasa—

niler döneminde Iran'da kaç üniversite, kütüphane, âlim, dâhi, filozof, tabiat bilgini, doktor ve sanatkârin oldugunu gösterme miz gerekir. Sonra Hicrî birinci, ikinci ve üçüncü asirlarda öl çüm yapip tekrar kaç üniversite, kütüphane, ögrenci ve ögret mene sahip oldugumuzu ve nasil idare edildiklerini gösterme miz gerekir.

Bu asirlarda kaç dâhinin oldugunu ve daha çok hangi branslarda -edebiyat, fikih, felsefe, sanat-dâhiligin zirvesine ulasmis oldugunu görelim.

Bunlarin hepsini istatistikle ve olan bilgilere dayanarak he sapliyoruz.

Burada ben ister Islâm'a taraftar olayim, ister muhalif ola yim, ister inanayim, isterse inanmayayim hiç fark etmiyor. Çün kü her durumda ve her inanç ile arastirildiginda Hicri birinci asirda onsekiz üniversitenin oldugu görülür. Bu onsekiz üniver site de fot'tur.)

Hicrî ikinci ve üçüncü asirlardaki büyük matematikçileri mizle ilgili bir listeye sahibiz. -Rical kitabindan çikardiklarimiza dayanarak-Elimizde bir tane de büyük sairlerin ve ediplerin lis tesi var. -Bunlarin divanlari var ve isimleri tezkirelerde geçmek tedir.- Sanatkârlarin, mimarlarin, çini ustalarinin, çesitli deko rasyon sanatkârlarinin bir listesi var. Mantikçilarin doktorlarin, müzisyenlerin, fakihlerin, yazarlarin ve çevirmenlerin birer lis tesi var.

Bunlarin hepsi "fof'dur. Ve çesitli inançlar için esit ve ay nidir.

O halde Hicri birinci asirda bulunanlari incelemekle ve Sa-sani hükümetinin son döneminde bulunanlari incelemekle onla ri birbirleriyle karsilastirmakla Jojman de fot asamasindan geçtik. Bu olayin, olumlu ve olumsuz degerlerini tartip Ölçebiliriz, degerlendirip hüküm verebiliriz,. Islâm'in Iran'a girisinin bir hiz met mi ihanet mi oldugunu, medeniyet mi, vahset dönemine mi dönüstügünü tespit edebiliriz.

Ilim ve ahlâkî fazilet ortamini, bilgi, felsefe, sanat, sosyal kudret, teskilatlar, iktisadî, hukukî ve sosyal kurumlari yukari düzeye çikardi, sarsti ve bozdu.

Bu inceleme ve degerlendirme sonunda karar vermemiz ve hükmümüz ilmîdir. Bu son asama yani hükmü ve karar verme asamasi, (Jojman de valure)dir.

Jojman de fot asamasi, âlim için zarurî ilk asamadir. Usulen arastirma ve ilim buradan baslar. Fotlar -Mevcut dis gerçekler ve bulunanlar-taninmadan ilmin baslamasi mümkün degildir. Bu asama (Jojman de fot), nefs ile cihat ve ilmî cesaret asamasi dir. Cesaret ve gözüpeklik sadece yumruk vurma ve kiliçla dö vüsmeye özgü birsey degildir. Ruh, düsünce ve ilimde daha üs tün ve daha büyük bir cesaret ve gözüpeklige ulasiriz.

Carlyl'in Islâm Hakkindaki Arastirmasi

Carlyl'nin Islâm Peygamber hakkindaki arastirmasi, ilmî ce sarete bir örnektir.

Cariyi gibi dünyada kalemden baska birseyi olmayan, onsekizinci asirda, yüksek sosyal mevki, ahlâkî söhret, ilmî ve edebî söhreti, bütün topluluklardaki nüfuz ve sevilmesi ile kilisenin bütün büyük kudretlerinin Islâm Peygamberi aleyhine seferber edildigi, daima itham, hakaret yaydigi bir dönemde; Islâm ülke lerinin sömürülmesinin baslandigi bir dönemde; batinin bütün yönlerden Islâm toplumunu, Islâm dinini, tarihini, kültürünü ve sahsiyetlerini ezdigi, yok etmeye çalistigi bir dönemde, Islâm'a karsi böylesi kara görüsün ve kötümserligin oldugu bir zaman da "Cariyi" gibi bir insan, onsekizinci asirda Ingiltere'de bir âlim, en yüce ve en güzel tabirlerle ve bir âlimin ruhsal cesare tiyle bir kahramanin ruhundan daha üstün bir cesaretle Islâm Peygamberini öyle savunuyor, öyle güzel savunuyor ki bütün bu iki asir boyunca hatta bir müslüman bile, onun gibi birsey yazmamistir. Kahraman budur. Düsüncede kendi konumunda olmamak budur. Haysiyeti, sevilmeyi vb. düsünmeden, bütün bunlara ragmen, hakikata asik olmak ve onunla yolunda herse-

yi, cani ve candan da üstün olan haysiyeti kurban etmek, onun sifatidir.

Arastirmaci "Jojman de fot" asamasindan böyle bir cesarete muhtaçtir. Tanidigi bir ekolün hakikatini iyi, güzel, sadik ve âlimce, dikkatlice anladigina, derinligine indigine emin olmasi için buna muhtaçtir. Kendi kabugundan disari çikmasi, Inanç ve zevkini "geçici olarak" bir kenara birakmasi gerekir. Iyi ve kötü her seyden arinmis ve temizlenmis olmasi gerekir ki, sadece his setmeye ve "anlamaya" dönüssün. O zaman bu asamayi geçirir se -fotlari tamamlarsa, üst üste dizerse-inceleme kudret ve liya katinden, fayda aramis ve tanimaya ulasmistir. Bütün inançlari na zevklerine, düsünce tarzina tekrar dönebilir. Kendi yerine oturup kendi gözlügü ile degerlendirmeye baslayabilir. Artik hüküm ve karar verme iznini bulmustur.

Iste biz birinci asamadayiz -Jojman de fot'da-Daha çok, sa dakat, cesaret, akillilik bilgi ve suura ihtiyacimiz var.

HINT DÜNYASINA GIRIS

Simdiye kadar söylenenler, bu dünyaya girmek için girisler di. Dünyanin eski dinleri tarihine, en derin, en hassas, en siddet li ruhsal yönelislerin oldugu dünyaya giris için.

Hint, iki bin yedi yüz -iki bin alti yüz hatta üçbin yillik tarih boyunca, medeniyet, kültür, tasavvuf ile kaynayan bir irfan kay nagidir.

Hint ruhunu tanimak, aklî bakimdan oldukça zor bir istir. Çünkü Hint, simdiki aklî idrâkimizla zor anlayabilecegimiz bir sirra sahiptir. Çünkü Hintli ruhun ve duygunun bu tadini tat mak, bu ruha yaklasmak büyük bir çaba ister. Ancak o zaman üç bin yil sonra etrafinda dönmüs olan Hint ruhunu -çesitli bo yutlari, mektepleri ve dinleriyle-anlayabiliriz. Bu çabanin bu lunmasi, çesitli devirlerdeki Hint irfanî mektebini ve çesitli Hint dinlerini anlamanin anahtaridir.

Hint ruhunun dünyasina yol bulma konusunda ikinci prob lem, o ruhun tek yönlü olmasidir. En siddetli ve tek yönlü dinî ruh, Hintli ruhtur. Tek boyut ve tek yönelis siddetli bir yönelis, abartma ve asiri bir yapiya sahiptir. Hint dini ruhunun dünyada ortaya koydugu bütün güzellikler, HIntli dîni tek yönlü düsün mesinin neticesidir. Hint tarihinde ve medeniyetinde gördügü müz bütün yikilmalar ve zaaflar da Hintli dini ruhun tek yönlü düsünmesi ve bu düsünceye dalmasinin neticesidir.

Büyük sanatkârlarin isinde de böyle bir problem var. Öyle sanatkâr vardir ki bir saat resim yapar, bir saat spor yapar, bir saati de sosyal ve siyasî islere ayirir, birçok saatlerini de dostla rini görmeye, onlarla görüsmeye ve yararli seyleri düsünmekle geçirir. Bu çok yönlü olmaktir. Eger bir isi biter ve kapanirsa, yasamak için birçok bahanesi daha kaliyor. Ama ressam Van Gogh için hayat, sadece resim yapmak içindir, gerisi ise bir hiç tir. Hayatinin bütün zaaflari, tek tarafli bu çilginca aska ve sanat isine batmanin neticesidir. Bütün sanatsal ve duygusal degerler, bütün o ruhsal yükselis, sanatini dopdolu yapmistir. Bu da böy lesine bir Hintli ruhun benzer neticesidir.

Aryaîlerîn Hint, Iran ve Avrupa'ya Göçleri

Hint irfani ruhunun ilk tecelli ve coskusuna ulasmak için. Arya il eri tanimamiz gerekir.

Aryaîler beyaz derili bir kavimdir. Hazar denizinin kuzey bölgelerinde, Avrupa'nin kuzeyinde veya Türkmenistan bölge sinde M.Ö. 17. 16. asirlardan 12. asra kadar yasamislardir. Yani 3300 ile 4000 yil önce çesitli kabileler ve gruplar seklinde yasa mislardir. Nöbetlese bir sekilde, Hint tarafina dogru indiler. Iran'in yüksek ovalarina ve çöllerine girdiler. Iran ve Hint Aryaîleri'ni olusturdular. Baslangiçta ayri devlet degillerdi, bel ki birbirine yakin düsünen çesitli kavimlerdi. Bu yüzden ilkel Hint ve Iran dinlerine baktigimiz zaman benzer tanrilar görüyo ruz, isimleri de benzer isimlerdir. Benzer inançlari olan, hatta ortak bir dilleri olan iki millettir. Eski Farsça ve Sanskritçe bir dilin iki lehçesidir. Sonralari Aryaîler iki kisim oldular ve iki ül kede -Iran ve Hint-yerlestiler. Çünkü cografî açidan birbirleri

den ayri kaldilar, dil açisindan da ayrildilar. Iran ve Hint milleti ni olusturuyor. Göçlerinin devaminda sonra bati tarafina, Yu nan ve Roma'ya ulasiyorlar ve batili medeniyetleri meydana ge tiriyorlar.

Büyük Medeniyetler Hicretten Dogmustur

O devirde göç etmis olan bir Hintli ve Avrupali irk var. Göç ettiler, büyük Hint medeniyetini, büyük Iran medeniyeti büyük Yunan ve Roma medeniyetini insa ettiler.

(Bu, Hüseyniye-i Irsad'da "Medeniyet ve hicret" adiyla yap tigim bir konusmaya ait nazariyenin örneklerinden biridir. Usulen medeniyet, hicretten dogmustur. Kendi topraklarinda kalmis olanlar ve kalici olanlar, yikilmis ve çürümüslerdir. Hic ret etmis olanlar, sadece ülkelerini topraklarini degistirmekle kalmamislar belki kendilerini de bambaska yapmislardir. Ken dilerini ve huylarini degistirmekle vahsilikten medenîlesme asa masina girmislerdir. Sonra ardarda dinler, kültürler, sanatlar ve büyük toplumlari insa etmislerdir.) Bu muhacir Aryâi kavminin asil ocaklari olan Hind'de hareket, yapicilik hazirladiklarini gö rüyoruz.

Batili Sosyologlarin Deviminde HINT TENBELLIGI

“Hint tenbelligi” diye sosyolojik bir hüküm var. Bu sifati kullananlar daha çok batili sosyologlardir. Hint haleti ruhiyesi bu açidan sakin, gayretsiz ve hareketsizdir. Kendi içinde daima tabiat ötesini düsünür. Aryaîler, Hint topraklarina vardiklarinda burasi bereket dolu bir yerdi, sik ormanlarla kapliydi. Deniz onlarin emrindeydi, yiyeceklerini temin etmek için çetin tas, dag ve topraklarla mücadele etmeleri gerekmedi. Çok sayida irmak lar vardi. Bizim çöllerimizin aksine. Meselâ, bizde 200 metre es men gerekir ki bir damla suya ulasabilesin! Topraklari is yap madiklari halde, susuzluklarina cevap veriyordu. Agaçlari ken diliklerinden meyve veriyorlardi. Böylesi hazir ve çaba gerektir-202

meyen bir dünyada, sanat meydana gelmez. “Ben” sekil almaz. Bu durum, medeniyeti, insan ile tabiat arasinda kavganin olma digi yerde, insan durgun, atil ve tembel olur.Örnegi Rizaiye gö lündeki iki adadir. Haberini gazeteden mutlaka okumussunuz dur. Düsman ve avci korkusu olmadan yasayan hayvanlar, evcil hayvanlara ve kuslara dönüsmüsler. O zekilikten ve hareketli likten bir eser kalmamis, hatta baslarini bile çevirmiyorlar. Yan larina ne varirsa varsin, kuslar, uçmuyorlar bile! Öyle ki orada âdeta ölüm sessizligine bürünen yirtici, vahsi hayvanlari bu hal den kurtarmak için ada hayvanlarinin harekete geçmelerini tes vik etmeyi bile düsünmüsler. Yumusaklik ve uysalliklari ile mü cadele edip, bir hareketlilik meydana getirip nesillerinin tükenip bitmesini engellemeye çalismislardir.

Bu yöntem ve kanun geneldir. Istisnasi oldukça fazla ol makla beraber bunu dogrulayan konular pek çoktur.

Dopdolu tabiat sofrasinda yiyen Hintli ruhun iktisadî açi dan ihtiyaci temin edilmistir. Derin düsünce, hayal, içe yönelis, cezbe ve cosku ile bezenip süsleniyor ve bunlarla ugrasiyor. In sanin bir isi olmadigi zaman, hayallere ve soyut düsüncelere müptela olur. Çevrenin ve günlük hayatin disinda düsünür. Isin durumuna ve mevcut fikrî yönelmeye uygun olarak, manevi yatinin da bos hayalinin de gelismesi mümkündür.

Ekonomik ve Mânevi Meselelerin Birbiriyle Bütünsel Bir Iliskisi Yoktur

Bu bir sinira kadar dogrudur. Avrupa burjuvazisi sinifina baktigimizda; sanatinin, fikrinin, felsefesinin soyutlanmaya dog ru gittigini görüyoruz. Ekonomik açidan ihtiyaçlari temin edil mis soyut zihniyetler; belirsiz dertler ve ruhu cüzzam hastaligi gibi yiyen, isimleri belli olmayan eziyetler…

Avrupa burjuvazisi bu eziyetlerin, kavramlarin, böyle sana tin ve bu düsünme biçimlerinin pesinde gidiyor. Ekonomik açi dan ihtiyaçlari giderilmistir. Ama isçi sinifi, eziyet, açlik, ihtiyaç, borç, arzular ve noksanliklarla, kusatilmistir. Hayata karsi dai ma gerçek, maddî ve objektif düsünür.

Ne dertsizlik dertlerine müptela oluyor. Ne müphem üzün tülere duçar oluyor. Ne de belirsiz eziyetlere sizlanmalara… Çünkü sizlanmalari açiktir, dertleri bellidir.

Hintli ruh böyle yetismistir. Içe, kuramciliga yönelen bir-ruh. Dis dünyayi elde ettigi için, iç dünyaya yönelmistir.

Bütün bunlar Hintli ruhun karakterleridir. Ama bütün açik lamasi budur, denirse bundan süphe ederim. Eger böyle olsaydi ve bu söz tamamen dogru olsaydi Kuzey Amerikali kizilderilile-rin Hint halkindan daha derin, daha ruhanî daha soyut düsün celi, daha güzel duygulu olmalari gerekirdi. Çünkü orasi Hint topraklarindan çok daha bereketli ve bol ürünlüdür. Simdiki Amerikalilarin irfan, tasavvuf ve maneviyata yönelen kimseler olmalari gerekirdi. Ama durumlarini görüyoruz!

Hint'ten böyle bahsedenler ve ekonomik ihtiyaçlarin saglan mis olmasini irfana, ruha ve içe yönelis sebebi sayanlar ve onlari tenbellikle niteleyenlerin kendileri tenbeldir. Çünkü çok karma sik bir mesele olan insan ruhunu böyle basit -ellerine ne geçerse onunla-açikliyorlar ve âdeta bir kesif(!) yaptiklarina kendilerini inandinyorlar.

Aryaîler'in Atalari Yerlilere Karsi Kaba ve Acimasiz Davranmistir

Aryaîler'in Hint ve Iran'a girislerinden Önce, buralarda bi raz daha koyu renkli yerli kavimler yasiyorlardi. Simdi de Kirman yakinlarinda bunlardan bir grup yasiyor. -Bunlar daha çok Zerdüst dinindendir.- Irk bilimciler, muhtemelen bunlarin Iran Aryaîler'inden önceki yerliler oldugunu saniyorlar. Hint'te de "Paryalar" veya "Deravidiler" var. Bunlar (kast) olarak adlan diriliyorlar ve necis bir gruptur! Bunlar, yerlilerden arta kalan lardir ve Hint topraklarinin asil sahipleridir. Bunlarin ecdadini Hint Aryaîleri katletmis veya köle edinmislerdir.

Son arastirmalar, "Deravidilerin" (bugün necis, pis olarak isimlendirilenler) Âryaîlerin girisinden üçbin yil önce çok parlak bir medeniyete sahip olduklarini göstermistir. Ama, çok hasin

ve acimasiz bir kavim olan Âryaîlerin saldirisiyla medeniyetleri, geçmisleri ve izzetleri hep ortadan kalkti.

Âryaîler yerli kavme karsi hem Iran'da,!, hem Hint'te acima siz ve tam bir katilikla davrandilar. Âryâi ruhunun kabaligi ve hasinligi konusunda Ibrahim-pur Davud gibi Âryâi irkçisi olan bir adam bile "Bijen ve Menije" adli eserinin Petrol Sirketince yapilan baskisina söyle yaziyor: "Iran'in bazi güney ve güney bati lehçelerinde Âryâ ve Âryaî kelimesi kan döken, hasin, vah si, insan öldüren ve katil anlamlarina gelir. Bu kelime Âryaîlerin Iran yerlilerine saldirmasi döneminden kalmistir ve o dönemin hatirasidir. Buda ve Budist yazarlar usulen Âryâ kelimesini mu kaddes, yüce, asalet ve soyluluk dolu olan anlaminda kullani yorlar. Hatta manevî meseleler için meselâ, "Âryaî bir söz", "bu Âryaî bir duygu", "bu Âryaî bir düsüiv", "bu Âryaî bir insan dir" diyorlar."

Anlasildi ki, Âryâ ve Âryaî kelimesine vermis olduklari ha sin, katil, kan dökücü, merhametsiz anlamlarina karsi, Aryaîler, bu kelimelere asil, serefli, yüce,büyük, seçkin ve mukaddes an lamlarini zoraki yüklemislerdir!

HINT VE IRAN ÂRYAÎLERIN DINLERI

Âryaîlerin Hint ve Iran'daki ilk dinleri Totemizm, Fetisizm, Animizm (ruha tapicilik) Büyücülük ve tabiat esyasina tapma gibi ilkel dinler olmustur. Bedevi dinler konusunda söyledikleri miz, Âryaîlerin dinleri konusunda da geçerlidir. Bunlar o genel kanunlari dogrulayan seylerdir. Bu yüzden ikinci defa ayni izahlari yapmiyorum.

VEDA DINI

“Veda dini, Hind’in eski medenî ve köklü dinidir.” Dinler tarihi müsahhas, medenî bir dinden bahsettigi za man “Veda” dini ile karsilasiyoruz. Veda dini Hind’in en eski

köklü ve medenî dinidir. Brehmen, Cinizm, Sitizm, Buda dini vd. hep “Veda” dininin degismis, reform ve islaha ugramis se killeridir.

Bütün bu dinlerin ortak esaslari “Veda” dininin esaslaridir. Eger “Veda” dinini anlarsak, sonraki bütün dinlerin temel esas larini anlamis oluruz.

Veda dininde, Totemizmin bir kisim etkileri vardir-Bunla rin bu dinin, ileri dinler (IbrahimKdinleri gibi) ile, bedevi dinler (Totemizm, Animizm ve Fetisizm gibi) arasinda bir vasita olma sina isarettir.

Inek ve Diger Âryâ Totemleri

Inek, Hint’te kutsal bir hayvandir. Zerdüst metinlerinde kutsal bir nehrin kenarinda iki yesil kamis oldugunu görüyoruz. Biri nehrin bu tarafinda, digeri o tarafinda. Buradan “Kiyűmers” -ilk insan-ortaya çikti oradan da inek. O halde Zerdüst dinine göre, ilk Insan ile ilk inek ayni anda dogmustur. Inegin Zerdüst ve Hind dinindeki fonksiyonu, inegin Âryaîler’in totemi oldu gunu gösteriyor. Büyük atalari inekte canlanmistir.

Inek basi seklindeki sütunlar, inegin totem olduguna Isaret tir. Kisa bir süre öncesine kadar evlerin kapilarina koçlarin bas larini koyuyorlardi (Hatta mescitlerin kapilarindaki kulplara koyduklari tokmaklara bile). Horasan’in bazi sehirlerinde henüz mescit kapisinin kulpundaki gül demeti diyeceklerine mescidin koçu diyorlar (Koç, Hegâmensîler zamanindaki totemden kay naklanmistir).

Hint’te totem seklindeki inek, bugün kutsal bir hayvan sek line getirilmistir. Etini yemiyorlar. Çünkü totemin etini yemek, ona tâbi olanlara haramdir. Totem, büyük atanin ruhunun zu hur ettigi yerdir. Büyük atanin etini yemek hiç olur mu?! Uzak-doguda meselâ, eski Hint ve Çin’de tapinakta yilan vardi, çünkü yilan bu kavimlerin “totemi” idi.

Geçmiste maymun da totem olmus, maymuna tapilmistir. Hatta tenasül organlarina tapilan mabetler bile olmustur. Kisa—

casi Hint, acaip, garip ve çok farkli dinlerin kolleksiyonu olmus tur. Ayni çesitlilikte, ayni zamanda ortak bir usul ve ruh. Bu çesitlilik, Hintli dinî ruhun özelliklerinden biridir. Çok karma sik, çesitli cilve ve tecellileriyle, derin irfani, dinî ruh ve görüs.

Veda Dini

“Veda” kelimesinin anlasilmasiyla, Veda dininin esasi anla silmis olacaktir.

“Veda”, Veda dininin bütün tarihi boyunca yazilmis olan tüm kitaplarin adidir. (Veda dinin Muaftan 900, 800 ve 700 yil kadar Önce yani bundan 2700 yil kadar önce dogdugunu tahmin ediyoruz.) Çok hayret edilecek birseydir, Hint hailemin çogunlu gunun inandigi Veda dini gibi bir dinin bir peygamber veya peygamberleri yoktur. Bu dinin va’z edicileri taninmamistir.

Bazi Veda metinleri, insani hayrette birakacak kadar güzel, derin ve mânâ doludur. Insan, nasil olur da bunlarin gayb ile ir tibati olmaz diye hayret ediyor.

Sükűnet Veren Bir Din

Âryâ kavimleri, 2800 ila 2900 yil Önce Hind’e girdikleri za man vahsi, büyüye tapan, totem ist kavimlerdi. Nasil oldu da birkaç asir sonra, bugünkü filozof ve düsünürleri bile hayrette birakan metinleri olusturabildiler.? Hatta Shopenhauer gibi bir adam söyle diyor: “Upanisadlari okumaktan o kadar zevk aldim ki, bütün ömrüm boyunca okudugum diger metinlerin hiçbiri bana o zevki vermedi.

Bu kitabi okumak benim için bir zevkti; dinlenmem ve tekâmülüm için bir vesile idi. Sadece yasadigim dönem degil ölüm ve ölümden sonraki hayata bakisimi da etkiledi.

Upanisadlarin bazi paragraflarinda, yazilarinda ve ilâhî lerinde öyle yüce bir irfani ruh ve düsünce dalgalaniyor ki, “bunlar gayb ile ilgili” diye düsünemeden edemiyoruz. Bunlarin hangi yolla, kimler vasitasiyla geldigini ne ben biliyorum, ne de tarih. Eger gelecekte bir firsat bulursam bu metinleri, özellikle

Upanisadlar”i izah edecegim. Diger metinlerde de karsilasti racagim.

“Veda” yaklasik olarak M.Ö. 2000-2500 yil kadar önce yazil mis olan ilk kitap ve metnin adidir. Bilgi ve marifet kitabi anla mina gelir.

“Veda” “Videya” kökündendir. “Videya” görüs anlamina ge lir. Görüs ilmî veya basiret. Bir çesit görüs. Bu “Deri Farsçasi” kökenli bir kelimedir. Deri Farsçasi ve Sanskritçe’nin bir dilin iki lehçesi oldugunu söyledim. Hinduca ile Farsça arasinda ortak kelimeler pek çoktur. “Diden” (görmek) bu lisanin “diya” kökün dendir. “Bines” “bina” görmek anlaminda olan Fransizca’daki “vevvar” ve gören anlamina olan “vevolian” videya, görüs ilmi anlamindadir. Veda ise bu ilmin kitabi veya marifete özgü kitap anlamina gelir. Aydinlik ile ayni köktendirler. Bu kelimeden ço-galtilmiskelimelerdir.

Tevhid, Insana Açik Görüs ve Suur Verir

“Islâm Senasi” kitabinda, “Bütün beserî sapmalarin kökü, ruhsal açidan korku, menfaat ve cehalettir. Tevhid ise, bu üçünü yok eden bir unsurdur.” demistim.

Tevhid, insani dünyada bagimsiz ve Allah’a dayanan bir sahsiyet haline getirir. Böyle bir insan, binlerce tehiike odakla rindan bile korkmaz. Gölgelerden, hayaletlerden, insanlardan, gizli güçlerden korkmaz. Çünkü dünyada bir dayak yeri ve ba gimsizligi vardir. Menfaat temini için gösterilen her zillet, asagi lik ve dalkavukluk insani çirkinlestirir. Hiçbir sey, hiçbir sekilde dalkavukluk kadar insani bozmaz-Tevhide inanan insan bun lardan uzaktir.

Tevhide inanan, sahip olmak ve korumak için dalkavuklu ga, iki yüzlülüge tesebbüs etmez. Muvahhid, dünyayi bir tek parça halinde, suurluca, iradeli, duygu ve hedef sahibi olarak al gilar. Çünkü böyle bir dünya görüsüne sahip olan cehaletten ko runmus, ümitsizlik ve karamsarliga mahkum olmaktan kurtul mustur. Bilinçli, açik bir dünya görüsüne sahiptir.

Sapmalarin kökü olan bugünkü cehalet ilme karsi degildir. Ilmin, bu cehaleti ortadan kaldirmadigi görüyoruz. Çok sükür(!) o kadar çok cahil âlim görüyoruz ki, böyle ilim, cehaleti yok et meksizin insanin zihnine sadece bir miktar ilgi sokuyor.

Bu ilimli cehalet, suur ve aydin görüse karsidir. Çünkü bun larin ikisi birbirinden ayridir. Kendini bilme ve aydin görüs, Ebu Ali Sina gibi bir büyük âlimin bile sahip olmadigi birseydir. Ama Bilâl gibi okuma yazmasi olmayan Habesli bir köle buna sa hiptir.

Bu öyle bir görüstür ki, günümüz dünyasinda sade bir isçi ve köylünün bu görüse sahip olabildigini, ama bir üniversite ho casinin, bir sosyolog, bir din bilimci ve herseyi bilen birinin sa hip olamadigini görebiliyoruz.

Ilim, özel kavramlari bilmektir. Ama bu bilime, aydinlik ve suur vermez. Tipki bütün evlerin numaralarini ve içinde oturan larin ismini ögrenip, ezberleyerek digerlerinin bilmedigini bilen biri gibi. Ama bu, bilen kisiye suur ve bilgi Ilmi kazandirmamistir.

Böyle ilim, ilim degildir dememiz mümkündür. Bu ise sade ce ona ihtiyaç hissetmedigimiz için sözkonusudur. Eger muhtaç olursak, o da ilim olur. Ve ilme, yasal haklarindan ve imtiyazla rindan faydalanilsin diye diploma veriyorlar! Bu görüs, insan larda meydana gelen sanat, felsefe ve teknik ötesi ilim egitim ve ögretimle bir iliskisi olmayan ilimdir.

Kim Sokrat'in "Sophîa"sina Sahip Olursa; Sürçmez

Bu ilmi, Sokrat'in "Sophia" olarak isimlendirdigi ilimdir. Di yor ki: Biz hepimiz "Sophia"nin pesindeyiz,, "Sofist" olmaya ça ba harciyorum.

Pisagor diyor ki: Sofist olamiyoruz ve "Sophia"ya ulasami yoruz. Biz "Philosophia"yiz. Yani "Sophia'yi sevenler. Bilgiyi arzulayip sevenleriz. Fakat ona ulasamiyoruz. Çünkü o, çok yük sektir.

O halde Pisagor'un nazarinda böyle yüksek olan ve ele geç meyen ilim, revaçta olan ilim degildir. Revaçta olan ilme ulasila bilir ve tecrübe edilebilir.

Sokrat ve Pisagor'un maksadi maveraî bilgidir, maveraî gö rüstür. Sokrat'in deyimiyle: Kim Sophia 'ya sahip olsa asla sürç mez.

Bunun ilim ötesi, maveraî bir görüs oldugu açiktir. Ahlâkin, gidisatin, fitratin ve insan huyunun üzerinde etkide bulunur. In-Sanm kontrol edicisi ve mükemmelestiricisidir, âlimlestiririsi degil.

Eski Iran'da Beyaz Akil

Ś

Eski iran'daki Zerdüst gibi büyük sahsiyetler ve bazi anla yislar için "beyaz akil", "kutsal akil" "spend dermez" veya "spend men" diyorlar; yani "beyaz ben". "Men" yani "mantalite", görüs, görüs sahipligi. Yunan'da "Sophia" dedikleri sey. O halde beyaz görüs ilmî, felsefî ve sanatsal görüsten ayri bir seydir. Siyah gö rüs olmasi da mümkündür.

Aydinlik Bagislayan Kutsal "Videya" Kivilcimi

Bu, Hint'te "Videya" olarak isimlendirilen görüstür. Bu ne denle "Videya" insanin anlayisinin ve duygusunun derinliginde bir çesit özel görüs ve kutsal aydinliktir. Kivilcim çakinca evre nin hakikatlarini insanin saf ve temiz içine yansitmaktadir. O zaman insan, o aklin ve o görüsün gücü ile hakikati bulabilmek te, kendisinde hakikatlari hissetmektedir. Hakikat insanin içinde yer edinir. Hakikat ile kendisi arasinda yakinlik duygusu hisse der. Insan oldugu için zatî degisim gösterebilmektedir.

Bu, "Veda" dinini ve "Veda" kitaplarinin, hep "Videya"nin pesinde oldugunu ortaya koymaktadir.

Kur'ân'da Ilim ve Hikmet Nurdur

"Sophia", Kur'ân'in "hikmet" olarak adlandirdigi seydir. Hatta eger ilim diyorsa bile, yine hikmet anlaminadir. Bir

rivayette söyle denir: “Ilim bir nurdur. Allah (onu) dilediginin kalbine koyar.”

Bu ilim, Mevlâna’nin bahsettigi adi ilimlerden degildir.

Bu nurdur, o ise bir araçtir. Bu nurdur hidâyet ediyor, o bir araçtir güç veriyor. Bu Prometheus’un insana bagisladigi mave-raî bir aydinliktir.

Hikmet Mü’minin Yitigidir

Bu hikmettir ve “hikmet mü’minin yitik malidir” el-hikmetü dallehü’l-mü’min”. Bazilari “Dallehu’yu sapikliga ugratici anlamini vermislerdir. Bunun sebebi sudur: Sonraki asirlarda hik meti Yunan felsefesi anlamina almislardir, ki bu felsefe sapikliga düsürücü olmustur. Bu anlam, Yunan felsefesi için dogrudur da. Halbuki hikmet, Kur’ân’in metninde var. Yunan felsefesin den arinmis ve temizdir. Mü’minin felsefe ötesi kayip mali anla mindadir. Yani iman, kudret, “videya”, “Sophia” ve “kutsal be yaz akli” aramaktan ibarettir.

Veda dininin deyimiyle; “Videyâ’yi tasimayan, ondan uzak olan, görüsle beraber olmayan her ilim “Âvidyâ”dir, cehalettir. Cehalet ilmi kör ilimdir.

Veda ilâhîsi

Veda ilâhîsinde daima “böyle isit” deniyor. Dün geceki ince lememde birden su noktayi anladim; Vedâlarda ilâhîler, daima bu tarzda basliyor veya bu kavrama dayaniliyor. “Bu söz isitil-mistir”, “böyle isit”, “isit”, “falan üstat birinden isitti”. Yani Isit meye, isitme duygusuna, kulaga dayanilmaktadir—

Vedâ’nin isitmeye ve isitme duygusuna dayanmasi çok has sas bir konudur. Bu benim için çok önemlidir. Her ne kadar ilmî dayanagi bilmiyorsam da. Yeni anladigimdan bunu çok önemli olarak hissedebilirim. Belki de gerçekten önemli olusundan bu hisse kapiliyorum.

Farsça’da bu türden çok sayida deyim vardir. Meselâ: “Insa nin kulak yoluyla sismanlamasi” veya”söz duyan adam”, Bun—

dan da kulaga önem veren Özel bir görüsün oldugu anlasiliyor. Dogru anlayan, dogru gören, dogrulayici… adam denmiyor. Söz isiten deniyor da söz söyleyen denmiyor. Burada simdi “Mc Do-ulin” teorisini daha iyi kavrayip önemini anliyorum.

Mc Doulin Teorisi

Mc Doulin Teorisine göre ögretimin ilk asamasi, kulak ve isitme yoluyladir.

Mc Doulin'in "Insanlik Tarihinde Kültürlerin, Egitim ve Ög retim Tipinin Degismesi" isimli bir teorisi var. Diyor ki :"Insanî kültürlerin degismesi tarihi; (egitim-ögretim, ilim ve marifet) üç dönem katetmistir. Birincisi, kulak dönemi/isitme dönemidir." Yani ne bir kitap ne okuma, ne de yazma olmustur. Meselâ, bu dönemin sairi, ne bir divan okumustur; ne kitap, ne mektup, ne gazete, ne makale. Gözle birsey (bilgi) edinmemistir.

Cahiliyye Dömeminde Isitmeye Dayali Ögretim

Imru'1-Kays gibi Arap cahiliyye sairleri, deve üzerinde çöl de gittikleri zaman, günesin batis ve dogusunda, çölün kalbinde siir söylemistir. Siirindeki her konu, Ukaz Pazari'nda isittigi sey lerdir veya Mescidül-Haram'da, falanca kabile arasinda isittigi konulardir. Kisacasi onun bilgi ve haberleri isittikleridir, oku duklari degil.

Cahiliyye dönemi sairi, bir yerden bir yere yaptigi yolculu gunda, siirlerini ya dostlari veya yol arkadaslari için okumustur. Onlar bunu isitmis, ögrenmis ve yaymislardir.

Islâm'in Ilk Döneminde Ögretim Nasildi?

Islâm'in ilk döneminde, Peygamberin (s.a.v.) yazilmasini emrettigi, Kur'ân âyetleri disindaki konular da böyle idi. Bu on lar için çok zordu. Okuma yazmalari kitti. Söyle ki Hazret, Me dine'ye geldigi zaman kâtibi, edebî yazilar için bir Yahudi idi. -Entelektüel henüz meydana gelmemisti, sonra meydana geldi ve isleri bozdu.- Peygamber'in konusmalari isitilip, kaydedili—

yordu, kalbten kalbe dolasiyordu. Mü'minlerin Emiri Ali'nin (a.s.) hutbeleri (Nehcu'l-Belaga) zihin ve kalblerde dolasiyordu. Sonraki dönemlerde bu isitilenler, yaziya geçirildi. Konusmalar, rivayetler, hadisler ve hutbeler tedvin edilip, yazildi.

O halde yazi ve kitabetin olmadigi, zihinsel ve fikrî kültü rün meydana gelmedigi dönem, isitsel dönemdir. Ögretimler, hep isitme ve onu ezberleme kolaydir. Sonra yazi ve kitabe mey dana gelince halk fikirlerini, inançlarini ve mesajlarini isaretler veya kelimeler seklinde -duvar, kemik, tahta, tas, deri ve kagi din üzerine yazdi-Bunlari artik isitmiyor, okuyorlardi, düsünü yorlar ve fikir yürütüyorlardi. O halde kültür adamligi böyle isitsel degildir, zihinseldir, görmeye dayanir, nazaridir. Göz, te fekkürün aracidir, kulak ise anlami dogrudan alip zihne ile tendir.

Bugünkü Ögrencilerin Görsel Bilgileri

Eger bugünkü ögrencilerin bilgilerini gözden geçirirseniz yüzde doksan, defterlere, kitaplara, fotokopilere, teksirlere ve yazilara dayali oldugunu görürsünüz. Isitmeye dayanani ise muhtemelen yüzde on veya bu civardan fazla degildir. Halbuki bedevi insanin sözünü nakletmesi, daima isitme yoluyladir. O 'dedem söyle dedi, ben cevaben söyle dedim.' Bu ise, 'falan ki tap, falan sayfa, falan makale, falan gazete ve dergi' diyor. O, söyleyen ve isten insanlarin adini veriyor. Bunun kültürünün, zihinsel (ve kuramci) oldugu bellidir. Onun ise isitsel oldugu. Vedâiar ve Veda kültürü, toplumun henüz zihinsel gelismeyi ve tekâmülü kazanmadigi, ögretim ve kültürün isitsel oldugu bir dönem ile Ilgilidir. Islâm'da ise her iki dönemi görüyoruz.

Bugünkü Yapay isitsel Ögretim

Mc Doulin diyor ki: "Bugün ögretim ve tefekkür, ikinci defa tekrar isitsel döneme geri dönmüstür. Ama yapay bir sekilde. Devir sinema devri, televizyon, tiyatro… devridir." Bunlar gün geçtikçe kitabin yerini aliyorlar. Pek çok modern toplum bilgile—

rini sinemadan, kasetten, ilmî konferanslardan, tiyatrodan vb.’den aliyorlar. Hatta ögretimde televizyon etkin bîr sekilde sözkonusudur. (Isitsel döneme geri dönüs.)” Bununla varmak istedigim sonuç sudur: Veda toplumu okuma yazma bilmeyen bir toplum gibi, gelismemis bir kültüre sahiptir. Dinî kitabi isit meye ve kulaga dayanir. Bu sebeple Mc. Doulin’in teorisine uy gun olarak -yüzde yüz ilmî ve apaçik bir tezdir, bir varsayim degildir-Veda kitabi gibi Kur’ân’in da, peygamberin ve milleti nin ümmî olmasi, toplumunun henüz zihinsel ögretim asamasi na geçmemis olmasi nedeniyle isitsel olmasi gerekir, daima ku laga, isitmeye ve isitilmemis olmaya dayanmasi gerekir.

Islâm Peygamberi

Islâm Peygamberi okumamistir, yazmamistir, çobanlik yap mistir.

Kur’ân’da da sarih olarak belirttigi gibi peygamber kendi eliyle bir yazi bile yazmamistir, okuma bilmiyordu. Bazilari di yorlar ki; okuyabilirdi ama okuma bilmiyordu. -Bazilari diyorlar ki; okuyabilirdi ama okumamistir! Bu nasil bir sözdür? Peygam berin son iftihari onun okuyamamasidir. Meselâ, “Cambridge” diplomasina sahip olmayi iftihar sananlar, kendi hayallerine gö re Peygamberi de böyle yüceltiyorlar!

Bir beyefendi, bana samimiyetle (!) -ki kendilerini severim-beni, niçin Islâm Peygamberi çobanlar zümresindendir dedim diye ayipliyordu. “Halbuki esraftandir”, diyordu. Nerenin esra fi? Kureys esrafi mi? Onlarin bir hayvan derecesinde bile degere sahip oldugunu kabul etmiyorum. Aristo’nun savundugu bütün dünyadaki sadece yirmi veya otuz aile(!) Bu arada Kureys asille ri de bizim Mezanin’in hanlari kadar degere sahiptirO) O halde esrafligin Peygamber için ne iftihari var?

“Okuyabiliyordu ama okumamistir’ demek ne anlam tasi yabilir? Resűlü Ekrem’e (s.a.v.) hangi serefi kazandiriyor? Onun zamani ümmîdir, toplumu ümmîdir; hepsinin bilgisi isittikler dir. Toplum bir medreseye bile sahip degildir ki zihinsel asama—

ya girmis olsun. Böylesi bir durumda Kur'ân, diger kitaplara koydugunuz isimlerin (Meselâ: Farsça bir dilbilgisi kitabini el-Bahru'l Mevac fi Derrehu'd-Dibac diye isimlendirmeleri gibi) aksine sade, mesaj getiren ve tayin edici bir isimdir.

Kur'ân'in Ilk Mesaji "Oku"dur; Isit Degil

Kur'ân, yani okunacak sey kavraminin zihinsel dönemin kavrami oldugunu görüyoruz. Gelmis olan ilk mesaj, derin, hayret verici ve oldukça dikkate degerdir.

Ummi bir topluma teblig edilmesi için, ümmî bir insana ge len ilk mesaj isit degildir. "Oku"dur. Eger isit olsaydi ümmî pey gamber rahat olurdu, 'isitiyorum' derdi, ama "oku"dur. Cebrail vasitasiyla gelen isitme seklindeki bir mesaj degil, belki ipek ku mas üzerine yazilan, gözleri önünde bulunan âyetlerdi. "Oku" diyor. "Okuyamiyorum" diyor, bogazini o kadar sikiyor ki ölü mü hissediyor, birakiyor ve "Oku!" diyor. Tekrar "okuma bil mem" diyor. Tekrar sikma, ölüm duygusu ve ferman: "Oku!" Ancak üçüncü defa okuma gücü bulabiliyor ve okuyor. Ve ta rihle okuma dönemi basliyor. Insan, zihinsel asamaya, fikrî ög retim dönemine giriyor. Ayni zamanda bu hareketi, bu fikrî ve zihinsel kültür dönemini baslatan kimsenin kendisi ümmîdir; okuma bilmiyor, yazma bilmiyor bundan önemlisi isitsel bir toplumdadir; toplum okuma ve yazma ile asina degildir.

Kur'ân'in Zihinsel Ögretim ve Kültürel Sembolleri

Mürekkep, kalem ve yazmak, Kur'ân'da zihinsel ve kültürel semboller gibidir.

Hayret verici olan sey, bunlarin düsünme ve tefekkür dege rine sahip olmasidir. Yoksa Apollo 13'ün atilisindan sonra bunu Kur'ân'dan çikarmamiz gerekmez! Mürekkep, kalem ve yazdigi seyler… Sembollere dikkat ediniz, hepsi tam olarak zihinsel ög retim ve kültürel devrenin sembolleridir. Kur'ân'in diger bir is mi "Kitap"tir. Alinyazisi, bütün varlik âlemini döndüren seyin, bütün hakikatlarin, kanun ve âlemin kanunlarinin onda tutul dugu (korundugu) kitap.

“Levh-i Mahfuz’dur, “KItab-i Mübin’dir, “Suhuf’tur. Kiya met de, hesap ve kitap dönemidir, incelemeler dönemidir. Amellerin tartilmasi, kader, keyfiyet ve incelemelerin tümü yaziya ve kitaba dayalidir. Herkesin amellerinin sonucu ve ka deri sag eline veya sol eline verdikleri kitapta ve bir yazidadir.

Bu sembollerin hepsi ögretim döneminin sembolleridir. Isit sel ve kulaga dayanan kültür dönemine bagli olan bu cebri ve apaçik kanunun aksine, simdiki dönemde söylenen hersey o dö nemin ziddidir. O dönemin karakterinin ziddidir, o dönemin milletinin ziddidir.

SINIFLI HINT TOPLUMU

Hint inancinin ilk esaslarini ve tanrilarini bir diger oturum da anlatacagim. Simdi o dinlere giris olacak birkaç anahtardan bahsedecegim. Bu, zor olan isimizi kolaylastiracaktir. Hint top lumunun sinifsal olmasi bu cümledendir. Hint toplumunun si nifli olusu Hint toplumu açisindan nihayetsiz derecede Önemli dir. Çünkü, Hint toplumu her toplumdan daha çok sinifli bir toplumdur.

Bugün siniflar, resmî ve kanunî tekellerini çogunlukla kay betmislerdir -gerçi resmen kaybetmisler ama fiilen sahip tirler.-Ama Hint’te henüz “kast” anlami ile siniflar mevcuttur. Dünya nin en kuvvetli, en sürekli, en somut sinifi seklinde sinif akimin da ve dünyadaki “sinifsal toplum” bakimindan en belirgin özel liklere sahiptir.

Birincisi: Savasçi çehreler. Bunlar saldirgan kabilelere lider lik yapiyorlar. Aryaîler, Hind’e ilk geldikleri zaman, ilkel ka vimleri bir kenara atar ve toplumu teskil edince sinifsal açidan iki çehre belirir. Birisi, saldirgan kavme liderlik yapan sima. Yerlilerin topraklarinda yerlilerle savasir. Yerlileri yok edip ken disi orada yasama arzusundadir.

Tipki Avrupalilarin, Amerika’ya göçlerinde yerlilerin ipe çekilmesi, kadinlarinin evde hizmetçi yapilmasi gibi. Acimasiz

olan saldirganlarin, bunlarin efendileri olmalari gibi. Böyle bir yerin düsünürlerinin malzemesi, hokkabazliktir. VVestern filmle rinde Amerika'nin kesfedilip ele geçirilmesinde millerin lider lerinin çehresi güzel belli olmaktadir.

Âryailerin Iran ve Hind'e göçlerinde de bu savasçilar, söval yeler, süvariler ve maceraci küstah halk, basit halktan ayrilmak tadir ve belirgindir.

Hindistan'da bunlara "Kaseserya", "Kisaterya" veya "Kaça-terya" diyorlar. Savasçilar anlamina gelir.

Bunlar, Kasateryalar, isbasina geldikleri gibi hükümet kuru yorlar, siyasî ve sosyal kudreti ele geçiriyorlar. Hükümeti vera setle ailelerine geçen sekle dönüstürüyorlar. Kasetaryalar, Yani Hint sehzadeleri ve sultanlari silsilesi, Âryailerin Hind'e gelmesi ile dogan bu ilkel zümreyi göstermektedir.

Ikincisi: Halkin ruhsal ihtiyaçlarini gideren "azizler "in çeh resi.

Ikinci sima, azizlerin ve kutsallarin simalaridir. Bunlar Hint halkinin mânevi ve ruhsal ihtiyacini gidermislerdir. Aryaîler ör tülü ve gaybî kuvvetlere inaniyorlardi. Daha önce de söylendigi gibi ruhperestlik ve animizm onlarin ilkel dini idi.

Tabiatin; ormanlarin, irmak kenarlarinin, daglarin ve karan liklarin habis ve serli ruhlarla, cinlerle dolu olduguna inaniyor lardi. Düsman ruhlarinin, baslarinin etrafinda dolastigini ve her an kendilerine darbe vurmalarinin mümkün olduguna inaniyor lardi. Hayir tanrilari da vardi. Atalarinin ruhlari. Kurban, saygi, övgü ve hatirlanmaya muhtaç atalar.

O halde yerlileri teslim alacak ve onlarin topraklarini zaptedecek savasçilara, Kasetaryalara muhtaç olduklari gibi, kötü ruhlari ve ser kuvvetleri zaptedecek hayir ve sevgi kuvvetlerini ve tufan tanrisi, bugday tanrisi, yer tanrisi, yagmur tanrisi… gibi büyük tanrilarin sevgisini celb edecek sahsiyetlere de ihtiyaç duyuyorlardi. Bu kötü ve ser kuvvetlerin defedicileri, hayir, sev gi ve sefkat kuvvetlerini, tanrilari celb ediciler, Brahmanlar veya ruhanîler idi.

Böylece hemen baslangiçta bu saldirgan kabilede iki sinif somutlasti. Biri Brahmanlar, digeri ise Kasateryalar.

Üçüncü ve dördüncüsü: Çiftçi ve sanatkâr:

Çiftçiler, yerlesik oturumun seçümesinden ve ziraatin basla masindan sonra ortaya çiktilar, üçüncü sinif sayiliyorlar. Sanatkârlar ve köleler ise dördüncü sinifi teskil ediyorlardi.

Söyle ki, daha önce dedigim gibi sanat isi ile ugrasanlar zi raat dönemlerinde çiftçilerden daha düsük bir makam sahiptir. Bunun örnegini simdi köylerde ve asiret yasantilarinda görü yoruz.

Hiç toprak sahibi olmayan çiftçi, efendinin topragi üzerinde is yapiyor, sosyal prestij (meselâ) kilit yapan bir demirciden, yu lar yapan bir sanatkârdan veya diger sanatkârlardan daha üs tündür. Bu yüzden sanatkârlari, kölelerle ayni saftan sayiyorlar.

Besincisi: Âryâi olmayan necis yerliler!

Besinci sinif "Deravi d Herdir, yani Âryailerin disindaki yer lilerdir. Bunlar Âryaî Hint toplumunda yasayan necis sayilan bir siniftir. Bunlar simdi de vardirlar.

Gerçi Gandi, ilk defa onlari Allah'in kullari olarak isimlen dirdi ama halk buna inanmamistir. Simdi bile efendiler (veya Racalar) bu necis(!) ücretliler para verdikleri zaman parayi yap raksi birseyin içine sarip ariyorlar. Veya ellerinde tuttuklari tasa atiyorlar ki; nefislere bulasmasinlar! Çok insancil olanlarf!) artik yiyeceklerini ormanlar ve necislerin olmadigi yerlere götürüp birakiyorlar ki, sonra mahrum, yoksul ve aç necisler gelip ye sinler.

O halde Hint'te bes sinif görüyoruz. Bunlar sirayla, Brahmanlar, Kasateryalar, çiftçiler, köleler, sanatkârlar ve esnaflar, necis ve yabanci sinif.

Brahmanlar (Ruhanîler)

Brehmenler, Hint toplumunun en güçlü sinifini teskil edi yorlar. Büyücülük ve totemizm döneminde seçkin bir sinif ol duklarina inaniyorlar. Bunlar insanlar ile ruhlar, gizli ve gaybî

kuvvetler arasindaki aracilar olmustur. Onlarin tekelinde olan bir teknik ve fenne sahiptirler. Sonra makamlarinin devrini irsî bir esasa dayamislardir.

Brahmanlarin En Büyük Isi, Kurban Kesmektir

Brehmenler en büyük görevleri, tanrilar ve iyi ruhlar için kurban kesmektir. Kurban kesmekle sadece tanrilarin ilgisini çekmis olmuyorlar. Belki tanri ve tanrilar açtir, kan ve et istiyor lar, kurbana muhtaçtirlar. Bu meselenin, ilkel dini ruhun gizlemi yönlerinde hatta ileri dinlere bile mevcut olduguna dikkat ediniz. Bu dinlerin kendisinde degil, fertlerin dinî ruhlarinda. Merasimin baslangicinda çok sade olan bu ameli, pederin oku dugu gibi kendisi de yerine getirebilirdi. Çünkü çok açik mena-sik ve amellerin toplami olan bu sade duygusal is, âdeta bir lo garitma cetveline dönüsüyor ve özel bir sinifin tekelinde ortaya çikiyor. Onlarin disinda kimse için içinden çikamiyor. Kendili ginden onlarin bu isin sorumlulugunu yüklenmeleri gerekiyor. Çünkü diger birinin sonuçlandirmasi mümkün degildir.

Is Karmasik Olsun Diye Ilaveler Yaptilar

Meselâ daha önce üç memurun idare ettigi bir sosyal is, (hatta çogunluk bu iste biri fazlaydi) aradan iki sene geçtikten sonra ayni is için bagimsiz bir teskilata sahip oluyoruz. Genel müdürü, bazen bagimsiz bakani bile oluyor. O zaman o üç ki siyle bir günde sonuçlanan is, bu genis, uzun ünite, çok karma sik, acaip ve garip esaslara birbirine girmis teknikle, o kadar çok idarî kademelere, çesitli sorumluluklara ayriliyor ki ise kendili ginden gem vurulmus, isler aksamis oluyor. Eger is basit olarak yerine getirebilirse kendim “yapabilirim” diyebilirsin. Ama seni öyle korku sariyor ki, hirsindan baruta dönüyorsun. Zor istir, basit olarak yerine getirilen birsey degil diyorsun.

Ask Baglantisinda Bekletmek ve Oyalamak Niçin?

Meselâ, birini, gelip bir kadinla erkegin evlilik akdini yap, diye çagiriyorlar. Akdi yapacak olan aydin fikirli bir ruhanî idi. "Ögleden sonra gelirim" dedi. "Ögleden sonra iki saat vaktiniz var mi?" dediler. (Ruhanî): "Niçin iki saat? Bir dakika yeterlidir," dedi. "Nasil?" dediler. "Gelecegim göreceksiniz," dedi. Geldi, durdugunu gördüler. Çay içerken de akti yapti,.(isini bitirip) yo la düstü. "Bunun, bir merasim olmadigi acaba dogru mu?" dedi ler. "Niçin olmasin?" dedi. "O halde niçin o kadar karmasik ya piyorlar" dediler. "Eger yapmasalardi, yoluna kelle sekeri ve bir kaç havlu atardiniz. Ama simdi zorluk ve masraf oluyor. O hal de teknisyene ihtiyaç duyulmasi isin teknik!estirilmesi gerekir.

Mezarlarin Basinda Kur'ân Okunmasi da Ortaya Birtakim Hesaplar Çikariyor

Sade bir amel olan kurban kesme islemi, öyle sekillere büründürülerek ortaya çikiyor ki, kurban kesme merasimiyle ilgili birkaç bin sayfalik; üç ciltlik kitaplar yaziliyor. Koyunun basinin kesilmesi o kadar basit degil diyor. O adamdan geride su söz kaliyor. Mezarliktan hayret ve sikâyete basladi, "bugün annesine-babasina kizan herkes gelip Kur'ân okuyucusu oluyor. Kur'ân okuyuculugunun ve hafizliginin basit birsey oldugunu düsünüyorlar." Devamla, medresenin kapisi dismda isittigi sey leri söylemeye basladi, "meselâ: Asil olan mastardir, mastardan dokuz tarz ortaya çikiyor, her tarzdan birkaç tarz, eger hepsini söylemek istersen basin agrir."

O halde insan Kur'ân okumak istedigi zaman, bütün bunla rin hesabina vakif olmasi gerekir, yoksa kabul olmaz.

Görüyorsunuz ki ortaya teknik çikmis oluyor. Eger teknigi ni yapmazsa ufak bir para verip gidiyorsun. Ama müstak, bab, çesitli bölümleri saydigi zaman 5 tümenden az vermeye utani yorsun.

(Bahsettigimiz teknik budur, dikkat ediniz!) Mekanik bir isi sonuçlandirdiginiz zaman, ne hedefiniz ne de niyetinizi etkili—

yor. Suyu atesin üzerine koydugunuz zaman yüz derecede kay-nacaktir, hata yaptiginiz yerde kaynamaz.

Suyu tahlil edip, çözümlediginiz zaman katalizörü unutu yorsaniz çözümlenmeyecektir. Eger dökerseniz sartlar hazirsa siz kim olursaniz olun, niyetiniz ne olursa olsun, bu is olacaktir. Çözümleme olacaktir, ister elde edilen oksijenle insani öldür mek isteyin, isterse bir insani ölümden kurtarin bu is olacaktir. Teknik is için fark etmez-

“Riyg Vedâ”da söyle yaziyor: “… Kurban eger gerekli, dik katli sartlari ve hükümleriyle yerine getirilirse hedef ve mükâfatina ulasir. Ahlâkî uygunlugu tasimasa bile. Amelin te miz ve halis hedefini yerine getirmemis olsa bile. Bu iste hiçbir sekiide suur ve bilgi olmasa bile.”

Bu bir teknik istir. Tipki teknik hükümlere göre yerine geti rilmesi gerekir, Eger yerine getirilirse hedefe isabet ediyor yoksa hiçbir sekilde bir etkisi yoktur!

Hacc Menasiklerinde Acemi Bir Sahsi Yersizlige Zorlama Mekke’de gördüm. Biri, bîr adamin yakasini tutmus ve söy le diyordu: “Eger bu harfleri ve “za” harfini kendine özgü haliyle telaffuz edemezsen (ki Araplar da edemiyorlar) senin bütün bu haccin, orucun, namazin bâtildir. Bu bâtilhk nedeniyle hanimin da sana haramdir.”

Güzel, biz nasil Arap olalim ki evliligimiz dogru olarak or taya çiksin? Birincisi, “ben kendim okumadim. Para verdim be nim için okudular. Fiyati da bellidir. Rivayetlerde 20 ila 80 riyal olarak nakledilmis” dedi. Sonra birakmiyordu; “gel senin niyeti nin kiraatini düzelteyim” diyordu. Bu ne tuhaf sey? Niyetin ki raati?! (niyetin kiraata uygun okunusu da ne demek?)

Islâm “Ameller niyete göredir” demis bakiniz ne kadar de gerli! O halde niyeti kiraata uygun olarak düzgün okumak gere kir diyordu.

Teknik oldugunu görüyorsunuz. Halbuki ameller teknige göredir demiyor. Amel eden adam, eger bu harfleri, dünyanin

büyük müzisyenlerini, filozoflarini, hayrette birakacak sekilde telaffuz eder de kendisi uygun bir insan degilse, suur ve uygun-luguyla yaptigi anda bir degisiklik olusturmuyorsa bunun bes paralik degeri yoktur.

Niyet ve Amelin Her ikisinin Dogru Olmasi Gerekir

Bu teknigin red ve inkâri anlamindadir. Her isin kendi ka nuna uygun olarak, dogru amel edilmesi gerekir. Bunda hiç kimsenin süphesi yoktur. Ama sekli, muhtevayi ortadan kaldi racak sekilde karmasik yaptilar. Herseyin karmakarisik ve kala balik olmasina sebep oldular.

O halde formu korumak gerekir. Ama asalet, formdan dola yi degildir. Form, muhteva ve ruh için bir araçtir. Bütün deger ler ruh ve muhtevadadir.

Bu, idarî veya teknik bir is degildir. Ask, duygu, ihlâs ve fedakârlik isidir. Iman isidir. Insanin kendine karsi ve ask besle digi seye karsi dogru ve dürüst olmasi gerekir.

Bu yüzden, dinî amelleri sadece Brahmanlar yerine getirebi liyor. Brahmanlann disindakilere haramdir. Niçin büyücülük, ruhlari zaptetme, nezir, tanrilar için yakaris, toplu namazlarin edasi, toplu ihtiyaçlar hep brahmanin tekelindedir? Zira sadece ve sadece brahman gizli kuvvet olan “Surnigâ”ya sahiptir.

Surnigâ, sadece brahmanda ve çesitli devirlerdeki ruhani-yette olan özel kutsal ruh ve insan ötesi özel bir yetenektir.

Hatta Hiristiyanlikta bile ruhanîlerin “espri”ye sahip olduk larini görüyoruz.

“Espri”, Brahmanda ve büyücüde olan, digerlerinde olma yan “Surnigâ”nin aynisidir.

Brahman, Surnigâ ve yukari ile irtibat kurabilendir.

O halde Özel bir grup surnigâ sahibidir. Yani üst âlem ve ta biat ötesi kuvvetlerle irtibat kurma ruh veya yetenegine sahiptir. Bütün dini amellerin ve bütün dinî emirlerin yerine getirilmesi bu sinifin tekelinde bulunmaktadir. Bu sinifsal tekelcilik, sur—

nigâ yeteneginden dogmustur. Bu onlarin fitratlarinda mevcut tur. Bu nedenle bunu çocuklar için miras olarak birakirlar.

Tevrat'a bakiniz. Tanri, 70 sayfada Musa'ya kurban kesme yi, süslemenin, parçalarinin seklini söylüyor. Meselâ perdelerin nasil olusu, perde püsküllerinin yapisi bunlardandir. Eger bü tün cüz'iyat ve teferruatla amel etmek isterlerse Apollo için harcanandan birkaç misli bir masraf ve harcama yapmalari ge rekecektir.

Ruhanîlikleri Ayni Zamanda Irsidir

Bu kurban meselesi, o kadar karmasik ve hassastir ki, hay ret dogrusu-Insan Yahudi din ruhanîlerinin (hahamlarin) bile bütün bunlarla amel edebileceklerine ve isin içinden çikabile ceklerine inanamiyor. Çünkü insanin zihnine sigmayan seyler. Bundan da Önemlisi bütün Yahudi ruhanîlerinin Musa'nin kar desi Harun'un çocuklari onun soyundan olmalaridir. Yani orada da ruhanîyet irsîdir.

Söyle ki, Yahudilik, Hristiyanlik ve "Veda" dinlerinde ruhanîyetin en fazla ilmî bilgi ve tanima esasina, en fazla ilmî ve felsefî suur esasina dayanmadigim görüyoruz Surnigâ esasina dayaniyor. Yani Hiristiyanlarin deyimiyle "espri"ye sahip ol mak, Yahudilerin sözüyle Harun'un verasetine sahip olmak, Veda dini mensuplarinin, yani vedaîlerin deyimiyle Surnigâ'ya sahip olmak. Bu özel bir ruhtur. Meseîâ bizim: Beyefendinin bil gisi yoktur, ama nefsi iyidir (kalbi temizdir) dememiz gibi.

Islâm'da Ilim ve Takva Esasina Dayanan Taklid Merciinin Imtiyazi

Islâm'in en büyük Iftihari, ruhanîyetin ilim esasina dayan masidir. Islâm'da dinî is ile ugrasan kimseler, surnigâ ve ruhaniyet sahibi kimseler degildir. Miras ve irsiyetle birsey götüren kimseler degildir. Alisilmis siradan adamlardir, diger bütün adamlar gibi. Digerlerine göre imtiyazlari ilim elde etmek için göstermis olduklari gayrettir. Ulastiklari ilmî tanima seviyesidir.

Doktor, cerrah, fizikçi, kimyaci gibidir. Tarihçi, edebiyatçi gibidir. Islâm'in din isi ile ugrasanlar için resmî kavrami "âlim"dir, âlim olmaktir. Halkin bunlarla iliskisi ögrenci ögret men iliskisidir. Ilim bilmeyen bir kimse ile ilim sahibi olanin ilis kisi su anda bir kalb cerrahi, fizikçi ve kimyaci ile sahip oldugu muz iliski gibidir.

Bu aklî bir iliskidir. Alisilmis hayatin diger boyutlari gibi dir, gizli ve esrarli degildir. Tekelcilik talebinde de bulunamaz. Çünkü veraset ve gizli ruh esasina dayanmiyor. Bilgi ve ilmi ka zanma esasina dayanir. Söyle ki Sia'da imami zaman (a.s.)'in na ibi olan sahsiyetin (ayni zamanda imami zamanin yerinde ve onun vekilidir) söyle demedigini görüyoruz: "Ben sizin için yu karidan ve gaybtan tayin edildim bana itaat etmeye mecbursu nuz." (Böyle birsey demiyor) Belki bilgi ve halkin seçmesiyle ta yin edilmis oluyor. Halkin seçmesinin sonsuz bir önemi vardir.

Halk digerlerinden daha âlim olanini seçiyor. Bu çok aklî ve alisilmis birseydir. O diger konular gibi degildi.

TEVHID ve SIRK

Din sosyolojisinde bahsedecegim gibi, baslangicin sirk ol duguna, insan ruh ve düsüncesinin tekâmül etmesiyle insanin tevhide yöneldigine inanan David Hume'un aksine, ben önce tevhid inancinin olduguna inaniyorum. Din sosyolojisinin bir konusunun esasina, tarihî ve dinî bir konuya göre böyle oldugu na inaniyorum. Bir dine mensup olanlarin kulluk etmeleri esasi na göre olmustur. (Âdem'in varisi Imam Hüseyin kitabinda) de digim gibi sirkin alt yapisi, toplumdur. Ayni zamanda sirk dö neminde de insan tevhidi görüsünü muhafaza edebiliyor. Çok seylere tapan kimseler oldukça fazla sayida oldugu gibi, bir tek Allah'a inanan kimseler de vardir. Merhum Seyh Cafer Susterî'nin bir vaazindaki deyimiyle: Bütün peygamberler: "Ey insanlar hiçbir seye tapmayiniz, sadece Allah'a tapiniz demek için gelmislerdir, ben de diyorum ki ey halk, siz çok seylere tapi yorsunuz geliniz bunu degistirip Allah'a da tapiniz!"

DINLER TARIH

Bütün tarih boyunca sirk, çesitli sekilleriyle mevcut olmus tur ve hâlâ da mevcuttur. Sirkin bagrinda tevhid de vardir. Hintli sirkin bagrinda -en büyük sirk dinlerinden biri, Hint dini dir- çok yüce ve güzel bir tevhid vardir.

YARATILIS ILÂHÎSI

Son olarak bir ilâhî okuyorum ki, veda ilâhîlerini (Upanisadlar'in) eger okursaniz nasil okuyacaginiz, nasil çözümleyip tahlil edeceginizi bilesiniz. Bu sembolik, sairane ve felsefî sekil de beyan edilen bütün destanlari, kissalari tahlil etmek, çözüm lemek için bir örnektir. Çok güzel, derin ve karmasiktir. Alisil mis sade zihin okudugu zaman ya alay eder, ya saskina döner veya bunlari mahkûm eder. Ama eger bir zihin, çesitli boyutlari ni birlikte anlarsa hayret etmeye dûçâr olur-Sirk'ten Tevhid'e

Dinî kissalarin çogunlugu, özellikle insanin yaratilisi ile ilgi li olanlar böyle sembolik, acaip ve hayret verici bir sikilmisligi beyan ediyorlar:

"Biri, "ey üstâd! -üstâd ihtiyar, rehber anlamindadir; Brah man kastedilmektedir-tanrilarin sayisi kaçtir," diye soruyor. Di yor ki: "Üçbinüçyüz tane diyor," -Bu, upanisadlarin yöntemi ve soru tarzidir.- Diyor ki: "Ey üstâd! Dogru söyle, gerçekten tanri larin sayisi kaç tanesidir?" "Üçyüz, otuz ve üç tane," diyor.

"Ey üstâd! Bildim, ama tanrilarin gerçek sayisini tekrar bana söyle," diyor ki: "Otuz ve üç tane" "Üstâd! Bunu bildim, tanrila rin gerçek sayisini bana tekrar söyle." -Bu dinî kitabin açiklama yöntemi böyledir- "Üç tane" diyor. Soruyor: "Ey üstâd! Bildim, gerçek sayisi bana tekrarla." "Iki tane" diyor. "Ey üstâd! Tanrila rin sayisin tekrar söyle," diye soruyor. "Birbuçuk" diyor. "Bil dim, ey üstâd! Tanrilarin gerçek sayisini bana tekrar söyle diyor. Diyor ki: "Birdir."."

(Bakiniz -bizim için yorucu görünen-nasil yapici bir konu ile dinleyicinin ruhunu çokluktan birlige getiriyor!)

Bir digeri üstada soruyor: “Bana Zât-! Hakiki’den ve tanri lardan bahset” diyor. “Git, o agaci gör”, diyor. Diyor ki: “Incir agaci!” “Inciri kopar getir,” diyor. “Inciri ikiye bölüp yar!” diyor. Variyor. “Ne görüyorsun?” “Renkli küçük bir çekirdek.” Diyor ki: “Talebem! Bu küçücük bir çekirdegin içinden, bu kocaman incir agaci disari çikmis ve büyümüstür.”

“Içini yar?” diyor. Yariyor. “Ne görüyorsun?” “Hiç!” “Biricik Zât’m sirri budur!” diyor.

Deniliyor ki, bu açiklama, bu övgü, vahsi Aryalardan iki-binsekizyüz yil önce mi? Nasil olur?

Veda Ilâhîsi

“Akilcilar, biricik Tanri’ya çesitli isimler takiyorlar. Onu “Ageni” (Ates Tanrisi) ve Mitra (Sevgi ve Akil tanrisi) olarak isimlendiriyorlar.)

(“Ageni” ask tanrisidir, “Mitrâ” akil tannsidir. Burada ask ve akil yan yana bulunmaktadir. Bunun için, dünyada önce ates meydana geliyor. Sonra”Mitrâ”, akil).

Akillilar biricik tanriya çesitli isimler koyuyorlar. Onu “Ageni” “Mitrâ” ve “Yanina” (ates tanrisi, akil tanrisi, gök tanrisi) olarak isimlendiriyorlar.

Burada tevhid tam olarak açiktir. O ki, canli yapiyor, kuvvet veriyor, onun himayesi ebedîdir, (çok derin olan Hintli ruhun tanima yöntemlerinden biriyle Allan anlayisi) gölgesi ise ölümdür.

Kurbanlarimizla övdügümüz tanri kimdir? Daglar, kuslar, denizler ve uzak irmaklarin vücudu onun zâtindandir (vahdeti vücut). Gökyüzü, melekűt âlemi onun iradesindedir. O bütün tanrilarin ötesindedir. O tanriyi biz, kurbanlarimizla övüyoruz.”

Bu tam olarak tevhidi gösteren veda ilâhîlerinden biridir. (Ayni zamanda vahdeti vücudu da gösteriyor) Yani Tanri sade ce bir olmakla kalmiyor, belki bütün varlik tanrinin parçasidir. Bu vahdeti vücut, Hint’in temel fikirlerinden biridir ve su, en güzel yaratilis ilâhîlerinden biridir:

Yaratilis Ilâhîsi

“Ne vücut vardi, ne yokluk, -ezel sabahi-ne gökyüzü ve agaçlar vardi, ne koyu yeryüzü. Ne gece vardi, ne gündüz. Ne ölüm vardi, ne hayat. Hangi sey hepsini kendinde gizliyordu? Acaba sudan vücutlar ve sekiller miydi?

Ölüm yoktu, hiçbir sey ebedî de degildi. Biricik zât tek basi na nefes aliyordu. (Yaratilisin baslangici) O’nun vücudu vardi. O’nun disinda hiçbir sey yoktu. Karanlik derindi, hersey onda belirsizdi. Okyanus aydinlik degildi, hayatin özü o gayb perde sinde gizli idi. Biricik zât onu, yakici bir alevin içinden zuhur et tirdi.”

Tipki, Hâfiz’in siiri gibi!

Tipki, söyle diyen Hâfiz’m siiri gibi:

Yüzü bir cilve yapti, melegin aska sahip olmadigini gördü.

Bu gayretten tipki ates oldu ve Meryem, Âdem’i çarpti.

Bu yalnizlik, ask ve güzelligin, yaratilisi yapan üç kelime ol dugunu görüyoruz. Bu üç kelime ile Allah dünyayi yapiyor. Yalnizlik, güzellik, ask.

Tasavvufumuz diyor ki: Allah ansizin kendinde ask, tapil ma, güzellik ve cemâlinin arzusunu buldu. Kendine asik oldu, güzellik o kadar zirvedeydi ki cebren aska ardarda sahip oldu.

Bizim edebiyatimizda hüsn ve ask kelimeleri ile olan bütün bu oyunlar, tasavvufumuzda yaratilis felsefesinde derinligi ifa de ediyor. Beslendigi temel kaynaklari Hint’ten almis bir felsefe.

Tanri kendini süsledi, kendine asik oldu, bu asktan yaratilis atesine kivilcim çikti.

Sofi der ki, emanetten maksat atestir. Allah, mutlak güzelli ge, mutlak cemâle, aska ihtiyaç duydu. Melekte ask yoktu. Dag lar aska sahip degildi. Yer, gök güzelligi anlamiyorlardi. Bu ko nudaki Kur’ân âyeti söyledir: “Dogrusu biz sorumlulugu göklere, yere, daglara sunmusuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmisler ve ondan korkup türemislerdir. Pek zâlim ne cahil olan insan ise onu yüklenmistir.” (Ahzâb/72).

Bu emanet asktir. Cemâl-i Mutlak aska ihtiyaç duymakta dir. Ask emanetini insan yükleniyor.

“Gökyüzü emanet yükünü tasiyamadi. Kur’a ve fal, adimi deli koydular.”

Bu nedenle insan ile Allah’in bagliligi asik ile güzelin, ask ve güzelligin bagliligidir.

Bu yüzden tasavvufta Allah’i, akil yürütme ve ilim yoluyla tanimamak gerekiyor. Bu yolla -akil yürütme ve yarari düsünen ilim ile-asik, ask, güzellik ve sevgiliye ulasmiyor. Ask ve sevgi yoluyla kavusma sekli

alir. Çünkü asik hesapçi akil yürütmeye müptela oldugu ölçüde sevgiliden uzaklasir, iki görüslü veya çok görüslü olur. Akildan kurtulup, kalp ve aska baglandigi öl çüde ona ulasir.

Israkin esasinin, bu felsefeye -Allah'i tanimak için kalb ve duyguya dayandigini görüyoruz.

"… Biricik zât tek basina nefes aliyordu, gayb perdesinde gizli olan hayatin özünü, biricik zât yakici bir alevin içinde zu hur ettirdi. O zaman ask meydana geldi ve aklin yeni kaynagi kaynadi sonra asirler, kalbin içten gelen düsünme, cosku ve cez-besiyle: Yaratilmis olan insan ve dünya ile, yaratilmamis ve ka dim olan Allah arasindaki bagliligi anladilar…"

Sair, akil ile aradigini anliyor; ama ilmî akil yürütme ile an lamak isteyenler anlayamiyorlar. Alexis Carrel'in bunun gibi ol dukça güzel derin bir sözü var, diyor ki: "Sevmeyi anlayan kim se için Allah'i anlamak da o derece kolaydir. Kokulu bir gül gibi koklaniyor; "anlamayan" elverisli olmayan anlamiyor, uzaklasi yor." Yani ne kadar çok aklî, mantikî düsünürsek Allah'i zihni mizde uzaklastirmis oluruz., ne kadar çok bunlari kenara bira kirsak, kendimizi ve kalbimizi, Allah'in zâtinin parlakliginin yagmuru altina birakirsak kalbimizde onu biriktirmis oluruz.

"… Sonra tohum sikistirildi. Güçlü kuvvetler ayaga kalktilar. Tabiat O'nun yukaridaki güçlü idaresinin altindadir.

Bu yöntem konusunda suurlu olan kimdir? Burada kim onu perdeden disari çikarip bu rengarenk yaratilisin nereden kay naklandigini söyleyebilir? O bu büyük yaratilisin kaynagidir, göklerin en üstünde yer alan, en büyük görendir. O, bu sirdan haberdardir (yani insan asla bu sirdan haberdar degil midir?) Biricik zâttan baska hiçbir sey yoktu. Biricik zât yalnizliktan ezi yet çekiyordu. O’nda çifte yönelis ortaya çikti; O’nu anlayacak, O’nu koruyacak bir çifte yönelis.

Güzelligini taniyacak ve ona ask besleyecek bir çift.

Onda çifte yönelis ortaya çikti. O, öküz oldu, kendinden ve kendi zâtindan inegi yaratti. Onunla yatmayi arzuladi, inek utanmadan dolayi gizlendi. O, benim kardesim benimle nasil yatabilir, dedi. Onunla yatti ve yeryüzünde inek sürüleri mey dana geldi. O, at oldu ve ondan kisrak ortaya çikti, onunla yat ma arzusu duydu, kisrak utancindan gizlendi. Benimle nasil ya tabilirsin, sen benim kardesim sin?..

Onlarin ikisinden at sürüleri dogdu. O güvercin oldu ve on dan disi güvercin ortaya çikti…”

Bu sekilde birer birer adi geçen hayvanlar oluyor. Baslan giçta bIrIcik zâttir, tek basinadir, kendisinden disi bir hayvan meydana getiriyor, onunla yatarak bir nesil meydana getiriyor. Bir tabiat isareti, canli bir isaret meydana geliyor. Yeryüzünde hareket eden bütün hayvanlar ve sürüngenler yaratilmis oluyor. Biricik zât “Yâmâ” oluyor ve O’ndan “Yâmi” meydana geliyor (Adem ve Havva) ve insan yaratiliyor.”

Ilâhî’yi Okudugumuza Göre Simdi Neyi Elde Ettik?

Birincisi; Tevhdi. Çünkü biricik zât ve tek basina nefes ali yor. Ondan baska birsey yoktu. Bu en eski Veda metinlerindeki tevhidi görüstür.

Ikincisi; Yalnizlik. Bu kavram, felsefelerin ve yaratilis kissa larinin çogunda vardir.

Üçüncüsü; Ask. Yaratilis baslangici unvaniyla, yaratilisin hedefidir. Hareketi, hatta yaratmayi meydana getiren ates, Biri—

cik zât'a çifte yönelis meydana getirdi. Kus oldu, O'ndan bir kus meydana geldi ve onunla yatti… Bu asktir.

Dördüncüsü; vahdeti vücut. Hepsi biricik zâttir. Daga, de nize, kuslara ve hayvanlara dönüsen O'dur. Bütün esya ve tabia tin bütün isaretleri O'dur, O'nun tecellisidir. Çesitli tavirlarla, boyutlarla ve sekillerle ortaya çikiyor. Bunlarin hepsi degisken dir, çokluktur. O ise bir olan zâttir.

Besincisi; Çoklukta vahdet. Yani tabiatin bu çesitli hayvan lari ve kuslarinin çoklugu altinda birlik vardir.

Mirfendreski'nin deyimiyle:

"Bu yildizlarla dolasmanla ne kadar güzel, hos ve latifsin

Yukarida olan seyin asagida da bir sureti var."

Hatif Isfahani, "kilise", "havra", "mescit" ve "meyhane"de onun vücudunun ruhun ve onun nurunu görüyor.

Biri var ve ondan baska hiçbir sey yok.

O birdir, O'ndan baska tanri yok.

Bu, çoklukta birligi tekrarliyor.

Altincisi; Tezatta ayni cinsten olma. Isaretler tezat halinde dir, "inek" ve "Öküz", Çin kültüründeki "Yang" ve "Yin'dir.

Tez ve antitezdir. (Diyalektikte söyledim) olumlu ve olum suzdur. Ama diyalektigin aksini anliyor. Olumlu ve olumsuz, burada ayni cinsten iki zittirlar. Her ikisi ayni cinstir. Biricik zâtin kendisi at oluyor ve kendisinden kisrak yapiyor, bu iki ziddin toplamindan diger seyler meydana geliyor. Bu olumlu ve olumsuz çiftin sentezi varlik âleminin ve tabiatin bütün esyasini yaratiyor.

Âdem ve Havva

Bunda, diyalektik görüsün esasinin oldugunu tekrar görü yoruz. Biricik zât, (Yâmâ) ve (Yâmî'yi) meydana getiriyor. Yâmâ ve Yâmî, Âdem ve Havva'dir. Erkek olan Yâmâ ve kadin olan Yâmî ile bizim Adem ve Havva arasinda hayret edilecek bir benzerlik vardir.

Tanri Yâmâ’ya ask yapma ve Yâmî ile yatma demis. Yâmî, Yâmâ’yi yatmaya davet ediyor, o direniyor.

Orada yasak, agaçtir, meyvedir -Prometheus destaninda atestir-burada yatmaktir, asktir veya Yâmâ’yi yatmaktan ve sevgi beslemekten men etmedir.

Yâmî diyor ki: “Benim yarmaktan amacim, -yasak olan-ask degildir, nesli devam ettirmektir. Eger yatmaya razi olmazsan ölürüm, devam etmem ve ebedî kalmam?”

Bu tipki seytanin, Havva’ya; eger Allah sîzi bu meyveden yemenizi men etmisse bunun sebebi, cennette ebedî kalmanizi istemeyisidir. Çünkü bu meyve ebedîlik meyvesidir, eger yerse niz Allah’in benzeri gibi olursunuz. Allah size haset ettigi için men ediyor, demesi gibidir.

Yâmî isyan kaynagidir ve aska davet ediyor -çünkü ask ve isyan bir madalyonun iki yüzüdür-ebedîlige davet ediyor.

Kaynaklarin uzak ama birbirine çok yakin olduklarini görü yoruz. Bunlar üçbin yil önce Avrupa’nin kuzeyinden veya Ha zar denizinin kuzeyinden gelmis olan Aryaîler’dir ve onlar Samî Araplari, Aramîler, Ibraniler, Israilliler veya Filistinliler’dir. Tam olarak birbirlerinden uzak tarihî ve irksal birer kökene sahiptir ler. Tarihte geriye gittikçe bunlarin birbirlerinden daha da uzak lastiklarini görüyoruz.

Bu iki yaratilis felsefesi -bütün yaratilislar ve yaratilis felse feleri-arasindaki benzerlik oldukça fazladir. Bu konulardan bahsetmek için daha elverisli bir zaman ve konuma ihtiyaç vardir.

Yaratilis Felsefesi ve Fars Siiri

Simdi dersin sonunda Hâfiz'dan birkaç siir okuyorum ki bu itikadin -ask, yalnizlik, güzellik ve ilk yaratilis felsefesi olan vahdeti vücudun-edebiyat irfan ve tasavvufumuzu doldurmus oldugunu bilesiniz.

"îns ve ülfet olan vücudun fonksiyonu yoktu

Devir, bu zurnani degil, sevgi insanini ortaya koydu."

Bunun sade ve alisilmis gazel manâsiyla hiçbir anlami yok tur. Ancak yaratilis felsefesi manâsiyla anlam tasiyabilir. Vücut yoktu ama ask tasarimi vardi. Çünkü biricik zâtta ask ortaya çikti. Melik-üs Suara Behâr söyle diyor;

“.. Yer olarak isimlendirdigin bu yuvarlak küre nedir?

Eskimis, tekmelenmis bir tasdir, dedi.

Bu gökyüzü sarayindaki uyur gezer ates parçasi nedir?

Tabiatin sakalina yukaridan gelen tükürüktür, dedi.”

dedim

dedim.

Yaratilis felsefesinin, yaratilis sirrinin ne oldugunu sorusu na “süslenmis meclisindeki sevgili kendine asik oldu, yaratilis sirri budur!” diyor.

“Ezelin esrari nedir söyle, dedim. Dolasmadir, dedi Kendi cilvesinin asigi, süslenis meclisinin sahidi Dolasip kendine âsik oldu, döndü ve cilve gösterdi

O cilveden bir sűra ve istilâ olustu Bastanbasa varlik, bu asktan ve cilveden istedi. Bu kissa, ezel esrarindan bir ifsa olsun…

Sofilerin kitaplarinda bunun benzeri anlamda bir hadis gö rüyoruz “Gizlilik hazinesi idim -biricik zât tek basina nefes ali yordu-taninmis olmayi arzu ettim, beni tanimalari için halki ya rattim.”

Bizim irfanimiz, marifeti almiyor, insanin Allah’a bagliligi unvaniyla sevgi ve aski aliyor.

“Bir cilve yapti, yüzünü gördü. Melek aska sahip degildi. Tipki ates oldu, bu gayretten Âdem ‘e çaldi.”

Bunun için meleklerden Âdem’e secde etmelerini istiyor. Çünkü melek askin ne oldugunu bilmiyor. Melek yaratildigi gi bi davranir, emredildigi gibi hareket eder. Kendisi teshis ve ira de sahibi degildir.

(Ey saki melek askin ne oldugunu bilmez ki…)

Bu kadar derin bir mesele için en yüce imkânlardan birine, -en azindan Farsça lisaninda-siire sahiptir, bunlari anlamak sade ce bizim irfan ve ebediyatimizi tanimaya yardim etmekle kalmi yor. Belki çok ilmî ve dikkatli bir sekilde Veda dini irfanini ve Hint tasavvufunu tanimaya da yardim ediyor.

“Dün gece, seher vakti -seher vakti dün gecenin seheri de gildir, yaratilis gecesidir, ezel gecesidir-beni gamdan kurtardi lar.” “Gecenin karanliginin nadirliginde yaratilisin baslangici-ab-i hayatimi verdiler.”

“Beyhude olarak isigin sa’sasmdan zâtimi yaptilar.” Çünkü biricik zât asikâr oldu, güzelligi tecelli etti ve insan o güzellige asik oldu. Insanin sak ve izdirabi, bu askin neticesi ve insanin o güzellik ve cemâle karsi karar kilmasidir.

“Sonra tecelli kadehinden sifatimi yaptilar.”

Yaratilisin zâtindan ve onun zâtindan bir sifat olan güzellik tecelli etti. Çünkü bir sarap, beni mest etti.

Yaratilis gecesini tekrar çok meshur diger bir gazelde tarif edip niteleniyor:

“Dün gece gördüm melekler meyhaneyi vurdular. Âdem’in topragini yogurup kadehe vurdular.” Kadeh askin zuhur kayna gidir. Bu, o “Emanef’tir. Âdem’in topragi ve fitrati ask ile yog rulmustur. Bundandir ki bir insan eger kendi fitratina dönerse, Allah’i bulacaktir.

Bütün bunlar Hint dininin verdigi bir derstir.

“Dün gere gördüm melekler meyhaneyi vurdular Âdem’in topragini yogurup kadehe vurdular Harein’in sakinleri, meleklerin bas ve iffeti Benimle yola oturdular, sarabin sarhos oldular.”

Tüm bunlardan sonra, insanin Allah ile iliskisinde -Veda yaratilis felsefesinin dedigi sekli ile-sadece Dünya'ya tanima ile ilgili bir dünya görüsü degil, tevhidden bir tanima insandan bir tanima. Vahdeti vücut ile ilgili, insan ile dünyanin ilgisi. Insan ile Allah'in asktaki iliskisi hakkinda bir tanimadir. Belki toplu olarak "Veda" felsefî dünya görüsünü meydana getiriyor. Dün ya görüsü felsefesi kudret sahibi oldugu ölçüde, insanin ruhunu açiklamada güzel ve derindir.

Bizim sofilerimizden olan "Melik Dinar'a nerede olmussun (dogmussun)?" diye sordular: "Çölde oldum; ask yagmisti yer islanmisti. Gülbahçesinin insan ayaginin batacagi sekle dönmesi gibi, ayagim aska batip gömülüyordu" dedi.

Ariflerin bu görüsü ile dünyaya bakmak diger bir görüstür, diger bir anlayistir, insani, bu duygunun, ruhun, dünya ötesi ocagin iliskisinin zirvesinde egitiyor. Ama ne yazik ki akil, ada let, iktisat temeline dayanan hayat ise duruyor.

Hüseyniye-i Irsad'in Ilmî ve Dinî Arastirma Dersleri Dizisinden

YEDINCI DERS

(13 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

HINT

… Simdi Hint konusuna geldik. Hint ve Hint dinlerinin dik katli sekilde taninmasi için israr ediyoruz. Anlattiklarim, Hint’te israr edisimizin delilidir.

Hint Dinlerini Tanima Gereginin Ilk Sebebi

Bu hayret verici, büyük ve derin kültürde, incelik duygusu ve tefekkür hayali görüyoruz. “Atina”dan “Benars”a, M.Ö. bes, dört, üç ve ikinci asirlardaki Yunan’in -Sokrat, Eflâtun, Aristo vb.’inin döneminden-Hind’e, Eflâtun Cumhuriyetinden

“Vedâ”ya, Upanisadlara geldigimiz zaman kendimizi yüksek bir uçusta görüyoruz. Lise döneminden yüksek ögrenim dönemi ötesine geçtigimizi hissediyoruz. Öyle ki, ben, gençligimin filo-zofik ve bilginlik demlerinden; birdenbire bütün varlik âlemini kusatan hayretler dolu bir ruha varmistim.

Simdi söyle bir duyguya sahibim: Sartre ve Camus’un soh betleri ve isittigim sözlerini birakip “Tagor” ve “Radha Kriysenan’la hemhal olma firsatini elde ettigim zaman, âdeta bir tale benin huzurundan büyük bir üstadin huzuruna ulastigimi his sediyorum. Bu yikilmis, geri kalmis dogu, simdi bile irfanî, ruhanî, dâhiler yaratiyor.

Hint Dinlerini Tanima Gereginin Ikinci Sebebi

Makina, maddî yasanti, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü, insani iktisadî bir hayvana dönüstürmüstür. Insanligi ilmî ve teknik kudretinin zirvesinde içi bos, kuru, yüzeysel yap mistir. Insanlari güçlü, kurnaz, fakat çok asagilik ve hakir kil mistir. Ahlâkî ve ruhî açidan çok zayiflatmistir. Bugünkü insani, kendine hazirladigi maddî yasantiya karsi isyan ettirmistir. Ticarî kültüre, sinaî kültüre ve tüketim toplumuna karsi isyan ettirmistir.

Bu yüzden bugünkü Amerika, Fransa ve Ingiltere’de ferdî isyan ruhu doguya ilgi duymustur (Dogu, yani Hint).

Simdi aydin, bilinçli batili gencin arzusu, sanayi hayati, ha va kirliligi, kuru, monoton ritimli, ruhsuz ve güçlü tüketim ha yatina karsi isyan etme ve kurtulus bulmaktir. Kendini ruhaniyet, ask ve maneviyatla dolu bir atmosfere çekmektir. -Bunun Hint olduguna inaniyor-Büyük sanayi binalarindan kurtulup, binlerce esrarengiz mesaj tasiyan, insana huzur veren sakin ma betlerde sükûnet bulmak istiyor.

Bu siddetli “sarkzedelik” vesvesesi batiya; bunun gibi “garp-zedelik” vesvesesi de doguya hakimdir.

GarpzedelIgimizde batiyi tanimadigimiz gibi, çirkinlesmis bir anlayistan dogan bir tür olumlu ve ileri unsurlardan yarar—

lanmayi arastirmadan, bati medeniyetini iktibas ediyoruz. Batili genç ise, asiri ruhanîlige, manevî zahitlige, insanî inceligin zir vesindeki insanî, irfanî ve dinî duyguya siddetle ihtiyaç hisset mektedir.) Batili genç, dünyanin sömürülmesi, istismari, kor kunç cinayetler ve bütün insanligin yagmalanmasinin bedeli olan, babalarinin efendi hayatina tahammül edemiyor. Bütü nünden geçiyor, dünyanin bu tarafina doguya geliyor ki maneviyat, ruhanîyet ve Hind'in irfanî ve dinî ekollerinden il ham alsin. Çünkü doguyu - ona duydugu bütün ihtiyaçla-tani miyor. Bizim batiyi tanimadan ona ihtiyaç duymamiz gibi, çok ileri bir olgu olarak gördügü dogudan faydalanmak yerine, ace mice islerle ugrasmaktadir.

Hind'i tanimak, büyük bir milletin tarih ve dinlerini taniyi simiza veya salt Islâm'i tanimadan bize yardimci olmakla kal mayip, onun yapici unsurlarindan biri olan irfanî ve israkî duy gu ile özel irfanî ruhanîyeti de isimize yariyor. Edebiyat, kültür ve tarihimiz, baskin bir tarzda Hint'ten ilham aldigindan, Hint irfanî mektebinin etkisi altinda oldugundan edebiyat, kültür ve tarihimizi tanimakta da yardimci olmaktadir. Belki bugünü de tanimamiza yardimci olabilmektedir. Çünkü batidaki, dogu ir fan ve kültürüne olan yönelis, gayret ve hassasiyeti tanimamiza ve bulmamiza yardimci olmaktadir.

O halde Hint'i tanimak, ayni zamanda batinin sanayi ruh ve çehresinde meydana çikmis olan son yeni akimlari ve bu asri ta nimaktir.

YAZ TATILI

“Dinler TarihI’nde” simdilik Hint konusuna geldik. Bu bölü mün önemini derslerimizden anladik. Hint dinleri ile ilgili bu girisi sona erdirip dersin aslina girisi gelecek ögrenim yili bas langicina birakmayi uygun görüyoruz. Eger böyle devam ederse sicaklarin yüksek oldugu dönemde dersimiz de derinliginin sonuna ciddiyet, hassasiyet ve karmasikligina kavusmus olur.

Bugünler ilçe ve kirsal yörelerdeki bazi ögrencilerin tatil nede niyle mecburen memleketlerine gittikleri bir dönemdir. Onlarin bu sinifla iliski kurmalarinin tek yolu olarak fotokopi ve teksir leri okumak kaliyor. Bu da asla derste anlatilanlar kadar açik ol mayacaktir. Dersin aslini dinleyemezsek, bir nokta ve virgülün öne veya sonraya alinmasi bile bir yanlisa sebebiyet verebilir, cümlenin anlamini kaydirabilir. Dersi görmedigimiz için de bu yanlisi düzeltemeyiz. Konunun aslini anlamaktan âciz kaliriz.

Bu yüzden bu girisi sona erdirmekle, ders için gerekli olan girisi ögrenim yilinin baslangicina birakmis oluruz.

Hind’i Tanimak Için En Önemli Sebep

Batidaki batili ruh, doguya siddetli bir yönelis halindedir. Maddiyata karsi isyan vardir. Doguda dogulu aydin maneviyat ve irfana karsi isyan etmistir. Maddiyata ve tüketimci maddî ha yata siddetli bir yönelis halindedir.

17, 18 ve 19. asirlarda maddîyat, tüketimci hayat, maddî kudret ve yeryüzünden faydalanma taraftari olan batili, zafer ve tam bir doyumdan bir müddet sonra simdi, elde etme yolunda siddetli çaba gösterdigi seylere karsi isyan etmistir. Biz o asama dan üç asir geriyiz. Simdi 17, 18 ve 19. asirlardaki Avrupa’nin siddetli etkisi altindayiz. Maneviyat ve din atmosferinden gittik çe uzaklasiyoruz, özdeslige yönelis maddecilik, felsefî materya lizm ve burjuvazi tüketimciligi tarafina gidiyoruz.

Bu maddecilige yönelis, yüce ve irfanî anlamiyla bizdeki dinî ruhu kurutup, zayiflatiyor veya terk ettiriyor.

Okumak için Avrupa’da bulundugum zaman ruhumun git tikçe kurudugunu hissediyordum. O, kendine özgü, dogu at mosferini dolduran dogulu ruhum… Kalbimin üzerine gölge düsüyor, bir çikis bulamiyor, eksiklik hissediyordum. Çaresiz olarak eksikligi irfanî eserleri okumakla dolduruyordum. Hal buki burada böyle bir ihtiyaç hissetmiyorum. Hatta ögrencileri asiri tasavvufa ve asiri sofilige yönelisten vazgeçirmeye çalisi yorum.

Orada maddî unsur oldukça kuvvetli idi. Daha kuvvetli tepkiyi, tesirsiz kilmak gerekir. Bu yüzden bütün bos günlerim de Mesnevi, Tasavvuf Serhi Kesuful-Mahcub, Upanisadlar, Vedâlar ve bu öze yakin kitaplar okuyordum ki direnebileyim.

Kendi Islâmî kültürümü/, disinda Hint ve Hint mektepleri bana kudret veren unsurlardan birisiydi. Bu sayede batinin tü-ketimci maddiyatinin veya felsefî maddeciliginin saldirisina karsi direniyordum. Daima kendimi dogu ve bati arasindaki si nirda korudum.

Bu yüzden, bu kadar önemli, hassas, özellikle anlasilmasi zor konular, bastan savma ortaya konulup geçilemez. Derste ha zir bulunanlarin farkli yerlerden olduklari ve hazir bulunmalari nin dogru olmadigi bir yazda, bu konular geçistirilemez. O hal de ortaya bir söz getiriyoruz ki ne konusmadir, ne de dersin -ki yaptigim her isin ders veya konusma olmasini taahhüt etme dim-uygulanmasi icabeden bir programidir. Bildigim sözleri söylüyorum. Sonralari aldigi sekle göre ismini siz seçersiniz.

Islâm, insan, sosyal meseleler, kültür, medeniyet ve tarih hakkinda, benim fikri sahamda olan bütün meseleler hakkinda görüsümü ortaya koymusumdur.

Bütün bu söylediklerim, hepsini bildigimin ve her birinde ihtisas sahibi oldugumun delili degildir. Belki, kendime özgü görüs ve sinirli bilgimle çesitli meseleleri inceledigimi gösterir. Bu yüzden bir defa daha diyorum: Eger “Islâm-sinasî” (Islâ-moloji) dersi veriyorsam, bu, bütün Islâm dilini, ideolojisini, Islâmî ilimleri taniyorum demek degildir. Bütün naklî ve akîî ilimlerin toplamina sahip oldugum anlaminda da degildir -ki takriben her ikisine de sahip degilim-Belki kendime özgü görüs ve bilgimin sinirli sahasinda Islâm’i taniyorum, tanitiyorum.

SÖZ ve FIKIRLERIN ÇARPITILMASI

Günümüzde sözleri, fikirleri çarpitmak için dogal ve dogal olmayan etkenler vardir.

Söz ve Fikirlerin Çarpitilmasinda Dogal Etkenler

Dogal etkenler oldukça sadedir ve tahammül edilmesi mümkündür. Çünkü dünyada daima tekrarlaniyor. Haliyle in san da onu bekliyor. Süphesiz her yeni söz, her yeni fikir, her yeni adim gelenekçilerin direnisi ile karsilanir. Gelenekçi genel likle, ".. çünkü bu gelenektir, geçmiste böyle olmustur da ondan himaye ediyorum" veya gelenek, yeniye muhalefet ederken, "bunlar bizden öncekilerin masallaridir, biz putperest olan ec datlarimiz gibi putlarimizla ilgiliyiz" diyen insafli(!) Kureys müsrikleri gibi demez. Belki Kureysli müsriklerin ilmî insafini bile tasimaksizin diyor ki: "Bunlar, oldugu sekliyle vahiydir… Bu elbiseyi giymen gerekir… Böyle konusasin, böyle is yapasin böyle öyle söyleyesin, böyle anlam veresin…" Bu mantiga göre, kavmi âdetlerin irsin ve örfün bir parçasi olan hersey, ilâhî vah yin bir parçasi oluyor. Eger bir digeri zevk ve tabiati isin içine sokarsa, kâfir, necis ve reddedilmis oluyor, basinin kesilmesi ge rekiyor!

Bir yerde görmüstüm, söyle yaziyordu: "Bazilari isi öyle bir yere vardirdilar ki Peygamber (s.a.v.)'in minberi yerine tribün koyuyorlar! Bu hiçtir; tribünün üzerinden su da geçiriyorlar!" Eger bunun yerine Kureys müsrigi olsaydi söyle derdi: "Ecdadi miz tribünün üzerinden su geçirmiyordu. Biz görmedik, âdet edinemedik, hosumuza gitmiyor" Ama bu; "Islâm'in bir parçasi, temel usulüdür, tribünün üzerinden suyun geçmemesi gerekir!" diyor.

Her haliyle bu da dogaldir. Yeni bir söze sahip olanin, yeni bir adim atanin, yeni bir programa sahip olanin bütün bu sözle rin iç yagini vücuduna sürmesi gerekir.

Yeni sözleri olan çok sayida aydinlar olmustur, ama bir is yapmaya cür'etleri olmamistir. Direnme ve tahammül güçleri ol mamistir.

Bu nedenle hedeflerine gerçekten iman edenlerden; dayak yemeye, küfür isitmeye, iftiraya ugramaya tahammül gücü olanlar, ancak bunlar bir hizmet yapabilirler. Bu, nefis ile ciha din bir örnegidir.

DINLER TARIHI

Söz ve Fikirlerin Çarpitilmasinda Yapay Etkenler

Dogal etkenlerin sade ve kolayligi oraninda bunlar da zor ve çetindir. Gelenekçi âdetler ile ilgili direnisini kendi kiriyor ve direnisini sebepsiz ve beyhude görüyor. Muvafakat kapisindan disari çikiyorlar. Muselâ, "Meshed'de Harem'e (Imam Riza'nin türbesi) ilk defa simsek düstügünde mü'minlerden bir grup; "al kol yakiliyor Bu da Harem'i pis ediyor" deyip kandilleri kirdilar. Sonra "donmus yagla yanan kandille" basa çikilamayacagini an ladilar, elektrik de düsündükleri gibi degildi ve sonunda bu ise riza gösterdiler.

Gelenekçiler, yeni birsey geldigi zaman baslangiçta karsi çi kiyorlar, bagirip çagiriyorlar, feryad ediyorlar sonra da ihtiyaç oldugunu, gerekli oldugunu, kötülügünün de olmadigini gör dükleri zaman öylesine kabul edip riza gösteriyorlar ki, bu, semavî kitaplarda da vardi diyorlar."

Ama bunlar kolay uyanmiyorlar. Bir ingiliz atasözü diyor ki: "Uyuyan kimse uyandinlabilir, ama uykuya çarpilmis olan birini kimse uyandiramaz." Bunlar kendiliginden uykuzede olanlardir.

Bunlar daha mükemmel olan seyi, söz ve fikirleri çarpitmak için küstahlik ve kizginlikla ayaklaniyorlar-Meselâ diyorlar ki:

"Falan konuyu, falan adam bir kitabinda yazmistir", "bir ko nusmasinda söylemistir." -En azindan bastonunun ucunu yerin merkezi olarak gören ve kabul etmeyen herkese "inanmiyorsan ölç", diyen-Molla Nasreddin gibi demiyor; ta ki kolaylikla red dedilmesin! Falan kitap! dese, meselâ üç yüz yil önce yazilmis bir kitap degil ki kitapçilarda bulunmasin. Belki herkesin elinde olan yeni yayinlanmis bir kitaptir. Yakindaki bir kitapçidan te min edilebilir.

O zaman hayatta olan yazara ve elindeki kitaba kasitli ola rak kaynagini belirtmedigi öyle birsey isnad ediyor ki bu isnad, yazarin inançlarinin tam aksi, hatta onun kendi taassuplarinin bir parçasidir.

Bu küstah yalancilar maalesef çoktur. Birden farkina vari yorsun ki özel bir günde, her yerde söyle bir kanaat yer edinmis.

Sonra her çevreye ve her sehre gittigin zaman bu konunun orta ya kondugunu görüyorsun. Meselâ falanca ayin, söz gelisi Pa zartesi günü arastirmaya oturmuslar, bir kitaptan veya bir ko nusmadan özel bir konu ele almislar. Gittigin her yerde herkes o sayfadan o kitaptan ve o konudan bahsediyor.

Bir rivayetin, tek kaynaktan bütün zihinlerde bas asagi edil digi belli oluyor. Bu hal bütün köylere kadar yayiliyor. Bunlar, bu lokmanin nereden agizlarina verildigini bile bilmeden bilinç li bilinçsiz tekrar ediyorlar.

“Sen kendin okudun mu?” diye soruyoruz. “Hayir”, diyor. “Okumadiysan, nasil bu kadar kötü kitap diyorsun?” Diyor ki; “Bu, arkadaslardan birinin sözü- Bana kitabi getirmeye söz verdi ama henüz getirmedi. Böylece müessese birden kursuna tutul mus oluyor. Tabi: olarak önce ani a yamiyorsun, çünkü bir hadise ortaya çikmamistir. Eger iyi, kötü veya bozuksa bile o baslangiç tan beri böyleydi. Nasil oluyor da bir anda bu kadar kötü olu yor? Halbuki bir saat önce, o eser bütün güzelliklere sahipti!

Bunlar içeceklerdeki zevklerimizi degistirenlerdir. Elbise giyimindeki zevkimizi degistirenlerdir. Mimaride, mefrusatta, mobilyada, satin alislarda ve iktisadî tüketimlerde zevklerimizi degistirenlerdir. Biz ise kendimiz begendik saniyoruz.

Bunlar fabrika sahibidir, makina üretiyorlar. Mal ve yeni bir ürün üretiyorlar. Bunlar sosyolog, tarihçi, din bilici, antropolog sahibidirler. Yeni inançlar üretip beyinlerimize sokuyorlar.

Kesin olarak halkimizin suur 1 anmasindan korkan kimseler dir bunlar. Dünyada Islâm milletlerinin uyanisindan korkuya kapilanlardir. O çok kuvvetli, bilgili, kurnaz, uyanik unsurlar ve çevreler, dünyayi idare edenler, dünya ülkelerindeki gidisatlari çevirenler, dagilmis olan Islâm toplumunun birbirine yabanci çesitli zümrelerinin birliginden korkuya kapiliyorlar.

Bunlar uyutan tekrarlarin, telkinlerin yerine, halki uyandi racak bir düsüncenin, fikrin, dinin ortaya konulmasini iste mezler.

Bunlar en küçük bir amele, monoton ve tekrarlanan gelene gin, bir iki asirlik zahmetin neticesi olan hareketsizlikle atmis ol—

dugu adima karsi, sükűt ederek oturmuyorlar. Hiçbir sekilde halki affetmiyorlar. Geleneklerin kirilmasina, agirlastirilmis ve uyutucu geleneklerine karsi yapiîan en küçük tepkiye bile asla kayitsiz kalmiyorlar.

Zeki kalemlerin, lisan bilen iyi yazarlarin halkla, halkin dili ile tanisip, Islâm'in hizmetine girmesini engelliyorlar. Bugünkü mantik, bilgi ve arastirmanin dinin hizmetinde olmasini engelli yorlar. Bugün durgun kalmis olan büyük ve güçlü din maddesi nin serbest birakilmasini, ondan sonuç çikarilmasini; hareket, suur, sorumluluk, bilgi Icad edilmesini engelliyorlar.

Afrika'nin kuzeyinden Fars körfezine, diger taraftan Uzak-doguya kadar uzanan ayni iman ve kültürle rüsd bulmus, bin senelik ortak bir tarihe sahip bir millet harekete geçerse ve Islâm topraklarinda -ki bu topraklar dünyanin bütün servetlerini ken disinde gizlemistir-tanisma, anlasma ve birlik olusursa, o za man islâm kültüründe bulunan bîlinçlendirici ve uyanisi sagla yan unsurlar, bu hurafe küllerinin, telkinlerin ve sapmis gele neklerin altindan çikacak ve kivilcim alacak, karanlik Islâm dün yasini aydinlatacaktir. Zamanin, beyin yikama ile karsilik bir uykuya götürdügü bu müslümanlari, gerçek Islâm'in yoluna gö türecektir. O Islâm ki dünyada hareket maydana getirdi, bir yumrukla bedevi ve medeniyetsiz Arab'a büyük bir medeniyet kurdurdu. Dünyanin büyük güçlerini dize getirdi.

Hatta Avrupa, yirminci asra kadar -1910 ve 1912 yillarina kadar-bile, Islâm'in binlerce tecrübesinden, Islâm'in ve Islâm mücahidlerinin cihadindan, Islâmî düsüncelerden, Asya ve Afri-ka'daki Avrupa sömürüsünü sarsan Seyyid Cemaleddin Esedâbâdi gibi, Lahorlu Ikbal gibi bir adamdan, böyle binlerce tecrübeden haberdardir. Lahorlu Ikbal, çok sayida hurafeye bu lasmis, yikilmis, zelil olmus -18,19 ve 20. asrin baslangicinda ze lil durumlari süren-Hint müslümanlari için kendi düsüncesi sathinda islâm'i gündeme getirdi. Avrupa, böyle bir Islâm ve müslümandan korkuya kapilmisti.

Sömürüye karsi olan bu en büyük ideolojiyle ve sömürünün egemenlik ve asayisine karsi çikan kizgin müslümanlarla müca—

dele etmek için batinin taktigi su oldu: “Bunlarin rezil edilmesi gerekir. Mahkűm edilmeleri gerekir. Taninmalari için çaba gös terilmelidir. Eger taninirlarsa da, halki bunlarin ulasmis ve çirkinlesmis simalari ile karsi karsiya getirmeye mecburuz. Öyle ki halk bunlardan kaçsin ve halk üzerinde bir etki birakmasinlar.”

Bunlar, açik olarak, çok mahir, kurnaz ve zeki düsmanin dersleridir. Düsüncelerimizin derinliklerinde tahribat yapan; ev lerimizin köselerini viran eden, tahrip eden isler yapiyor. Bunlar bütün duygu ve zevke ait iliskilerimize girmislerdir.

Bunlara karsi hassas ve uyanik olmamak olmaz. Çogunlu gun okuma yazmasi olmayanlardan olustugu bir toplumda, eger siz de bu meseleyi anlamazsaniz, o halde kimin anlamasi gerekir? Bu ilgiden dolayi siz, ögrenci seklinde ders okumaya ve dinlemeye oturmussunuz. Çaba gösteriyorsunuz, kendinizi yüksek bilince götürüyorsunuz. Insanî düzeyde karar veriyor sunuz kî, tarihin bu faciasinin sorumlulugunu hissediyorsunuz ve Islâm toplumunun kaderi gögüslerinizde agirlik yapiyor.

Geleneksel ve uyusmus toplumda, bilinçsiz halkin bütün yükü aydinin omuzundadir. Ilerlemis toplumda aydinin, bir fert olarak bireysel sorumlugu vardir. Ama geri kalmis fikrî açidan suursuz, durgunluga mahkűm olmus toplumda; genel cehaletin ve durgunlugun sorumlulugu, hicvedilmis malűm dini, böylece ileri ve meçhul kalmis dinin sorumlulugunu aydin kendi omuzunda hissetmektedir. O zaman bütün sorumlulukla; büyük bir fedakârlik ve bütün hayatini bu yola adamayi gerektirmektedir.

ÜMITVARLIGIN ZIRVESINDE

Ögrencilerimden biri: “Islâm’dan bahsettigin ve yazdigin zaman mutaassip olmamak için kalemin, akil yürütme, ilim ve arastirmadan uzaklasmasin diye niçin siddetli bir taassupla ça ba gösteriyorsun? Isyan etmeyesin, duygularina mahkűm olmayasin diye çaba gösteriyorsun. Daima insafli, tarafsiz ve mutaas sip olmayan bir arastirmaci kalmaya çalisiyorsun -ve kaliyor—

sun-, bu her yerde tam olarak bellidir. Ama Ali (a.s.) konusuna vardigin her yerde, hepsini unutuyorsun, kelimeler ask ve taa-suptan bir yol üzerinde kosuyorlar," diye bana itiraz etti (ne gü zel bir itiraz).

Dogru söyledigini gördüm. O zaman su ithami yaptiklarini görüyoruz: Falancanin velayeti dogru degildir! Dogrusu çok tu haf, daima kendim ile yaptigim mücadele ve gösterdigim çaba Ali (a.s.) hakkinda mübalagaya mahkűm olmak ve Islâm'in ta yin ettigi sinirda kalmak olmustur. Bilgi ve suur ile konustugum zaman hep böyledir. Ama duygularim isyan ettigi zaman (dai ma ruh ve duygunun isyanindan korkmusumdur ve korkuyo rum) kendimi ve ilisigimi kaybediyorum. Öyle ki böyle bir du rumda mübalagaya kapilmis olmam bile ihtimal dahilindedir.

Baslangiçta bu ithamlari isittigim zaman üzülüyordum, ga liba gerçekten çocuga itham ediyorlar! Ama sonra memnun ol dum. Çok memnun ve ümitvar oldum. Muhtemelen bu teselliyi (Ali (a.s.) kendisi bana verdi.) Çünkü ümitsizlik ile kendime so ruyordum: Benim gibi bir adam bu toplumda birsey yapabilir mi? Sahip oldugum fikir tarzi ile hangi kimselerle, hangi grupla, hangi zümre ve tiple is yapabilirim? Benim gibi aykiri biri, bir uygunluk kurabilir mi?

Soruyordum; ümitsizdim, ama simdi çok ümitliyim. Öyle ki bütün hayatim boyunca bu kadar mutmain ve ümitvar olma mistim. Bunun sebebi aydinlarin dersime ve kitaplarima yönel meleri degildir. Benim için büyük bir iftihar ve ümit isigi belki isitmis oldugum ve isitiyor oldugum küfürlerdir.

Burada, bu iste, hakkin açik olarak benimle oldugunu ve sa hip oldugum inançlarin hak oldugunu anladim. Çünkü insanin daima sarsilmasi gerekir ki düsünce ve akaidi gevsek ve bâtil ol masin. Çünkü biz vahye simsiki yapismis degiliz, noksan akli mizla bütün bu karsiliklarin, perisanliklarin, bu birbirine girmis karanlik tarihi derinliginden hakikati çikarmamiz gerekir bu da oldukça zordur.

Insan, dogru olmamanin korkusundan sarsiliyor, gerçekten dünyada ve âhirette kendinden ve Allah'tan baska hiç kimseden

korkmamasi gerekir. Çünkü kendi kendine düsmanlik yapmasi, kendini ayak alti etmesi ve yok etmesi ihtimali vardir. Yoksa dünyada korku unsuru unvaniyla, hiçbir insan ve unsur yoktur.

Bu yüzden kendimden korkuyordum, dogru olmamanin endisesiyle sarsiliyordum ki küfürler bana âdeta emin olma ve ümitvarlikbagisladi.

Biriyle savastigin zaman, saldirir, yedi kursun atar, biçak çeker, tas atar, kapini kirar, seni yere çarpar. Ama saldirmaya gönlü olmadigi ve silahi olmadigi zaman küfretmeye basliyor. Agzina gelen herseyi söylüyor ve bu sekilde kendi yer.ilgisini ve o fiili ithama ugrayan kimsenin galibiyetini ilân ediyor.

Siz diyorsunuz: "Bu konuda inancim budur. Toplum konu sundaki inancim bu, yolum bu." O, sözlerinizin yanlis oldugu konusunda bin delil getirebilir ve sözünüzün delillerinin yalan oldugu konusunda yüz örnek verebilir. Tahsilinizin olmadigina, yanlis yaptiginiza, yanlis anladiginiza binlerce delil getirebili yor. Bunun hepsini bir makale ve kitap seklinde yazabilir, delile dayanan konusmalar seklinde söyleyebilir.

Ama delile dayanan ve dogru mücadele yerine, vermis ol dugunuz tez ile oturuyor ve diyor ki: "Bu beyefendi çok pinti dir!"

Islâm tarihinde ne güzel tekrarlanmistir; hiç kimse Ali'ye (k.v.) ithamda bulunamiyor. Kim ne diyebilir?

Amr bin As ve Muaviye, hazreti ezmek istiyorlar; sundan baska ellerinde birsey yoktur: "Ali çok saka yapiyor! Saka söylü yor, bu hilafet için iyi degildir!"

Bu, Ali'nin sözü dogrultusundaki bir tenkid degil. O "iddia bu," diyor. "Programim bu. Yolunuz, is sekliniz yanlis ve Islâm'a aykiridir. Su yoldan gitmek gerekir. Bu, Islam'in anlamidir, Peygamber bunun için gelmistir."

O zaman düsman diyor ki: "Sen çok saka yapiyorsun!" Bu nun mesele ile ne alâkasi var? Seninle benim aramdaki ihtilafla ne alâkasi var?

Düsmanin hedefi "Çamur atip rezil edeyim ki felç olsun" ol dugu zaman, artik elinden bir isin gelmedigi belli oluyor.

Seyyid Cemal (Cemaleddin Afganî) feryat ediyor (o, hayati ni feryadinda özetlemistir) ki, bütün Asya ve Afrika'da Ingiliz, Fransiz, italyan, Portekiz ve Ispanyol kolonisi ve kölesi olan Müslümanlar hürriyete kavussunlar, kurtulsunlar, Islâm ve Kur'ân'a dönsünler.

Cihad Islâmi'na geri dönelim, diye feryad ediyor. Dönelim ki bu zillet ve talihsizlikten kurtulalim. Dualar, virdler, zikirler ve yemek yerine, halka Islâmî suur veriyor. Kur'ân'i tekrar tek rar açiniz, okuyunuz, sözkonusu yapip ortaya koyunuz, sömü rüyü eziniz, diyor.

O, yarali bir ruh misâli Hint'te, Avrupa'da, Iran'da, Türki ye'de dolasip, feryad ediyor, uykulari kaçiriyor, uyuyanlari uyandiriyor.

Kölelik, sömürü, zillet yükü altinda ölümü bekleyen uyus mus Misir'a öyle ayaga kaldiriyor ki Ingiltere bir günde birkaç defa kabine toplantisi yapmak zorunda kaliyor.

"Seyyid Cemaleddin" sadece Islâmî bir islahatçi olarak de gil, belki esir dünyada sömürüye karsi devrimci bir çehre olarak ayaga kalkti ve feryad etti.

O, ayni zamanda Ortaçag'daki Islâm'i, ilk Islâm'a dönüs ha reketi ve Islâmî rönesans sloganiyla, yeni asirda, zamanin mede niyet düsüncesi ve bu neslin düzeyinde ortaya koyan ilk sahis idi. Hem de dine, özellikle Islâm'a dayanarak üçüncü dünyada sömürüye karsi hürriyetçi kurtulus hareketini baslatan ilk sahis tir. Bu, din için, özellikle Islâm için, büyük bir iftihar ve zafer idi. Sömürüye karsi olan mücadeleyi Islâm'in üssünden ilân et mesi, bu yolla dine/Islâm, hayat ruhu, hareket, ciddi sorumlu luk ve ileri bir yön bagislar. Hem de özgürlük isteyenleri, ay dinlari ve sömürüye karsi olan özgürlükçü görüsleri, büyük din gücünü ve Islâm'i, doguda, sömürünün iktisadî, siyasî ve fikri hücumuna karsi gönüllü olarak seferber eder.

O zaman düsman, bütün hayati açik olan bu "hür" ve hÜrri-yet adamina ne söyleyebilir? Halkin malini kendi zimmetine ge çirmis ve yemis mi desin?

Çocuklarini halkin parasiyla besliyor mu desin? Halkin ma lini kardesinin, kizkardesinin, halasinin zimmetine geçiriyor mu desin? Yabanci bir casus mu desin? Tahsili yok mu desin? Biri nin usagidir mi desin? Ne desin?

Sundan baska hiçbir sey diyemiyor: "Yeni arastirmalar ol mus. Seyyid Cemaleddin'i yakindan tanimis olanlar, onun aile sine gidip gelmis olanlar, küçüklügünde onunla beraber büyü müs olanlar, tanidigim güvenilir bir adama demisler ki, "Seyyid Cemaleddin sünnet edilmemis!" Süphesiz, insanin bu çirkin ifti rayi zorunlu da olsa aktarmasi güzel degildir. Affedersiniz!

Seyyid Cemaleddin bati sömürüsü ile (Avrupa'da Islâm'a çamur ve iftira atan sömürü), dünyada dini yok etmis olan fikri ve kültürel sömürü ile, Islâm Peygamberi aleyhine devamli kü für ve zehir saçma ile mesgul olan kiliseye bagli bilginler ile, yöntem olarak Allah'a tapiciligin kökünü kazimaya çalisan ma teryalistler ile tek basina amansiz bir mücadeleye girisiyor ve en büyük Islâm savunucusu oluyor. Ama arkadan hançerleniyor. Kovuluyor. Tek basina kaliyor. Islâm'dan bahsediyor; Müslü manlar ve Islâm âlimleri onu tek basina birakiyorlar ve onu tek fir ediyorlar. Çünkü düsman, küfür, itham ve iftira silahi ile sah neye geliyor. Silahtan tecrit oldugu ve küfürden baska silahinin olmadigi belli oluyor.

O zaman da 30, 40 sene sonra feryadi zirveye ulasiyor; gös termis oldugu yeni yol açilmis oluyor. Bütün Islâm ülkelerinde asla sönmeyen hareketler meydana getiriyor.

-Cezayirli büyük devrimci Sider "Ferhat Abbas "La Nuit Coloniale" adli eserde söyle diyor: "Kuzey Afrika'daki özgürlük hareketi (bu cümleden olmak üzere Cezayir) Seyyid Cemaleddin'in, Abduh'u oraya gönderdigi zaman basladi. Kur'ân'a geri dönüs hareketini ilân etti.

Cezayir devriminin ilk günü, "Abduh'un Seyyid Cemaleddin'in düsüncesini Afrika'ya getirdigi gündür. Iran Mesrutiyet Devriminin Ilk kivilcimlari, Seyyid Cemaleddin'in bas kaldirdigi sirada basliyor."

DINLER TARIHI

Altmis, yetmis sene önce Türkiye'de, Misir'da, Afrika ve As ya'da özgürlük hareketi ayaga kalkmistir ve asla sönmeyecektir.

Bu, Seyyid Cemaleddin'in düsünce ve fikirlerinin onun ha yatindan sonra elde ettigi zaferlerdir. Ama o gün düsman, kut sal köken, gelenek ve din isteme adiyla, halki ahmaklastirmak, aydindan korkutmak, o dar sinirda aptalca bir sevgide birak mak ve onlari sagmak için, Seyyid Cemaleddin'e Öyle ithamlar da bulunuyordu.

Burada artik belli oluyor ki o yol, is ve düsünce tarzi ölmüs tür. Islâm düsmanini ithamlarina ve küfürlerine ilgi duymadan yolunu seçiyor. Seçiyor ki ayaga kalkti.

Her halükârda, bugün adiligi olan sey sudur: Üniversiteler de, derslerde, kitaplarda söyledigim itikadi usulden olanlarin veya henüz ortaya koymadiklarimin bir fihristini vereyim (inan digim esaslarin, yönteminin toplami ile ilgili bir fihrist veya inandigim tezlerle ilgili-), ki yillarca ortaya koydugum ve ortaya koymak istedigim usul—

Bazi unsurlar var. bunlar sonralari bu fikirleri itham ediyor-laf. Eger bu çirkinlestirilen ve tahrif edilenleri bir metin haline getirirsek, görüp okuyup açik olarak anlarlar ve nelerle dezen fekte yoluyla mücadele ettiklerini görürler.

Halk ile aydin, halk ile ögrenci arasina ihtilaf sokmak iste yen unsurlar, bu yolla yeni düsünce akimina, bu durgun düsün ce atmosferinde yolu kapamak istiyorlar. Bütün zümreleri bir birlerine karsi karamsar yapmak istiyorlar. Bu yolla Islâm yo lunda bir hizmet yapmak isteyen herkesi öyle ezmek istiyorlar ki, artik bir daha asla böyle bir ise heveslenmesin. Digerleri de ibret alsinlar ve bu yola gelmesinler.

O halde bu itikadi usulü elverdigince daha çok tefsir etmek, genel bir aliskanlik halindeki, fikirlerini, itikatlarin üzerine saçi lan ilaç ve zehirlere karsi bir çesit fikri mücadele olur. Ama bu mücadele ferdi savunmak için degildir. Çünkü fertte bir deger yoktur. Degerli olan ve savunulmasi gereken fikirdir.

Savunulmasi gereken ben degilim. Ne tahlil edilecek, ne de bana muhalefet etmelerine sebep olacak bir sahsiyete sahibim;

savunulmasi gereken belki bir fikir ve itikattir. Mesele, sahsî bir mesele degildir. Mesele düsmanlarin ona karsi ayaga kalktigi bir fikir, bir kutup ve itikadi bir yöndür.

Bu yüzden lügat problemlerinin tekrari ve çözülmeye çali silmasi olan bir sözlük gibi, son yillardan simdiye kadar ortaya koydugum kavram ve deyimlerin bir fihristini yapmak istiyo rum. Kullandigim her kavramin sinir ve anlaminin açik ve sarih olacagi tarzda bir fihrist.

Eger bunu fihrist olarak degil de hepsini ders süresi içinde söylemek istersek, bu iki sene sürer. Bu sürede de zihinler dai ma karistirilmis olacaktir. Çünkü onlarin herseyleri var. Bütün araçlar, sosyal iletisim ve propoganda araçlari onlarin hizmetin dedir. Biz bunlara sahip degiliz. Imkânlar açisindan kendiligin den onlara karsi zayifiz. Bize gücümüzü veren tek sey, itikadi takvamiz ve ihlâsimizdir.

Eger burada olan sizler itikadi usulü ve ortaya konulan tez leri müsahhas, dikkatli bir ders gibi anlarsaniz, idrâk ederseniz, büyük bir fikrî saf olusacaktir. Sadece bu tezleri savunmak için degil, belki toplumumuzda baslamis olan fikrî temeli savunmak için bir saf olusacaktir.

INSAN

Insan üç boyuta sahiptir; suur, hürriyet, seçme ve yaraticilik.

1-Suur

Insanin bir boyutu suurdur. Tabii varliklardan sadece ve sa dece insan suurludur. Hem kendinin, hem de dünyanin bilin cindedir. O halde insanin en büyük yeteneklerinden biri bu ilâhî yetenektir. Dünyada ve varlik âleminde sadece Allah "bilen"dir. Insan da sinirli dereceleri ve çesidi ile "kendini bilen" ve "dünya yi bilen "dir. Bu iki sifat, Allah ve insana özgüdür.

“Ilâhi” tamamen bir dogu kavramidir. (Allah’in ahlâki ile ahlâklaniniz). Dolayisiyla insanî huy ve karakteri, Allah’in sifat larindan bir sifata ait kilarak, tam olarak dogulu bir is yapmis oluruz.

2-Hürriyet

Bu, bugün varolusçulugun sözkonusu ettigi bir kelimedir. Geçmiste ise “Cebir ve irade” kavrami sözkonusuydu.

“Hürriyet”, yani bütün dünya, sebepler ve sonuçlar silsilesi esasina dayanmaktadir, bu gidisata göre idare edilmektedir. öne çikan her görünümü, her belirtiyi cebrî bir sebep ön plana getirmistir. Ayni belirtinin kendisi de diger bir sonuç için sebep olmakta. O halde ortaya çikan her isin bir sebebi vardir. Bu is tekrar diger bir sonuç için sebep olmaktadir. Meselâ lambanin içindeki gazyagi, aydinlik ve sicaklik için bir sebeptir. O halde aydinlik ve sicaklik gazyagmin yanmasindan cebren meydana gelmislerdir. Kaynayan su için sebep olan sicakligin kendisi gazyaginin sonucu idi.

O halde bütün ortaya çikanlar cebren meydana geliyor. Ta bii ve maddî bir görüntü olan insan da, el ele veren tabii unsur larin etkisiyle meydana geliyor. Ama insan, kendini cebrin bo yundurugundan kurtarma iradesine sahiptir. Sebep ve sonucun cebrî basamaklar dizisinin gidis yolundan kurtulup, kendisi se bebin rolünü oynayabilir.

Meselâ bütün dogal, fiziksel, kimyasal, biyolojik, irk ve kan la ilgili unsurlar, bende açlik sonucunu ortaya çikarmislardir. (Bütün hayvanlarda açligi ortaya çikardiklari gibi). Açlik, cebri olarak bende yiyecek aramayi ortaya çikariyor. Yemek arama, bende yemek bulmak ve yapmak için birkaç adim ve faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra hazmetmek…

Bende ortaya çikan bu fiil ve etkiler cebridir. Cebri sebep ve sonuçlar, beni yemek yemeye dogru sürüklüyorlar.

Ama bu sebep ve sonuç cebrî disinda bende bir yetenek var; yemeyebilirim. itiraz için, dinî bir görevi -oruç- yerine getirmek

için, görev için, dinî bir merasim veya tibbî gida rejimi için on saat, yirmi saat, yirmi gün yiyecek yemeyebilirim.

Bu durum, insanin iradesinden kaynaklanmakta. Insanin hürriyeti ilmî ve maddî dünyanin sebep ve sonuç zincirinin si nir landirmalariyla beraber insana yüklenmistir.

“Yapiyorum” “yapmiyorum”, “seçiyorum” “seçmiyorum” diyebildigi ölçüde insandir. Onda bu yetenek zayifladikça “daha az insan”dir. Burada, insan açikça görünü veriyor.

Insan, bir sifat ve sevgi olarak vardir. Tabii ilimler açisindan insan sayilan kimse beserî ilimler açisindan insan olmayabilir.

“Sartre” diyor ki: “Hatta, hasta bir anne ve babadan dogan felçli biri bile, kahraman olmazsa sorumlusu kendidir. Çünkü insan öyle yeteneklere sahiptir ki felç olmasina ragmen yani do gal etkenlere ragmen bu yetenekler onu bir kahraman yapabilir. Çok kuvvetli ve pehlivan ailelerden, yasamlarinda saglik kurallarina riayet etmelerine ve güzel yemelerine ragmen zayif, hasta kisilerin yetismesi gibi.

Herkesin, kahraman olmamasinin sorumlusu kendisidir. Ne soyaçekim, ne çevre, ne de iktisadî ve tarihî etkenlerdir.

Elbette bunlar hepten etkisiz degildir. Ama insan, bu etken leri kendinde bertaraf edebilecek bir iradeye sahiptir. Bu yüzden insan kendi alin yazisini hazirlayabilir. Eger kendisi hazirlamaz sa tabiat hazirlar. Tipki bitkilerin ve hayvanlarin alin yazisi gibi; kis eristigi zaman yapraklari kuruyup dökülüyor. Çünkü çevre nin dogal etkenlerine karsi direnemiyor. Ama insan, kisi kendi ne bagimli yapabiliyor, hayatinda bahar ve sonbahar sartlarini meydana getirebiliyor. Tabiatin cebrinin kaydindan kurtuluyor. Çünkü irade ve seçme yetenegine sahiptir.

Bu adam, sosyal meselelerde, terbiyevî meselelerde ve ken di alin yazisini yapmada bu yetenegi meydana çikarabilir. Çün kü hürriyet ve irade sahibidir, bu sebeple de sorumludur. Çün kü sadece hür insan sorumludur.”

3-Yaraticilik

Insan yaraticilik gücüne sahiptir. Yüce Allah’in, yere, göge, daglara ve bütün mevcutlara sundugu ve kabul etmedikleri, insanin kabul ettigi emanetin bir anlaminin da “yaraticilik kudreti” olmasi mümkündür. Allah’in elindeydi; (tabiattakilerden hiçbiri almadi, insan aldi.

Yani insanin ö’zel yetenegi sudur: Yapabiliyor. Bu yüzden, mevcutlar arasinda sadece insanin alet yapabildigini görüyoruz. Öyle ki bazi bilginler insanin tarifinden “alet yapan insan” di yorlar. Bazilari da “alet yapiciligi”ni insanin ihtiyacinin bir sonu cu olarak kabul etmislerdir. Çok güzel, o halde tilki agaçtaki ho rozu almak için neden merdivene ihtiyaç duymadi ve merdiven yapmadi?..

Insanin bütün tekâmülü boyunca bu yetenek o kadar gelisi yor ki, insanin “kendini egitmesi” asamasina ulasiyor. Bu en yü ce asamadir. Insan merdiven yapiyor, ev yapiyor, alet yapiyor, elbise yapiyor, kitap meydana getiriyor, sanatkâr oluyor. Bilaha re öyle bir yere ulasiyor ki kendini egitiyor. Yani kendi insanî mahiyetini kendi yaratiyor. Insanî “nasil olus”unu kendi tayin ediyor, olmasi gereken insani kendi seçiyor.

Bu yüzden Heiddegger’in deyimiyle insanlar iki düzeyde dir. Bazilari toplum ve çevreleri tarafindan yapilmistir toplu mun eseridirler. Karpuz, meyve vs. tabiat mahsulleri ve etkenle ri gibi. Her çevrede, her su ve havada, o çevrenin özellik, renk, tad, su ve havasina sahiptirler. Atmosfer ve ortam etkenleri on lari seçmistir. Böyle adamlar da bu sekildedir. Bu toplumda bu renktedirler, o toplumda o renktedirler. Bu dönemde böyledirler, o dönemde öyledirler. Çünkü çevrenin degismesiyle bunlar da degisiyorlar. Çogunluk da bunlardir.

Öyle bir asamaya ulasiyor ki, tarihin ve toplumun yaptigi insan, kendi tarih ve toplumunun yapicisi oluyor. Yapilan yapa na dönüsüyor.

INSANIN TARIFI ETRAFINDA

Insan ve tarifi üzerinde bu kadar durusum, sonraki bütün mes'elelerin insanin taninmasi temeline dayaniyor olusundan-dir. Eger insani tanimazsak, dinden, toplumdan, medeniyetten ve sanattan bahsedemeyiz. Yerine ulasmayan bütün sözlerin önünde su engeli görüyorum: Insani tanimadan onu için ideoloji ve ekol olusturmak istiyoruz. Kim oldugunu bilmedigimiz biri için ev yapmak ve onun hayat seklini tayin etmek nasil müm kün olabilir?

Bu yüzden insanin kâmil bir tarifini size takdim etmek isti yorum. Son derece dikkat ediniz. Çünkü bu tarifin her kelimesi bir düsünceden seçilmistir. Insan hakkinda çok sayida tarifler yapilmistir. Bunlarin en zelil ve asagilik olani ise, "insan, konu san hayvandir" diyen tariftir. Çünkü konusan varliklar çoktur, ama insan degillerdir. Insanlarin da çogu konusur, ama insan degillerdir.

Bazilari "insan ideal yapan bir hayvandir." "Insan, zihinsel sekil yapan bir hayvandir", demislerdir Ve bu gibi tarifler yap mislardir.

Ama ben, su veya bu varliktir demiyorum. Çünkü "insan… bir varliktir" diyen hemen baslangiçta hata yapiyor. "Insan bir "mevcut" degildir" olabilirligi ise çesitli imkânlarin toplamidir. Biz, icat halindeyiz; henüz mevcut olmamisiz, olma halindeyiz; henüz oluyoruz.

Bu nedenle insanin yaratilisi tamamlanmamistir. Insan he nüz yaratiliyor-Nasil? Sekli henüz tamam degildir.

Tarihin tamami (geçmisin ve gelecegin tarihi) insanin onda olusma "tekin" buldugu bir kabdir. Dolayisiyla mevcut degildir.

Isyanci sonsuz çeliskili iradeyi, "olandan kaçisi" demi yorum; "gerçekten kaçis"i, istedigi seyin tarafina veya olmasi ge rekenin tarafina yönelisi kastediyorum. Insanin daima kaçisa te mayülü vardir.

Oturup insanin güzel bir tarifini yapmak isteyen filozoflarin yerine, ben, tarih boyunca bütün kültürler, medeniyetler, dinler,

bütün büyük tarihî olaylar, edebiyat ve sanatta bilgi sahibi oldu gum ölçüde insanin ortak özelliklerini aldim. Bu nedenle bunlar bütün dönemlerde, bütün edebiyatlarda, kültürlerde, sanatlar da, insanin ortak özellikleridir. Sonuç olarak, simdi bunlari tek tek açiklamam için firsat yok ama, konu kendi içinde açiga ka vusuyor. Sadece söylüyorum ve isaret ederek geçiyorum.

INSANIN KÂMIL BIR TARIFI

Insan; isyanci, sonsuz çeliskileri olan bir irade, olandan ka çan, ideal isteyen, mutlak olani talep eden, kendini ve dünyayi bilen, mutaassip (taassubu olmayan, insan degildir, söyle ki çok lari mutaassip olduklari gibi insan degildirler. Fakat o taassup olarak isimlendirdikleri baska birseydir. Söylenmesi bile güzel degildir) seçici yaratici, gelecege yönelen, tapan…

Bu tapma, felsefî ve kelami sebeplerle degildir, gerçekçi ve objektif bir delildir. Yani bütün tarih boyunca, bütün devirler den simdiye kadar sadece bazi dinlerin tasavvufunda tanrinin mevcut olmadigini görüyoruz. Ama su anda tasavvur ettigimiz anlamda tapma vardir.

Bazen bir kisim kissalarda din yoktur, ama tapma vardir. Tapma ebedî ve daimî bir sekilde vardir. Tanri kaldirilinca, tan riyi kaldiranlarin halka taptigini görüyoruz. Konfüçyüs'ün ken disine taptilar. Buda, tanrilarla isiniz olmasin kendisine ulasin, dedi. Sonra Buda'nin kendisine taptilar. Bütün tapmalari orta dan kaldirdiklari bugün, hangi insanlara tapiyorlar?

Rusya'da Stalin zamaninda manevî meseleleri ortadan kal dirip, yeni neslin ilgisini teknik meselelere, maddîyata, daha çok üretim vb. konulara celbetmeyi çok istediler. Bunun için yazar lardan birinin isi program ve genelgeye uygun olarak roman yazmakti. “Le culte de Ciment” isimli bir kitap yazar. Yani “Çi mentoya tapmak”!., Bugün çimento asridir, çimentoya tapiniz. O halde dedigimiz tapma bu anlamda mevcuttur.

INSANÎ ÖZELLIK OLARAK BEKLEYIS VE SORUMLULUK

Öteyi arayan: Maksadim sudur insan daima sahip oldugu seylerin Ötesi için kaygi duymaktadir. Felsefe ve ilmin bütün ilerlemesi de insanin öteyi arayisina delildir.

Doyumsuzluk: Her ihtiyaç karsilanip giderildikçe birkaç ih tiyaç daha dogruyor; bunlar karsilaninca, yeni ihtiyaçlara hisse diyorsunuz.

Belirsizlik: Boyutlari somut ve belirli olan bütün varliklarin aksine, insanin tarifi, Ortaçag'da yapilan tariften ayridir. Insanin mevcut gerek özellikleri farklidir. Bunlar, bedenî boyutlar degil, imkânlar ve yeteneklerdir.

Sorumluluk: Sorumluluk, hürriyetten dogmustur. Insan hür oldugu için sorumludur, inançlidir. Aslinda insan, inanan bir canlidir. Inanci için kolayca canini verebilen, sadece insandir.

Gariplik: Gurbet duygusu bütün dinlerde, edebiyat ve sa natta, insanî duyguda vardir. Dünya garipligi.

Muzdariplik: Insanin suuru ve bilgisi üst düzeye çiktikça dünya ve hayattaki izdirabi daha çok artiyor. Bu yüzden diyor lar ki, Ali (a.s.), bazen dünyadan öyle korkma ve sarsilma duy gusuna kapiliyordu ki kendinden geçip bayiliyordu. Meseleleri kendi beyinlerinin çaginda düsünenler diyorlar ki: Örnegin, bu nun için Fedek'i ondan almislardir. Veya baska seyler için. Ama bu, insanin suur ve duygusu üst düzeye çiktikça bu çerçevede sakin kalamadigi belli olan bir görünümdür. Sakin kalamamak yüce insanin özelliklerindendir.

Öncülük ve siyasîlik - Eflâtun diyor ki: "Insan siyasî, politik bir hayvandir." Bizim âlimlerimiz politik kelimesini sosyal ola rak tercüme etmislerdir. Halbuki siyasîden maksat diplomatik degildir; çaresiz olarak içtimaî demislerdir. Ama siyasîlik insana özgüdür. Yani toplumda yasayan insan, içinde oldugu topluma ve fertlere baglilik hisseder. Tanir, hisseder; o suura ve bilgiye

sahiptir. Bütün bunlara karsin taahhüt ve sorumluluk hisset mektedir.

Bu duygu ve yetenegin toplamindan dolayi insana siyasî demislerdir. Toplumun ziyaretinde, ziyaretçi Imam'a diyor ki: "Sizlere selâm olsun… Ki kullarin, siyasîlerin ve sehirlerin temel dayanaklarisiniz." Bu nedenle siyasî dedigimizde bunu söyle mek istiyoruz.

Insan baslangiçtan bu yana, daima olma halindedir. Kendi mahiyet ve alinyazisinin yapicisidir.

Kendi kaderini yapan ve ona müdahale eden insandir, Al lah'in elde takdir ettigi budur.

Bu insanin temel tarifidir. Bu tarif esasi üzerinde din, Islâm, tarih, medeniyet, edebiyat, sanat ve herseyi inceliyoruz. Bu, anahtardir.

INSANIN YARATILISI

Çesitli dinlerin yaratilis kissalarinin toplaminda, özellikle Adem'in yaratilisi ile ilgili Kur'ân ve Tevrat'taki kissalarda Adem'in yaratilisi. Cennet, Seytan ve Havva kissasi ve antropo loji ile ilgili en meshur, en açiklanmis rivayetlerden çikardigim sonuç benim için çok hayret verici ve sonsuz derecede derindir. Yer yer isaret ettim, ama ortaya koyamamistim. Simdi bu çok ileri ve mantikî "hümanizm"in anahtarlarini söylüyorum.

Bazi âyetlere göre Allah, yeryüzünde bir halife yaratmak is tiyor; melekler, "tekrar yeryüzünde kan dökecek birini mi yarat mak istiyorsun?" diye tenkit ediyorlar. Bu giriste Adem'in yara tilisi için bir kivrim belli oluyor. Meleklerin, Âdem'e göre bir geçmisi vardir. Ihtimalen Âdem ilk Âdem degildir. Belki fiili insanin ve fiili insan cinsinin baslangicidir, mutlak nev'ini bas langici anlaminda degil.

Imam Sâdik'a (r.a.), "Adem'den önce kim vardi?" diye sordular. "Âdem!" diye buyurdu. "Âdem'den önce?" "Âdem!" "On—

da önce?” “Âdem!” “Âdem’den Önce kim vardi?” diye sordular. “Ne zamana kadar sorarsaniz, Âdem” dedi.

Allah, meleklerin onlarin korkusundan ve endisesinden kaynaklanan sözünü, inkâr etmiyor ki söyle desin: “Korku ve endiseniz bosunadir ve bu insan böyle degildir.” Bilâkis söyle diyor: “Ben sizin bilmediginizi biliyorum.” Yani meleklerin tah mini aynen çikmakla beraber, Allah çamurdan, -hamain mes-nun- pis kokulu kokmus çamurdan veya selin biraktigi kuru çömlek gibi, çatlak çatlak olan çökelek lâyihalarindan ve Kendi Ruhu’ndan Insani yaratiyor.

O halde Âdem’in yapisinin formülü açiktir. Allah’in Ru-hu’nun eklenmesiyle çamur!.. Pis kokulu kokmus çamur ve bu na eklenen Allah’in Ruhu!.. Bunlari elbette asil ve gizli sir anla miyla aliniz, arkin dibindeki çamur anlaminda degil. Çamurdan anlasilan mânâ, fesat ve kokusmusluktur. Bizim lisanimizda fe sat ve kokusmuslugu gösteren en asagilik sey, çamurdur.

“O, insani pismis çamur gibi kurubalçiktan yaratmistir.” (Rahmân/14). “Pismis çamur gibi kuru balçik” insandan bir unsurdur. Bu nereye hareket ettirir? Bu, çamurlasma ve taslas maya yönelisi, kalmaya yönelisi olusturur. Diger taraftan ise Al lah’in ruhu-Insanin seçebilecegi en yüce kelime. Onu, yücelik, kutsallik, güzellik ve mutlak olan ulastiracak olan Allah’tir. Cis me, maddiyata ve asagiliga karsi Allah’tan baska, azamet ve yü celige ulastiran kelime ruhtur.

(Gizli sir anlamiyla almamiz gerekir, demem sundandir. Eger bunun disinda birsey yaparsak, Allah’in ruhu bir anlam bulmamis olur. Bu mümkün olmayan bir karistirma ve anlam sizlik olur.)

O halde insanin formülü; (sonsuz eksi) + (sonsuz arti) olu yor. “En asagilik asagi” ve “en üstün üstün” Âdem ile esittir. In san böyledir. Kâinatin en pis ve en asagilik hayvanlarindan daha pis ve daha asagilik kimseler çoktur. Safiî gibi büyük, yü ce, ayni zamanda Safiî Mezhebi’nin imami olan bir sahis, söyle diyor: “Safiî ölüyor, kendi yetistiricisi ve terbiye edicisinin Allah mi Ali mi oldugunu bilmiyor.”

Birisi Neron oluyor. Roma’yi atese veriyor. Atesin alevlerini seyretmekten, çocuklarini, kadinlari, sehir sakinlerinin aglama inleme ve feryatlarini dinlemekten zevk alip, siir söylüyor, re sim yapiyor.

Digeri özgürlükçü bir insan. Gelip kendisini kurtarmamasi için polisin gözünden uzak bir yerde, arkadasindan basina ben zin dökmesini istiyor, kibrit çakip kendini atesin alevlerin teslim ediyor. Böylece bir milleti, bir insani, bir insani korumus ola bilsin.

Sonralari bu olayin filmini seyrettigimde adamin iki dizi üzerinde oturmus oldugunu ve yanan atesin merkezi haline gel digini gördüm. Her an daha siddetlenen alevlerin arasinda bir hayalet olarak görünüyordu.

Hiç kimildamadan, atesin kalbinde oturmustu. Küller dö-külünceye dek hafif de olsa kimildamadi.

Farkin nereye kadar oldugunu görüyorsunuz!.. O, bir sehri; kadinlari ve sayisiz çocuklari zevk almak için atese veriyor. Bu ise bir sehri, bir ülkeyi, bir dünyayi, kadinlari ve çocuklari ölümden kurtarmak için kendini atese atiyor.

En kötü atin ve en iyi atin farki, sözgelimi ikibin tümendir. Kötü dedigimiz at, arabacilik veya su çekme isine yarayabiliyor! En iyi atin üç, dörtbin tümenden fazla degeri yoktur. Bütün gü zelligine ragmen bisiklet veya motorsikletle rekabet edemiyor! Ama bu taraftaki insan ile o taraftaki insan arasindaki mesafe nin tasavvuru mümkün degildir. Mesafe çamurdan, Allah’a ka dardir.

Emanet

Emanet ile ilgili çesitli yorumlar yapilmistir. Tasavvuf, ema net, “ask’tir diyor. Mevlâna gibi bazilari ise iradedir diyor.

Alimlerden bazilari emaneti, “ilim” olarak bilmislerdir. Bazi lari “velayet” olarak. Bir grup da emanetten maksadin Hz. Ali (a.s.) olduguna inaniyor.

Ama Kur’ân’in kendisi bu kelimeyi niçin müsahhas olarak açiklamistir? Çünkü bu, Kur’ân’in mucizevari lisaninin özelligi dir. Öyle bir kelime seçiyor ki, onun çesitli boyutlarindan muh telif kelimeler çikarilabilir. Öyle ki hiçbiri dogru degildir, ayni zamanda hepsi de dogrudur. Çünkü emanet, Allah’ta olan (onun düzeyinde degil) ve diger mevcutlarda olmayan bütün imkânlardir, insana özgü imkânlardir; beserî üstünlügün fazileti ve isaretidir.

Emanet, birbirine karismis ve sekil almis olan bütün bunla rin toplamidir. Bunlar, “emanet” adiyla insana teslim edilmis lerdir.

Dolayisiyla emanet ile ilgili yapilmis olan bütün nitelemeler dogrudur, ama tam degildir:

Emanet, Adem’in vücuduna girmis olan maddeden ibaret tir. Onu yüce ve mutlak sinira, dünyada tasavvuru mümkün tekâmüle ulastirabilir. O halde irade, seçme, bilgi, suur, kudret, yaraticilik, ask, marifet, hikmet… bütün bunlar ve bizim henüz tanimadigimiz diger pek çok seyler; gelecek insanda gerçeklese bilecek ve zuhur edecek seyler “emanet”in parçasidir.

Allah, isimleri Adem’e Ögretti

Allah, Adem’e isimleri ögretti. O zaman Âdem ve melekler imtihana “oturdular”. Soru isimlerin kavramlari idi. Adem hep sine cevap verdi. Ama melekler, “bize verdiginden baskasini bilmiyoruz”, dediler. Âdem galip geldi.

“Ve Adem’e bütün isimleri ögretti, sonra esyaya meleklere gösterdi. “Eger sözünüzde samimi iseniz bunlarin isimlerini ba na söyleyin” dedi. Cevap verdiler “Sen münezzehsin, ögrettigin den baska bizim bir bilgimiz yoktur. Süphesiz sen hem bilensin hem Hakim’sin.” Allah, “ey Âdem onlara isimlerini söyle” dedi. Adem isimlerini söyleyince, Allah, “ben gökler ve yerde gö rünmeyeni biliyorum, sizin açikladiginizi ve gizlemekte oldugu nuzu bilirim diye, size söylememis miydim?” dedi.” (Bakara: 31 ile 33).

O halde insan melekten üstündür. Dindar zihinler büyük insanlari yüceltmek için onlari övdükleri zaman, melek seklinde olduklarini iddia ederler.

Bu yaratilis felsefesini, meleklerin insandan asagi oldugunu bilmiyorlar. Melekler Insanligin yardimci ve temsilcileridir.

Allah isimleri insana ögretti; ama insan kendisine ilk Ögreti len hakikatlarin esasi üzerine Allah'a cevap verebildi. Eger bun dan farkli olsaydi, yani sorulari Âdem'e sorsaydi, melege sor mamis olsaydi, imtihan zor olurdu.

Insan, kendine özgü yeteneginden faydalanarak hakikatlari söyledi. Melekler söyleyenmediler. Melekler sadece yaratilmis ol duklari istikamette is yapabilirler. Ama insan, istedigi ve teshis ettigi sekilde is yapabilir. Bu farklilik vardir. Insanin üstünlügü, sorumlulugu da budur.

Allah, Meleklerden Âdem'e Secde Etmelerini Istedi

Meleklerin Âdem'e secde etmesinden çesitli anlamlarina uy gun olarak benim hissettigim, bütün tabiat ve tabiat ötesi -bizim hissettigimiz-kuvvetlerin insan isimli yüce varliga teslimidir. Ama "Âdem olan insana", "Âdemogullari olan insana" degil. Olabilen insana.

Yasak Meyve Nedir?

Allah, Âdem ve Havva'yi Cennet'te serbest birakti. Hiçbir is yapmaksizin neyi isterlerse yiyip içebiliyorlardi. Onlar sadece, bir meyveyi yemekten men edilmislerdi—

Tevrat'in açik olarak söyledigi ve Kur'ân'in isaret ettigi gibi, bu meyve, "görüs"tür. Çünkü Kur'ân âyetlerine göre, Allah, Âdem ve Havva'ya nida ediyor, onlar da çiplakliktan utanmaksizin Allah'a cevap veriyorlardi. Ama yasak meyveyi yedikten sonra, çiplakliklarindan utandilar ve gizlendiler.

Önceki günler hiç utanmaksizin, Allah'la görüsüyorlardi ve bugün, meyveyi yedikten sonra çiplakliklarindan utaniyorlar di!.. Sebep? Çünkü daha düne kadar çiplaklik hakkinda "görüs"

sahibi degillerdi. Bugün yasak meyveyi yemekle görüs kazan mislardir. O halde yasak agaç, “görüs agaci “dir.

Insan Çiplaktir

Öncelikle sunu söylemek istiyorum: Çiplaklik, elbisesizlIk anlaminda degil, hakirlik ve bilgisizligi idrâk etme anlaminda dir. Insan, suur ve bilgiye ulasmadigi zamana kadar kendini, âlemin merkezi bilir ve büyüklük duygusuna kapilir. Hepsin den daha yüksek oldugunu düsünür. Ama kendisini anlayip kendisi hakkinda belli bir suura varinca kendi hakirligini idrâk eder. Azamet ve büyüklügün anlamim kavrayinca da kendini çiplak görür ve kendinden utanir.

“Âdem” budur! Kendisi ve çevresiyle ilgili haber ve bilgisi yoktur. Yasak meyveyi yiyip bilgi, suur ve görüs edilince Al lah’a karsi kendi çiplakligindan utanç duyuyor.

Allah Insanin Yasak Meyveyi Yemesini Istiyor muydu, Istemiyor muydu?

Bunu beseri destanlar gibi algilamamak gerekir: Meselâ, Al lah, Âdem’in yasak meyveyi yemesini istememistir ve bu is Al lah’in hosuna gitmemistir, seklinde. Çünkü insanin iradesi, Al lah’in iradesine karsi bir irade degildir ve “O” neyi isterse olur.

O halde Allah, insanin meyve yemesini istemistir, çünkü meyveyi yemeksizin “insan olma” sözkonusu olmuyor. Bu, Al lah’in tanzim ettigi bir plan ve tasaridir. Böylece, insan meydana gelsin diye. “Olan insan” ve bütün tarih boyunca “olmakta olan insan.”

Batili Destanlarda ve Uzak Dogu Dinlerinde Yasak Meyve

Bundan önce, “Prometheus” destaninda ve “Âdem’in varisi Imam Hüseyin (a.s.)” eserinde söyledigim gibi Yunan efsanele rinde ates, insanin sahip olmaktan men edildigi birseydir. Pro metheus onu tanrilardan çalip, insana bagislamistir. Buna karsi—

lik kendisi esarete, zincir ve ebedî iskenceye mahkűm olmustur. Çünkü atesi (bilgi ve görüsü) insana verme suçunu islemisti.

“Yâmâ”,”Yâmî” (Uzak Dogu’nun ve Japonya’nin Âdem ve Havva’si) birlikte yatmaktan men edilmislerdir. Yâmî (Havva), Yâmâ’dan (Adem) onunla yatmasini ister. Ama Yâmâ der ki: “Bizi asktan men ettiler.” Yâmî buna karsi “bu, ask oyunu degil, neslin devam ettirilmesi ve ebedîlik için bir istir.” “Yâmâ” razi olur. O halde bu dinlerde yasak meyve asktir. Ebedîlik ve daimîlik anlaminda ask.

Adem ve Havva destaninda Seytan, Adem’e ne kadar nüfuz etmek istiyorsa da basaramiyor. Çaresiz kalip, mecburen Hav va’nin pesine düsüyor.

Kadinin Belirdigi Kisilik: Havva

Burada Havva, kadinligin belirdigi kisiliktir. Kur’ân, Havva Adem’den yaratilmistir diyerek, kadin ve erkegin irksal tarihin deki birligini ilân ediyor. Halbuki daha 19. asirda bile bazi bil-ginlerce kadin bir irktan, erkek diger bir irktan biliniyordu. Bu konuda ihtilaf ettilerse de sonra uzlastilar! Halen de bazilari, ka dinin kaburga kemiklerinin erkekten bir tane daha az olduguna Inaniyorlar. Halbuki erkegin bir kaburga kemiginin eksik olmasi gerekirdi! Çünkü ondan kadin yaratilmisti! Ama Kur’ân bu iti katlarin aksine kadin ve erkegin esit bir irktan ve fitrattan oldu gunu ilân ediyor. Her ikisi ayni ölçüde insandir, eger kadin “za valli” “zayif” ve “noksan akilli” olmussa bu, erkegin suçudur.

Bu esitlikten maksat, sosyal sartlarin ve sosyal anlayislarda-ki çesitliligin esit kilinmamasi degil. Irksal esitlik ve irksal bera berliktir.

Havva: Askin Belirdigi Kisilik

Diger taraftan “Havva”, askin belirdigi kisiliktir. Seytan ise aklin belirdigi kisilik. Akil tek basina Adem’in yol bulmasini saglayamiyor, ask da tek basina bir is yapamamisti. Bu yüzden akil (seytan), askin yardimiyla (Havva) uyanis ve görüs meyve—

sini yemesi için Âdem'e veriyor. Yani Âdem'de görüsün meyda na gelmesi için, ask ve aklin her ikisinin birlikte el ele isin içinde olmasi gerekir.

Alexis Carrel söyle diyor: "Akil otomobilin lambasidir, ask ise onun motorudur. Hicretin gerçeklesmesi için, her ikisinin birlikte is yapmasi gerekir. Eger motor hareket edip, lamba ol mazsa hareket, yok olusa götürür. Eger motor çalismaz da lam ba yanarsa, durma ve sükűnet sürer gider."

Dante, "Ilâhî Komedi'de Cehennem'den Berzah'a, Ber-zah'tan Cennet'e kadar olan yolculugunda baslangiçta hidayet ve Virjin'in aklin belirdigi kisi yol arkadasligindan faydalaniyor. Virjirt, Dante'yi Cehennem'den, Berzah'a götürür-Berzah'tan da Cennet'in sinirina kadar. Ama burada söyle der: Bundan ötesi benim isim degil. O zaman "Beatrice" (Dante'nin kizi ve sevgili sinin adi) Dante'nin kilavuzlugunu ve yol arkadasligini üstlenir.

Bu sunu gösteriyor, bir insanin Cehennem'den Cennet'e ka dar dolasmasi (hayatin asagilik merhalesinden insanî tekâmüle ulasmasi), askin ve aklin elele vermesiyle gerçeklesiyor. Ilkel menzilleri, isin baslangicini akil, son menzili ise ask arsinliyor.

Bizim irfan ve kitaplarimizda âlimler diyorlar ki, Peygam ber (s.a.v.), miracinda Sidretü'l-Müntehâ'ya ulastiginda Cebrail ona: "Eger ben daha ileriye gelirsem yanarim" diyor.

Burasi artik aklin durdugu asamadir. Bundan sonra, diger bir duygunun, insanin uçmasinin veya son siçrayisinin gerçek lesmesi gereken yerdir.

Allah Niçin Insani Uyanis Meyvesini Yemekten Men Ediyor?

Allah insani bilgi ve görüs meyvesini yemekten men ediyor. Çünkü bütün dertler bilgi ve suurdan kaynaklanmaktadir. Bil meyen ve gÖrmeyen, ne eziyet ne de izdirap sahibidir. Ne sorum luluk, ne ölümden sonrasi için ne de hesap, kitap ve azaptan korkusu vardir. Is yapan bir cihaz gibi, sadece tüketicidir.

DINLER TARIHI

Dünyanin bütün agirligini insanin om uz una yükleyen suur dur. Yunan pehlivani Atlas gibi, bilgili ve suurlu olmanin kefa retini, düsünmeye müptela olmak ve dünyanin agir yükünü omuzlamakla ödüyor.

Bilgisizlik^ suursuzluk rahatliktir. Çünkü yönsüz filozofla rin bulma telasinda olduklari mutluluga sahip olmak, sadece birseyi gerektirmektedir: Ahmaklik! Insan, Allah'in tüm varlik lara vermis oldugu fakat kimsenin almadigi nimeti, keske alma saydi. Kimseye verilmeyen, keske Insana da verilmeseydi!

Insan suura ulasmakla, gözlerini açmak ve görmekle Rahat lik Cennet'inden sürülmüs oluyor. Hayati eziyet ve telasa bula-niyor.

Kim, eziyet ve telasla hayat geçirir? Insan… Lay-Tsu"nun deyimiyle, su bitkilere bakiniz. Baharda nasil yeseriyor, çiçek vermeye basliyor, yazin meyve verip, sonbaharda sararmaya basliyor, kisin ise uykuya çekiliyorlar. Asla izdirap, perisanlik, ümitsizlik ve sikintiya duçar olmazlar. Ne bir emanet yüklen mis, ne omuzlarinda bir sorumluluk agirlik yapiyor, ne de tek rar isteniyorlar. Çünkü tabiatin içinde bir bilye gibi yapildigi tarzda yasamlarini sürdürüyorlar.

"Sartre"nin deyimiyle; insan, suur sahibidir. Bu da ona dai ma iskenceli bir korku vermekte. Insanlastigi ölçüde acilari, ezi yetleri, geri kalma ve yikilma korkusu artmakta. Sapma ve zaaf korkusundan, tekâmülden, geri kalma korkusundan omuzuna yüklenen sorumluluklarda artis meydana gelmekte.

Suursuz insan, sorumluluk duymaz, mesuttur. Ama suuru üst düzeye çiktigi ölçüde çocuguna, ailesine, sehrine, memleke tine, bir bölgeye, üçüncü dünyaya sömürüye ugramis dünyaya karsi; insan cinsine karsi sorumluluk hissi duyar.

Öyle ki âdeta bütün insanlarin alin yazisi ve yeryüzünde olan her facianin Sorumlulugu ona aitmis gibi omuzunda agirlik hisseder. Eziyeti yalniz bugünkü eziyet degil önceki ve gelecek asirlarin eziyetidir.

Âdem’in Cenneti Vaad Edilen Cennetten Ayridir

Adem’in Cenneti Tevrat’in cografik genislik ve uzunlugunu dikkatlice yazdigi bir bagdan ibarettir.

Gerçekten böyle olmustur, demek istemiyorum. Demek is tedigim, Islâm ulemasinin zihninde ve bazi rivayetlerde nakle dilen ve kitaplarimizda, Ibrahimî dinlerin âlimlerinin zihninde olan bu Cennet’in, vaad edilen Cennet’ten ayri oldugudur.

Insanin telas ve çabalarinin sonucu verilen Cennet. Insanî alin yazisinin gelisiminin yardimcisi olan Cennet. Bu, o kapalilik anlaminda olan Cennet’in aksinedir. Tipki mecnunu, akli kapa li/örtülü insan anlaminda olmasi gibi, cinnetle es anlamlidir. Kapali agaç ve ot sikismisligidir, yani çok agaçli bagdir.

O halde Âdem istedigi herseyi zahmet çekmeden elde ettigi bir yerde yasamistir. Yasak meyveyi yeyince böyle yesil ve mut lu bahçeden mahrum kaliyor. Eziyet, telas, sorumluluk dolu vahsi bir çöle sürülüyor.

O asamada insan, Cennet’te oturmaktadir: Ne bir suur ve bilgiye sahiptir, ne de bir dert hissetmektedir. Çünkü ne birsey biliyor ne bir yer görmüstür. Gözünü açtigindan beri orada ol mus, onlari görmüstür; o küçük çevresinin bütün varlik âlemi oldugunu düsünmüstür. Sahip oldugu seyin ideal oldugunu düsünmüstür.

Cennetinde beslenmistir, korku, dert ve gurbetle ilgili bir sey bilmemistir.

Meselâ bizim “Sebzivâr” halki diyor ki: “Siz bu kadar gezdi niz, çogu yerleri gördünüz, Sebzivâr gibi gögün nimet ve bere ketinin yagdigi bir sehir gördünüz mü?” (Halbuki içmek için ay ranlari bile bulunmuyor.)

Tanidigim birini dertli gördüm; “ne oldu diye sordum. Kalbin mi miden mi, neren agriyor?”

“Halkin göz ve nazarindan aman! Birbirimizi çok sevdigi miz amcamin oglunun evladü iyalinden tasarruf ettigi ikiyüz-seksen tümeni, gözüne harcadigini duydum!” dedi.

Gökten "Sebzivârlarina bereket yagan böyle adamlar için, tasarruf edilen 280 tümenin harcanmasi amca oglunun kiskanç ligini tahrik ediyor. Dünya, bunlar için bir Cennet'tir ve hiçbir noksanligi yoktur!

Ama "Camus" söyle diyor: "Dünyada bir tebessüm kadar bi le degeri olan, hiçbir sey yoktur." Buda ise söyle diyor: "Insanin bütün çabasi, bagli oldugu herseyle olan bagliligini kesmek ol malidir. Zira hiçbir seye gönül baglamanin degeri yoktur. Kalp bütün dünyadan daha büyüktür."

Burada bunlarin söyledigi herseyi tasdik etmiyorum. Belki aradaki mesafeyi belirtmek istiyorum.

Bu sinirla düzeyde düsünen, anlayan, yasayan tipki bir bitki gibi kendini Cennet'te buluyor. Bu, yemeler, içmeler, problemsizlikler ve çesitli lezzetleriyle insani hayvanlar ve kuslar toplululugunda rahat kilan Cennet. Insanin suurdan Önceki Cenne tinde, ne noksanligi vardi, ne de perisanlik korkusu hissi.

Insan yasak meyve yiyince bilgi ve suura ulasiyor. Güzellik ve mükemmelligin kaynagi olan Allah'a karsi, utanma hissedi yor. Cennet bütün o lezzet ve saadet dolu haliyle eziyet, aci ve asagiya inise dönüsüyor. Çünkü görüs, Adem'de maddî hayatta olmayan ihtiyaçlar meydana getiriyor. Suursuz insanda olma yan acilar eziyetler, karamsarliklar, sorumluluklar olusturuyor. Allah Kur'ân'da söyle buyuruyor: "Dogrusu Biz, sorumlulugu göklere, yere, daglara sunmusuzdur da onlar bunu yüklenmekten çe kinmisler ve ondan korkup türemislerdir, pek zâlim ve çok cahil olan Insan ise onu yüklenmistir." (Ahzâb/72).

Pek Zâlim ve Çok Cahil Olan Insan

Insan zâlimdir, çünkü yasak meyveyi yemekle kendini ra hatlik ve lezzet cennetinden, eziyetsizlikten alip, bela, korku ve izdiraba müptelâ etti. Dünya sorumlulugunun agirligini ve ezi yetini Yunan pehlivani Atlas gibi omuziina aldi.

Cahildir; çünkü uyanis ve görüsün sonuçlarinin ne kadar çok eziyet verici oldugunu bilmiyordu.

Simdi bile henüz cennette yasayanO), Âdem'le yeryüzüne gelmeyen ve yasak meyve yememis olan kimseler çoktur. Yasak meyveyi yiyerek, Âdem ile dünyanin izdirap yükünü omuzuna almis olanlar çok azdir.

En Yüce ve En Ileri Antropolojik Diyalektik

Avamdan olan dindarlarin ve dine karsi olan aydinlarin dü sündüklerinin aksine (her ikisi de yüzeysel düsünüyorlar, ikisi nin düsüncesi de bîrdir, derinlik ve anlamdan uzaktirlar) yarati lis destaninda hikmet ve anlam dünyasi vardir. Rumuzlarin ve isaretlerinin altinda, antropolojnin en ileri meseleleri gizlenmis tir. Eger bir tezat görüyorsak diyalektik tezattir. "Allah" ve "ça mur" çeliskisidir. Yaratilis destaninda "sorumluluk" anlam kaza nir. Ask ve aklin her ikisinin birlikte is basinda olmasi gerekir ki Âdem uyanik olsun ve görüse ulassin. Insanin bilinci, insanin kendi çiplakligindan; maddî tüketimci hayatinin fakir olusun dan utaniyor.

Su hakikat geregi, Allah tepeden tirnaga Adem'e bakiyor. Buyuruyor: "Sonra nutfeyi kan pihtisina çevirdik, kan pihtisini bir çignemlik et yaptik, bir çignemlik etten kemikler yarattik, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu baska bir yaratik yaptik: "Yaratanlarin en gü zeli olan Allah ne uludur!" (Mü'minűn/14). Yaratanlarin en güze li Allah'tir. Baska kim böyle yaratabilir?

Hiç kimsenin bugün ortaya koymadigi ve aydinlarin muha lif oldugu yaratilis kissasi… Inanan taraftarlar da söyle diyor: "Çünkü aydinlar alay ediyorlar, ortaya konulmasinda bir yarar yoktur!" Meseleyi daha iyi ve dogru olarak ortaya koymaktan öte meselâ söyle diyorlar: "Allah bir testi yapti. Kirk bin yil Adem'in toprak heykelinin güneste durmasi için "Necid" top raklarina birakti…"

Nihayet bunlar da söz oldu galiba!

Sadece bir kissa degil, ilmî ve felsefî bir mekteptir. Insan, alinyazisi, insanin sorumluluklariyla ilgili hakikatlardir. Onu ta nimak için bir yoldur.

Eger âdem kissasini, Yunan hümanizmi, Sartre hümanizmi, Heiddegger hümanizmi, Egzistansiyalizm, 19. asir veya 20. asir hümanizmi ile mukayese etme firsati olsaydi, o zaman bunlara karsi bu kissanin degeri belli olurdu.

Insanin Tarihi

Âdem'den bahsedildiginden bundan maksat, insandir; yani genel olarak insan cinsîdir. Insan tarihi dedigimizde de maksat "Habil" ve "Kabil"dir. Habil, hayvancilik ve toplum fertlerinin maddî nimetlerde ve üretim kaynaklarinda genel katilimlarinin oldugu dönem insanin belirdigi kisiliktir (hayvancilik üretimi). Kabil, özel mülkiyet döneminin ve insanda tekelciligin basladigi dönemin insanidir. Kabil, sinifsal savas, mahrumiyet, faydalan ma, halkin sömürüsü, uzaklik, hakimiyet, mahkűmiyet, zulmün baslangici, maneviyat ve din sapmasi döneminin insanidir. Bun larin her ikisi (Habil ve Kabil) tarihin baslangicidir.

HabIl ve Kabil

Habil, Kabil eliyle öldürülünce adalet ve genel esitlik esasi na dayanan ilk ortak katilim dönemi yok oluyor. Tekelci mülki yetler, sömürücü dönemi, daima topluma hakim olan dönem basliyor. Çünkü HabIl çiftçidir. Çiftçilik, bütün tarih boyunca in sanlik toplumunun kendi tarihî degismelerinde, üretim kaynak larinda, ilk komün döneminden veya ilk istirak döneminden, üretim kaynaklarinda tekelcilik istegi veya özel mülkiyet döne mine, sonra kölelik, servaji (serflik), feodalite, burjuvazi ve di gerlerine dönüstügü dönemdir.

SIRK MESELESI

Sirk, dinsizlik degildir. Çesitli isim ve lâkaplarla resmî sekli de beserî toplumlara egemen olmus bir dindir.

Sirk, çok tanriciliktan ibarettir (iki tanriciliktan sonsuz tanri ciliga kadar). Bu tanrilarin birçok put, birçok ruh veya tabiat ötesi birkaç güç olmasi mümkündür.

Bu birkaç yönlü dinî mabutlar, çok sinifli ve çok gruplu top lumlari yapmislardir ki mevcut durumu din adiyla açiklasinlar.

Sirk, birkaç tanriya ve birçok güce dayanan dünya görüsü dür. Çesitli ve birkaç sinifa dayanan toplum görüsüne, tabiî, ezeli degismez, ebedî kutsal bir çehre vermek içindir.

Her tanri, bir irkin temsilcisi olmustur. Söyle ki “Zeus” “Ye-hova”, “Baal” veya “Visnu”nun her biri, irksal asaletin zuhur etti gi yer ve bu asaletin destekleyicileri olmuslardir. Her irk, digeT irkin ziddi olmustur.

Tanrilar birbirleriyle savas halindedir; onlara tâbi olanlar (irklar) da çekisme ve düsmanlik halindedir. Bu sekilde irksal çeliski açiklanmis oluyor.

O halde sirk irksal sirki açiklamak için yontulmus bir inançtir.

Dünyada her tanri, bir irkin yardimcisi ve belirdigi kisilik tir. Millette her tanri, bIr ailenin temsilcisidir. Toplumda her tan ri bIr sinifin belirdigi varliktir. Böylece, irksal, ailevî ve sinifsal asaletler korunmus olur. Irklar, aileler birbirlerine karismamis olur. Bir sinifin diger sinifa tecavüz yolu bulmamasi ve tecavüz etmemesi gerekir.

Tanrilar ezelî ve ebedî oldugu için irklarin, ailelerin ve sinif larin ihtilaflari da ezelî ve ebedîdir. Böylece hiçbir sinif degistir me ve diger sinifi yok etme düsüncesine kapilmamis olur.Sosyal sirk, tanrisal sirkten bir yansimadir. Sirk, çok tanricilik dinidir. Birçok irksal birçok sinifli, birçok aileli düzeni açiklamak için, bütün bunlari kutsallastirma ve dinsellestirmedir. Kutsal ve din-sellesince artik ne tenkit, ne de itiraz edilebilir. Ne de degisime ugramasini tasavvur etmek mümkündür.

Sirk, bütün tarih boyunca egemen sinifin elinde bir alet ol mustur. Irksal, sinifsal ve ailevî çeliski ile milletler ve kabileler arasindaki çeliskiyi firsat bilip daima halka karsi kullanmis lardir.

DINLER TARIH

Sirkin Çesitleri

Sirk, bazen açik ve sarihtir. Müsrik, resmen birkaç tanriya veya birkaç puta inanir. Onun dinindeki çesitli tanrilar somut tur. Bu sirk ile mücadele kolaydir. Islâm Peygamberinin bu sirk le savasip galip gelmesi gibi.

Diger sirk müzmindir (gizli sirk). Tevhid elbisesi içinde dinî sirke bulastirarak yapacagini yapiyor-Bu sirk ile mücadele çok-zordur. Ali'nin (a.s.) savasip yenilgiye ugramasi gibi.

Tevhid dinleri, daima ortaya koyduklariyla bir baslangiç yapmis olduklarindan basta muzaffer oluyorlardi. Bir nesil son ra, tevhid peygamberinin getirdigi dinin resmî baglilari ve dinin resmî tebligcileri adiyla bir sinif kudreti ile aliyordu. Bunlar ya egemen sinifa bagliydi veya kendileri egemendi. Dinin temsilci leri, dine inananlar, kiliselerin veya o dinin tapinaklarinin idare cileri adiyla, sosyal sirki tevhid maskesi altinda tapinaklarinin idarecileri adiyla, tevhid mabetlerinde icra ediyorlardi. Böylece egemenliklerini devam ettiriyorlardi. "Müzmin" sirk, açik sirk dininden çok daha iyidir, çok daha güçlü olarak Islâm, Hiristi yan ve Yahudi tarihinde vardir.

Musa, Firavun'un sirkine karsi "tevhid" ile savasti. Ama da ha sonra onun yerine geçenler (Yahudi dininin ruhanîleri), sos yal sirki Firavunî düzeni, Musa'nin tevhidi maskesi altinda ye niliyorlar. Bir tek tanri obn"Yehova", Firavun tanrilarinin fonk siyonlarini yüklenir.

Mesih (Hz. Isâ) gelip dini, din satan dükkânlar açmis olan, dinî ve kutsal esyalar satan, din tacirlerinin esaretinden kurtarir. Ilk defa "tevhid"i batiya ilân etti; dünyayi (özellikle Rum ve Yu nan dünyasini) tevhid ile tanistirdi. Ama sonra, onun varisleri egemen sinifin üç boyutlu olmasini açiklayabilmek için onun ki tabinin, mesajlarinin metninden üç tanricilik çikardilar.

Zerdüst dininin temsilcileri ve ruhanîler, bir olan Ahuramazda'yi üç atese dönüstürüyorlar: Sehzadelerin Ahuramazdaî atesi, Ruhanîlerin Ahuramazdî atesi, Çiftçilerin Ahuramazdaî atesi.

TEVHID

Tevhid, bir anlamda, varlik âlemine, insan zihnine birlik ba gislayan, âlemdeki bütün çelisik kutuplari atan; parçalayan zih ne sadece bir Allah; bir varligin hakimiyeti, bir hedef, bir irade, bir ruh koyan dünya görüsünden ibarettir.

“La havle velâ kuvvete illa billah” anlam dolu bir söz ve devrimci bir slogandir. Ne yazik ki bugün, bir vird sekline dö nüsmüstür. Ama dün, Allah’tan baska herseyi ve herkesi red ediyordu…

Ilkel dinlerde, bazi tabii esyada “mânâ”nin oldugunu söyle dim. Bazi habis ruhlardaki gizli kudret, bazi yildizlarda, bazi yi yeceklerde, bazi hayvanlarda olan, insanin kaderine, hayatina etki eden bir kuvvet.

“La havle velâ kuvvete illa billah” bütün bu bedevi düsün celeri (yildizlar, esya, sahislar, büyük ve küçük sahsiyetler, yiye cekler, elbiseler, renkler ve seslerdeki “mânâ” isimli insan haya tina olumlu veya olumsuz etki eden gizli gücü) reddediyor.

Ama bugün, “La havle velâ kuvvete illa billah” diyen, sade ce büyük dinî sahsiyetlerde ve kaderinde etkili olan bir “mânâ”ya inanmakla kalmiyor, belki bir çorbada, asta bile o gü cün -mânâ’nm-varligina Inaniyor.

Halbuki tevhid, ayni cinsten bir dünya, bir tarih, sonra ayni cinsten meydana gelen bir insan tanitiyor. Tevhid, dünya birligi ni, tarih ve insan birligini, insan ve dünya birligini… tevhid alt yapisi üzerine bina ediyor.

Bütün tarih boyunca sirk dinlerinin hile ve düzenbazliklari nin aldatilmis kurbanlari olan halk, daima irklarin, siniflarin, ai lelerin esitligin gerçeklesmesi için savasmistir. Halk kitlesi, dai ma sinifsal, irksal ve ailevî sirkten eziyet görmüstür. Kan ver mistir, bitkisel hayata girmis, yok olmustur.

Bütün tarih boyunca egemen sirk sinifinin hakimiyetinin yayginligi oraninda halk da ona karsi tevhid araciligiyla diren mis ve daima tevhidin istikrari arzusunda olmustur. Tevhid

hem kâinata egemen büyük hakikat olarak, hem de beseri birli gin esasina göre gerçeklesmesi mümkün olan düzenin fikrî ve itikadî alt yapisidir.

Tevhid Sözü

Tevhid sözü, sadece, kelâmi ve felsefî bir konu degildir. Do layisiyla biraraya gelinip toplanildiginda; "Su delillerle Allah vardir"; "Su delilerle Allah yoktur"; "Eger bir sinifta iki ögret men, bir memlekette iki padisah olursa söyle söyle olur" seklin deki tartismalar yanlistir demek de istemiyorum. Bununla söy lemek istedigim, bunlarin yeterli olmayisidir. Zaten âlimlerin yapageldikleri de budur. Halbuki Bilâl, bunlari bilmediginden felsefî delilier getirmeye de ihtiyaç duymuyordu. Bu sebeple karsilikli binlerce delil getirmelerin sergilendigi topluluklara girmemisti.

Islâm Peygamberi: "La ilahe illallah (Allah'tan baska ilâh yoktur)" deyince, niçin köle pazarlari sarsilmaya, kölelerin fiyati düsmeye basliyor? Çünkü köleler ve ezilmisler herseyden önce kurtulusun bu sözde oldugunu anliyorlar. "Onlara: "Allah'tan baska tanri yoktur" denildigi zaman süphesiz büyülenirler." (Saffât/35). Kur'ân'in deyimiyle -Kureys'in dilinden-halkin re zilleri, halkinbasi-baldiri çiplaklari, yalin ayaklilari niçin Pey gamberin ardindan gidiyorlar ve tevhid sözünü söylüyorlar? Bunlar niçin âlimlerden, bilginlerden ve filozoflardan daha er ken tevhidi anliyorlar? Çünkü simdilerde sözkonusu olan tev hid sözü felsefîdir. Felsefe, kelâm okumamiz gerekir ki anlaya-bilelimO) Ama köleleri ve yalin ayaklilari harekete geçiren tev hid, bu dünya hayati ile ilgili bir yön, tarihî ve sosyal bir yön ta simistir. Sirke karsi antitez ve zitlik tasimistir. Böylece sosyal adalete ve tarih boyunca bütün insanlarin esitligini saglamaya çalismistir.

TESLIS

Teslis sinifsal sirkin bir çesididir. Daha önce anlattigim se killerinden biri. Önemli olan egemen sinifin baslangiçta tek bo yutlu iken insanlik tarihi boyunca tekâmül ederek üç boyutlulu ga dönüsmesidir. Biri siyasî kudret, biri dinî kudret, biri iktisadî kudret.

Gelen her peygamber, iktisadî ve siyasî boyutun yardimiyla egemen dinî güç tarafindan ezilmeye çalisilmistir. Her tevhid peygamberi muzaffer olunca bunlar, o peygamberi takip eden ler seklinde ortaya çikmislar. Sonra da o peygamberin yerine ge çenler unvaniyla, halka hükmetmislerdir.

Yahudi hahamlari bütün güçleriyle Isa (a.s.) ile savastilar. Bunlar daha sonra Isa'nin kesisleri kisvesi ile ortaya çiktilar. Isa'nin kesisleri Islâm ile yaptiklari mücadelede yenilgiye ugra diktan sonra, halifelere bagli ruhanîlere dönüstüler. "Hüseyin" (a.s.), "Hür" ve digerlerinin aleyhine fetva verenler bunlardir.

Baslangiçta "Kabil" seklinde zuhur eden egemen sinif, sonralari geliserek üç çehreye bürünür. Siyasî çehre, dinî çehre, iktisadî çehre. Bunlar Kur'ân'da üç sembol ile çok güzel ve mü sahhas olarak ifade edilirler.

Firavun siyasî çehredir, Karun iktisadî çehre, Bel'am Bâur ruhanî çehredir. Her üçü ayni özellige sahiptir ve bir müessese de is yapiyorlar. Biri baskida bulunuyor (Istibdad), biri sömürü-yor (Istismar), digeri de eseklestiriyor (istihmar)!

Bu Üç Boyuta Bagli Peygamberler

Iran, ÇIn ve Hind'in peygamber benzeri liderleri, Yunan'in peygamber benzeri ahlâkî ve mânevi liderlerinin hepsi, istisna siz baba veya ana tarafindan bu üç boyuttan birine baglidirlar. Ya anasi ya babasi, istihmarci veya istismarcidir. Biri Karun-zâdedir, digeri Firavunzâdedir veya her ikisidir. Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda -Peygamber benzeri Veda liderleri-Zerdüst, Maz-

dek, Mâni, Sokrat, Eflâtun ve Aristo bunlarin hepsi üst siniftan dir, kabilelerin üst sinifina baglidirlar.

Bunlara karsi Ibrahim! Peygamberler ismiyle bir dizi pey gamberimiz var. Islâm Peygamberinin de buyurdugu gibi istis nasiz hepsi koyun otlatmistir. (Koyun otlatmamis olan hiçbir peygamber yoktur) Peygamberden maksat O'nun kendi silsile sinden olan peygamberlerdir; digerlerini peygamber kabul etmemektedir. Tarihin açik olarak belirttigi gibi, bunlar ya çobanlar dandirlar veya çiftçilik döneminde çobanlardan da daha asagi olan sanatkârlardandirlar.

Simdi de tarim ve köy toplumlarinda, sanat isi ile ugrasan larin sosyal haysiyet açisindan köylüden daha alt düzeyde bir makama sahip olduklarini görüyoruz. Söyle ki bir köylü kizini meselâ asla bir nalbanta vermiyor, (kendisinden daha zengin ol sa bile yine vermiyor) bir ayakkabi tamircisine vermiyor. Alet yapicilar ve sanatkârlar özel bir siniftir (çingeneler gibi) feodali te ve çiftçilik döneminde sosyal prestijleri sürekli darbe yer. Bü tün bunlarin sebebi sanatin eskiden bugünkü kadar degerli ol mamasidir.

Ibrahimî peygamberler çoban zümresine baglidirlar. Ya sanatkârdirlar veya bunlara yakin kitleler baglidirlar. Yani mah rum sinifin en mahrum ve en dip tortu sudurlar. Bu yüzden ba zilari "ümmî" kelimesinin "ümmül kura"dan oldugunu düsün müsler. Mekke'ye mensup olma anlaminda yorumlamislar ve gerçekten ilginç bîr tanima ulasmislardir: "Peygamber Mekke-li'dir." Digerleriyse okuma yazma bilmemek anlamina almislar dir. Elbette ben okuma ve yazmasi vardi demek istemiyorum. Ama Allah'in dedigi: "… Onlar yanlarindaki Tevrat ve Incil'de ya zili bulacaklari ümmî nebi olan o resule tâbi olanlardir. O kendilerine iyiligi emrediyor, onlari kötülükten nehyediyor…" (A'râf/157) âyette ümmî, yüce bir sifattir. "Okuma yazmasi olmayan büyük elçi miz" anlaminda degil. Yine okuma yazma bilmemek peygambe rin bir noksanligi veya faziletidir de demek istemiyorum. Ama, suna dayanilmamalidir: "Okuma yazmasi olmadigi için bütün bu azamete sahiptir."

“Ümmî”, ümmettendir. Yani, tarih boyunca kabilelere hük meden, siyasî, dinî ve iktisadî gücü ellerinde bulunduranlara karsi, halka baglidir. Kurban edilmis, yarali, sömürülmüs halka ve bu Firavun, Karun ve Belam Baur üçlüsü tarafindan kani emilmis mahrum sinifa baglidir.

Bütün tarih boyunca onlar -ibrahimî olmayan peygamber ler-smifsal açidan o üç boyuta baglidirlar. Ibrahimî peygamber ler ise bu mahrum sinifa baglidir. Bunlar ümmete baglidir ve ümmîdir. Alisilmis olarak okuma, yazma ve bilgi, egemen sini fin emride olmustur. Sekreterler, ruhanîler ders okumuslardir, halk kitlesinin ise genellikle okuma yazmasi olmamistir. Iste bu peygamberler de kendi sinifdaslari gibi okuma, arastirma, tah sil, okul, medrese nimetinden mahrum kalmislardir.

O halde Islâm peygamberinin ümmî olmasi, Ibrahimî pey gamberlerin bütün tarih boyunca toplumun bu sinifina bu mah rum, baskiya ugramis, yaralanmis kutba bagli olmasindandir.

ÂHIRETE YÖNELME ILE DÜNYAYA YÖNELME ARASINDA GIDIP GELEN TOPLUM

Tarih boyunca toplum ile halk, “dünyaya yönelis” ile “âhirete yönelis”in diyalektik hareketinde, bir sallanma ve gidip gelmehalindedir.

Bir toplum, âhirete yönelmis, zühd tarafina veya vehimler, hurafeler tarafina gitmis. Bir diger toplum ise, dünyaya yönel mis ve maddî medeniyet tarafina gitmistir. Peygamberler, halkin ve toplumun yönelislerinin aksine yön bulmuslardir. Meselâ âhirete yönelen, zâhid ve asilsiz seylere tapan, hurafeci Hint ve Çin toplumunda, gelmis olan peygamber onlari muhalif olan bir yöne, sosyal hayata, ilim ve maddî medeniyete çagir mistir.

Gördügünüz gibi Lao-Tsu halki âhirete yönelmeye ve birey cilige çagirdi. Onun aksine Konfüçyüs, halki toplumculuga ve dünyaya yöneltti.

DINLER TARIHI

Roma gibi, dünyaya yönelen bir toplumda -2000 ila 2300 yil önce-toplum maddî hayat, kudret elde etmek ve sehvet pesinde kosma tarafina yönelmistir. Isa (a.s.) sosyal sapmaya ragmen toplumu özellikle Ahirete yönelmeye, takva, zühd ve dindarliga çagirdi. Sonra toplum, Isa'nin çagirdigi gidis yolunda öyle ileri gitti ki Ortaçag meydana geldi. O zaman rönesansla baskaldiran din veye ideoloji, Ortaçag'a ragmen, maddecilige, tüketici ve lüks hayata çagirdi O maddeciligin devami simdi de sürmek tedir.

Bu nedenle dinler ya âhiretçidir veya dünyacidir. Bu, dinin gelistigi çevrenin toplum yapisina baglidir. Eger toplum âhiretçi ise din dünyaya çagiriyor eger dünyaci ise âhirete çagiriyor. An cak Islâm iki boyuta sahip tek dindir. O dünyaya yönelis ve âhirete yönelisi, yani toplumu bu birbirine zit iki yöne birden tesvik ediyor. Böylece toplumun daima denge halinde olmasini saglamistir.

HATEMIYYET (Son olusluk): Dikkat etmenizi rica ediyo rum, bu kavram maksatli olarak yanlis anlatilan mes'elelerden biridir (Hem uyumus olanlar, hem de uykuya çarpilmis olanlar için).

Hatemiyyet su anlamdadir. Tehvid isimli bir mektep mev cuttur. Vahiy mektebi… Din bir mektebdir, bir medresedir; çesit li derslerde farkli ögretmenler insan isimli ögrenciyi terbiye et mislerdir. Ders ders, sinif sinif yükseltmis, sonunda ona doktora ve içtihad derecesi verip, sen müçtehidsin demisler.

Müctehidlik, bütün ilimleri biliyorsun anlaminda degildir. Belki sen bu mektepten ve bu mektebin ögretmenlerinden edin digin egitim ve ögretim esasina göre, arastirmalarina devam edebilir, ilme tekâmül bagislayabilir, ileri gidebilirsin anlamin dadir. Dolayisiyla hatemiyet, insanin vahiy mektebinde tahsilini tamamlamasidir. Tahsilin tamamlanmasi insanin hatemiyetten sonra, yeniden vahye ihtiyacinin olmayisi demektir. Doktora dan sonra, yeniden sinifa oturmasina gerek yoktur.

Insanin artik dine ihtiyaci yoktur demek istemiyorum. Diyorum ki: Artik yeniden vahyin gelmesine ihtiyaç yoktur. Yani,

insanin bu dinin talimat ve mesajiyla tanismasi için, yeni bir peygamberin gelmesine ve insanin elinden tutmasina gerek ol madigi gibi; yeni problemleri ve daha önceki dinlerde bulunma yan meseleleri cevaplamak için de yeniden vahiy gelmesine ge rek yoktur.

Insan son vahiyle geleni ögrenerek, onunla amel ederek, ona içtihad ederek, sadece adim atiyor ve mükemmellik yoluna gidiyor.

Bu yüzden insan, yeni bir vahyin gelmesinden bagimsiz oluyor, tipki benim falanca üniversitede tahsili bitirmis olmam gibi. Simdi artik bir sinifa ve hocaya, onun gelip yeni bölümler anlatmasina ihtiyaç olmaksizin ögrendigim esaslara göre aras tirma yapabilir ve bunu devam ettirebilirim.

Hatemiyyet dedigim zaman, bu insanin tekâmülü artik dur mustur demekte degildir. Yoksa Milâdi yedinci asirda, 1300 yil önce insanin tekâmülü mü durdu? Hayir. Daima tekâmül kaza niyor. Benim üniversiteyi bitirmem, su ana kadar ki ilerlemem, islerimin ve arastirmalarimin artmasi gibi. Acaba artik arastir maya ihtiyacim kalmadi mi? Niçin olmasin ki, simdi de ihtiya cim var.

Ama nasil bir Ihtiyaç? Okuduklarimi tekrar okumak gibi bir ihtiyaç degil. Belki orada söylenenleri daha çok anlamam ve amel etmem gibi bir ihtiyaç. Onlarin bilgilerindeki esaslara ve benim kafama egitimle verdikleri usûl ve esaslara göre, dünyayi görmeye, yasamaya, kendi sorumlulugumu yerine getirmeye ih tiyacim vardir.

Hatemiyyetin anlami budur. Böylece Islâm’a, Sia’ya, Kur’ân’a, Kur’ân’in özelliklerine, Islâm Peygamberi’ne, Ima-met’e, yani Sia’ya, onun tarihî deger ve fonksiyonuna, onun kül türel ve fikrî fonksiyonuna, Sia ideolojisine ulasmis oluruz. Sos yolojik açidan adaletin anlami hakkinda, Imamet rejiminin diger rejimlerle mukayese edilmesi hakkinda, tarihin zorunlu bekleyi si, sorumluluk ve Müslümanin yeni asirdaki aydin fikirliligi gibi meselelere ulasmis oluruz.

Hüseyniye-i Irsad’in Ilmî ve DInî Arastirma Dersleri Dizisinden

SEKIZINCI DERS

(25 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahim olan Allah’in adiyla.

Son iki oturumu, kullandigim en temel kavramlari açikla maya ve dikkatli bir sekilde tarif etmeye tahsis ettim. (Gerek Ir-sad Kurumu’nda yaptigim konusmalarda gerek çesitli fakülte ve üniversitelerde yaptigim konusmalarda, gerekse yayinlamis ve yayinlanmamis makale ve kitaplarimda geçen kavramlar)- Böy lece muhalifler, en azindan neye muhalefet edeceklerini bilsin ler, itham, iftira, küfür ve yalanla yetinmesinler. Dostlar da itikadi sinirlarimi daha iyi ve daha dikkatli tanisinlar.

Simdiye kadar konusmalarda, kitaplarda, makalelerde orta ya koydugum konular, özellikle sosyolojik meseleler, kasitli Śkavramlar, kasitli yanlis anlamalar veya kasitli olmayan yanlis

yorumlar, ithamlar ve kin beslemelerle karsi karsiya kalmistir. Zamanimizin aydinlari için, bu küfürlerin, ithamlarin, iftiralarin sahipleri ve açiklamalarinda böylesi kabalik ve çirkinlikler ya pan eller gizli degildir. Çünkü bugün, dün degildir. Halkin, bu lundugu her düzeyde, az veya çok bagimsiz bir kendi teshisi vardir.

Bugün eger yalandan, “filan kitapta falan konu var” dersen, halk kolayca ve sirf isitmekle inanmiyor (oldukça nüfuzlu biri olsan bile) okuma yazmalari var, teshis yetenekleri var. Kitabin ardindan gider ve yalanini sana iade ederler.

Ama bu, hakikati arastiranlar, düsmanliklarinda bile “suur” ve “sereften” faydalanmislardir. Hakikatin ardindan gidiyorlar ve herseyi, basit bir sekilde kabul etmiyorlar. Kendileri de, yalan ve ithamla, namertçe düsmanlikta bulunmuyorlar.

Az ve degerli olanlar, bu ikisini -“suur” ve “serefi”- bünyele rinde toplamis olanlardir!..

Yapilan bu ithama karsi, suurlarindan yardim aliyorlar. Okuyup inceleyerek tanimak istiyor ve sonunda serefli bir hü küm çikariyorlar.

Bu yüzden, bugün geçmisin aksine özel bir sosyal konuma sahip olan fert veya fertler kolayca sahislari, faaliyetleri veya müesseseleri itham ve mahkűm edemiyorlar. Gerçeklere aykiri olan, asilsiz ithamlarini kin ve görüslerini kolayca halka benim setemiyorlar.

Ancak insanlarin hepsi, hakki arayan bu arastirma ve takip ten ayni ölçüde faydalanamiyor. Itham edicinin yolunu adim adim izleyemiyor ki dogru mu, yalan mi söyledigini anlasin. Özellikle bütün kitle iletisim araçlari onlarla beraberdir, onlara yardim etmekte ve onlari desteklemektedir. Böylece halkin arasina tefrika sokmaya çalisiyor ve mesafeler arasinda kendileri yasamak istiyorlar. Cehalet, riya, yalan, sömürü ve istismar mikrobuna öldürmek için daima müsait ortam olusturan suur ve uyanisi önlemek istiyorlar.

DINLER TARIHI

Eger bir din, iç ve dis etkenlerin çabasiyla uyusturma ve durgunluk faktörü olarak ortaya çikmis, bilahare suurlandirici, uyarici, fikrî istiklâl bagislayici, topluma hareket ve tekâmül ka zandiran bir unsur haline dönüsmüsse bunun engellenmesi için genel uyanisin yayilmasini Önlemeleri yolunda her çareye bas vurmalari gerekiyor. Hatta kapisi açik olan, herkesin kolaylikla gidip programini görüp, teshis edebilecegi çok resmî bir mües seseye bile ithamda bulunarak.

Araçlar çok oldugu zaman, güçlü unsurlar ve perde gerisin de is basinda olan destekçileri, bunlarin propagandalari kamuo yu üzerinde etkisiz (kendiliginden) kalmayacaktir. Bu yüzden kavramlari aydinlatmaya ihtiyacimiz var. Bu sayede müsahhas itikadi sinirlarda düsman; yalan, tekfir, iftira ve ithamda bulun ma imkânina daha az sahip olacaktir.

Önceki oturumda, Islâmî dünya görüsünü, tevhid, sirk ve onun kisimlarini peygamberin ümmî olusunu dinlerin siniflara ayrildigini anlatmistim.

Simdi, açiklanmaya, tefsire ve yoruma muhtaç olan çok sa yida mesele var. Bunlarin bir listesini hazirladim ama bütün yönleriyle burada inceleyemem. Fakat her birine bir lügat gibi anlam verip fihristli bir sekilde birakiyorum. Siz kendiniz kitap-ve makalelere müracaat etme zahmetine katlanip, daha mükem mel açiklama ve izahatta bulmus olacaksiniz. Veya bu sinifin üçüncü kisminda -Islâm Sinasi, (Islâm-Bilim)- açiklamalarini yapacagimiz zaman açikliga kavusmus olacaklardir.

Önceki oturumda “hatemiyet” meselesine ulasmistim, islâm, kendiliginden bir din unvaniyla tarihî bir konuda, tarih felsefesinde, böylece sosyal ve sinifla bir makam ve üsde simdi ye kadar ortaya konmus sekliyle ortaya kondu. Bu kisimda, bu oturumda “Imamet” ve “Sia”yi açiklamaya basliyoruz.

Imamet

Görevli bir arkadastan, bu son bes alti faaliyet senesinde “Hüseyniye-i Irsad’da” ortaya konulmus olan konularla ilgili bir

istatistik hazirlamasini istedim. “Irsad”da ortaya konmus olan Islâmî meseleleri guruplandirirsak “Imamet” ve “Sia”nin önemli bir yüzdeye sahip meseleler arasinda oldugunu görürüz. Dinî toplantilarda herseyden Önce bu önemli mesele açiklanmakta ve buna ilgi duyulmaktadir.

Benim konusmalarimda da tafsilatli ve genis olarak birkaç oturum sürmüs olan konu, yine bu imamet meselesi olmustur.

Surasi ilgi çekicidir, kendi çikarlarinin koruyucusu olan dai ma cehalet ve dalaletle beslenen özel görevliler, menfaatlari ug runa hiç acimiyor ve bu kurumun çok kuvvetli ve güçlü noktasi na yani Sia ve Imamet’e saldiriyorlar.

Böyle küçük ve hakir düsmanlara sahip olmak, irsad kuru munun sanslarindan biridir. Ayrica fikri azamet ve yükseklige sahip olmalari anlaminda degil, belki fikri düzey ve ufuklarinin genis olmasi anlaminda büyük dostlara sahip olmasi da bir di ger sansidir. Onlarin anlayis ve tefekkürleri ve dünyaya bakisla ri, farkli ve baskadir.

Insanlar arasinda, bir ideolojinin, bir plan, bir fikir, bir din bir sahis veya bir teskilatin degeri, sadece dostlara göre degildir. Bazen düsmanlari da bir nimet seklinde ortaya çikiyorlar. Ona deger bagisliyorlar. Eger olmazlarsa, büyük bir nimet elden git mis olacaktir.

Yunan filozoflarindan biri ölüme mahkűm edilmisti. Akra balarindan biri agliyordu. Filozof: Niçin agliyorsun? diye sordu.

Çünkü seni suçsuz yere öldürüyorlar, dedi. Beni suçlu ola rak öldürmelerini mi isterdin? diye sordu. Bu agladigin benim için övünçtür, suçsuz olarak öldürülüyorum. Eger bundan bas ka birsey olsaydi, suçlu olarak öldürülmüs olurdum, bu durum da da öldürülmem gerekirdi. düsmanimin bir masum ve gü nahsizin katili olmasi, zalim olmasi, benim için bir Imtiyazdir. Eger mantikli ve adil bir düsman olsaydi, hüküm, hak ve adaleti icra etme esasina göre beni mahkűm etseydi benim için hiçbir sey kalmazdi…

Bizim için de böyle bir niteleme sözkonusu. Düsmanin düs manligi, kin beslemesi, anlayis ve idrâkinin yüzeyselligi ve cehaletinden kaynaklanmaktadir. Çok anlamsiz, yersiz ve tutar siz ithamda bulunmaktadir. Söyle ki, zerre kadar suur sahibi olan, azicik anlayan bile, o itham edene güler. Bu büyük bir ni mettir, herkesin böyle bir hediye için Allah'a sükretmesi gerekir.

"Düsmanlarimizi ahmaklardan kilan Allah'a hamdolsun." Allah'tan düsmanlarini ortadan kaldirmasini ve yok etmesini is temez. Bilâkis düsmanlarini ahmaklardan kildigi için, Allah'a sükreder. Çünkü cahil düsman, bilgin dosttan bile daha degerli dir. Çünkü o, ayni fikri tasiyanlarda savunma gücü ve sorumlu luk olusturur. Bilgisiz düsman, tehlike ve ziyan noktasini göste rir. O, varligiyla bir fikrin mahiyetini, bir ideolojiyi, bir kurumu aydinlatir.

Simdiye kadar burada bahsettigimiz en temel meseleler Sia'nin kendisidir. Biri "Ictihad" meselesi, biri "Adalet", biri "Imamet", digeri "Intizar" (bekleyis) ve "Cebir"dir (Tarihin cebri ve Sia felsefe tarihinde devrim cebri.)

Burada ve her yerde ortaya koydugum, koymakta oldu gum, hersey budur, bundan baska birsey yoktur, anlaminda de gildir. Belki meseleyi, hakkimin oldugu özel bir görüs açisindan, daha açik, daha uygun ve daha liyakatli bir sekilde ortaya koy ma hakkina sahip olanlar vardir. Ama onlar baska boyutlardan göreceklerdir. Meseleyi diger bîr sekilde ortaya koyacaklardir. Ben ise, kendime özgü boyutla…

SIA

Sia, çesitli boyutlara sahiptir. Fikrî, kelami, felsefî, tarihî… boyutlar bu cümledendir. Ama böl Sia'yi mezhebi açidan beserî toplumda ve bütün Islâm tarihi boyunca meydana gelen, hare ket icad eden, tarihî bir fonksiyon ve kader tasiyan büyük bir hareket olarak görüyorum.

Sia diye söyledigim sey, su anda avamin zihnindeki anla miyla Sia’nin açiklamasi degildir. Çünkü aydin, halkin zihniye tini açiklayan onlari biraz fizik, kimya, Apollo ve modern söz lerle karistirip modern propaganda seklinde ortaya çikaran ve onu “bugünün lisaniyla dinin tebligi” seklinde sunacak kisi de gildir.

Hayir bu metod, benim isim degil. Benim isim asla bu olma mis ve olmayacaktir. Avamin begenecegi tarzda söz söyleyen, avami aldatandir—

Meshed’de alti-yedi kisinin karsi çiktigi onlardan biri ben-denizim bir kitap yayinlanmisti. Yazar “Islâm Sinasi’den bir cümle almis biraz kötüleme ve küfürden ve bu cinsten seyler den sonra, reddetmeye baslamis.

Ben, “insanin mükemmelligi ve tekâmülü, Islâm’in inandigi bir asildir demisim. Hatta Islâm Peygamberi’nin mükemmelli gin ve hatemiyetin görüldügü yer olmasi bir hakikattir, tekâ mülü büyük bir nimet unvaniyla Allah’tan istiyor:”.. De ki, Al lah’im dünya ve kendin ile ilgili hayretimi arttir.”

Ilim ve hayretinin artmasini isteyen, kendi tekâmülünü ar zuluyor demektir.

Bu sözü reddetmis, ama onbes sayfalik bir reddiye ile, Apollo-13’ün uzaya yükselisinin ilmî faydalarindan avaz avaz d em vuruyor.

Bunlarin, bazi kompleksleri var. Yeni kelimelerden, Latin yazilarindan ve batil isimlerden faydalanmada asiriya kaçarak, bu kompleksleri telafi etmek istiyorlar. Veya bu ifadeleriyle dinî meselelerin geri kalmislik sebebi oldugunu tahayyül edip, bunu telafi etmek istiyorlar. Halbuki geri kalmislik meselesi fikrî bir meseledir. “Einstein”in izafiyetini, suyun çözümlenmesi formü lünü ve bunlarin benzerlerini dergilerden, ders kitaplarindan alip onlari okumamis olanlara ispatlamak, yenilemek, dinî görü sümüzü aydinlari cezb edecek sekilde reforme etmek, is degil dir. Bütün Islâmî ilimlerden çok cüz’î bir bilgiye sahip olan bu küfürbaz yazar, kitabinda, sosyolojiyi iyi bilmiyurmusum ve bu

sosyoloji alaninda çok hata yapmisim diyerek bana saldiriyor. Bundan da Önemlisi, “bu ne biçim termo dinamik yazma?” diye Mühendis Bezergân’a kiziyor. Ona sayin Amid’in lugatmdan termo dinamigin anlamini ögrenmesini, “dinamik” kelimesine müracaat etmesini tavsiye ediyor! Ama sundan habersizdir; eger bizim dinimiz (Fizik, Kimya, Apollo!.. açisindan) geri kal mis görünüyorsa, bu ilmî açidan degil, belki zaman bakimindan bir geri kalmadir. Zaman, fizik ve kimya demek degildir. Halkin ihtiyaci, eziyet, dert ve dünya görüsü, bir asrin ve bir toplumun ruhudur.

Peygamber dönemi Islâm’i, Atina ilimleriyle tatbik edilerek mi halki pesinden sürükledi? Hayir. O halde yeni meselelerin ortaya konulmasi, meselâ banka konusu, hava parasi, bisiklete binmek, iki katli otobüste oturmak ve bu çesitten meselelerde fakihin hüküm vermesi (sözgelimi Islâm fikhinin durmamasi için) bu isleri bile yapmayanlara göre gerçi ileri bir istir. Ama Islâm’in ugrasmasi gereken zamanin yeni sorunlari bunlar de gildir.

Eger bizim fikhimiz hava parasi, banka, ortak pazar, kon sorsiyum, kartel, kâr amaçli taahhüt sirketleri, bono vb. konular için -ki piyasaya yeni çikmislardir-bir hüküm çikarirsa Islâm fikhi veya dinin kendisi yenilenmis olmaz. Din yeni oldugu za man, zamanimizin dertleri ve idealleri için duygu ve düsünce mizi zorlayarak hareket meydana getirir. Böylece yol bulur.

Eger din, uyandirici, sorumluluk kazandiran, güç veren, ha reket yaratan bir etken unvaniyla kendi toplum ve zamaninda bir fonksiyon icra etmezse bu ilim benzeri süslemelerle, alinyazisi degisime ugramaz.

Genel tarif açisindan Islâm tarihine ve toplumuna baktigi miz zaman Sia, Islâm tarihindeki hakim ve faydalanan sinifin Islâm’ina karsi, mahrum ve mahkűm sinifin Islâm’indan iba rettir.

Iran Islâm’a Niçin Inandi?

Islâmî birinci asirda, Islâm ordusunun ilk defa Iran, Misir ve Dogu Roma’ya saldirmasi sirasinda iranlilar’in, Misirlilar’in ve Romalilar’in niçin Islâm’a yöneldiklerini incelemek gerekir.

Cahiliyye Arabi, birlige ihtiyaci olan bir kabile idi. Islâm bu birligi saglayabilirdi (ulusal ve kavimsel birlik). Ama Iranli’nin kavimsel birlige ihtiyaci yoktu. Bin yillik, müsahhas milliyete ve olusum kazanmis bir medeniyete sahipti. Bu nedenle Iranli kendi milliyetine birlik kazandirmak için Islâm’a inanmadi. Tevhid tarihteki sosyal ve sinifsal fonksiyonunda Arap toplumunu putperestlikten, Allah’a tapmaya yükseltti. Topluma siçrayis ve geli sim bagisladi.

Cahiliyye Arabi için tevhid putperestlikten Allah’a tapmaya dönüsmek için bir davettir. Bir dönemden daha üst bir döneme geçistir.

Bu yüzden Arap, geçise hazirlik için Islâm’a inaniyor. Put perestlikten, Allah perestlige gidiyor. Ama Iranli asirlarca önce tanriperestlik dönemine ulasmisti. Zerdüst, Iran toplumunu putperestlikten tanriperestlige intikal ettirmeyi uhdesine almis olan bir liderdi. (Dikkat edelim tanriperestlik, tevhidden ayridir. Tevhid ve sirk ise sonraki bir konudur.) Gerçi ben Zerdüst’ün-süphesiz bir muvahhid olduguna inaniyorum. Sonra onun varisleri saneviyyeti (ikiciligi) yapmislardir. Islâm’da da yaptiklari gibi.

Itikadin asli, nübüvvete, vahye, gayba, Kiyâmet’e, Cennet ve Cehennem’e, hesap ve kitaba, halkin hidayeti için Allah’in gönderdigi elçiye iman, Iranlilar için yeni bir usul degildi ki, Islâm onlara yeniden arzetsin. Bunlarin hepsi vardi.

Iran ve Roma halkini cezbeden, Islâmî mead (âhIret) degil di. Çünkü âhiret hem Hiristiyanlikta vardi, hem de Iran’in Zer düst ve Manî dinlerinde. O halde iranlilar niçin Müslüman ol dular?

Burada sunu söyleyeyim, eger bir millet Müslüman veya Hiristiyan oluyorsa veya bugün herhangi bir ideolojiye yönel—

yorsa; kitaplari okumaya, bütün dinleri ve mezhepleri inceleme ye arastirmaya, karsilastirmaya gitmiyor ki; “su su sebeplerle bu dini bu mezhebi veya bu ideolojiyi kabul ediyorum” desin. Belki bir toplum, bir sinif, bir irk, bir millet veya bir sosyal grup bir-seyden çektigi izdirap ve eziyet yüzünden ister istemez bir sey lere ihtiyaç duyar. Gidisatinda sikintilar olusturan çirkinlikler, onu bir hedef ve maksada dogru, onun ihtiyacini sosyal konum ve zamaniyla idrak eder, onun haykirisina cevap veren bir dine dogru yöneltir. Gerçekler onu kabul eder… Bu sosyal grup, o bir boyut veya esas için dinin bütün esaslarini ve boyutlarini kabul lenir. Körükörüne, iyi ve kötü oldugunu arastirmadan, hakkin da düsünmeden itaat eder.

Sonralari bilginler, itikadi esaslarin üzerinde teker teker arastirma ve inceleme yapiyorlar. Ama halk kitlesi, zahmet ve askin hatiri için bir dine inaniyor. Bir noksanliktan dogan eziyet, bir ideal ve hedefe duyulan ask. Kendi eziyet ve idealler ile asi na olan bir dini kabul ediyorlar. O dinin veya ideolojinin itikadi esaslarinda kendi cevaplarini buluyorlar.

Sosyal ideolojilerin ilerlemesi de bu sekildedir. Meselâ Uzakdogu’da, Latin Amerika’da köylüler diyalektigin bütün fel sefî esaslarin, materyalizmi, tarih felsefesini, tarihî cebri, alinasyonu, dealinasyonu -vb.- incelemeyIp okumamislardir ki birini seçsinler. Bunlar sadece kapitalizmden eziyet çekmisler, sömü-rülüyorlar. Sinifsal imtiyazlari ve sinifsal sömürüyü ezen, sinif sal esitlige çagiran bir ideoloji Uzak Dogu ve Latin Amerika köylülerini cezbediyor. Kapitalizme, sömürü ve istismara karsi duran bir ideolojiye-bu ideolojinin itikadi ve felsefî alt yapisi is ter materyalizm ve maddecilik olsun, ister idealizm ve maneviyat olsun-inaniyor. Çünkü izdirabina -siniflarin varligi na, sömürünün verdigi izdiraba sinifsiz esit ve hür topluma ve recegi bir cevaba sahiptir.

Bugünkü Afrika’da Islâm, halk kitlesine hizla nüfuz ediyor, ilerliyor. Tevhidin felsefî kelamî açidan ortaya konmasi veya sirk ve diger dinler ile karsilastirilmasi sebebiyle yayilmiyor. Ve ya yayilmasinin sebepleri “peygamberlik”, “âhiret”, Kur’ân’in fe—

sahati ve belagati vb. sebepler degildir. Afrikali'nin bütün tarih boyunca çektigi izdirap sebebiyledir. Asirlardir tahammül ettigi ve etmekte oldugu hakaret sebebiyledir. Çaresiz olarak esaret ve hakaretten kurtulmak için, benliginde böyle bir yola karsi sevgi ortaya çikmistir.

Böyle bir durumda Islâm, insanî esitlik, peygamberin kendisinin bizzat mücadele ettigi, lanetleyip mahkûm ettigi irk sal ayricaliktan nefret sloganiyla, baslangiçtan beri siddetli bir dayanaga sahiptir. Islâm, kirli ve vahsi bati irkçiliginin kurbani olmus olan Afrika halkinin izdirabina ve idealine verecegi uy gun bir cevaba sahiptir.

Bu yüzden zenci, siddetli bir sekilde, hizla Islâm'a yöneli yor. Irklarin hürriyetini ve irksal ayricaliklardan nefreti bu din de buluyor. Irksal ayricaligi benimseyen veya onlara karsi sessiz kalan dinlere karsi cephe aliyor.

O halde sömürüye ve irksal ayricaliga karsi çikis esasi, Afri kali siyahi Islâm tarafina çekiyor. Bu dini bütün usul ve ayrica liklarini bir yerde kabul ettiriyor. Bundan sonra bilginleri, çesitli meseleleri arastirip, incelemeye basliyorlar.

Milâdî yedinci asirda -Islâmî Hicri birinci asirda-eger Iranli Islâm'a yöneliyorsa, bunun nedeni ilmî felsefi ve kelamî konu lar, Kur'ân'in fesahat ve belagati degildir. Tahminlerin aksine, hiçbirini anlamiyor veya onlara karsi bir hassasiyeti yoktur.

Kur'ân'in fesahat ve belagatini, sadece Hicazlilar demesek bile Arapça lisanli olanlar anlayabiliyorlar di. Farsça lisanli, oku ma yazmasi olmayan muzdarip, Horasanli, Maveraünnehir ve Kuzey Iranli halk kitlesi degil. Bu halk kitlesi, elinde ekmek ve hurmayla Medayin sokaklarinda Islâm'i karsilamaya gidiyordu. Yoksa aydinlar, ileri gelenler, köylüler, süvariler, kâtipler, Iranli büyükler (ki bunlarin ilmî, felsefî, kelamî konulari fesahat ve be lagati anlamalari gerekiyordu ve anliyorlardi) Islâm'a karsi dur dular. Muzdarip Iranli halk kitlesi-Islâm'in bu fikrî, edebî, ruhî ve irfani… meziyetlerinden birsey bilmeden -mahrumiyetlerin bütün tarih ve ömrünü kapladigi halk kitlesi bütün bunlarin te lafisini, bütün izdiraplardan kurtulusu arzu ediyor. Islâm'in me-288

sajinda, Zerdüst dininde bulamadigi hürriyet ve kurtulusu bu luyor. Zerdüst'ün dininde var olmussa bile, Mübedlerin dininde artik yoktur. Mübedler, Dehgânlar, Hüsrevler öyle çirkin ve nef ret edici bir doku örüyorlar ki artik din, halk kitlesine karsi bir din olmustur. Mübed, Dehgân ve Hüsrev'in çikarlarinin savu nucusu olmustur.

Böyle bir din artik halkin dini olamaz, bu yüzden halk kaçip derhal Islâm'in etegine siginiyor. Islâm'i, haber olarak -Islâm or dusu ve Kur'ân metni Iran'a girmeden önce, Iranli'ya ulastiriyor. Dicle ve Firat'in o tarafindan Islâm askerinden, Islâm hilafetin den, Medine ashabindan ve peygamberin dostlarindan Muhammed'in (s.a.v.) hayatinin serhinden, komutan ve halk kitlesinin iliskilerinden, büyük adamlardan, Muhacir gibi küçük Arap halk kitlesinden, kuru odun yiginina düsen ates gibi haberler ulasiyor. Halki sariyor, ilerliyor, süratle her tarafi âdeta atese çe kiyor.

Bütün irki, geçmisleri ve halefleri bütün tarih boyunca mah rum olmus olan Iranli, saraya yol bulup padisaha karsi durmasi veya ona söz söyleyebilmesi veya onun yedigi yemeklerden giz lice az da olsa evinde pisirmesi gereken fakat yapamayan Iranli. Iranli öyle bîr düzende yasiyordu ki, asilzadelerin bazilari bile, Sah'in üç adim yakininda duruyorlardi, bazilari bes adim, bazi lari yedi adim. Bazilari otu rabiliyorlardi, bazilarinin ise sadece ayakta durmalari gerekiyordu! Hepsi de tayin edilmis mesafe lerde. Her aile, sabitlesmis sosyal makamda. Her fert bir sinifin, tabakanin kapali kalibinda, müebbet olarak mahsur kalmisti. Hepsi irsi, sosyal ve irksal çevrede mahpus kalmislardi. Kundu racinin oglu dâhi bile olsa, yine kunduracidir. Saray kâtiplerinin çocugu, bir asilin oglu, serefe yabanci bile olsa yine tekrar saraykâtibi ve asildir. Hepsi daima olduklari sinifta mahpustur. Bir siniftan diger sinifa geçis hakkina sahip degillerdir.

Böyle bir toplum ve düzene, Firat ve Dicle'nin o tarafindan kivilcimlar düsüyor. Halk galeyana geliyor.

Bu kivilcimlar, Islâm'in bina ettigi halkin hükümet sekli sos yal düzen ve halkin yasanti sekli hakkindaki haberlerdi. Millet—

leri “sosyal adalet” ve “devrimci liderlik” ile müjdeliyordu. Eko nomi ve irksal sinifsal ayrimdan izdirap çeken ferdî, ailevî ve aristokratik rejimlerin zincirinde esarete düsmüs olan milletler bu davete “Lebbeyk” demekte tereddüt etmediler.

Islâm, hemen baslangiçta “Sosyal adalete” dayanir ve bütün peygamberler “adaletin” istikrari için gönderildiklerini söyler. Bütün peygamberlik ve risaletler, yeryüzünde ve insanin top lum yasaminda adalet meydana getirmek içindir.

Diger taraftan Islâm, bir hükümet sekli gösteriyor. Her ne kadar hukukî açidan çogu haklar noksanlasiyorsa da, fakat siyasî form açisindan, Islâmî (hicrî) öyle heyecanli bir hükümet arzediyor ki iran halki için bunun tasavvuru bile mümkün de gildir.

Dünya imparatorluklarinin onun karsisinda hakir göründü gü büyük halife “Medine” sehrinin en fakir halkiyla ayni halde yasiyordu. Böyle yasiyor; baska bir sekilde yasam hakkina sahip degildir!

Bu Roma ve Iran halki için çok heyecanli birseydir. Bu iki imparatorlukta hükümet, halka karsi olan; hayat, hürriyet ve halkin faydalanmasina, dogal insan haklarina aykiri bir dizi ka yitlarin, düzenlerin halka zoraki yüklenmesinden ibarettir.

Görev, hep is, izdirap ve açliktir. Hüsrevler, Kayserler onla rin el emeklerini alin terlerini hazinelerine servet olarak koyu yorlardi. Bunlar, halkin izdirap, açlik ve ölümleri pahasina, göge uzanmis saraylarda hayal ve efsane geceleri yasiyorlardi. Bütün bunlar birden degisiyor. Öyle bir hükümet is basina geliyor ki; ne devlet baskaninin kendisi digerlerinden fazla en küçük bir-payi düsünebiliyor, ne halk, devlet baskaninin beytülmal ve hal kin cani üzerinde digerlerinden kendisi ve ailesi adina, fazla bir hakka sahip oldugu bekleyisi içine giriyor. Ne de böyle bir hak kin olduguna inaniyor.

Mesele hallolmustur. Islâm rejimi imparatorluklari dagitip çe kici bir miknatis gücü gibi, bütün halkin kalbini kendi tarafina

çekiyor. Baski ve sinifsal ayirim yapan hükümetin icraatindan izdirap çeken ve irksal, hukukî, sosyal açidan mahrum olusu, ezilisi, reddedilisi daima hissetmis olan halk.

Siyasî rejimlere ve zalim sosyal düzenlere mahkűm millet ler ve mahrum halk iki sebep ve iki seyin hatiri için Islâm tarafi na yöneldiler: Biri hak hükümeti, digeri sosyal adalet.

Araplarla savasmak için, neden Horasan ordusu komutani, görevlendiriliyor?

Burada bahsettigim bu konu, büyük bir tarihî meseledir. "Yezdgerd", "Rüstem Fergzad"i Araplarla savas için görevlendi riyor. Halbuki tehlikeye en uzak noktanin komutani idi. Sasani rejiminin Isfahan, Hemedan ve Khuzistan'da büyük ordulari ve askerî gücü vardi.

Çünkü Yezdgerd'in Iran'in batisindaki ve güney batisindaki ordu komutanlarina güveni yoktu. Niçin onlara dayanmadi? Halbuki Iran ve Arap savasi bu sinirlari kusatmisti!

Bu anormal durum, bana göre çok tabiidir. Çünkü Iran'in, bati ve güneybati sinirlari, sinirin o tarafinda meydana gelmis olan Islâm ve devrimci hareketle temas halinde oldugundan sid detli bir sekilde1 Islâm'in devrimci çagrilarinin etkisi altindaydi. Islâm'i kabul etmeleri için, müsait bir ortam dogmustu.

Islâmî fikir ve ideoloji, Iranli halk kitlesi ve Iranli askerlerde siddetli bir sekilde çatlak meydana getirmis, onlari etkilemisti. Bu durum bati, güney bati Iran halkini ve ordusunu Yezdgerd nazarinda güvenilmez yapmisti. Taassup ve inançla Mübed-ler'in dinini (Mecusilik), Hüsrevler'in idaresini korumalari adi na, bunlarin kurtulus çagrisinda bulunan bir güçle savasabile ceklerine ümit bagla yamiyordu.

Yagmalamak için geldik demeyen bir orduydu-Sizi, "yerin zillet ve asagiligindan, gökyüzünün hürriyet ve yüceligine" din lerin zulmünden, "Islâm'in adaletine" çagirmaya geldik, diyen bir ordu. Sizi "birbirinize kölelikten, Allahiniza kulluga" çagir maya geldik, diyen bir ordu.

Bu çagrilari isitmis ve bu davete âsinâ olmus olan, kendi alin yazisindan izdirap çeken, böyle bir daveti bekleyen biri, iyi

savasamaz. Onun derdinden bahseden birinin basina, asiri bir tutkuyla kiliç vuramaz. Kendi derdinin sebep ve kaynagi olan kimseyi savunmak için kahramanlik yapamaz.

Bu yüzden Islâm'da en uzak sinirdan, Horasan'dan asker, ordu komutani getiriyorlar. Zihinsel ve fikrî çevre açisindan, tam olarak Islâmî propagandadan uzak bir çevreden. Uyanis tehlikesinden; isyan, mevcut düzeni bozucu, ihlal edici fikirlerin nüfuzundan tamamen korunmus olmasi gerekiyor.

Bütün bunlardan Iran'in en uzak bölgesinde oturanlarin bile kurtulus bagislayan Islâm mesajini getirenlere yabanci olmadik larini görüyoruz. Hiçbir seyi korumak adina gönülden ve can dan, Ilâm'a karsi saldirganca savasmak istemiyorlar. "Kadisiye" ve "Nihavend"de çadir kurmus olan bu orduyu Sasanî düsmani görüyorlar, kendi düsmanlari degil. Onlarin hatta mabetler ve Mübedlerle bile bir isi yoktur, sadece egemen düzen ve Yezd gerd'in gücü ile mücadele halindedirler.

Eger Iran halkinin hesabini, Sasaniler'in hesabindan ayir mazsak, Iran halki Arap halkina karsi yenilmistir dersek, bu Iran halkina hakaret olur. Iranlilar ne Araplar'dan yenilgiye ug radilar, hatta ne de Iskender'den.

Yenilgiye ugrayanlar hükümet hiyerarsisi idi… Dârâ, Yezd gerd, Harzemsah ve Abbasi halifesini.. Iskender, Sa'd Bin Ebi Vakkas, Cengiz ve Hülagű yenilgiye ugratmadi, Iran milleti on lari savunmadigi için yenilgiye ugradilar. Cengiz, Muhammed Harzemsah ve vahsi Hatun Türkleri arasindaki savasta Iran hal ki mahpus idi. Eski zindancilar ile yeni zindancilar arasinda kavga çiktigini görüyorlardi.

Yezdgerd, "Selâsîl savasi"nda az sayidaki yalin ayakli Arap askerlerine karsi kaçmamalari için Iranli askerleri zincire vuru yordu! Yani Iran halki bu kadar savastan kaçan ve korkak bir halk miydi? Bu hile bile bir dügümü açmayinca Yezdgerd, Medâyin'e geliyor, hazinenin kapisini askerler, iyi savassinlar diye sonuna kadar açiyor! (yani savasçi Iran askerî para için mi savasiyordu?!) Bunlar büyük, hakikatperest ve zeki olan bIr mil lete hakarettir! Sasanî rejimi Iranli askerleri zincire bagliyor ki

kaçmasinlar, para veriyor ki savassinlar. Bu durum, hakim dü zenin halk arasinda hiçbir dayanak noktasi ve üssünün olmadi gina isaret ediyor. Halkimiz Islâm'a karsi savasta koruyacaklari hiçbir seye sahip degildi. Hüsrev ile halk arasinda, zincir ile rüs vet disinda baska hiçbir iliski yoktur. Bu iki iliskinin saglam bir baglilik olmadigini görüyoruz. Hem zincire vurulan askerler kaçtilar, hem de haraç alinan halk da sonra kendisinden alinmis olan paralari yedi. Araplar'in Medâyin'e girisinden önce, kendi leri saraylari dagittilar. Toplanmis olan mallari götürdüler! Bun lar bugünkü tarihçilerin hakaretine ugrayan halktir. Çünkü ta rihçiler hesaplarini hükümetin hesaplarindan ayirmamislardir. Çünkü Iran halkinin kendisine hakim olan mevcut düzen ve du ruma tutkunlugu yoktu. Kendilerini kurtarmaya olan ihtiyaçlari nedeniyle, insanî çagrilari tanimak, iman etmek, sinifsiz kurtu lus bagislayan ileri bir ideolojiyi, kardeslik, Özgürlük, adalet is teyen bir ideolojiyi tanimak için baski, ayricalik ve imtiyaza kar si bir ideoloji olan Islâm'a karsi Kadisiye, Celulaî ve N'ihavend'de savasmak istemedi!

Iranli, korkak, düskün ve zavalli degil ki, Arap ordusu kar sisinda kaçsin ve çaresiz olarak zincire baglansin. Paraperest de gil ki, Ye^zgerd midesini mamur etsin, cebini doldursun ve düsmanla savastirsin da, doldurmayinca savasmasin!

Serefsiz degildi ki ne dini, ne milleti, ne istiklâli, ne izzeti, ne zilleti ve ne de yabanci esaretini anlamasin! Yahudiden de daha asagilik degildi ki, vergi ödememek için -cizye yerine zekât ödemesi için- herseye gözünü kapasin; teslim olsun, din degistirsin. Bu, arastirmaci benzeri gevis getirenler, büyük mil letimize en kirli küfürleri ediyorlar. Kendi hayallerince bunlar millîdir (ulusalcidir), Iran'i sevenler ve yabanciya karsi olanlar dir.33 Bunlar, Iranli, baski ve para tahakkümü île Islâm'i kabul edip, boynuna geçirdi; kendi riza ve imanlariyla degil! demek istiyorlar. Bunlar, Iran milletini kendileriyle karistiriyorlar. Bun larin kalemleri, dilleri, fikirleri, ilimleri çok rahat, hizli ve "do-33- Elbette bunlarin nazarinda Iran milletinin geçmisten bugüne kadarki düsma ni sadece Araplar'dir. Hem de Asr-i Saadet dönemindeki Araplar!

gal” bir sekilde baskinin tellali ve sermayenin esnafi oluyor. Bunlarin dinî esaslari her durumda, her dinde iki tanedir: Korku ve açgözlülük! “Biri, ipekli kumas”, “digeri koyu sari.”

Bu ordu Nihavend ve Kadisiye’de birkaç bin kisilik fakir, yalin ayakli Arap ordusuna niçin bu kadar kolay yeniliyor? Ni çin birkaç yil önce zamanin en büyük imparatorlugu olan, za manin en modern silahlari ile donanmis, tecrübeli, egitimli Ro ma ordusunu kolaylikla yeniyor? Bu millet, Islâm ordusuna kar si bütün bu zaafi niçin gösteriyor, Isfahan’daki meshur garnizon bir tek kiliç bile çekmeden üçbin kisilik çöl Arabina teslim olu yor? Birkaç sene sonra da, kapilarin ardinda, kasabalarin kale ve hisarlarinin içinde Arab’a karsi niçin öyle yigitçe savasiyor?

Buhara niçin üç defa ardarda katliama ugruyor? Her sefe rinde Arap ordusu bir adim uzaklasinca tekrar isyan ediyor?

Nedeni apaçiktir. Orada Ömer halifeydi, yardimcilari ve ko mutanlari Peygamberin (s.a.v.) büyük sahabeleriydi.34 Burada ise Emeviler gelmisti; yardimcilari ve komutanlari ise vahsi Arap yagmacilardi!

Arap, savas meydaninda ülkenin resmî askeriyle yani Sasanî rejimini savunan güç ile, devlet gücü ile savasiyordu. Se hirlerde ise halki kendine taraf görüyordu. Irani Kadisiye’de hükümeti savunmak için savasmasi gerekiyordu, savasmiyor du. Sehirlerde kendi evini, ailesini, sehrini beldesini, namusunu, istiklâlini savunmak için savasmasi gerekiyordu ve iyi savasi yordu!

O rezillikleri için, sinirlarda Islâm ile çarpismada can veren o halk, merkezi kudretin dagilmasi döneminde millî istiklâlin ve resmî ordusunun yok olmasi, hilafet kudretinin evrensel bir ikti dar ve istila bulmasi döneminde, Iran’in kuzey batisindaki dag—

34-Gerçi birtakim zaaflari vardi; Ali (a.a.) ve Islâm degerler ile olan mukayese de. Ama Sasanî ve Roma idarecileri ile mukayese edilmelerinde Roma ve Sasanî düzenlerine mahkűm olan gayri müslim halkin nazarinda hürriyet ve adalet-heykeli idiler. Babamin deyimiyle hasin acimasiz, sömürücü Roma idaresini görmüs olan Sanm lialki için, hattâ Muâviye bile, sevgili bir “va’d edilen” biri ola rak tecelli ediyordu.

larda, Azerbaycan’da yirmi sene nasil direndi, birçok Arap or dusunu ard arda nasil yok ettiler?

Yüzyil sonra yeni Müslüman olmus Horasanli 600 bin kiliçli savasçi, hilafet merkezini halifenin basina yikiyorlar? Yezdgerd’i yalniz birakan halk, Belh’te bir degirmenciye siginmak zorunda kalan ve bir kisinin bile onu savunmadigi halifenin basini kesi yor. Böyle mutaassip, kahraman, vefadâr, yigit, adi bilinmeyen, itibarsiz, soyu taninmamis bir idam! Ebu Müslim Horosanî’yi hazirliyorlar. Simdi Ömer’in ordusunun yüz misli artmis olan ordusunu bir tilki sürüsü gibi dagitmiyorlar mi? Burada ne ala caklari bir para vardi, ne kaçamayacaklari bir zincir vardi. Bu millet, ondan sonra niçin Araplari topraklarindan uzaklastirmak için iki asir kiliçlarini eline almadi?

Bu niçinlerin cevabi sudur, Iranli ayni iranli’dir, ama bas langiçta “Medâin” “Medine” oluyordu, o savasmiyordu sonra “Medine” “Sam ve Bagdat” olunca savasti!

Iranli halk kitlesi Medâin’den Medine’ye kostu, Ne istiyor du? Sinifsal esitlik, insanî hükümet! Bunu istiyordu.

Yolunun üzerinde ansizin, Medine yerine Bagdat belirdi. Muhammed’in (s.a.v.) idaresini görecegi yerde, halifenin esiri oldu. Burada, tevhid felsefesi, peygamberlige itikat, Kur’ân’in kutsallastirilmasi, tefsir, hadis, ilm-i rical, ilm-i fesahat, belagat, Islâmî bilgi ve hikmet, irfan, derin ahlâk, ölüm ve âhiret konusu, cennet, cehennem, ruh, insanin bekasi, yaratilisin esrari, âhiretin menzilleri… hep vardi. Bagdat, Medine’ye kiyasla dünyanin en büyük kudret, ilim ve medeniyet baskentiydi. Tantanali mescid-lerle doluydu. Islâmî üniversiteler, ögretmenler, âlimler, fakihler, filozoflar, tarihçiler, üstün zekâli hâkimler ile doluydu,..

Ama Iranli kunduracizâdenin bunlara bir ihtiyaci yoktu; bu seyler için gelmemisti. O vahsi bir Arap degildi ki, merkezî kud rete inanci, hayatin celâlligini, hayatin medeniyet ve azametini tasisin-Medâin’de bütün bunlar vardi. Bütün bunlari birakti… O, sinifsal ayirimdan kaçmisti; esitlik arzusundaydi. Zulüm ve baski hükümetinden kaçmisti; hürriyet ariyordu. Simdi Bag dat’ta hersey vardi, Islâm da. Ama bu iki sey yoktu.

Iran esrafligi gitmis, Arap esrafligi gelmisti. Iran hükümdari (Hüsrev) gitmis halife gelmisti! Bagdat'ta Islâm vardir. Medine Islâm'indan daha güçlü ve daha tantanali bir Islâm. Orada (Me dine'de) iki-üç nüshadan fazla Kur'ân yoktu, burada her taraf Kur'ân doludur. Süsleme sanatinin en güzel örnekleriyle çogal tilmis nüshalar. Orada bin metrekarelik çamur duvarli hurma dallari ve yapraklariyla kaplanmis bir mescid vardi. Burada aza met dolu, güzellik, sanat ve mimarlik müzesi mescit. O gün Islâm ordusunun üçyüz fakir muhaciri vardi, bugün dünyanin en büyük ve en iyi ordusu. Medine hazinesinin gücü, taksim edilirse kisi basina iki hurmadan fazlasina ulasmiyordu. Simdi mescidin avlusuna o kadar ganimet yigiliyor ki diger ucunu görmeleri bile mümkün degil. Problemleri bütün bu parayi nasil hesaplayip toplamak ve nasil harcamaktir? O gün Islâm âlimleri birkaç tane hat yazan kisiydi, bugün ise Islâm ilim havzalari bü tün Atina, Iran, Roma, Hiristiyanlik, Yahudilik, Zerdüstlük… kültürlerinin varisidir.

Bütün bunlar var, ama adaletten (sosyal esitlik), hükümet ten (halkin hak liderligi olarak) artik bir haber yoktur. Düzen Kayser ve Hüsrev'in düzeni gibidir. Zerdüst ve Hiristiyanlik di ni yerinde Islâm.

Burada, Islâm iki çehre kazaniyor. Birisi Bagdat ve Sam bü yük Darül Hilafetinin yaptigi Islâm. Birisi de "Rebeze"35 de gö mülen, Küfe mescidinde kana bulanip yuvarlanan ve siyah Firat kenarinda sönen Islâm!..

Birisi renkli Bagdat ve Sam saraylarinin sofralariyla "Medâyin', "Kuharnak" ve "Roma" saray sofralari ile rekabet eden Islâm. En iyi musikîler, yemekler, cariyeler, medeniyet ve lüksün en iyi eserleri ve etkileri. Birisi de bu saraylarin altindaki zindanlarda zincire vurulmus Islâm!..

Birisi Islâmî hareket ve Islâm Peygamberi ile savasan, sonra Islâm'in kaderini eline geçiren esrafligin (aristokrasinin) Islâm'i. Halife, Peygamberin kisiligine büründü. Islâm'in dünyadaki

35-Ebu Zer-i Gifarî'nin öldügü yw. (çev.l

resmî yürütücüsü, resmî mücahidi oldu. Malűm halk kitleleri, Arap köleler, Iran ve Roma halki, Zerdüst din adamlarinin al datmasindan Hüsrev ve Kayserlerin tokatlarindan Islâm'in ada letine, Islâm'in hürriyet ve esitlik rehberligine, Islâm'a geldiler ve verasetçi, istibdatçi Arap saltanatina ve hilafetine tutkun ol dular, onunla mesgul oldular. Irksal aristokrasi, ailevî sinifsal ayricaliklar, kölelik, yagma ve katliam düzeni! daha önce sahip olduklari sey. Ama, orada zindanci ve hakim kendindendi, bu rada yabancilar!

Sosyal adaleti, halk ve hürriyet hükümetini aramak için Iran hükümdari ve Zerdüst din adamlarinin düzeninden kaçip Islâm'a geldiler. Islâm oldugunu gördüler ama, herseyden bah seden, adalet ve hürriyetten baska herseye sahip olan Islâm! Medâin'in yerine Bagdat, Hüsrev'in yerine halife, Mübed'in ye rine Molla! Onun için, ona hürriyet ve adalet bagislamayan Islâm'in diger hiçbir dinden farki yoktur, hepsiyle esittir. Simdi Medine'ye siginmak ve orayi aramak yerine basini Bagdat'a çi karmistir! Simdi ne yapsin? Hüsrev ve Mübed'in Medaîn'ine ge ri mi dönsün? veya Bagdat Islâmi'ni mi kabul etsin?

Iran'da Ebu Müslim'den sonra birtakim sahsiyetler çikmis ve Bagdat ile savasmislardir. Bunlarin slogani: "Islâm'i Arap eksiltmistir" idi. Halk kitlesi bunlarin pesine düstü: Millî kahra manlar! Efsin, Merdiâviz, Muknî', Alziyar, Semigiryan, Taberis-tan.. halk kahramani Ebu Müslim Horosanî'nin sofra talep eden slogani, halkin kurtulusu için adalet, hürriyet ve Muhammed'in (s.a.v.) soyunun hükümeti için Emevîlerle Islâm'in ziddi olan ci nayet, gasp ve Arapçilik hilafeti ile savasti. Islâm'in yeni düs manlarinin ve halkin kurbani oldu.

Araplarin ziddi ve Araplara karsi olan bu kahramanin idea li milliyet ve Islâm, idi. Bundan da önemlisi milletin Arap hükü meti esaretinden kurtarilmasi ve hak Islâm dinine bagli kal makti!

Yüzyil Sasanî zulmünden kaçmis olan Iran halki simdi de Emevî ve Abbasî zulmüne yakalanmisti. Bu millî kahramanlarin pesinde Araplarla savasti.

Savasin kaderi ne oldu?

Bu kahramanlarin hilafet ile anlasmalari ve taviz vermeleri! Kendileri için halifeden mahallî hükümetler aldilar. Bagdat îslâmi'na geri dönmeyi, kendi iktidarlari ugruna kabul ettiler.

Halk kitlesi ansizin gözünü açti ve bu, Araplara karsi olan millî kahramanlarin Islâm'dan önceki mahallî idareciler olduk larini anladi. Islâm, bunlarin soylarindan, ailelerinden kudreti geri almisti. Bunlarin isyanlari ne halk, ne de milliyet içindi. Aile ve soylarinin mahallî hükümetlerini geri getirmek içindi. Bun lar, Iran'in eski asilleriydi. Arap asilleri ile savasip simdiki duru mu olusturdular! Bunun neticesi ise Tahirî, Sasanî, Ziyan… silsi leleri oldu. Bunlar, iki esrafligin halk aleyhine yaptiklari gayri-mesru evliligin çocuklariydi! Iran halk kitlesi tekrar aldatildi! Tekrar ihanet gördü.36

Simdi bu millî hükümetlerde, iki kilifli, iki örtülü bir hükü metin sultasi altinda, esraflik saltanatinin hakimiyeti ve Arap es rafliginin hilafeti altinda mahpus oldugunu görüyor. Halk, her ikisinin tebaasi! Halk kitlemizin hangi girdapta ihanet, aldatma, kan ve zulme giriftar oldugunu görüyorsunuz?

Hürriyet, esitlik arzusuyla kendi aristokrat istibdat ve sinif sal düzeninden kaçti. Islâm'a sigindi. Emevî hilafetinin istibdat ve esitsizligine mahkûm oldu. Emeviler'in irkçi bedevi saltana tindan kaçti, Peygamber'in soyuna sigindi. Abbasîler'In ihanetkâr esrafliginin tuzagina düstü. Abbasîler'In ihanet ve zul münden kaçti, millî kahramanlarinin etegine sigindi, onlarin pe sinde de kiliç salladi, can verdi. Simdi de her ikisinin anlasmali hükümetlerinin tuzagina düstü!

Aradan bir asir geçti, durum daha da kötülesti. Halife ile el ele olan millî idareci gitti, yerini vahsi Türk saltanati aldi: Gazneliler, Selçuklular, Harzemsahlilar, Mogollar! Simdi ne yapma li? Hassas, en zor ve en karmasik bir anda "seçim!" Ne milliyete

36-Bunlardan sadece Babek, dogru söylüyordu Gördüm ki bu millî kahraman lar Yani Iran'in eski serazi-, onu aldilar, halifenin ayaklari önünde bogazlayip kestiler.

geri dönebiliyor, ne Hüsrev-Mübed düzenine, ne egemen güce teslim olabiliyor, ne halife-molla düzenine, ne millî kahramanla ra. Ne millî hükümetlerinin gönlünü hos edebiliyor, ne de Hüs-rev-halife düzeninin!

Simdi asirlardir savasiyor; katliamlar, fedakârliklar, isken celer, kahramanliklar, sahsiyet, milliyet, tarih, kültür, lisan övünmeler, idealler, imanlar ve mukaddes arzularinin yok edil mesi! Artik hiçbir seyi yoktur! Adalet ve hürriyet arzusu ile Islâm'a sigindi. Simdikilerin elindeki Islâm, onu düsmanca dav ranan Türk saltanatinin ve Arap halifesinin sultasi altina çekti. Onun esaret ve zilletinde her ikisi el eledir! Sinifsal ayirim önce kinden daha hasindir, siyasî istibdat her zamankinden daha agirdir.

Simdi tekrar adalet, hak ve hürriyet hükümeti! Bu defa da ha siddetli ve daha susamis bir ihtiyaç. Halkin ansizin zulüm ve ayricaliga kurban edilisi, ondan daha çetini Islamî geçinen hü kümetin zulüm ve istibdati! Zulmedilen bu aile, ne Yezdgerd'in ailesidir, ne Zerdüst Mübedleri'nin ailesidir, ne Hiristiyan kesi sinin, ne Yahudi hahaminin, ne Hint brahmaninin, ne de putpe rest ve müsrikin ailesidir. Islâm Peygamberi'nin (s.a.v.) ailesidir.

Bu ailenin çocuklari nesilden nesile hep semsirullah (Al lah'in kiliçlari) ile katledildiler ve Islâm'in darul hilafetinin zin danlarinda can verdiler!

Hayret! Islâm da mi Islâm'i yok eder? Peygamberin yerine geçen, Peygamberin ailesini ve soyunu mu katleder?

Islâm mücahidleri, Kur'ân'in icra edicileri, Sünnet'in muha fizlari, Muhammed'in (s.a.v.) evini mi viran ederler? Niçin? Bu hakim Islâm, o mahkűm Islâm. Katil Islâm-maktiil Islâm. Bag dat Islâm'i-Medine Islâm'i. Sam Islâm'i-Kerbela Islâm'i. Siffm müslümanlarinin bayrak ve kiliçlarinin ucundaki Kur'ân ile Re-beze çölündeki, Küfe mihrabmdaki Kurân'in yoksa birbirinden farki mi var? Bütün bu fark niye? Bütün bu mesafe niçin? Hangi fark:

Adalet ve Imamet! Bu fark! Burada Müslüman halk kitlesi sinifina ve kaderine bagliligini, kendi dert ve ihtiyacinin cevabi ni buluyor.

Peygamber Islâmi'nin devami olan Islâm, baslangiçta söyle digi ve halklari kendine çagirdigi o iki slogana bagli kaldi.

Bu sekilde halk kitlesi (halifeyle, millî kahramanlarin Islâm'i ve Hüsrev'in idaresi disinda) üçüncü bir yol buluyor. Tâbi olanlari ve liderleri, Islâm'in, ilk yönü istikametine devam etti rilmesini, kendi risâlet ve görevleri biliyorlar. Bu risâletin yolun da daima cihad halindedir. Katliama ugruyorlar; daima cephe de, egemen, zalim ve Islâmî takvayi kusanmis olan kudrete kar si savas halindeler. "Ya öldürüyorlar veya zehirleniyorlar."37

"Sia"…, O'nun tarihî ve fikrî islevi budur. Halkin, ona yöne lis sebebi budur. Islâm'in bekçiligi ve Muhammed'in (s.a.v.) Islâm'ini devam ettirmek için ayaga kalkan Sia…

Sia; Ne Mezhep Ne Pin!

Çocuklugumuzdan beri kulaklarimiza okuduklari "Islâm'in usulü: Tevhid, peygamberlik ve âhiret; mezhep usulü de "adalet ve imamet" olmak üzeri iki tanedir." demelerinin aksine Sia, izafî bir firka degildir. Adalet ve imamet, Sia'nin Islâm'a ekledi gi iki temel kaide degildir.

Din ve Islâm usulünün yaninda, mezhep usulü anlamsiz ve çok kötü bir sözdür. Bu, dünyada kendi inancimizi, mahkûm ve menfur ilân etmektir. Islâm esasen, hak hükümeti anlaminda imamet temeline ve insani esitlik anlaminda adalet temeline da yanmistir. Sen Islâm'in usulü üç tanedir diyorsun. Söyle, sonra sus!

Devam edip, "Sia mezhebinin usulü iki tanedir" dedigin za man… Ya Islâm noksan bir dindir ve 3/5'lik bir hakikate sahip tir, noksanini ise Sia tamamliyor demek istiyorsun veya Sia bir sahteliktir Islâm'a iki fazla esas eklenmistir demek istiyorsun. Sonuç olarak 3/5'i Islâm'in, 2/5'î diger seylerin etkisi olan bir dindir, demek istiyorsun! Imamet ve adalet, Islâm'in iki has asli dir. Tevhid, peygamberlik, âhiret bütün dinlerin genel ve ortak esaslaridir.

~- "Bu imamlardan katledilmemis ve zehirlenmemis olan hiçbiri yoktur."

Eger halk, Hiristiyanlik dini, Zerdüst dini, Buda dini ve Ya hudilik dininden Islâm'a yöneliyorsa tevhid, nübüvvet ve âhiret sebebiyle degildir. Çünkü bunlarin her üçü diger dinlerde de vardi. Islâm'da bu esaslar daha derin sekilde ortaya konmustur, diyeceksiniz. Evet ama, bu konu ulemânin isine geliyor. Ben haktan bahsediyorum. Tarihin, islâm'daki fedakârliklarini, cihâtlarini, sehâdetlerini yazdigi mal ve canlarini feda ettiklerini yazdigi insanlardan bahsediyorum. O esaslar önceki dinlerde bozulmustu, diyeceksiniz. Evet; yoksa Islâm'da bozulmadi mi? Zilletlerden, izdiraplardan, zorba yasalardan; insanligi daima felçli gibi birakan, halk kitlesini esarete, hakarete, kölelige ve fa kirlige çeken sinifsal sinirlardan kurtulmak istegi, halki Islâm'a çekiyor. Halk için sosyal adaletten, hürriyetten, hak rehberlikten bir mesaj getirmeyen Islâm, diger bütün dinlerden ve muhteme len küfürlerden de farksizdir,

O halde bu iki asil -adalet ve imamlik-sadece Islâm usulü nün bir parçasi olmakla kalmiyorlar. Belki Islâm'in has bir usu lüdür. Izdirap çekmis Iran, Roma halklarini ve Arap kölelerini kendine çagiriyor- Ama gidis yolunun degismesi, "imamet" ve "adalet" asillarinin unutulmasiyla ortaya çikan Islâm, artik halk larin ihtiyacina cevap veremiyordu. Roma ve iran inmaratorluklari gibi, milletleri sömürmeye baslamisti.

Sia, Islâm'in bünyesinde bulunan adalet ve imamet asillari na vefa göstererek, hükümetin ve siniflarin zulmünden izdirap çeken halkin emel ve ideallerinin kanunu oldu. Öyle oldu ki Iran'in kuzeyindeki Iranlilar, hakim Islâm'a inanacaklari yerde "Sia'ya" geldiler.

Halk kitleleri daima Sia sloganlarinin esasina göre Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Gazneliler, Mogollar, Timurlar ve Ilhanlilarla savasmislardir.

Adalet ve Imametin Bulunmadigi SIa

Sia, bütün Islâm tarihi boyunca daima zamanin zulmüne karsi mahkűm, mahrum Islâm halkinin mezhebidir. Sia, bozul malari; Islâmî görüs, ruh ve akaidin mevcut durumun mesrulas—

tirilmasi için çirkinlestirilmesini, onun sinifli düzen ve istibdatçi saltanat rejmine tatbik edilmesini, halk kitlesinin uyusturulma sini kabul etmemis olan grubun Islâm'dir.

Bu yüzden daima, devrimci, öncü ve gelecege yönelen birdurumu olmustur. Yavas yavas bu fiili son zamana ulasiyor. Sia kaliyor ama adalet ve imametten arinmis bir Sia! Ama bu se kilde olur mu?

Muhaldir! Evet muhaldir, ama onu mümkün kildilar. Nasil? Çok rahat. Adalet ve imameti halkin zihninde öyle bir anlama getirmisler ki, bu halk için ne adalettir, ne imamet!

O halde Sia ve Sünnîligin ihtilafi neyin üzerindedir? Tarihî meselelerin üzerinde… 1380 yil önce olan seçimlerle ilgilidir. O da öylesine inceleniyor ki, benim ve sizin dünyamizin degil âhiretimizin isine yariyor. Yani eger biz -Sakife'de hakki ayaklar alti edilen-Ali (a.s.) sevgisini kalbimizde tasimis olursak ölüm den sonra Cennete gideriz, digerlerine taraftar olanlar güya Cehennem'e!

Tek fark su ki, biz hepsinden daha talihsiziz. Birden Sia'yi tarihî sevgi ve nefretler seklinde ortaya çikardilar. Sevgi ve nef retler insanî ve sosyal hedefler için ancak mukaddes birer araç tirlar. Asalet kazanacak seyler degildir. Ama lanet nefret bir hü küm, resmî dinin bir hükmü seklinde ortaya çikti. Kendisi asil ve sevap olan seye dönüstürüldü! Imamet, bugünkü ve yarinki hayatimiz için bir deger tasimadan kutsal bir kelime oldu veya bizim beyin ve görüslerimizde tabiat ötesi, gaybî bir meselenin etkisi seklinde ortaya çikti. Imam, melek benzeri metafizikî bir sahsiyet oldu. Imamete itikat da, Sia'nin diger bir Cebrail'ine inanmak gibi bIrsey oldu. Is öyle bîr yere vardi ki, tarihî ve ferdî kinler temel haline geldi… Sah Abbas gibi bir adam bile kiliç çekti ve Sünnî öldürmeye basladi. Sairlerden Imamlari övmeleri için siir söylemelerini istedi. Bütün bunlara ragmen kendisi Abbasî halifeleri gibi saltanat sürüyordu. Cefa ve zulüm yöneti mine karsi bin sene direnen halk, Sah Abbas hükümetini ideal ve serefli bir yönetim olarak kabul etti.

Bin sene zulme karsi durmus olanlari niçin Sah Abbas hü kümetini kabul ettiler? Çünkü Ehl-i Beyt'i sevmektedir. Ali sev gisi vardir, Ali'nin (a.s.) hakkini gasp edenlere bugz etmektedir! Yani Sia! Kendisi Ömer bin Sa'd'den çok kötü bile olsa! Ne diye lim? Muaviye!

Ebu Bekir ve Ömer hükümetini hakli olarak kabul etmeyen-ve Ömer b. Abdulaziz hükümetine de tahammül etmeyen Sia! (Ki bunlarin hiçbiri Sia'nin siyasî felsefesi ile uyusmuyordu.) O zaman zulüm ve baski hükümeti ile bin yillik bir savas, adalet ve imamet yolunda kahramanliklardan sonra, hilafetin gasplari ve tarihin daimî sultanlari çehre ve sivelerini degistirdiler: Sünnî öldürmeyi baslattilar. Hem de bin sene önceki suçlular dan intikam almak maksadiyla!

Ikincisi, Ömer ve Ebu Bekir'e küfür ettiler, Ömer'in vefat ge cesini bayram ilân ettiler, Imam'in matemine agladilar, alinlari na kahkül çektiler. Sia tarihi, konumundan disari çikti; halkin gözünde daima, zulüm ve baski hükümeti güçleriyle gögüs gö-güse cihad eden veya karsit direnis gösteren Sia âliminin yönü degisti. Sah Sultan gitti Hüseyin'in kenarinda oturdu. Halk bin hadis, âyet, tarih, kelâm, tefsir ve "ehl-i beyt ilimleri" olarak bil medigi seylerle (Ehl-i beytin kendisini de bilmiyorlardi!) ikna et ti. Bizim, Sakife seçimlerinden simdiye kadar buldugumuz, Imam-i Asr'in gaybindan sonra talep ettigimiz budur, diye halki ikna etti.

Sia âlimi sosyal konumunu degistirince, Sia'nin sosyal yönü ve tarihî fonksiyonun da cebren degistigini görüyoruz. Bu degi siklik dirençsiz ve dogal olarak sonuçlandi Zira Sia daha Önce böyle bir durumu açiklamak için hazirlamis idi. Sevgi ve bugz tarihi; birkaç sahsiyete karsi sefkat, geçmis hadiselere karsi ten kit hükmü: Bilâhare, ölümden sonraki ilk kabir gecesinde, alin yazisinin gerektirdigince belli olan iman.

Yönetimler, sosyal rejimler ve düzenler, egemen siniflar, es ki esraflik bu yönden daima Sia'dan çekmiyorlardi. Artik Sia ol mamak için bir sebep görmediler. Hatta O'na dayanmakla, Siile rin ask ve kin dolu kalpleriyle ayaklarinin altini saglamlastiri—

yorlardi. Bu yüzden Emir Timur’un gelini Gühersad Hanim’m, Sultan Ebu Mogolî, Nadir Sah Safevî ve Kaçar sultanlarinin, yi ne bunlarin torunlarinin da saltanata devam ettiklerini görüyo ruz. Harem’in minaresini ve Imam Riza’nin türbesini altinla kapladiklarini görüyoruz. güzel bir mescid yapiyorlar, türbele rin etrafina yüz agartici parmakliklar yapiyorlar. Hatta Imam Riza’nin (a.s.) Meshed’deki kabrinin bir defa ziyaret edilmesinin, yedibinyediyüzyetmisyedi büyük hacc degerinde oldugunu ilân ediyorlar.

Ömer’in vefat gecesinde heykel ve resimlerini sokaklarda yaksalar, küfür partileri düzenleseler “ravza” (mersiye) okuma isleri bakani tayin etseler en son tekniklerle sinelerine vursalar, kilit kitleseler, Hz. Hüseyin’in sehâdetini ve Kerbelâ olayini tem sil etseler ve zincir de vursalar… diger merasimleri yapsalar, ar tik dogu Avrupa’da yas tutma merasimleri tertipleseler bile; Sii ligi ihya etseler de, bunlarin SIasinin gerçek Sia ile ilgisi yoktur!

Gerçek Sia, islevî Islâm toplumunda Peygemberin izindeki halkin rehberligini istikrara kavusturmak olan Sia idi. Mevcut olan bütün yönetimlerin aksine, meydana gelmis olan hilafetin aksine, fonksiyonu, yeni bir düzenin yaratilmasi olan Sia… Hal ka karsi olan bütün sinifli düzenlerin aksine bir düzen… Bütün tarih boyunca aradan geçen asirlardan sonra geçmisteki düzen lerin benzeri olan bir düzene dönüstü. Sunun disinda; sadece bazi isimlere ters sekilde dayaniliyordu.

Bin yil hilafet ve ayricalik ile savasmis olan devrimci Sia’nin fikirlerini celbetmek için, Sah Abbas’in, ayakkabilarini çikarip omzuna atarak Isfahan’dan yaya olarak Meshed’i (Imam Ri za’nin türbesini) ziyarete gelmesi ve sonra geri dönmesi… Mes hed’i ziyareti, Kabe’yi ziyaret ve haccul Ekber’den daha üstün ilân etmesi yeterliydi! Meshedli’nin lâkabini “haci” ilân etmesi ve Meshed’i ziyarete gelen herkesin haciligina resmiyet bagislamasi; Nasruddin Sah’in söyle buyurmasi: “Haremi, Musa; Kelim olan Musa ve Isa ile dolu görüyorum” Sia fikirlerini cezbetmek için yeterliydi! Böylece Ali’nin adalet isteyen devrimci hüküme tine asik olan Sia: “Evet, bu, Imam’in gaybiyeti döneminde iste digimiz kimsedir”(!) desin.

Böylelikle halkin fikirlerini celbederek kolaylikla saraylar yapsin. Salon pencerelerinin herbiri o asrin musikî aletlerinden biri gibi veya o zamani kadehleri gibi olan saraylar… Veya kay gan mermerlerden hamamlar olustursun. Küçük ve temiz erkek çocuklarindan efsanevî haremler yapsin. Gizli muvakkat nikâh evleri yapsin. Halkin yagmalanmasi, katliam, iskence, deri yüz mesi, göz çikarilmasi, hamam oglanlari gibi isler yapip, harem isçilerini kullanip bozduktan sonra, "hükümet" ve "velayet" un vaniyla Sia halkinin sirtina binsin. Ömer ve Ebu Bekir hüküme tinin bozuklugundan feryat eden Sia liderlerinden, adalet, ima met, imamin masumiyetinden, Islâm'da hükümet ve nübüvve tin ayni cinsten oldugundan dem vursun. Onlarin (Sii geçinen bu sultanlarin) kitaplarinin girislerinden birkaç sayfa gösterdi ler. Ben hiçbir kitapta, hiçbir dinde, hiçbir ilimde hiçbir Kayseri, Kisraî, Firavunî, Emevi ve Abbasî düzende böyle seyler okuma mistim!

Alevî Siasi ve Safevî Siasi

Nasil oldu da uzlasma kabul etmez devrimci Sia, bu kadar kolay razi oldu? Sia -Sia'nin ruhu olan ve ugruna o kadar çok-kanlarin döküldügü ses hedeflerini, sadece dilde tekrarlanan sloganlar haline getirince, duygular, kalbî kinlere dönüsünce-hayatta hiçbir fonksiyonu olmayan ölümden sonrasi için olan kulluk meseleleri olarak ortaya çikarilinca degisti.

Sia, diger Islâmî firkalarin aksine, yeni meydana gelen bir firka degildi. O Kur'ân ve Sünnet idi. Eger "soya" (ehli beyte) da dayaniyorsa yine Sünnet esasina göredir. -Hepimizin bünyesin de toplandigi- "Safevî siasini" demiyorum; hiçbirimizin olmadi gi "Alevî siasini" söylüyorum.

Alevî Siasi, mahkûm sinifin Islâmi'ydi. Sadece ve sadece insanî adalet ve hak hükümeti istiyordu. Sünnîlik -su andaki fiili Sünnîligi demiyorum (simdi onlarin çogu hem pratikte hem de teoride gerçek Sia'ya bizden de daha yakindirlar) Siilige karsi olan o zamanin Sünnîligini söylüyorum-hakim sinifin Islâmi'ndan ibaret olmustur hükümetin üssü, irk esrafliginin, sinif—

sal ayricaligin aleti idi. Önceki dinlerin de mahrum ettigi sinifi, ayak alti aleti olmustur.

Adalet

Bu kelimeleri, çogundan bir gül gibi isittik. Anlamini kay betmisiz, ne olduklarini bilmiyoruz demisiz. Ama derinliklerine inince hayrete düsüyoruz. Bu yüzden dogru anlamak için, bu kelimenin önceki zihni anlamini unutmamiz gerekir, unu yeni bir kavram olarak kabullenmemiz gerekir.

Sosyal adalet, arastirilacak meseleler, sosyal ve hukukî me selelerle ilgili bir konudur.

Tarihin mahkûm sinifinin Islâm'i38 adaleti kendinin mezhe bi, kelamî ve itikadi bir usulü olarak ortaya koymustur. Tevhid ve nübüvvet gibi onda itikadi vardir. Bu durumda Sia, adalet ve imameti ilk Islâm'in temel esaslarinin bir parçasi olarak bilmek tedir. Hakim Islâm, onu (imamet ve adaleti) yok etmistir. Islâm'dan bu iki asli çikarmakla, eski rejimler ve cahilî düzenle rin yaptigi gibi, Islâm'i daima siyasî kudretlerin ve sinifsal imti yazlarinin dayanak yeri yapamamislardir.

"Ehli Sünnet" ve "Sia"nin her ikisi de adalete inaniyor. "Ehl-i Sünnet" asla Allah adil degildir, demiyor. Birinin Allah'a inan masi, ama adaletine inanmamasi gibi birsey mümkün degildir.

O Halde Ihtilaf Hangi Konudadir?

Adaletin kelâm ve felsefî konular açisindan iki açiklamasi vardir. Simdiye kadar filozoflarin tartismalarinda ortaya kon mustur. Ben bu felsefî konularda, kelâm açiklamalarinda, dinle rin, Islâm'in, mezheplerin, özellikle sianin aklî açiklamalarinda derin sosyal kökler görüyorum. Bu cümleden olmak üzere bu konu:39

38- "Mahkûm sinifin islâm'i Sia" kavramina hayret etmeyiniz. Zira Islâm'in ken disi de, Insanlik tarihinin mahkûm sinifinin dinidir. Bu anlamda Sia, gerçeklik Islim oluyor.

39-Bazilari için, su izah ve açiklamayi yapmama Izin veriniz. "Ben" sahis zami rini, gösteris için kullanmiyorum. Ama bu, kelimeye muhtaç olmam ve doyuma ulasmam anlaminda degil. Maksadim su, halk bu sözün bana ait oldugunu, so rumlulugunun da bana ait oldugunu bilsin. Islâm'in apaçik ve kesin esaslarin dan biri oldugunu sanmasinlar, veya Islâm âlimlerinin resmî görüsleri, Sia'nin ittifak ettigi konu sanmasinlar. Diyorum ki, siz onu kabul etseniz de etmeseniz de bu benim sözümdür.

Ehli sünnete bagli âlimler; “Allah’in yaptigi her is adaletin aynisi” olduguna inaniyorlar:

Ama Sia diyor ki: “Allah adaletli olmayan hiçbir is yapmaz.” Bu ikisi arasindaki fark nedir? Fark çoktur, o hakim sinifin ada letidir, bu mahkũm sinifin adaletidir. Allah’in sifat ve ameller ile ilgili fertlerin zihnindeki kavramlarin da, sinifsal çerçevede sinirli oldugunu görüyoruz. Sinifsal, sosyal çikarlarin ve sartla rin rengine sahiptir.

Eger meseleyi sadece filozofça ortaya koyarsak, mücerret mantikî ve kelami bir mesele olarak, Ehl-i Sünnet’in akil yürüt mesi gerçekten bizim akil yürütmemizden daha çok kalbe otu ruyor.

Sunun için, Sia Allah’i adaletle baglanmis kiliyor. Ehl-i Sün net diyor ki, Allah’i serbest birakiniz ki, neyi istiyorsa yapsin. Biz adalet hesabina kabulleniyoruz.

Güzel. Bu, Allah’a daha çok tapici ve daha çok begenilenidir. Bu tarifle eger Semr’i Cennet’e, Hüseyin’i (a.s.) Cehennem’e götürürse adaletine uygun hareket etmis olur, ama biz anlamiyoruz. Bizim, Allah için görev belirlemememiz gerekir. Onunla ilgili hüküm vermeyi onun gidisatini kendi düsündügü müzde ölçmemiz gerekir. Kendi zihinsel kavramlarimizda sinir landirmamamiz gerekir. Dogru da söylüyor. O halde niçin ben mantikî, kelamî ve ilâhî açidan ehli Sünnet’in istidlal ve anlayisi na, ilâhî adaletteki Sia istidlalini tercih ediyorum? Ayni zaman da onu daha çok mahkũm buluyorum, onu sadece tard edilmis olarak bilmekle kalmiyor, belki hilekârca ve haince bir açiklama sayiyorum. Ondan korktum! Emevi âlimlerinin sözlerinin çamu runu ondan mi teshis ediyorum?

Zira burada adalet konusu mücerret, felsefi ve metafizik bir konu degildir. Sosyal bir meseledir. Onu ders sahasindan, âlimlerin, filozoflarin konulari sahasindan disariya çikariniz. Toplumda, sosyal düzenin içinde, tarihî harekette uygulamaya koyunuz ki nasil bir is oldugunu göresiniz? Ve ne diyor?

Ne diyor? “Allah’in yaptigi her sey adalete uygundur!” “Olan hersey, Allah’in isidir,” “Olan ve olmakta olan hersey ada lete uygundur!”

O halde sonuçlanmis olana, olmakta olana ve olacak olana itiraz hakkina sahip degiliz. Çünkü Allah'in yaptigi hersey ada lete uygundur. Sen zâlim olan kimseyi ezme hakkina sahip de gilsin, diger birini adil olarak sevmezsin.

Hak ve bâtil, zulüm ve adalet, kötü ve iyiyi Allah tayin edi yor, kul degil! Herseyi ve herkesi hayra hamletmek gerekir.

Bütün Müslümanlari ve bütün ashabin amelini muteber ve kabul edilmis saymak gerekir. Onunla ilgili olarak, hesap gü nünde Allah hüküm versin. Ayni zamanda âciz, kisir, cahil ku lun gayb olan ameli ilâhî hükmü ve levh-i mahfuzdaki hükmü, Kiyamet terazisini bu dünyada kendi akliyla tahmin etmemesi ve belirlememesi gerekir!

Islâm düsünürlerinden olan Mürcie mensuplari söyle diyor lardi: Sizler Ali'yi hak sahibi, Muâviye'yi gasip olarak görmekle evvelâ Allah'a itiraz etmis oluyorsunuz, çünkü ortaya çikan sey Allah'in iradesindendir. Onun yaptigi hersey adalettir, biz anla miyoruz. Ikincisi Allah'a hakaret etmis oluyorsunuz. Çünkü onun bu ikisi hakkinda hüküm vermesinden önce siz hüküm verdiniz. Sayet Allah Muâviye'nin iyiligini almaz veya onu ba gislarsa, o zaman sizin bütün bu tekfir etme ve fasik saymalari niz hangi cezaya çarptirilacaktir?

Aristo, mevcut mertebeler dizisini adilce biliyor, Her müda haleyi dengenin bozulmasi, toplumun hastalik ve yok olmasinin sebebi olarak biliyor. Zira egemen sinifin, mevcut mertebeler di zisinin savunucusudur. Daima bu silsilenin tepesinde olan, iyi yere düsmüs olan sinif için mevcut durum güzeldir, adalet ve dengedir. Ama bu düzenin agir yükü altinda ezilen kimse, bunu adalet olarak bilmiyor. Diyor ki, Allah bile böyle bir is yapmis olsa adalete uygun degildir. Diger taraftan benim tanidigim Al lah'in böyle bir is yapmasi mümkün degildir-Bu zalimce düzeni yapmis olanlar sizlersiniz. Zalim zalim dir, adil adildir, Allah'in adil olmamasi mümkün degildir. O halde zulüm, zalimin isidir-Allah'in isi degil. Çünkü Allah zul me razi olmaz. Bu düzeni bas asagi etmede, bana yardim ediyor. Çünkü Allah en adil olandir. Zulme teslim olmayi, ugursuz zul—

me ortak olmak ve zalimle el ele olmak sayiyor. Çünkü Allah adalet disinda is yapmiyor. Onun nazarinda bütün zalimler mahkűmdur. Bütün adil olanlar ve adalet isteyenler, onun sev diklerdir. Allah'in bir sinifinin, bir irkin zararina, bir azinligin faydasina is yapmasi mümkün degildir. Sen diyorsun ki eger böyle yaparsa adalettir; ben, zulümdür diyorum. Dolayisiyla yapmiyor. Egemen sinifin adaleti mevcut durumdur, olan herseydir. Mahkűm sinifin adaletiyse mevcut olan zalim durumu yok etmektir, insanî ve sosyal iliskilerden muayyen bir sekli adalettir. O gerçeklesmeyen kadar diger her sekil her durum za limce iliskilerdir. Allah da o adil olan sekle uygun olarak amel ediyor, diger sekilde amel etmesi mümkün degildir-Hem onla rin, hem bizlerin adalete inandigimizi görüyoruz. Ama onlarin adaleti, hakim sinifin adaletidir, bizim adaletimiz mahkűm sini fin adaletidir.

Sia'da adaletin, yapay bir düzen, hukukî ve anlasmaya da yanan birsey olmadigini görüyoruz. Böyle birsey degil ki, top lumda bir sinif ve özel bir grup onu yaratsin ve va'z etsin. Belki adalet Allah'in ve Allah'in zâtinin sifatlarindan bir sifattir. Böyle adaleti Sia Allah'a ait adalet biliyor. Onu sirf mücerret bir kelâm, felsefe ve ilahiyat konusu olarak telakki etmiyor. (Söyle ki, zihinde; yani, bugün böyledir.) Belki adaleti mutlak vücut ve vücudun mutlakligi sathinda ortaya koymak istiyor. Adaleti varligin kaim oldugu bir düzende görmek istiyor. Zira bu, bü tün âlemin üzerine dayandigi binadir. Zira bütün vücut Allah'in tecellisi ve onun sifatinin tecellisidir. Zira bütün kâinat ona tâbidir. Zira yaratilis onun sarisindandir ve o adildir. Zira, dün ya, insan, gezegenler, toprak zerreleri ve herseyle hakim olan kanunlari o koymustur ve adalet üzerine koymustur. Adalet üzerine olmayan is yapmiyor.

Adalet konusunu Allah'a dayandirilmakla, burada Sia'nin onu kendine özgü sosyal bir sekilde, grup iliskileri genis bir "dünya görüsü" seklinde ortaya koymak istedigini görüyoruz. Sosyal adalete, evrensel bir alt yapi ve büyük bir dünya görüsü vermek istiyor. Inansin ki, yerlesmesi, hakim olmasi için mücaD I NLER TARI H I

309

dele ettigimiz asil, beseri dünyada Allah'in sifatlarindan birinin tahakkukudur. Sosyal iliskilerde sinifsal düzende, yararlisi na musunun yerlesmesidir. Bu fitrat ve vücudun dogal geregidir. Söyle demek istiyor: Adalet sadece mazlum sinifin istegi degil dir. Özel irksal veya iktisadî bir grubun ideali degildir. Bizim sa dece sinifsal çikarlarimiza binaen talep ettigimiz ve va'z ettigi miz birsey degildir. Allah'in adaleti böyle bir yaratilisi gerektiri yor ve böyle istiyor.

Sia zulmü su sekilde ezmek istiyor; ben ve sen iki firka de giliz, birbirimizle savasan iki hükümet düzeniyiz.

Sen zalim bir düzensin, yaratilis düzeninin ve Allah'in ira desinin aksine, insanliga (zoraki) bir düzen yükledin.

Ben, varlik âlemini egemen düzen ismiyle adaleti insanî topluma ve hayata yerlestirmeye çalisan bir mektebin taraftari yim.

Allah adildir. Yani adalet, kutsaldir, ilâhidir, ebedîdir. Istik rari ve yerlesmesi cebri ve kesindir.

Siyasetçinin, bir mektebin ve ideolojinin, sosyal bir planin, bir teorinin bulusu degildIr. Bir sinifin, bir milletin ve irkin menfaatlarini temin etmek için hukukî bir teori, zoraki ve sahte bir slogan degildir. Adalet var lik âleminde ve bu cümleden olmak üzere toplumda dogaldir. Eger olmadigini görüyorsak, bu geçicidir. Bu bir bozulmadir, zalimin ve zalim düzenin isidir. Ilâhî düzene, varliga, ilme, ahlâka zit olan düzenin isidir. O halde hem Allah'in nazarinda hem tabiatin namusu nazarinda, hem de tarih ve toplumun na musu nazarinda yok olmaya mahkűmdur.

Böylesi adalet, Ilâhî bir hakikat, ilmî, mukaddes ve ebedî oluyor. Mazlum olan, kendisinden faydalanilan herkesin sinifsal veya bireysel menfaatlarinm geregi olarak degil. Belki Allah'a inanan herkesin, bagli oldugu her sinifta ve oldugu her durum da adaleti isteyen biri olmasi gerekir!

Allah böyle adildir, zalimi mahkűm kiliyor.

Adâlet-Kist

Kur'ân ve hadislerde su iki kelime var, biri "kist" digeri "adalet" "Kist", "zulmün" karsitidir, "adalet ise "cevr" (cefa) keli mesinin karsitidir. Her ikisi genellikle es anlamli olarak kullani yorlar: Zulüm ve cevr, kist ve adalet. Halbuki mesele çok dik katli ve incedir. "Kist", sinifsal sosyoloji bakimdan çok çok has sastir ve benim inancima göre herseydir, yani herseyin alt yapisdir!

"Adalet", sosyal gruplar ve fertler arasindaki sosyal iliskile rin, taninmis olan bireysel ve grupsal hukukun yasal seklinden Ibarettir.

"Kis(" (hisse), herkesin veya her grubun, maddî ve manevî nimetlerden, sosyal imkânlardan, toplumda yetkisine aldigi fonksiyona göre, gerçek payindan ibarettir.

Yani eger ben, seni günde yirmi tümene çalistirdiysam, gü nün sonunda senin anlasma geregi olan ücretini ödediysem, hakkini vermissem adalet yerine gelmistir. Eger ücretinden bes tümen eksik verdiyem çevir, cefa etmisim ve adalet yerine gel memistir. Eger sen adliyeye basvurup bes tümeni geri alirsan, adalet icra edilmistir ve mesele halledilmistir. Isçi de isinden ve ya is saatinden çalarsa, is sahibine zulüm yapmistir. O da adalet mercilerine adliyeye, mahkemeye veya idarecilere sikâyet edilir. Adaletin yetkilisi kimdir? Bir toplumun adlî kuvvetleri ve ad liye…

O halde eger dogru, insanî, hukukî ve cezaî kanunlara, se refli ve cesur olarak adaleti icra eden kurumlara sahip olursak, kimse kimseye zulmetmez. Adalet yerine getirilir. Herkes kendi servetinin, hukuk imkânlarinin ve menfaatlarinin sahibidir, hiç bir kudret ona tecavüz edemez.

Bir is için meselâ yirmi tümen kararlastirdigimiz zaman, üc retli, kötü görmeksizin bir tokat yer, küfür isitir de buna ragmen rizasiyla isini yerine getirirse, ücretini tamam olarak alinca ada—

let icra edilmistir. Ücretli diger hiçbir hakka sahip degildir. Eger mahkemeye müracaat edip, “ücretimin gerçek degeri yirmi tü menden fazladir, ben çaresiz olarak kabul etmistim; çünkü resmî ücret bu idi” derse, hâkim ve mahkeme sikâyetçi olani paylar, isvereni degil. Çünkü adalet, resmî, yasa!, tayin edilmis hukuku incelemektedir. Ama “kist” diger bir konudur. Diyor ki: “Sizin sekiz saat süreli ise yirmi tümen ücret kararlastirdiginiz dogrudur. Anlasma geregi olan ücreti ödedigin de dogrudur, memleketteki teknik bir isçinin ücreti de yirmi tümendir, yasal ücreti de yirmi tümendir. Ama, payi bu degildir.”

Isinin “fiyati” yirmi tümendir, ama onun “degeri” elli tü mendir. Yasal hakkini ödedin, ama gerçek hakkini yedin. Isin resmî fiyati yirmi tümendir, ama onun gerçek fiyati elli tümen dir. Adaleti yerine getirdin; ücretini ödedin, boynunda yasal bir hakki yoktur, ama isçinin otuz tümenlik hakkini ne yaptin?” Bu nu soran “kist “tir. Adaletin suskun ve hosnut oldugu zaman kis tin itirazci ve öfkeli oldugunu görüyoruz! Kist; hisse, pay anla mindadir. Anlasma geregi olan yirmi tümenin ödenmesi ile ada let icra edilmis bilinebilir. Ama, “kist’in cevabi verilmemistir.

Dolayisiyla “adalet”, “cevr “in karsitidir. Herkesin ittifakla benimsedigi hukukun esasina göre va’z edilmistir. Ama “kist”, iktisadî alt yapidir, bir ferdin toplumda sahip oldugu pay esasi na dayanmaktadir.

Adalet, üst yapiyla ilgili bir meseledir, kist ise alt yapiyla il gilidir. Adalet, va’z edilmis kanunlarin esasina göre fertler ara sindaki Iliskide ortaya konuluyor. Mülkiyet, iktisadî ve sinifsal düzen aslinda ise kist.

Bu yüzden, meselâ Ingiltere’de, dogru ve dürüst adlî ünite, bagimsiz, adli bir adlî icradan faydalaniliyor. Hatta çoguna göre adalet çok fazla icra edilmektedir. Falanca geri kalmis ülkede ise (birinin külahini alir veya dolandirirlarsa, külahim!-, deme cür’etine sahip degildir, çünkü cübbesini de almalarindan kork maktadir) adalet yoktur.

ingiltere’de adalet vardir, o geri kalmis ülkede yoktur. Ama her ikisi birseyde ortaktir. O da her ikisinin “kist” a sahip olma—

masidir. Zira "kist'in adaleti icra etme ve adelet birimi ile bir ilgisi yoktur. Mülkiyet düzeni ve iktisadî alt yapi ile bagliligi vardir. Bu her Iki ülkede sinifsal düzen ve ferdî mülkiyet vardir.

Bu düzende, hakim sinifa bagli bir fert, asil bir aile, lordlar soyu, prensler ile akraba olanlar kendiliginden, olandan daha çok hak icad etmistir. Toplumdan bir hisse alip götürüyorlar. Bunun kendisi sunu Ispatliyor, digeri bu üslere ve zümrelere bagli olmadigi için gerçek hakkindan daha az pay götürecektir. Zira kendi yarattigi hisseden daha fazlasini götüren herkes, di ger birinin hakkindan almistir. Russeî'in deyimiyle: Sayin Lord "Siz bütün bu servet ve mülke sahip olmak için dogum izdirabi disinda hangi zahmeti çektiniz?"

Sia mezhebinde "Kiyam bilkist ve kaim bilkist" esasina, güçlü bir sekilde dayanilmaktadir, Kur'ân'da tekrarlanarak gel mistir. Hem Allah'in isidir, hem O'nun peygamberlerinin risâleti, hem de Islâm ümmeti ve imaminin esas risâlet ve islevidir. Adalet; herkese yasal hakkina göre, toplumda ödedik leri sekilde ödemektir. Kist: toplumda herkese, gerçek payina uygun olarak ödeme yapilmasidir. Toplumun herkes gerçek pa yina uygun olarak Ödenmesi gerekendir.

Adalet ile beraber kist'in olmamasi mümkündür. Adalet, alt yapisiz, yalan ve geçicidir, fertlere baglidir ama kist mevcut ol dugu zaman, adaletin olmamasi mümkün degildir. Alt yapi hak esasi üzerinde oldugu zaman, üst yapi kendiliginden kaliyor. Bu anlami ile adalet, Avrupa lisanlarinda "Sustrese"nin muadili dir. Kist'in bu dikkat, derinlik ve dopdolu olan istilahi anlami mevcut degildir. Az bir izahatla kolaylasmasi için "egalite", esit lik anlaminda mânâ vermek gerekir. Ama bu, toplumdaki bütün fertlerin esitligi anlaminda degildir. Bu hem imkânsizdir, hem de insafin aksinedir. Belki ferdin toplumda yerine getirdigi ile, toplumun ödedigi hakkin esitligidir. Yasal hakkin esitligi (ücret ile gerçek hak) herkesin payi.

Adalete sahip olmak için adliyeyi islah etmek gerekir. Kist için, iktisadî alt yapiyi degistirmek gerekir. Kist sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kist'in asli, Mark—

sistlerin düsündükleri, sosyolojide kesfettikleri ve sosyalizmin iddia ettiklerinin aynisidir! Kistin böyle köklü bir dinî kuruma sahip oldugunu görüyoruz. Onun yürürlüge konmasi ilâhî ira denin geregi, bütün büyük peygamberlerin risâleti, imametin vazifesi, hatta ümmetin dünya çapinda insanî toplumdaki so rumlulugudur. Bizim, kültürleri tercüme edilmislere dayanan aydinlarimiz, onun da materyalizme, Allah'i ve dini inkâr etme ve bütün inançlari terk etme sartlarina bagli olarak düsünmüs lerdir.

Gerçi onlar da aynen dindarlar gibi düsünüyorlar. Dindarlarin zihninde simdIgi oldugu kadar. Aslinda bu konularda cid di düsündükleri yok. Belki zihinlerinde düsünüyor veya dinî hayatin o tarafina; ölüme intikal ettirilmislerdir. Hatta adalet, kist ve imamet gibi meseleleri de bir derde deva olmayacak se kilde metafizikî yapmislardir.

Imamet

“Imam”, “ümmet” ve “ümmî” kelimesi ile ayni köktendir. “Ümmet”, Islâm’i bina etmek isteyen toplumun adidir. “Ümmî” Islâm Peygamberinin seçkin bir sifatidir.

Ümmî’nin Islâm Peygamberinin sifatinda, hakim sinifa kar si halklara bagli olmak anlaminda oldugunu söyledim-

“Imam”, “ümmî” ve “ümmete” yapismis bir (ümmetle iç içe) makamin sifatidir. Bir Siinin teriminde Imam, daima canlidir; daima halkin örnegidir. Bu anlamda Imam, idealdir. Itikadî ve zihinsel meselelerin oldugu gibi canlanmasidir. Dinî bir mekte bin insanlik toplumuna verdigi aziz bir örnektir ki insanî nesil lerin yapisina bir model ve numune olsun.

Bu nedenle imam, bir maket, bir fabrikanin numunesi, bir mektebin aynî gerçek canlanmasi anlamindadir. Yani Islâm’in hayat, is, mücadele, ruh, insanî iliskiler ile ilgili itikadî usulü, ete ve kemige bürünmüs kazanmis ve Imam’in vücudunda canlan mistir.

Kur’ân: Kelime ile yapilmis olan bir imamdir. Imam, insanî unsurlari tasiyan bir Kur’ân. (Daima canli olmasi anlaminda)

Imamin isi ve fonksiyonu “yolun isaretleri” olmaktir. -Bazi rivayet ve dualardakî- yol isaretleri, yani kilavuzlugun alâ metleri.

- Hiristiyan veya Zerdüstî olan ben, halk ve hak hükümetini bulmak için Islâm’a gelmisim. Birden karsimda “Serih’i: Hükü met, basinda Peygamberin sarigi. Ama sarigin altinda kötülü gün görüldügü ve uyudugu yer. Kötülügün destekçisi hilafet seklinde. Kur’ân âyetinin geregi olan o cihatlari yapan kiliçlar, birden Ali’nin basi üzerinde parliyor. Puthaneleri viran eden ve beni sevke getiren gürzleri -ki bu, tevhidin kudretidir-simdi, kirlilik, küfür ve sirk heykelleri olan kimselerin elinde görü yoruz.

Yolumu Kaybettim, Ne Yapayim?

Kur’ân’a müracaat etmek istiyorum, yedinci asirda Islâm’a girmis bu Iranli’ya (bana) yol gösterelim.

Ama Kur’ân’i Bagdat’tan çikariyorlar. Bagdatli hirsizi da, oraya tefsir yapmaya getiriyorlar, Rivayeti de belediye fiyatiyla! -bir dinar-olarak tayin ediyorlar.

Islâm’a yeni girmis olan benim, Kur’ân ve dinî esaslari on dan ögrenmem gerekir. Daru’l-hilafetin bir genelgesi ile söyle deniyor: “Falan âyet “Zekeriya’dan bahsetmiyor. Veliahd Me’mundan bahsediyor.”

Sonra bütün Belh, Buhara, Horasan, Nisâbur minberlerinde hepsinin genelgeyi okuduklarini görüyoruz: “Onlara bir evlad verdik…” mealindeki âyet, Zekeriya hakkinda degil, oglu Me’mun’u kendine veliahd yapan Harun hakkindadir! diyorlar.

O halde ben böyle hakim sinifin elindeki Islâm’in reddinde nereye geleyim? Minberler bunlarin elindedir. Namaz kildiran lari, tefsircileri, hadisçileri bunlar tayin ediyorlar. Kitaplarin, Kurân’in yayincisi bunlardir. Yeni Islâm’a girmis olan Iranli ben, hiç kimsenin adini agzina almaya cesaret edemedigi ve fikirleri ni ortaya koyamadigi “Seyyid”in nerede yasadigini, nasil anlayayim? Sokakta mi? O halde Medine sokaklarinda mi? Bagdat

sokaklarinda mi? Veya bütün ömrünü geçirdigi zindanlarda mi, hücrelerde mi? Dogrusunu, öyle bir adamm oldugunu nereden anlayalim? O'nu nasil bulayim?

Bu yüzden onun karsi çikisina yetisemiyorum. Öyle bir yere variyorum ki Islâm ve beni Islâm'a çeken bütün idealler, hilafe tin faydasina benim istismarim için bir araç oluyor.

"Yol isaretleri", yani bu koyu kinlerin, siyasî sehvetlerin, si nifsal garazlarin, paraya tapma, para dostlugu, rüsvetçilik, ha dis sarisi, haber yapimi, Kur'ân tefsirinde sahtekârlik yapma, ithamlar, yalanlar furyasinda, Hakim Islâm'in baslattigi bu kor kunç tufan ve devrimde, yolu onun vücuduyla bulabilecegim "yol isaretleri."

Müslümanin nasil bir insan oldugunu nasil anlayayim? Se killenmis olani gözümle görmem gerekir. Ama sekillenmis ve gerçegi gösteren bir çehredir, irklar arasinda Islâm'in yapmak is tedigi irkin, nasil oldugunu gösterir.

imametin diger bir anlami siyasî bir felsefe ve kendine özgü bir rejimdir. Bu yüzden ne demokratik rejimdIr, ne sinifsal bir rejim, ne de bir aile rejimidir.

Evvelâ imamet, sürekli bir rejim degildir. Oldugu her sek liyle Sia itikadina göre oniki belli sahisla sinirlidir. Bundan fazla olmadiklarinda süphe yoktur. Bu nedenle daimi rejim olamaz. Eger olsaydi bu silsiledeki sahislar belli sahislar olamazdi.

Ögretmen gelip; "Benden sonra oniki kisi gelip bu dersi ta mamlayacaklar" dedigi zaman, benim dersim ebedî degildir, belli olan adamlarin gelmesiyle tamamlanmis olacak demektir. Ondan sonra islerimiz onlarin esaslarina göre idare ettigimiz di ger bir usul var.

Ikincisi, sosyal degismenin özel bir dönemi ile ilgilidir. Yani Medine dönemi, yedinci ve sekizinci asirdaki Islâm toplumuyla ilgilidir. Islâm Peygamberi bir fikir, bir toplum, bir devrim yap mistir. Bu is için de on yillik bir firsati olmustur.

On senelik bir firsatla, büyük bir toplumda devrimci bir ne sil ve gerçekten devrimci bir düzen icad edilebilir mi?

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir. Ama dev rimci insan, devrimci toplum, devrimci kültür ise hayir. Bum. birkaç nesillik isi var.

Devrimci bir düzenin kurulmasi için, bir devrim ve kudret ele almak yeterlidir. Ama devrimci bir insanin yetistirilmesi devrimci bir kültür ve görüsün insasi, birkaç nesillik firsat ve zaman gerektirmektedir. Bu, apaçik bir istir.

Geçmis düzenlerde, daima devrimden sonra birkaç nesle kadar köhnelik ve irtica etkileri mevcut olmustur. Devrimci dü zenin asaletlerinden biri bu irticaî ve eski etkilerle mücadele et mektir.

Bu nedenle devrimden sonra, devrimci düzende antidevrimci kültür ve antidevrimci insanlar -Islâm'in kavramiyla-cahi-liyye insanlari mevcuttur.

Islâm'dan sonra, hatta Islâm hükümetinden sonra hatta Islâm Peygamberinin kendi yönetimi döneminde, hatta muha cirler ve ensar arasinda tecrübeli, terbiye edilmis seçkin adamlar da vardi. Islâm toplumunda cahiliyyenin kalintilari mevcuttur. Peygamber on seneden sonra gidiyor, halbuki geride büyük bir toplum birakmisti.

"Insanlarin Allah'in dinine akin akin girdiklerini görünce" (Nasr/2). Islâm'a bu akin akin gelme Islâm'in siyasî gücü açisin dan çok degerliydi. Tehlike noktalari ortadan kalkiyordu. Islâm, kuvvet ve güç kazaniyordu. Ama gerçek Islamî toplum açisin dan hastaliklari arttiriyordu.

Bir kabilenin reisi Islâm Medinesine geliyor. Müslüman olu yor, kabilesine geri dönüyordu. Kabilesine, ben sizin mümessili niz olarak Müslüman oldum, diyordu. Onlar da: "Eshedü en la ilahe illallah" diyorlardi. O vahsi, zelil, asagi ve yikilmis halle riyle Islâm'a giriyorlardi, kiliçlarini alip cihada gidiyorlardi.

Sonralari hilafet idaresi, Islâmî egitim firsati olmamis olan bu Müslümanlardan çesitli topraklari yagmalamak için istifade ediyordu. Iran, Roma, dogu ve batiya saldiri fermanini hilafet idaresi çikariyordu; öldürün, yagmalayin diyordu. Onlar da "La

ilahe illallah" deyip vuruyorlardi, öldürüyorlardi, yagmaliyor lardi.

Bu büyük mücahitler(l) Tevhid ve Islâm adiyla Endülüs'ü fethettiler. Bu Islâm mücahitlerinin yaptiklari ilk saray, bakire kizlardan bir kolleksiyon olan "Fil Sarayi" idi.

Peygamberin vefatindan sonra Islâm'in, devrimci bir düze ne ihtiyaci duydugunu görüyoruz. Ortaya konmus olan bu mektebin esasina göre toplumu olustursun diye. Birkaç nesli Islâmî bir hareket ve ekolde yeni bir terbiye ile yetistirip egitsin diye. Kendi deyimleriyle sadece Islâmî kullugu boyunlarina al mis olan bu topluluklarin, ruhlarina Islâm'in Özü girmemisti. Iki üç nesil boyunca Islâmî görüs ve Islâm'da Müslümanlarin uhde sine birakilmis olan insanî sorumluluklara yönelme ile tanissin…

Reisleri Müslüman oldum deyince Müslüman olan kabilele rin eger peygamber veya halife ile bir ihtilafi olsaydi hepsi mu halefete kalkisiyorlardi. O kadar siyasî özgürlükten yoksun idi ler ki reyleri 5 riyal veya bir haslama et yemegi kadar bir deger arz etmezdi! Demokrasi dönemi gibi. Devrimci bir hükümetin olmasi gerekir ki bu reysin adamlarin reylerine dayanmasin. Çünkü bunlar kelledir, rey degil. Bunlarin hepsi reislerinin, han larinin veya mollalarinin türevi ve gölgesinden ibarettir. Kendi teshis kuvvetleri yoktur.

Islâm Peygamberinden sonra devrimci bir düzenin, toplu mu birkaç nesil boyunca Islâm'in yeni degerlerine göre egitmesi gerekirdi. Geri kalmis, yikilmis cahil toplumu, bagimsiz hazir bir topluma, siyasî olgunluga, fikrî bagimsizliga, adaleti icra et me kudretine sahip, alinyazilarini teshis edebilen bir topluma ulastirmasi gerekirdi.

Toplum bu asamaya ulasinca artik onüçüncü ve ondordün-cü imama ihtiyaç kalmaz. "Biat" esasina göre, demokrasi ve sura yönetimi (Ehl-i Sünnet'in dayandigi ve Islâmî bir asil olan sura esasi) gelisir. Ama Peygamberden sonra degil, Imamet'ten son raki dönemdi. Yani özgürlük ve Islâmî toplumun siyasî gelisme döneminde. Bu dönem, bu ileri aslin esasina göre, yani biat ve

sura esasina göre gelismektedir. -Yani genel reylerin alinmasi esasi ve demokrasi-Islâm hükümeti ve Islâm tarihini devam et tirebilirlerdi.

Bilinmelidir ki; evvela imamet devrimci bir rejimdir, sinirli sayida fertlere sahiptir. Ikincisi geçis dönemiyle ilgilidir. Cahilî yikilmis ve geri kalmis bir toplumun, kültürel, itikadi ve siyasî rügde sahip bir topluma geçis dönemidir.

Toplumun cahiliyyeden, gelismis mükemmel bir topluma geçisi için bir dönem, “Imamet” olarak isimlendiriliyor.

O halde halkin Islâm Peygamberi’nin, kendisinden sonra oniki kisiyi Islâm vasisi olarak ilân etmesi olgusunu ve bu vasi lerin hükümetini kabul etmesi gerekir. Bu anlamiyla sadece tarihî bir açiklama yapilmis olmakla kalmiyor, belki çok ileri sosyal ve ilmî bir açiklama da yapilmis oluyor.

Dünyanin devrimci toplumlari, simdi de devrimci düzene dayaniyorlar. Devrimci düzen, babadan ogula geçen irsi düzen den, diktatörlük düzeninden, demokrasi düzeninden ayri birseydir. Devrimci düzen, bir kanun esasina ve fikrî bir mektep esasina göre toplumu insa ediyor. Özel ve müsahhas bir hedefe yöneltiyor, ulastiriyor. Bu nedenle imamet, bir felsefe, kendine özgü bir siyasî düzenden ibarettir. Onu bir geçis dönemindeki toplumun, geçici devrimci liderligin rejimi olarak isimlendirmek mümkündür. Bir ideolojinin gerçeklesmesi ve toplumun de mokrasi, bagimsizligin esigine ulasmasi olarak tarif edilebilir.

Imamet Nasil Seçiliyor? Dünyadaki siyasî düzenler sunlardir;

1-Demokrasi: Devlet baskaninin “demo’lar, yani halk kitlesi vasitasiyla seçilmesidir. Yüzde elliden bir fazla olan reyler hü kümet -parlamentoya-temsilci veriyor.

2-Veraset ve irsîyeti hak sahibi yapan bîr hükümettir. Halk üzerinde yönetim sahibidir.

3-Aristokrasi hükümeti: Özel ailelere bagli fertlerin yöneti midir. Kan ve irkî sereflerin sahibidirler. Digerlerine karsi üs tünlük iddiasindadirlar. Sadece bunlar hükümet olabiliyorlar.

4-Monarsi hükümeti: Topluma egemen olan sahis hükü meti.

5-Oligarsi hükümeti: Topluma egemen olan özel bîr grubun hükümeti.

Bunlar arasinda Afrika’da, Latin Amerika’da ve Asya’da, geri kalmis milletlerin sekli denenmistir. Bu, devrimci demokra si liderliginden ibarettir. Yani hükümet halk tarafindan seçili yor. Ama halkin kaderini, halk adina olan çok sayidaki politik oyunlarin eline vermiyor. Hedefi kamuoyunun dikkatini yani genel reyleri çekmek degildir. Ideolojinin hedeflerini gerçekles tirmektir.

Bu devrimci hükümet, kamuoyuna ve çogunlugun begen mesine dayanmiyor (Genel begeniyi olusturanlar baska eller dir). Belki ideolojisinin temel esaslarina dayaniyor, onlara göre idare isini yürütüyor.

Bu “dijize demokrasi” veya “angaje demokrasi ismi ile özel likle Bangkong konferansmdan sonra sözkonusu oldu. Ilk defa sömürüye karsi olan Cezayir devrimlerinde ortaya kondu. Ima metteki felsefî tasari seklinde.

O halde simdiye kadar söylenenlere göre imamet, hilafetin söyledigi sey degildir. Imami, biat ve surayla seçmiyorlar. Eger seçmek isterlerse kendilerinin benzeri olacak kimseleri imam olarak seçerler.

Medine Sa’d bin Ubade -Muhacirlerin disinda-bütün Medi ne reylerini almisti. Ali’nin {a.s.) bir reyi bile yoktu.

Bu is asla rey hakkina göre degil. Hatta büyük bir sahabe bi le olsa.

DIKTATÖRLÜK ILE DEVRIMCÎ LIDERLIGIN FARKI

Diktatörlük ile devrimci liderlik arasindaki fark sudur: Dev rimci liderlik, bir tek fikri serbest birakiyor. Sonraki dönemde siyasî gelismeye ve hürriyete dönüstürüyor. Ama diktatörlükler cehaleti daima koruyorlar.

Bunlarin ihtilafi fikri temellerde degildir. Ihtilafi uygulama çesidinde aramak gerekir.

imamlik, atama ile olmadigi gibi veraset ile de degildir. Ikinci Imam, birinci Imam'in oglu oldugu için Imam degildir. Dördüncü Imam, üçüncü Imam'in oglu olmasi nedeniyle Imam degildir. -Bu aslinda çok mantiksiz bir anlayistir.- Birinin oglu olmanin insanî ve itibari bir degeri yoktur. Cafer Kezzab da imam'in ogludur.

Dördüncü Imam'in kendisi sahsiyet sahibi ve -kendi zamanindakilerin hepsinden daha üstün-insanî degerlere sahip ol masi nedeniyle Imam'dir. Eger toplumun kaderini halifeden al mis olsaydik, ona teslim etmis olsaydik, hepimizin kaderi degi sirdi.

“O halde niçin bu kadar baba ve çocuk ard arda geliyor?” deyip onlarin kendi insanî degerlerini mahvedecek sekilde, on lari küçültmeyiniz.

Ali, Peygamberin damadi ve Peygamberin amcasinin oglu olmasi sebebiyle Imam degildir. Kendi sahsiyetinin insanî de gerleri nedeniyle Imam'dir.

O halde Imamet veraset ve tayinle degildir. Tavsiye ve önerme ile olan bir makam da degildir. Yani ben size bir isim öneriyorum, siz hem ona, hem de isterseniz baskasina rey vere bilirsiniz.

Bazi aydinlar bu açiklamaya inaniyorlardi. Ben kendim de önceleri buna inaniyordum. Ama sonra, bunun kabul edilmesi nin mümkün olmadigini gördüm. Çünkü konu, bugünkü kav ramlara yüklenilemez.

O Halde Nedir?

Bir makamin aslinda nasil meydana geldigini görelim. Üç çesit makam vardir:

Birincisi: Seçimle olan makam. Yani gelip rey atiyorlar. Ço gunluk bana rey veriyor ve ben ekseriyetle seçiliyorum. Rey ol masaydi bakan olmazdim, falanca makamin sahibi olmazdim. (Olmadigi zaman da degilim) o halde sahip oldugum bu ma kam halkin vermis oldugu reylerin sonucudur. Rey vermedik—

leri zaman -makamin ne kadar büyük olursa olsun-artik ona sa hip olamam. Çünkü o makam seçimle gerçeklesiyor.

Benim siradan bir insan olmamam mümkündür. Ama beni temsilcilige seçtikleri için, temsilci oluyorum. Eger dünyanin bütün faziletlerine sahip olsam bile bana rey vermezlerse sizin temsilciniz olamam. Sunun için, temsilcilik usulen benim sizin seçmenizle aldigim bir makamdir.

Ikincisi: Tayinle olan makam: Bir okul var. Ben okulun mü dürü oluyorum. O okulun baskanligi veya idaresi sahip oldu gum bir makamdir. Bu makam tayinle meydana gelmistir. Yani tayin isinin kendisi okul müdürlügünü benim için meydana ge tirmis ve beni müdür yapmistir. Eger tayin edilmeseydim ehil olsaydim bile reis olmazdim.

Ben, “okulun sayin müdürü! Benim liyakatim daha fazladir benim müdür olmam gerekir” diyemiyorum. Çünkü liyakatla il gili degildir tayinle olusturulan bir makamdir.

Üçüncüsü: Imamet. Imamet bu ikisinden hiçbirinin benzeri degildir. Imami ne tayin etmislerdir, ne seçmislerdir. O halde nedir?

Bana “Iran’in en yüksek dagi hangisidir?” diye sordugunuz zaman? Ben: Demavend diyorum. Siz cografyamin iyi oldugunu biliyorsunuz; garazli bir insan da degilinť, sözümü kabul edi yorsunuz.

Simdi Iran’in en yüksek dagi Demavend’dir, (bu dag) sizin zihninizde en ulu yükseklige sahiptir. Acaba Demavend sizin seçim tayin ve önermenizle mi bu sifat ve makama sahip ol mustur.

Hiçbiriyle Ilgisinin olmadigi açiktir. Çünkü asla bu iki me sele ile bir iliskisi yoktur. Benden Iran’in en büyük sairi kimdir? diye sordugunuz zaman. Ben cevap veriyorum meselâ Hafiz di yorum. Siiri tanidigima ve bir garazimin olmadigina inandiginiz için, sözümü kabul ediyorsunuz. Hafiz, Iran’in en büyük sairi oluyor. Kültür ve Sanat Bakanligi veya Edebiyat Fakültesi tara findan bir bildiri yayinlanmadan veya halktan rey alinmaksizin

kabul etmis oluyorsunuz. Dünyanin en büyük matematikçisi Einstein'dir. Bütün dünyanin ilmî teskilatlari bendenizin dünya nin en büyük matematikçisi olduguma rey verirlerse bile, yine o dünyanin en büyük matematikçisidir. Eger dünyanin bütün hal ki, baska birinin ismini yazip dünyanin en büyük matematik bil ginidir diye sandiklara atsalar bile bütün bu reyler sonuçsuz ve bostur. Dünyanin en büyük matematikçisi böylece yine Einste in'dir.

En büyük dag olmak, en büyük matematikçi olmak, en bü yük sair olmak, sahsin zâti sifatidir. Halkin seçmesiyle veya üst makamlarin seçmesiyle olusturulmus bir makma degildir. Eger ne seçim, ne tayin degilse, o halde ne yapmak gerekir? Göster mek gerekir.

Kimin göstermesi gerekir? Daha iyi taniyan, daha iyi anla yan kimsenin. Daha temiz ve daha garazsiz olarak hüküm veren kimsenin; Peygamberi, daha iyi taniyan, daha olgun olan kimse nin daha çok görüs sahibi olan kimsenin.

Iste onu ne peygamber tayin ediyor, ne halk seçiyor; halka gösterilmesi gerekir. Bu tepeler arasinda hangi tepe, hepsinden daha yüksektir? Ali (a.s.) Bunun adi "vesayet'tir. Ne tayindir, ne seçim ne de önermedir.

Niçin Önerilmis Degildir?

Çünkü önerme hür ve iradeye bagli bir tasarimdir. Meselâ bir üniversite yapmak istiyoruz. Ben sehrin güneyini öneriyo rum, siz sehrin yukarisini, bir baskasi sehrin ortasini, biri dogu yu, biri batiyi öneriyor

Bu is için falanca yeri ücretsiz tahsis ettim, eger siz gelip o diger yeri alirsaniz orayi yaparsaniz, üniversite orada olacaktir. Benim önerdigim yerde degil. Ama en yüksek dag Demavend'dir dedigim zaman, eger siz baska bir dagin tepesini (meselâ "Çehel Tepe"yi) önerirseniz bile yine Demavend tepesi-dir. Eger resmî bir dagcilik teskilati tarafindan bildiri yayinlanir sa, o dag yüksektir dense de, bütün bildiriler ve ilânlarin bir di-DINLER TARIHI

narlik degeri bile yoktur. Çünkü en büyük dag olmak zatî bir si-tattir, tayin etme, seçme ve önerme imkâni yoktur.

VESAYET

Vesayette iki mesele vardir. Ayni zamanda seçme degildir, tayin etme degildir, önerme degildir, veraset degildir; bir gerçe gi göstermektir. Herkesten daha iyi taniyabilen kimse tarafin dan halka bir gerçegin gösterilmesidir, ayni zamanda tavsiyedir.

Tavsiye ne demek? Yani ben size tayin etmiyorum, siz onu seçiniz. Simdi biz seçince, acaba diger birini seçme hakkina sa hip miyiz? Hayir, çünkü seçimle olan bir makam degildi. Siz en yüksek ruha daha üstün liyakata, hakka sahip olan, en hakli so rumlusunuz. Onu hem daha iyi tanidigima inaniyorsunuz, hem de onun hakkinda daha fazla görüs sahibiyim; çaresiz seçecek siniz.

Bu nedenle vesayette seçim sekli halka hitaptir, ki Imama kudret vermenin kaynagidir ve Imam'i tanimaktir. Ama seçici ayni zamanda, ona karsi diger herkesi seçme hakkina sahip de gildir. Zira mesele onun zâtmdaki bir gerçektir, bunun kesfedil mesi gerekir. Gerek seçim, gerekse tayin sekliyle belirlememek gerekir.

Vesayet meselesi, siyasî bir düzen unvaniyla, seçime bagli bir meseledir, imamet ise bir siyasî felsefe unvaniyla d ir… (Bu konuyu diger bir firsatta anlatip, bitirecegim.)

DOKUZUNCU DERS

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahim olan Allah’in adiyla.

Hint ruh ve suurunu tanimak sadece insanlik tarihinin de rin dopdolu ve maneviyat kaynayan ocaklarindan birini tani mak degil, belki insan cinsinin en esasli ve en derin boyutlarin dan birini de tanimaktir.

Genel anlamiyla “maneviyata ve ruha yönelme” olarak isim-lendirilebilen Hint düsüncesi özellikle yeni çagda daha çok önem ve deger kazanmistir. Rönesanstan simdiye kadar insanlik asla bugünkü kadar “ruhtan/dinden” uzaklasmamis ve insan fitratinin derinligindeki gizli cazibeye bu kadar yabancilasma-mistir.

Bugünkü insanin ve yasaminin hizla ruhtan, insanin fitra-tindaki bu maverai boyutundan uzaklasmasi ve yabancilasmasi öyle bir noktaya ulasti ki, buna tepki olarak Bati’nin genç nesli nin ve hatta günümüzün birçok bilgin ve dahisinin HInt düsün cesine yöneldigini görmekteyiz. Bu tepki, kendiliginden, günü müz Bati yasam ve medeniyetinin yöneldigi temellerin tam ak sinedir.

Bu nedenle, biz konuyu bir dinler tarihi ögretmeninin yön temine ters düsecek bir tarzda sunuyoruz. Çünkü önceden soy—

ledigim ve iyice anladiginiz gibi, buraya dinlerle ilgili bildigim tarihî incelemeleri veya su kitaptan, bu eserden yaptigim alinti lari tekrarlamaya gelmedim. Çünkü bu, sizin de yapabileceginiz bir istir; arastirma için yeterli kitap da vardir… Ancak mesele, dinleri derin bir incelemeyle, dogru, ilmî ve tarafsiz olarak anla mak, onlari günümüze aktararak tahlil etmektir-Bununla da bü yük dinleri gerçekten tanimak ve Islâm'i kavrayabilmek için fay dali olabilecek bir ortam hazirlamaktir.

Söyledigim gibi; kisi açik olarak diger dinleri tanimadan Islâm'i taniyamayacagi gibi, diger dinleri de reddedip aleyhle rinde bulunamaz; yeteri kadar batil ve küfür sayamaz. Çünkü, ancak kendi dininin degerlerini taniyabildigi oranda diger din lerin degerlerini tam olarak taniyabilir. Bu nedenle kendi dinini gerçek ve bilimsel olarak tanidigmdan emin olmasi gerekir.

Benim esas dersim böyle bir yönteme dayanmaktadir. Eger bir eksiklik olursa bu, yöntemimden degil benden kaynaklanmis olacaktir.

Hint ruhunu/dinini ve sirrini tanimak için, ters yönden bas lamamiz gerekir. Yani, öncelikle biz40 asrimiz insaninin ruhunu coskuyla, tutusarak ve askla Hint tarafina yönelten etkenleri ta nirsak Hint sir ve duyumlarini tanimak için kendiliginden bir ortam olusturmus oluruz.

Akil ve Refah

Günümüz yasantisi, kültürün temeli olan aklin ve hayatin temeli olan refahin üstünlügüne dayanmaktadir. Yani bütün ilimler, felsefeler, sanatlar, ahlâk, hareket tarzi ve dünya görüsü anlaminda çagimiz kültürünü olusturan mantik ve analize da yanan akil yürütme yöntemlerinin tümü, insanin düsünce taniyabilme yetkilerinin esas kaynagi olan akla dayanmaktadir.

40-Buradaki “biz”, bugünkü asir ve medeniyetin ruhuyla yasayan kimse anla mindadir. Kendi çaginda yasayamayanlar anlaminda degil.

DINLER TARI HI

Bugün, dünya kültürüne kuru, kaba ve ruhsuz bir rasyona lizm hakimdir. Her ne kadar günümüz medeniyeti birçok basari ve ilerlemesini aklin üstünlügüne borçlu ise de günümüz dünyasinin nimetlerinden, geçmis insan kitlelerinin faydalana-madigi da bir gerçektir. Buna ragmen tabiat ve etkin güçlerine, sosyal yasama, sosyal yapinin yenilenmesine, kurumlara, eko nomiye, siyasî düzene, hukuk sistemine ve benzerlerine hükme debilmek, günümüzde aklin hayata ve bilgiye egemen olmasina baglidir.

Ama bir yerde akil, eksiklik ve yetersizlik hissedince, had dini asip saldirganlasir. Bu saldirilarinin kurbani da, insanin varlik ve hayatinin en degerli, en aziz sermayeleri ve insan ru hunun en yüce boyutlari olmaktadir.

Çagimizda aklin güçlü bir egemenlik elde edisi, çagdas in sana da genel olarak “tanima/bilme” ve “güç yetirebilme” diye ifade edilebilecek iki büyük yetenek kazandirmistir. Fakat aklin saldirganligi öyle konulari kurban etmistir ki, insan hayati bu gün onlarsiz kaldigi için felsefesini, ruhunu, hedefini ve anlami ni yitirmistir. Çünkü hayata anlam ve hedef kazandiran sadece tabiatta varolan akil, ilim ve teknolojinin insana sunabildigi sey lerden Istifade etmek degildir. Belki insan hayatinin çogu, diger degerlere, mantikî olarak incelenmeleri mümkün olmayan sey lere baglidir: sirlar, yönelisler, lütuflar, gayretler gayr-i mantikî degerler ve ihtiyaçlar…

Gayr-i mantikî dedigimiz görüyorsunuz; mantigin ziddidir demiyorum. Birsey mantikî “Logique” olur, birsey “Illogique” (mantigin ziddi), diger birsey de “Analogique” (mantiksiz) olabi lir. Bu Paretto’nun gruplandirmasidir.

O halde mantiksizlik, mantigin ziddi olmaktan baska birseydir. Meselâ menfaatlarini mükâfat istemeksizin baska birine veya digerlerine feda eden birinin yaptigi is, mantikî olmayan bir is olur ama mantigin ziddi degildir. Mantiksiz olusu, mantik ile tahlil edilmeyi kabul etmeyisi, aklin onu açiklayamayisin-dandir. Ortada bir gerçek vardir ve ayrica akla ve mantiga da yanmamakla beraber asilsiz ve yanlis da degildir. Fedakârlik ve

cömertlik, baskalarini veya bir digerini sevmek (insanin muhtaç olduklarindan daha yukarisi veya kendisine ihtiyaç duyulma dan, bir yarar ve bir mükâfat beklemeden olan seyler) sevgi ve tapma gibi seylerin hepsi mantikî olmayan seyler olmakla bera ber mantigin ziddi da degildirler.

Diyeceksiniz ki "sevmek" de bir anlamda mantiksal bir yö nelmedir. Çünkü menfaat, maslahat ve cinsellik gözardi edilme den sevgi gevme duygusuna kendilerini feda ederler. Sevenin zevk almasi sadece bunun mantiksal dayanagidir.

Simdi size soruyorum; menfaat, maslahat, cinsiyet, huzur, selâmet saglik ve hatta hayatin bile kurban edildigi "sevgi", nasil olur da zevk verebilir? Üstelik bunlarin tümü zevk etkenleri ol duklari halde böyle bir durumda onlar da ölmektedirler!.. Bu zevk degil, izdiraptir!

Diyeceksiniz ki, evet bu izdiraplardan dost adina zevk alini yor. "Mantikî olmayan" bir gerçegi tanimak için, tam ve açik bir örnek bulduk: "Izdiraptan zevk almak" dogrudur ve bu yüce bir zevktir. Zevkler üstü bir zevk… Lezzetler üstü bir lezzet… Lez zeti terk etme lezzeti… Ama mantiga sigmiyor. Duygu, açik ve dogru buldugunu itiraf etmekte, ancak akil, bu duruma baka kalmakta ve bu gerçek karsisinda susup durmaktadir.

Insan hayati bu çabalar, degerler ve akil ötesi inceliklerle daha bir ruh, hedef ve deger kazanmaktadir. Bunlar olmadan hayat güçlü ama degersizdir. Insan bilgin ama kuru, sanat ma hir ama kof, ilim her türlü araca sahip ancak abesle istigal et mektedir. Insan yürüyebilme yetenegine sahiptir ama nereye gi decegini bilmez bir saskin gibi olmustur.

Aklin baslattigi hamlelerden biri, insanin mukaddesatlarina ve onun hayatinin yüce degerlerine bir hamleydi. Degerleri tah lil edip"fayda" halinde sunmak istedi.41 Ama insan hayatindaki çogu degerlerin menfaata dönüstürülmesi mümkün degildi. Bu degerler insanin sevgi besledigi, asik oldugu, saygi gösterdigi,

41-Bu konuyla ilgili olarak,Tahran Edebiyat Fakültesinde verdigim "Degerler de Devrim" konulu konferansa müracaat edebilirsiniz.

taptigi, hatta hayatini feda ettigi degerlerdi. Ancak kazançli, kârli olmayip sadece kendilerinde üstünlük vardi.

Akil onlari mantikli sekilde tahlil etmek istiyordu. Çünkü mantik, fayda bilgisi disinda bir bilgiye dayanmamaktaydi. Bu yüzden akil tümüne saldirdi, onlari inkâr edip alaya aldi ve so nuçta hepsini etkisi altina aldi. Nihayet bugünkü akilli ve man tikli insan nesline ulasti. Bugünkü insanin akil ve mantik yürütmesiyle bugünün ruhuna egemen nesil… Bugünkü nesil, dünya nin herseyinden faydalanmakta ve her dönemdeki insanlardan daha iyi kosullarda yasamaktadir. Ama niçin ve nasil yasamasi gerektigini geçmisteki her nesilden gelen insanlardan daha az bilmekte.

Bu yüzden köklü sapmalar sözkonusu oldu. Insanin tabiata olan hakimiyeti ve tabiattan yararlanmasi arttikça, iç güdüleri doydukça masrafta artis olmakta, bundan sonra sorunlar daha ciddî boyutlara ulasmaktadir.

“Varlik”in mutlu esigine ulasmisiz

Ancak “varlik”in kendisi niçindir?

Ilm, teknik, üretim, cinsel özgürlükler;

Ahlâkî geleneklerden, dinî kayitlardan kurtulus

Hayatin bütün yollarinin sonuna ulastirmistir.

O zaman ne?

Insan tabiata emretmekte

Hayat doymus

Akil dünyayi tanimis

Insani açiklamis

ve bütün istekleri temin etmistir.

Hiçbir sir kalmamis. Hiçbir beklenti bizi kendisiyle

ugrastirmamakta

Ask ilk defa hayatimizdan sürülmüs ve Efsanelere, destanlara gitmis, unutulmus, kaçmistir. Iman, bir ates gibi kervandan geri kalmis, sogumaya

yönelmis

Kervan kis ve geceye dogru hizla gitmekte

Sanki hayatin bütün yollarinin sonuna varmisiz

Ihtiyaçlarin artik bir cazibesi yok.

Ümit ve intizar, insan kalbinde yol hazirligini yapmis

Varlik, sirsiz, asksiz, idealsiz, imansiz, hareketsiz,

Beklentisiz, sevgisiz, beyhude, abes, bos!

Tabiati irdelemek, tabiata hakim olmak, bütün tabiî kuvvet leri hizmetine kosturmak için insanin elinde çok etkin güçler bu lunmaktadir. Ama insan bu güçleri nerede kullanacagini ve em rindeki bu etkili malzemelerle hangi binayi yapacagini bilme mektedir!..

Dünyanin herseyi yavas yavas açikliga kavustu. Ilim ve il min ürünleri araciligiyla sirlan açildi. Hayat, birkaç ilmî ve tek nik formüle döndü. Insan, bütün dertleri, ihtiyaçlari, sirlari, he defleri ve “varlik” felsefesi, tam analiz edilen bir olgu durumuna geldi. Fizyoloji ve biyoloji ona “ne oldugunu” ekonomi ve tekno loji ona “nasil yasamasi gerektigini” ilim de dünyanin “nasil” ol dugunu söylüyor.

Hersey açiga kavusunca daha baslangiçta “bos” ve “beyhu de” oldugu anlasilir. Çünkü günlük hayatin birçok probleminde muhtaç duruma giren bir insanin hedefi, bu ihtiyaçlarini gider mek olur. Bu ihtiyaçlarini giderdiginde, artik bunlar kendisine hedef olmaktan çikar ve çözümlenmis sorunlar üzerinde durmaz.

“Ne için”ler tekrar sözkonusu oldu. Ilim ve akil artik bunla ra cevap veremiyordu. Teknoloji, artik, tabiatta bulunmayan in sanin özel ihtiyaçlarina cevap veremiyordu. O ihtiyaçlar, kaygi lar, asklar, imanlar, yüce tapmalar gibi, insanda mevcut olan seylere…

Geçmiste bütün bunlara din cevap veriyordu. Ama bugün açiklamasi yetersiz ve sesi kisilmistir. Bir de felsefe cevap vere biliyordu. Ama bugünkü felsefe ilmî kargasalarin esiridir. Ilim, fenomenlerinin irtibatlari ile kendini sinirlandirmistir… Insan; dünya, yasamin ve varligin en son hedefinin hakikatlerini açik—

layamiyor. Insanin ve dünyanin anlamsizligi, hayatin boslugu, yavas yavas bugünkü dünya görüs ve felsefesinin esasi ol mustur.

Medeniyet, sadece cinsel dürtüler, cinsel özgürlükler, ileti sim ve ulasim gibi konularda tabiata güç yetirebilme bakimin dan gençligi doyurabilir ve istedigi seyleri emrine verebilir. An cak daha çok bilgi edindikçe günlük lezzetlere bagliligi hayiflan digindan insanin içindeki hareketlilik ve birikimlere cevap ver memekte.

Cevap bulamayan insan isyan etmekte (bir çesit varolusçu luk), bu isyan, asrimizin dervisligi sayilabilecek “hippilik” sek linde ortaya çikmakta veya daha degisik sekillerde de görüne-bilmektedir. Akla dayanan ekonomik düzene karsi isyan… Tü ketim ve refah düzenine karsi isyan… Örnegin, refahtan bunal mis olan ve babalarinin gerçek ihtiyaçlarini karsilamaksizin sa dece refah bagislayan düzenlerine karsi baskaldiran gençligin bu isyani, körü körüne, hedefsiz, dönüssüz ve sonuçsuz bir is yandir. Veya bir hakikati aramada Hinduizm’e yönelistir.

Bugünkü insanin yasaminin dayanagi (akil ve refah), insani herseyden çok akil-üstü gerçegi aramaya tesvik ederken, refah tan daha ciddi bir hedefe, bir yasam felsefesine yöneltmektedir.

Hayatin sadece yarisina sahip olan bu isyan için, Hinduizm iyi bir cevaptir. Zira Hinduizm, sadece ve sadece manevî ihtiya ca, insanin ruhuna, ruhsal yapisina hitabeder. Ve esasen maddî hayati, toplumu ve bu dünyadaki iliskiler sorununu yasadigi miz düzeyde ele almadigindan, çagdas insan, kendiliginden maddeden ibaret olan yasamdan kaçip salt ruhtan ibaret olan bir yere siginir.

Hinduizm tamamen aklin ziddi, tüketiminin ve refahin zid di bir dindir. Yani günümüz medeniyetinin tersyüz edilmis ha lidir.

Aslinda Hint dünya görüsü, özel bir bilgi edinme yöntemi ne dayanir. Ve Hinduizmin bütün kurallari insanda bu yöntemi gelistirmeye yöneliktir. Bu yöntem aklî, sanatsal, bilimsel, tek nik ve hatta ideolojik bir yöntem degildir. Daha çok, olaylarin

arkasini gÖrebilme yöntemi ve insanin felsefi olarak kendini ta nimasidir. Bunu da kavramak oldukça zordur. Özellikle akildan baska ölçü tanimayanlarin kavramasi ise tamamen imkânsizdir.

Veda

Bu görüs, taniyis ve özel bilgi yöntemine “Veda” adi verilir. Buna kutsal akil, gerçek aydinlik görüs, ilme karsi irfan, hikmet ve Yunanlilarin “Sophia” dedikleri sey de denilebilir. Daha önce de söyledigimiz gibi büyük dinler ve felsefî ekoller, yani bütün beseriyet sürekli akil, ilim, teknik, kültür, sanat ve edebiyatin kazandirdigi bilgi edinme yöntemi disinda ve ondan daha üstün bir yöntem bulma çabasi içinde olmustur. Çünkü insan çesitli ilimlerin kendisini bir noktaya kadar götürüp ileriye götüremedigini anlamistir. Ayni zamanda elde ettiginde duygu perdeleri ni bir kenara itip ötesindeki üstün, gizemli, yüce ve mutlak ha kikati elde etmesine yardimci olacak daha üst bir yöntemin var ligini da ögrenmistir.

Iste bu yöntem sayesinde insan, ebediyeti anlayabilir, mut lak olani kavrayabilir, sonsuzlugu taniyabilir, vücudun gizli “sir”rini ve sürekli bilmeye çaba sarfettigi “gayb”i bulabilir. Ama bu bilgiler sinirli bir çerçevede mahpustur. Iste bunun için Sok-rat “Sophia”yi (yani ilim ve felsefe ötesi hikmeti) aramaya çik makta ve söyle demektedir: “Sophia”yi elde eden asla sürçmez.

Sokrat’in Sophia ‘dan kasti ise ilim ve felsefe degil, hik mettir.

Islâm ve Kur’ân’dan, peygamberlerin insanliga kitap, hik met ve adalet vermeye geldiklerini duyuyoruz. Görüyoruz ki, bizim kültürümüzde peygamberlerin asil mesajlari, o özel bilgi yöntemini o “Prometheus atesi”ni, “özel aydmlik”i insana ver mek ve hediye etmektir.

Bu da ilim degildir. Çünkü bizim peygamberlerimizin hepsi ümmîdir. Hiçbiri âlim ve filozof olarak taninmamistir. O halde o bilgi gayr-i ilmî, gayr-i felsefî ve gayr-i teknik bir bilinçtir, bilgi dir, yani “hikmef’tir.

Maalesef bizim kültürümüzde hikmet, felsefe mânâsinda tercüme edilmistir-Halbuki (Pisagor'un verdigi) ilk anlaminda felsefe, "hikmeti sevmek" anlamindadir. Filozof, hikmeti arar "veda" ise hikmetin ta kendisidir ve gerçek ilimdir.

"Vedâ"dan baska, bütün ilimler asilsizdir. Bunlar, hakikati anlayamayan veya hakikatin yanlis anlasilmasina sebep olup, sapikliga düsüren ilimlerdir. Hatta dogru olan ilim bile, sapikli ga düsürür. Çünkü insan, daha uzak bir beldenin yokusudur. Ilimler insani yolun yarisinda birakirlar. Bu ise bizzat bir çesit sapmadir. Bu nedenle akil dürüst kilavuzluk yapar. Ama insani nihaî hedefine ulastiramaz; onu yari yolda ortada birakir. Ken disi âciz oldugundan insani sapikliga düsürmesi kaçinilmazdir. Bu nedenle bütün Hind din ve firkalarinin çabasi, bilincin o kay nagini berraklastirmak ve batil ilimlerin üstüne perde çektigi in san fitratinin derinliklerinde bulunan gaybî sirlarin hakikatini elde etmek olmustur.42

Veda ve Diger Ilimler

“Veda” veya “Videyâ” Farsça’daki “diden” (görmek), “bines” (keskin zeka, vukuf, görgü) ve “binaî” (görüs) kelimeleriyle Fransizca’da ki “voire” kelimesi (Sanskrit kökenli olduklarindan) ayni kökten gelmekte ve hakikati dogrudan algilayan bir tür ba kis ve derunî basiret anlamina gelmektedir,

Bergson’un dedigi gibi; ilimler, insanin hakikat ile temasini saglar. Ama israk, hakikati dogrudan insanin duyularina yerles tirir. Bu, yerlesik hazir ilim, dogrudan ve kesintisiz bir ilimdir.

Iste veda veya videyâ böylesi bir ilimdir. Meselâ, insanin, sekerin tatli olmasina iliskin bilgisi dogrudan olmayan dolayli bir bilgidir-Lâkin sekeri dilinizle tattiginizda elde ettiginiz bilgi farklidir. Bunun neticesinde tatlilik ile alâkali bilginiz vasitasiz, dogrudan, aninda hissettiginiz bir bilgi olur. Bu, olgudan haber dar olmanin ötesinde, hissetmektir.

42-Kavramlarinin benzeri olusunu tabii karsilamaliyiz. Çünkü Islâmî tasavvuf (Müslümanlarin tasavvufu) ile Hind ekolleri arasinda birçok benzerlikler var dir,

Bilgin, aski taniyip ondan dikkatli ve mantikli olarak söz eder. Ama asik onu kendinde bulur. O'nun ask ile ilgili bilinci, kendisiyle ilgili suur ve bilgisidir. Bu, hazir bilgi (duyumsanan, tüm duyularla hissedilen bilgi)dir. Tipki, derimize vasitasiz deg diginde yakan ve isitiveren ates gibi. Böylelikle de hakikat, bi zim anlayis ve kavrayisimizda somutlasir. Bizim anlayisimizin bir parçasi oluverir. Biz de hakikatin bir parçasi oluruz. Bu konu irfanimizda asik, masuk ve ask birligi; kültürümüzde akil, akle-dilen ve bilenle bilinenin birligi seklindedir.

Kurtulus Yolu

Bu nedenle, akla karsi tek kurtulus yolu, “Videya”yi, muhte melen Videya’nin tercümesi olan irfani ve gerçek marifeti bul maktir. Hiristiyanlikta kurtulus yolu, “fedakârlik ve baskalarini “sevmek”, Zerdüst dininde “dogru görüs, dogru söz ve dogru amel”, Buda dininde ‘ihtiyacin reddiyle dogan sükűnet” ve Islâm’da sadece “rTevhid”dir. Tevhid esasina dayandiklari müd detçe kurtulusa neden teskil ettiklerinden Hiristiyanligin, Bu dizm’in ve Zerdüst dininin dayandigi bu etkenlere Islâm da belli oranda dayanir.

Bireysel bir özellik tasimalari, içgüdüsel olmalari, mantiksal bir açiklamalarinin bulunmayisi ve baglayici nitelikte birer se bep olamayislari yüzünden, sirf baskalarini sevmek, ahlâkî dog ruluk, dürüstlük ve hatta yalnizca marifet bile kurtulus için bir neden teskil etmezler.

Israk

Insana gerçek hakikati gösteren ve anlamayi saglayan, akla ragmen akim ötesindeki bir faktördür. Israk (Intition) dedigimiz bu faktör, hakikati tanimamiza ve hissetmemize yardimci ol maktadir.

Israk, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandirilan sey dir. Gönül, aklin anlamaktan âciz oldugu büyük hakikatlari ko laylikla anlar.

“Akilcilarin ayaklari agaçtandir, “akil hakirdir”, “aklin ayagi kiriktir”, “gönülle uçmak ve miraca çikmak gerekir” gibi kav ramlar Veda dininin temel düsüncelerini açikliga kavusturan unsurlardir.

Bunun içindir ki beyin “gönül’e karsi akil da israk’a karsi yer almaktadir-Akli ve beyin asagilanmis olup, yolu bir yere vardiramadiklari gibi, maddî hayatta da sinirlidirlar. Israk ve gönül bu his ve duyu perdelerini yarabilir, mutlak ve ebediyete el uzatabilir ve hakikatin özünü bulabilir.

Kur’ân-i Kerîm’de “fuad” ve “lübb” olarak da geçen “kalb” ve “akil” kavramlari arasinda herhangi bir çeliski sözkonusu olma yip, ayni anlami ifade eden bir tek kavramdan ibarettirler. Haki katin anlasilmasina yardimci olurlar.

Beyin ve gönül ayni anlamda kullanilmistir. Su var ki, Kur’ân-i Kerim hakikatlarin anlasilmasinda aklin temel etken ol dugunu önemle vurgulamaktadir. Elbette bu aklin, “Aristo”, “Kant” veya”Descartes” gibilerin taraftar olduklari “raison” ve “ration”un aynisidir demek istemiyorum. Dolayisiyla Kur an, in san için bir tek idrâk ve anlama kuvvetinden baskasini kabullen miyor. Ki o da hakikati, Allah’a giden yolu bulmanin ve ayni za manda maddenin esrarini ve kanunlarini kesfetmenin araci olan akildir. Yani hem tabiat, hem tabiat Ötesi, hem esyanin mahiyeti ni anlamak, hem de Allah’i tanimak, akil yürütmeyle müm kündür.

Ama tasavvufa göre, akildan ziyade esas olan israktir. Yeni çagda, Descartes ve Kant’a karsi, Pascal ve Bergson’un ileri sür dügü de budur.

“Ben”

Hinduizm konusunda anlasilmasi gereken meselelerden bi ri “ben” (Lemoi)dir. Felsefî anlamda, “baskalari degil”, yalnizca (Individu) fert anlamina gelen ve kendimizi onunla idrâk ettigi miz “ben”, dilbilgisinde oldugu gibi psikoloji alaninda da önem li bir yer tutmaktadir. Bu “ben”in ilk defa Hint “Veda” dininde

derince tahlil edildigini görüyoruz. Heiddegger gibi sahislarin egzistansiyalizmde gündeme getirdikleri meselelerin çok daha derin ve çok daha olgun sekli, üçbin yil önce Hint'te ortaya kon mustur.

Hinduizmin "Vedâ"sinda "ben", kisinin baskalariyla iliski ve irtibatlari sirasinda hissettikleri ve bulduklarinin topla mindan ibaretse de aslinda bu hissettikleri, gerçek olmayan, yalanci "ben"dir. Bundan ötürü "ben" gerçek bir olgu degildir. Çünkü digerlerinden yüzlerce bag, fertte bir araya gelmis ve dü gümler olusturmuslardir. Öyle dügümler meydana gelmis ki, yalanci bir duygu halinde beliren bu dügüm veya dügümleri, herkes kendi "ben"i olarak hissetmektedir.

Bir aynanin karsisinda durup kendi "ben"inizi teskil eden bütün unsurlari ayristirin. Sonunda sizin için neyin kaldigini görün. Digerleriyle; es, akraba, sevgili, düsman, reis, taife, kom su; tarihî, ilmî, edebî, felsefî sahsiyetler; sevdiginiz ve nefret etti giniz esya ve sahislar; sizin fikirlerinizde, duygularinizda olan lar; genel olarak tanidiginiz herkes ve herseyle olan bütün ilgile rinizi koparirsaniz, bIrsey kalmadigini anlarsiniz. O halde sim diye kadar, "ben" dedigimiz sey, digerlerinin toplaminin "hiç" aynasina ("ben" bile olsam) yansiyan isigidir. Yansimalarin, ref lekslerin ve itibarî baglarin bir toplamidir. Burada dügümlenmis olani "ben" olarak hayal etmisiz. Eger "ben", bu "mikrofon" gibi bir hakikat olsaydi, (eger bunu gören, sesini isiten ve hisseden bütün fertler olmasa bile yine oldugu gibi var olacakti) digerleri nin somut varligi olmadan da olmasi gerekirdi.

O halde, o hareket ve tasvirlerin toplami, hakiki bir varlik degildir. Eger kendini bilen biri, yaianci bir ayna veya "videyâ"ya sahip olsa, simdi toplumun karsisinda kendini görü yor gibi, "videyaî" asamaya (kendini bilme asamasina) ulasirsa kendi adiyla gördügü bütün bunlarin ve kendi "ben'i olarak ta nidigi herseyin yalan oldugunu görürdü. "Ben" olarak tanimla digi seylerin baska seyler oldugunu anlardi. Eger onlarla olan bu baglari keserse, bir hiç billűrlasmasi olur. Renksiz, sekilsiz, kisiliksiz, hareketsiz, anlamsiz ve boyutsuz bir billŰr. "Ben" He-336

Heiddegger'in "gerçek vücud'a karsi "mecazî vücud" olarak adlan dirdigi seyin ta kendisidir.

Ilk Süphe

Buradan hareketle idrâk ve hayat ruhunun en hassas, en de rin, en müphem noktasi olana ve Descartes süpheciliginden (septisizm'den) daha büyük olan Hint süpheciligine ulasiriz.

Herseyi ona göre degerlendirdigimiz, onun için istedigimiz; Descartes'in deyimiyle; kendisi bizzat süpheci oldugu için herseyden süphe etmemize ragmen kendisinden asla süphe etme digimiz "ben", bu durumda ilk süphe edilen sey olmaktadir. Ama neyinden? Sadece varligindan degil, hakikatinden ve anla yisindan da süphe edilmektedir.

Aslinda "ben" dedigim zaman, maksadim, herkesin "kendi" olarak hissettigi "ben"dir; "ten", "benden" olarak hissettigi degil. Bu "ben" ferdin sahsi (perssone) veya sahsiyetini (personnalit'e) kendine farkli kilmaktadir. Herkes seçkin, belirgin bedenî çizgi lerini digerlerine karsi seçip alir. Fert Ondividu) "ben" anlamin dadir. Sosyolojide de "fert, toplumu olusturur, dedikleri zaman da "ben" anlamindadir. Anne ve babanin olusturduklari bir "be den" anlaminda degil.

"Ben"in Reddi

O halde, "ben"e, bu büyük yalan karsi olmasi gereken ilk is yan insanin isyani olmalidir. Ama hangi vasitayla? Nasil? "videyâ" ile mi? Videyâ, bizi hakikat ve kâinatin esrarina ulasti rabilecegi gibi, büyük yalanlara karsi da bilinçli ve haberdar ki labilir.

Bütün ilimler "ben"den söz ederler. Ancak sadece videyâ, "ben"in yalan olusunu, bos olusunu ispat etmis, "ben"in altinda gömülü olan ben-ötesi hakikati ortaya çikarmistir.

Heiddegger diyor ki: Tanidiginiz hersey, sizin zihin, duygu ve tanimaniza nüfuz ederek varlik bulma boyutlarinizdan biri oluverir. Su andaki varliginiz, tanima ve bilmenizin toplamin—

dan ibaret olan “mecazî varlik”tir. Ancak onu Inkâr etmekle ha kiki varliginiz (authentique existence) kesfeder ve kendinizi his setmis olursunuz. “Veda”da söylenenler bu sözlerin aynisidir.

Bu nedenle eger “ben”43 burada bir arada olan birbirine ka risan ve bir grup olusturan esya ve sahislar ile baglilik dizisinin toplamindan ibaretse bu durumda yalanci bir varliktir ve hiçbir zaman da var olmamistir. Iplik yumagi ve dügümüdür; baska birsey degil. O halde bu “ben”i, bu büyük yalani ve aldatici vü cudu yok etmek gerekir. Bu iplik dügümlerini açmak ve geride hiçbir seyin kalmadigini görmek gerekir. Bunu gördükten sonra hakikate ulasmak mümkündür. Bu hakikat, yalanci “ben”in vu-rulmasiyla ortaya çikar. Hafiz’m; “Sen kendin, kendine hicabsin *Hafiz’i ortadan kaldir!” derken kastettigi buydu. Insanin kendi hakikatina ulasmasi, kendinin hiç olmadigi” gerçegine ulas mak!” Sarapsiz siseden sisesiz sarabi iste!”.p>*

Tasavvufumuzda, özellikle de “vahdeti vücud” konusunda geçen “innîyet”, “enâniyet” ve “menîyet” yani “benlik” mes’elesinin tümü kendinden uzaklasip hakiki varlik ve varlik gerçegine ulasma çabasindan baska birsey degildir.

“Ben”i Nasil Yok Edelim?

Videyâ, ben olgusunu kesfedip ortaya çikarinca ve “ben”in aslinda baskalariyla iliskiler birikimi oldugunu anladigimizda bu yalanci “ben” ve baglardan kurtulmamiz için bu iliskileri kes memiz yeterli olacaktir. Bunun gerçeklesmesi içinse riyazet dev reye girer.

Riyazet

Riyazet, seni senden alan hersey ve herkesle olan tüm bag larini kesmenden ibarettir. Sen esya ve sahislarin yaninda yer alan parlak bir aynasin. Bu yalan tasvir ve hayaller ortadan kalkmadikça seni sekillerin ve renklerin toplamindan ibaret sa—

43- “islâm Sinasî; Tevhidin Temdi” adli kitabtaii “Hangi Ben?” makalesini oku yabilirsiniz.

yan bu karanlik düsünceler sürüp gidecektir. Görüntünün ay dinlanmasi ve suyun berraklasmasi için bu hayaletlerin su ve ayna ile iliskisini kesip ortadan kaldirmam gerekir. Bu nedenle riyazet makasi "ben"i yok edebilir. "Cuki" ya da diger bir ifadey le "yoga", riyazetin siddetli yöntemlerinden biridir. En sade sek liyle; uzun süre tutulan oruçlar, bedensel aliskanliklar (uzun sü re sabit bir noktaya bakmak, suskun durmak, yememek-içmemek, konusmamak ve benzerleri) gibi riyazetler, insani güçlü kilarlar. Böylelikle de insani, bir baskasina bagimli kilan tüm is tek ve ihtiyaçlarin esaretinden kurtarirlar.

Meselâ, beni sürekli, her an disariya baglayan unsurlardan biri aldigim nefestir. Yasamim için gerekli olan nefesi asgariye indirebilirim. Ancak bunu nasil gerçeklestirebilirim? Bütün ha yallerimi, fikirlerimi, hatiralarimi ve zihnimde korudugum de gerleri yok edip kendimde Öldürdükten sonra sadece ve sadece nefes almayi düsünmek suretiyle.

Beynin gücünü bîr noktada yogunlastirmak yoga yöntemle rinden biridir. Nefes almayi düsündügüm zaman, bütün kuvve timi, tüm bilinç ve duyularimi nefes alisimda topladigimda, ne fes alisimi kontrol altina alabilirim. Bu kontrol altinda tutmayi öyle tekrarlamaliyim ki, nefes alip vermeyi düzenli bir program lamaya tâbi tutabileyim. Bu alistirma sonucunda birkaç saniye hatta birkaç dakika durabilirim. Ayni sekilde bu alistirmayi günden güne, aydan aya ve yildan yila çogaltarak sonuçta öyle bir güç elde ederim ki, üç gün toprak altinda nefessiz kalsam yi ne de canliligimi sürdürebilirim.

Bunlar simdi de var olan gerçeklerdir. Beni disariya baglayan daimî baglardan birinin nefes oldugu apaçiktir. Her saniye ve her dakika evin kapisina gelen kapiyi vuran, kapiyi yüzüne açtigim ve fakat beni sürekli oyalayip duran, rahatsiz eden bir varlikti. Onu basimdan savinca artik haftada sadece bir-iki defa pesimden geldigini görüyorum.

Bu sekilde ben, her an, her tarafi dolasan çapkinlarin basi bos bakis ve hevesleri seklindeki, hiçbir seyde karar kilmayan

daima beni, baskasina/baskalarina; esyaya ve boyutlara yönel ten gözümü de kontrol altina alabilirim.

Bagdas kurup oturuyorum, bakisimi sadece en yakin görme noktasi olan burnumun ucuna dikiyorum (En yakin yer ve en zor bakis tarzi). Buna o kadar devam ediyorum ki bakisimi, tip ki egitilmis bir kus gibi, kendime esir hale getiriyorum. Bir yere takilmak veya bakmak istiyorsa o an için benden izin almak zorundadir. Artik durum, benim onun müsaadesine bagli ol mamdan çikmistir.

Yine, bunun gibi, sag ayagimi sol kalçamin, sol ayagimi sag kalçamin altina koyup ellerimi çapraz olarak üst üste koyabili rim. Bu oturmaya devam edip, birinci gün üç saat, diger gün bes saat; yavas yavas bir gün, bir gün bir gece bir ay, iki ay ve ömrü mün sonuna kadar devam edebilirim.

Sürekli beni parça parça edip yutan, bende birsey birakma yan dogal etkenleri, bütün insanî, sosyal ve tüketim etkenlerini etrafimdan dagitip, kendimi yikayip, okyanusun bagrmdaki öz gürlügün sembolü olan kuru bir ada, bir “Upa” yapabilirim. Hiç bir yönden, hiçbir taraftan yolu olmayan bir ada. Yarim adalarin aksine baska tarafa ulasmaya yol aramiyor, buna ihtiyaci da yok. Digerleri ona muhtaçtir. Ona dogru köprü kurarlar. Insan da bu hale gelince, baskalari ona ihtiyaç duyar. Çünkü yarim in sanlar da baska yerlerle baglantili yarimadalara benzerler. Yoga kelimesi Farsça’daki “Yug” (boyunduruk) kelimesi ile ayni kök tendir. Bedeni boyunduruk altindan çikarmakla, kendini seyret mekle, gücünü bir noktada toplamakla, siddetli riyazet (veya sükunet) sayesinde örülmüs olan baglari makaslayip kesiyo rum. Veya en azindan gevsetiyorum. Yalanci “ben”i olusturan Il gileri kesiyorum ki kendimi özgür kilayim. Kurtulup bir adaya dönüsünce gözlerimi kapatip iç âlemimi seyre daliyorum. Artik bakis açim degismistir.

Toplumun bireyi olan “ben” durumundaki adam, daima di sariya bakar. Eger bir gün evine kapatilsa, bir kösede mahpus, bir caddede yalniz kalsa, korkuya kapilir. Çünkü bos oldugunu

er

kendi gözüyle görür. Yalnizlik, bos olusunu kendine gösteren en büyük unsurdur. Bu yüzden bos insan, daima kendini toplu mun izdihaminda kaybeder. Varligi digerlerine baglidir. Eg digerleri olmazsa o yoktur. Zira onun “ben”i digerlerinin ayn sidir.

Bazi kisiler, baskalarinin varligina yerlesmis özellikler gibi baskalarinin kisiliklerinde varliklarini sürdürürler. Eger o ban kalari yok olursa kendileri de ortadan kalkarlar. Tipki kökün den kesilip masa olarak kullanilan bir agaç gibi baskalarinin isteklerine boyun egmislerdir-Artik bunlarin varligi bir mânâ ifade etmez.

Veda irfani, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtulusa eren kimse, kendi içine bakinca ansizin acayip, hayrette birakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulasir. Simdi hep beraber izliyoruz: Kanser gibi herseyi ve varligin bütün ha kikatini ortadan kaldirmis, kaybetmis ve kendinde eritmis olan yalanci “ben”i ortadan kaldirdigimizda bir günes gibi içimizde dogan o hakikati bulmamiz ve gizli olan hakikatimizin gerçek mahiyetini idrâk etmemiz mümkün olur. Ancak simdi görüyo ruz ki ortada hiçbir sey yok.

Bundan önce iç derinlige baktigimizda “ben” isimli bir kisi lik hissediyorduk, ama simdi böyle bir varligin olmadigini görü yoruz. Yalanci bir kisilikti. Ortadan kalkinca haliyle yeri bos kal di. “Ben”in duvarlari çöktü!.. “Ben”, “atman” oldu.

Atman

“Atman”, bütün “ben”lerdeki (yani bütün yalanci “benzer deki hakiki “ben”dir. Bu yalanci “ben”Ierin altinda “ben’lerin be ni”; “gerçek ben” gömülüdür.

O halde kendimde yalanci “ben”imi yok ettigimde anliyo rum ki ben “o”yum.

“O” Kimdir?

“O” gerçek varliktir. Kendi basina vardir. Varligi baskasina bagli olmadigi gibi baskasindan dolayi da degildir. “O” gerçegi, bütün insanlarin varlik özünde mevcuttur.

Burada “ben”de bir devrim meydana geliyor. Bundan önce kendimde ferdiyet ve baska seylerden ayri olmayi hissettim. (Sahsiyet, yani beni digerlerinden ayiran, belirleyen seylerdir. Bu sahsiyet ve yalanci ben simdi rengini kaybetmis, ortadan kalkmistir. Artik kendi varligimi hissediyorum). Geçmisin aksi ne. Geçmiste kendimi dünyadan, bütün fertlerden bagimsiz gör dügümden, “digerlerini” “ben”de buluyordum. Oysa simdi kendimi “digerleri”nde buluyorum.

Geçmiste sahip oldugum bütün zahiri tutkularla ferdiyet halindeyim. Herseyden kopuk ve ayri idim. Simdi zahirî bag lantilarimi kesmisim. Bundan sonra bütün insan ferdine (beser cinsine) girebilirim. Borçlu bir kale ve kalin duvarli bir hisar gibi beni içine hapsedip diger evlerden, topraklardan ve kalelerden ayiran bütün duvarlari yiktim. O an ben, duvarlari yikilan kale gibi yeryüzüyle ayni seviyeye geldim. Yeryüzüne baglandim. Giderek yeryüzünün kendisi oldum; yeryüzünden bir parça de gil, bütün yeryüzü oluverdim.

Görüyoruz ki burada, bu büyük iç siçrayisla bu sahsî hicret le “Atman”a ulasiyoruz. Ferdin artik kendisi için birsey isteme digi yere ulasiyoruz. Çünkü herseye hirSla sarilan ve baskalari na cephe alan “ben”, simdi herkesle yakinlik ve beraberlik hisse derek bütün insanlara, bütün irklara, bütün renklere akrabalik ve sahsî ask besleyecek duruma gelmistir.

Simdi ben, bütün “ben”lerdeki ortak “ben”den baska birsey degilim. Ariflerimizin deyimiyle (bir tesbihle güzelce açiklani yor) ben, denizde hayvanm biriktirdigi bir kabarcik idim, kendi mi “ben” hissediyordum. Simdi hava ile ilgimi kesince kendim den kurtulmusum ve artik denizdeki kabarcik degilim.

Nehir, kendi tasli-çakilli yataginda, kendi ad ve saniyla akti gi sürece izdirap, perisanlik ve heyecana mahkűmdur. Çünkü irmaktir, deniz degil. Yani “diger irmaklar degil”, ani hiç… Çün kü denize kavusunca artik irmak falan degildir. Kendini inkâr edip denizlesiyor. “Irmak beni” yok olup “deniz beni” ortaya çik-yior. Kendini artik irmak degil su olarak hissediyor. Bu da bü tün irmaklarin gerçek “ben’ldir. Tasavvufumuzun da dedigi su-342

dur: “Beka yok olmadadir”. Fenafillah (Allah’ta yok olmak), bekâbillah (Allah’ta baki olmak)… Denize giren bir irmak gibi, Tanri’nin varligina karisiyorum. O’nda fâni olup kendimi inkâr ediyorum. Bu sekilde “ben” olusumuz ortadan kalkiyor, denizin bir parçasi, Tanri’nin bir parçasi oluyoruz. Sahsiyet ve sahsîlik kayboluyor, kendini de kaybedip fanilesiyor, denizin bakiligin-den denizle beraber bakilesiyoruz.

Hakikati taniyip dogru bilgi (vedâ)yi elde ettikten sonra nefsi riyazet ve yoga’yla egitmek suretiyle yalanci ben’ine hakim olabilen insan “büyük ben”in “genel ben “in *“benlerin beni’nin ve Atman”in sahiline yaklasabilir. Hatta ona girebilir, onda ölüp, yasayabilir. Bundan sonra fert, hayret verici bir kudret ka zanmaktadir. Küçücük bir darbeyle mizaci, hayati, haklari ve di ger özellikleri altüst olan adam, bir de bakiyorsunuz ki insani dehsete düsüren bir güç edinmistir. Artik onun varliginda güç gösteren “büyük ben”dir, “yalanci ben” degil…p>*

Eger düsünce bir yere ulasamiyorsa, çevresi ile olan iliskile rinde ve baglarinda eksiklik ve yüzeysellik egemen olan “yalan ci ben” düsünüyor demektir. Fakat “büyük ben”, Atman’a ulas mis bu zayif ferdin davranislarina nüfuz etmisse onda düsünen (akl-i küll) genel aklin ta kendisidir. Bu büyük uyaniklik, yalanci benden degil bizzat Atman’a ulasmaktandir…

Atman, menzillerin baslangicina dogru hareket etmektedir ve mutlak sinirsiz, ebedî hakikat günesi varligina dogdugu za man atman son miracinda ötesine sinir bulunmayan bir sinira ve mekan ötesi bir mekana, yani Brahman’a ulasir.

Brahman

Brahman, mutlak hakikattir. Herseyin ruhudur; dünyanin ruhu, varlik âleminin ezelî ve ebedî ruhu; "Atman", "Brahman"in hakiki vücuduna karsi, bir yalanci ben'dir. "Ben"in "At-man"in hakiki vücuduna karsi bir yalan olmasi gibi.

Burada insan, Atman'a varmis, oradan da Brahman'in uçsuz bucaksiz okyanusuna girmistir. Orada insan, sadece kendini tek parça bir insan olarak hissetmek ve insanî birlige ulasmakla kal—

miyor, belki bütün evrene karisip dünyanin ruhuyla birleserek bütün varlikla birlige ulasiyor. Bütün bu sekillere, izdiraplara, degisimlere ve dünya geometrisinde gördügümüz çesitli boyut lara bir genel “birlik hükmediyor. Artik ne “ben” var ne de “at man”; hersey “Brahman”dir. Artik herseyin “o” oldugu nokta bu rasidir. Insan Brahman’a yönelik bu seyr-ü seferinde, Brah man’la ayni amaci, ayni yolu, ayni gidisati ve bilahare ayni gidis tarzini, ayni niyeti ve ayni sefer ahengini paylasir.

Atman’in Zirvesi; Brahman

Ben’den Atman’a, Atman dan Brahman’a dogru siralanan bu asamalar varligin doruklarina ve ruhun fizikötesine dogru yükselen en son ve en büyük miraçtir. “Atman” ülkesini katetti-gim anda, Brahman’in büyük ve ebedî okyanusuna karisirim. Burada “Krisna” yani bir ve tek olan Tanri kadar büyük, Atman ve Brahman’in birlesmesiyle olusan ve ayni zamanda mutlak hakikat olan büyük bir birlik görünüm.

Hallac’in “ben Tanri’yim; benim elbisem altinda O’ndan bas kasi yoktur.” dedigi hal budur. Bu hale; “ben”den geçip “At-man”dan “Brahman’a, “Brahman”dan da sonsuzluk zirvesine (“Krisna” yani Büyük Tanri’ya ve Vahdeti Vücud’a ulasmak) için asagidaki asamalardan geçmek gerekir.

Kâremâ, Samsara ve Nirvana Asamalari

Kurtulus ve dogruluga ermek için, bu asamalardan geçmek gerekir. Ama nasil ve niçin?.. Tanimakla… Ama neyi tanimak la?.. Zindani ve ondan kaçis yolunu… Ama bu zindan hangi zin dandir?.. “Kâremâ” ve “Samsara”…

Samsara

Samsara, görünen yani yalanci, bagimli, özgün olmayan ve baskasinin yansimasi olan cihan demektir. Kendi basina bir var liga sahip degil. Hersey hayal, hersey sinirli ve bagimlidir. Bi zim edebiyatimizda ebedî olmayan, saskinlik ve izdiraptan Iba—

DINLER TARIHI

ret bir dünyanin tercümesidir. “Samsara”. Öyle bir dünya ki, orada hiçbir sey sürekli degildir. Çünkü hiçbir seyin gerçek anlamda bir varligi sözkonusu degil.

Bu dünya ebedî degildi. Bir deniz gibi kalici olmayip, ol-mak-olmamak, varlik-yokluk, ölüm-dogum gibi yalanci varlik lar arasinda gidip gelen dalgalar ve kabarciklar gibidir. Insan tüm bu dalga ve kabarciklar arasinda kendisi gibi içi havayla dolu bir kabarcik üzerine oturmus bos bir hayata duçar ol mustur.

Bu nedenle, sükűnet, güzellik ve mutlak ebediyet olup geçi cilik, yikilmislik, ölüm ve sürekli degiskenlik olmayan “hakikat’e ulasmak için Samsara’dan kurtulmak gerekir.

Samsara’dan Kurtulus Yolu

Insan Samsara’dan nasil kurtulabilir? “Videyâ” ile; “öz”ün yok olusu, “Ben”in öldürülüsü ve “riyazet” ile… Insan bunlarla Samsara’dan nasil kurtulabilir? Daire gibi sürekli dönen bir gir daba giriftar oldugunu ve bu bos dönüsten kurtulmak gerektigi ni bilmekle…

Kâremâ

Insanin tutkun oldugu bu girdap nedir? Kâremâ’dir, tena-süh’tür. Yani bu zorun mahpusu olan sen -her fert olarak-, gelis men, izdirap çekmen, çaba göstermen, kin ve ask beslemen, mahrumiyetleri görmen, yasaman, ihtiyarlaman ve Ölmen gere kir. Tekrar bu dairevâri hareketin baslamasi gerekir. Tekrar bas ka bir insanin veya hayvanin bedeninde dünyaya gelip, hayatin bu çetin ve izdirap dolu asamalarini geçirmen gerekir. Dogume-vinden ihtiyarligin zirvesine gidip, ölümün alt mevkiine düs men gerekir. Tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa… Böylece ebede kadar. Tipki Zeus’un dergâhindan kovulan ve onun emriyle bir kayayi dagin tepesine çikarmakla görevlendiri len Yunan kahir mani Sizin gibi!… Tasi tam tepeye birakacagi si rada tas elinden kayar ve yeni bastan tasi zirveye çikarmaya ça balar!…

Bu, hepimizin alinyazisidir. Sabahtan aksama kadar bir tasi yukari götürüyoruz, tekrar asagi kayiyor, ertesi gün yeniden-.-Tipki “Meselühüm kemeseli-t tâhűn” gibi.

Kâremâ, sadece günlük hayatta degil, belki hayatin tüm fel sefesinde sözkonusu edilen bir anlayistir.

Sen, doguyorsun, izdirap çekiyorsun, yasiyorsun.. Bütün mahrumiyetlere, kopukluklara, bagliliklara, galibiyetlere, yenil gilere, acilara, tatliliklara tahammül ediyor ve ölüyorsun. Bu tekrarlanip duruyor… Bu dönen dolabin adi “Karemâ”dir. Sen, sonsuza kadar sürekli bu daire içinde dönmeye mahkűm edil missin. Bu dolabin esiri ve bu zorlamanin mahkűmu oldugun müddetçe kurtulman imkânsizdir. Halbuki bu “Kâremâ” deni len kisir döngüden kurtulman gerekir.

Hint Dinindeki Siniflarin Açiklanmasi

Hint dininde kurtulusun, kelimenin tam anlamiyla bu tena süh döngüsünden kurtulmak oldugu apaçiktir.

Tenasüh: Elli-altmis yillik hayatimda geçirdigim bir kisim sosyo-psikolojik evreler yüzünden olgunlasmis olmam veya bo zulmam mümkün. Ölüp yeniden dirildigimde bu ilk yasamim dan ikinci yasamima etkiler

tasirim. Birinci yasamima göre, mutlu veya mutsuz, alçak veya üstün, efendi veya usak olmam veyahut bey ya da köle olmak zorunda kalmam olayidir te nasüh.

Eger önceki hayatta bir tekamül gösterebilmissem bir köle seklinde degil, belki bir beyefendi ve aziz seklinde dogarim. Eger geçmis yasamimda bozgunculuk yasamissam zelil bir köle olarak dogar ve burada cezasini görürüm. “Hint” cennet ve ce hennemi bir sonraki “Kâremâ”dir. Yani sonraki dolap ve sonraki hayat, önceki hayatimin ceza ve mükâfatini vermektedir.

Maalesef bu korkunç bir felsefedir. Hint toplumunda, hayli utanç verici ve vahsiyane olan bu felsefe, Hint’teki sinif ve kast sistemini binlerce yildir ayakta tutan ve koruyan, büyük ve en temel beton direktir. Çünkü tenasüh, asaleti doguma bagliyor,

insanin yaptiklarini degil. Yani köle, usak, efendi, kâseteryâ ve raca, kölelik ve beyefendilik özelliklerine önceki hayatlarindan dolayi sahiptiler. Eger köle ise baska birsey olmadigi için köle dir. Eger efendi ise bu onun önceki hayatinin kesin neticesidir. Hint ve diger toplumlara egemen olan sinifsal düzenle bir ilgisi oldugundan degil. Bugün “raca” olan önceki hayrindan dolayi “raca”dir. Eger su an kötüyse ölümden sonra köle olmasi müm kündür. Ama ölmeyene dek, hakkimizi ondan istemek hakkina sahip degiliz.

Buna göre, kölelerin ve izdirap çekenlerin yenilgiye ugra masi gerekir; efendilerin ve zalimlerin degil. Çünkü önceki ha yatlarinda fesat çikarmis ve bozgunculuk yapmislar; bugünkü fesat da o hayatin neticesidir.

O halde soylu dogmak, nereden ve hangi siniftan dogmus olmakla alâkalidir?

Buna göre, soyluluk aile ve siniflara aittir. Birini bir sinifa dahil etmek veya bir siniftan çikarmak mümkün degil ve olma masi da gerekir.

Bu, sonraki kâremâlarda ve sonraki dönemlerde tenasühle sonuçlanmasi gereken bir istir. Herkesin içinde bulundugu du rum daha önceki hayatinin dogal sonucu oldugundan bir sonra ki hayattaki sorumlulugu belli olana kadar su anda içinde bu lundugu sinifta olmasi gerekir.

Ama Islâm: “Her dogan, fitrat [selim ve ayni yaratilis] üzeri ne dogar” diyor. Konuyu bu felsefî ve kelami çerçevede incele yen bizler için, bu konularin insanî degerleri azdi. Yani benzer sifatlar; özellikler, yetenek ve imkânlarda dogan her insana, kan, irk, soy, ne birsey bagislar, ne de ondan birsey alabilir. Hepsi benzer bir fitratin (yaratilisin) sahibidir; bu dünyaya ilk defa gelmislerdir. Eger birinin zelil, birinin aziz; birinin efendi, biri nin köle; birinin âlim, birinin cahil; birinin faydalanan, birinin mahrum oldugunu görüyorsak, bunun sebebi, egemen olan sos yal düzendir. Onu bir siniftan diger bir sinifa götürecek olan sey, onun kendi sorumlulugudur, daha önceki bir dönemin amelleri degil. Ceçmisine ait bir ameli yoktur ki…

Ve iste, Hint'te hakim olan sinifli kast düzeninin devami için, tenasühün ne kadar büyük ve derin bir fonksiyona sahip oldugunu görmüs olduk.

Hint Düzeninde Siniflar

Ilk sinif: Asiret düzeninde, güçlüler, bilegi güçlü olanlar, kuvvetliler, asirete egemen ve öncü oluyorlardi. Mülkiyet dö nemi meydana geldikten sonra bu güçlüler mâlik ve zengin olurlar. En güzel arazileri ellerine geçirirler. Ekonominin asil ol duguna insan felsefesinin aksine, baslangiçta "zor" mülkiyet do guruyor, mülkiyet "zor"u degil.

Mülkiyet düzeni meydana gelince de mülkiyetin kendisi zor ve güç etkeni olmuyor, bilâkis güç mülkiyet meydana getir meye devam ediyor.

Bu yüzden kabile düzeninde üstünlük, sonradan mülkiyet ve ziraat toplumuna egemen olan "zor"undur.

Güçlüler, düsmanlarina ve karsilastiklari olaylara karsi on lari koruduklarindan kabilelere egemen oluyorlar. Iste bu ege menlerdir ki nesiller boyu Kaseterya sinifini, yani esraf, sahlar ve sehzadeler sinifini olusturmuslardir.

IkIncI sinif: Kabile fertlerinden kötü ruhlari ve cinleri uzak lastiran kimselerdir. Bunlar din ordusuydu ve yanlarinda Brahmanlar vardi.

Üçüncü sinif: Ziraî hayati idare edenler ve çiftçiler.

Dördüncü sinif: Sanatkârlar, isçiler ve köleler.

Besinci sinif: Pis olanlar. Bunlar bir tek yönden kirliydiler. Aryaî degillerdi. Aryaîlerin Hint'e gelmesinden önce Hint'te ya siyorlardi. Suçlari ise Âryaîlerden daha eski olmalaridir.

Bu kirliler, çalisanlardi. Ücretlerini alma sirasinda ise efen dilerin ellerinin onlara degip bulasmamasi için, ellerine bir tas almalari gerekenlerdi. Simdi de böyledir. Ancak üçbin küsur yil dan sonra Gandi bunlari da Allah'in kullari olarak isimlendire-biliyordu. O kadar ki, günümüz toplumundaki "din kardesi", "mü'min kardesi", "Allah'in kulu" anlaminda… Bu kardesligin de

hiçbir fiiliyati yoktur, esitlik anlaminda ise hiç degildir. Yalan iltifatlardan biri yani…

Kaçis Yolu

Bizi bir sonraki kâremâya tekrar çeken ne?..

Biz eksigiz ve bu dönen dolapta olgunlasmamiz gerekiyor. O halde Veda din hükümleri, riyazet ve takva ile insanin Sam sara ile iliskisini kesip yasamin herhangi bir döneminde teka mül ve suur bulabilecegi ikinci defa dönüse; bir daha dünya kü resinde ortaya çikmasina gerek birakmayacak bir vaziyete geti rebilir.

Bu dünyadaki hayatta sükunet, ihtiyaçsizlik ve sahsî bagim sizliga ulastigimiz zaman ölümden sonra “Kâremâ” dolabinin disina çikar, tekrar bu dolaba dönmekten kurtuluruz.

Peki bundan sonra nereye varacagiz?

Kâremâ ötesine., daima dönen ve herseyi hayat ve ölüm, ölüm ve hayat, tekrar hayat ve ölüm dairesi içinde döndüren bu kisir döngünün ötesinde kurtulusa variriz. Artik “Nirvâna”ya ulasmisiz demektir.

Nirvâna

Nirvâna’nin çesitli anlamlari vardir: Hiç kimse onun asil mânâsini dogru olarak anlamis degildir. (Bu benim sözüm degil, bu dinin büyük âlim ve filozoflarinin sözüdür). Ama onu, sön müs ates, sakin akil, sükűnet, esmesi olmayan rüzgâr ve uzaya benzetmek mümkündür-

“Nirvâna”ya genel olarak, sükűnet denilebilir. Yani “Samsara”nin artik olmadigi dönem.

Bu kabarciklari icad edip yalanci hayati, dünyayi ve yalanci “ben’leri olusturan samsaradir. Tüm bu ihtiyaçlar, dertler, kay gilar ve zaaflar bizi yasamimizda sürekli saga-sola çekip çeviri yor ve ölümden sonra tekrar bu hayata dönüp imtihan vermeye

zorluyor. Ama dis dünya ile olan baglari kesmekten dogan o büyük sükűnet, vedâî suur, nefsin yok edilmesiyle kazandan güç bizi disariya baglayan bütün etkenlerin öldürülmesi aracili giyla elde edildigi zaman, artik dolabin disina çikmis oluruz. Tahsili bitirmis, cihana hakim, mutlak gerçeklikte bulunan sükűnete kavusmusuz demektir. Çünkü bu dünyanin sonsuzlu gu ve mutlak hareketliligi sözkonusu degildir. Bizim kelâmcilarin dedigi gibi, her degisken ve hareketli varlik hareket et meye ihtiyaç duyar. Dolayisiyla olmak istedigi fakat bulunama digi tarafa yönelmeyi arzuladigindan ve olmasi gereken her yer de oldugu ve böylece ulasmasi gereken ve bulunamaz oldugu bir nokta da sözkonusu olmadigindan hareketlilik ve degisken lik yetenegini kaybeder. Iste burasi tabii durum, kendine özgü ve mutlak hakikat olan "Nirvâna'dir. Orada fert, "kâremâ" dola binin disina; yalan, çürük ve yasantinin bos izdiraplariyla dolu "Samsara" hayatindan "Nirvâna"ya ulasiyor.

Yoga'nin özel bir istilaha sahip oldugunu ve riyazet yaptigi ni görüyoruz.

Hayvanin boynuna vurulan "yog" (boyunduruk) ile ayni kökten gelen "Yoga" ve "coki" ayni zamanda kurtulus etkenle rinden oldugunu gördügümüz bu kelime biraz daha açiklanma ya muhtaçtir.

Deniyor ki, "kâremâ"dan, "samsara"dan kurtulup, "nirvâ-na"ya ulasmak için mutlak hürriyet ve herseye karsi isyan için "yog" altina girmemiz gerekir.

Bunun, itaatla (ama yalnizca itaatla) isyan edilebilir, itaatla kurtulus bulunabilir, özgürlüge ulasilabilir, diyen ilerici düsün cenin aynisi oldugunu görüyoruz.

Hangi itaatla? Egilimlere itaat, zora ve altina itaat hayatta insana hakim olan ve insani zindana çeken her güce itaat bir, esaret oldugundan ayaklanarak isyan edip, hürriyeti elde etmek gerekir… Ama nasil? Itaat ile… Ama hangi itaat? Boyunduruk al tina girmekle… Insan; boyunduruklarin tahakkümünden kurtu labilir. Hangi boyundurukla? Hangi itaat ile? Mutlak hakikatin

hükümlerine, ebedîligin yasasina itaat. Alinyazisina, dünyaya egemen kudretten dogan kanunlara.

O kanunlarin kesfi, o iradeye itaat ve zühd; insani “samsara-dan ve “kâremâ”dan (yani digerlerine kulluktan) kurtariyor. Bu yüzden insan (bu yalanci ben) bu asamalarda vücuda hakim olarak ebedî hakikata ulasabilir, dünya bütününde bir parça ola bilir. Bu büyük miraci, içinde gerçeklestirebilir. Yani fert kendi içinde varlik âlemi ölçüsünde büyüklük bulabilir.

Bu ihtiyaç duyulan ilaçtir ki, batiyi sürekli kendine çek mistir. Oysa bati bütün bu güçleri elde etmistir. Fakat özünde karanlik, pislik ve kokusmuslugu tasimak suretiyle…

ONUNCU DERS

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

Rahman ve Rahîm olan Allah’in adiyla.

Önceki oturumda Veda dininin çok genel esaslari hakkinda konusmustum. Genel esaslar deyisim, Veda dininin birçok me selesini henüz anlatmamis olmamdandir. Anlatmayisim ise bundan sonra (yani “Buda”dan söz ettigimizde) kendiliginden o meseleleri ayrintilariyla ele alacagimizdandir. Çünkü Buda Veda dininde bir reformcudur. Yani Buda Hint’te yeni bir din kurmus degil, daha çok Hint’te bir islahatçi ve reformcu konu mundadir. Kendi ekolünü, Hint dininin, Vedâ’nin temel ilkeleri ne baslica emirlerine dayandirir. Vedâ’yi tanimak ister istemez bizi veda dininin temel esaslarini irdelemeye götürecektir.

Veda dinini de alirken, bu dinin dayandigi temel savlari an latmakla yetinmem bu yüzdendi. Yine de bu temel esaslarin herbirini özetle anlatmistik.

Budayi tanima, son derece Önemsedigim, duyarli oldugum bir konudur. Daima büyük bir düsünce, saskinlik ve heyecan içinde olmus, hep kendimle çelismisimdir bu konuda. Çünkü duygularim asiri bir sekilde “Buda”nin söylediklerinin etkisinde kalmis, aklim ise tam tersine siddetle ona karsi çikmistir. Bu yönden kendi kendimle sürekli savas halindeyim…

Budanin dünyasina dalmadan önce, su anda sunmak istedi gim birkaç önemli tez vardir.

Bunlar, dinler tarihine, belki genel anlamiyla insanin dü sünce tarihine, hatta insan hayatinin degisim tarihine iliskin so runlarin temelini olusturmaktadirlar. Bu, iki üç senedir üniver sitede dinler tarihi konusunda verdigim dersler sonucunda var digim bir düsüncedir. Ancak sizler bunu yeni bir teori olarak al gilamalisiniz; “budur, bundan baskasi degil” türünden bir inanç olarak degil. Çünkü “budur, bundan baskasi degil” anlamina ge len sözler genellikle pek saglam degildiler. Çünkü, herkesin söyledigi her görüs ve anladigi hersey için, “budur, bundan bas kasi degildir” demeye hakki yoktur. Ancak, gayb kaynagina baglanmis ve sözlerini o kaynaktan alan kimseler böyle sözler söyleyebilirler. Kesinlikle ve yakinen sunu diyebilirler: “Budur bundan baskasi degildir.” Söyle ki, peygamberler böyle sözler söylemisler ve hiçbir peygamber; ben böyle düsünüyorum…” “Böylesi de dogru olabilir…” “Su anda böyle düsünüyorum; iler de bir gerçege ya da daha iyi bir teoriye rastlayabilirim de” gibi sözler sarfetmemistir. Evet, filozoflar böyle söyler, peygamber ler degil.

Peygamberlerden baska, hakka uygun olarak, sairlerin, bil ginlerin, fikir sahiplerinin, yazarlarin, düsünür ve âlimlerin hep sinin bu tarzda, bu anlamda söz söylemeleri gerekir.

Anatole France’in bir sözü var, hiçbir zaman onu unutma mak gerekir!.. “Biz gayb kaynagiyla iliski kurmus kisiler degiliz” der. Yine diyor ki: Âlim, “ben biliyorum” ile “ben saniyorum” arasindaki farki bilen kimsedir. Dikkat edin, bu çok önce bir tâbirdir. Evet âlim “biliyorum” ile “saniyorum” arasindaki farki bilen kisidir. Bu ölçü âlim ile cahil arasindaki farki da belirler. Cahil hep söyle der: “Bu konu böyle degildir, söyledir”. “Bu kö tü, o güzeldir; bu hak, o bâtildir”. “Bu kötü adam, o iyi adam dir”. Bu cahilin açiklama ve izah tarzidir.

Ama âlim söyle der: “Bir noktadan, bir açidan bu konu böy ledir. Diger açidan ise söyledir.” “Bu itibarla falan konu hakkin—

da söyle bir hüküm çikarilabilir. Ama diger bir itibarla, baska bir hüküm.”

Baremler, “bu açidan ve o açidan, bu sebepten ve o sebep ten”, “bu itibarla ve su itibarla” seklinde inip çikar, veya Anatole France’in deyimiyle “saniyorum”u “biliyorunV’un yerine kullan mak ancak insanca yorumun ifade biçimi oldugu gibi bilgin ol manin göstergesidir de.

Alisilmis insanlar arasinda sadece cahiller, mutlak, sinirli ve donuk kafalidirlar. Cahil için hersey daima, “budur, bundan baska birsey degildir” olmustur. Zihniyetleri genellikle, muhak kak, belli ve kesindir. Çünkü ömrü boyunca hiçbir zaman kendi görüsünü yenileme durumu olmamistir, kulagina yeni bir söz ulasmamistir. Kendisinde yeni bir fikir de ön plana çikmamistir. Hiçbir zaman da çikmayacaktir. Zira tefekkür, tedbir, fikri de gisme, görüs degisimi, bilahare yeniden gözden geçirme, her gün yeni bir söze sahip olma, her zaman eski sözleri yeniden de gerlendirme, iyi veya kötü yapma gibi seyler hareketli, canli ve yapici beynin özelliklerindendir.

Donmus beyin, sabit kalip ve sabit kapsamlarla doludur. Ömrünün sonuna kadar da onlarla mesgul olup sarhos gezer. Sonunda da onlarla ölür. Zaten onlarla dogmustur.

Ögrenciyken sinifta bir konferans hazirlamistim. Sosyolog larin “sosyal sinif” konusuyla ilgili topladigim görüslerini aktar mistim. Bu nedenle birkaç teoride de sosyolojinin dünya çapin da büyük sahsiyetlerinden biri olan üstad Gurvich’in düsüncele rine dayanmistim. Konferansin bitiminde: “Bu anlamlarla ve bu ibarelerle naklettigin teoriler kimindir” diye sordu. Ben “Hayret, sizin kendinizin” dedim. “Hayir, benim degil” dedi. Ben saskin likla karisik bir sevinçle dedim ki: “Ben onlari sizin kitabinizin su su… sayfalarindan not almistim, (kendi kendime, “yaslanmis, herhalde onlari unutmus” diye düsündüm). Tekrar sordu: “Han gi tarihli baskisindan?” dedi. 1947-48 yili”. “Biz simdi hangi yil dayiz?”. “60-61” dedim. Dedi ki: “Ben simdi 60-61 yilinda yasiyo-rum ve sen hâlâ bu sözlerin bana ait oldugunu söylüyorsun. Bil-

men gerekir ki onlar benim 47-48 yillarindaki görüslerim. Ben su anda 47-48 yillarinin Gurvich'i degil 60-61 yilinin Gurvich'iyim. O yillardaki söylediklerim artik benim sözüm de gil. Ben bu 13-14 yil zarfinda ölmedim ve yasadim. Eger tekrar o yillardaki sözleri söylersem o zaman simdiye kadar bosuna ya samisim demektir."

Bu, bir toplumda, bir zihinde, ilmî bir çevrede fikir hareketi nin göstergesidir. Ve bu durumla da ancak övünülür.

Bu tuhaf hatirlatmadan sonra, ben onun hareketli bir âlim ve canli bir düsünür oldugunu ögrenmis oldum. Halbuki taslas mis ve donmus bir toplumdan biri: "Benim yirmi yil önce bir te orim vardi, ama simdi o teorimin dogru olmadiginin farkina vardim" derse, onun bu söylediklerini elden ele, agizdan agiza dolastirirlar.

Bir gün konusmalarim arasinda bir konudan bahsediyorken bir hatirlatmada bulundum. Dedim ki: Falanca konuyla ilgili yazdigim kitabi yeniden gözden geçirip görüslerimi yenilemek istiyorum. Çünkü o konu hakkinda oldukça yeni söyleyecekle rim var. Daha evvel yazdiklarimin çogunu artik eski sayiyorum. Çok geçmeden, bu sözleri isiten bazilarinin el ve ayaklari tutus tu. Kendi is güçlerini bir kenara birakarak meshur deyimiyle "ayakkabi ve külahlarina yapistilar"44 Onun bunun yanina gitti ler; "Ne oturuyorsunuz?! Falanca söyle söyle konusmus emin olunuz ki bunu kendisi söylemis" dediler. Evet ben söyledim. Ancak söylediklerim fikirlerimden herhangi biriydi. Daha önce leri sizin de duydugunuz diger sözlerim gibi! Bu ne demektir? Bu, diger her insan gibi ve baskaca herkesin yapabildigi gibi ben de etüd ediyor, okuyor, düsünüyorum demektir. Hakikati elde etmek için arastirma ve okumada yetersiz davranmiyorum. Her yerden ve her dinden ve herkesin dilinden asla taassuba ödün vermeden; kavim ve firka veya din taassubu nedeniyle bir hak ki, haksizlik haline getirmiyorum. Bir gruba veya bir topluluga

44-Farsça bir deyim olan bu ifade, haber meraklilarinin duyduklarini baskalarina ulastirmak için aceleyle yerlerinden firlayislarini anlatir. (Redakie eden)

baglanma adina, haksizi öne geçirmiyorum. Ama hata ve sürç menin görülebildigi her zayif insan gibi, ben de kendiligimden birseyi anladigimda haliyle bu bir kuram ölçüsünde olacaktir… "Saniyorum", "tahmin ediyorum", "var sayiyorum", "ihtimal veriyorum" ölçüsünde. Bu açidan söyledigim her herseye "kuv vetli bir ihtimal veriyorum", "kesine yakin bir ihtimalle böyle dir" diyorum. Sonunda, söyledigim seyin kabul edilmesinde bundan fazlasini da beklemiyorum: Bu durumda itiraz edilmesi de mümkündür. "Mümkün ve muhtemel bIr nazariyenin ne fay dasi vardir?" veya, "sonradan yanlis ilân edilmesi ihtimali olan seyleri niçin ögrenelim?" denilebilir. Cevabim söyle: Insanligin takip etmek zorunda oldugu tek yol budur… Hatta vahiy keli meleri üzerinde arastirmalarda bulunurken de bu yöntemi kul lanmak gerekir. ZIra biz Vahiy Kitabi'nin (Kur'ân) âyetlerini, "budur, bundan baskasi degildir"in kaynagi olarak anlarken yi ne kendi anladigimiz ölçüde "saniyorum ki bu âyetin anlami bu dur" demek gerekir. "Bu sekilde anlamanin dogru oldugunu sa niyorum." "Benim nazarima göre Kur'ân böyle birsey demistir" demek gerekir. Dolayisiyla Kur'ân'in kendisinde, onu anlama nin sihhati ve arastirmaci insanin hakikatlari kavramasi yönün den, anladiklarini tekrar bazen anlayislarla dikkatlice karsilastir mak için "ben saniyorum", "var

sayiyorum”, “görüsüm budur” neticesine götürecek hüküm ve hikmetler çoktur.

Adamin biri bir kitap yazmisti. O kadar bos ve faydasiz bir kitapti ki, gerçekten eger bos laf yazma için Nobel Ödülü konul saydi, bu kitap birden birkaç ödül alirdi(!) Adam kitabini yaz diktan sonra kendisine övgülü takdimler yazsinlar diye ona bu na verirdi(!)

Bu tarz kitaplarin süregelen bir aliskanlikla genelde önemli sahislarin övgülerine ihtiyaçlari vardir. Bazilari övgü ve takdim yazmaya, cömertçe methiyelerde bulunmaya önceden hazirdir lar. Sadece yazar ve kitabin ismi, hazirlamis olduklari metinde bos olarak duruyor. Hazir övgü metnine yazarin ve kitabin adi ni yazarak konuyu hallediyorlar. Bu, amaçla ona müracaat ettik lerinde de problem aninda çözümlenmis olmakta(!)

Tesadüfen arkadaslardan biri bu maksatla kendi kitabini getirmisti. Ona dedim ki: “Benim görüsüme göre çok kötü!” Ki zarak dedi ki: “Beyefendi, ne diyorsun? Bu kitapta çok sayida ri vayet var, hadis var, Kur’ân âyeti var!” Baska bir arkadasim cevap vermeme firsat vermeden ona dedi ki: “Kötülügü de bu ya! Çünkü bu âyetler ve rivayetler kitap metninin disinda kendi baslarina zaten iyidirler. Ancak sen onlari burada kötü bir du rumda sergilemissin. Eger bütün kitap kendi sözlerin olsaydi, daha fazla tahammül edilebilirdi…” Böylece, herkes bir söz söy ler de sonra onunla beraber birkaç âyet ve rivayet siralarsa söy ledikleri dogrulanmis olmayacaktir. Bu tür seyler, dogruluguna kesinlik kazandiran ölçüler olusturmaz. Her ne kadar bu kiyasa göre âyet ve rivayetler getirsek bile âyetleri de rivayetleri de dogru anlamamiz gerekir.

Bu iste, daima hata ve yanlis ihtimali vardir. Bunun için Sia mezhebinde (Ali’nin Siasi’nda) su esas büyük bir ilmî kuraldir: “Isabet eden için iki sevap, hata eden için bir sevap vardir.” Din isinde arastirma yapan arastirmaci, eger hakikata ulasirsa ona iki sevap vardir; hataya düser ve yöntemi yanlis olursa yine mükâfat olarak ona bir sevap vardir.

Eger dogru söylerse iki mükâfat: Biri fikrî eziyet, düsünce ve arastirmaya saygi için, biri de sonuçta hakikata vardigi için. Arastirmaci olup eziyet çekmis, düsünmüs fakat yanlis sonuç al mis olan da yine bir mükâfat vardir. Arastirmanin kendisi için bir mükâfat; velev ki söyledigi yanlis bile olsa.

Bu görüs, “Falancalarin sözü yanlis oldugu için, yeryüzün den silinip yok edilmelidir”, diyen kimselerin görüslerinden çok farklidir. Böyle diyen görüs, Islâmî ve Sii görüs degildir. Söyle digim ve burada da geçen anlayis bütün insanlik tarihinin orta ya koydugu bir neticedir. Bu gerçegi tamamen izah edemezsem de yüzde yüz dogru olduguna eminim.

Geçmisteki konusmalarimin birinde bu konunun son derece hassas ve derin olusundan söz etmis olmamla beraber burada yeniden bir ders atmosferi içinde irdelememiz yerinde olacaktir

sanirim.

Insanlik tarihini inceledigimizde “sembollerin birbirine yak lasmasi” isimli sosyolojik bir konunu varligini görmekteyiz. Özellikle Durkheim iddialarinda da bu kanuna sikça basvur maktadir.

Sosyolojide genel olarak kanun ne tür bir yöntemle çika rilir?

Durkheim diyor ki: “Kanunlarin ortaya çikisi” semboller arasindaki yakinlasma” esasina göredir. Esasen fizikte de, tabii ilimlerde de durum böyledir.” Ne demek yani? Sözgelimi, üzün tü ve sikinti hali, sürekli yüz kizarmasi, gözlerde durum degis mesi, adalelerin kasilmasi, yüzde çöküntü veya yumusama ile iç içedir. Bu dört-bes isaret birbirinin benzeridir. Öyle ki besten dördü bir arada göründügünde, “besinci isaret de olusup ortaya çikar” seklindeki bir sonuca kolayca varabiliriz. Yani bizim veya baska birinin karsisinda duran ve halinde çöküntü olan bir kim senin sesi ansizin hafiflesir, yüzü yumusar ve mahcup olur, basi öne düser, gözleri özel bir hale bürünür, surati da kizarirsa biz de tüm bunlardan yola çikarak bir bilinmeze dogru iz sürebilir, netice olarak da bir hükme varabiliriz. Bu hüküm de su olur: Korku veya utanma.. Bu, dört alâmetten bellidir. Bu dört isaret, artik bizce bilindi mi, besinciye iz sürdürebiliriz. Bu bizim için bir bilinmezken onu “yaklasma kanunu” esasina göre kesfedebi liriz. Çünkü bu bes isaret, daima birlikte olduklarindan üç veya dört tanesini bir arada gördügümüzde dördüncü veya besinciyi de tanimlayabiliriz.

Tarihin gözüyle gördügümüz, tanidigimiz her toplum dai ma belli bir asamaya ulasinca lüksperestlige; debdebeye, israfa, ayyasliga yönelmekte; gününü gün etmek suretiyle asirilik yolu na düsmektedir. Bu kanun dogrultusunda Yunan, Roma, Çin, Hint ve Islâmî topluma kadar bütün toplumlari inceledigimizde asiri lüks, israf ve savurganliktan sonra onlari bekleyen akibetin yikilma, parçalanma, çöküs ve dagilma oldugunu görüyoruz. Buna göre, tarih boyunca, lüks ve yikilma birbirini takip eden iki hakikat olagelmistir. Bu sekilde, toplumlarin hayatlarinda lüks ile bozulma arasinda bir kaçinilmazlik oldugu yani birinin

digerini dogurdugu gerçegi sosyolojik bir kanun olarak ortaya çikmis oluyor. Bu kanuna göre lükse düskünlügün ilgi görmeye basladigi her toplumda durgunluk, yikilma ve dagilma ani yak lasmis demektir. Hatta tanimadigimiz ve durumunu bilmedi gimiz bir toplum hakkinda durgunluk ve yikilmanin görülmeye basladigini duyarsak bu kanun geregince adi geçen toplumda lükse asiri düskünlügün, ayyasligin yaygin oldugunu bilimsel bir görüs olarak ileri sürebiliriz. Zira lüks ve yikilma birbirinin ayrilmaz parçasidirlar- Bu isaretler birbirine baglidirlar; birbiri ne yakm olarak ortaya çikarlar. Bu sonuca vardiktan sonra bir likte ortaya çikip, birlikte yok olan iki isaretin nasil yok oldukla rina dair baska bir kanunun varligini farkediyoruz. Sonra asiri lüks sonucu durgunluk ve dagilmaya ya da durgunluk ve dagil ma sonucu asin lükse düçâr olmus toplumun yerine beraberin de bir uyanis, bir devrim ve yeniden yapilanmayi getiren yepye ni bir toplumun meydana geldigini görüyoruz. Bu merhalede, toplum, yükselme, ilerleme, kuvvetlenme, genisleme ve gençles me halindedir. Burada artik lükse ve süse düskünlük, ayyaslik, gününü gün etme yoktur. Çürümüs eglence batakhaneleri yok tur; sadece çalisma, zahmet çekme, zahitlik, tüm fertler arasinda fedakârliga yönelme vardir. Hatta zengin ve servet sahibi kim seler bile zahidlige ve sade yasamaya ilgi gösterirler. Bu durum lükse düskünlük ile yikilma, sade yasama ile yükselme arasinda bir iliskinin oldugunu gösteriyor. Ne tür bir iliski? Sebep ve so nuç iliskisi (Biri sebep digeri sonuç). Neticede her ikisi, birbiri nin sebep ve sonucudur. Birbirlerini etkilemekte ve birbirlerin den etkilenmektedirler. O halde iki veya daha fazla alâmet ara sindaki sebep ve sonuç iliskisinin toplumda, her zaman birlikte ortaya çikip birlikte ortadan kalktiklarini söyleyebiliriz ve biz, bunlardan birinden veya ikisinden yola çikarak kaçinilmaz so nuçlari olan bir sonraki isarete varabilir veya onun meydana ge lecegini Önceden görebiliriz.

Su andaki konumuz olan dinler tarihinde, diger konulardan çok bu konuyu, genel bir varsayim seklinde açiklamak için ge rek bir ders olarak gerekse bütün dinlere bir giris olmasi baki mindan örnek sadedinde anlatiyorum.

Tarihte bedevi dinler dönemini astiktan sonra (ki bunlardan geçen derslerde özet olarak bahsetmistim) büyük toplumlarin ve kültürlerin tarihinde çok önemli bir dönemin ve “büyük doguslar”in yaklastigini görürüz.

Bu anlamda Çin’de iki büyük peygamberin çikisina sahit oluyoruz.45

Aralarinda bir nesillik süre kadar zaman farki vardi. Biri “ferdiyetçi” olan Lao-Tsu digeri de kendi selefinin aksine “top lumcu” olan Konfüçyüs’tür.

Tarihin yazdiklarina göre Konfüçyüs, ömrünün son demle-rindeki Lao-Tsu’nun hizmeti ile müserref oldu. Bu, onlar arasin da bir nesillik, yani otuz sene kadar bir zaman farkinin oldugu nu gösteriyor. Lao-Tsu M.O. yedinci, Konfüçyüs ise altinci asir da yasamis. Hint’te de, dünya çapindaki en yaygin dinlerden bi—

45-Tarihî, sosyolojik kavramiyla peygamber; Islâmi kavramiyla degil. Islâmî is tilahta Adem (a.s.)’den Halem’ül Enbiya Hz. Muhammed (s.a.v.)’e kadar olan ilâhi elçilere peygamber adi verilmektedir. Bu unvan, Halil Ibrahim (a.s.)’den önceki ve sonraki Enbiya silsilesine tahsis eder. Bu yüzden Islâmî terminolojide bunlari “nebi”, diger dinlerin kurucularini da “mütenebib” olarak isimlendirmis lerdir. “Huda”nin (Halilar anlaminda degil) “Allah” anlaminda olmasi gibi bura da o dersle ilgili sosyolojik kavranilan kullandigim zaman su noktanin daima hatirda tutulmasi gerekir. Meselâ; “Hint Tanrilar? dedigim zaman bunun deva mi sudur: “Ben o tanrilara inanmiyorum!” Ama her defasinda da “Ben o tanrila ra inanmiyorum” diyerek hatirlatmada bulunursam bu hem bos bir telkin, hem de beyhude ve gülünç bir is olur! Böylece her zaman Hint, Çin, Iran peygamber leri dersem, beraberinde “Bendeniz onlarin dininden degilim!” gerecegini de söylemis oluyorum Bu konu daima parantez içinde, açiklama ve dipnot seklin de vardir, artik onu her defasinda tekrarlamanin bir anlami yok! Bazilari “Tanri lar” deyimini kullanmamam gerekir, diyerek beni tenkit etmisler: “Çünkü (Hű da) Tanri bir tanedir, bâtilin mabutlari ise Tanri (Hűda) degildir.” Halbuki Fars ça açisindan “Huda”, “Ilah” anlamindadir, Islâm anlayisindaki basindaki harf-i tarifle (elif-lam) “essiz ve benzersiz ilah” anlamina gelen “Allah” anlaminda de gil. Hem tüm dinler açisindan da Kur’ân’da da (âlihe) olarak geçen kelime “Tan rilar “Hudayan”la esanlamli kullanilmistir.

Esasen, bir kültüre, dine, tarihe ve efsaneye Özgü bir kelime veya kavrami kullanmak ona inanildiginin delili degildir. Mesela biz daima hayaletten söz ede riz. Konumu?, ona inancin nasil ortaya çiktigidir. Bu kavram nedir, inananlarin zihninde nasil sekillenmistir? Hangi özelliklere sahiptir? Bu söz, bizim hayalet’e inandigimizin delili degildir. Belki bu, ilmî ve tarihî bir konudur. Bunu defalarca söyledim, bir defa daha söylüyorum Zararsiz islerde bütün bu vesveseler niye? Eger tüm dinî sorumluluklarda bu hassasiyetler gösterilseydi, Imam-i Azam’in zuhuruna asla ihtiyaç kalmazdi. Niçin sadece bedava, masraf siz ve tehlikesiz islerde hassasiyet gösteriliyor? Birinin çocugu Ölmüstü sordu; E, benim simdi ne yapmam gerekir? Demislerdi ki: “Ya yemek yedir veya hatim indir’” “Güzel! Yüz hatim de indiririm!” dedi.

rinin kurucusu olan Buda M.Ö. altinci asirda yasamistir. Altinci asrin sonlari, besinci asrin baslari (su anda Buda’yi takip eden ler, herhangi bir dine bagli olanlar arasinda en büyük grubu olustururlar).

Iran’da bilinen bir dinin kurucusu olan Zerdüst de M.Ö. ye dinci asrin baslarinda yasamistir. Uzak Dogu’da (yani Çin’den baslayip Hint’e, oradan Iran’a vardigimizda) dogunun çok nü fuzlu ve etkin dinlerinin kurucusu olan bütün peygamberlerin M.Ö. altinci ve yedinci asirlarda ortaya çiktiklarini görürüz. Bunlar yirmi-otuz sene aralikla, gerçekte birbirlerine çagdas ola rak ortaya çikmislar ve Eski Dünya’nin bütün dinlerini kur muslar.

Diger bir hamleyle, Iran’dan Yunan’a geçiyoruz. Yunan’da peygamber benzerlerini, bilgeleri ve Yunanlilar yaninda dogulu peygamberlerin itibar ve haysiyetine sahip ve onlarin takipçisi durumundaki ahlak ve hikmet ögretmenlerini görüyoruz. Sok-rat ve diger filozoflar, yedi bilgiler; dört, bes, alti ve yedinci asir larda Yunan’da yasamislardir. Yani Buda, Konfüçyüs, Zerdüst ve Lao-Tsu’nun ortaya çikislarindan bir iki asir sonra. Çünkü Yunan medeniyeti, birkaç asirlik kisa bir mesafe ve gecikmeyle Hint, Çin ve Iran medeniyetinden sonradir. Sokrat ve benzerle rinin Dogu peygamberlerine göre bir veya iki asir gecikmeyle ortaya çikmalari bu mesafeyi izah edebilir. (Bu mesafe çikarmak istedigimiz genel kuralla çelismez). Böylece de dünyanin en bü yük dinî ve ahlâkî ekollerinin kurucularindan Dogu’da, Bati’da ve büyük medeniyetlerde birbiriyle çagdas olduklari ortaya çik maktadir. Bu yakinlasma bir tesadüf olamaz. Çünkü, dünyanin bütün dinî, felsefî ve ahlâkî ekollerini inceledigimizde (bir istis nadan baska; daha sonra bu istisnayi anlatip inceleyecegiz) sahip oldugumuz bes, alti onbin senelik düsünce ve anlayis tarihi boyunca ilk kurucularin Dogu ve Bati’da ve birbirleriyle kültü rel iliskiler bulunmayan toplumlarda birkaç sene, en fazla bir asir aralikla ortaya çikmalari tesadüf olamaz. Niçin? Bunun bir sebebinin olmasi gerekmez mi? Kanaatimce dünyanin bu Önem li fikrî ve dinî lider ve kurucularinin ortaya çikislarini açiklayan

tek sey, derin ve büyük bir sosyal olgu olabilir. Bu dönemlerde hem dogu toplumu, hem bati toplumu kendi sosyal degisimle rinde aldiklari yolla bu sosyal olguya ve bu kaçinilmaz sürece gelmislerdir. Sonra bu sosyal olguyla bu özel tarih süreci arasin da, bu büyük dinî bi'setlerin olmasi bir yakinlasmaya neden olmustur. Dolayisiyla bütün bunlar arasinda bir sebep ve sonuç iliskisinin varligindan söz edebiliriz. Benim anladigim fakat sim dilik açiklamaya imkân bulamadigim konu budur. Bu konu ta rih boyunca dünyanin katettigi ekonomik degisim süreci konu sudur. Çünkü tamamen müstakil olan bu konunun açiklanmasi için en az birkaç genis oturuma ihtiyaç vardir. Bu sosyal olgu ve kaçinilmaz süreç tarih boyunca, sosyal düzen ve ekonomik sis temin temel alt yapisi, esas etkeni ve beserî medeniyetin degis mesinin sebebi olup her yönüyle kültür, maneviyat, ahlâk ve ta rihe sekil vermistir.

O halde bilimsel tarih felsefesi'nin belirttigi ve ekonomik sistemin derinliklerine kök salmamis ekonomik, sosyal ve tarih sel bir kaynaktan öteye dayanan ve sosyolojide ele alinmayan bir hareket disinda bütün dinlerin ve toplumsal uyanislarin eko nomik sistem esasina göre yorumu yapilabilir. Onlar arasinda sebep ve sonuç iliskisi farkedilebilir.

Bir toplum içinden gelip, bir ekol, bir ideoloji, bir din geti ren, bir liderligi yüklenen kimseler, sosyal düzenin ekonomik temeline dayanmak zorundadir. Ancak, baska bir kaynaktan; madde ötesi yasalardan beslenen, dünya, tarih ve ekonomik sis tem ötesinde bir mesaj tasiyan birinin, bu ölçüye göre degerlen dirilmesi mümkün degildir.

Geçmiste ve günümüzde mülkiyet, sinifsal ve ekonomik de gisimler tarihinde büyük bir olaya tanik olmaktayiz geçmiste birden bire ortaya çikip insanligi kendine baglayan, tüm insanî iliskileri; toplumun seklini tamamen degistirerek alt yapi ve üst yapisini tamamen baskalastiran bir olay… Baskalastirdigi insan ligi sonuçta bölen, iliskileri insanca veya kabile yasamina özgü olmaktan çikarip ekonomik rekabet ve düsmanliga dayali kilan; aldatma, fesat, çeliski, hirs, öç alma, sömürü, istibdat, kölelik,

tugyan, isyan, yalan, uyusturma, bilimsel hileler ve asilsiz felse feler uydurma ve maddî çikar saglamak için sahte dinlere zemin hazirlayan bu olay tarihin özel mülkiyet asamasina vardigi ve özel mülkiyetin olustugu dönemlere denk gelmektedir.

Özel mülkiyet, tabiatin eteginde tek parça olarak, birlik halinde, hür ve müreffeh yasayan kabilelerden olusan insan top lumlarinin iki düsman kutuba dönüsmesine neden oldu. Kabile geleneginde herkesin ortak oldugu sosyal alandaki özel mülki yete iliskin katilimci tavir, kurt ile kuzunun iliskisine benzeyen iki zit kutbun iliskisine dönüstü. Artik biri digerini kölelestirme ye, digeri de ondan intikam alma ugrasisina tutustu. Bu iki gru bun düsmanca iliskilerini takiben, her iki grupta ahlâkî hastalik lar ve binlerce fesat mikrobu ortaya çikti; zayif ve mahrum ka lan grup intikamci, yirtici, hirsiz, asi, dalkavuk, meddah, hizmetkâr, köle veya usak oldu.

Kuvvetli grup ise zalim, aldatici, yalanci, halk ve insanlik düsmani, gözü doymaz ve hirsli “para biriktiren fare” haline gel di. Gitgide yeni zevklerin pesine düstü. Daha çok mal ve altin biriktirmek için her firsata dört elle yapisti, ihtiyaç duymadigi halde o kadar mal biriktirip yagmaladi ki, bunlar yasami boyun ca kendisi için yeterli oldugu gibi, kendisinden sonra gelecek nesillere de yeter de artar oldu. Sonra bunlar arasinda paragöz-lük, altin, yagma hirsi, zorbalik ve bir tür sadizm olan halka ezi yet etme ve onlara zulmetme hastaligi belirdi.

Görüyoruz ki, insan özel mülkiyet asamasina gelmekle çe liskiler, parçalanmalar, savaslar, ahlak bozukluklari, utanmaz liklar,, acimasizliklar, katliamlar, aldatmalar, alçakliklar, kurtlas malar, koyunlasmalar ve tilkilesmeleri de dogurmustur.

Toplumlarin degisimi sürecinde, medeniyetin gelismesi oraninda kültür seviyesi, güçlenme ve tabiata egemen olma dü zeyi yükseliyor, mülkiyet kuvvetlendigi oranda da insan grup lari arasindaki çeliskiler ve ahlâkî bozulma artiyordu. Nitekim günümüzdeki medenî ülkelerde ahlâkî bozulma, geri kalmis ül kelerden; sehirlerdeki, köylerden; köylerdeki ücra asiretlerden daha fazladir. Asiretlerde de koyun sürülerinden daha fazladir.

Sonra, bu kanun ve ölçülerin açiklanmasiyla herbiri digerini zorunlu kilan iki olayin meydana gelis süreci de belli olmakta dir. Birinci olay; özeî mülkiyet düzeninin gelismesidir. Bu, elbet te medeniyet ve hakimiyeti arttirarak rekabeti olusturdu ve in sanin haddinden fazla telaslanmasina neden oldu. Daha önce insanin bütün serveti ormandan ve denizlerdendi. Günde bir defa ava gider; bir av avlayip gelirdi. Bunun disinda baska bir isi yoktu. Ama simdi, özel mülkiyet, sen/et yigma hirsi ve altin tutkunlugu olusunca, gece-gündüz çabalamaya, daha çok üret menin yollarim aramaya, arastirmalar yapmaya basladi. Sonuç ta da baskalarini isinde çalistirmayi becerdi. Böylece, güç arttik ça servet de artmis oldu. Ancak bir de bunlarin zorunlu bir so nucu olan baska bir olay meydana geldi. Bu da, ahlâkin bozul masi, sapiklik, kaypak iliskilerin olusmasi ve insanlar arasinda düsmanca yöntemlerle adalet, esitlik, kardeslik ve sevginin orta dan kalkmasiydi. Toplumlar, bu siddetli sapma asamasina ula sinca, insan türünü zeval ve çöküntü ile tehdit eden siddetli ruhsal hastaliklar onlari kendiliginden vahsi varliklara dönüs türmeye basladi. Bunun sonucunda baska bir durum meydana geldi; toplum hizla bir olusuma, bir devrime, bir ideolojiye ve yeni bir hidâyete ihtiyaç duymaya basladi. Toplumun bu yeni ihtiyaci, toplumun özel mülkiyet asamasina girdigi anda ortaya çikmaktaydi. Ahlâkî fesat da, onunla ayni zamanda belirip zir veye varmisti, insanî ve sosyal iliskilerin en kötüsü olan ahlâkin bozulmasi, kendiliginden siddetli bir tepkiyi dogurur. Bu tepki sosyal iliskilerin islahi, ahlâkin islahi ve sürekli hayvanî asama da duran insanlari kurtarmak için, “lonesco”nun deyimiyle ger gedana dönüsen veya “Kafka’nin ifadesiyle “degismis insan”lan kurtarmak içindir…

Bu tepki, azik tasiyan, soylu bir merkep seklindeki bir varli gi, insanliktan uzak zayif bir kuzuyu, yirtici bir kurdu, isirici bir yilani, paraya tapan, ona ihtiyaci olmadigi halde onu yigip bi riktirmekten zevk alan fareyi kurtarmak için gereklidir…

Görüyoruz ki bu asiri sapma ve izdirapli hastaliklar, bu asa madan sonra ansizin insanligin canina musallat olup bu olum—

suzluklari meydana getirmistir. Bunlar da toplumun yeni bir devrime, yeni bir hidayete, yeni bir ideolojiye olan ihtiyacini da ha da hizlandirmistir. Dolayisiyla böyle bir ihtiyaçtan dogan is tek ve tepki, büyük dinî ve ahlâkî mekteplerin kurucularinin ve büyük liderlerin ortaya çiktigi dönemlere rastlar.

Bu nedenle medenî Çin, Hint ve Iran toplumlari diger top lumlardan daha erken mülkiyet asamasina ulastiklarindan ve mülkiyetin kendisi de degismenin ve simdiki medeniyetin olus masinin ayni zamanda ahlâkî bozulma, düsmanlik, tecavüz, bu nalim ve insanî iliskilerde sapmanin baslica faktörü oldugundan (savas faktörü gibi) tamamen sinifsal medeniyetten dogan sos yal ve ahlâkî bunalima, yani özel mülkiyetin sonuçlarina mahkűm olup büyük bir islah ve ahlâkî ayaklanmaya gebe ol dular. Bu toplumlarin tarihindeki büyük dinî mekteplerin orta ya çikisi iste bu dönemlere rastlamaktadir.

Ama Yunan toplumu, iki üç asirlik gecikmeyle medeniyetin bu asamasina ve mülkiyet buhranina ulasmistir. Zira medeniyet M.O. yedinci, altinci asirlarda henüz, Yunan’a gitmemis ve Fi rat’la Dicle arasindaki Mezopotamya ile Misir sinirlari içindedir. Sonralari Girit adasi ve digerleri yoluyla Yunan’a da geçmis ve o ülkenin hayat düzenini, medeniyet ve kültürünü, üst düzeye çi karmistir. Iki asir sonra da, ilerlemis Iran, Çin ve Hint seviyesine ulasmistir. Iste bu devrede ahlâkî hareketleri ve doguya benzer fikrî, felsefî doguslari bekleyebiliriz. Bu sekilde büyük Yunan felsefe ve ahlâk okullarinin, Yedi Hekimler’in ve Sokrat’in dine dayali olmayan bir temel üzerinde kurulmus okulu gibi insanli gin çok büyük ahlâk okullarina ulasiyoruz. Aristo, Eflâtun, Re-vaqi ekol ve Epikürcü ekol… Tümü bu dönemde; M.Ö. dördün cü ve üçüncü asir civarinda dogudaki büyük din ekollerinden iki asir sonra ortaya çikmislardir.

Burada diger bir gerçekle karsilasiyoruz. O da, mülkiyet, medeniyet ve ideoloji gibi üç sembol arasinda sebep ve sonuç iliskisinin varligidir. Bu da mülkiyet, sinifsal düzen, sosyal sinif lar dizisi, genis kullanim alanlari, bedava is güçleri, halk kitlele ri, köleler, üretim gücü, rekabet, savas, alet yapimi, düsünce, teknik… ve maddî güç ragbetini ortaya çikarir. Bunlar birlikte

medeniyeti olustururlar (Medeniyetten kastim olmus ve su ana olandir. Olmasi gereken degil). Bunalim, sapikliklar, dertler, ih tiyaçlar, çirkinlikler ve yeni çeliskiler ortaya çikaran medeniyet, zorunlu olarak ahlâkî ve islahi hareketler için müsait bir ortam hazirlar. Dogulu ve Batili ruh ve düsünce tarzina bagli bu hare ketler, Çin, Hint ve Iran'da dine dayali, Yunan'da ise felsefik ka rakterde belirdi. Ancak her ikisi de ahlâkî hedeflerde reformun temel ilkelerinde, sosyal iliskilerde, yaklasik olarak ortak veya en azindan birbirlerine benziyorlardir. Sokrat, Eflatun ve Epikuros (tanittiklar Epikürcülügün akine) Revakîler, Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda, Zerdüst, dogu tasavvufu ve zühde yönelme ara sindaki benzerlik buradan kaynaklanmaktadir.

Insanlik tarihinde böyle bir durum bir defa daha belirir. O da mülkiyet gibi makinanin ortaya çikmasidir. Makinanin ege menligindeki yasam, sömürünün siddetlenmesini, ziddi, sinifsal savasi, ahlâk bunalimini gerektirir. Insan gücüne olan ihtiyaç ve zorunlugu en aza indirir. Çaresiz olarak az veya çok sayida isçi yi issiz birakir. Vahsi bir sekilde kapitalist düzenin temel kuru mu, rekabete, üretimde hizliliga dönüstürür. Büyük üretim sel lerinin eritilmesi Için tüketimi hizlandirir. Ardindan dünyevî ve insanî iliskilerde geçmiste görülmemis bIr bunalim ortaya çika rir. Ilk olarak "dünya sömürüsünü" meydana getirir. Bütün mil letleri ve halklari iki zit kutba bölüp toplumda siniflar uyusmaz ligi, yükselen sinif savasi olarak sunar. Zarar yüklü bir etken ha linde sonunda, toplumun sömüren ve sömürülen diye iki safa, insanin sömüren ve sömürülen diye iki bloka dönüsmesine se bep olur. Esnaf ve tüccar her zamankinden daha siddetli, daha genis ve daha bir kapitalistlesIr. Artik her hükümetin siyasî gü cü onun aleti ve oyuncagidir, hem de bilimin olaganüstü gücü. Köylü, isçi ve sanatkârin hepsi "proleter"e dönüsür ve artik hiç bir seye sahip de degildir. Ne is araçlarina, ne iradeye, ne de seçmeye. Sadece Is yapan kollari vardir. Çaresiz olarak onu da satmasi gerekir. Hem de satin alanin belirledigi bir fiyata!

Iki kutuplu yeni toplum: Sermayedar herseyin sahibidir, is çinin hiçbir seyi bulunmamaktadir, hepsi bu kadar!

Bütün bunlardan sonra genis iktisadî, ahlâkî, fikrî ve itikadi buhranlar meydana gelir. Bu bunalim ve kaoslar insani makina-zede yapar. Kendinden geçmis, savas arzulusu yapar. Bir makinanin civatasi ve suursuz bir bilyesi haline getirip bir idarenin, esanlamli numaralari sekline sokar. Insanligi "tüketim için üre tim ve üretim için tüketim" kisir döngüsüne tutkun eder. Degisi me ugratir; cani, hastalikli idealsiz ve imansiz yapar. Bu yüzden insanin tekrar yeni bir ekole, yeni bir hidayete ve yeni bir görü se ihtiyaci ortaya çikmistir. Bu sebeple M.Ö. alti, bes ve dördün cü asirlardaki ekol sahibi büyük liderlerin söhret ve saskinlik döneminden sonra artik dünya çapindaki hareketlerden bir ses çikmamistir. Ansizin ideolojilerin ard arda ortaya çiktigi ondokuzuncu asra kadar… Bu asirda inanç ve felsefe okullari, ekono mik ve sosyal düzenler, siyasî rejimler, liderlige dayanan rejim ler ve yeni ahlâkî sekiller meydana gelmistir.

Bu nedenle bu konudan alinacak genel bir sonuç bizi suna inandiriyor:

Evvela; bütün tarih boyunca iki benzer dönem vardir: Biri, "mülkiyef'ten dogmus dinlerin dönemi, digeri de "makina"dan dogmus ideolojilerin dönemi!

ikinci olarak; gerek tüm bu inanç kurumlan gerekse de bü yük dinî, felsefî, ahlâkî hareketlerin tümü, toplumsal yapinin, toplumun ekonomik altyapisinin ve çevrenin kaçinilmaz sonuç laridirlar. Bu gerçek, ayni zamanda genel bir ilmî kaidedir.

Ancak bu konuda daha Önce isaret edilen bir istisna vardir: Bu kanun "Ibrahimî hareketler" konusunda geçerli degildir. Ibrahimi hareketlerden maksadim, Ibrahim'in kurucusu Tevhidi Hareket'den kastim, kendine özgü olup kurucusunun Ibrahim, devam ettiricilerinin de Musa, Isa ve Muhammed (aleyhimüs-selâm) oldugu harekettir.

Kur'ân'in açikça anlatmasina göre, bütün insanlik tarihi bo yunca, bir tek "din" vardir, o da Islâm'dir. Hz. Âdem'den (insan türünün fiili baslangici) itibaren Muhammed bin Abdullah'a (s.a.v.) kadar çesitli peygamberler, dönemlerine uygun; kendi asir ve kavimleri, kendilerine özgü sosyal yasama ve çevrelerine

uygun olarak Islâmî hükümlerde, kanunlarda, kitapta yeni yeni yorumlamalarla birbirlerini takip etmislerdir. Böylece tarihteki vahiy ve nübüvvet asrinin sona erdigi ilân edildigi, mükemmel ligin nihayetine vardigi dünya sathinda ortaya konuncaya dek…

Ibrahim

Tarihin ve dinî kissalarin dedigine, Tevrat ve Kur'ân'da apa çik açiklandigina göre Ibrahim, sosyal düzenin kabilevî yasam sartlarina tâbi oldugu bir dönemde yasamistir. Kendisi de Arâmî kabilelerinden bir kabileye mensub olup daima göç hati-de yasamistir. Bu yüzden Ibrahim'i bazen Sümer'de, bazen Babil'de, bazen Harran'da, bir zaman Misir'da diger bir zaman da Arabistan'da görüyoruz. Çünkü kendisi çobandir ve çölü dola san, hayvancilikla ugrasan bir kabileye mensuptur. Kabilesi he nüz sehir yasamina ve yerlesik düzen asamasina ulasmamistir. Bazi tarihçiler söyle yazmislardir: "ibrahim ilk olarak kendi top lumunu (Mezopotamya'da kabileler asamasindan yerlesik dü zen asamasina) medeniyetin baslangicina intikal ettirmistir.

Bu nedenle Ibrahim, kabile hayati döneminde yasamistir. Sosyoloji açisindan O'nun toplumu, fetisizm, ruhperestlik (ani mizm) ya da tabiat güçlerine ve görünümlerine tapma (yildiz, ay, günes vs.) asamasindan "ideolatrie" yani putperestlik (en ge lismis sirk dini) asamasina yükselten bir dinin kurucusu veya bu dogrultuda etkileyen biri olmasi gerekirdi.

Halbuki ekonomik alt yapinin, sosyal düzenin ve kabile asamasindaki toplumunun tarihsel sürecinin aksine O, evrensel Tevhid Dini'nIn kurucusu olarak bilinir.

Sonralari, Musa gelir, ardindan Isa ve en sonunda da son peygamber. Her ne kadar, herbiri yeni bir kitap getirmis olsa bi le, hiçbiri yeni bir dinin kurucusu olmamistir. Kitap, dinden ayridir. Kitap yeni bir seriat getirir, yeni bir din degil. Islâm'in na zarinda birden fazla din yoktur. Revaçta olan "dinler" kavrami ve deyimi dogru degildir. Zira din; tektir, birkaç tane degil. Pey gamberler, kitaplar, hükümler, seriatlar çesitlîyse de din tektir. Hanif din; Islâm, baslangiçta insanliga Allah'a tapma, iyilik ve

hakki ilham etmis, her asir ve kavimde, büyük ve küçük pey gamberler insanlari bu dine davet etmislerdir. Ibrahim bu dini, tarihte büyük bir hareket olarak somutlastirirken Muhammed bin Abdullah (a.s.), evrensel ve en son sekliyle zamanlar üstü ve belli bir kavme has olmaktan öte bir Özellikle olgunluga erdir mistir.

Ibrahim'i, sosyolojinin bu tahlili esasina göre, 3900 yil önce ki bir Mezopotamyali bir sahsiyet olarak görmemiz gerekir. Bel ki bundan 2 bin veya 2500 yil öncesinde görmek gerekir. Hem de kabile düzeninden ve hayvancilik üretiminden dogum olarak degil. Belki bir imparatorluk düzenine, büyük medeniyete, kabi le üstü ve kavim üstü bir topluma bagli olarak.

ibrahim, toplumun sirkten tevhide dönüsmesinde, bütün peygamberlerden daha Öndedir. Hem taninmis Çin, Hint ve Iran peygamberlerinden, hem de taninmis büyük Yunan hekim ve filozoflarindan. Halbuki kültürlerin degisimi ve medeniyetin gelismesi açisindan hepsinden daha geri bir tarihtedir.

3200 yil kadar önce (milattan binüçyüz yil önce ve Ibra him'den yediyüz yil kadar sonra) Musa geliyor. Fakat sadece Israilogullari'nin kurtaricisidir ve Yahudiler'e özgü bir peygam berdir. O, insanligin kurtulusu için gelmedi, belki kendi kavmi ni (Israilogullari'ni) Firavun'un baskisindan kurtarmaya; Filis tin'e götürmeye geldi ve götürdü de.

Bundan baska da birsey yapmadi.

Musa'nin ardindan, sira Va'dedilmis Kurtarici Isa'da yani Yahudilerin Mesihindedir. Söyleki, tarihçilerin söylediklerine göre baslangiçta davetini sadece Yahudiler'e yapmisti. Sonra Ya hudilerin sözlerine kulak vermediklerini görünce davetini tüm insanliga yaymayi yegledi. Daha sonralari ise evrensel bir hüvi yet edindi.

Hem sonra, bunlarin hiçbiri (Musa ve Isa) din kurucusu de giller. Kaldi ki Ibrahim okulunun en son peygamberi (Hz. Mu hammed), Zerdüst'ten, Puda'dan, Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ten bin yil sonra kiyam etmis. Toplumu da sosyoloji açisindan sadece

medeniyet ve kültür asamasina degil, kabile yasaminin olgun luk asamasina bile ulasmamistir.

Kabile Yasaminin Olgunluk Asamasi

Kabilenin olgunlastigi dönem, kabilenin siyasî ve sosyal gü cünün bir reis veya önderde somutlastigi dönemdir. Sosyal hu kuka, güçlü siyasî hakimiyete sahip ve kisilere is yaptiran bir re is ve lider. Bu durum, bu toplumda hükümet ve liderligin ileri ve somut sosyal kurumlar sekilde ortaya çikmis oldugunun isa retidir. Toplumda sosyal statüler, yönetim ve liderligin asli, sos yal bîr düzen halinde görülmüstür. Bu kabilede “Han”in oldugu dönemdir. Halbuki ilkel asamalarda, yani daha bedevi kabileler arasindaki sosyal iliskiler, piramitvarî bir düzen; bir “bas”a, bir eksen veya siyasî ve idari merkeze bagli olma seklinde degildi. Belki namus, komsuluk ve aile veya birbirlerine anlasmalarla bagimli olan ayri ayri fertlerin, gruplarin iliskileri seklindeydi. Bir veya birkaç sakali agarmis yasli, toplumun güvenini kazan mis ve kabilenin görünen yüzü olagelmislerdir. Bunu da ilerle mis yaslarindan öte muhtemelen aile serefinden, özel ahlâkî de gerlerden, övünülecek olaylarla dolu olan bir geçmisten veya daha çok temkinli olmalarindan dolayi edinmislerdir. Bu asa mada kabilede “pir” (yasli) vardir-Bu da henüz “Han” edinme asamasina gelinmediginin isaretidir!

“Han”, itaat olunan, kabilenin bütün fertlerine hakim, güçlü bir otoritedir. Halbuki seyh, yasli, muhterem bir insan sinirlarini asamaz. Cahiliyye dönemindeki Arap kabilelerinin Islâm’in zu huru esiginde “Seyh”i vardi. Bu anlamda bir kabile mensubu sa kali daha beyaz olan herkesi yörenin itimat edilenleri gibi seyh olarak seçebiliyorken, hiç kimse de seyhe itaate zorlanmazdi. Zi ra o, sadece sikayet için meclise davet edilen ve bas köseye otu ran, agizlarindan daha agir sözler çikan yaslilar gibi bIr yasliydi. Bu yaslilari, söyleyeceklerini tamamladiktan sonra disariya bu yur ederlerdi. Halbuki kabile asiret asamasina ulasmasiyla bir likte bir han tarafindan idare edilir. Han da bütün fertlere göre güçlü ve hakim bir komutandir. Hükümet, ekseriya verasetledir

veya seçimle olsa bile bu belli bir aile ile sinirlidir. Hükümet, soyluluk ve seref onda toplanmistir.46

Bu düzenden, ansizin evrensel ve irklar üstü tevhidi bir kaynayisin ortaya çiktigini görüyoruz. Oysa toplumun degisimi ve sosyolojik incelemelere göre onu kültürel açidan oldukça ge lismis ve köklü, bilimsel ve felsefî asamanin esiginde ya da tarih ve toplum süreçlerine göre Iran'da Hahamenis, Rom a'da sez ar lar Örneginde oldugu gibi ulusal birligi saglamis bir imparator luk asamasinda görmemiz gerekirdi.

Bu iki silsile arasindaki çok belirgin diger bir farka, (Islâm Bilim) "Islâm Sinasi"de isaret ettim. (Hint, Çin, Iran peygamber-feri silsilesi ile Ibrahimî peygamberler silsileleri arasindaki bu belirgin fark, sosyal köken ve onlarin sinifsal bagliliklaridir.)

Çin peygamberleri (her ikisi) Buda, Mehavira, Nanek, Veda dini ve Buda dininin bütün reformculari; yine bunun gibi Iranli üç peygamber, Zerdüst, Mâni ve de Mazdek (Komünizm yanlisi ve planlayicisi), bütün büyük Yunan bilge ve filozoflari (Sokrat, Eflatun, Aristo…) istisnasiz üst sinifa, yani esrafa, sultanlara, zenginlere, feodallara, mecusilere baglidirlar ve büyük ruha nîlerdir. Bunlarin aksine hem tarihin rivayeti, hem Islâm Peygamberi'nin kendi sahsî beyani ile Ibrahimî silsiledeki peygam berler halk kitlesinden seçilmis ve gönderilmislerdir. Yani, do gulu peygamberlerin sinifina ve batili filozoflarin sinifina karsi olan bir siniftan. Bu gerçek bizim muteber metin ve kaynaklari mizda (bu cümleden olmak üzere Ibn-i Hisam'in Sireti"ni hatirli yorum) kaydedilmistir. Peygamberimizin kendisi de te'kid et-46- Elbette ahlâkî bakimdan ve bugünkü aydinin görüsüyle hanin tayin ve vera sete dayanan düzeninin, seyhin seçim sisteminden daha çok gelismis oldugunu kabul etmek zordur. Ancak'dikkat etmek gerekir ki burada söz, siyasî rejimlerin mukayese edilmesi hakkinda degildir. Tarihî asamadan, sosyal kurumlarin ge lismesinden söz edilmektedir, Seyhin oldugu asamada, toplumda henüz hükü met kurumu, siyaset meselesi ve toplumun idaresi ortaya çikmamistir. Han asa masinda, bu kurumlarin gelismis bir biçimde ve merkeze bagimli/merkeziyetçi olarak gerçeklestikleri görülür.

Sosyal düzenin gelisme meselesi, siyasî rejimler meselesinden ayridir. Hatta ahlaki meselelerden bile. Söyle ki; kölelik donemi ilk ortak yasam döneminden (ilkel kominal dönemden! gelismistir. Daha çok gelismis olmak, "daha iyi" ol maktan ayri birseydir.

mistir: “Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlik yapmamis olsun.” Bu, bütün ibrahimî peygamberlerin toplumun en mahrum sinifin dan oldugunun tekrarlanma sidir. Bunlar mahrum sinifin da en mahrum zümresi olan çobanlardandirlar. Tarihin naklettigi gibi bunlarin birçogu bizzat çobanlik yapmis olmakla beraber, diger birtakim mesleklerde de meshur olmuslardir. Onlardan biri Ib rahim’dir. Çoban olmakla beraber, babasinin47 (veya amcasinin) emri altinda sade bir isçi gibi puthanede çalismistir. Onlardan diger biri de Nuh’tur ki, marangoz ve gemi yapimcisiydi. Arya dillerinin tümünde (Sanskritçe, Farsça ve Avrupa dillerinde) birbirine yakin emarelerle “Nuh” kelimesi, dilbilimde ayni kök tendir. Naval (gemi ve denize mensup, deniz gücü), Navagiation (gemicilik, denizcilik), Noyer (suda batmak), Farsça’da “nâv” kelimesi “gemi” anlamindadir. Bunun aynisindan olan “Nu” ke limesi de “Nuh” anlammda gelerek, marangoz ve gemi yapimci si anlamindadir. Davut, zirh yapimcisi ve hasircidir. Hazreti Emir (Hz. Ali) Nehcul Belaga’da kissaya isaret ediyor: “Davud” peygamber zirh yapiyordu, eliyle basinin üzerine koyuyor, pa zara götürüyordu. “Bunlari satin alin, buna ihtiyacim var!” di yordu. Maksadi onlari satmakla ekmek yemek ve açligini gider mekti.” Mesih (Hz. Isa) ise Kizildeniz’in sahillerinde bir balikçi idi. Geriye kalanlar ise en mahrum siniftan çikan çobanlardir. Bu sebeple bütün mahrumlar, daima onlarin etrafinda toplan mislardi. Onlarin mücadelelerinin yönü, üst siniflara karsi ol mustur.

Bundan önceki bir anlatimimda “ümmî”nIn bu anlamda ol dugunu açiklayarak “okuma yazmasi olmayan” anlaminda de gildir demistim. Kur’ân “Ümmî”yi Peygamber için, çok açik bir sifat gibi resul mesabesinde kullaniyor. Yani bizim halktan olan bu elçimiz, halk kitlesinden, bu siniftandir. Ezilen mahrum, ve muhtaçlar sinifindan (kurtulusa, bagimsizliga ve adalet muhtaç

47-Kur’Sn’da (ve rivayetlerde) Azerin Ibrahim’in babasi oldugu vardir. Tefsir lerde ise buradaki babadan maksat, amcadir denilmistir! Çok güzel, amca! O amcanm emri altinda çalisiyordu. Amcasinin isi put yapimciligidir ve Ibra him’in isi de putlari pazara götürmek ve satmak.

olan siniftan). Sereflerini daima halk kitlesini sömürmekten alan esraf sinifindan degil.43

“Varlik” ve “Hiçlik” iliskisi

Varlikli olma ve hiçlik arasindaki iliski, bugünkü dünyaya egemen olan bir felsefedir. “Camus”, “Bact”, “Sartre”nIn takip et tikleri “absordite” felsefesidir.

“Hiçlik sanati”, “hiçlik tiyatrosu”, “manasizlik felsefesi”, “hiç lik sosyal düzeni”… Bugünün en modern ve en yaygin konulari. Simdi Iran’da çoklari hiçligin propagandasini yapmaktalar. Bo-sunayiz, bizi daha çok hiçlestirmek istiyorlar. Baska ne çikara lim; hiçten hiç!

“Varlikli olma” ile “hiçlik” arasindaki iliski, Insan ruhunun kanunudur. Refah, bosluk, abes ve isyan ardarda gelen dört sembol! Tasavvuf, irfan, zahitlik ve dünyayi hakir görme, dinin isi degildir. O anlamda tefekkürün de isi degildir. Refah, hiçlik .ve isyan bollukta yasamis insanin yapageldigidir. Tasavvuf ve zahidlik ise müreffeh yasam ve ekonomik bollugun yasamini bosluga çekmis oldugu insanin bir tepkisidir. Hayatin boslugu, onu yasama karsi kiskirtmistir.

Yasama karsi isyan, yani tasavvufa yönelis, zahitlik ve dün yanin hakir görülmesi genel bir kanundur. Sürekli dünyayi kö-tüleyen, ondan faydalanma günlerini geride birakmis olan kim sedir. izdirap ve zorlugu arzulayan, bolluk içinde, rahat, yumu sak, nazik, ince ve zarif yatakta yasamis olan kimsedir. Çölü ar zulayan, gözleri tamamen açilmis, yesilligi, hurmaligi, tazeligi görmüs olan kimsedir. Bütün bunlar kalbine vurmus çetin ve çiplak çölü aramaya baslamistir. Tatlidan bikan kisi tatliyi ye-48- Bu meselenin ortaya konmasiyla bazi adamlar hüsnüniyetle itiraz ettiler; Peygamberi niçin halk kitlesinden olarak tanittin? Halbuki esraftandir! dediler. Baska bir yerde dedim ki, Islâm hükümetinin Medine’nin cahiliye toplumu üze rindeki yönetiminden on sene sonra bile henüz cahiliye kökleri ve esraflik kök leri vardi. Halk baskan olarak esraf ve seyhlerin pesinden gidiyordu. Esrafi da birer birer tanittim, yine bir grup itiraz etmeye basladi: Suna bak’ dediler. Kim leri esraftan saymis -Esrafi serefli adamlar anlaminda sanmislardi- Dedim ki: Amerikan filmlerine kovboy filmlerine gidin ki serifin ne oldugunu anlayasiniz? Ne yapsak da bir itiraz noktasi bulsak diye her isin ve sözün bir tarafini eg riltmek istiyorlar.

memis olan veya agzini azicik tatlandirmis olan degildir. Belki bogazina kadar doymus ve bikmis olan kimsedir. Yoksa yeme mis olan tarafsizdir. Az yemis olan tatliyi seven biridir. Joyce'un bazi kahramanlarina bakiniz, nasil iskence, zorluk ve eziyet ar zuluyorlar. Çünkü rahatlik disinda birsey görmemislerdir. Ja mes Joyce'un hikâyelerinden birinin kahramani olan, su anda adini hatirlayamadigin hanima bakiniz. Kocasinin, annesinin ve etrafmdakilerin ilgilerinden sikâyet etmekte. Niçin islatip, kuru tup, penceresine koyuyorlar? Daima sisiriyorlar diye isyan edi yor. Ve hemen yalin ayak sokaga firlayip çöle kaçiyor. Taslarin ve dikenlerin üzerinde "kosarken ayaklarinda olusan yaralarin acisindan ise zevk aliyor. Bu, asiri varlikli olmaya bir tepkidir, bu refah onu isyana tesvik etmistir. Bu, insan ruhunun bir kanu nudur; az sahip oldugu seyler ve erisilmez gördügü kimseler onun için hedef olurlar; eksikleri bulmanin pesindedir. Ancak böyle bir durumda hayati "bos" görmez, bos saymaz, kendini birseyi bulma ve onu elde etme ile sorumlu tutar. Bulunca, ele geçirip faydalaninca, diger bir eglenceye ve zevke yönelir. Lez zetin artik olmadigi yere kadar. Asla hiçbir zevkte duramaz, eger durmussa ölmüs veya delirmis demektir. Otomobil, kösk, müreffeh yasam, cinsel zevk… herseye sahip oldugundan artik hiçbir seyin pesinde degildir. O zaman da yapay heyecanlar olusturur. Bati'daki burjuvazi sanati, aristokrasi gecekondulari bu çesit seylerdendir. Meselâ halkin yarisinin hayatina musallat olup onlara hükmeden falanca esraf, bir maskeli balo ile herke sin alay konusu olmakla bütün bunlari unutuyor. Halbuki o da kendisiyle alay edenlerin hepsiyle alay ediyor. Çünkü kendisi degil, esek kiligiyla ortaya çikan görüntüsüdür. (Her ne kadar bu birkaç saatte esek görünümünde olan kendisiyse de!) Balo sonuna dogru boynuz ve kulaklarini çikariyor, herkes maskara olan adamin falanca muhterem ve meshuru) senatör veya bü yük kapitalist oldugunu anliyor. Birden heyecanlaniyorlar; kari si diyor ki, dört saat benimle konustu kocam oldugunu anlaya madim. Herkes bir çesit yalanla yapay bir heyecan ve gürültüye kaptirmislardir kendilerini. Gecenin veya toplantinin sununda da "çok güzel geçti" diyorlar.

Gazneli Mesut, Tugrul ile savasa gidiyor. Yolda yetmis ka deh (bardak degil) sarap Içiyor ve namaza duruyor. Bir digeri ise, restorantin yedinci katinin penceresinde duruyor, sarap iç meye basliyor. Hepsi düsecek mi düsmeyecek mi? dîye heyeca na kapiliyor. Digerinin çevresindekiler ise küfür edecek mi et meyecek mi?! diye beklesiyorlar. Temel sey simdi heyecandir. Çünkü artik baska birsey, baska hedef, maksad ve amaçlari yok tur.*ť

49-Herseyi olan bir tanidigim vardi. Yeryüzü onun için bir cennet, Paris ise cen netin merkezi idi. O, merkezde rahat ve mutluydu. Iran büyükelçisi dostuydu. Istedigi herseyi aliyordu. Çünkü parasi vardi ve itibari da genisti. Güzel bir tip ti, güzel de dans ederdi Riyazetlere çekilmisti: Böylelikle Wr avi takip etmeye ve Avrupali kurtlarin pençesinden kurtulmaya güç getiremeyendi. Bütün bun larla beraber çok dertliydi ki, daima aglama nöbetleri geçiriyordu. Beni görme ye geliyor, içinde bulundugu iz rd iraplarin dan bahsediyordu. Artik ölümden baska yol tanimiyor, inliyordu:”Kendi sehrimizden razi degildim, hicrandan yo rulmustum! diyordu. Tahrana gideyim dedim,geldim. Aradigima ulasmistim. “Günün kadini’, “Bu hafta” vb. Sergiler medeniyetin bana ne oldugunu göster diler. Lübnan yoluna düstüm, söylediklerinin gerçek oldugunu ve asil dünya nin baska bir dünya oldugunu gördüm. Ama o da bir süre sonra tamamlandi. Artik hep ayni cadde, hep ayni kaldirim ve ayni çehreler. Paris, dünya sehirleri nin gelinidir, dedim ve buraya geldim. Bir senedir mesguldüm; simdi tekrar çiz giyi astim. Gündüzleri ögleden sonra saat 6’da uyanmak, sandviç yemek, kaba reye gitmek. Her kabareye yüz defa gitmisimdir, hepsini taniyorum”, diyordu. Devamla: “Sürekli ayni çehreleri görmek, görmemis ve bu isleri yapmamis olan lar için yeni birsey olabilir. (Önceleri benim Için de öyle oldugu gibi). Ama arik benim için degil. Oyuncunun kim oldugunu, ne oldugunu ve hangi zevk verdi gini biliyorum; devam ettigi sürece! Aldatici bir kahve ile henüz ele geçmemis olan tamamdir, agzini açinca les gibi kokuyor. Ne bir fikri ve düsüncesi vardir, ne de bir sözü ve hissi kalmistir. Sevmiyor ve sevginin ne oldugunu da bilmi yor. Les kokusu veren agzi, ondan baskasina hiçbir zevk vermemekte Senin emsallerin bu kabarelerin ve lambalarin arkasindan geçince, hayalinizden, bura larda nasil zevkler bekliyor diye düslüyorsunuz. Oradakilerse ancak ücretli kiz lari, hile, kurnazlik ve yalanla soyup çiplaklastirmaktan zevk almaktadirlar. Bu na ragmen eger hiçbir zevk almadan bu ise devam ettigimi görüyorsan bu, bu nun disinda bir is bilmedigim içindir. Ne felsefe biliyorum, ne de edebiyattan zevk aliyorum; Ne ilgim var ne de dinî duygularim. Simdi hayata Isyan etmeyip de ne yapayim?” dedi. Bu, zevklerden kaçinma, sahte heyecanlardan dogan ya lanci refah, maskeli balolar ve benzerleri de onu memnun etmeye yetmiyor. Sos yal düzene karsi isyan edip maddî hayati reddetmekte ve dünya hayatini; dün ya nimetlerini hep asagilamaktadir. Hiçlik ilaniyla ortaya çikan böyle bir kimse, yeryüzünde bosuna yasadigi duygusuna kapiliyordur. Bütün tarih boyunca ta savvuf, ruhbaniyet, içedönuklük, dünya hayatindan ve halk ile yasamaktan bik ma, ekonomi ve maddiyati hakir görme ve onlardan nefret; yalnizlik ve riyazet le ugrasma, kendini oldugundan daha çok dünyaya bulastirma veya uzaklastir ma, iç duygular, asklara, ruhlara ve mânevi iç meselelere siginma, sürekli mü reffeh bir hayat yasamis olan insanlarin kaçamagi olmustur. Bütün yollarin sonuna varmislar, artik isyan ediyorlar. Tok, dolu ve sicak yalamis olan heves ate sini söndürmek için “nirvâna’ya aramaktadir. Aç, bos ve soguk yasamis olansa “nirvâna’yi degil, “ates”i ariyor ki yaksin da ates de kendisine sicaklik ve aydin lik bagislasin.

Bunun için, tabiatin ve fitrî yasamin geregi olarak, Çin, Hint, Iran ve Yunan'in esraf tabakasina mensup peygamberleri, zühd, irfan ve içe yönelmeye tesvik etmis, bunun yaninda ço banlar silsilesine bagli peygamberler Ibrahimî çizgiden olup ümmet sahibi ve ümmî olan bu peygamberler halkin arasindan ve toplumun en yoksul katmanindan seçilmislerdir. Ruhbanliga ve içe kapanikliga karsi çikmislardir.

Görüyoruz ki, ibrahim'in daveti yapici ve yaratici bir davet tir. -Zahidlige yönelis sözkonusu degildir- Toplumsalliga ve kentlesmeye yönelik bir davettir. Ayni zamanda "Hacer", kök itibariyla "kent" ve "uygarlik" anlamindadir, ibrahim ve karisi tarihin yazdigi en büyük göçmenlerdir. Disariya yönelik bir göç, içe yönelis anlaminda degil… Yani paramparça kabileler aracili gi ile yeryüzünde toplumsal ve maddî bir uygarlik olusturma hareketi… Iste bu yüzden Ibrahim, Mezopotamya uygarliginin kurucusu sayilir.

Görüyoruz ki Musa'nin ilk kiyami, kölelikten kurtarmak, köleleri Fir'avun ve Karun'un düzeninden kurtarmak; Samiri büyücülerinin sapik sihir ve büyücülük diniyle, Karun'un hazi-neperestleriyle, Fir'avun'un zorba ve köleci düzeniyle mücadele etmek olmustur.

Isa'nin ilk baskaldirisi -Roma soylularinin uydurduklari Isa degil-emperyalist Roma imparatorluk düzenine karsi olmustur. Islâm Peygamberi'nin ilk açiklamasi, putçulugu, soylulugu ve köle alip satimini reddetmek olmustur. Diyor ki: "Bana göre en Igrenç is insan alim satimidir, en büyük ibadet köle azad etme veya bir kölenin azad edilmesine katkida bulunmaktir."

Bu düzen, Ibrahimî düzendir. Maneviyata giris olarak maddî düzeni ve hayati düzenleyen bir sistemdir. Realizm dü zenidir. Dünyayi mamur etme düzeni; dünyayi, mal ve mülkle, maddî üretimle süslemedir. Allah'a ulasma yolunun, güzel bir yarma ulasmanin, geçim yolundan Âhiret'e gitmenin adidir. Ya ni dünya, âhiretin alt yapisidir. Bunun aksine Dogu düzeninde, (Ibrahimî olmayan Dogulu ruhunda) zahidlik ve iç âleme yönel me, mali hakir görme düsüncesi vardir. Bu yönelis, daha sonra-376

lari müslümanlarm zihinlerine girer; bizim kültürümüzü küllen-dirip, hastalandirir.

Irfani zahidlik, sofilik ve esraflik, Selçuklu Türkleri ve Gazneliler'den sonra yoldas oldular. Tarih esrafligin ve tasavvufun, daima el ele olduguna tanik olmustur.

Ibrahimî olmayan dinlerin kurucularinin olusturdugu dinin, zahidlik ve serveti hakir görmeye yönelik oldugunu gö rüyoruz. Halbuki Kur'ân, servet ve parayi 'hayir' olarak isimlen diriyor. Bu, servet için en büyük övgüdür. Islâm Peygamberi di yor ki: "Halkin mali 'hayri' sevmelerini severim." Mali sevmek, altin biriktirmekten, sömürücü ve tekelci ferdi mülkiyetten ayri birseydir. Çünkü tekelci ferdi mülkiyet (Roma sekliyle), Roma hukukunda vardir. Islâm hukukunda degil. Bu, genel mülkiyeti, genel serveti ve mali sevmekten baskadir. Mali sevmek bütün halka özgüdür. Ama Proudhon'un deyimiyle ferdi mülkiyet herkes için mümkün degildir; zira bu, mülkiyete aykiridir. Eger mülkiyet kutsal ise herkes için kutsal olmasi gerekir.

"Ma'ruf" kavrami Kur'ân'da, servet anlamindadir ve Al lah'in fazli, her yerde maddî servet anlamina da gelmektedir. Hz. Ali diyor ki: "Ekmegi olmayanin dini (de) yoktur" "Men Iâ meâse lehu lâ miade lehu" "Geçimi olmayanin âhireti de yoktur." Peygamber diyor ki: "EI-Fakru fahri" -"fakirlik iftiharimdir"- öy le ki irfani din, açiklikta ve fakirliktedir. Ama peygamberin ifti har ettigi fakirlik, sorumlu devrimci zahidliktir. Yoksa halkin ekmek bulamamasi seklindeki sosyal bir hastalik degil. Bunlarin ikisi birbirinden farkli degil birbirlerinin ziddidirlar. Yani bu toplumdan sorumlu olan, halkin yolunda çaba gösteren ben, fa kir ve aç kalmaktayim. Halkim malini, kendi midemi doldur mak Için toplamiyorum ve bu fakirligimle iftihar ediyorum. Çünkü toplumun sorumlusu ve lideriyim. Ama aç ve dilenci bir toplumun üyesi olan ben, eger halk yiyecek bir ekmek bulami-yorsa bu durumda fakirligimle övünmem artik bir utançtir.

Liderlerin ve yöneticilerin fakir oldugu bir toplum, varlikli ve mesut bir toplumdur. Fakir toplum ise, kapitalist zengin li derleri, sorumlulari olan, ama halki fakir ve birseyi olmayan

toplumdur. O halde, Peygamber'in "fakirlikten" maksadi, sosyal sorumlulugu olan insanin zahidligidir, genel bir açlik durumu degil. Dolayisiyla irfani açlik, Islâmî açliktan ayri olup bir irade alistirmasindan ibarettir. Bu da toplum yolunda, insani zorluk lara karsi dayanikli kilmada çok etkin bir egitimdir. Tabii ki bos oruçlar degil! Insanlar çogunlukla dindar degilse de sosyal so rumluluklari vardir, çalismalarinda yararlar saglayabilecek bir öze sahip olabilmek için de kendilerini oruçla yükümlü kilmak-talar. Hz. Ali'nin taraftar oldugu zahidlik, Mekke ve Medine'nin etrafindaki daglarin bir kösesinde ibadete oturan bir adamin za hidligi degildir. Belki Medine'nin etrafindaki tasliklarda, elleriy le su kanali esen, bir isçi gibi saatlerce hurmalikta çalisan bir adamin zahidligi türünden bir zahidliktir. Fakirdir ve hanimi ve çocuklariyla böyle yasamakta ama, elleriyle Medine'de birkaç hurmalik ve sulama kanali olusturabiliyor. Ömrünün sonunda varlikli olabilmistir; ancak vasiyetine bakin, elleriyle yetistirdigi baglari ve hurmaliklari Medine fakirlerine nasil bagisladigini göreceksiniz. O, Islâm zahidligini böyle yorumluyordu.

Bugün beatlizm, hippiizm ve egzistansiyalizm, maddî ha yat, elbise, lüks ve tüketimin reddinde birinci derecede Amerikan genci, ikinci derecede Ingiliz genci, üçüncü derecede Fransiz ve Italyan genci, dördüncü derecede Ispanyol genci ve besinci de recede dogu Avrupa genci bulunmaktadir. Çünkü refah baki mindan Amerika önde gelir, sonra Ingiltere, sonra Fransa ve Italya, sonra Ispanya, son olarak da Dogu Avrupa gelir. Yani Bati toplumu, ekonomik bolluga ulastigi ölçüde insan; abes ve hiçlige kosuyor, toplumuna karsi isyan edip maddî hayati red detmek için ayaklaniyor. Bu duruma simdi hepimiz de sahidiz ki ortada bir çesit tasavvufçuluk ve "yeni Sofizm" vardir. Adem'in mesut olarak yasadigi cennetteki {bu va'ad edilen Cen netten ayridir) isyanin benzeri bir isyan. Herseye sahip ve her ne isterse hazir buluyordu. Âdem ise bütün bunlari istemiyor, izdirapsizliga karsi isyan ediyordu.

Biz Adem'in sahsinda mutluluk cennetinde isyan ettik ve sürüldük. Maddî ve tüketimci cennet, bizi disari sürdü. Bu ne—

denle Adem’in insanin kaderinde, refaha ulasinca isyan etmesi bir kanundur. Çünkü refah, insan hayatini anlamsiz ve abesles-tirmekte. Artik hiçbir seyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek birakmamakta. Iç âleme yönelme, zühd, sofuluk, riyazet, is kence, tüketimi reddetmeyle ugrastirarak isyan ettiriyor.

“Buda”, böyle bir insani yansitir. O kendi hayatinin cenneti ne karsi isyan etmektedir. Bugünkü Bati insaninin ulastigi da budur. Tümüyle maddî olan; kendisine hiç maneviyat, mektep ve imam olmayan, refah ve salt yararlanma düzenine karsi is yan etmektedir. Kaderi, sadece maddî hayat, madde ve tüketi min üstünlügü esasina göre, hayatini cennet yapmak isteyen in sanin kaderidir ve sonunda vardigi yer, bosluk, isyan ve tüketimci hayatin tahrip edilmesidir. Bugünkü Bati’nin ve Buda’nin kaderi de budur.

Bu yüzden Buda, bugünkü batida bütün peygamberlerden daha çok ilgi görmektedir. {Tüketim ve is, is ve tüketim, ahmak lik ve bâtil sinirlarda gençleri dolastiran Bati düzeni). Amerikali ve Avrupali gençlik seli, Hint tarafina dogru bas asagi akmakta dir. O halde Buda’yi ve onun kaderini tanimak, tüketim dünya sini ve batinin kaderini tanimak demektir.

Buda’nin Hayati

Buda, Benars’tan bir sehzadedir. Babasi o ülkenin padisahi ve Racasi’dir. Annesi hamile kalinca, baba çok sayida Brahman ve kâhin çagirir. Derler ki: “Bu çocuk, uyarici ve uyanik bir Buda olacak, dünyayi degistirecek ve büyük bir rahip olacaktir.” Lük se düskün olan babasi bir tek çocugu da olunca korkmaya bas lar. Buda dogdugunda, O’nu yapay sartlarin içine koyar. O’nun için acaip, müreffeh ve sinirli bir hayat hazirlar ki rahipler, top lumun seçkinler kesimi ve sosyal hayatla bir iliskisi olmasin. (Ki sonra sürçer, hayati reddetmeye, sonunda da saltanati kaybet meye ve ruhbaniyete mecbur olur). Bu yüzden O’nun için ren garenk baglar, büyük havuzlar yapar. Her havuzda, degisik renkten bir nilüfer. Bir havuz kirmizi nilüferli, bir havuz mavi, bir havuz beyaz. Dünyadaki iyi güzelliklerle süslenmis hasmetli

saraylar. Dünyanin en iyi müzisyenleri, dansçilari, sanatkârlari O'nun hizmetindeydi. O'nu ipek bir çadirin içine koymuslardi, üzerine asla günes dogmuyordu. O'na asla sicak, soguk, toz ulasmiyordu; etkilerini hissetmiyordu. Asla aci bir söz isit miyordu. Böylesi bir sükűnette. En iyi ve en güzel kizlar, yelpa zeyle onu serinletiyorlardi. Bedenini dünyanin en iyi yaglariyla sivazliyorlardi. Kisacasi sehzadeyi öyle bir terbiye etmeleri gere kir ki hayatin mutlulugunu tatsin, bu maddî hayatin lezzeti onu irfani kaygidan, zühd ve brahmanhktan gafil kilsin!

Buda, 16-17 yaslarina ulasinca; bir gün sevdigi arabacisina: "Gel beni gezmeye götür" der. Arabaci onu gezmeye götürür.

"Arabaci, bu kim?"

Bu bir ihtiyardir, deyince:

"Ihtiyar kimdIr?" diye sorar. Der ki:

"Yaslanmis, senin ve benim gibi bir adam."

"Yaslilik nedir?" diye sorar.

"Herkesin varmasi gereken bir asama," der. Sonra:

"Bendemi?" Oda:

"Siz bile." Buda der ki:

"Ben henüz bu yasliliktan geçmemis miyim?"

"Hayir," der.

"Benim de mi ondan geçmem gerekir?"

"Evet," deyince:

"Bugünkü gezme benim için yeterli" der.

Köske döner. Ama düsüncelidir. Tüm gece boyunca ve erte si gün boyunca hep yasliligi düsünmektedir. {O'nun da düçâr olmasi gereken bu korkunç durum!}

Birkaç gün sonra der ki:

"Arabaci, beni gezmeye götür."

Gezmeye giderler. Gözleri açik, dudagi sarkmis, kurumus, agzi açik kalmis, baskalasmis, sekli degismis bir adam görür.

“Bu kimdir?” diye sorar.

“Hastadir.”

“O nedir?” diye sorar. Der ki:

“Hasta, hastaligin kendisini felâkete ugratircasina çarptigi kimsedir.”

“Hastalik kimi felâkete ugramis gibi yapar?” diye sorar.

Der k::

“Hastalik seçim yapmaz, herkesi!”

“Beni demi?”

“Evet, hatta seni bile.”

“Benim de bunun gibi hasta olmam mümkün mü?” der.

“Evet!..” Buda der ki:

“Bugünkü gezme benim için yeterli beni köske götür!”

Bu iki görüntü, O’nu birkaç güne kadar düsünce ve suskun luga sürükler. Baska bir gün, tekrar rica eder ve çikarlar. Degisik elbiseler giyinmis ve birinin basina toplanmis insanlar görür.

“Beni onlara yaklastir” der. Yaklastirir. Sorar:

“Bu kimdir?”

“Ölü” der.

“Ölü” nasil biridir?” der. Der ki:

“Olü, bu duruma mahkűm olan bütün insanlardir.”

“Ben de mi?” diye sorar:

“Sen de.”

“Nasil ortaya çikar? diye sorar.” Der ki:

“Öyle bir ortaya çikar ki, o sahis tek basina gider. Ne anne, ne baba, ne es, ne de evlât onu artik tanimazlar. O da artik bun lari göremez. Onlar için artik öyle biri yoktur.”

Titremeye baslar.

Beni köske götür, der.

Köske döner. Artik getirdikleri en iyi yiyecekler bile agzina bir tat vermez olur. En Iyi nagmeler onu heyecanlandirmaz olur. En iyi lezzetler ve güzellikler, dudaginda asla en küçük bir te bessüm bile meydana getirmez. Her üçü de; kendisini bekleyen ölüm korkusu yaslilik ve hastalik her seyi onun gözünde

anlam siz, geçici, bos yalan ve aldatici kilmistir. Daha sonralari der ki:

“Arabaci, beni götür. Artik bu köskte dayanamiyorum.” Er tesi gün onu götürür.

Sari elbise giymis bir adam görür. Basi tras edilmis, âdeta bir dag sükűneti ile oturuyor. Sorar:

“Arabaci bu kim?” Der ki:

“Bu rahiptir; zahid ve riyazet yapandir.”

“Rahip, zahid ve riyazet yapan kimdir?” Der ki:

“Dervis (riyazet ehli olan} asla ve asla hayata, hayatin zevk lerine nefsini, vücudunu kaptirmamis, tümünü terketmis olan kimsedir.”

“Ne is yapar, nasil bir yol tutturmus da herseye giden yolu kesmis ve böylesi sükűnete ulasmis?” “Onunla sohbet etmek isti yorum,” der.

Gider ve:

“Adam, sen nasil böyle bir azamet ve mutlak sükűnete ulas tin? Hiçbir sey, seni ne heyecanlandiriyor ne de korkutuyor? Sen de benim gibi ihtiyar, hasta ve ölü gördün mü?” Der ki:

“Evet gördüm. Hatta saraylarinizi, zevklerinizi, mavi, beyaz nilüferlerle süslenmis havuzlarinizin hepsini görmüsüm; simdi de bu yolu seçmisim…” Sorar:

“Bu hangi yoldur?”

“Ev-barksizlik yolu! Ev-barksizhk yolu!”

“Arabaci beni geri götür,” der. Geri götürür.

Gece yarisidir, esrarengiz ve firtina dolu bir gece (Dünya ve Buda’nin içi firtina dolu) odasina gelir. Iç taraftaki odada Hint prenseslerinden birinin kizi ve Hint’in en güzel kizlarindan biri olan esi, efsanevi güzellikteki karyolalarinda uyumuslardi. Si malarindan güzellik, masumiyet ve sevgi seziliyordu. Saltanat hanedaninin göz aydinligi olan birkaç günlük çocuk, beyaz bir elbisenin içinde, anne kucaginda uykuya dalmisti. Buda bu manzaraya hayran kalir; hayatinin baslangici bu yeni askidir. Der ki, bunlari daha iyi görebilmek için (eger daha yakina gider sem) esimin ve evladimin uyanmasi mümkün. Esimin bakisinin bana yönelmesi de mümkün. O zaman da aramizdaki bag daha

bir güçlenebilir. O zaman onlarla vedalasmak benim için daha bir zor olacak. Bu yüzden burada, kalbimde onlarla vedalasiyorum. içinden veda edip atina biner, sonunda uçsuz bucaksiz or manlara, tek basina dalar, kaybolur.

Çesitli riyazet, iskence, zorluk, büyük olaylara tahammül, büyük dervislerin mektebinde ders ve sonra, dervislerin hayati ni da red asamasi.

KÖtü bir durumda bir agacin altinda istirahat ediyorken an sizin, tanimanin aydinligi, hakikatin yolu kalbinde açiliyor; “Bu da” olup uyanikliga ulasir [Buda: Uyanik, uyanmis anlamina ge lir.] Sehzadeleri olarak terk ettigi Benars halkini, simdi mesaj ge tiren bir dervis sifatiyla uyarmaya gitmek için ayaga kalkar.

Buda’nin ulastigi suur ve tanima tek bir esastan ibarettir. O, söyle der: “Ey insan! Ne ölümden sonraki kaygiyi tasi, ne ölüm den önceki kaygiyi. Ne riyazet çek, ne de lezzete esir ol! Belki sadece tani. Neyi? Birseyi:

“Insan, bir unsurdan yapilmistir. Oda:

Izdirap!… Izdiraptan ibarettir.” Böyle olunca da bir hedefin olmasi gerekir:

“Izdiraptan kurtulus.” Bu is için, dört büyük hakikati tani mak gerekir. Birincisi: “Izdirap nedir? Izdirabin taninmasi.” Ikin cisi: “Izdirabin oldugu yeri tanimak.”

Üçüncüsü: “Izdiraptan kurtulma.”

Dördüncüsü: “Izdiraptan kurtulus yolu ve nirvâna sükűnetine ulasmak”. Buda mektebinin can damari olan, büyük esasi tanimak.

Bu esas: “Insanin, izdirabin nereden kaynaklandigini bilme si gerekir: Ihtiyaçtan, lezzetten ve susamisliktan.”

Baglanmak zevk vericidir, ama izdirap dogurur. Çünkü her baglilik bittiginde aci verir. Çünkü her kavusma daha sonra hic reti getirmektedir. Tokluk, izdirap kaynagidir. Çünkü her tok luktan sonra tekrar bir açlik gelmekte. Suya kanmak izdirap kaynagidir. Heves izdirap kaynagidir. Çünkü her hevesten son ra bikkinlik gelir. Tanisiklik, izdirap kaynagidir. Çünkü her ta—

nismadan sonra düsmanlik gelir. Dostluk izdirap kaynagidir. Çünkü her dostluktan sonra ayrilik gelir.

O halde izdirabin bütün yollari taninabilir. Zira bütün izdi rap yollari lezzetten haz duymaktan geçer. Tek kurtulus yolu nun, ihtiyaç, egilim ve lezzetin geçtigi bütün yollari terketmek-tir. Böylece ruh, bunlarla olusan bütün kaygilardan kurtulur. O zaman her "sey" bir ada olur. Kendinde sakin, büyük, ebedî, sonsuz, ihtiyaçsiz bir kahraman gibi, yeryüzünde daima tek ba sina seyahat eden bir gergedan azametinde. Hirsli, istekli bir kahraman gibi. Köpeklerin, çakallarin ulumasi seni etkilemez. Arzu ve istegi, bir böcek gibi ayaklarinin altinda ezersin. Arzu lara, davetlere baglanmaksizin, kadin ve evlât kaygisi olmadan, yalniz bir gergedan gibi, sefere çik. Vahsi bogalar ve filler gibi. Herhangi birinde ansizin bir hastalik belirince onlarin; fillerin ve bogalarin kalabaligindan ayrilip kenara çekilirler. Ormanin bir kösesine giderler. Kendi içlerinde ve düsüncelerinde gizli bir sükûta dalarlar. Sen de hayatin bu günlük kavgalarindan disari çik. Kendini batakliktan kurtar, bir gergedan gibi tek basina se-yahata çik! Itikadi usulün toplamindan verdigim "derme" ile, orada sana uyulmasi gereken dogru bir hüküm ve ailesiz bir se fer ögretilmistir. Bütün yollarin sonsuzluguna ulasmak, "derme" de denizin sükûnetine baglanmak. ("Derme" Buda dininin bir il kesidir).

ONBIRINCI DERS

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

GIRIS

(Hüseyniye-i Irsad) Kurumunun umumi ve kapisinin her kese açik olmasindan olacak ki böyle sinifta ders vermeyi vaaz ve hitabe oturumlariyla bir tutuyorlar. Böylelikle bir derse kati linca da hüküm ve kararlarini belirtebiliyorlar. Su noktayi hatir latmak gerekir ki ders, vaaz ve hitabe degildir. Ki, bir oturumda söz tamamlansin ve neticesi açikliga kavussun. Mantik silsile-sindeki inis ve çikislarla; kusurlari tesbit ve tahlillerle iyi veya kötü fikirler belirlenerek ancak bir yere ulasilabilir.

Diger bir konu da; sözgelimi, Hüseyniye-i Irsad gibi Islâmî bir kurumda, niçin Buda'dan bahsediliyor? dediklerini isittim. Bizim bunlarla bir sözümüz yok. Çünkü Islâm'da ve Sia'da en degerli islerin, tefekkür, ilimle ilgili konular ve ilmî tartismalar oldugunu bilmiyorlar. Bu, beyefendinin bir kösede oturmasi ve Nasruddin Sah'in deyimiyle, fikir ve hayaller buyurmasi(!) anla mina gelmez. Bilâkis ilmî meseleler, fikirler, inançlar, ideolojiler, hayatla ilgili akimlar, kendi kaderi ve kendi insanî toplumuyla ilgili konularda düsünmeye baslamasi demektir. Bilinçli kisi dogru düsünceyi elde edebilir (ancak ilmî ve ince bir bilinçle), islâm, düsünmeye o kadar deger vermis ki, söyle diyor: "Bir saatlik tefekkür altmis senelik ibadetten daha hayirlidir."

Islâm’da ibadetten daha üstün olan tefekkür; bilimsel, metodik, etkin ve yararli sonuçlar doguranidir. Imam’dan ‘eger biri nin ölümüne bîr saat kalmissa ne yapsin?’ sorusuna cevaben su nu isitiyorlar: O son saatini ilim elde etmekle ve ilmî tartismayla geçirsin!

Böyle bir fetva verdigi için alisageldigimiz dinî bir önder degil de âdeta bir filozof veya Siyonist oldugunu sanirsin. Bu ri vayetler bizim toplumumuzda da naklediliyor. Tabii kabul ve onunla amel etmek için degil, belki rivayeti nakletmekle sevap elde etmek için! Çünkü rivayeti nakletmenin sevabi vardir. Ra mazan ve Muharrem ayi boyunca “Islâm’da ilmin faydalarini” anlatmak amaciyla minbere çikiyor, ilim ve ögretimin degeri hakkinda yüzlerce rivayet naklediyor. Diyor ki, Peygamber söy le buyurdu: “Çin’de bile olsa ilmî talep ediniz.” Birisi ilmi elde etmek için bir adim atmak istediginde ise hemen basiyor ferya di. Degil bir Çinli’den dünyevî ilmin, hatta Sii olmayan bir Müs-lümandan Kur’ân’in tecvid ve kiraat ilminin alinmasina bile ta hammül edemiyor!

Ben, siradan bir ögretmen olarak, çesitli dinlerde, ahlâkî hatta materyalist ekollerde derinlestikçe Islâm’i anlayisim daha da köklü, dinî degerlerim daha da aydinlanmis oluyOr. .Sizler de, bu duyguyu kendiliginden seveceksiniz. Bu dersleri adim adim takip edenler, bu iddianin taniklaridir. Eger, esasli bir so nuç almaya henüz ulasmamislarsa bile, Islâmî görüsleri mutlaka daha derinlesmistir. Daha önceleri çogunlukla inandiklari dinin disinda baska bir dinden bahsedilseydi, din açisindan kalpleri sakinlessin diye ona hakaret etmeleri, onu çirkef göstermeleri, degersiz ve küçük görmeleri gerektigine inanirlardi. Ama, bu arastirma ve incelemeden sonra anlasilmistir ki, hakir görmek ve basit saymak ilim açisindan sadece nakletmeye ve düsünme ye ihanet etmek degil, belki bizim dinimize de ihanet etmek de mektir. Bu konuyla ilgili olarak Ernest Renan söyle der: “Her di ni azameti, onu takip edenlerin düsüncesinin azametine ve duygunun zirvesine varmalarina baglidir.” Yani o dine, duygu, akil ve kalpleriyle inanan kimselerin. Herkes akil, duygu ve bilgisi nin azligi oraninda dini kavrami ve sahsiyetlerini (önder kisilik-
386

lerini) hakir ve süfli olarak düsünür. Yani anlayis ve duygulari kapasitesince. Safça ve kin gütmeden inandiklari, kabullendikle ri Peygamber'in (s-a.v.) Ali'nin (a.s.), Fâtima'nin (a.s.), Kur'ân'in.. asik ve meftunu olduklarini görürsün. Ama anlayis düzeyleri düsük, dünya ve dinlerle alâkali bilgi ve tanimlari kisir oldugu için o büyüklere isnad ettikleri fazilet ve özellikler de kendi kav rayis ve suurlari oranindadir. Ali'nin tüm o hayretler uyandirici azamet ve esrarli boyuttaki her antropolog, O'nun yaratilisinda-ki bu yönün insanliga ve tarihe kazandirdiklarina hayran kalmis tir, onlarin küçük zihinlerinde, sadece kilicinin sekli, zirhinin cinsi… yemek yemesindeki ölçülü davranisi yer etmekte; diger tüm özelliklerinden önce hatirlamaktadirlar. Çünkü basit bellek lerinde, dar zihinlerinde bundan baskasini da canlandiramiyorlar.50

50-Peygamberin vefati konusunda "Muntehiyul A'mal"a bakiniz1.. -Revaçta olan bir kitaptir. Yazan da muttaki ve ihlas sahibi olarak taninan biridir-… "Pey gamberin basi agrimaya basladi. Baki kabristanina gitti; döndü; ölüme hazirlan misti.. Hazreti Emir'in evine geldi.." Burada herkesin kalbi heyecanla atmakta. Peygamberin hayatinin sonunda, Ali (a.s.) gibi bir sahsiyete vasiyet ne olacakti? Hayran bakan bir azamette olan bu iki sahsiyetin konusmasi basit degildi!" De di ki: Ey Ali! Vefatimdan sonra; ruhum disari çikinca, avucuna al ve yüzüne sür. Ikincisi de, kimsenin bakislarinin avret mahallime kaymasina izin verme; kör olur. "Sonra evine döndü!" Bu tasvir takva sahibi, asik hatta âlim bir mü'min dindar toplumumuzun son dönem bilginlerinden birinin zihnindeki; Hiristiyan bir doktor olan Dr. George Jordake'in anlayisindaki Ali'nin tasviridir: "Ey za man! Ne olurdu bütün güç ve yeteneklerini bir araya toplasaydin da bir sefer daha Ali dogsaydi; bugünün insani O'na öyle muhtaç ki!

Ve ingiliz yazar Caryle'in, Peygamber ile Ali'nin görüsmesinin tasviri: "Bi'setin baslangiç anlarinda, Peygamber'in akrabalari O'nun davetini hep kin ve alayla reddettiler. Sekiz veya on yaslarinda bir çocuk olan Ali, O'na biat etti: O küçük el bu elle birlesti ve insanlik tarihinin akisin degistirdi" ("Kahramanlara Övgü" kitabindan). Bu yüzden yine tekrar ediyorum: "Tanimak" ve "Tekrar tekrar tani mak!" Iman ve ask sonra gelir. Ancak telkin ve miras yoluyla degil, tanimaktan dogan ask ve iman!..

Ali gibi bu adami tanimak için, anlayis kapasitemizi, suur ve bilgi sermayemizi, görüsümüzü genisletip en üst noktaya çikaralim ki, böylece dinimizi de yüksek bir seviyede taniyabilelim. Ögrendikten sonra, o büyükleri "görme" sanatini, ri sale S ve fonksiyonlarini görelim.

Büyük ekolleri ve dinleri, mümkün oldugu kadar insafla inceleyelim Degerleri ni, büyüklüklerini, faziletlerini daha çok taniyalim. Dogru veya egri, hak veya batil taraflarini daha etraflica anlayalim ki islam'in daha üstün ve daha mükem mel oldugu bizim için açikliga kavussun. Sözgelimi, Buda'yi tanimakla -benim nazarimda (sosyolojik anlamiyla) kötü bir peygamber, ama çok büyük bir sair ve filozoftur-veya Mehavira Zerdüst, Konfüçyüs, Lao-Tsu ve Sokra t,.. Ruh âleminde, insanin maneviyatinda, iç âleminde bütün o kudret, akamet ve derin ligi elde etmis olan kisiler, zihnimizde birden Ali'nin (a.s.) sahsiyetini çagristir-DINLER TARIHI

Buda

Buda, “Kasaterya”dan bir adamdir. Kasaterya, Hint’te seh zadeleri, esrafi ve soylulari kapsayan bir siniftir. Yunan’da soy lulara, asillere ve imtiyazlilara (idareciler, devlet büyükleri ve esraf bunlardandi); “Aristo” (Aristokrat) olarak isimlendirilen bu sinifa Hint’te “Kasaterya” denildigini görüyoruz.

Büyük ruhanilerin tümünün; genelde, Budizm’in kurucülari ve “Veda” dininin ruhanilerinden birçogunun Hint’in esraf ve sehzadeler sinifina bagli olduklarini söyledim. Yine müreffeh si nifta yasayan insanin ruhunun nasil bosluga ve hiçlige vardigini da anlattim. Bosluk isyana, isyan dünyadan bikmaya, hayati hakir görmeye, içgüdülerin kafaya vurmasina neden olmakta dir. Zevk, bir çesit özel felsefî veya dinî zahidlige meyletme (Gazneli ve Selçuklu Türkleri dönemi), tasavvufun geçmesi, de rebeylik ve feodalitenin ortaya çikmasi, düsünürlerin, genç nes lin isyani; bir çesit dindisi zahidlige yönelis, kapitalizm ve refah döneminde olan bugünkü Bati’da maddî hayati reddeden, ken dine özgü egzistansiyalizm hep bundandir. Bütün Hint, Çin, Iran, o günkü Avrupa dinlerinin bütün düsünürleri, büyük dinî mekteplerin kuruculari, bu sinifa baglidirlar. Yunan’da “Sokrates”, “Aristotales”, “Platon”, “Demokritos”, “Lousibus”; Iran’da “Mani”, “Mazdek”, “Zerdüst”; Çin’de “Konfüçyüs”,”Lao-Tsu”, Hint’te “Mehavira, “Buda” Esrafa, Mubetler, Megan (Zerdüst ve Mecusi din adamlari) sinifina veya Kasaterya sinifina bagliydi lar.

maktalar. Bunlara karsin Atinin üstünlÜ kistin i ve faziletlerini aniyor ve onlarin tümünün sahip olduklarina, O’nun tek basina sahip oldugunu görüyoruz. Iste bu anlayis degerlidir; bizim mü’minkrin birkaç halifeyle yaptiklari mukayese den sonraki anlayislari degil. Ali’yi ikincilerle kiyaslamalarinda ise onlari, öyle sine küçültüyorlar ki, bununla da kendilerince Ali’nin büyüklügünü ispatlamis oluyorlar!!) Peki, Ali’den geriye ne kaliyor? Demavend tepesini, Hilton otelivle tartiyorsun. Üstelik hem dagin tepesine gitmedin, hem de dünyada bu binadan büyük binalari tanimiyorsun. Tahran’in disina çikmamissin. Bununla beraber Tahran’daki Hilton otelinin büyüklügünü de taassup ve dar görüslülügünle Gü ney Tahran’daki bir küçük kulübe gibi tantiyorsun; sonra, sevk, ask, iftihar hatla tahrif ve taassupla bu kulübe, Demavend tepesinden daha yüksektir, dive ispal-liyorsun(i) Tesekkürleri!) Eger biri: Hayir beyefendi, Hilton oteli küçük bir kulü be degil, Tahranin en büyük binasidir; ama Demavend dagi karsisinda hiçbir seydir; o binadir, bu ise dagdir, derse; baginp küfrediyorsun. Diyorsun ki: O, Mevlâ’nin velayetine sahip degildir! Tesekkürler!

“Refah”in hiçlige, hiçligin isyana, isyanin zühd ve sofice ir fana; idealizme, içe dönüklüge, zihniyetperestlige ve asiri ahiret-çilige dönüstügüne iliskin sinifsal psikolojik temel, “Buda” için de geçerlidir.

Ilk Devrim

“Sidarata”, Brahmanlarin tahminine göre evsiz barksiz der vis ve zahid olarak lüks dünya hayatini ve saltanati boslayacak bir prenstir. Babasi bu tehlikeyi önlemek için ona mevsimlik köskler (bahar köskü, sonbahar köskü, kis köskü) yaptirir. Ha vuzlar, baglar, çok güzel av yerleri, cennetvari eglencelerle dop dolu bir hayat için gerekli tüm vasitalari hazirlayarak bu kösk ve yasam içinde tutsak kalmasina çalisir. Ama Âdem’in Cennet te isyan etmesi(!) gibi, Buda da babasinin hazirladigi debdebeli hayata isyan eder, bütün o nimetlerden kaçar.

Buda’nin Hind’in en güzel kiziyla evlendigi dügün gecesin de, en iyi müzisyenler, dansçilar, sarkicilar, en debdebeli Hint bahçelerinde; Buda’nin babasinin en son ev ve en saglam ipini Buda’nin ayaklarina baglamak için bir araya toplanmislardi. Hizmetçiler, Ögretmenler, Buda’nin babasi korku ve endise için de Buda’nin denetleyicisiydiler. Bütün bu güzelligi nasil telakki ettigini görmek istiyorlardi. Oldukça mera ki andina bir durumu vardi. Çünkü hepsi gürültü ve heyecanin esiri bir âlemin zirve sinde olduklari, güzellik ve lezzete battiklari bir anda, Buda, (kendi deyimiyle) hasta bir fil gibi bazen kalabaliktan uzaklasi yor, bir pencerenin kenarinda duruyor, dakikalarca gizli bir sükűtla, nitelendirilmesi mümkün olmayan bir sekilde daliyor du. Babasi ve digerleri de, onu bu durumdan kurtarmak ve ha yata döndürmek için seferber olmuslardi. Her halükârda ona te bessümlerde bulunuyorlardi. Ama o azicik bir firsat bulunca, kendi yalnizligina geri dönüyordu. Bütün bunlar, gencin içinde baska bir dünyanin dogus halinde olduguna isaretti. Ruhu bir devrim içindeydi!

Sonra bir çocugu olur. Kaderi her gün bir çivi ile hayat ve varligini yere çakiyor, böylece kopmasi ve sefere çikmasi daha

bir zorlasiyordu. Bu durum, baskalarinin girmesi yasak olan al tin kafesinden ilk defa disari adim atmasina kadar sürer. Dört isaret ve dört kelime ile karsilasir ve hayati yorumlar…51

Yaslilik: Ilk adimda “yaslilik” ile karsilasir. Kirilmis, burus mus, pejmürde bir halde. Bunun, herkesin kaderi oldugunu isit ti. Her genç, hayatin bu mevsimine ulasmaktadir. Kim ve ne olursa olsun, bundan kaçis yoktur.

Hastalik: Ikinci adimda, hastaligi tanir. Kederli, rahatsiz, kansiz. Her saglam olanin bu asamaya ulastigini duyar. Hastali ga yakalanan, pejmürde bir hale gelmektedir. Kim, ne olursa olursan ol, bu kederden kaçman mümkün degil.

Ölüm; Üçüncü adimda, kaderin son kelimesi ile karsilasir. “Ölüm”ü duygusuz ve hareketsiz bir cesette gözler. Sorar;

- Bu kimdir? Derler ki: -Ölü.

Ölü kimdir? diye sorunca:

- Olmayan kimsedir. Öyle bîr hal ki, her hayatin durdugu ve sona erdigi bir durumdur. Bunun üzerine:

Benim hayatim da mi? diye sorar ve cevabini kesin ifadeler le alir:

- Senin hayatin da. Ölüm, bütün bu kale ve hisarlardan ge çip senin pesinden de gelecek.

O zaman çocuklugundan beri ruhunda varolan gizli endise ve dine ait duygular, vicdaninin derinliklerine ve iliklerine dek isleyen bu üç isaret ile isyan eder. Bir soru, anmda, nutfe olus turmaya baslamistir: Hayat nedir? ister disarda ister içerde, is terse sarayda veya dagda, her kim olursan ol, her sinifta ve her sekilde “yaslilik, hastalik ve ölüm” seni tehdit etmektedir. Bu yö-

51-Evliyanin hayati, Buda’nin hayatinin benzeridir. Mucizeler ve kerametler, ta savvuf sahsiy etleri vle ilgilidir, imamlarla degil. Imamlar, bütün bu mucizelere sahip degildir. Buda’mn yasamina benzer yönler bunlarin çogunun hayatinda tekrarlanmistir. Bu Buda’nin biyografisinin, evliyanin hayatinda etkili oldugu nun isaretidir. Mesela, Ibrahim Ethem, Belhli b’ir sehzadedir, nimet ve zevke gark olmustur. Daima av partilerindedir. Bir gün tek basina avin pesindeyken, ansizin bir ses yakasina yapisir ve haykirir; nereve gidiyorsun? Bu uyarici vur gu haz ve nimetle yasayan dertsiz sehzadeyi Ibrahim Ethem yapar

nüyle yüzyüze gelmeye çaresiz bu kesin kaderle karsilasmaya mahkűmsun.

Gençlige gönül bagladik, yaslilikla sonuçlandi; Sihhatli, sag likli olmaya gönül bagladik, hastalik yakaladi; hayatimiz, ölüm le sonuçlandi O halde nasil yasayalim ki bu üçünden kurtulabi-lelim?

Buda, bütün bunlarin cevabini son görüsmesinde bulur. Bir adam gördü; ne yasli, ne hasta ne de ölüme giriftardir. Ne lezze tin zirvesinde, ne kudret arabalarinda ve altin kösklerdedir. Ne muhtaç, ne hasta. Silahsiz, elbisesiz. Ne altin, ne bas, ne zengin lik… Ihtiyaçsiz, sevinç, sükűnet ve kudretin zirvesinde, topragin üzerine diz büküp oturmakta. Sanki varligin ve âlemin tepesine çikmis. Hiçbir güce sahip olmayan öyle bir insan, böylesine bir kudreti nasil bulabilmistir? Buda sorar:

- Sen kimsin?

- Brahmanim, cevabini alir. Sorar:

Bütün bu kudret, bu sükűnet, safa, emin olma ve gözlerin deki bu hâkimiyet parlakligi nerden kaynaklaniyor? Bu zaaftaki bütün bu güç, bu mucize kimdendir? Fakirlikte saltanat, bos el de bu doluluk! Böylesi hayati ve sihhati nereden getirdin? Ce vap alir:

- Ailesiz yasamdan! Soruyor:

- Ailesiz yasam nedir? Sorusuna karsilik sunu duyar:

- Akilliligini ögrenmis olan insanin yasamidir: Izdirapsizliga ve ihtiyaçsizliga ulastim. Çünkü bütün zaaflar, zilletler, endi seler, üzüntüler, muhtaç olmaktan kayna klanmaktadir. Eger, “Istemezsen” hiç kimse seni zillet ve kölelige çekemez. Eger sa hip olmazan, hiç kimse seni korkutamaz. Bu insan hayatinin iki esasidir. (Elbette bu cümleler, metinden degil. Belki olayin yoru mu ve Brahman görüsü dogrultusunda ben söylüyorum.) Bu nedenle, bu adam kudret ve servete sahip degildir ki, onu koru mak için muhafiz ve dalkavuk olsun, vesvesesiz ve endisesiz bir an geçirmez olsun, onu kazanmak için her ise bulasmak istesin.

“Buda”, kurtulus yolunu bulmustur. Saraylarin, yalanci ge nisliginin kendi zindaninin darligi oldugunu anliyor. Kösk, ka

din ve evlat, özgür ve hafif kanatli uçmasi gereken güvercinin ayaklarina bir bagdir.

Bir gece yatak odasina gider, (ihtiyaçsizligin, ailesizligin ve muhtaç olmamanin esigine vardigi gece). Karisini, ipek bir ya takta, efsanevi bir odada isikli bir atmosfere garkolmus olarak güzelligin ve gençligin zirvesinde görür. Dinlenmekte ve uyu maktadir. Kucaginda yeni dogmus çocugu. Böyle bir durumda kapinin esiginde durup, kendi kendine: Sizde gördügüm bütün bu güzellik, kendimde gördügüm bütün bu sevgi ve sefkat, isi mi zorlastiriyor. Biliyorum, eger vedalasmak için sizi uyandirir-sam, yüküm daha da agirlasacak, yolculugum daha da zor ola caktir! Bu yüzden sizi uykuda birakiyorum, vedalasmaksizin si zi terk ediyorum.

Atina atlayip ormana dogru sürer. Bir irmaga ulasip suyun dan geçer ve geçmis hayatindan kalan bütün zevk ve lezzetleri bu suyla yikanmis ve hayatin bulastirdigi pisliklerden temizlen mis olarak; ati (geçmisteki soylu yasaminin son hatirasi, dünya ile son bagi, hiçbir yere ulastirmayan bineklerden olan bu son binegi) irmagin tarafinda birakir. Yaya olarak gür ormanin de rinliginde kaybolur. Bes büyük Brahman'a baglanir ve Buda ol maya baslar.

Kurtulus Yolu (Muksha)

Daha önce de söyledigim gibi. Buda dininde kurtulus yolu, "riyazet" ve hayatla olan baglari kesmektir. Nefsin hayatla olan baglarini kesme ve bizim "nefsi öldürme"52 dedigimiz bu olayin rarlama olmadan gerçeklesmesi mümkün degil. Nefsi zorlamak

52- "Nefsi öldürme" kavraminin Hint kültüründen geldigini ve daha sonralari dilimizde ve dinî fikrimizde yer edinmis oldugunu tahmin ediyorum. Yoksa ilk islâm! metinlerde, "öldürme nin yerine "terbiye etme" deyimi varo la gel mistir. Hatta Kur'ân nefse yemin ederek onun için "bir tohum gibi" deyimini kullani yor. Bir ziraatçi gibi ona su vermek, onu saglam olaraklcorumak, yarilmasini, egitilmesini ögrenmek ve ondan mahsul almak gerekir:

"Nefse ve onu sekillendirene; ona takvasini ve fücurunu (iyilik ve kötülük kabi liyeti) ilham edene and olsun ki: Nefsini tezyike eden kurtulmustur ve onu ör ten kaybetmistir." (Sems 7, 8, 9,10) "Nefs iezkiyesi"ni, tefsircilerimi?. ve tebligci-lerimiz, "nefsin pislik ve bula sikliklardan aritilmasi ve temizlenmesi" olarak yo—

için çok çetin bir program dogrultusunda güçlü bir iradeyle ona gem vurmak gerekir. Bu is için kendini bu “yoga” ayinine (Veda dinine özgü riyazete) vermek gerekir.

“Buda”, riyazette öyle bir makama ulasti ki, Brahmanlar onun hakkinda ümitvar olmaya, Ona tevessül etmeye basladi lar. Çünkü riyazet sirasinda gösterdigi üstün yetenekleri ve is—

rumlamislardir. Bunun daha çok ruhbani görüsün etkisi altinda olmasi muhte meldir. Nefsi öldüme riyazetine yönelisin hedefini, dinî ve ahlâkî terbiye açisin dan “temiz olmak” olarak algiliyorlar. “Eflaha”yi da kurtulmak ile açikliyorlar; bu, insanin mahpus olmasi, tabiata, maddiyata ve içgüdülere giriftar olmasini çagristirmaktadir. Dogu tasavvufundaki lezzet ve tabiata karsi duyulan kötüm serlikle benzerlik teskil etmektedir. Halbuki “eflaha”, “zekkâ”’, “hâbe”, “dessâ” dört kavram arasindaki manevî uygunluk birinci âyet ile onun iziddi olan ikinci âyet arasindaki tezat; insanin sorumlulugundan bahsedildigine isaret etmekte dir. Nefsle beraber sorumluluk, kurtulustur. Eger tohum, filizlenirse içindeki güçler ve yetenekler beslenir ve islah edilirse muradina ermis, (eflaha] faydalan mis olur-eger, o topragin altinda sizli birakilir (dessâ) ve gömülür, su ve hava dan mahrum edilirse ziyan olur. Muradina ermemis olur. Bu iki tarz yorum; iki ahlakî görüsü ve çesitli antropolojik görüsleri açikliyor. Birincide; insa’nin risaleti (islevi), hayatta temiz kalmaktir. Ikincisinde, insanin risaleti gelismektedir, Bi rincide insan, sakinandir. Ikincisinde insan, iyilik yapandir. Kötü is yapmayan adam ile iyi is yapan insan arasinda fark vardir. Biri olumsuzdur, digeri olumlu. Tezkiyenin böyle olumsuzlukla yorumlanmasi, maalesef halkin özelliksiz, men fi ve issiz tiplerin pesinden gitmesine sebep olmustur. Sadece bulasmayan, dü rüst kalan, insanlarin pesinden. Halbuki temizlik, suur ile egitildigi, büyük bir duygu, bilgi, irade, liyakat ve yapicilik ile iç içe oldugu zaman deger kazanir, yoksa bir hiçtir. Bir insan, bütün ömrünü sakinma ve perhiz karlikla geçirse de günahsizlik ve temizlikte “alçidanbir heykel”e, “kardan bir adam’a veya bir “cenaze”ye ulasamaz!

Diyecekler ki Takva? Evet takva! Ama bir suursuzun, kabiliyetsizin ve aylakin takvasinin ne anlami var? Takva, kendini sapmalardan, pisliklerden, Ihanetler den korumaktir. Sapma, pislik ve ihanet faktörlerini, hatta onun çesitlerini bile tanimayan, onlari anlamayan bir adam, nasil takva sahibi olarak kalabilir? Ali {a.s.)’a karsi savasan Hariciler’in kusuru takvasizlik degildi, suursuzluktu. Ikincisi, bir elini hiçbir seye (siya ha-beyaza vurmadan) dokundurmadan elleri temiz kaliyorsa, bunda övünülecek ne vardir? Siyasî, fikrî, iktisadî, sosyal kar-galasalarin kalbinde çaba gösteren, sorumluluk yüklenen ve temiz ve sakinmis olarak kalan, kendini satmayan, zaaf göstermeyen, zorluklara tahammül eden, sahsî heveslere karsi sürçmeyen, kaymayan insanin takvasi takvadir. Zamanin, durum ve vaziyetleriyle içice olanla, zamanin durum ve vaziyetlerinden bîhaber olan bir midir? Hayatinin bir kismini (baskalarinin) emin kildigi kimse nin isi de temiz kalmaktir; bu, hangi takvadir? Deneme ve teshir alanlarinda yer almasi gerekir. Kendisini korumasi gerekir ki, takva sahibi olsun. Acaba “Baba Kuhi’nin ingilizlerle olan sömürü anlasmasinin hiçbirinde imzasini görmüyor sak, bu onun vatan satmayan, takva sahibi biri olduguna mi isarettir? Kebi’ Efendi, Hazreti Emir’in hükümeti zamaninda bütün o kargasalardan kenara çe kiliyor, gelip Meshed yakinlarinda kendisine bir kabir yapiyor orada ibadetle mesgul oluyor. Münker ve Nekir’in soracagi sorularla ilgili soru cevap temrinle rinde bulunuyordu! Bu ise takva degildir! Takva, Malik Es ter’in kidir; kargasa, tehlike, para, kudret ve Benî Ümeyye’nin vesveselerinin zirvede oldugu bir or tamda çalisiyor ve temiz kalabiliyordu.

kenceler karsisindaki kahramanca direncinden sonra, hepsinden önce Nirvâna'ya ulasacagi açikti.

Bu yüzden Brahmanlarin ümit kaynagi oldu. Yüzyillik bir yolu arsinladi. Açlik ve zaaf (iskence, riyazet, kendine eziyet) programlarinin etkisiyle öyle bir sinira ulasti ki kendinden geçti, Brahmanlar etrafinda toplandilar, öldügüne kesin karar verdi ler. Bu bayginlik, kendinden geçme ve takatsizlikten sonra, ye niden kendine geldi. Bu durum, bir deri ve kemik kalana kadar tekrar tekrar sürdü. Âdeta bir hayalete dönmüstür, babasi bile görse taniyamazdi.

Riyazet, yani "demir", yani kendini silah, makas ve biçakla temizleyerek baskalastirmak. Seni sen yapan özelliklerini öylesi ne temizlemelisin ki, dostlarinin hiçbiri artik seni taniyamasin. Sevgilin seni görünce, eski dostu olabilecegini hissedemesin. Annen ve baban seni görünce artik onlarla aranda bir akrabalik baginin olamayacagini anlasinlar. Zira öylesine yabancisin ki geçmisinle olan tüm ilgini kesiyorsun. Yeni dogum budur. Yani bIr kez daha kendinde doguyorsun. O zaman, önceki kendin çü rümüs ve kokmus bir cenin gibi senden düsü vermektedir. Su ta bir, Bayezid-i Bestamî'nindir. Diyor ki: "Ben Bayezidlik'ten, deri sinden çikan bir yilan gibi, disari çikmisim." Cüneyd-i Bagdadî diyor ki: "Nur'a baktim; kendimde de nur olana kadar otuz yil bakmaya devam ettim." Yani, artik "Cüneyd" degil.

Buda, böyle bir asamaya ulasinca basarinin zirvesine, Nirvanâ'ya nail olmanin da esigine geldi. Bu durum, sesi tüm Hint'te; büyük Brahmanlar, zahid Hint ruhanileri arasinda do lastigi ana kadar devam etti. (Buda artik ask ve kemâlin en son derecelerini arsinlamaktadir) Iste Buda, bu noktada ansizin öf kelenip apayri bir halete büründü.

Buda'nin Hayatinin ikinci Devrimi

Sidâratâ, buraya ulasincaya kadar büyük bir "Brahman" ma kamina, bundan sonra da "Buda" makamina kavusmustur. Artik Brahmanizm dininin büyük bir brahmani olmakla beraber, O'nu sinirsiz büyüklükteki makamlara erdirecek, hayretengiz bir his dünyasina ulasmistir.

DINLER TARIHI

Aklin Ötesi ve Aklin Asagisi

Dikkat edelim; akilla direk alâkali olmayan konular iki yön temle çözüme kavusturulur. Bunlardan bir akil ötesi olan konu lar olup akil da (bunlari) anlamak için basini yukarida tutmasi gerektigini hisseder Digeriyse, basit düzeyde olan meselelerdir ve akil da bunlari kolaylikla idrak etmektedir. Bunlarin faydasiz oldugunu bilir ve bu bilgisinin dogrulugu hakkinda hiçbir te reddüdü de yoktur.

Söz konusu olan meseleler ise tamamen akil ötesidir. Bu ne denle, aklini örtecek, irfani duygularinizi güçlendirerek öne çi karmaniz gerekecektir. Böylece Mevlanâ'nin Buda'nm yasami nin bu en üst anini nasil nitelедigini anlayabilesiniz.

Elbette Mevlanâ'nin anlatimi tamamen sofiyane ve Budaci bir anlatimdir; Islâmî degil. Çünkü Islâm, baska bir tarzda anlatmaktadir:

Nefsin Aldatmasi

Otuz yil savas meydanlarinda savasmis olan bir mücahid, bir kenara siginmis, batini safligi elde etmek ve nefsini öldürmek için riya zete oturmustu. Günlerce gecelerce kendi yalnizliginda riyazet yapi yor, kendine eziyet ediyor, ibadetle ugrasiyordu, “el-cihad! el-cihad! davulu sokakta, caddede, pazarda çinlayana kadar. Sehirde cihad bas lamisti. Mücahidleri, gençleri savasa çagiriyorlardi.

Kösede kendi yalnizliginda oturan mücahid, nefsini öldürmeyle, uzun ibadetler ve agir oruçlarla ugrasiyordu. Birden tanidigi bu sesle Irkildi, ruhu canlandi, açildi. Kendinde, mücahidlere katilmaya ve ci had sahnelerinde ilerlemeye siddetli bir arzu buldu. Kahramanlik sev ki, Allah yolunda savas, sehadet arzusu, onu harekete geçirdi. Sevkle harb elbisesini giyerken ansizin kendine geldi ve dedi ki: “Ey nefsi Yi ne beni aldatmak mi istiyorsun? Savas meydanlarindan, evimin selâmetine sen davet etmedin mi? Kadin, çocuk ve sorumluluktan bah setmedin mi? Kadin ve çocugun hakkini vermenin ne kadar sevap ol duguna dair rivayetler okumadin mi? Falanca duanin ecri sehidinkin-den yetmis misli daha fazladir, demedin mi? Kirmizi bir nari yedikten sonra, Iki rekât namaz kilmanin, Bedr’in kirk sehidinin ecri kadar ecri

vardir, demedin mi? Bu sekilde, kolay gösterileri, çok kârli yolu gös termedin mi?

“Çünkü, nasihatlarina kulak vermiyordum, diyordum ki: “Iki rekât namazla elde edilen kirk sehit sevabini istemiyorum. Kendi ca nimla, kendimi ve ailemi yok etmekle, sadece kirk degil hatta bir sehâdete karsilik bin sevab elde etmeyi istiyorum!

“Sen, savas meydaninda da beni birakmiyordun, varolan becerile rimi fisildiyordun. Ölmek için çok sayida insan var; ama benim gibiler azdir, kendimi digerleri için koruyayim, istiyordun. Yine sözünü din lemiyor, saldiriyordum. Sen bu sefer, pehlivanlari himaye bahanesiyle geride arkadan saldiriya ugramasinlar diye koruyuculari olmami isti yordun, ben de oluyordum. Hep kendimi koruyayim diye ugrasiyor dun.

“Simdi ne olmus ki, cengaverlerin davul ve kösünün sesiyle bir üzerlik otu gibi atesimin üzerine atliyorsun ve böyle bir siddetle beni savas meydanina gönderiyorsun? Ahlâk, yasam tarzi ve inanç degisik ligi öneren sen degil misin?”

“Simdi anliyorum ki, bedenin korunmasi ve kalibin zevk almasi için, seni savas meydanina götürüyormusum. Bütün bencilliklerin ve ideallerin karsilik bulsun dîye. Kösese oturmam gülüyordun. Simdi kötü müptela oldugunu görünce -çünkü sessiz ve yalnizliktasin kimse görmeden-, zerre zerre beni boguyor, sikiyor, öldürüyorsun. Kendi kendini öldürüyorsun, sonra diyorsun ki: Ben öldürülmekteyim. Ma dem ölecegim, bu habersiz yalnizlik yerine, beni sehit sayacaklari bir yerde öleyim. Birkaç kisi görsün, büyük cengaverlerden oldugumu ha tirlasinlar. Eger canimi kaybedeceksen en azindan isim, haysiyet ve övgü edinebileyim istiyorsun.”

“Sana teklif ettigim seyi görüyorsun; sessiz, Itibarsiz ve isimsiz bir ölüm. Bunun için beni cihada gönderiyorsun ki, haysiyet, isim ve toplumsal bir söhret kazanasin.”

Buda da, böyle bir ana ulasiyor ve söyle diyor: “Öyle bir ma kama ulastim ki, Hind’in bütün Brahmanlar’i benim zahidligim, din darligim, takvam, mükemmelligim ve ruhaniligimden bahsediyorlar. Halkin hepsi, beni kutsamaya duruyorlar. Birden su hakikati anliyo rum ki, kendime yükledigim bütün bu siddetli iskenceler, uzun oruç-

lar, çok zor ibadetler, birkaç haftada sadece birkaç tane pirinç ve birkaç damla su ile yetinmeler, korkunç ve acaip bir hevesperesstliktir. Bütün bunlar, isim yüceltme ve kutsallastirma hedefine ulasmak içindir. Bir yaris çizgisine düstüm. Görüyorum ki, bütün bu zorluk, oruç ve is kencelerden haydiyorsam da hoslaniyorum. Âdeta lezzet ocagindan ve bütün maddî içgüdülerimin sifa bulmasinin ötesine çikiyorum. Tevfik, kudret, hedefe ulasma ve olgunlugu hissediyorum. Kalbimin hiçbir kalbin kudretinde olmayan bir güç ve esrarengiz tecellilerin zuhur et tigi yer oldugunu düsünüyorum.

Bütün bunlar, gurur, basari, itibar, lezzet ve hevesperestlikten baska birsey degildir…"

Böyle bir anlayis, psikoloji açisindan da dogrudur. Mazo sizm, zayif sekliyle hepsinde vardir. Kuvvetli sekli sadizmdir, tedavi edilmesi gerekir. "Sadizm" digerlerini eziyet çekmesin den zevk almaktir. Mazosizm (mazohizm) kendine eziyetten zevk almaktir. Hevesperest ve bencilce bir riyazettir. Diyorlar ki; bir çocuk büyük bir sevk ve zevkle annesine söyle diyordu: "Dün gece rüyamda bir köleyi bana bagisladiklarini gördüm, ben sevincin siddetinden kendimi parçaladim." Annesi cevaben; "Yarisi dogrudur!" dedi.

"Fesencan"m (et ve cevizle pisirilen çerkez tavuguna benze yen bir yemek) adiyla irkilip hayli bir an sükűt eden, obur bir insanin "Yoga" vasitasiyla derisi o kadar incelir, kemikleri görü nür. Eti ve iç yagi öylesine erir ki, adamin iç organlari ve bagir saklari gözle görülür hale gelir. Bundan sonra, reflekslerine ve vücut sistemine, içgüdülerine hakim bir adam haline gelir. Hat ta hayatinin dogal kanunlarini elde eder. Birkaç gün nefes alma yabiliyor, haftalarca yemeyebiliyor, yillarca bir yerde durup ha reket etmeyebiliyor. "Bihr Baba" gibi yarim asirlik bir sükűt gös terebiliyor. Sükűtu evvelki sene kirildi, elli senelik sükűtun sona ermesinden sonra, yarim asir sözün bekleyenlere sadece dedi ki, "insanlar? Kendi içinize dikkat ediniz, hersey içeridedir?" Bu ya rim asirlik sükűtu ölçmedir.

Bütün bunlar dogrudur, böyle riyazetlere bedeni vermek büyük güç ve yetenek ister. Ama bununla beraber, Buda'nin de—

yimiyle: “Iç, öylece karanlik kaliyor” Zahidin riyazetçiligi, kulu gurura müptela eder. (Eger firsatim olsaydi Islâmî ahlâk kitapla rinda ve dualarin metninde bu meselelerin ne kadar derin ve faydali olarak -saptanmis olarak degil-ortaya konuldugunu gösterirdim. Bu namazlari, dualari ve takdisi meslek edinen kimselerin en büyük facialari, gururdu. Bu gurur, bütün zah metlerini heder eder. Gurur kötüdür. Tüm bu imkânlarin, basa rilarin elde edilmesi ve Allah’a yaklasmanin vermis oldugu gu ruru, bütün içgüdülere ve heveslere galip gelebildigi ve digerle ri kendisi gibi olamadigindan dindarlik ve takvada öne geçtigi için diger herkesi kendinden daha asagi, daha kirli ve daha kötü görür.) Kisinin nefsinde riyazet, ruhun, sapik zahidlikler netice sinde elde ettigi pisliklerden ibarettir.

Bu yüzden “zühd için zühd” büyük bir insanî ve ilâhî felsefe tasimaksizin insanin sapma faktörüdür. Çok korkunç ahlâkî hastaliklarin mikroplarinin ekildigi bir ocaktir. Bu nedenle za-hidlerde (özellikle Budizm dininde ve Hiristiyanlikta) genis sap malar görüyoruz. Meselâ zühdle içgüdülerini öldürmüs, çapkin ligini önlemis olan kimse, hâlâ pisbogazlik yapabilmektedir. Bu, tipki bir cepten alip diger cebe koymak gibi birseydir. Azaltmak veya çogaltmak degildir.

Bu yüzden Bertnard Russell diyor ki: Bir Ingiliz atasözü var; “Ayyasliklarinizi devlet büyükleri ve subaylarla yapiniz, yiye ceklerinizi zahidler ve dindarlarla yiyiniz.” Çünkü onlarin he vesleri dans ve müzik pistlerindedir, yiyecege önem vermezler. Ama bunlar üç saatte bir yerler, iki saat de yemekler konusunda konusurlar. Diger vakitleriyse, yedikleri yemegin basinda heder olup gitmekte. Yani o fisiltilar, asikane konusmalar ve cinsî zevklerle geçirmeleri gereken zamani bu sekilde telâfi edi yorlar.”

Bu sekildeki zahidligin yarisi dogrudur. O da bedenin bazi isteklerinin kirilmasi ve dogal insanî içgüdülerin zayiflatilmasidir. Ama bu amel, kiside israki uyandirmiyor. (Bu meselenin bu sekilde çikarimda bulunularak açiklanmasi Islâm’daki anla miyla çok güzel anlasilmis olur. Buda’nin red ve intikal duru—

mu, Islâm’da esasli bir meseledir. Ama Buda’nin sonraki, ispat yönleri ve çözüm yolunu göstermesi basarili degildir). Fakirlik ve olanla yetinme, insana Içgüdüsel lezzet veren herseyle bagli ligin olmayisi, ruha saflik, berraklik vermez ve hakikat isigi ol masini saglamaz. Ruha hafiflik vermiyor ki, miraca gitsin; maddî hayatin pis batakliklarindan kurtulabilsin. Hayir! Hayir! Ruh, bedenin iskencesiyle, bedenin sismanlamamasiyla egitim ve terbiye kazanmamakta, belki öylece zayif kalmaktadir.

Bu “Buda”nin söylediklerinin esasidir. Gönül (Gönül; kalp degil), hissedilenlerin ve maddî hayat ötesi esrarengiz hakikatlarin Idrak ocagi ve merkezi anlamindadir. Gönül, iç yaginin eri yip su almasi, derinin incelmesi, kemiklerin yumusamasi ve mi denin bosalmasiyla gelismeyecek; ondan Öteye ve ebediyete olan pencereler açilmayacaktir,

Cuki’yle (Yoga ve riyazetle), bedenin zayiflatilarak ruhun terbiye edilip egitildigi seklindeki iddia dogru degildir. Bu ru hun terbiye ve egitim için bedeni zayiflatmak degil, ruhun egi tilmesi gerekir.

Bütün Hiristiyan, hatta Müslüman, Hint ve Çin sofi mek teplerinde ve kabile yasaminda baska sekilde de olsa çogunluk la ruh ve beden arasinda dogrudan olmayan bir iliski mevcut tur. Tümü için tek bir örnek vermek yanlis olur.

Hint’te ilk olarak Buda; “Hakikata ulasmak için ruhu bede ne karsi bir kenara birakmamiz ne yeterlidir, ne de gereklidir” dedi. Bâtin aynasini cilalamak için, zahirî reddetmemek gerekir. Belki, bâtin aynasini cilalamanin yolunu bulmak gerekir. Ruhu terbiye etmek için ruh ilmini ve ruh terbiyesini genisletmek ge rekir. Bu ikisi {ilim ve pratik) bir degildir.

O Halde Ne Yapmak Gerekir?

Buda, “riyazetin” bedeni yok etme disinda baska birseyle sonuçlanmadigini anladi. Tam nirvâna ve kendi tekâmülünün esiginde oldugu, azamet, riyazet, veda ruhanileri arasinda manevî ve ruhanî önden zirveye ulastigi anda, birden bu siste min tümünü yikip viran etti.

imanlari, dogru bildiklerinin yolunda canlarindan geçenler çoktur. Ama kendi isim, itibar ve serefinden de geçecek olanlar çok azdir.

Buda, bütün o söhret ve itibardan geçti, geri döndü. Mürsid Brahmanlar ondan ümitlerini kestiler. Umutlarini tamamen yiti rince onu biraktilar. O, ikinci defa tek basina kaldi ve hicrete basladi. Ama bu defa artik vücudu mutlak ümitsizlikle doluy du. Yillarca riyazet; avarelik, ailesizlik, irfan ve marifet dersi ög renmek, ona sadece zayif ve güçsüz bir beden bagislamisti Su içti, yemek yedi, et yedi canlandi, kilo aldi; çokça kaybettigini o zaman anladi. Vücudunda aydinliktan en küçük bir isik olmadi gi halde önceden de pek birsey getirmedigi bir meydanda ye nilmek.

Bütün bunlara ragmen "Buda" ümitsizlige düsmedi: "Bu ha yat dersidir, sadece basari ihtimalinin oldugu zaman hakikat için çaba göstermemek gerekir. Belki hakikatin kendisi için is yapmak gerekir. Hatta zerre kadar zafer ümidi olmasa bile. Eger yapmaz da durursa, batila teslim olmus, çürümüslügü kabulle nip boynuna geçirmistir."

Aydinlik Yolcusu

En küçük bir ümidi bile olmaksizin, yola düstü. Ikinci bir-hicreti baslatti. Ne hirs ve istek tanrilarinin savasina gitti, ne de baski ve sermaye tahakkümü tanrilarinin savasina (tüm bunlar hakikat degildi). Aydinlik yokusuydu. Nur tarafina dogru gidi yordu; “Bodhi” agacinin dibinde “Buda”liga ulasti. Ölene veya bulana kadar orada kalmaya kesin karar verdi.

Bodhi

Bodhi, Budh uyanmak, suurlu olmak, dikkat etme, tanimak kökünden gelip aydinlanmak, uyanis ve israk (ilham) anlamin dadir. “Bo” (koku) agaci, cennetteki meyvesi yasak agaca (Tev rat’in niteledigi sekilde) benzemiyor degil.

Âdem, yasak meyveyi yemekle görüs kazanir. Buda da “Bo” agacinin dibinde görüse ulasir, hakikati ve yolunu bulur.

“Buda” yillarca “Bo” agacinin dibinde kalir. Hayat, sehir, söhret ve sehvetinin çektigi bütün emellere ve heveslere karsi zafere ulasip kurtulur. Sonra “görüs”e ulasip “Buda” makamina kavusur.

“Buda”, Yunan kavramiyla “Sophia” (hikmet) sahibidir artik. Veda mektebinde izah ettigim ilim, teknik ötesi bir tanimanin sahibi.

Böylece bu agacin altinda, yillarca eziyet ve gayretten sonra, bol nimet içinde yetismis sehzade Sidâratâ, brahmanligin riya zetine ve ruhaniligin en üst makamina ermis ve tüm bunlardan da vazgeçip kurtularak basibosluk ve bilimsizlikte “Bodhi”ye ulasip “Buda”lasmistir.

“Buda”, Uyanis Çagrisi

Buda, Hint düsüncesinde, her dönem gayb âleminden gelip, kurtulus ruhu bagislayan biridir. Celiyor ve uyaniklik çagrisin da bulunuyor. Amaci halki kurtarmaktir. Halki yer cehennemin den kurtulmaya çagirmaktadir. Bir grup onu kabullenip kurtu lusa eriyor; çogunluk ise kabullenmiyor ve helak oluyorlar.

“Buda”, tanimadiklari biridir. Ancak halkin kendilerini kur tarmaya gelmesini bekledikleri bir nevi Hintli Mesih’tir- Önceki dönemlerde de birçok defa, çesitli görünümlerde ve muntaza man gelmisti. Bir defasinda bir kus görünümünde Hint orman larindan ve bütün dünya ormanlarindan söyle haykirmisti:

“Ey yeryüzü ormanlarinin bütün kuslari! Uçunuz! Bu “utan ca bulasmis, ama yönleri sehir, bag ve ümrana yönelik olan” ye sil ormanlari birakiniz. Bu hayati birakiniz! Simdi yangin kapiya varacak, bütün ormanlar yanacaktir. Atesten sadece, göge yük selmis olan kuslar kurtulacaktir.”

Kuslardan bir grup, kendi Buda’larinin çagrisini kabullendi ler ve kurtulusa erdiler. Yasamin zevkinden, ormanda kendin den geçmis olanlar, ormanin yesil dallari üzerinde sarki okuyup civildasanlar, çagriya cevap vermediler; kurtulamadilar ve yan ginin ortasinda kalip yandilar.

Hint’te kuslarin bu kadar ehemmiyet tasimasi (Kelile ve Dimne’ye ve genel Hint edebiyatina bakiniz; kuslarin nasil insanî bir kisilige büründürüldügünü göreceksiniz), kuslarin ve hayvanlar âleminde insanin irfan ve kurtulus âlemine ait bir dünya olarak kabullenilmesindendir.

Eger Isteseydi Geri Dönmeyebilirdi

Sadece mükemmel olmayan ruhlarin ölümden sonra geri dönmeye mecbur olduklarini söyledim. Ama mükemmel ruhla rin böyle bir mecburiyeti yoktur- “Buda”, Nirvâna’ya, akil ötesi suura ulasmis bir insandi, hakikati anlamisti. Nirvâna’ya ulasan kimse, artik izdirap dolu hayata, insanlarin arasma geri dönmü yor ve ebediyette daimî kaliyor.

Buda, “Bo” agacinin dibinde Nirvâna’ya ulasinca, o âlemde dinlenebilir ve bir daha bu “Karemaî” hayat çarkina ve “Samsaraî” hayata geri dönmeyebilirdi. Ama dinlenmedi, geri döndü Kendisini, toprak hayatinin kivilcimlari arasina atti. Mesh’in kendini kurban etmesi ve Adem’in günahindan yikan masi gibi. Bagrslanmasiyla, insanlarin, cennetin yolunu tutabil melerini sagladi Yeryüzünde sürülmeye ve durmaya mahkűm olmalarini önledi.

Mükemmel olmayan ruhlar, bir kaliptan diger bir kaliba git mektedirler. Bu durum tekâmül eden kadar devam ediyor. Ama “Buda”, Karemi halkasindan disari çikmis, kurtulmus ve sakin ebediyete ulasmisti; dönmeyebilirdi. Insanin kurtulusundan (hayat görüsünden) bir mesaj getirmek ve onlara hürriyet bagis lamak için geri döndü.

Tanrilar ve Kurban

Hint, tanrilarla dopduludur. Her görünümde bir tanri; sayi siz görünümde sayisiz tanrilar bulunabilir. Ama asirlar boyunca gelismenin etkisiyle sayilari azalmis, dört bes bine inmistir!

Burada dikkat edelim; “tanri”dan maksat büyük tanri degil dir. Kur’ân’in “Ilahe” veya “Alihe” dedigi tanridir. Bunun çogulunun kullanilmasinda bir sakinca yoktur.53

Tanrilar çok sayida ve çok masraflidirlar. Herbiri bir kurban istemektedir. Islâm’in aksine; açlari doyurmak Için yapilan kur ban, bu dinlerde halk için degil, tamamen tanrilar içindir.

Bu yüzden kurbani yakiyorlar, (Yahudi dininde de kurbani kestiklerinde yakiyorlar) ki tanrilar dumanin kokusunu ala bilsin.

Bir taraftan da Buda, söyle feryad ediyordu: “Bütün bu ne zirleri, kurbanlari, dilekleri birakin! Riyazet yolundaki bu tanri lardan dünyada bolca var ve ormanlarin derinlikleri bunlarla tasmaktadir. Onlarla bizim bir isimiz yok, onlarin da bizimle bir isi yoktur. Onlarin hayatlari kendilerine, bizim hayatimiz da bi ze. Kendi yasamimizin gereklerini temin edip düzenleyelim.”

Bu büyük bir çagridir. Öyle ki, büyük Veda mabudlarinm çehresine ve Hint Brahmanlari sinifinin otoritesine büyük bir darbedir. Çünkü Buda’nin bu davetiyle bütün gelirler yok ol makta, Veda dininden geriye sadece ve sadece karmasik dualar ve çok acaip ayinler kalmaktadir. Bunlarin da logaritma cetve-liyle bile halledilmesi mümkün degildir.

Tanrilar ve Aracilar

Diger taraftan “Buda’nin feryadi, hep halki, aracilarin gücü ne karsi isyan ettirmenin pesindedir. Dine ait en küçük bir ame lin bile, Brahmanlar vasitasiyla sonuçlandirilmasi gerekiyordu.

53-Hint halkinin, vakit, güç, sevk, ümit, ask, iman, hatta servetinin önemli bir miktari Brahmanlar (Veda dininin ruhanileri) araciligiyla sirf tanrilarin memnun edilmesi, onlarin ilgilerinin çekilmesi veya serlerinin defedilmesi için kullanili yordu. Zira, onlara birsey ulasmayinca, eziyet ediyorlardi. Bazen de eger birsey vermeseydin unutuyorlardi. Halk ile tanrilar arasinda, is bitirici aracilar halkin islerini yoluna koyuyorlardi. Meselâ çok sayida nezirler, kurbanlar bugular ve buharlar yapiyorlardi ki, gökteki ilahlarin yanlarina vardiginda insanin ihtiyaci na cevap verebilsinler. Sonra kanunî yoldan veya kanunî olmayan yoldan teseb büs etsinler. Aracilarin sayisi, fazlaydi Neticede kendileri de harcamak için para sahibi oluyorlardi. Vedâlarda herkesin Brehmen’e bir inek vermesi sözkonusudur. (Yani, degere dönüsme. Bir sürüyle sevap bagislatma). Bir sürü veren her kes, dünyanin tamamini bagislamis gibidir. Bu Ölçüde sevabi vardir.

Brahmanlarin müdahalesi olmadan yapilan kurban ve namaz sadece degersiz olmakla kalmiyor, belki büyük bir günah da sa yiliyordu. Bu korkunç din sömürüsü, bu sinifa süreklilik sagli yordu. Ama hakimiyetlerinin ve onlarin halkla olan irtibatlari nin reddedilmesiyle, Brahmanlarin ayaklarinin alti oyulmus ol du. Bütün o kudret sarayi yikildi. Tüm gelir kaynaklari kurudu. Brahmanlar bu yüzden. Buda dininin Hint’te yayilmasini engellemek için, herkesten daha çok çaba harcadilar. Hint’te do gan Buda dinini, Çin, Vietnam ve Kamboçya’ya sürene kadar, onun aleyhinde çalistilar. Öyle ki, bugün Hint’teki Budistler kü çük bir azinliktan fazla birsey degildir.

Insanin Tanrilar’dan (Tanri’dan Degil) Kendine Geri Dönüsü

Buda, tanrilarin gücünü ve aracilarinin gücünü reddetti. In sani, kendi benliginde varolan kuvvetlere yöneltti.

O halde, Avrupali din arastirmaci ve ögreticilerinin aksine (bunlar Buda’yi ateist ve Allah’i inkâr eden biri olarak taniyor lar) Buda, “tanrilar”a inanmiyordu, onlari ve onlarin aracilarini reddediyordu. “Buda”, Veda dininin sayisiz tanrilariyla kapisti. Onlarin varligi öyle bir faciaydi ki, Hint toplumundaki parça lanma ve sömürünün meshur Hint uyusuklugunun, öyle bir ya samdan ve her türlü sorumluluktan yoksun biraktiran ve Brah-manlarca sürdürülegelen asilsiz iliskilerin olusturdugu ve fert ler arasindaki yasamaktan ve her türlü sorumluluk yüklenmek ten yoksun biraktiran temelsiz ibadetler silsilesinin ve uydurma tanrilarin varliklarin olusturdugu korku ve endisenin tek sebe biydiler.

Buda, halki asilsiz tanrilardan ve daha da asilsiz olan korku ve kuruntulardan kurtardi. Onlarin daginiklikları ve ihtilaflariyla, insanligin sömürüsünü, eseklestirilmesini, parça parça edil mesini açikliyordu. Bu, “Tevhidin reddedilmesi degildir, “Sirk”in reddedilmesidir. Eger Avrupali sosyologlar bu ikisini bir tutuyorlarsa, sundan olabilir ki, onlar hatta dindar olanlari bile “sirk” ile “tevhid” arasinda

bir fark görmüyorlar, ikisini bir

sayiyorlar. Halbuki bu ikisi sadece birbirine benzememekle kal miyor, ayni zamanda birbirlerine tamamen karsittirlar. Sürekli bir savas içindedirler. Bu nedenle, Buda'nin Veda dinindeki Hint tanrilarini inkâr etmekle yaptigi is, insanin kendi insanî so rumluluklarina ve güçlerine geri gönderilmesi, sirk dinine ve sirk tanriperestligine bir darbe idi.

Tanrisiz Bir Din

Sosyologlar (daha çok materyalistler) “Buda” dinini tanrisiz bir din olarak biliyorlar. Çünkü iki dindeki (tevhid dini, sirk di ni) tanri kavrami arasinda bir fark tanimiyorlar. Bir kismi ise sa dece, tabiat ötesini ve din duygusunu inkâr etmek için her yerde bir eser ve isaret bulmaya çalisiyor, bulabildiklerini de büyüte rek, te’vil ederek veya yönünü degistirerek dine bir darbe vura bilmenin çabasini gösteriyorlar. Diger bir kismi da bu meseleleri hiç anlamiyorlar. Gel gör ki bunlar orta yere belli belirsiz teori ler sürüyorlar, biz de yedigimiz yemekler gibi onlari tüketiyo ruz. Buda, sirk dininin inkarini ilân ediyor. Sirk dinini, insani zayiflatan, asilsiz güçlere karsi zillete düsüren bir faktör olarak görüyor. Konu budur, Tevhid’deki tanriperestlik degildir.

“Buda”nin diger islerinden biri de, riyazetlerle mücadelesi ve siniflari reddetmesidir.

Sinif Düzeni

Veda dininde isaret edildigi gibi, Hint’te “Kasaterya” sinifi, Brahmanlar sinifi, isçiler sinifi, en son ve en fakir sinif, Aryaî ol mayan ve “pis” sayilan yerliler sinifi vardir. Böyle bir siniflandir ma mevcuttur, çünkü uini, sirk dinidir ve tanrilar, semboller, heykeller, sinif sayisini ve sinifsal düzeni açiklayan bayrak lardir.

Gerçek su ki, tevhid felsefî hakikatperestlik’ten ayri olarak insan birligi, irk ve sinif birligi ve varligin birligini açiklamak için yapici bir sosyal etkendir. Varlik âleminin birligi yani dün yanin uyumu, bütün unsurlarin yakinligi, yoldasligi, insanin

yöndes olusu ve tabiatÖtesi kuvvetlerin birbiriyle yöndes olusu. Tevhidin anlami budur.

Buda, tanrilari red etmekle sinifli düzeni de kendiliginden reddetmektedir. Yani onun dininden içeri girmekle herkes, onun talimatlariyla “Nirvâna”ya ulasabilir. Halbuki “Veda” di ninden herkes, kendi sinifinda daimi olarak esirdir. Eger diger bir dünyaya yol bulabilse bile, kök ve sinif degistiremez. Geri dönünce yine kendi sinifinda doguvermekte.

Hakikat ve Akil

Buda’nin yaptigi diger karsi çikislardan biri de, hakikatin aranmasinda ve bulunmasinda akil gücünün reddidir. Bu, son asirda “Bergson’un, simdi de “Rene Guenon’un yaptigi bir istir. Ariflerimiz de geçmiste böyle yapiyorlardi. Hatta imamlarimi zin da isidir. Özellikle Imam Sadik’tan (a.s.) sonra, (ilk Islâm gö rüsünün devami olan) Sia mektebi durgunlassin, uyusun, kapali kalsin ve kenara çekilsin diye, felsefî konular ortaya atiliyordu.

Abbasiler zamanindaki felsefe ve akla ilgi, tercüme yayini; Yunan felsefî metinlerinin yayilmasi, Hint sofulugunun etkileri, Sii görüsü zayiflatmak içindi. Islâmî görüsün asil devami olan, ayni zamanda Ilk Yol’un üzerinde Sii imamlar tarafindan devam ettirilen Sii görüs, Abbasiler tarafindan medenî ülkelerin güçlü kültürleri vasitasiyla bir kenara birakilmak isteniyordu. Emeviler ise böyle bir isin suurunda degillerdi. Abbasiler, bunda bü yük ölçüde basarili da oldular.

Hint’te, Hintli hekimler kâinatin problemlerini ve vücudun bilinmeyen yönlerini halletmek yoluyla, hakikati bulmak isti yorlardi. Biz de buna mahkűm olduk. Ulemadan çogu, hatta Imam Cafer Sadik’in mektebine bagli ulemanin çogunlugu, do gulu irfanî mektebin duygularinin siddetle etkisi altindaydi. Ve ya dolayli olarak, Yunan felsefî düsünce metodunun ve görü sünün etkisine mahkűm oldular. Bunlar bizim Sii kültürümüze nüfuz etti. Maalesef o ilk ruh ve yönü zayifladi. Sonraki asirlar da da kalmadi.

HInd filozoflari su meselelerde tartisiyorlardi; “tanrilarin dünya ile iliskisi nedir?”, “ruh nedir?”, “önce ruh, sonra cisim mi meydana gelmistir? Yoksa önce cisim, sonra ruh mu meydana gelmistir?” “Ölümden sonra hangi menziller katediliyor? Hangi sekiller meydana geliyor?” “Insanin alinyazilari nasil olacaktir?” Hatta ölümden sonrasinin özelliklerini ayrintili olarak açikliyor lardi. Bütün unsurlari hatta varligini yaratildigi anlari bile ince liyorlar, hakkinda görüs beyan ediyorlardi. Fikrî, zihnî, mantikî, Aristocu, felsefî konular ve tartismalar (dünyanin her çesit felsefî problemlerinden olusan bir mektep idi- Simdi de vardir), Buda vesilesiyle siddetli bir darbe yedi.

Buda, “akil ve felsefe yoluyla bir yere ulasilamaz” dedi. “Ru hun ne oldugunu ve nasil oldugunu anlayamazsin. Eger anlasan da bosunadir. Ruh ve cisim, ruh ve dünya, madde ve mânâ, do gal ve gaybî güçlerin iliskisi, filozoflarin halledebilecegi mesele ler degildir. Bütün bunlari birak, kendini tanimaya çalis. Bu hem faydali hem de mümkündür. Onlar ise ne faydali ne de müm kündür.”

Kendini Tani!

Buda’nin bir takipçisinin ugrasmasi ve düsünmesi gereken tek mesele budur. Ama filozofça degil. Meselâ: Benlik, cisim mi dir, ruh mudur, buhar seklinde midir, sivi midir veya gaybî mi dir?.. (Her halükârda “ben”ini duyumsar, “ben” diye bir varliga inanirsin). Onu egitebilirsin; izdirap, perisanlik ve pislikten kur tarabilirsin. Bu yapabilecegin faydali bir istir. O halde, dünyanin bilinmezliklerini halletmeyi birak. Hissedilmeyen güçlerin, insa nin ulasmasindan uzak faktörlerin korku ve kuruntulardan, tan rilardan; onlara yaklasma ve tevessül etmenin korku ve kaygi sinda kendini kurtar. Bunlarin hayati korku ve dehsetle dolu dur. Seni korku ve dehset dolu bir dünyaya atmislar. Ölümden sonra ne olacak, hangi asamalar olacak, ölümden öncesi nedir? gibi kaygilardan, aslinda olmayan korku ve veseveselerden kur tul. Hayatinin ve bedeninin bütün kuvvetlerini eriten, sana bir fayda saglamayan riyazetlerden el çek. Sadece “kendini” anla.

Ulastigin “ben”ligini… Onun sorumlusu sensin, alinyazina da müdahale etmen mümkündür.

Benligimizi Nasil Anlayalim?

Tanimakla, adaletle. Budist anlamiyla adalet; bizim zihni mizde olan anlamiyla degil. Kendini, içgüdülerini, bagliliklari nin ihtiyaçlarini tanimakla, kendine gelisme firsat bagisla. Bu, adalet ve itidalin gelisme isaretidir. Adalet, hayatta belirli bir ahlâk temeline ve baslangica sahip olmamiz anlamindadir. His sedilmeyen, felsefî ve zihnî meseleleri, riyazetleri birakalim. Sa dece ahlâk için bir temel olusturalim. Ahlâk nedir? Olmanin ve amel etmenin keyfiyeti. Bu ahlâkî esas neye dayanmaktadir? Adalete.

Adalet Ne Demek?

Adalet, yani içgüdüler, baglantilar, emeller ve ihtiyaçlardan herbirine, tabilikleri ölçüsünde yasam gücü bagislamak. Bütün bunlar arasinda uygun ve adil bir iliskiyi hakim kilmak; tek keli meyle, itidal ve orta yollu olma.

Benim inancima göre, Eflâtun da, ahlâk ve saadetin temelini çesitli kuvvetler (kin, öfke) arasindaki uygun olacak orta hal ola rak kabulleniliyor. Diyor ki: “Bunlar çesitli ruhsal kuvvetlerdir. Bunlar arasinda uygunluk olusturmak, ruhun selâmetini mey dana getirir. Bedende de, insanin mizacini yapan dört unsur - kan, balgam, mide salgisi, safra-arasinda adilane bir iliskinin ve ortalama bir yönetimin olmasi gerektigi gibi. Çünkü maddî ha yatta itidal ile saglikli bir iktisad elde ediyoruz. Manevî kuvvet ler arasindaki itidal ile, saglikli bir ruha ulasiyoruz. O, “maddî hayat”, bu Ise “ahlâk”tir.”

Buda da böyle bir inanca sahiptir. Ahlâki bütün özellikleri ortak olan on esas üzerine bina ediyor:

1-Hayvanlari öldürmemek,

2-Baskasinin mallarina dokunmamak,

3-Pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,

4-Aldatmaktan uzak durmak,

5-Mideyi tika-basa doldurmaktan sakinmak, (özellikle ög leden sonralari),

6-içkiden, sarhosluktan uzak durmak,

7-Dans-müzik, sarki, senlik, faydasiz is ve oyundan sakin mak,

8-Aletlerin süsünü, ziynetleri ve görünür güzellikleri red detmek,

9-Yumusak yataktan ayrilmak (aile ve ocak anlaminda, salt yatak anlaminda degil),

10-Altin ve gümüsü reddetmek.

Bu on esasa bakildigi zaman, göze çarpan ilk sey, on esasin menfî oldugudur. Bu bizzat Buda'nin yüzünün sert çizgisidir. Eger yüzünü resmetmek istersek, sert çizgilerinin ifadesi "ha-yir"dir ve dini de "hayir" dini.

Buda Dininin Amel ve Ayinleri

Ayin ve ameller çok sadedirler. Karmasik, zor ve teknikleri olan Veda dini ayin ve amellerinin aksine herkes, tek basina on lari yerine getirebilir:

1-Sari elbise giymek bir çesit ihramdir; izdirap isaretidir. Bu renk, modern ressamlikta da bu anlamdadir ve insanin ya sam sembolüdür.

2-Saç ve sakali tras etmek.

3-Sükűnet, düsünme ve iç murakabe (bizim tasavvufumuz da kesf, sühud veya cezbe olarak adlandirilan sey), içe bakma, yani her gün birkaç saat isten sonra, kendi içine sahip, kendi içi nin sahrasinda yanan durumlari, olaylari, esrari ve meltem dal galarini düsünmek. Elbette insanlar çesitlidir, meltemler de farklidir.

4-Hükümlerden bir digeri de dervislik keskülüdür.54 Buda, riyazeti reddettigi zaman, iki defa dervislik keskülü nü eline alir. Bu, onun yolculugunun baslangicidir. Keskül iki

54-Dervislerin kullandiklari Hindistan cevizi veya abanozdan yapilmis kab diI en d kabi.

anlamin sembolüdür. Birincisi; keskülün gözlerdeki sikâyetleri kirip bizi kendine yöneltmesidir. Hakir görülme ve asagilan mayla gönül tokluguna, ihtiyaçsizliga ve azamete ulasiyoruz. Zelil adamlar, daima digerlerinin gözünde ne deger tasidiklarini bilmek isterler. Onun-bunun zihninde, hangi sekil tasidiklarini bilmek isterler. Bu, hepsine muhtaç olduklarinin göstergesidir. Ama dervislik keskülünü ele alan, hepsine muhtaç olmadigi gi bi, tümünden bizar olmaktadir. Digerlerinin lütuf, kahir, nefret ve aferin demeleri onun için birdir.

Ikincisi; dervislik keskülü ile; "Ben artik riyazetçi degilim, tüm ihtiyaçsizligimla beraber, yeme, içme ve uyumaya muhta cim. Ihtiyaç sebebiyle dilencilik tasini almisim… der.

O halde keskül, iki zit anlamin sembolüdür. Muhtaç olmak ve muhtaç olamamak.

Hem ferdî gurur reddediyor, hem de vedai riyazeti redde diyor. Sevki reddediyor; sende olan her sevki. Ey ben! Sende olan, seni oldugun seyden kurtariyor, istediginin tarafina dogru seni çekiyor. "Kendi"nden, "ideal"ine olan bu yolculukta kendin ile yabancilasiyorsun. Kendini süslemenin yerine, sevk ve isti yak ile yoldas olup idealini düsünüyorsun. Sen, arzunda kurban oluyorsun. (Bu insanin yönelislerinde "aline olmasi" anlaminda dir. Heidegger egzistansiyalizminde çok derin olarak, 19. asir daki Alman ahlâkî sosyalizminde de çok ilmî bir sekilde ortaya konmustur.) Eger, kendini izdiraplardan kurtarmak, adalete da yanan ahlâkî bir düzenin esasina ve Budaci esaslara göre kendi ni insa etmek istiyorsan, ideal, hedef, ask ve sevkinin "kendin" olmasi gerekir. O da, "kendi" gösterisin için degil, belki kendini bina etmek için daima "kendini bilme halinde" olman gerekir. Çünkü kendini disari vurdugun durumda kendini gösteriyor sun. Kendini bir digerinin göz ve bakisina feda ediyorsun. Bu, âdeta insanin kendi isinde yaptigi bir aldatmadir.

Benciller, gösterisçiler ve riyakârlar, mütevazilerden önce yalnizliga, sakinlige, kendilerine bakmaya ve kendilerine yöne lise muhtaçtirlar. Kendilerini ayak alti ve kurban etmislerdir. Meçhul ve terkedilmis birakmislardir.

Bunlar baskalarinin anlayis, söz ve kurallariyla yikilmislar dir. Kendilerini bir sahsiyet, bir varlik ve kendileriyle var olan bir zat olarak görmemekteler. Kelimenin ruhî ve mânevi anla miyla adam degillerdir, sadece dis görüntülerden ibarettirler.55

Bu yüzden bir kapi açilip kapanir da yalniz kalirlarsa kendi lerini bir hiç olarak göreceklerdir. Kendi ölümlerinin korkusuna gark olmuslardir. Bunlar yalnizliktan korkarlar. Sürekli kuru gürültü ve kargasaliklarla kendi varliklarini hissettirmeye çaba larlar. Sözkonusu edilmedikleri zaman, varliklarina inanmiyor lar (Heidegger'in deyimiyle, gerçek vücudlari yok). O halde ger çek varligi ariyorlarsa "gösteris" ve "gösteris meraklisi" olmanin yerine "sadakat"i seçmeleri gerekir. Gösteris yapan insan, yapti gi isle kendini inkâr etmekte; gizlemektedir. Böylece bambaska birsey olarak kalmakta ve kendi benligini unutup kim ve nerede oldugunu bilmez bir hale gelmektedir.

Insan, bagimlilikIari, asiri istek ve arzulari, baskalarina olan ihtiyaçlari arasina düsüp hiçlesmekte. Daha sonra da kendini toplamaya kalkismakta ve kendini bulmaktadir. "Kendi'si olun ca da "ben"lik kazanmaktadir ve okyanusun ortasindaki bir "ada"dir artik… Bir "Upa"…

"Upa", okyanus ortasinda bir adadir. Insan, yasamin orta sinda onun gibi olabilir. Nilüfer gibi, temiz ve dindar. Nasil ve niçin nilüfer gibi? Havuzun dibindeki balçigin içinden ve suyun derinliginden bas kaldirip suyun üstüne çikabilen tek çiçek ol dugundan. Deniz yüzeyinde gelisir ve bütün vücudunu günesin altina serer. Suyun ve okyanusun ortasinda açilmis olmasina ragmen kuru ve denizden nem almadan "Kendi" olabilir.

Insan, maddî hayatin pisliklerinden ve asagiliklarindan; kir liliklerden, yalanlardan kurtulmus ve açilmis bir nilüfer olabilir. Olan seyden uzaklasmadan; uzlete çekilmeden, fakat bütün bunlardan da temiz kalarak günlük hayatin galiz pisliginde bir

55-Gösterisçi ve kendini süsleyip duran kisinin varlimi, baskalarinin anlayis, duygu ve kararlarindadir. Eger, bütün gözlerin kapandigini ve onu görmedikle rim hissederse, kendisini yoklukta bulur.

nilüfer gibi basini günese dogru uzatabilir, günesten hissesini alabilir.

Bu da, böyle bir baskaldiri için, tanimanin geregine inan makta ve tanimayi da üç esasa dayali olarak kabul etmektedir:

1-Dünya, Ebedî Olmayanlarin Bir Toplamidir

Dünya, ebedî olmayanlarin ve geçiciliklerin bir toplamidir. Hiç içinde hiç, tamamen bos. "Emel köskü; çetin, gevsek olarak kurulmustur." Dünya, hep rüzgârin üstünde. Bunlar hep Budist fikirler ve dünya görüsüdür. Felsefî ya da dinî dünya görüsün de dünya; anlamli ve saglam bir düzendir veya tanri veya tanri larin hükmettigi görünen ve görünmeyen âlemlerin birlesimidir. Veyahutta "olan" ve "görülen"den kurulu bir çadirdir. Ancak "Buda"nin ilk dersi su olmustur; öz/cevher nazarinda, araz sifat ve olaylar, hakikatlari ve konumlari itibariyle geçicidirler; "ölmek" ve "dogmak"la sinirlidirlar. Bu nedenle, hersey bos ve temelsiz dir. Hiçbir sey kalici degildir. O halde hiçbir seye vefa gösterme mek lâzim (gösterilmez de). Çünkü "vefa" ve "vefakârlik"in ken disi bile degiskendir.

2- "Ben" Yalandir

Buda, burada bosluga, "hiçlige" variyor, ondan sonra da "ben"e. Ama "ben" de dünyadan bîr isaret ve gerçekliktir. Onun nisbi terkip toplamini, fert bir öz olarak hissetmektedir. Halbuki "ben", cisimden, duygudan, anlayistan, cüz'î akildan ve selim akildan bir terkiptir. Bu birkaç unsurun toplamini, kendi "ben"imiz olarak hissediyoruz. Bu unsurlar, ne birbirinin hem cinsidirler ne de birbirleriyle bir irtibatlari vardir. Daima degi sim, dogum ve ölüm halindedirler. O halde, "ben" yalandir. Ya lanci benim altinda (Jaspers'm deyimiyle) "gerçek ben"in atman'in meydana geldigine inanan "Vedâ"nin aksine "Buda"nin inancina göre, bir atman yoktur. "Ben", zati olarak hissettigim unsurlardan bir terkiptir. O da hem, hep kabarcik, gösteris göl ge, hata, ebedî olmayan ve yok olmaya mahkűm olan bir dün yadan.

3-Hayat Izdiraptir

Hayat, yani dünyada olan “ben’In hayati, sadece ve sadece bir unsurdan yapilmistir; izdirap… Insanin risaleti, hep bir kur tulus yolu bulmaktir-O da akil, felsefe ve beyinsel düsünme ile degil; israk, sezgi ve riyazetle degil; maddeötesi çesitli kuvvetle re tevessül ederek degil; din ile degil; belki sadece ve sadece “kendi”nde akillica düsünme ile. Izdirabin nereden dogdugunu anlamak gerekir. Izdirap nedir? Izdiraptan, eziyetten kurtulus yolu hangisidir? Eger buna ulasirsak, izdiraptan kurtulmus olu ruz ve gerçek kuvvetlere (izdirapsizhk haline) ulasmis oluruz. O halde insanin dünyadaki tek hedefi, izdirap ve zahmet çekme mektir.

Buda dünya görüsünün, büyüklük, derinlik ve azametin zirvesinden çok kaygan bir egriden basasagi düsüsünü görüyo ruz. Çünkü dünyada hiçbir hakikat ve sabit bir yön olmadigi za man (dünya) kendiliginden bos olur. Dostoyevskî’nin deyimiyle (Sartre da bu deyimle çok ilgilenmekte, bu yüzden devamli tek rarlamaktadir): “Eger Allah olmasa hersey caizdir.” Niçin? Sartre cevap veriyor; “Öyle bir durumda hersey esittir. Neyin esitligi? Hiç olan esitlik! Çünkü dünyanin bana ve benim yaptiklarima karsi bir tepkisi olmazsa, varlik yaptiklarimi idrak etmezse, bu durumda benim iyi ve kötü isim esittir.”

Sezgi ve tepkiyi anlama yoluyla, ameller iyi ve kötü, çirkin ve güzel, faydali ve zararli olarak gruplandirilir. Tepki olmadigi zaman, hepsi birbirinin benzeridir ve her is caizdir.

Albert Camus da (Veba adli eserinde) bu noktaya variyor. Hiçlige, ganimet anina. Çünkü, dünya anlamsiz, suursuz, sahip siz oldugundan, insan, suurlu, anlamli ve mutlu olamaz. Dün yayi anlamsiz ve suursuz bilenler, ayni zamanda hayat, saadet ve insanin hakikatindan bahsedenler, Jean Eyzule’nin deyimiyle sunu istemekteler: Zehirli bir okyanusun içinden tatli ve lezzetli bir tas su almak istiyorlar. Böyle birsey mümkün degildir. Çün

kü insan her ne kadar varlik cinsinden yüce de olsa varlik âleminde ve bu insanî durumdadir. Bu nedenle ayri bir hesaba sahip olmasi mümkün degildir. Çünkü varlik âleminde ve alt yapida gereksiz yere, kendi kendine dogmus hiç ve anlamsiz bir görüntüdür.

Buda, içinde bulunulan ani ganimet sayanlarin, yarini gelmeyecek saydiklarindan degersiz kabul edenlerin, insani ve herseyi ölçü sayanlarin, kötü ve güzeli esit görenlerin, tepkisiz ve suskun görenlerin aksine zevk düskünlügünü kabul etmez ve “aslolan zevktir” gibi taninmis ve bilinen Epikürvari ve Hay-yamvari yalanlara kanmaz. Bunlar, dünyanin bosluguna ve an lamsizligina inanan bir kimsenin görüsüdür. “Buda” ise buna ragmen zevkin asilligina inanandan daha akillidir.

“Buda”, bütün insanî izdirabini zevk biliyor; hayati tanimayi, izdirabi tanimak olarak biliyor: “Izdirabi tanima”nin ilk dersi, “izdirabin basladigi yer”dir. Izdirap, nereden doguyor ki haya tin tümü sayiliyor? Susuzluktan. Susamisliktan, ihtiyaç sahibi olmaktir ki, bizi de fenaliga çekmektedir. Bu bir tarafa çekilmis olmak, ulasmak, almak, içmek ve lezzet ismin tasimaktadir. O halde lezzet, hayatin bizim susuzlugumuza verdigi cevaptir; bu izdirabin anasidir. Zira susamisligimiz ve bagliligimiz insani, koparmaya, ayirmaya mahkûm kiliyor. Bu, insanin büyük izdi-rabidir. Evlat zevktir, ölümü Ise bizim izdirabimizdir. Doyma zevktir, açlik izdirabimizdir. Kavusmak zevktir, ayrilik izdirap verir. Tütünün zevki, gurbetin izdirabmi;

tanidigin zevki, uzak ligin izdirabini; saglik, hastaligi; kudret, zaafi; isim, isimsizligi; gençlik, ihtiyarligi; sevgi, kin ve ayriligi giderip hafifletir.

Bogazdan asagi inen her lezzet lokmasi, bir izdirabin abina sebep oluyor. Hiçbir zaman zevkten zevk alamazsiniz. Çünkü zevk tohumunun meyvesi izdiraptir.

Bu yüzden, aglayan ve yüregi yanan bir kadin, Büyük Bu-da'ya: "Oglum öldü, simdi onun ölümüne tahammül etmek be—

nim Için zor, bana sükűnet ver!” dedigi zaman. Buda cevap ver di: “Benars’in bütün adamlari, senin evlatlarin olmadigi için Allah’a sükret. Sen, bir çocuktan baskasina sahip olmanin zevkine erememissin! Aksi halde bütün bunlarin ölümünün lzdirabina tahammül etmen gerekirdi.”

Bu sözlerin, (iki sene önce radyodan isittim, nereden nakle dildigini bilmiyorum), Budizmle ne kadar derin bir sekilde ka ristigina bakiniz: “.. Kimin mali yoksa, haysiyeti de yoktur. Ki min evladi yoksa, göz nuru da yoktur. Kim ki bunlarin hiçbirine sahip degilse gami yoktur.”

ONIKINCI DERS

“Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…”

Son Tahlilde Hinduizm

Simdiye kadar “Veda” ve “Buda” dinlerinin inanç esaslarini tanimis olduk. Fakat bu, “Veda” veya “Buda” dinlerini tanimak için sadece bir giris olabilir.

Dinin taninmasindaki problemlerden biri, diger ilmî konu larini aksine, (çesitli ilimlerin bahsettigi konularin) sadece aklî delillerle istidlal, çözümleme, tahlil ve ilmî analizle bir dini tani yacagimiza emin olunamayacagidir. Jeoolji, tip, zooloji, botanik ve astronomide; yer, beden, hayvan, bitki ilmin konusudur. Ikti sadi, yeri, hayvani, bitkiyi veya yildizi tanimak için bu ilmin ve ya bu mektebin dayandigi usulü bilmek kesfetmek ve mantikli bir tarif elde etmek gerekir. Sonra bu okulda veya ilmî konuda sözkonusu olan meseleleri tahlil -analiz-etmek gerekir. Bu isten sonra, bütün girisimlerden ve ilmin konusunu kesfedebilmek için kullanilacak yöntemlerin yeterliliginden emin olunabilir. Ama bu ilimlerin aksine, dinin metodu, âlim için yaniltıcidir. Söyle ki; âlim, dini, tarih gibi insanî ilimlerde veya beden gibi tabii ilimlerde ilim konusu olarak kararlastirmakta ve onu tani mak için, yöntem ve usul belirlemeye baslamaktadir.

Sonra, konuyla ilgili problemleri meydana getiren faktörleri tahlil edip tanimak için düsünmeye baslamakta. Halbuki din âlimleri din bilimcileri, din sosyologlari ve hem de dine inanan halk -herbiri-, meselâ bir dinin usulü ve füru'unu tanimakla, o dini tanimis olduklarini saniyorlar, ki bu noktada hata edi yorlar.

Meselâ, Islâm konusunda daha iyi tanidiginiz bîr din olarak din bilimci bir âlîm bir ruhaninin mollanin aksine, dini diger branslar gibi ilmî metod yoluyla arastirir. Islâm dininin ahkâminin usul ve füru'una ulasmakla, sonunda yaniltici bir sezgiyle Islâm'i tanidigini sanabilir. Halbuki Islâm, diger her din gibi inançlarin, görevlerin, sosyal iliskilerin ve ahlakî degerlerin toplamindan ibarettir. Ama bunlar, bu mektebi teskil eden un surlari, parçalar halinde degerlendirmeye alirlar. Halbuki bu parçalar toplu olarak canli bir bedeni olusturup kendine özgü ruh, gidisat, görüs ve özelliklere sahiptir. Gerçek Islâm, bu ruh, bu görüs ve sifattir. Bu yüzden alisilmis olarak dini ulema, din bilimciler veya bir dine inananlar, dini canli bir varlik olarak de gil belki “organik” bir toplam (çesitli vücut ve hücrelerden olu san organizma) olarak arastirma ve analiz parmaklari altinda ayri ayri inceleme konusu yapmaktadirlar. Bedenlerin ve parça larin birer birer incelenmesi ilmi ve dikkatli olundugu oranda dogru bir neticeye de ulasir. Bununla beraber, bunlarin tümü yi ne de dinin hakikati degildir. Birinin deney ve analiz masasina yatirilmasi ve bütün unsurlarinin ve parçalarinin dikkatli bir se kilde açiklanmasi gibi bütün incelemeleriniz dogru olsa da yine onu tanimamissiniz. Ancak o taninabildiginde de, unsurlarin toplamini organik ve canli terkibi halinde karsiniza aliniz, onun la tanisiniz, fikri degisim yapiniz; baska bir ruh, hayat ve davra nis olan bedenin toplamini ve muhteva ile tahlil konusu yapiniz.

Her din, bir beden ve ayni zamanda bir ruh sahibidir. Din arastiricilarinin çogunlugu, bedeni tanimayi, dinin kendisini ta ninmasi olarak aliyorlar; iste bu noktadan, gafil olmayalim.

Ben hemen baslangiçta, daha çok, dinin ruhuna dayaniyo rum, eger bedene isaret ediyorsam, o da örneklendirme içindir.

Bedenin taninmasi ve açiklanmasini ise kitaplara havale ediyo rum. Çünkü kitaplar din için çalisma gayretinde daha fazla hiz met etmistir.

Hinduizm Adinda Canli Bir Varlik

Hinduizmin ruhu, “Hindu dini” ismiyle davranis, kisilik ve kisisel özelliklerden ibarettir. Beden ve organlari, namazlarin ki simlari, oruçlar, ameller ve Hindu seriatina göre yerine getirilen hükümlerden Ibarettir. Beden ve organlar, din ruhunun kesin ve kat’î olarak taninmasinda bize yardim edemezler. Bu yüzden, bazen bedenin her zamankinden daha çok korunmus oldugunu ve gelistigini görüyoruz. Kendi toplumumuzda oldugu gibi. Ama toplam olarak, canli ve uyum halinde bir terkibe sahip de gildir. Bu sebeple hem vardir, hem de yoktur.

Simdi Hint dininin -ki Budizm ve Veda bu dinin iki büyük ekolünü olusturur-itikadi temellerini birer birer incelemekten vazgeçiyoruz. Hint’ten disari çikiyoruz.50

Simdi Hint’ten disari çikiyoruz; memleketinden ayrilan biri gibi; Hint giris kapisinin önünde duruyoruz. Sonra o biraktigim yere tekrar bakiyorum, son defa olarak genel bir bakisla, “sur-vol” diye adlandirilan ilmî bakisla tekrar bakiyorum.

Detayli Bakis ve Genel Bakis

“Survol”un anlaminin aydinlanmasi için su örnegi açikla mak zorundayim: Siz sokak sokak, mahalle mahalle, cadde cad de, Tahran’i görmüssünüz; dikkatli bir istatistik çikarmis, nisbeten bir tanima ulasmisiz. Ama bunun mükemmel bir tanima ol madigini biliyorsunuz. Simdi, uçaktan Tahran’i seyrediyorsu nuz; bu defa daha genel olarak bakiyorsunuz. Iste bu,”survol” bakistir ve önceki bakisin tamamlayicisidir. Nitekim o bakis da,

56-Diger dinlerinin hepsi, “Veda” ve”Buda” dinlerinden, özellikle ana din olan “Veda dininden ayrilmislardir. “Buda”, “Veda” dininin devrimci bir islahatçisi idi. Fakat “Veda” dininin itikadi usulünden çok uzaklasti. Müstakil bir din orta ya çikardi.

bu bakisa temel olma görevini yüklendiginden, bu bakisin tamamlayicisidir. Eger parçalari tanirsaniz ama bütünlügünü gör mezseniz Tahran isimli bir sehrin çehresini tamamen görmemis siniz demektir. Bunun gibi; bir ekolün veya dinin tüm parçalari ni bilmelerine ragmen o ekolün ya da dinin bütününe iliskin dü sünceden habersiz uzmanlarin çogu tam olarak ona yabancidir lar veya avamca düsünüyorlardir veyahut aksine; sadece ve sa dece survol bir görüse sahip olan ve bir dinin parçalarini incele-meyenler, zihinsel önyargilara müptela olurlar. Aydinlarimizin (ve dünya aydinlarinin) müptela olduklari gibi; sabahtan aksa ma kadar toplumun hissedilen gerçeklerinden ve üretimden bahsederler, halbuki toplumun hissedilen gerçekleriyle asla dogrudan bîr iliskileri olmamistir. Bütün ömürleri boyunca üre time bir katki ve müdahaleleri olmadigi halde, üretimden bah sederler. Veya halktan, halkin arasindan, sinifsal çeliskilerden, fakirlikten., bahsederler, halbuki bir an bile bunlari hissetme mislerdir. Belki sadece okuma, arastirma, bilimsel tartismalar dan istifade ederek bu zihinsel ifadelerle konusmaya baslamis lardir.

Ilmî ve metodik islerde ister kendi dinimiz hakkinda olsun, ister diger bir dinin, ister bizim ideolojimiz, istersa diger bir ide oloji hakkinda olsun iki bakisa, yani genel ve parçalara ait baki sa sahip olmamiz gerekir. Konuyu bu iki bakisla görmemiz ge rekir ki hem parçalar ve ayrintiya takilip kalmayalim, hem de genel mânâsindan, hakikat ve istikametten geri kalmayalim.

Hind’e Toplu Bakis

Simdi bu yüksek giris kapisindan Hind’e toplu bir sekilde göz atiyoruz ki, tam bir tasvir elde edelim de diger memleketle rin dinleri ve felsefî ekolleriyle karsi la sarabilelim. Bu karsilastir mayla da mükemmel bir bilgiye ulasilabilir.

Beserî ilimlerde, en büyük arastirma ve tanima yöntemle rinden biri, karsilastirmadir. Eger biz dinî ve insanî meselelerde karsilastirma yapsaydik tanimamiz hem seviye hem de derinlik açisindan bu var olandan daha parlak olurdu. Çünkü karsilastir-

mada, tanimamizin dogrulugunu kanitli olarak anliyoruz. Mesleâ Ebu Zer-i Giffari'nin Peygamber'in sahabesi oldugunu, Islâm'a nasil girdigini, Müslümanligindan önce neler yaptigini ve Müslümanliginda neler yaptigini, Peygamberden sonra neler çektigini, halifelere ve Osman'a karsi hangi fikirlere sahip oldu gunu, "Rabze"de öldügünü, biliyoruz. Ebu Zerr hakkinda, zih ne sahip oldugumuz bu parça parça bilgilerle Ebu Zerr'in port resini çizebiliriz, ama is bitmemistir. Gerçek kisiligini tanidigi miz zaman; biyografisi ile ilgili tüm bilgileri bir araya topladik tan, senet ve kaynaklari dikkatli bir tahlilden sonra, Ebu Zerr'in kaynaklara dayanan tarihî çehresini dogru dürüst tasvir edebili riz. (Islâmî, dini veya tarihî kisilik olarak) bu çehreyi anlayabili riz ve böylece "Sokrat", "Eflâtun", "Buda", "Spartaküs", "Napol-yon", "Jean Joriss" ve (adalet ve sinifsal esitlik için, siniflara karsi mücadeleye girisen ve Ebu Zerr ile karsilastirilmalari mümkün olan) 18. ve 19. asirlarin ideolojik liderleriyle karsilastirip karar verebiliriz. Kalben Allah'i tanimis ve Ebu Zerr'in yaptigi isin bir benzerini yapmis olan "Pascal" ile (özel mülkiyete, hazine ve servet biriktirmeye siddetle saldiran Proudhon ile) Ebu Zerr'in çehresi, tanidigimiz bu insanlarin sahsinda iyice belirginlesir. Bu sayede Ebu Zerr'in bilinmeyen birtakim özellikleri ortaya çika bilir.

Dinde de böyledir. Isaret ettigim gibi metodik olarak Islâm'm, bir mezhep olarak Sia veya mezhebimizin Önde gelen sahsiyetleri, dinî sahsiyetler, hatta dinimizden inandigimiz bazi sözleri, inançlari ve hükümleri, benzer dinlerle karsilastirabili riz. Karsilastirildigi zaman arastirma yapmak isteyen bizler için yeni degerler kesfedilmis olur. Karsilastirmasiz, eger Islâmî ilimlerle 60 sene ugrassak bile asla o degerleri elde edemeyiz. Bunun gibi, "Buda" ve "Vedâ"yi tanidiktan sonra Hint dinlerinin ortak ruhunu ortakliklarini "Hintli olmayan" dinler, ekoller ve ideolojilerle karsilastirmada birden Hint ekolünün çok parlak ve olumlu noktalarini buluruz. Fakat bu arada çok korkunç zaaf noktalariyla da karsilasiriz.

HINT DINLERININ ÖZELLIKLERI

1-Hint'te Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birligi

Hind dini ruhunun özelliklerinden biri sudur: Hint'te felse fe, din, ilim ve ahlâk hatta sanat, birbirlerinden ayri olmamislar dir. Bugün de ayri degillerdir. Çünkü Brahmanizm dini, veda dini, hatta Budizm dini çelisik olan çesitli kavramlar için genis lik arzedip bunlari kabullenmektedirler. Söyle ki, bazen birbiri ne zit çesitli ahlâk, görüs ve yasam biçimine sahip fertler bütün ihrilaflariyla Veda dininden olabiliyorlar.

Bu genislik ve kabul, felsefe, din, sanat ve ahlâkin dört usul dört boyut, dört çehre seklinde degil, bilâkis bir duygu ve düsü-ce olarak kendine özgü yapisiyla Hint dünya görüsünde yan ya na ve iç içe barin ab i Im istir. Bu yüzden Hint'te filozof, dindir ve ayni zamanda büyük bir Vedâci düsünürdür. Filozof, örnek bir sahsiyet, din ve ahlâk adami; sanatkâr ve ayni zamanda büyük bir sanat bilimcidir. Bu gerçeklik Tagor gibi zamanimizdaki adamlarda bile açikça görülmektedir. Tagor, hem büyük bir dinî sahsiyet,.hem meshur bir filozof, hem de ahlâkî açidan dünyada müsahhas bIr simadir. Bu sahis ayni zamanda büyük bir musikî bilgini, ressam, tiyatro ve çok seçkin romanlarin yazaridir.

Simdi de, Hint sanat festivallerinde veya uluslararasi festi vallerde Hint sanatkârlarini, diger sanatkârlar arasinda çok be lirgin olarak görebilmekteyiz. Hintli sanatkâr, sanatinda dinî tekrarlamaktadir. Halbuki diger ülkelerin sanatkârlarinin dinle alâkalari yoktur, dini dayanaklarla ilgilerini tamamen kesmis lerdir. Hatta halki dindar veya yönetimi resmen dine dayali ükelerdeki sanatkârlarin kendileri dindar, fakat sanatlari dinden uzaktir. Ama Hint'te musikî, dans, resim sadece dinî olmakla kalmiyor, ayni zamanda dinin ayrilmaz bir parçasi durumunda dir. Eski dinlerde musikî, dans ve benzeri sanatlarin dinî ibadet ayinlerinin bir parçasi oluslari gibi Hint'te, henüz bir ibadet biçi mi, bir yakaris ve bir merasim seklindedir.

Bu yüzden günümüz dünyasi, bos ve içeriksiz, lâkin güzel ve lüks hem de çok ilerlemis burjuvazi sanatinda ve kukla duru—

mundaki her sanattan siddetle kaçip Hint sanatina yönelip ilgi lenir olmustur. Avrupali büyük sanatkârlar, eglenceye, duygu ve içgüdülerin tahrikine yönelik ve ekonomik kaygilarla süslen mis sanattan yüz çevirmektedirler. Insanin sirlarini, gizli yönle rini yorumlamak için yeni bir vasita aramaktadirlar. Sanati din ve felsefe kaynaklarindan beslenen, musikîsi dinden bir ses, din duygusunun lisani ve henüz felsefenin hizmetinde ve ahlâkla bagliligi olan sanatkâra yakinlik ve ilgi duyuyorlar. Bu, Hint di ninin özelliklerinden biridir. Halbuki Yunan ve Roma'da sanatin 2300 yil önce dinden ayrilmis oldugunu görmekteyiz.

2-Hind'in Mükemmellige ve Yükselmeye Yönelisi

Hintli ruhun en takdir edilen yönü ve degeri, mükemmelli ge ve yükselmeye yönelisidir. Hind'in sosyal yikilma faktörü de budur. Çünkü bilimsel meselelerde, asla tek alâmetle, mutlak mânâda bir hüküm verilemez. Çünkü her alâmet ve isaret nisbîdir. Yani bir görüs açisindan olumlu, diger görüs açisindan olumsuzdur. Tarafsiz ve ilme vefali kalabilen kimsenin, mesele leri bir yönden görmeye, tek yönden hükmü vermeye mahkűm olmamasi gerekir.

Hint dünya görüsü, algilanan, dünya açisindan olumsuz bir esasa dayanmaktadir. Kavramlari, tasavvufumuzda çok sayida olan kavramlarla aynidir. Bu kavramlar, enbiya mektebinin imamlari ve ashabtan sonraki dönemde dogu ve bati kültürleri nin, Islâm'a saldirmasindan ve ulemanin da hükmetme gücü ka zanmasindan sonra, ahlâk, Islâmî ve dinî hikmet adiyla, ahlâk ve felsefeye, hatta Müslümanlarin din ile ilgili anlayis ve kavra yislarina nüfuz ettiler, meshur oldular. Öyle ki bugün bol mik tarda Budist, Vedâist ve Lao-Tsuist kavramlari edebiyat, kültür, hatta ahlâkîyatimizda bile görebiliyoruz.

Bugünkü Hintli düsünürler: “Radha Kriysenan” ve “Tagor” gibi Hint dinini korumak ve algilanan dünyaya iliskin olumsuz görüsünü savunmak için, durumu açiklamakla ugrasmislardir. Ama biliyoruz ki, daima zaaf noktasi tasiyan bütün dinlerin ve ekollerin âlimleri ve düsünürleri, halkin aydinlanmasi ve bilinç-

lenmesiyle, zaaf noktalarini Inkar etmeye veya yorumlamaya basliyorlar ki, din ve ekollerini çaga karsi savunabilsinler. Fakat kanit ve belgeler her zaman yorumlardan daha çok seyler söy lerler.

Meselâ Avesta'da, Zerdüst dininde, kiz kardesle evlenme nin sadece caiz oldugunu açik olarak okumakla kalmiyoruz, üs telik bu evlilik günahlarin bagislanmasina sebep olur diye yaz digini ve müekked müstehablarindan oldugunu da görüyoruz. "Mahrem olanlarla evlenmek" bu dinin tarihî sahsiyetlerinin söyledigi övgülerdendir. Ama sonradan ahlâkî vicdan degisin ce, mahrem olanlarla evlenmek, nefret edilen bir is olarak telak ki edilir; din âlimleri bir çare arama fikrine kapilirlar. Açiklama lar yapmaya ve inkâra baslarlar. Bu örnegin benzerleri çoktur. Hintliler'in olumsuz tutumlari ve bugünkü Hint âlimlerinin sa vunmasi da bu cümledendir.

Temelde Budist görüs ve Hint görüsü, algilanan dünyanin bos olduguna dayanmaktadir ki, Avrupa bugün bu görüse ulas tigini iddia etmektedir. Oysa Hintliler'in bu görüse, üç binyil ön ce ulastigindan haberleri yoktur. Onlarin bos dedigi bizim bildi gimiz dünyadir ve Islâm'in sözünü ettigi dünyadan farklidir.

islâm'da "dünya", sadece içinde yasadigimiz yerküre degil dir. Belki asagi, maddî, bencilce ve kendine yakin olan herseydir. Ama bizim zihnimizde olan "dünya" kavrami, "Augusten gelenegi"nin etkisi altinda meydana gelmistir. îlk defa dünya ve varlik âlemini, dünya ve âhirete (birbirine zit, iki iklim ve iki cografî bölge anlaminda) böldü: Ölümden sonrasini ve gayb ola ni âhiret olarak isimlendirdi. Olana ve ölümden öncekine de dünya dedi. Ölümden sonra olani, yüce-mukaddes olarak bildi; ölümden önce olan herseyi ise asagilik ve kötü.

Zihinlerimizde olan kavramiyla dünya olarak hissedilen maddî hayat Hint'te "Maya" olarak isimlendiriliyor. -Bizim ede biyatimizda oldugu gibi-mahkűm ve ebedî olmayan cihandan ibarettir. "Maya" dünyasi, "görünen" dünyadir. Açik, gözlenebi len ve bizzat bir gerçeklige sahip degildir. Görülen esyalar gaybî bir hakikatin gölgeleridir. "Gösteris"lerdir, "olma"lar degil.

Gaybîlikle kaim olan hayaletlerdir. O gayb, hakikî varliktir ve ellerimizin uzanamayacagi kadar uzaktir. Bu nedenle varlik âleminde gördügümüz hersey yoktur, “maya”dir.

O halde dünya, aslinda varligi sözkonusu olmayan esyanin toplamindan ibarettir. Biz onlarin yalan varligini tasavvur edi yoruz. Çünkü hissetmelerimiz de yalandir ve hissin kendisi ve “ben’in o gerçek ben de -ki hissediyor ve taniyordünyanin ve “Maya”nin cinsindendir. Degismeye, yok olmaya mahkűmdu. Bu nedenle mutlak ebedî hakikati kendiliginden algilayamaz. Bu yüzden sadece kendi cinsinin benzeri olan seyleri algilayabi lir. Yani bizzat bir gerçeklikleri olmayan, ebedî olmayan, hayalî ve yalanci seyleri daimî olma yan “ben “i, zatiligin disi olarak his sediyoruz. Var olduklarim zannediyoruz; halbuki yokturlar.

“Maya”, ebedî olmayan bir âlemdir. “Ebedî olmayana gönül baglamak yakismaz.” Sadi’nin bu sözü, Upanisadlarin herseyi daimi olmayan ve bütün esyayi yalan görmeleri esasina daya nan dünya görüsünü belirten cümlesinin aynisidir. Bu dünya görüsünde hersey, kendiliginden yalandir ve insanin yalan sey lerinden biridir. -Vardir, ama vücud sahibi degildir(!) Bizzat kavrayan aklin kendisi, idrâkin kendisi, hissetmenin kendisi, yaptigimiz akil yürütmelerin kendisi, meçhullerden kendilerine dogru yöneldigimiz bilinenlerin kendisi, beni bilinenden bilin meyene götüren delillerin kendisi… Bütün bunlara dayanilmasi ve inanilmasi mümkün degildir. Hiçbiri insani kesine ulastirmi yor. Bunun için benim dis dünya ve iliskim olan hissetme, mantik ve akli yürütmem, yalancidir. Bunun gibi dis dünyayla ilgili olan “ben”in ilim ve duyumu da daimî degildir; yalancidir ve dis bir vücuda sahip degildir. Sairimizin deyimiyle: “Dünya ve hayat; sarhosça görülen perisan bir uykudur.”

Bu, “maya” esasina dayanan dünya görüsüdür. Yani bu di nin, insan ile varlik âlemi arasindaki iliskiyle ilgili anlayisina da yanan dünya görüsüdür. Avrupali egzistansiyalistler için, en ca zibeli sey, budur. Realizm adi verilen felsefeye karsin dünyayi ve hayati “bos tasavvur etme” esasina dayanan bir görüs. Rea lizm, disarida hissedileni gerçek tasavvur etme esasina dayan maktadir.

Realizm

Realizm, “realite” kelmesindendir. “Realite”ye inanan ekol dür. “Realite” yani gerçeklige sahip olan sey, gerçek olan. Bizim yozlasmis dilimizde revaçta oldugunun aksine bu, “hakikat’ten ayridir. (Bu iki kelimeyi birbirlerinin muadili veya es anlamlisi olarak kullaniyorlar. Halbuki bunlar, birbirlerinden ayri iki kav ramdir-Asla, birbirleriyle bir iliskileri yoktur.) Gerçek, disarida vardir ve onu algiliyoruz. Meselâ hoparlörün sekli, agirlik ve cinsini hissediyoruz. Küçük gerçeklerden yapilmis olan büyük bir gerçektir.

“Realizm”,”gerçegin” “hakikat” olduguna inanir. “Hakikat”, bizim verdigimiz hükümle disaridan aldigimiz hüküm arasin daki iliskiden ibarettir. Bu iliskide bazen hakikat, bazen bâtil vardir. Hakikat, olmasi gereken gibi olan seydir. Halbuki “ger çek”, olan seydir; gerçekligi olan seydir. Bazen birsey vardir ve gerçektir; ama hakikat ve hak degildir belki bâtildir.

Cinayet, fuhus ve kötülük, toplumda bir realite ve gerçektir, ama hakikat degildir. Çogu seyler insanî hakikattir ama realiteli-gi yoktur ve toplumda yoktur. Realizm, felsefe ve ilimde (edebi yatta), dis dünya ve esya, insanin gördügü, hissettigi, tecrübe et tigi sekilde öylece hakikattir, diyen bir ekoldür. Realist edebiyat; olan, olmus olan veya olabilecek insanlardan bahsetmektedir. Romantizm, idealizm ve dis bir gerçeklik tasimayan veya tasi mayacak olan fantezi hikâyelerin aksine olmus hadiselerden ve ya olmasi mümkün olanlardan.

Realist edebiyatta siir, resim, heykel… reel ve gerçek olan sahislari ve esyayi tasvir etmektedir. Picasso gibi bir adam ise, bir kibrit çizer; yarasaya benzeyen, gece yarasa oîan kibrit… Tek gözlü olan bir adami resimler… Sözgelimi, san renkli bir gökyü zünü resimleyebilmektedir. Bunlar “reel” degildir ve “realite”de gerçeklikleri yoktur, ama ressüm çizmektedir. Çünkü realist de gildir.

Idealizm

Idealizm, realizmin aksine, “reel” âlemin hakiki bir gerçekli ge sahip olmadigina inanir. Dis âlemi düsünen ve tahayyül eden, bizim zihnimizdir. “Ide” asildir, “Realite” degil. Yani zihni miz olmaksizin dis gerçekligin varligi sözkonusu degildir. Eger zihnimiz olmazsa, o da hiç yoktur.

Idealizm, mutlak anlamda “dis dünya oldugu gibi insan zihninin eseridir” esasina dayanmaktadir. Göz, renkleri olanin aksine görmekte. Algilanan sertlik ve yumusaklik, varolan bIT-sey degildir. Agirlik, sicaklik, sogukluk dis dünyada olmaksizin algilaniyorlar. Esyanin sekli ve tasavvuru da böyledir. O halde dis dünyayi, zihni olan biz insanlar yapmaktayiz.

Realizm, bunun tam aksine insanin kendisinin dis âlemde en küçük bir etkinliginin olmadigina inanir. Dis dünya görüldü gü gibidir. Meselâ bir agaç, dis dünyada da gözle görüldügü gi bidir. Dis dünya asildir, zihnim ise ona uyandir ve sadece dis es yaya karsi bir aynadir.

Bu, materyalist ve naturalist görüstür ki bu realizmin dalla ra ayrilmis mektepleridir. Bütün dünyayi madde bilen materya listler, bütün dünyayi enerji bilen enerjistler, canli tabiati herseyin hatta insanin yapicisi olarak taniyan natura listler, hep realist görüsten bölünmüs ve dallara ayrilmis düsüncelerdir.

Bütün bunlardan maksadim sudur; medeniyet, kültür, hatta batili antropoloji, Sokrat ve Aristo zamanindaki Yunan’dan sim diye kadarki rönesanstan sonraki ilmi ve medeniyet zamani; Einstein, Max Plank vb.nin dönemi realizm esasina göre hareket etmektedir. Bu realist görüsle bati tabiata hakim olmustur. Batili’ya, hayatta ve sosyal gerçeklerde iktidar bagislamistir. Çünkü bati ve batili “realite”nin asil olduguna karar verdi ve tasvir etti. Dogulu, “realite” âlemini, degersiz ve yalanci tasavvurlar olarak tanidi Hayat ve tabiat adi verilen yalanlarin ötesinde gizli sirlari ve gerçekleri aramaya koyuldu; ki, bunlar bos ve anlamsiz reali tenin arkasinda bekler durumdaydi. Bu yüzden batili, tabiat ve realiste üzerinde hakimiyet, kudret ve bilgi sahibidir. Çünkü düsünsel ekolü, daha olusum döneminden beri realitenin üzeri-426

ne kurulmustur, tabiatin sekil degistirmesine ayak uydurabil mektedir. Böyle yaptigi gibi, medeniyet, toplum ve gelenegini de çözümleyip, tahlil ederek degisik, bambaska yapabilmekte dir. Otomobilini degistirmekle, son derece kolay bir sekilde eko nomik ve sosyal iliskilerini de degistirebilmekte. Halbuki dogu lu, iliskilerini ve sosyal geleneklerini ezelî, ebedî ve degismez olarak düsünür. Bunlarin evren ve Âdem'den önce, Allah tara findan kendisine egemen kilindigini zanneder. Degismesini imkânsiz olarak görür. Böylesi dogulu görüs, tabiati açiklanmasi mümkün olmayan, asilsiz bir meçhul olarak görür. Hint "mâyâ'si bu görüsün sembolüdür.

Batili, 2600 senelik tarihi boyunca fizyokratlar döneminden simdiye dek realist bir yaklasimla dünyayi asil ve özgün olarak görmüstür. Insani dünyaya tâbi ve maddî dünyanin sembolle rinden bir sembol olarak görmüstür. Bu, onu dünyaya hakim kilmis, tabiati hakir görerek daima kendini tabiata karsi âciz, ya banci ve yalniz hissederken batili da tabiat üzerinde olan kudret ve egemenligine ragmen düsünce yüzeyselliginden, felsefî ola rak dar ve ruhsuz, köksüz görüslülüge mahkûm olmaktan ken dini kurtaramamistir. Halbuki dogu felsefeleri, dinleri, hatta sa nati, bütün hissedilenlerin üstünde bir sir olarak ve yüce bir ha kikat olarak hikâye etmekte.

Bu dinî bakisin esasina göre Hint, tarih sahnesinde kendi içinde derin, tabiata karsi zayif ve çaresiz insanlar; Bati ise tabi atta kuvvetli, kendi içindeyse karanlik ve donmus insanlar sun mustur. Bu kural diger bütün meseleler için de -sanat, edebiyat, siir, felsefe gibi-genellestirilebilir. Hatta (batinin) zit ekollerin de; burjuvazinin ziddi olan Marksizm'de de bu böyledir. Geç miste de güçlü bir irfani görüs sahibi olan Eflâtun ile güçlü bir realist olan Aristo arasinda böylesi bir ortak taraf vardir. (Eflâtun'un irfani, Dogu'dan alinma bir irfandir. Yunan'in ödünç aldigi bir irfan…)

Yunan Akilciligina Karsi Hint Ruhaniligi Hintli ruhanilik, içgüdülerin ve günlük hayatin ötesinde dert, ihtiyaç ve endise demektir. Hint ruhu sürekli bunun

huzursuzlugu içinde olmustur. Hint felsefe ve sanatinin bütün güzelligi de buradadir.

Dinî, felsefî ve sanatsal Hint ekollerinin tümünde, bu ikibin küsur yil boyunca daima “Muk-sa” kaygisi vardir. “Muk-sa” ya ni kurtulus, felah ve selâmet. Bu durum Hintli ruhun yasamda, tabiatta daima kendini yabanci ve yalniz hissetigini göstermek tedir. Insani, “bilmedigi yer”den dünya ve tabiata atilmis olarak kabullenmistir. Ruhunda daima gurbeti hissetmis. Kendini bilisi ve suuru güçlendikçe, irk, soy ve serefe vakif olmus, dünya ile olan gurbet, yalnizlik ve yabanciligi daha siddetli, daha koyu ve daha kederli olmustur.

Ama akilci bati görüsü (bati rasyonalizmi) Sokrat zamanin dan simdiye kadar, daima insani maddî tabiatla ayni anda dog mus ve tabiata yakin olarak telakki etmistir. Insan, aklini kulla narak kâinat ve tabiatla olan iliskilerini düzenleyebilir. Akli kul lanma gücüyle tabiatin esrarini kesfedebilir. Insanin tabiattan edindigi teknik” ve sanat gücüyle bütün insanî ihtiyaçlarini (hep si tabii ihtiyaçlardir) tabiatta arayip bulabilir.

Ama Hintli, tekâmül ettigi ölçüde, onu tabiata ve tabiat es yalarina cezbeden ihtiyaçlarin (yeme, içme vb.) sunî, zoraki yüklenen ve lüzumsuz ihtiyaçlar oldugunu hisseder. Lütuf ve iyilik etmek, buldugu imkânlar ölçüsünde, fitratinin derinligin de yeni ihtiyaçlar olarak kaynar; tabiat bunlari cevaplandira-maz. Buradan da, daimî açhk, susuzluk bulur -tabiatin kendisi ne hediye ettigi sulardan ve sofralardan müstagnidir-Bu yüz den insan uyanisa ulasip, görüs sahibi oldukça daimî bir susuz luk ve açligi ve yoldasi olan gurbetle yalnizligi, daha çok hisset mektedir. Tabiat ve dünya ile, ayni anda dogmadigini, tek basi na meydana geldigini anlar-Vatan endisesi, ilk kaynaga dönüs istegi, yalnizligin sonucudur. Sonra “kurtulus” arzusu, sonra ahlâk (insanî kurtulusa yaklastiran amellerin toplami), sonra din (insani o ümit kaynagina ve bu dünyanin disina açik olan o kü çük delige çeken yol), sanat; insanin vatani olmus olan, “bilme digim yer”deki hatiralarindan sirin bir terennümdür. Simdi ona muhtaçtir ve onu bulmayi, onu terennüm ediyor. Bu tipki

Mevlâna'nin "susamis adam ve su" hikâyesi gibidir. Diyor ki: "Cevizci olan adamin biri susamisti. Bir kuyunun kenarina vardi. Ku yuda su olup olmadigini anlamak için, kuyuya bir ceviz atti, su sesi geldi. Su almak için bir kabi yoktu. Vakit geçtikçe susuzlugu, suya olan Ihtiyacini arttiriyordu. ihtiyacini hatirladikça kuyuya bir ceviz atiyor ve su sesi, yine ceviz ve su sesi. Daha çok susuzluk, daha çok heyecan. Suya ihtiyaç daha siddetli, susama ihtiyaci daha bir fazla; su sesini isitmenin sevki, daha kuvvetli; gittikçe daha kuvvetli. Tekrar su suzluguna cevap verecek bir araç olmadigi için, sadece tekrar suya bir ceviz atip, su sesini isitme imkâni vardi-" Bu dünyada, tabiatta ol mayan sularin susamisi ve tabiatta olmayan sofralarin açlariyiz. Bizi o sofraya ulastirmak için tabiat disinda din bize yol gösteri yor. Ahlâk kalbin, bu pis kokulu sulardan, murdardan nasil ko runacagini, gaybin o hos kokulu berrak sularina nasil varilacagi ni, o sularin vücudumuzda nasil körü körüne dolasmayacagini gösterir. Sanat, suyun sesidir. Tabiatta olmayan, ama sesi daima kulagimizda olan su. Servet ve sahip olduklarimiz, kalbimize ve canimiza tutunmus olan seylerin tümü kuyuya atmamiz gere ken cevizlerdir. Böylece suyun sesini isitebilelim. Suyun sesi, fedakârliga "lebbeyk" demektir, kurtulus müjdesidir.

"Su sesiyim susamislarin kulagina ben Yagmur gibi ulasirim gökyüzünden Uyan ey asik, birak izdirap çekmeyi Hiç su sesi gelirken susuz kisi uyur mu?"

Bu, Hintli ruhun düsüncesidir: Hayatta her türlü zillet ve meskenete düsenin serefi, büyük yoksunlugun asagilik varlikli hale feda edenin serefinden daha üstündür. Bu yüzden siddetli açlik ve susuzluklarda ölmek, ihtiyacini kirli gida ve tatsiz sular la gidermekten daha üstün kabul edilir.

Halbuki bati "rasyonalizm"! Buda'dan beri Hind'in geride biraktigi bütün dönem boyunca akil yürütmelerle düsüncesini gelistirmis "biz tabiattan bir parçayiz ve onun yakiniyiz" ilkesine dayanmistir. Bu, "tabiata akraba olan insan"in görüsüdür. Herseyi bu kültürel bölgede halletmekte. Tipki insani tabiatta

yalniz kabullenen felsefeyi, ahlâki ve dinî aydinlatan Hintli gö rüs gibi.

O halde, insanin kendinde hissettigi bütün zaruretlerin tabi atin onun bedenine ve ruhuna koydugu ihtiyaçlar oldugu orta ya çikmaktadir. Bizde mevcut olan bütün bilgi ve yetenekler ih tiyaçlarimizi gidermekte bize yetmektedir. Kuskusuz tabiat, her düzeydeki ihtiyaçlarimiza cevap verebilir. Halbuki Hint'te, bas langiçtan beri su karamsarlik vardir; yer seviyesinden bir adim yükselirsek, tabiat bizi doyurmaktan âciz kalacaktir. Az da olsa hayat uykusundan uyanmis bir insanin dudaginda hosnutluk tan, tokluktan ve bolluktan kaynaklanan bir tebessüm görmek mümkün olmayacaktir.

Orada hersey zeminidir; açik, hissedilen ve taninan. Burada hersey, ruhanî ve ilâhîdir. Hint'te maddî esya da ilâhî ve ruhanîdir. Yunan'da tanrilar bile maddîdir; Sehname'nin kahra manlari ve pehlivanlari gibidir. "Zeus" gibi büyük tanrilarda; anlasmalarin ihanetlerin, sehvetlerin, bencilliklerin, kinlerin, te cavüzlerin, dolandiriciliklarin, diger tanrilari üç kâgida getirme nin, rekabetlerin içindedirler. Aslinda bunlar tanrilarin sahsinda somutlasan Yunanlilarin kendileridir.

Yunan'in tabiatötesi ve gayb âlemi, Atina "site"si ile kapi komsusudur. Tabiat ile tabiatötesi arasinda nüfuz edilmesi mümkün, çok ince ipekten bir duvar vardir, insanlar o tarafa gitmekte ve kahramanlara dönüsuvermektedirler. Tanrilar bu tarafa gelip siradan adama, hatta basit insandan da asagi bir adam dönüsüyorlar Bu Yunan'in tabiatötesi gögünün, ne kadar alçak oldugunu gösteriyor. Ama Hint felsefesinde tabIatötesinden bahsedildigi zaman, söz uzak ve elin ulasamadigi "bilmedi gim yer" hakkindadir. Sadece tabiat hayatina benzememekle kalmiyor, belki insanin kuruntu ve hayalinde sekil alacak seye bile yabancidir.

Mutluluk

Hint’te mutluluk, hayret edilecek derecede mucizevari bir durumdur. Insan mutluluga ulastigi zaman, yokluk sahrasindan geçiyor. Fitratinda kaynayan bütün gayretleri, kadin, evlat, ak—

raba, vatan, hatta ilim, hürriyet, ask, sevgi, duâ etmeye yönelten etkenleri bir insanin ihtiyaç duydugu bütün zaruretleri kesmesi ve bunlari kendinde öldürmesi gerekir.

Bu Hint felsefesinde mutlulugun tarifini o kadar zorlastiri yor ki, filozoflar ve büyük sairler için bile neredeyse imkânsiz bir durumdadir. Ama Yunanda bir filozof çok sade ve açik ola rak diyor ki: “Mutluluk iki seydedir; basari ve söhret”, diger bir filozof ise mutlulugu, müreffeh hayatta; güzel evlat, saglam be den ve sosyal prestijde aramaktadir. Tipki bizim bes parmak doymuslukla ilgili felsefemiz!…

Iki anlayis arasinda, ne kadar fark oldugunu görüyoruz. Hint’te Vedaî görüsle dünyaya bakan ve “Bodhi”ye ermis olan kimse bir damla çigde (o, hakiki gaybtan bir yapragin üzerine damlamis olan gözyasidir), bir terennümde, bir miriltida, hatta kaba ve büyük bir tasin asagi yuvarlanmasinda gaybtan ve Allah’dan bir isaret görebiliyor, ilham alabiliyor. Öyle ki, onun ku lagina bir melegin fisildadigini sanirsin. Ondan baskasinin da bu sesi isitmeye hakki yoktur. Ama Yunan’da “rasyonalizm”in bakisiyla dünyaya bakan, sadece kendini ve insani madde ola rak görmekle kalmamakta, belki tanrilar bile, onun gözünde yeryüzülü ve maddîdirler.

“Içten kurtulusa ermek” Hint’in özelliklerindendir. “Disari dan kurtulusa ermek” Sami, Ibrahimî, Arami ve Avrupali’ya öz güdür. Bunlar, disardan bir kurtarici arama konusunda sürekli ortaktirlar.

Sami dinleri (ki biz de bu gruba dahiliz) daima disaridan kurtulus bagislayan bir beklentinin içindedirler. Ya tanridir ve ya tanrinin gönderdikleridir; gelip elimizi tutmakta, bize kurtu lus ve selâmet bagislamaktadir. Veya kurtarmasi gerekir. O hal de kurtulus ögretmeni, disardan gelen biridir ve yabancidir.

Bu nedenle Hintli olmayan dinlerin özelliklerinden biri, di saridan intizardir. Kurtulus, ögretim ve selâmet için bekleyis… Tekâmül ettikçe göz, distan içeriye çekilmektedir; bu, Hintli’nin özelliklerinden biridir. Disarida zuhur eden kurtariciyi bekle meye baslamaktadir.

Hint Dinlerinde Tanri

Hint dinlerindeki tanri kavrami diger dinlerdeki (bu cümle den olmak üzere ibrahimî dinlerdeki) tanri kavramindan farkli dir. Bu farklilik, Avrupali sosyologlari hataya düsürmüstür. Böylece Hint dinlerinde, Buda dininde (veya Çin dinlerinde) tanri yoktur diye hükme varmislardir. Çünkü sosyologlarin tan ri hakkinda zihinlerinde kendilerine özgü bir kavramlari olus mustur. Hint dinlerinin ise apayri bir kavrami vardir. Bunlar, bu dinlerde tanri duygusu veya tanriya imanin olmadigini sanmis lardir. Bu hep tanimamanin isaretidir. Hint dinlerindeki tanri kavramini ve onun diger dinlerle olan farkini anlamak için, çok dikkat etmek gerekir. Çünkü bu, çokça derindir; öylesine sarsici ve incedir ki bilginleri bile kolayca yanlisa götürebilir.

Ben, bir Müslüman, bir Hiristiyan, Ibrahim'in dinine men sup bir kisi olarak Allah'a inanirim. O;

1) Benim yaraticim,

2) Rab; benim tanrim anlaminda. Sahibim, mâlikim.

-Rab, sahip anlamindadir, Tanri anlaminda degil, bu; "Rab"bm zimnî anlamidir—

3) Tanidigim yüce mutlak zât. Mutlak mükemmellik, ebedî, daimî ve münhasir.

Allah ayni zamanda benim dünyamin sahibi ve idarecisidir. Ayni zamanda yüce zât anlamindadir. Yüce zât, yani tek, bizzat hakiki vücut. En üstündür, kemâl-i mutlaktir. Din tanimak, Al lah'i tanimayi gerektirmektedir. Din, bizi O"nu sevmeye, O'na yaklasmaya, mümkün oldukça O'na daha çok yakin olmaya da vet ediyor. Bu asagi dünyalik kisiligi, ilâhî zâta dönüstürelim diyor:

"Allah'in ahlâki ile ahlâklaniniz."

Bu nedenle gelisim seyrimizde mutlak mükemmelligin zir vesine yaklasirsak, Allah'a yakin olmak hiç anlamsiz olur mu? Allah için uzak ve yakin sözkonusu degildir. Bize kendimizden ve sahdamarimizdan daha yakindir. Allah'a yaklasmayi su kav rayisla anlayalim:

“Bu, amellerle mükemmellik tarafina dogru yükselebilme dir. Bu, insanin Allah tarafina daimî miracidir. Diger taraftan Allah, benim kurtaricimdir. Beni asagiliktan, nefsimin zaafindan kurtarandir. Çünkü O, mükemmel zâttir, yüce ve âlîdir”

Hint’te ise bunun aksi dogrudur: Diyor ki: “Tanri’yi üstün ve yüce zât özelligiyle tanimak -delil, alâmet ve sebep-sonuç yöntemiyle-senin alçalmis kisiligine asîa olgunluk bagislayici bir etki yapmaz. Söyle ki, atesi ve onun yakici kudretini tani mak, soguk almis, karda ve buzda donmus olan beni isitmiyor. O halde insana etkisi olmayan ve insani kurtaramayan birine nasil olur da ibadet etmek, yalvarip yakarmak, onunla konus mak ve onu sevmek istiyorsun? Bu mümkün degildir. Kurtulus için, kendi y.ât ve fitratinda degismen ve tamamen baskalasman, yüce bir zât haline donüsebilmen gerekir. Yani, eger sürekli atesten bahseder, atese göz diker, atesin bütün nitelik ve nicelik lerini tanir, ilâhî de okursan yine isinamiyorsun, (sinmak için te peden tirnaga kadar soguk almis, sicakligini kaybetmis, titreme ye baslamis bir adami içten alevlendirirsen, mukaddes ilâhî ate si onun kendi fitratinin derinliginde parlatiyorsun demektir. O zaman, içten isinmis ve aydinlanmissin demektir. Atesin varligi ni ispat etmeye yarayacak bir delil edinmeksizin aydinlaniyor sun; edinmene gerek de yoktur. Çünkü onlardan bir bilginin de yimiyle; “Atese isaret ettigin sürece atesten uzaksin. Ama atesi gözünle gördügün ve eline almak istedigin zaman parmagini kaldiriyorsan; ates, senin içinde hemen yol bulur, vücudundaki ates yükselir. O halde, atese isaret etmen; Istidlal ve atesin adre sini göstermek için bir isarette bulunman, makamini ve sifatini göstermen için çaba harcaman anlamsizdir.”

O halde, Allah’a ulasmak için güçlü bir kartalin gelip seni yerinden alip göklerde uçurmasini bekleme. Böyle bir uçma ne dogru ne de mümkündür. Çaba göster ki, uçman için kollarinda kanatlar filizlensin. Git ve çaba göster ki, seni yere böylesine ve fali kilan bütün bu iç yagini ve agir kemiklerini hafifletsin ve kendi kirini temizleyebilesin. O zaman “sürünmek” yerine, uça caksin!

Bunun disinda bir yol yoktur. Bir kusun gelip seni uçurma sini bekleme. Kus olmak için çaba göster; bu ise, insanî esaret zindanlarindan disari çikmaktir. Brahman, Veda, Buda dinleri nin en büyük degeri 17. asirdan 20. asra kadar beserî dünyaya hakim olan ilmî, ideolojik ekollere karsi bu zindanlari tanimak için gayret göstermeleri ve bu zindanlardan çikis için yol arama laridir. “Kendini tani ki, Allah’i taniyasin” deyimi veya “Allah, suur sahiplerin kalbindedir” cümlesi burada dikkate degerdir. Veya Hâfiz’in dikkate deger su siiri:

“Yillarca, kalb bizden cam-i cemi istiyordu,

Oysa sahip olduguna yabanci olarak temenni ediyordu-“

Bu siirin bir dereceye kadar, bu ekolün etkisi altinda oldu gunu tahmin ediyorum. Veya:

“Ey esrarli sözler söyleyen Tüti, Sakin gagandan sükrü eksik etme Imâli söz söyledin, muhaliflerinle Allah ‘im bu muammadan perdeyi kaldir Yüzümüze serp, gülsuyu kadehinden, Ki uykuya bulasmisiz, ey uyanik baht.”

Bu esrarli sözleri söyleyen Tűtî, Hintli düsünürün sembolü dür.

O halde Allah’i aramanin bir yolu vardir; kanat aramak ve bulmak; uçma gücünü elde ederek bu zindanin yüksek duvarla rindan uçmak. Baskasini bulma, “piri ve görüsünü te’yid etmek:

Dün gece derdimi mecusilerin pirine götürdüm

Ki o, görüs saglamligiyla muammayi hallediyordu.

“Görüs saglamligi” hazir ilimdir. Veda, onun pesindedir. Hissetme ilmi, kendine bulma ve “kendi” olma ilmidir; (Göster mek, delil getirmek, ve açiklamak ilmi degil), ögrendigimiz seyler bize izafe edilen bilgilerdir. “Dis esyanin zihnimizde bu lunan seklidir.” Bu, eski filozoflarin deyimiyle ilmin tarifidir.

Ama bu hazir ilim, hakikattir; fikrimizde, yalanci kisiligimiz ve vücudumuzda, “olma” ilmi ve degisime ugramaktir. Kendi için de devrim baslatmaktir. Bilgileri vücuda yükleme ilmi; allame ve fazil olma; yazi tahtasi, defter, kitap ve yazili metin ilmi de gildir. Dert ve yara ilmidir ve gittikçe alevlenmektedir. Bu, “ma ya” dünyasi içinde baska bir dünya yapmanin ilmidir.

Insanin Gerçek Kisiliginin Kökleri

“Yalanci ben”, yikildigi zaman, “hakiki ben” (Atman) dog makta. Bu “ben’in üç belirgin özelligi vardir. Bu üç yeni boyutu kendinizde hissettiginiz her an, biliniz ki sizde yeni bir “siz” dogmustur. Anne ve babanizin eseri olan “irsi ben”den mesafe almissiniz (uzaklasmissiniz) ve kendi eseriniz olan “ben”e ulas missiniz demektir. Ben’in bu üç özelligine gelince:

1- “Fet”, yükselme anlamindadir: Insanin yüce vücudu, yüce ben, ben üzerindeki ben.

2- “Ket”, uyaniklik anlamindadir.

3- “Anende” (Anend), kurtulus anlamindadir.

Simdi, bunlarin üçü, bizde gömülü ve gizlenmis durumda dir. Eger bazen kurtulus hissi duyuyorsak, bu kurtulus degil, yeni bir gönül istegine tutkun olmusuzdur. Tatliligin esaretiyle donanip yeni bir kurtulusa erdigimizi saniyoruz.

ÇAGDAS INSANIN IDEOLOJILERI

Kültür, felsefe, ideoloji sanatlarda -hatta ilimde-hakim olan Ideolojilerin tümü sunlar olup, bunlarin disinda pek birsey yok tur. Çünkü bugünün insanina sadece bunlar inandirilmis, be nimsetilmistir:

Radikalizm

Insan ahlâkini, insan yasantisini dine ait görevlere dayan dirmak yerine, insanin tabii yaratilisinda ve vicdaninda bulunan kanaat ve özelliklere dayandiran akimdir-Yani Allah'in buyru—

gunu takip etme yerine Cennet ümidi, cehennem korkusu ahlâk ve dinin gerektirdiklerinin yerine, insan fitratinin ilkeleri dog rultusunda yürümek… Yaratilistan gelen bazi degerlere sahip olan insanin bu tabii yetenek ve ön kabullerine göre hareket edip, bunlari takip edebiliriz. Bunlari, radikal (kök) olarak isim lendiriyorlar. Insanlarin yasantisini, bunlara göre iyiye yönelte biliriz.

Radikallerin bildirisi 1800 yilinda yayinlandi. Bu, Avru pa'da büyük ve güçlü bir akimin baslangiciydi. Bütün Avrupa egitim ve ögretimini etkiledi. Öyle ki resmî genelgelerle okullar da artik çocuklara Allah'tan ve ahlâktan bahsedilmemesini iste diler -Allah ve ahlâkin destekçisi dindir-; Sadece iyilik ve kötü lükten; o da yalnizca iyilik ve kötülük olarak bahsetmelerini is tediler. Çünkü eger kendisine özgü bir ahlâk ihtiva eden insan fitrati uyanir ve egitilirse bu, sihhatli bir toplum için yeterli ola cakti.

Ama radikalizmin üzerinden henüz otuz sene geçmisti ki, Fransa egitim ve ögretiminde öyle korkunç, sarsici bir bozukluk ve tahribat meydana getirdi ki, maarif dairesinin daha Önce bu bildiriyi imzalamis olan bazi mensuplari ahlâkin yarari adina geri dönüp düsüncelerinden vazgeçtiler: "Simdi vakit erken, za mani gelince tekrar baslatiriz!" dediler.

Demek ki radikalizm, insanin yapisinda bulunan ayirdedici melekelere dayanan fikrî ve ahlâkî esaslar dogrultusundaki ya sam tarzidir.

Hümanizm (Humanisine)

Hümanizm, dis degerleri bir tarafa atmamiz gerekir, de mektedir (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat, aklî yararlar olarak söylenegelen tüm degerler). Buna göre önemli olan insanin ken disi ve onun yapi tarzidir.

Söyle ki, insan dünyanin en güzel ve en ölçülü organik ya pisidir. Tabiat veya Allah, en yüce ruhsal yapiyi da onun vücu dunda meydana getirmistir. Hak ve bâtilin, iyi ve kötünün, ha—

yir ve serrin ihtiyaç ve gerekliliklerin, insan bedeninin ve ruhu nun en büyük delili ve asli insandir.

Ahlâkî ve terbiyevî metodlari, disaridan bu bedene ve ruha yüklemeyelim. Serbest birakalim ki hür gidesiniz; çünkü insan, mevcut en güzel canli cinsdir. Tabiatin en güzel mucizesidir. Ol masi gereken sekilde yesermelidir.

Hümanizm su anlama gelmektedir: Gerek fizyolojik/bedenî yapisinda ve gerekse psikolojik/ruhî yapisinda varolan aliskan lik ve adi isteklerle veya ahlâkla bir isimiz yoktur; temel eksen bizzat insanindir ve ondan baska hersey ikinci derecedeki ayrin tilardir.

Realizm

Realist, insanin hayatini, hissedilen ve dokunulan seyin esasina dayandirmasi gerektigine inanir; izdiraplara ideallere, ge reklilikl ere ve “reel” olmayan, duygululuklara degil, ister haki kat payi tasisinlar ister tasimasinlar. Çünkü sadece insanin âdi ihtiyaçlari bellidir. Insanin kendi sahip olacagi hersey asil ve re-eldir (insanin elinin ulastigi, onda digerleriyle ortak da olsa). Bunlardan baska anormal ve reel olmayan hersey, ister kutsal, ister zelil olsun farketmez.

Materyalizm

Materyalist, dünyanin esasini maddeye dayali olarak bil mekte. Malum, madde de atom zerreleridir.

Bugünkü materyalizm, 19. asrin bir akimidir. Yirminci asra ait bir materyalizm sözkonusu degildir.

"Feurbach" materyalizmi var, Marks ve Engels materyaliz mi var -diyalektik ile teçhiz edilmis olarak-Her halükârda 19-asir ürünüdür. Ayrica bir de klasik materyalizm var. Bu mater yalizm eski Yunan ve Fizyokratlar dönemindendir.

Her halükârda su anda varolan materyalizm, üstünlük ve önceligin maddenin kendisiyle sinirli ve ayni zamanda insanin, tabiatin… herseyin temel tasi olmasi anlamindadir. 19. asir ilmî ve sosyal akimlarina tâbi olanlar, bu anlamda materyalisttirler.

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zâtini asil ola rak almamakta. (Ondokuzuncu asrin fizigi, atom olmasina rag men). Tabiat isimli canli, hareket ve hayat sahibi bir görünümün toplamini esas aliyor. Tabiat üretir, varliklarin ölüm ve hayati onun emrindedir. Islerinde bir bilinç hissederiz, çünkü ona bir düzen hakimdir. Tabiat, genel olarak dünya isimli büyük bir makmadir. Natüralizm; tabiati, asil olarak kabul ederken natüralist için konu, ister atom zerreleri teskil etmis olsun, isterse enerjiler teskil etmis olsun tabiatin hangi seyden yapilmis oldu gu önemli degildir. Önemli olan tabiat âlemi isimli canli bir dü zenin sözkonusu olmasidir. Bu yüzden çocugun en iyi çocuk yu valarinda, egitim yerlerinde, en iyi elbiselerle ve yemeklerle egi tilmesini tabiatin ziddi olarak kabul ediyorlar. Tabiatin annenin etegine düsürdügü gibi, çocugu orada egitmek istiyorlar. Bun dan baska birsey yapan ve çocugu anneden alacak olan her sos yal düzen, tabiata aykiri is yapmistir. Bu nedenle natüralizm, in sanin tümüyle tabii gereksinimlere; tabii yiyeceklere ve iliskile re, hatta tabii yemek yemeye dönmesidir.

Psikolojizm

Psikolojist'in ruhun, bedenin, dünya felsefesinin hakikati ve hiçbir seyle isi yoktur. O, içinde, ruhunda tecrübe ve duyumsanan olarak sözkonusu olabilen dis fenomenlerin görüldügü yer leri, insan gerçeginin eserleri olarak kabul etmektedir. Diyor kî: "Insan hakkinda bundan fazla felsefe yapmayacagim. Bunun di sinda insan hiçtir. Insan gerçegi, dis ruhsal görüntülerle ruh doktorunun deney konusu olabilecek ruhsal eserler olarak özet lenir. Bu, insanm gerçekligidir."

Epikürizm

Epikürizm, zevkin önceligi felsefesine (Epiküros'un inanci nin aksine) ve zamani ganimet bilmeye inanmaktir. Ama zevk ten, lezzetten faydalanmanin en iyi sey oldugundan degil! Bilâkis zevkin disinda hersey anlamsiz oldugundandir. Çünkü

hayatin bir anlami, dünyanin bir ruh ve hedefi yoktur. Dünyaya egemen olan iliskiler, akil ve bilince dayali degildir. Hak ve bâtil, iyi ve kötü için bir temel dayanak veya yöntem de yoktur. Sonunda da zeval ve daimî ölüm vardir. O halde simdi bütün yapilanlar esitse, iyi ve kötü, emanet ve ihanet, pislik ve temizlik hep birdir. Yalnizca bir asil vardir ki, o da, “zaman ganimettir.” Asil olan zamani zevkle geçirmektir. Ayni zamanda bu, Albert Camus’nun da birdenbire ulastigi felsefedir.

Bütün bu akimlarda, insanin adilesip, kepazelestîgini görü yoruz. Tümü için insan sadece tabiat görüntülerinden bir nesne dir. Ya maddedir veya belirsiz ve dilsizdir.

“Hümanizm”, “Radikalizm”, “Psikolojizm”, “Epikürizm”… “Insanin hakikati nedir?” sorusuna ya cevap vermiyorlar ya da geçici çözüm yollarindan, anlastiklari sahteliklerinden baska hiçbir sey söylemiyorlar. “Materyalizm” ve “natüralizm” bu ger çekligin tanimini aydinlatiyorlar ama onlara göre bu tamamen bir atom veya maddî bir dogal görüntü düzeyindedir. Insani öy le bir alt derekeye indiriyorlar ki artik sir, derinlik, fazilet ve kendine özgü bir Özelligi kalmamakta dir.

Bu nedenle, beserî medeniyetin en yüksek asamasindaki akimlar, bedevi dinlerin tümünden daha fazla insani asagilatmis ve onurunu kirmislardir. Kendi kendilerine iman ettirmislerdir. Onuru kirilmis ve kendine güveni sarsilmis insani temel alarak adalet, fazilet, insaniyet ve ahlâk esaslarina yaslanan bir düzene sahip olamayiz. Böyle birsey mümkün degildir. Çünkü bir insan olarak imanimizi kaybettigimiz zaman herseyi kaybetmisiz de mektir; o zaman artik bizde, din, Allah ve ahlâktan bir eser kal mamistir. Bütün bu faziletleri korumanin alt yapisi kendine inanmaktir. Gerek insan cinsinin geneli anlaminda olsun, ge rekse tek bir fert anlaminda.

“BEN’IN ZINDANLARI

Sosyalizm

Sosyalizm, insanin toplumun eseri olduguna inanir. Top lum bir tarladir -veya su ve havadir-ve onda “ben”*“fert”*“in san” isimli bir mahsűl yesermektedir. Tat, renk ve özelligini, sosyal düzen tayin etmekte ve ona yüklemekte.

O halde “ben”i toplum olusturmaktadir.

Tarihselcilik (Historizm)

History, tarih anlamindadir. “Historisme”, tarih felsefesini esas alan bir ögretidir. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir çesit”historizm”dir. Sartre’in egzistansiyalizmi de sonuç olarak, oldukça ileri ve güçlü bir ‘historizm’dir. Hegel de historist bir fi lozoftur.

Historizmde insan, bir “mümkün’dür. Insan, yüzyillarca degisken bir dizi olay içinde, kesintisiz bir evrimle, yani tarihin gidis yolunda kendini gerçeklestirmektedir. Nasil mi? Tarihin zorlayici kanunlarinin gerektirdigi dogrultuda. Eger ben dindar isem; bunun temelinde yatan, tarihimin dine dayali bir akim ta kip etmesidir. Eger Müslüman isem; Müslümanlarin Iran’i fet-hetmesindendir. Eger Farsça konusuyorsam; asirlar önce mahallî hükümetlerin Deri Farsça’sini ulusal dile dönüstürmele-rindendir. Eger Pehlevice konusmuyorsam; birkaç asir önce, Araplarin Pehlevi lisanini etkisiz kilmis olmalarindandir. Ifade tarzim da; yüzyil önceki olaylar nedeniyle Avrupa ile iletisim kurulmus ve kültürel, medenî ve fikrî iletisim Ise, o tarihten yüzyil sonra su anda beni böyle düsünmeye zorlamasi sonucu olusmustur.

Demek ki sanatkârsam, Farsça konusuyorsam, dindarsam, Sii isem veya dine ve Islâm’a karsiysam her kim ve her ne isem ‘bütün gerçeklestirme biçimleri’ni bana tarih kazandirmistir; yani benligimi tarih belirlemis ve olusturmustur.

DINLER TARIHI

Ben, tarihin emrinde olan hiç'ten ibaretim. Tarih, beni kendi istedigi sekilde biçimlendiriyor. Söyle ki, eger ben Iran ve Islâm tarihinin pesinden gitme yerine tarihin son halkasinda Fransa tarihine, Kuzey Afrika veya Güney Afrika tarihine tâbi olsay dim; baska birsey olurdum. O halde, eger ben böyleysem, ben uzak geçmis zamanlardaki akimlarin ve olaylarin ben'iyim, da ha dogrusu tarihimde toparlanip beni olusturmalari ve benim dis yapimi süslemis olmalari nedeniyle niteliklerin ve özellikle rin bir toplamiyim. Öyleyse, herkes, geçmisinin tuttugu beyaz bir defterden ibarettir.

Natürizm veya Natüralizm

Felsefî açidan "natürizm" veya "natüralizm" tabiatçiliktir. Yani bir sehirde belirli bir renk ve tattaki bir meyvenin diger bir sehirde baska bir renk ve tatta olmasi gibi; insan da bu bölgede ve bu büyük tabiat düzeninde yesermistir. Tat, renk ve kokuyu tabiattan almistir. Eger böyle bir irk, böyle bir deri rengi ve ruh tasiyorsa, bunda tabiat ve yeserdigi yerin özellikleri vardir. Bu yüzden dagda doganlar ile ova veya çölde doganlar birbirlerin den farkli kisiliklere sahiptir. Nitekim sehirlilerin kendilerine özgü özellikleri, sahilde yerlesmis olanlarin da ayri özellikleri vardir.

O halde ben, tabiatin olusturdugu ve biçimlendirdigi bir va rolus tarzina mahkűmum.

Psikolojizm

Dördüncü zindan, psikolojizm veya biyolojizmdir. Ikisinin toplamina psiko-biyolojizm demek mümkündür. Pek çok esere dayali ve birçok ögeden olusmus bir ekoldür.

Psikolojizm, insanin hayat bilim ve psikoloji niteliklerinin önceligi temeline dayali olarak insani tanimlamaktan ibarettir.

Günümüz tüm ilmî mekteplerin sözü burada sona ermekte. Bugünkü dünya kültür, medeniyet ve ilminin burada sözü tü kenmektedir. Bütün ideolojiler ve felsefeler susuyorlar, ama insan da artik tamamdir! Suurlu ve özgür bir varlik olarak “ben”

irade sahibidir, seçme hakki sahibidir, sorumludur. Bu gerçek gözönüne alinarak konuya bakildiginda su ortaya çikar; bu ekollerde insan yalniz basina anlamsizdir.

Çünkü her sekliyle "ben" ya toplum zorunun eseridir, sos yalizmde oldugu gibi; ya tarih zorunun eseridir, historizm de oldugu gibi; ya tabiat zorunun eseridir, natürizmde oldugu gibi; ya da dört zindanin birden veya tek bir zindanin.

Kendini tanimaz ve bilinçsiz olarak dogmus olan "ben", "ben olmayandir". Ve insanin hakikati da anlam ve kavramini yitirmistir, bostur. Bu yüzden bugünkü insan, her taraftan bos luga ulasiyor.

Ama Hintli ruh, insanî "ben"in tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihten dogmus olmasinin bilincinde olmakla beraber, ayni-zamanda bu "ben"în, "ben"in kabristani olduguna da inaniyor. "Ben"in ruhu bir tohum gibi "ben"in içinde gömülü ve gizlidir. Eger bilgili ve gayretli bîr çiftçinin suuruyla, onu besleyip egit meye baslar, onu kendi içinde filizlendirir, kendi topragindan geçirir ve kendi örtüne sararsan, o zaman kendi hayatinin mey vesini elde etmis olursun. Yok eger onu, böyle topragin içinde gizleyip birakir, onu yetistirmede hiçbir çaba göstermezsen; mahrum, perisan ve zararda olursun. Bunun disinda hiçbir sey elde edemezsin.

"Nefse ve onu temizleyip ari-duru yapana; dogrultana, biçimlen dirip dis görünüsünü sivazlayarak düzeltip güzellestirene ve kötülük yapmasini ve kötülük yapmaktan sakinmasini ona ilham eden ona bu iki yolda imkan taniyana yemin olsun." (Sems, 7-8).

Kur'ân'in bu âyeti su anlamdadir; Allah insani seçme orta minda; 'fisk-fücur' ve 'takva' arasinda seçme hakkina haiz olarak birakmistir. "Kendini aritan, saadete ermistir. Fenaliklara dalan kisi de ziyana ugramistir." (Sems, 9-10).

Burada "aritan saadete ermistir", sözü bir ilke ve slogandir. Bunun ziddi da sudur, fenaliklara dalan kimse de ziyana ugra mistir. Desise, gizli is yapmaktir. Topragin altinda kivrilan hay vanlar, aydinlik, günes ve hür atmosferden korkuyorlar; sürekli toprak içinde yasiyorlar, bunlara "desise" diyorlar. "Habe", is ya—

pip bir sonuç almayan, ümitsiz ve muradina ermemis kimsedir. “Efleha”, ayni zamanda kurtulus ve selâmet anlamindadir. Kur tulusu, semeresini vermis ve mahsulünü elde etmis kimse anla mina da gelir. Hepsinden önemlisi, “zekkâhâ” kelimesidir; tezki ye, gelisme, olgunlasma ve yeserme anlamindadir. Zekât da bu anlamdadir. Binâenaleyh eger Kur’ân nefse yemin ediyorsa bu nefs ahlâk literatüründeki nefs-i emmare ve nefs-i levvame anla minda olmadigi gibi emirle öldürülecek nefis de degildir. Çün kü onun öldürülmesi büyük bir istir. Onu Öldürmekle, kendimi zi öldürürüz. Kur’ân-i Kerim baska bir nefse yemin etmis olsa gerektir.

Nefse yemin olsun ki, ona dosdogru bir biçim veren ve onu dogrultan, “ve gad eflaha” kuralinca, yaptigi isin meyvesini al mis ve çabasinin ürününü toplamis demektir. O, nefsini bir to hum tanesi gibi topragi yararak çikarip besleyen, terbiye eden ve semeresini alan kimsedir. Hâbe, bos olmaktir, bosluktur, an lamsizliktir. Bu kategoriye giren kisi, hiçbir sey elde edememis ve muradina erememis olup, “kendi’ni kendi içinde gizleyen, onu oraya gömen ve orada tutan kisidir. O halde “ben”i “ken-di’nde gömülüdür ve “kendi” tabiatin eseridir. Sosyolojinin eseri de “kendi”dir, psikolojinin eseri de “kendi”, dört duvar ve dört surdan olusan bir zindanin ortasindadir. Insan Allah Azze’nin yeryüzündeki halifesi olmak risaleti, bu zindani kendi adina kolkanat gererek beslemek degil; belki bu risalet, tamamen ken di zindanini olusturan duvarlarin üzerine çullanarak onlari da gitip o tohum tanesini yani “hakiki ben”i, “yalanci ben”in olus turdugu bu toprak ortamindan çikararak beslemek ve olgunlas tirmaktir.

Bütün Bati ekollerine karsin Hind ekolünün -ta Sokrat ve Aristo’dan simdiye dek-insan için en yüce degerleri ve en ulu güzellikleri korudugunu ve onlara bir hüviyet kazandirdigini görüyor, sani yüce olan zât’a dogru yükselmekte olan insanin en büyük yüceligini ve risaletini tanimakta olduguna tanik oluyo ruz. Insanin kendine Özgü nedenlerle kendi türünün degisimi, kendi beserî iç âleminin derinliklerinde yüce Zât’in dogmasi ve firsatlar ele geçirip basarilar kazanmak için sürekli bir korku ve

zihin bulanikligi göstermesi, duyularinin disinda, duyu ötesi bir olaydir. Bu ekol, insana özgü serefleri dünyada tek basina ol makta görüyor. Sürekli bir telas, bir susamislik ve arastirmayla dünyanin, bir anlamda içinde yasadigi zindanin, kapi ve duvar larinda disariya açilan bir çikis bulmak ya da bir delik açmak için sürekli olarak tirmalamayi insan türünün en yüce misyonu olarak taniyor. Oysa, bu ekollerin hemen hemen hepsi bilimsel ya da maddeci olan bu felsefi sistemlerden birinin olusturdugu bir gedigin esdegeri olarak insani ulastigi asamalardan sürekli asagilara dogru çekmekteler.

Iste bu tutum, Hind'in en yüce asamasi ve tüm Hind dinler-nin temelini olusturan felsefe, ruh, ahlâk ve yaklasimdir. Ne var ki orada akli çalismaz bir durumda domiklastirilmistir. Çünkü ilim yalnizca "kendini bulmak"tir. Tabiat donuklastirilmistir. Zi ra tabiat "Mâyâ"dir; ki yollarini açip serbest birakmak ve sürekli onun ötelerinde olup biten (doga ötesi) olgulari arastirmak gere kir. "Yasamak" mahkűm olmaktir. Bu, bir bakima "kendi" kendi sinin örtüsü ve gerçek insan "ben"idir.

Isi bu yönüyle ele alinca görüyoruz ki; insanin iki yarisin dan biri donuklastirilmistir. Orda, yani Bati'da aklin bir yarisi üzerine kudret, gerçekçilik, yasama, mutluluk, refah, ilerleme (önderlik), ilim ve mantik bina edilmis insanin degerleri yüce likleri, sirlari ve yücelme kaygi ve korkulari, insanin içerisinde öldürülmüstür. Hind ise, insanin yücelme kaygi ve korkulari ve insan ruhunun sürekli yükselisi üzerinde duyarli kurumlarla degerli temelleri olan rehberlikler kuruyor. Ahlâk, felsefe ve dinsel duyarlilik gibi yüce, temiz ve maddeötesi kavramlari ön ce olusturuyor; ne yazik ki bunlarin disindaki hususlarda insani donuklastiriyor.

Biz, yalnizca kanatlarinin biri digerini engelleyen iki kanat-lik adina degil de kanatlari, insani olgunluga ve 'mutlak zât'a dogru uçarak yükselmeye yardim eden ve her iki kanatla ahenkli olarak uçabilecek insanligi olusturan her iki kesime de muhtaciz.

ONÜÇÜNCÜ DERS

"Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…"

IRAN'A GIRIS

Hint'ten sonra, Iran'a geldigimizde Iran'in kendine özgü ru-haniyetiyle karsilasiyoruz; öyle ki, Iran'daki ruhaniyetin Hint'te tanidigimiza tamamen aykiri oldugunu söyleyebiliriz. Çünkü Hint ruhaniyeti, çok derin ve yüce; ama karamsar ve gerçege ya bancidir. Iran ruhaniyeti ise, yüzeysel ve siradan, fakat gerçekçi ve iyimserdir.

Bu iki ruhaniyetin genel bir karsilastirmayla iyi ve kötü yönlerinin dökümünü yapabiliriz. Bu arada bir dinin, bir kitabin veya bir sahsin incelenmesinde zaaflarini ve güçlü yönlerini or taya koymayi, tanimayi ve bu islemleri tekrarlamayi da ögren mis olacagiz. Sadece bir zaaf noktasini ele alarak genellestirme ye gidilmemeli ve böylece olumlu noktalarina da örtü çekilme-melidir. Ayrica kudretine kapilip, bütün

zaaflarini görmemezlikten gelme durumuna da düsürmemelidir. Bu derste ögrenece gimiz arastirma yapmanin ilk ilkesi budur.

Iran’da Dinin Baslangici

Iran’da dinle, ilk olarak Aryaîlerin tarihi içinde karsilasi yoruz. Âryaîlerden önce Iran’da yerli kavimler yasiyorlardi. Hint’te oldugu gibi toplum, varliklilar sinifi ile sefiller sinifindan

olusuyordu. Bazilarinca sefiller denince zenciler anlasilmakta dir. Islâm’dan sonra da bunlarin çogu, güney bölgelerde yasi yorlardi. Böylelikle Afrika ile iliskilerinin kolayca var oldugunu da rivayet edebilmektedirler.

Aryaîlerin isgalinden önce her halükârda Iran’da yerli ka vimlerin yasadiklarindan süphe edilemez. Kirman civarinda hâlâ yerli kavimlerin torunlari olan aileler yasamaktadir: Irksal özellikleri, bunlarin Aryaîler olmayan yerli bir irk oldugunu göstermekte ve bütün veriler, yerli kavimlerden gelen nesiller olduklarini ortaya koymaktadir.

Iranli Yerliler ve Dinleri

Iranli bedevi kavimler hakkinda hiçbir bilgimiz yok. Bu ne denle tahmine ve zanna dayanarak bir hükme variyoruz-Meselâ, bedevi olduklari için fetisizm veya animizme inaniyor lardi, diyemiyoruz. Veya gelismis sekliyle puta tapiyorlardi ve ya tabiat güçlerine tapiyorlardi da diyemiyoruz. Dogrudan ve kesin olarak bir hüküm verilmez. Çünkü çökmüs bir kavimdir ler. Bedevîlik yüzünden de ileri bîr dine sahip olduklari söylene-memektedir. Çünkü Aryaîler, güçlü, savasçi, çok faal, istidatli ve gelismis bir toplumdu. Aryaîlerin hücumunda sürülüp, bir kismi yok edildi.

Aryaîler Iran ve Hind'in isgalinden sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasî düzenler kurdular. Neticede tari he büyük dinler bagisladilar. Hint'te Veda, Buda dinleri; Iran'da Mitra, Zerdüst, Mâni, Mazdek dinleri tarihe Âryaîler'den kal mistir.

Hint ve Iran Aryaîleri bir irktandirlar. Tahminen ayni za manda bu iki ülkeye yukaridan asagiya dogru indiler. Hint'te birtakim dinler kurmuslardi. Bu dinler, onlarin Iran'daki kar deslerinin kurdugu dinlerin mukabili ve onlara karsit olma özel likleri tasiyorlardi. Iran Âryaîlerinin ortaya koydugu kültür ve medeniyet ise, kardeslerinin Hint'te kurduklari kültür ve me deniyete aykiridir. Bütün bu ihtilaf ve farkliliklarin sebebi neydi?

Âryaîler, Hind'e girdikleri zaman verimli ve bereketli bir memleketle karsilastilar. Sik ormanlarla kapli, bol ürünlü arazi ler, genis ve su dolu irmaklar kendilerini bekliyordu. Ama iran'a varinca kuru ve az sulak bir memleketle, yakici günesle, çetin, zor bir ziraatle karsilasmislardi.

Shpengler, "medeniyet, sadece sakinlerinin fikrî ve bedenî gayretle çetin bir mücadele sonucu yemek yedikleri ve yasaya bildikleri yerde ortaya çikiyor" demekte.

Insan, hiçbir is yapmadan ve çaba göstermeden istedigi herseyi elde edebildigi bir memlekete varirsa, asla büyük bir mede niyeti kuramayacaktir. Aksine; çok çalismak zorunda kaldigi ve isinin yol almadigini gördügü bir toprakta gözlerini açarsa da büyük bir medeniyete sahip olmayacaktir. Hiçbir is yapmaksi zin herseyi elde ettigi, çare düsünmeye, alet yapmaya, ev yap maya, teknige ihtiyaç duymadan herseye sahip olabildigi yere örnek olarak Kuzey Avrupa ve Amerika'yi gösterebiliriz. Avru pa'nin ve Amerika'nin kuzeyinde asirlarca yasandi, ama asla bü yük bir medeniyet olusturulamadi. Diger bir örnegi de Kuzey Kutbu'nda ve Sibirya'da yasayanlardir. Geçmis asirlarda bir me deniyet kurmayi basarmadi bu bölgedeki toplumlar.

Bu cografî farklilik ve dogurdugu sonuçlar, bir ölçüde Iran'da ve Hint'te de yasanmistir. Bir irkin, böyle ikili, farkli din yaratmalarina sebep oldugu da söylenebilir… Hint Âryaîleri çok verimli topraklar ve çok rahat bir hayatla karsi karsiya idiler, iktisadî açidan mükemmel bir refahin içinde olan bir insan gibi, issiz ve zahmetsiz olarak ekmek elde ediyor, kendiliginden siir, musikî, sanat; çok ince duygular, sapik hayaller veya güzel düs lerin pesine düsüyor; varligin verdigi imkânlarla rahatça haya tin güncel, iktisadî ve maddî gerçeklerinden, rahatlik ve refahla en yüksek edebî eserleri, en ince sairane duygulari; en güzel musikîleri ve sanatlari; en zarif mimari eserleri meydana getir me imkâni buluyorlardi. Ayrica en derin irfan hazineleri; sofuca ve asikça incelikler, yücelerde açan idealler ve insanî düsler Hint kültüründe dogal olarak kendiliginden meydana geli yordu. Bunun örneklerini Buda'nin hayatinda ve Veda mekte binde gördük.

Iran Âryaîleri, çok dirençli, çetin, susuz, otsuz bir memleke te varmislardi-Bu sartlarda iç dünyalarindaki yasantilarini ge listirme imkânlari yoktu. Rahat bir an bulamiyorlardi. Bu ne denle de sanat, zerafet ve irfandan uzaktilar.

Iran Aryaîl erinin Kavmî Üçgeni

Âryaîler Iran'da üç büyük kavme bölünüyorlar. Bir kismi, doguda Horasan'da-yerlesmeyi seçerek "Partiler "i olusturdular. Diger bir kismi kuzey batida yerlesmeye karar verip, meshur "Madlar"i olusturdular. Üçüncü kisim da, Fars eyaleti etrafinda, merkez ve güneyde kaldilar; bunlar da'Parsîler" olarak isimlendirildiler

Ilk hanedanligi ve imparatorlugu Madlar kurdular. Parsî Kures, ana tarafindan Mâdlardandi. Mâd hanedanini yikti, hü kümetin Parsî kavmine geçmesini sagladi. Heganmensîler soy yönünden Parsîlere bagli bir sülâle idi.

Parsîler, Makedonyali Iskender'in saldirisiyla yenilgiye ug radilar, bir süre Iran hükümet baskanligi Iskender'in yerine ge çen Selukiye'nin elinde kaldi. Ilk defa, Esk ve Tirdâd gibi Parti kahramanlari Selukiyeler'e karsi isyan ediyorlar, Yunan sömü rüsünün Iran'daki kökünü kaziyorlar ve Eskânîler hükümetini kuruyorlardi.

Eskânîler hükümeti, ne "Mâdlar"dan, ne de "Parsîler"d en dir. Onlara dogudan, yani Partilerdendi diyebiliriz. Partiler, Zerdüst dinini, Mâd ve Parsî dini vasitasiyla ögrenmislerdi. Çünkü Zerdüst dini Vistaseb vasitasiyla Iran'da ilgi toplamisti. Vistaseb, Hegamensili "Dârâ"nin babasiydi. Műbedleri (Zerdüstîlerin din adamlan) ve halka hakim ruhanîleri saltanata ve Hegamensi kudretine bagli görüyorlardi. Zerdüst dinine, özellikle Zerdüstî Műbedleri hizmette bulunuyorlardi. Eskanî hükümeti—ne karsi siddetle mücadele veriyorlardi. Din adina halki, Eskânîlere karsi isyan ettiriyorlardi. Eskanîlere karsi olan hare ket Iran'da yavas yavas yük saliyordu-Bu hareketin merkezi Pars'daydi. Pars, Zerdüst ruhanîyetinin ve Hegamensi kavminin merkeziydi.

“Parti” Aleyhtari Hareket

Eskânîlere karsi olan hareket, Zerdüstî mabedlerinin propa gandasiyla baslamisti. Hareket her geçen gün yayiliyor, genisle dikçe de zorluklar daha da büyüyordu. Önceleri partilerin suçu, “kötü dinli” oluslariydi. Simdi de düsman, yabanci ve Turanli oluslari suç sayiliyordu.

Sasaniler, Parsî halkinin ve műbedlerin öncülügüyle iktidari ele geçirmislerdi. Sasaniler de her yeni iktidara geçenler gibi kendilerinden öncekileri karaliyor, kusurlu buluyor, idarecile-riyle de alay ediyorlardi. Partileri, yabanci ve kötü dinli saymak taydilar. Nasil Hegamensiler, son “Mâd” padisahini zalim bir-sahsiyet olarak görmüsler ve gülünç bulmuslarsa, Sasaniler de bunu yapiyorlardi.

“Sasan Hutayi” ogullari -Estehr Tapmagi’nin mubedi, büyük müftü ve o zamanki Iran’in büyük ruhanisi műbedlerin ve Zer düst dinine inananlarinin yardimiyla bir hareket baslattilar. Zer düst dinini canlandirmak ve Ahuramazda’nin temsilcileri olan Műbedlerin gücünü ihya etmek dogrultusunda bir hareket orta ya koymaktaydilar. Hegamensilerin övündükleri sahsiyetleri degerlendirmekle Partilerin tamamen ezmeye basladilar.

Sasani hükümeti, millî ve dinî bir hükümettir. Bu hükümet ile Safevî hükümeti arasinda her yönden tuhaf bir benzerlik var di. Safevî hareket (“Alevi siasi ve Safevi siasi”nda bahsettigim gi bi) “milliyet ve din” esasina dayaniyordu. Sasaniler de bu iki sia ra dayanarak ayaklaniyorlardi. Safevi padisahlari büyük ruhanî Seyn Safiyuddin Erdebilî’nin ogullardir. Sasaniler de Sasan Hu-tayi’nin ogullaridir. Estehr Mabedî’nin Müftüsü de bütün Iran ruhanilerinin lideridir.

Zerdüst dininin Hegamensiler döneminde bir nüfuzu yok tu. Bence o dönemde bir azinlik diniydi. Eskâniler de műbedleri ciddiye almiyorlardi. Sasaniler zamaninda güçleri genislemis, dinî gelenekler yeniden ihya edilmistir. Çok sayida mabetler bas çekiyor; kutsal atesler parliyor, çok sayida mülkler mabetler vakfediliyordu. Hatta Iran’in ziraî arazilerinin beste biri vakfedilmisti.

Bos ve Çürümüs Bir Din

Tapinaklarin ve műbedlerin Sasani sultanlari tarafindan te'yid edilmesi, dinî-siyasî dokuda bir iktidari, yani "Sasaniler-Műbedler" iktidarini ortaya çikariyordu. Zerdüst dinini kudret ve hakimiyetinin zirvesine ulastiran bir iktidardi bu. Ayni za manda içinden, mânâ yönünden, hakikat, ruh ve aslî yönden çok yikilmis ve taslasmis bir iktidar. Tipki Safeviler döneminde Sia'nin basina gelenler gibi.

Çünkü Safeviler, Sia'nin gücünü, kendi siyasetlerinin aleti ve kendi kudretlerini açiklama araci yaptilar. -Halk kitlelerinin arzusu olan yüzlerce yillik tarihi mücadele, cihad, sehâdet ve hürriyet olan Sia'yi kendi emellerine alet ettiler-Dis yüzüyle Sii mezhebinin ruhaniyet ve mukaddesatina dayandilar, tahlile basladilar. Gerçekte ise, baskiya takva ve Sia kutsalligi elbisesini giydirdiler. "Radha Kriseynan"in deyimiyle; en büyük facia, bas ki takva ve kutsallik elbisesini giydigi zamandir. Zor ve baski, hakikatin yaninda yer alirsa bu baski bir güve gibi hakikati içten içe yer, özünü çürütür. Bu durumda artik ne taninabilir, ne de mücadele için ayaga kalkabilir; hakikat ve din taninmaz olurlar.

Sasaniler, Zerdüst dinini bu sekilde ve bu tertiple bos, çürü müs, taslasmis ve sapmis bir duruma getirdiler. Műbedlerin ruhanî ve Sasanilerin de siyasî iktidarlarini sergileyebilmek için, bir güç görüntüsü halinde Zerdüst dinini műbedlere teslim et tiler.

Bu yüzden Zerdüst dininin içi, bosalmis ve çürümüstü. Oy sa Zerdüst dini karsisinda yeni din olarak Mâni ve Mazdek ha reketleri, halk kitlesinin sicak ilgisini çekiyor ve kabul görüyor du. Sonunda çürümüs ve bos "SasanI-Műbed" yapisi, Islâm'in ilk tekmesi ile yikildi. Yikildigi zaman kof görüntüsünün zirve-sindedir. Islâm da gelmeseydi, Iranlilar zorunlu olarak Mâni ve Mazdek dinlerine siginacaklardi. Mazdek ve Mâni dinleri, halk ve aydinlar arasinda gelismeseydi, kuskusuz Iran Islâm'dan ön ce Hiristiyanligin kucagina düserdi. Çünkü Zerdüst dininin ikti darda kalmasi, artik mümkün degildi. Islâm'dan önce Medaim Zerdüst dini iktidarinin ve Sasani siyasî rejiminin baskentinin

Hiristiyanlik dünyasinin dinî merkezi oldugu gözönüne alinirsa sözkonusu sonuç kaçinilmazdi. Islâm, Hiristiyanligin yayilmasi- \ ni durdurmasaydi Hiristiyanlik, Zerdüst Iran'i da yutardi.

Ilk Iran ve Hint Âryaî Dinlerinin Yakinligi

Iran Aryaîleri Ile, Hint Âryaîlerinin birbirinden çok farkli cografî Özellikleri olan topraklarla karsilastigini söyledim. Az su, kuraklik, zorluk ve topragin kabugu, çalisma, bilim ve tek nik karsisinda halledilemeyecek kadar çetin problemler degildi. Bu yüzden Iran Aryaîler Iran topraklarina varip yerlesince, Iran tarihinde kirsal yerlesimi ve kentsel yerlesimi olusturmuslardi. Ilk Iran ve Hint Aryaîleri arasinda, baslangiçta her ikisinin bu iki ülkeye girislerinde benzerlikler bulursak, bu sasilacak birsey degildir. Her ikisi ayni köktendir, ayni yerden gelmislerdir ve farkli topraklara varmislardir; Topragin imkanlarinin ayri olusu, onlari sonradan degistirmiyor. Din, felsefe ve sanatlarina farkli sekiller kazandiriyor, yalnizca.

Tarih, Hint ilâhlar takimi toplaminin Veda dininde Mitraizm dinindeki ilâhlarin toplamiyla benzer oldugunu gösteriyor. Hint'te "Mitra" ilâhtir. Iran'da "Mehr". Orada da dev tanri, bura da da; "Varuna" her ikisinde de tanridir.

Ilk dinin bütün tanrilari, örnegin Hint'te Veda dini, Iran'da Mehrperestlik (günesteki Tanri'ya tapicilik) veya Mitraizm, su itikada dayanmaktadir: "Mehr" büyük tanridir, diger tanrilar ondan daha küçüktür.57

Mitraizm, atese tapma; rüzgâr, tufan, yesillik, bahar, gökyü zü, dag, orman, gece… gibi tabiat kuvvetlerine tapma; sihir ve büyü ile süslenmekten ibarettir. Bu tabiat kuvvetlerine tapma, dünyada is basinda olan kötü ve iyi ruhlara inanmanin gere gidir.

57-Hint'in aksine orada Varuna gök tanrisidir. "Varuna" ters, bas asagi kelime-sindendir. Asili, asilmis anlamina gelir Büyük tanridir. Iran'da "Mehr" (Hint'te de tanrilardan biridir) saygi ile yüceltilmekte ve büyük tanriya dönüsmektedir.

Sihir ve büyü, insanin kötü ruhlarin serrinden kurtulmak ve iyi ruhlari cezbetmek için yaptigi amellerin toplamindan ibaret tir. Iyi ve kötü ruhlardan kaçmak veya onlari cezbetmek için en önemli is, kurban, nezir, hatta çok sayida cinayettir. Sihir ve bü yü, cinayetle daima birlikte görülmüstür; birbirlerine yoldas ol muslardir. Hatta Ortaçag'da, kirkini çikarmamis kirk bebegin cesedi, Versay'da, kilisenin mihrabinda terk edilmis olarak bu lundu. Bu, sihir ve büyünün cinayetkârligina bir delildir. Sosyo lojinin iddiasinin (meselâ Durkheim gibilerinin) aksine sihir, bü yü ve din arasinda hiçbir benzerlik yoktur. Sihir ve büyünün, bi reysel, topluma ters bir yönü vardir. Din ise sosyal ve bireycili gin ziddi olan bir boyuta sahiptir. Bu yüzden büyü (kovulmus din, kovulmus seriat ve genel vicdan), gizlilikle beraber, sapma içinde ve günah içinde yasiyor. Halbuki din, daima sosyaldir ve bundan sonra da sosyal olacaktir.

Mitraizmin Temeli: Büyü

Mitraizm'in bugün böylesine yüceltilmesinin esaslarindan biri, sihir ve büyücüdür. Çünkü halden uzaklasmis, geçmise baglanarak azamet kazanmistir. Tipki uzak, güzel ve debdebeli görünen bir köy gibi. Ama içine girildigi zaman, pislik dolu ve berbat kokulu, Önceden yapilmis olan görünüm pislige bulasi yor ve bütün bunlardan geçilmiyor.

Mitraizm, ates ve Mehr'e tapma esasina dayanmaktadir: "Mehr" güneste yasayan bir tanridir; günesin kendisi degildir. Mitraizm'in üstünlügü, büyücüden gelmektedir. Bir toplumda büyücülügün olup da büyücünün olmamasi imkânsizdir. Fazla ca zevk, zekâ ve yetenek sahibi olan, sadece ilmi ve okuma ne deniyle büyücünün yerine konamaz. Eski dinlerde büyücülük irsi, resmî bir teskilat seklinde idare ediliyordu. Büyücüler, dinî islerin mütevellileriydi. Tanri ve insanin rabita ve aracisiydilar. (Yaratici ile mahlûk arasindaki perdeyi kaldirmasi, irsî düzeni parçalayip yenilgiye ugratmasi Islâm'in iftihar duyulan özelliklerindendir her büyücünün makaminin degeri, takva ve ilimle belirlenmiyordu. Degeri irsî olarak aldigi kaninda ve zâtin-452

daydi. Evlâdina da bunu miras birakiyordu. Diger insanlar için de bazilari daha zeki ve daha üstün de olsalar, böyle bîr maka ma ulasmalari mümkün degildi.

Mitraizmde asalet, Mecusî ruhanilerine ve Mehrperestlik dinine bagli ruhanilere aitti. (Brahmanizm'de asaletin Brah man'da olmasi gibi). Dinî isleri yerine getirmeleri için, oldukça fazla güçleri vardi. Halk, onlarin faziletine ve sahsiyetlerine inanmadigi halde, mecburen onlari taklid ediyordu, onlara tâbi oluyordu. Çünkü dinî isleri, sadece Mecusî ruhanîlerin tekelin deydi. Mecusî ruhanîleri, dinî tekellerinde bulundurduklari için kendi çikarlarina yorumlayip tefsir edebiliyorlardi. Meselâ, gelir kaynaklarindan birisi kurban idi. (Veda dininde de oldugu gibi. Buda bunu lagvetti) Kurban yaygindi; en büyük geçim kaynak larindan biriydi. Islâm'in aksine, kurban halk için degildi. Tanri'nin kendisi içindi. Kurban merasimini icra eden, kurbani tasi yan Tanri'nin nezdinde(!) Mecusî ruhanîsinden (Mog) baska bir-kimse olamazdi.

Yahudilik dininde de böyle bir durum vardi. Tevrat'in ye dinci babinda, sadece Harun'un çocuklarinin, yani hahamlarin bütün merasimleri yerine getirebilecek kimseler oldugunu görü yoruz. Bu yüzden her is için agir, karmasik kanunlar konmus tur. Meselâ Tevrat'in yetmisten fazla sayfasi kurban kesmenin teknigi, yöntemleri ve kurban tabutuyla ilgilidir. O kadar zor ve anlasilmasi imkânsizdir ki sadece hahamlar gerçeklestirebilirler. Digerleri gerçeklestiremezler ve buna haklari da yoktur.

Mehrperestlik dininde de Moglar (ruhaniler) veya “kar-ran'lar Aryaî kabilelere hakim olan en büyük kuvvet idiler. Bü yücünün bugün bedevi kabilelere hakim olmasi (meselâ Dogu Afrika'da). Hatta kabilenin hani bile onun inancinin esiridir ve ona muhtaçtir.

Islâm'da ve Diger Dinlerde Kurban

Islâm'da kurban, tamamen kendine has bir Özellik arzeder. Kurbanin oldugu diger dinlerdeki sekillerle tamamen zittir. Kur'ân haccdan bahsettigi zaman, iki defa açik ve net olarak kurbanin amacini da ifade ediyor; eger kurban kesiliyorsa fakir

ve miskinin yemesi içindir, diyor. Islâm’in kurban konusundaki tavri diger dInlerinki gibi degil. Diger dinlerde kurban etinin yenmesi haramdir. Hatta bir lokmasi bile insanin hissesi ola miyor.

“Hűm” veya “Haűmâ”

Özel bir bitkidir, Mehrperestler ve Zerdüstiler özünü kay natiyorlardi; ondan “Mi veya Ming” isimli bir içki yapiyorlardi. (Bu istilah Farsçada simdi de var. Meselâ, “falan adam mong ol mus” derler, bunamis sersemlemis, sersemletilmis anlaminda kullanilir. Yani “sarhos olmus” veya “sarhos etmisler” demek is tenir. Bu içkiyi içmekle, ruhanînin cezbesinden kurtulduklarina ve gaybî esrarin kendilerini ilham edildigine inaniyorlardi.

Bu içki Veda dininde de var, “Suma” olarak isimlendiriliyor. Bu Mehr “Huma”si veya Veda “Suma”si, sonralari Zerdüst dini ne giriyor. Ondan sonra Mesih’in dininde (Hiristiyanlikta) “Kut sal Sarap” adini aliyor. “Messe” duasi, merasiminde kesis vasita siyla dagitilip, sunuluyor. Onun içinde Mesih’in ruhunun oldu guna inaniyorlar, içmekle, kendilerini kutsallastirdigina inani yorlar.

“Suma” veya “Huma” Mitraizm dininden Veda dinine, ora dan da Katolik Hiristiyanligina gidiyor. Sonra da bizim edebiya timiza giriyor.58

Ask, irfan, cezbe, sarhosluk, kendinden geçme, bayilma, maddiyattan el etek çekme, yücelme(0 olarak yerlesiyor. Sofiy-ye’nin sarap içerek ulastiklari derecelere benziyor bu da.

Demek ki Mehrperestlik dininin tarihî köklerini sihir ve bü yüye iman olusturmaktadir. Moglarin asaletine iman ve hakimi yetini Özlemek de tarihî köklerdendi. Oysa Moglar çok pis, yikil mis ve mal yiyen insanlardi. Zerdüst'ün siddetli bir saldirisina

58- "Mey", "Meyhane", "Mog" ve "Mogçe" edebiyatimizda o kadar çok kullanil mistir ki bu nokta, sunu da hatirlatmaktadir ki; birkaç asir öncesine kadar bile meyhaneleri Zerdüstiler idare ediyordu.

maruz kalmislardi. Su husus bütün peygamberlerin kesin kade ridir: Peygamberlik Için ayaga kalktiklari zaman karsilarinda duran en büyük güç önceki dinlerin ruhaniyetidir. Kur'ân'in ruhban ve ehbara (hahamlara) yaptigi siddetli elestiriyi hatirla yalim: "Ey insanlar1 Hahamlar ve rahiplerin çogu insanlarin mallari ni haksizlikla yerler, Allah yolundan alikoyarlar. Altin ve gümüs bi riktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakici bir azabi müjdele." (Tevbe/34) Hz. Isa'nin Ferisiler'e (o zamanki Yahudi ruhanîyeti) saldirisi, bu gerçegin örnekleridir.59

Zerdüst'ün Kiyaminin Zaruri Olduguna Dair BIr Sebep

Zerdüst (M.O.) 660 yilinda ansizin kiyam ediyor. Zer düst'ün isyani degisik sebeplere dayaniyordu. Sebeplerden biri, medeniyet ve mülkiyet düzeninin insanligin basina yeni dertler ve ihtiyaçlar açmasidir. Sonra bazi islahatçilara, çözüm yollari önermeye basliyor. Konfüçyüs, Lao-Tsu, Buda, Zerdüst, Yunan filozoflari ve Yedi Hekimler'inin hepsi ayni asirda yasamislar dir. Bu da Zerdüst'ün o zamanki Iran'in yeni dertlerine ve ihti yaçlarina bir cevap oldugunu göstermektedii.

Diger Bir Sebep

Aryaîler, Iran’a ve Hind’e olmak üzere iki farkli ülkeye da gilinca, cografî sartlari farkli; toprak, su ve hava imkânlari farkli olmasina ragmen ayni kökten gelmeleri sebebiyle ortak yeni sartlarla karsilasinca tedricen yeni ihtiyaçlar da ortaya çikti, kus kusuz.

Hint AryaîlerI, kabile hayatinda kaldilar. Iran Âryaîleri, çift çilik hayati tarzina girdiler. Hayat sartlarinin, sosyal düzenin, sosyal ahlâk duygusunun degismesiyle artik Mitraizm ve Zer-düstten önceki ilkel dinler (Aryaî kabileleri, vahsi Iranli ve Hint li düsünüs ve yasayis sekli düzeyinde kalmisti) Iran’in yeni ihti—

59-Bu Is gösteriyor ki yeni din, durumun islahi ve dinin islahi için geliyor, ege men düzene karsi kendiliginden cephe aliyor. Önceki dini hak idiyse tahrif edip bozmus olan, eger bâtil idiyse halkin ve menfaatlarinin aleyhine büyük bir alet ?larak kullanmis ve egemen güçlerin faydasina teslim etmis olan düzen..

yaçIarina cevap veremiyordu. Yeni sartlara, sosyal, iktisadî ve ahlâkî ihtiyaçlara hitap etmesi gereken ve mevcut durumu açik layabilecek bir din gerekiyordu. Meselâ daha önce hayvancilik yapanlar, artik kabile seklinde yasiyorlardi, bu nedenle tanri için kolayca kurban kesebiliyorlardi. Kurbani, etinden istifadeyi düsünmeden tanrinin yolunda yakabiliyorlardi. Fakat bunlar çiftçilik dönemine geçtiler; böylece sehir hayatina ve köy hayati na girdiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarini gö rebiliyorlardi. Hayvancilikla ugrasmayanlar için kurban kes mek, artik iyice zorlasmistir. O halde önceki hayvancilik döne minde çok kolayca gerçeklestirilen bir gelenek, artik zor ve ger çeklestirilmesi imkânsiz bir olay oluyor. Böyle bir gelenege, or taya çikan güçlük nedeniyle ilgi azalir ve tanri ile iliski de ken diliginden terkedilmis olur.

Burada Zerdüst kiyam ediyor. Tanri'ya baglanma için bir din ilân ediyor. Sihir ve büyüye olan ihtiyaci inkâr ediyor. Kur bana da Moglara da toplumun ihtiyaci olmadigini bildiriyor.

Büyüyü iptal edip kurbani reddederek Karpanlarin Moglarin karsisinda en büyük mücadeleyi baslatiyor. Hepsinden önemlisi, önceki dinlerin bütün putlarini, çesitli ilâhlarinin heykellerini dagitip kiriyor, mabetlerden disari atiyor. (Gerçi sonraMűbedler yeni açiklamalarla tekrar geri getiriyorlardi). Zerdüst bedevi dinin reformuyla yeni bir din kuruyor. Bu din, çiftçiligin ve ziraatin siddetli etkisi altindadir; Iran'in yeni hayatinin açik-layicisidir.

Zerdüst dininde inek, çok muhteremdir. Bu nedenle büyük tanrilardan biri olan "Vehumen" aslinda inek tanrisidir. Zer düst'ün kendisinin adi da "Zoreaster" veya "Zerdüster", yani de ve zenginidir. Bu da kabilevi döneme baglilik isaretidir. Fakat Hind'in aksine Iran'da inek sadece muhteremdir, kendisine ta pilmaz ve kutsal sayilmaz. Inegin yerine, yeralti su geçidi, su yolu ve su, kutsaldir. Hayvancilik döneminde inek, hayvancili gin ve iktisadî hayatin kaynagini gösteren bir imge olurken çift çilik döneminde su, ziraî ve iktisadî hayatin kaynagini gösteren bir imgedir; bu yüzden degerlidir. Dolayisiyla Zerdüst dininde

su inegin yerine geçmekte ve kendisine tapilan kutsal addedil mektedir.

Dinler tarihi açisindan Zerdüst'ün en büyük hizmeti, tevhi di olmayan bütün dinlerin görüsünü, dinlerin esasi olan tapma yi ve dini, tevhide yaklastirmis olmasidir.

Zerdüst'ün Tanri Inanci Monoteist mi, Düalist mî?

Zerdüst'ün tanri inanci monoteist mi, düalist mi meselesin de iki görüs vardir Biri, klasik teoridir. Siradan Zerdüstîlerin (meseleleri tefsir ve te'vil edenler; aydinlar degil) ve taklitçilerin kabul ettikleri görüstür. Bu görüs açisindan Zerdüst dini, düa list tanri inancina sahip bir dindir. "Ahira"nin dini ve "Ehrimen"in dini. "Engermeyi now" dini ve "Spentamei-yi now" dini, iki kisilik; "hayir" ve "ser".

Kötü olan herkes ve hersey, "engermei-yi now"un bir parça sidir. Eger iyi olursa "Spentamei-yi now"un bir parçasidir. Bu iki zât daima savas halindeler. O halde Zerdüst'ün dinine inanç, Zât'in dünyadaki ikiligine inançtir.

Ikinci görüs ise, yeni tarihçilere ve yazarlara ait olan görüs tür. Bunlar Zerdüst dinini ihya etme ve bu dine saygi gösterme çabasi içerisindeler; bugünkü dünya anlayisinin tevhidi tanidi gini, övdügünü, tevhide taptigini görüyorlar. Hatta dinsizler bi le mukayese yaptiklari zaman tevhidin, dini görüsün en gelis mis sekli oldugunu itiraf ediyorlar. (Bu, apaçik ve tereddüt edil mesi imkânsiz birseydir). Bunlar ilgi duyduklari dinlere tevhidi bir çehre kazandirmak için çaba gösteriyorlar. Dini tefekkür açi sindan bugünkü dünyaca takdir edilenlerden biri olan derin ve büyük yazar "Radha Kriseynan" bu yaklasimla Hindu dinine (bir düzine tanrisi olmasina ragmen) tevhidi bir çehre nakset mek ve çizmek istiyor. Onun çabasi övgüye degerdir, fakat sirk dinini tevhid dini gibi göstermesi ve onu sevimlilestirmesi de kinanacak bir durumdur. Eger kendisi yeni bir dindar olarak inançlarini tekrarlayip yeniden söyleseydi, kendisinden daha çok memnun olurduk. Bütün gerçeklere, kaynaklara ve belgele re ragmen yanlis açiklamalara girismesinden böyle bir tavir da-

ha iyi olurdu. Gerçi aydin nasil isterse, hükmü o sekilde çikara bilir ya!

Merhum "Dr. Muin" de, çok iyi bir insandi, büyük bir adamdi.60

(Bütün korkum sudur: iyiler ve büyükler, hata edip dogru olmayan bir söz söyler ve yazarlarsa, kendilerine gösterilen des tek ve güveni, büyüklükleriyle kanstirirlarsa, kötü bir sonuç or taya çikar. Yoksa, "Mirza Mülküm Han" gibi piyangoyu iki yer de satip, dolandiricilikla kazandiklarini yiyen bir adam, eger bir yalan söylerse, kolaylikla kökten reddedilebilir!) Bu görüslerin etkisi altinda kaldi, Zerdüst dinini saf bir tevhid dini, olarak ni telemeye kalkisti. Halbuki Zerdüst dini sade bir sirk dinidir. Tipki Veda ve Mitraizm dini gibi sirk esasina dayanir. Bu dinde Ahuramazda var, Ehrimen var. Bu ikisi arasinda ezelden ebede kadar bir mücadele var. Binlerce melek ve tanri; emsaspend ve kârpan arasinda dünyada savas ve çarpisma halindedir. Ahuraî ve ehrimenî güçler arasinda olan daimî bir mücadele sözkonusudur.

Avesta'nin bas tarafinda "Gase" veya"Gatlar" adiyla birkaç siir ve ilâhî var. Makam, yani ahenk

anlamina gelmektedir bun lar da. “Damesteter” gibi filologlar, bu kisimlarin Zerdüst’ün kendi diline, diger kisimlardan daha yakin olduguna inaniyor lar. Veda kitaplarinin yazilmis oldugu lisanla karsilastirma ya parak variyorlar bu sonuca. O halde bunlar ikibinüçyüz, ikibindörtyüz, hatta ikibinbesyüz yil önceydi denilebilir. Bazilari bu ilâhîlerin Zerdüst’ün kendi tanrisina hitaben münacaatlari olma sinin muhtemel olduguna inaniyorlar. Her halükârda ister Zer düst’ün kendisinin olsun, isterse ondan sonra olusturulmus ol sunlar, Zerdüst’ün asrina çok yakin olduklari ortada. Zerdüst’ün

60-Ben iyi adamlardan daima korkmusumdur. Çünkü onlar hata yaptiklari za man bunun çok korkunç sonuçlari; eserlerin ve zihinlerin üzerinde çok kötü tepkileri olmaktadir. Sonra onunla mücadele etmek de mümkün olmuyor Çün kü bu sapmis fikrin gerisinde kutsal bir çehre gizlenmistir. Herkesin inandigi bir çehre; temiz, dindar ve iyi bir insan, geride böyle saptirici bir fikir, kötü bir kitap biraktigi zaman, pekçok nesil onun kötü etkilerine kapiliyor. Eger herkes onunla zitlasirsa bu sefer de kendini tahrip etmis ve en küçük bir etki birakma mis olur.

ilk döneminden kalan kaynak kitaplar olarak görebilir ve tahmi nen onlara dayanabiliriz.

Gatlar'in son âyetlerinde Zerdüst tanrisina söyle diyor: "Ey Ahuramazda, sen karanligi yarattin, nuru yarattigin gibi,." bu cüm leden hareketle ilk Zerdüst inancinda (yani Mazdapereslikte) iyilik ve kötülügün yaraticisi, nűr ve isigin, çirkinlik ve güzelli gin ve herseyin yaraücisi Ahuramazda olmustur.

Zerdüst gelince "Mogperestlik/Mecusi" tanrilariyla ve Hint li ilâhlarla (Iranlilar ve Hintliler dinlerinde ortak idiler) kavgaya tutustu.

Hintliler ve Moglar "Deyas", "Deyű" veya "Diyu"yu dünya tanrilari olarak biliyorlardi. Zerdüst ise bunlari, kötü heyulalar, devler olarak isimlendirdi.

"Mehrperestlik" dininde ve "Veda" dininde "Varuna" büyük tanriydi. "Asura" veya "Ahura" ser, ihanet ve karanlik tanrisiydi. Zerdüst "Varuna"yi sehvet ve sirretlik tanrisi olarak ilân etti. Hint ve Iran'in hesabini ayirmak için böyle yapti. Tipki Iranli ve Hintli'nin ayri olmasi gibi. Iranli ruh, sosyal, kültürel ve ruhsal bagimsizlik kazanmisti Dinin de bagimsiz olmasi gerekiyordu. Zerdüst "Asura" veya "Ahura"yi "Mezda" için en büyük lâkap olarak seçti. "Mezda" Hintli, Iranli veya Avrupalilarin ilâh larindan biriydi. "Ahuramazda"daki mezda, düsünce ve akil an laminda; "Ahura" ise rab, tanri ve sahip anlamindadir. "Ahura mazda"; temiz ve büyük akil sahibi. Yani Ahuramazda'yi "Mehr" ve "Mitra"dan daha büyük olarak kabul etti. Diger bütün tanrilardan büyük oldugunu söyledi. Bütün dünyanin ilâhi ve hayir tanrisi kildi.

"Ahuramazda" ve Dünya'nin Yaratilisi

Zerdüst, "Ahuramazda"yi ezelî, ebedî, akilli, kadir ve âlim olarak biliyor. Dünyayi yaratmak isteyince, ilk önce "Vehumen" adiyla, ebedî ve mutlak bir ruh yaratti. Vehumen, mense, zihin, fikir ve iyi düsünce anlamindaydi. "Vehumen"den sonra dünya nin bütün sembollerini, alâmetlerini yaratti.

Zerdüst Dîninde ve Islâm Felsefesinde Dünyanin Yaratilisi

Böyle bir itikat, Islâm felsefesinde de var. Çünkü Allah, ezelî vâcib, mutlak ve yüce zâttir. Dünyanin cinsinden degildir, kadimdi. Kadim olmayan hadis icat edemez. O zaman felsefe, Tanri için önplana çikan bu problemi yani felsefenin ürettigi problemi kendi giderir. Çünkü Allah kadimdir ve felsefeye göre kadim olmayan dogrudan yaratamaz. Çünkü kadimden, hâdise (kadim olmayana) ugrarsa, muhtemelen bu hadis, kadimin ken disinde sonradan olmus olur. Önce "ilk heyűlâ" (herseyin asli) dîye bir mevcut yaratiyor {veya heyula-i űΐa). Bu varlik, bir ta raftan zat-i Kadimle alâkalidir, diger taraftan da zât-i hadisle -yani bizimle-. O ayni zamanda aynîlik esasi üzerine mümkün ve hadisledir -maddî dünyayladir-; dünyayi yaratiyor. "Akl-i ev vel", (Allah'in ilk yaratigi) bu akildir.

Bu Zerdüst'ün ve Islâm felsefesinin Tanri için olusturdugu problemlerdir ve kendileri izale ediyorlar. Ancak bizzat Islâm'da Allah tasavvuru için böyle problemler yoktur. Hadis, o Kadim Zat'dan çikmaktadir ve bunda da hiçbir problem yoktur. Eger sen anlamiyorsan, anlama! Anlamadigindandir! Sirk o se kilde çikmiyor; sirk öyle birseydir ki, simdiki yasantimiz gibi!

"Engermeî-yî Now" ve "Spentameî-yi Now"

Zerdüst inancinda, dünyada iki tanrisal düzen; kötü zât "Engermeî-yi now" ve iyi zât "Spentameî-yi now" mevcuttur. "Enger" ser anlaminda, "Spenta" da mukaddes, hayir anlamin dadir. "Me-yi now" ise "ben", "huy" "mantalite" anlamlarina gel mekte. Bunlarin hepsi tek kelimedir; fikir, düsünce, akil ve hik metle es anlamli olarak. "Engermens" ve "Spentainens" (körü zât ve iyi zât) daima savas halindedirler. Herbirinin yardimcilari ve melekleri vardir."Spentameî-yi Now"un Dostlari

Alti melek veya yakin tanri, dünyadaki 'iyi zât'in dostlari dir. Bunlar "Spentameî-yi Now" ile hayir dünyasini idare edi yorlar. "Engermeî-yi Now" ve yardimcilariyla savasiyorlar. Bu alti emsaspend (daimî, ezelî ve ebedî ruh) sunlardan ibarettirler:

(Pehlevce deyimini söylemiyorum. Çünkü bunlari söylemeye gerek yok. Farsça'sini söylüyorum ki, bunlar dilimizde kullanil makta olan isimlerdir) 1-Brahman: "Brah" iyi, güzel ve hayir an lamindadir. "Men", huy, tabiat anlamindadir. Yani iyi tabiatli melektir. 2-Obdibehest: Dogruluk ve adalet. 3-Sehriver: Kudret melegi veya onlarin kendi deyimiyle "Kudret Tanrisi". 4-Hurtat: Faydalanma, mutluluk, afiyet. 5-Spendarmez (Espendarmez): "Spend", mukaddes anlamindadir. Nitekim Zerdüst'ün sifatla rindan biri de "Spendmen"dir. Yani kutsal huy sahibi (mens-i spend). Espendamez, "Esfend" kelimesinin es anlamlisidir. Bere ket, ask ve sevgi tanrisi. 6-Mordâd veya Emertat: Daim olma ve ebedîlik tanrisi.

Bu alti "emsaspend" "Spentame-î-yi Now"un liderligi altin da, yedi kisilik grubu teskil ediyorlar. Bunlar "Ahuramazda"nin iradesini yürütürler. Ser ile mücadele ediyorlar ve "Ahuramazda"nin yolunda olan Insanlara yardim ediyorlar.

Bunlara karsi alti tane de ser melegi vardir. (Bunlara deyim uygunsa azap melekleri de denebilir.) Bunlar "Entegermeî-yi Now"la beraberdir. Yedi kisilik kötü ruh grubunu teskil edi yorlar.

"Spentameî-yi Now", "Engermeî-yi now" ve dostlari, varlik âleminde hayir ve ser saflarinda yer almaktadirlar. Bu arada in san, seçme hakkina sahiptir. Elbette bunlardan baska melekler de vardir. (Meselâ, Sorus itaat anlamindadir; bizim dinimizdeki Cebrail gibi).

Zerdüst dininin, metafizik itikadî sisteminin toplami budur. Bu inanç sistemi, ayni zamanda Zerdüstî dünya görüsünü de simgeliyor.

Burada, su noktaya dikkatleri çekmek Istiyorum: Eger "Engermeî-yi now" (ser tanrisi ve dostlari) "Ahuramazda"nin yaratiklari olurlarsa, bu itikadî sistem, bizim itikadî sistemimize benzerlik arzeder. Tevhid inancindaki esaslara yaklasmis olur. Çünkü Tevhd itikadinda da Seytan Allah'in mahlűkudur. Ayri ca Tevhid mutlaktir; serrin de Allah'in mahlűku olmasi gerekir. Ama eger "Engermeî-yi now" ser tanrisi olursa ve "Ahuramaz-

da" da hayir tanrisi olarak gözükürse ve her ikisi arasinda da ça tisma sözkonusuysa, o zaman iki zat, bizzat ezelî tanri sayilmis olur ki, bu ikilige tapmak da sirk olur; tevhid degil. Ne Zerdüstî inanç (bizzat olan Tanri'ya inaniyor) ne de bugünkü aydinlarin akidesi Islamî görüs esasina göre; tevhidî bIr yorumla bir Zerdüst olusturmak istiyorlar) dogrudur. Çünkü tevhid, (su anda) halkin zihninde sirkten tamamen ayrilmis, müsahhas olarak du ran bir fikir degildir. Aynen fetisizm ve animizm asamasindaki sirki, en yüce evrensel tevhid sekline çikarmak istemeleri gibi. Halbuki tevhid, bir tür manevî görüs, çok yüce ve güzel bir dünya görüsüdür.

Bütün ruhî, fikri ve kültürel degisime paralel olarak, dine ait inanç esaslari da, medeniyetlerin degisim tarihleri boyunca insanligin zihninde çesitli sekillere bürünmüstür. Aslinda o yü ce ve maveraî anlamiyla tevhidi anlamak Islâm'da ve Kur'ân'da tanitilan sekliyle tanimak en küçük bir tereddüt ve süphe ol maksizin tevhide inanan ve Kur'ân'in yolunda olan çogumuz için de kolay degildir. Zihnimize ve anlayisimiza yerlesmesi ko lay olmuyor. Insanimizin kapasitesi yeterli gelmiyor. Eger zihni mizi açip Içine bakan olursa, inancimizda çok sayida sirk lekesi ni ve tevhid inancina karismis sirk unsurlarini görürler.

Tevhid, “Allah, birdir, degildir” demekle basit bir sekilde yorumlanamaz. Tevhid bu kadar basit degildir. Eger böyle ol saydi, zengine sayginin, her tehlike etkeninden korkmanin tev hid inancina halel getirmemesini ve zihni mesgul etmemesi ge rekirdi. Ama böyle degildir: “Kim zenginlige saygi gösterirse, di nin üçte birini kaybetmistir” veya “Herhangi bir tehlike kaynagin dan korkarsan, artik muvahhid degilsin” denilmistir. Bu yüzdendir ki tevhidin anlami, basit olarak sadece “Allah birdir, iki degil dir” olsaydi, menfa atçilik tan dogan korku ve sayginin tevhidle ne üiskisi olurdu?

Büyük ve aydin âlim Seyh Cafer Susteri istihza ve saka lisa niyla bizim yalanci muvahhidligimizle alay ediyor: “Bütün pey gamberler ve ulema söyle demeye geldiler: “Ey insanlar! Paraya, baskiya, kudrete, kavme, kendinize, topraga, sahis ve puta tapmayi—

niz!Allah ‘a ibadet ediniz.” Ama ben diyorum ki; “bütün bu tapma lar arasinda Allah için de bir yer açiniz. Bütün bunlara tapiyorsunuz Allah’a da tapiniz1.” diyordu.

Tevhidi anlamak (hatta felsefî dünya görüsü ve ahlâkî duyu bakimindan), insanî, yüce bir ruhî tekâmülü gerektiriyor. Hiç süphesiz, berrak, mutlak ve yüce sekliyle tevhid, Zerdüst dinîn de gerçeklesmis ve tecelli etmis olamaz.

Zerdüst “Engermeî-yi now”unda da “Ahuramazda” gibi ezelî ve ebedî olup olmadigini veya “Ahuramazda’nin yaratigi olup olmadigini açikliga kavusturmuyor. Eger açikliga kavus-tursaydi, müsrik mi, muvahhid mi oldugu belli olurdu. Su anda sahip oldugumuz kaynak ve belgelerde bu durum açik degildir. “Engermeî-yi now”un resmen “Ahuramazda”ya karsi bir zat olup olmadigi açik degildir. Eger Ahuramazda’ya olursa, bu gerçek ve kesin bir sirktir. Bunu ise, ben, kaybolmus bir halka olarak biliyorum. Zerdüst’ü sirk ile tevhid arasinda bir esikte görüyorum. Zerdüst’ün dinini, tevhide en yakin olan tevhidî ol mayan bir din, “sirk dini” olarak kabul ediyorum. Bu hükme, sa hip oldugumuz kaynak ve bilgilere dayanarak variyorum.

Zerdüst dininde en yüksek makam, “Ahuramazda”ya aittir; tek ve biriciktir, hiçbir gücün onunla mukayesesi mümkün de gildir. Ondan asagi makamda iki güç vardir; “Spentameî-yi now” ve “Engermeî-yi now”. Bunlar hayir tanrisi ve ser tanrisidir. Üçüncü makam ise “Spentameî-yi Now”un yardimcilari olan alti “emsaspend”e ve “Engermeî-yi now”un alti yardimcisi na aittir.

Demek ki bunlar, dünyada karsi karsiya kalmis olan iki güçtür. Birbirleriyle savasmaktadirlar. “Gâtlar”da da görüldügü gibi, bu ik güç birbirleriyle karsi karsiya dir. (Ahuramazda ise bunlarin üstündedir.) Műbedlerin dedigi, “Ahuramazda”-“Ehri men” güç dengesi seklinde degil. Bütün bunlara ragmen Zerdüst dini, berrak bir tevhide sahip degildir. Çünkü “Gâtlar” ve Avesta’nin sair bölümleri, tam olarak güvenilebilecek bir kaynak degildir. Çünkü Milâdî üçüncü ve dördüncü asirlarda -Sasaniler zamaninda, meydana çikmislardir. Bunlara dayan-DINLER TARIHI

mak, tipki son ikiyüz, üçyüz yil önce meydana gelmis olan eser lerle, Hz. Peygamber dönemindeki itikadî usulü çizmeye çalis mamiza benzer. Hz. Peygamber zamaninin itikadi usulünü an lamak için Kur’ân ve Nehcul-Belagâ’ya dayanmak gerekir. Son ikiyüz, üçyüz yil önceki eserlere degil.

Zerdüst’ün dini tevhid ve sirki bünyesinde barindirmasi açikça belil degildir. Çünkü sadece “Gatlar” gibi kaynaklarda ve baska belgelerde açik sekilde belirgin olmayisindan degil; bunu, Zerdüst dininin ilk hareketinde de görememekteyiz. Tevhid’in kisilerde belirmesi ve hasssasiyet olusturmasi sadece ibrahimî dinlerde vardir. Çünkü Ibrahimî silsilenin bu ilerlemis dinlerin de tevhid, tam olarak açik ve müsahhastir. Eger sonradan insan lar yanlis anlasalar da, kötü bir amel sergileseler de bu, diger dinlerden ve baskalarindan kaynaklaniyordu; Ibrahimî dinlerin özelliginden degil. Diger dinler, kuskusuz sirke tevhid elbisesi giydirmeye çalisiyorlardi. Bu, metinlerinin açik olmamasindan degil; çünkü metinleri apaçiktir.

Islâm’da da, Zerdüst dininde oldugu gibi, “Seytan” vardir; ama Allah’a karsi degil, insana karsi savasiyor. Insan ve Seytan birbiriyle savasiyor, Seytanla Allah degil. Islâm’da ahlâk düzle minde hayir ve ser de vardi. Fakat bu çatisma sadece insan ha yatinda ve dünyasinda gerçeklesmektedir. Fakat evren,

bastan basa mutlak hayirdir. Evrenin bir varligi, bir yolu ve bir yönü vardir. Evrene mutlak hakim bir kudret ve bir tedbir hükme diyor.

Zerdüst Dini: Düalizm Dini

Zerdüst dinini, gerek tevhidî bir din oldugu açisindan ele alalim {"Engermeî-yi now", "Ahuramazda"nin mahlűkudur di yelim) gerekse sirk ve dualizm esaslarina dayali bir din olarak ele alalim. ("Engermeîyinow" "Ahuramazda" ile ayni zamanda mevcut olmustur diyelim), her iki durumda da dualist özelligini korumaktadir. Muvahhid Zerdüst'ün tevhidi de aslinda düalizmdir. Çünkü bütün varlik âlemini iki esasa indirgiyor. Hayir ve ser, karanlik ve nűr olarak. Kötü, çirkin ve ser olan hersey

“Engermeî-yi now”un safindadir. Güzel, iyi, hayir olan hersey ise, “Sentameî-yi now”un safindadir. Bu nedenle Zerdüst dininin dünya görüsü; insanüstü, bütün zerrelerin vücutlarina hakim iki hayir ve ser güç arasindaki evrensel bir savasa dayanmakta dir. Bu ikili dünya görüsü, böylece tabiat ve varlik âlemini ikiye ayirdigi gibi, insan ve dünyayi da iki zit kutba bölüyor.

Műbedlerin Zerdüst’ü

Buraya kadar bahsedilenler ilk dönemdeki Zerdüst’ün ve dininin özellikleriyle ilgiliydi. Bundan sonra Műbedlerin inan diklari Zerdüst’ü, Műbedlerin menfaatleriyla ve savunulmasiyla görevlendirilen dinî ele almaya çalisacagiz. Bu sekilde sonuç al ma ve karsilastirma yapmak mümkün olacaktir.

Zerdüst dini, su, agaç ve yesillik dinidir. Baslangiçta, ziraî hayatin özelliklerine dayanmaktadir: “Yeraltinda gizli bir su yolu bulan herkes Cennet’e gider.” Bu yüzden Horasan yakinlarinda Gonabâd’da suya ulasmak için elli ilâ yüz metre yer estiklerini görüyoruz. Çok sayida insan abitçe is yapmis bu isin yer altin daki kanallardan Cennet’e bir yol bulabilmek ugrunda can ver mislerdi. Imandan baska, hiçbir güç, insani bu kadar çalistira maz, hiçbir bilek -hatta teknigin bilegi bile-iman bilegine sahip olamaz.

Suyun, inegin, öküzün, su yolunun, agaç ve yesilligin kut sallastirilmasi su gerçegi göstermektedir: Zerdüst dinî (hayvan cilik dönemi dini olan Mitraizmin aksine) tamamen ziraî karak tere sahiptir.

Zerdüst Dini: Gerçekçilige Yönelis Dini

Dünyayi izdirap olarak bilen, hayati da bir tek unsurdan yani izdiraptan ibaret olarak gören; her baglilik ve ihtiyaci zillet, eziyet ve yikilma unsuru olarak taniyan; dünya, tabiat ve insani kötümser bir bakis açisiyla gören Buda dininin aksine, Zerdüst dini iyimserlik ve gerçekçilik dinidir. Üretimi ve ziraati siddetle tesvik ediyor. Ziraat hakkinda, pek çok sevaplar sayiyor. Hayat,

evlilik ve komsulara yardim etmeye deger veriyor. Zerdüst di ninde ahlâk, aslinda pratik ziraî iliskilere göredir. Maddî hayati reddetme, iç dünyayi süsleme ve içten tasip tabiatötesine daya nan Budizm ahlâkinin aksine, Zerdüst dininin ruhuna, siddetli bir realizm hakimdir.

Zerdüst Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini

Zerdüst inancinda, bütün tarih üç döneme taksim ediliyor. Her dönem dörtbin yildir. Tarihinin her döneminin sonunda ta rih dönüyor ve bir “Susîyant” zuhur ediyor. En son “Susiyant” (va’d edilen Zerdüstî kurtarici) bu dönemin sonunda gelecektir, ondan sonra kiyamet kopacaktir. Hayrin mutlak galibiyeti ola cak ve insanin pislikten kurtulusu gerçeklesecektir.

Dönüse, ölümden sonra dirilise inanmak Zerdüst dininde de vardir. Sia ve diger îslâmi mezheplerde oldugu gibi.

“Âdem’in Varisi Hüseyin’in “Intizar: Itiraz Mezhebi” bölü münde Sia’nin dönüsle ilgili intizarinin hangi anlamda oldugu nu gösterdim. Zerdüst, kiyametten önce “Susiyant”larin geldigi ne ve hakikat esasina göre insani kurtardiklarina, dünyada ada let ve iyilik hükümetini kurduklarina inaniyor.

Zerdüst dini, Ibrahimî dinlerin disinda kiyameti müsahhas olarak tasvir eden ilk dindir. Dünya ve insanin ölümünden son ra, büyük kiyamet oluyor, ölüler ayaga kalkiyor, “hesab”a duru yorlar. Terazi ve adalet parlamis; “Ahuramazda” teraziyi ele ali yor ve günahlari tartiyor. Günahi daha fazla olan, cehennem’e, günahi daha az olan -veya hiç olmayan-Cennet’e gidiyor!

“Cennet”, güzel, iyi olan yer; Cehennem, yani kötü olan yer, “kötülük kalesi” gibidir, “kötü yer’dir.

Çinevat (Sinevat) Köprüsü

“Çinevat” köprüsü, Zerdüst dinine özgü bir köprüdür. Bi zim avam kitlemizin arasina da nüfuz etmistir. Müslümanlar arasinda da vardir. Cennet ile Cehennem arasinda kurulmustur. Teraziden geçen herkesin, ister kurtulmus olsun, ister mahkűm

olsun, ister gazaba ugramis olsun, ister bagislanmis olsun, Çine-vat köprüsünden geçmesi gerekir. Orada, Zerdüst geliyor tanri larin ve emsaspendlerin yardimiyla, “Spentameî-yi now”in elin de olanlari Cennet’e götürüyor. Cehennemlik olanlari ise arada Cehennem’e atiyor. Çünkü köprü Cehennemden geçiyor. Bu, halkimizin inancinda Sirat köprüsüdür. Sirati Arap dilinden al mislardir:

“Bizi dogru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, ga zaba ugrayanlarin ve sapmislarinkine degil.” (Fatiha, 5/7).

Yani “Allah’im bizi dogru yola ilet!”. Ama bu ifade de diger birçok kavram gibi anlamindan saptirilmistir. “Allah’im, ölüm den sonra bizi dogru yola ilet, yani simdi nerede oldugunuzu ve nere ye gidecegimizi biliyoruz, o halde sizin kilavuzlugunuza muhtaç degi liz, Ölümden sonra köprüye vardigimizda bize hidâyet buyur!” gibi bir anlam vermisler. Halbuki sundan gafildirler; burada hidâyet edilmesi gerekir ki, oradaki hidâyet kendisine nasip olsun. Bu rada ne olursa olsun, orada hidâyet edip yolunu göstersinler an laminda degil. Neyin hatiri için ve niçin göstersinler?

Ölümden önceki bütün el degmemis meseleleri, böylece ölümden sonraya nakletmislerdir-Kendilerini ve çoklarini ra hatlatmislardir!

Zerdüst Dîni: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir DIn

Buda ve Veda dinlerini hizla geçip, kisaca anlattigim zaman herkes konunun etkisi altinda kaldi. Isinan, hareket eden ve cos kulu bir dinî heyecan kazanan herkes, derin bir sefkat, hayal gü zelligi ve duygu ile doldu. (Hint dininin bütün karamsarligina ragmen). Simdi Zerdüst’ü anlatinca hiç kimsede, hiçbir hareket ve kipirdanma hissedilmedi-Bir “çarpim tablosu” söyledim zannedersiniz! Bu, Zerdüst dinin kendine has özelligidir. Çünkü ruhsuz bir dindir. Tüm gücüyle akil ve mantigini kullanmaya ve sosyal hayata dayanan bir dindir. Yapici, mutlu, iyimser bir din dir. Ama asiri yüzeysel; alisilmis ve âdi. Bu y-üzden eski tarihte kudret, debdebe, genis ve büyük bir medeniyet sahibi oldugunu görüyoruz. Fakat zerâfetten, derin insanî sanattan, yüce ve gü-

zel bir ahlâktan (Islâm ahlâki gibi bir ahlâktan) ne bir haber ne de bir eser vardir.

Eger “Louvre” müzesini görmeye giderseniz Iran’la ilgili ki simda azametler görürsünüz. Çok tantanali ve debdebeli kapi üstleri, parsî, parti… adamlarin heykellerini görürsünüz. Oysa o müzede (Islâm kültürü gibi) derin kültürden, Hint’te oldugu gi bi zarif ve çok derin irfani duygudan, Yunan döneminde oldugu gibi çok karmasik felsefî hikmetten bir isaret bulamazsiniz.

Zerdüst Dininin Faciasi

Zerdüstîlerin besleyip yetistirdikleri facia, Islâm’a “cebr”i getirmeleriydi. Gerçi Zerdüst, insani hayir ve ser arasinda serbest birakiyordu ve ikisinden birini seçme hakkina sahip görü yordu. Ama dünyayi, “Enger” (ser) ve “Spenta” (hayir) diye iki zit kuvvete bölmeleri, serre bir üstlük bagisladi. Halbuki Islâm’da serrin, ne cevher ne de arizî bir yönü vardir. Allah ve tabiat serri icad etmemistir. Serli insan serri ortaya çikarmistir. Böylece, konunun anlasilmasi için bunu ona yüklemek gerekir. Ama düalist dünya görüsünde ser, tipki hayir gibi dünyada bir alt yapiya sahiptir. Âlemin tabii bir boyutudur. Varligi, mantikî, ezelî ve metafizikdir. Yine varligi tabii, adi ve ayni zamanda kö tü adamin sorumluluk, seçme ve iradesinin ötesindedir.

Diger bir konu; ben “Hayir” ve “Serr”i seçebilecek özgür bir . irade sahibiyim. Ama bizzat seçebilme iradesine sahip olan ben, ya “Engermeî-yi now” veya “Spentameî now”un bir parçasiyim. Bu nedenle hayir ve serri seçebilen ve özgür bir irade sahibi olan ben yaratilisim geregi ahuraî veya ehrimenîyim, yani engereiligi veya spentaîligi seçiyorum.

Zerdüst’ün deyimiyle dünya “hayir ve serrin birikintisidir.” Bu ikisi, karanlik ve aydinlik gibi savas halindedir. Ahuraî, Spentaî zâttan olanlarin iyilige egilimi vardir, iyilik disinda birseyi seçmiyorlar. O halde ayni zamanda seçici, tercih edici olan ben, fitratima uygun olandan baskasini seçemem.

Bu yüzden Zerdüstî irade ve seçme, bu kolayli ve hizla ceb re dönüsüyor. Ve bu Islâm’a giriyor. Emevîler bunu genisletip

yapiyorlar. Műbedlerin ve Sasanilerin aldigi neticeyi almak için yapiyorlar bunu. Halka, talihsizlik ve mahrumiyetlerinin, varlik âleminin, kâinatin düzeninin temel yasasina dayandigini göster mek istiyorlar. Műbed ve idarecinin menfaatperestlik ve sömürüsünün neticesi olduguna inanmamalari için yapiyorlar.

Emevîler, "cebr'e ilgi toplayinca halka söyle diyebilmislerdir: "Eger Ali yenilip, mezhebi yok olduysa; biz is basina gelmissek, siz Islâm 'dan Önceki gibi talihsiz bir duruma düstüyseniz, bu ne sizin, ne de bizim günahimizdir; ilâhî irade geregidir; hiçbir kimsenin kabahati nin sonucu degildir, Ilâhî iradeye kimse karsi çikamaz." Bu hileyle halkin elini bagliyor, böylelikle yapageldiklerini fark etmesinler diye onlari uyutuyorlardi.

Bu cebir, bu facia Zerdüst dininin ve Műbedlerin, Islâm kül türüne ve müslümanlar arasina getirdikleri beladir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) söyle buyurmustur: "Kaderiyye bu ümme tin Mecusîleridir." Gerçekten cebirciler, Islâm ümmetinin Mecusîleri, Műbedleri ve Zerdüstîleridir.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

"Sizden, iyilige çagiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun…"

Asil konumuza geçmeden önce bir soruya cevap vermeyi gerekli görüyorum. Sizin de zihninize gelmis olmasi mümkün dür. Zaman zaman hissetmissinizdir.

Sabitlik, Degisim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslasma

Biz Islâm'in esas temellerinin, ruh yönünün sabit olduguna inaniyoruz. Acaba bu sabitligi açiklamak için itikadi delil arayip ortaya koymamiz gerekir mi? Her çesit yenilik, degisme ve tekâmülle mücadele etmek için herhangi bir silah hazirlamamiz gerekir mi?

Hiç süphesiz gerçek böyle degildir. Tabiat, sabit bir gerçek tir? Kur'ân ve Islâm da, tabiat gibi bir hakikat ve gerçektir. Biz insanlar, bütün tarih boyunca tabiatta, tabiatla Iliskide ve tabiati anlamada tekâmül kazanmisiz. Bir Müslüman olarak da sabit bir gerçek olan "Islâm" ve "Kur'ân"la irtibatta, telakki, anlayis ve kendi zamaninin Ihtiyaçlariyla intibaklarinda degisim kazanip, tekâmül etmemiz gerekir. Her tekâmül ve degisimin geregi, de gisimin aslini kabul etmektir. Eskileri (ya degismislerdir veya

yanlistirlar) dökmek ve birakmaktir. Daha dogru olani, simdiki fiili ihtiyacimiza uygun olani almak ve eski harabelerin üstüne bina etmek gerekir; degisimin mânâsi budur.

Bir meslektasim vardi. Benimle arasi iyi degildi. Çünkü söy le dedigimi duymustu: “Ilim, degisme ve dönüsme halindedir. Her yil, bir önceki yilin sözlerini tekrarlamamak gerekir.” Beni elestirerek diyordu ki: “Tarihin eskiligi ve yeniligi yoktur; geç miste olup bitmis olan olaylardir. Daima daha önce söyledikleri mi tekrarlamak zorundayim. Meselâ, tarihte “Safevi hükümdari Sah Ismail attan düstü ve öldü”yaziyorsa yirminci asirda yasadi gimiz, Sah Ismail’in jeti infilak etti ve Atlas Okyanusu’na düstü” dememiz mi gerekir?”

Meslekdasimm tenkidinin, çok da uygunsuz olmadigini gö rüyorsunuz. Eger degisme ve dönüsmeden anladigim onun dü sündügü gibi olursa, sözünde haklilik payi bulabiliriz. Fakat o en küçük bir neticeyi, büyük bir netice için yanlis bir sekilde ele alip siraliyor; bu yanlistan daha büyük bir yanlisa düsüyor: “Tarih, sabit tarihi gerçeklerdir, degistirilemez” diyor. Oysa tarihçi, tarih uzmani, tarih arastirmacisi ve okuyucusu olarak ben, her yil tarihi anlamada, çözümleme ve tarihî meselelerin tahlilde, zamanin hareket kanunlarini kesifte, degisip tekâmül kazan mam gerekir. Eger geçen yilin tarihçileri “Sah Ismail attan düs müs ve ölmüstür” demisse, ben bu sene onu degistirmiyorum. Jetten veya füzeden atmiyorum ki ölsün! Böyle sözleri meddah lar kahvelerde söylüyorlar, bu da tarih degildir. Sunu aydinlat mak için oturuyorum: Sah Ismail isimli sahis kimdir? Onun gibi genç bir delikanli, milliyet gücünü ve mezhep gücünü nasil kul laniyor ve böyle bir hareketi meydana getirebiliyor? Onun hare keti Iran toplumunun degismesinde ve çagdas Iran tarihinde hangi fonksiyonu tasimistir, simdiki dini düsüncelerde hangi is levi görmüstür ve hangi etkiyi birakmistir?

Bu, tarih bilincindeki degismedir. Tarihî gerçekleri ve olay lari zamana uygun olarak ve günün modasina göre degistirelim anlaminda degil. Bilâkis su gerçegedir ilgi: Sabit gerçege karsi,

insan olan “ben”, degisen bir gerçegim. Degisen ben’de, sabitlik her an renk ve anlam kazaniyor, baska bir cilvesini sunuyor.

Geçmiste toplumumuz kapali bir toplumdu. Kapali toplu mun, kapali dünya görüsü ve kapali tarihi vardir. Dünyasi kü çük, kapali ve sinirlidir. Din, Allah ve bütün mukaddesatini zih ninde belirgin bir biçime sokuyor; küçük ve sinirli bir dünyada. Tipki çelow kebap kaplari gibi, kapali küçük ve sinirli; basi ve dibi basit bir belirginlikte. Zaten onun Müslüman veya Hiristi yan, Budist veya gayri Budist, kâfir ya da mü’min olmasi, kapali veya açik, dar veya genis dünya görüsü bakimindan hiçbir den gesizlik arz etmez,

Dünya görüsümüzün kapali oldugu yüz-iki yil öncesi geç mis zamanda dünyanin merkezini kendi ülkemiz ve komsu bir kaç ülke olarak görüyor, mitolojilerimizin, efsanelerimizin ve hayallerimizin merkezi olan Hindistan’i da dünyanin son siniri olarak kabul ediyorduk. Kendi mitolojik kahramanlarini bir bas ka dünyaya, fizik ötesine tasimak isteyen destan okuyuculari yüzlerini Hindistan’a çevirirlerdi.

“Kapali dünya görüsü” bakisi açisindan tarih de kapaliydi: Adem’den basliyordu Nasih’ut Tevarih’in deyimiyle; yedibin yil önce! Ve kendi zamanlarinda sona eriyor. Simdi de kapali adamlarin zihninde tarih budur. Adem’den kendisine kadar ge len böyle derli toplu bir silsileye sahiptiler. Tek tek ismen zikre debiliyorlar! Onlarin, dünyalarinin merkezi de Ortadogu’nun çevresidir. Bunlarin Islâm tarihi ve Sia tarihi de kapalidir. Söz gelimi, halkimizin zihninde, tarihin, Muharremin baslangicin dan ve Imam Hüseyin’in Medine’den hareketinden basladigini görüyoruz. Asuranin ikindi vaktinde tarih sonra eriyor. Gerisi ise hep aglama, aglama; baska hiçbir olay yoktur. Öldürülenler, kutsal sandukalar seklinde zihnimizdeler. Oldürülmeyenler (Dördüncü Imam ve Hazreti Zeynep gibi) ve sag kalanlar ise Kerbala’dan hareket ediyorlar; ancak kimse onlarin pesinden gitmiyor. Eger bütün ömürlerini Hz. Zeynep için aglamakla ge çirenlere (Zeynep için aglamak onlarin meslegidir), “Asura günü ikindiden sonra otuz-kirk günlük trajik bir hadiseden baska,

Zeynep hakkinda bir sözü yoktur. Ondan sonra, artik tarihte baska haber yok. Ne bir olay meydana geliyor, ne bir hareket, ne de hiçbir degisim.

Bir Sehirden Daha Dar Bir Dünya

Dünya da budur; bu topraklarin, bu sahsiyetlerin ve olaylarin disindakiler, kâfiristan ve karanliktir.

Bu kapali bir dünya görüsüdür. Tahran'da, bu dünya görü sünden daha kapalisini bile görüyoruz: Bagirip çagiriyoruz; dünya böyledir, söyledir diyoruz; yirminci asrin insani, Ikinci Dünya Savasi'ndan sonra yeni bir insan tipi ortaya çikariyor. Ye ni bir degisme, ruh, kültür ve medeniyet bu son on, onbes yilda meydana getiriyor… Ve o, tüm bunlara karsin neler söyledigime saskinlikla bakiyor. Çünkü dünya görüsü, Tahran'in genisligin de bile degildir. Eger Cevadiye'de, Selsebil'de ve Pazar'da yasi yorsa, Emirabâd'dan ve Taht'i Cemsid'ten habersizdir. Oralarda, neler olup bittigini, kimlerin; nasil insanlarin yasadigini bilmi yor. Üniversiteyi tanimiyor, zaman zaman çocugunun gidip gel digini görüyor ama; nerede oldugunu, niçin gittigini bilmiyor. Orada nasil düsündüklerini, hangi meseleleri görüstüklerini bilmiyor. Bulundugu bölgenin veya mahallesinin iki kilometre yu karisinda dünyasi bitiyor. Falanca yerlerde din tamamen unutu luyor; bazi güçler bütün inançlarimiza karsi silahlanmis, dünya nin büyük güçleriyle el ele vermisler, sahip oldugun herseyi or tadan kaldirmak istiyorlar; biraz hareketlen! dersek, sasirip ba kmiyor ve uykudan yeni uyanmisin mahmurluguyla söyle Iti razda bulunuyor; "Niçin asilsiz, belirsiz ithamda bulunuyorsun? Mescit mamur ve bakimli… Agabeyimle babamin zamanlarinda da öyleymis, bendenizin zamaninda da böyle. Üstelik su farkla, benim param ve gelirim daha fazla. Babam eziyetle, zorlukla ek mek temin edebilmis, biz simdi Sehitlerin Efendisi'nin bereke-tiyle ekmek ve tavuk bile yiyebiliyoruz! Hangi sey ortadan kalk mis? Iffet, namus ve dürüstlük mü? Halkin hepsi mü'min. Gençler asurada sine vurmaya geliyorlar, as yiyorlar, duygularini ifa de ediyorlar. Bence neyin sarsildigi asla belli degildir. Bunlar ge reksiz yere halki korkutmak istiyor!"

Tanri, Fakat Sadece Samiler'in Tanrisi

Bu, genel, dar ve kapali dünya görüsüdür. Simdi fikri açi dan üst düzeyde olanlar, ilmî ve dinî açidan daha büyük ve da ha genis bir dünyada yasayanlar, söyle düsünüyorlar: Bütün dünya ve insanlik, nesilden nesile Mezopotamya'da ve etrafinda yasamis insanlardir. Allah'in elçilerinin de sadece Mezopotam ya'da ve etrafindaki bölgelerde zuhur ettigine inaniyorlar. Isim leri belli olan peygamberler ve Allah Resűlü'nün sadece Sami kavimleri için gönderildigine, Allah ile halkin iliskisinin sinirli olduguna, Samiler'in Allah'la olan iliskileri disinda diger bütün peygamberlerin yalan olduguna inaniyorlar. Diger milletlerin daha genis, daha güçlü, daha büyük ve daha eski kültür, tarih ve medeniyetleriyle semalardan itaatsiz ilân edildigini saniyor lar. Vahiy kapilari onlarin yüzlerine kapalidir, Allah onlari ken di hallerinde birakmistir diye inaniyorlar.

O halde aklimizi basimiza alalim, Iran, Hint, Çin veya diger herhangi bir yer tarihinden bahsedince, üçbin, dörtbin, besbin yil tarih, medeniyet, kültür ve din sahibi olan miletlerden, onla rin rehberlerinden, kurucularindan, dinlerinden bahsettigimiz zaman (bunlara göre) "la'netuîkhi aleyhim ecma'in" (Allah'in laneti onlarin hepsinin üzerine olsun) demeyi unutmayalim! Çünkü böyle düsünenlerin inancina göre sadece ve sadece Sami peygamberler Allah-'in elçilerdir. Allah tarafindan seçilmis olan ve Allah'in muhatabi olan milletler ancak Samiler'dir! (Gerek ferd ve toplum ve gerekse bütün "insanlik" anlaminda) …

Evrensel Din Islâm

Islâm peygamberi (s.a.v.), süphesiz özel bir kabileden, mil let ve irktandir, ama risaleti bütün insanlara ve bütün milletlere dir. Hemen baslangiçta, sadece Kureys ve Araplar için veya sa dece Samiler ve dogulular için gelmedigini, bütün insanlik için gönderildigini ilân ediyor.

Baslangiçta "O, insani bir kan pihtisindan yaratti." (Alak/2) diyor. Kur'ân insan cinsinin yaratilisi, Yaratan ve yaratilan ilis kisi, kalem ise Allah'in insani egitim vesilesidir. Ilk mesajinda:

“Ey Araplar, Ey Kureys, Ey Samiler!” demiyor. Bilâkis: “Ey in sanlar!” diyor. Dünya’ya ve dünya halkina bir mesaj, özel bir memlekete ve özel bir halka degil: “Ey insanlar! Dogrusu biz siz leri bir erkekle bir disiden yarattik. Sizi milletler ve kabileler kildik ki kolayca birbirinizîe tanisasiniz…” (Hucurât/13)

Ama önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risâletleri yoktu. Mesih, Yahudilerin vaad edilenidir, diger milletlerin va-ad edileni degil-Musa Israilogullari’ni Firavun ve Kiptilerin esa retinden kurtarmak, onlari va’d edilen topraga getirmek ve ora da hür bir toplum kurmak için gönderilmistir. Risâleti basladi, onun yerine getirdi, sonuçlandirdi. Onun disinda bir is yapma di. Musa, asla dünyanin bütün insanlarini esaretten kurtarmak gibi bir risâlete sahip degildi. Belli bir zamanda, belli ve sinirli bir mekanda, sinirli bir savas alaninda Kiptî’ye karsi bir zât. Tevrat’in kendisi, Yehűd kavminin kitabi oldugunu gösteriyor, onlarin ihtiyaçlari esasina göre nazil olmustur.

Hz. Muhammed disindaki peygamberlerin hiçbiri, resmen bütün insanlari kurtarmak için gönderilmemistir. Bu dogal birseydir. Çünkü geçmisteki .toplumlari simdinin aksine sinirli ve kapalidir. Simdiki sosyal iliskiler, dünya kültürü, siniflar, evren sel iliskiler, milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getir mistir. Tabiatiyla bugünkü dünyanin bir kösesinde bir hareket meydana gelince dalgalari daha genis olarak yayilmaktadir. Bu nedenle fikir, kitap, egitim ve ögretimin yayilma asrinda evren sel bir rîsâlet var olmus olabiliyor. Bütün insanlar ve bütün irk lar için bir risâlet

islâm Peygamberinden öncesi, medeniyetlerin sinirli ve ka pali oldugu bir dönemdir. Her toplum, komsusunu sadece tani mamakla kalmiyor, belki onu kendi devi seklinde görüyor. Sehname’ye bakiniz; uzak milletleri {Bati’da, Kuzey Kutbu’nda ve Afrika’da yasayanlari) sadece yabanci görmekle kalmiyor; bü tün kuzeylileri sadece Iranli saymamakla beraber o insanlarin cinslerini de tanimiyor. ‘Gil ve Mazend’ devleri olarak isim lendiriyor. Rüstem, Mazenderan’in büyük kahramanlarina karsi savasa gidince, “beyaz devle savasa gitti”, diyor. Onlarin da sini-DINLER TARIHI

475

rin bu tarafindaki Iranlilar’i, böyle gördükleri bellidir; bundan bile daha kötü görmüs olmalari muhtemeldir. Böyle bir asirda peygamberlerin risâletlerinin kendi kapali toplumlariyla ve ka pali dünyalariyla sinirli olmasi dogaldir. Kendilerine özgü sart lari ve istekleri varolup, digerlerinin sart ve konumlarindan farklidir.

Peygamberin Risâleti ve Filozof

Bir filozof (meselâ, Aristo) için filozoflugunun bir milletin isine yarayip yaramadigi önemli degildir. Halkin onu anlayip anlamadigi onun için fark etmiyor. Diyor ki, bugün anlamazlarsa yüzyil sonra anlayacaklar, Yunanlilar anlamazlarsa diger mil letler anlarlar. Ben filozofum, halkla ne isim var?

Ama peygamberin halkla isi vardir. O, evrensel hakikatlari istedigi sekilde açiklayamaz. Kavminin yakasini (oldugu her düzeyde, suur ve hayat açisindan tutmak, onu hareket geçir mek, anlamasini saglamak ve onu kurtarmakla görevlidir. Bu nun için henüz evrensel bir toplumun olmadigi dönemlerde risale tinin yerli olmasi gerekir.

Bu yüzden Islâm Peygamberi {Onun risâleti evrenseldir. Evrenselligi, hemen baslangiçtaki ilânindan,

sözünün farklili gindan bellidir) disinda hepsi geçici ve kendi özel kavimlerine özgüdürler. Hepsi vardir ve dogrudurlar. Ama kapali ve dar düsüncelerde, bütün kavimler Sami kavimleri ile sinirlidir, Sami peygamberleri disinda dogru peygamber yoktur. Sanki Allah, diger milletlere darilmis, onlari kurtarma ve onlara hidâyet et me düsüncesinde degil. Yoksa nasil olur da Allah Israilogullari için onlarin sisecegi kadar peygamber gönderir; o kadar ki sa bahki birkaç dakikadan fazla olmayan yalanci dogus içinde yet mis peygamberi çekip öldürüyorlar ve hemen de islerinin basi na geliyorlar.

Biz de Kur'ân'dan gafil olarak, Hz. Peygamber ve Kur'ân'in diger kavimler için nitelediklerі derde müptela olduk. Kendi ki taplarini unutmuslardi, ardindan girmiyorlardi. Düsünce ve fikirlerini liderlerinden, kuvvetlilerinden, ilgi duyulan nüfuzlu

sahsiyetlerinden aliyorlardi. Kur'ân'in metnini ve rivayetleri unuttuk. Halbuki Kur'ân, bütün dünya kavimlerinin ayni risâlete, peygamberlere ve kitaplara sahip olduklarini belirtmi yor mu? Bu hakikata göz yumuyorlar. Böyle dar ve kapali dün yada yasayip, sinirli bir düzeyde mutaassipça dinî ve fikrî ha yatlarini idame ettiriyorlar. Sadece bunlarin peygamberleri var dir, bunlarin disindakilerin peygamberleri yoktur. Sadece bun lar peygamberdir, bunlarin disindakiler kâfir ve yalancidir gibi bir inanç tasimak, bizi öyle bir noktaya vardiriyor ki, biraz tarih ve cografya okuyup geçmisi ve medeniyetleri tanidiktan, çok sa yida baska yerlerin oldugunu anladiktan, büyük milletlerin, dü süncelerin ve medeniyetlerin oldugunu kavradiktan sonra, tari hin seyri içindeki risâletin aslindan ve nübüvvetten, peygamber ler tarihinden ve bu mekteplerin önderliginden de süphelene rek, zihni karamsarliga kapiliyoruz. Bu tavir, Islâm'in ve Kur'ân'in ruhuna aykiridir. Çünkü mesele, sadece bir irk seklin de sunulmus ve sadece bu kavmin böylesi bir âdete sahip oldu gunu düsünmek zorunda kaliyoruz. Tamamen mahallî ve kav mi bir anlayisla Allah ile insanin iliskisindeki genel ve insanî yö nü kaybetmis oluyoruz. Halbuki bu asil, Kur'ân'da tekrarlana rak zikredilmistir: "Süphesiz Biz seni, müjdeci ve uyarici olarak, gerçekle gönderdik. Geçmis her ümmet içinde de mutlaka bir uyarici buluna gelmistir." (Fatir/24) "Inkâr edenler: "Rabbinden ona bir mucize indirilmeli degil miydi?" derler. Sen ancak bir uyaricisin. Her milletin bir yol göstereni vardir." (Ra'd/7). Nehcu'I-Belaga'da Sa mi olmayan peygamberlerin risâleti ve semavî kitaplar hakkin da çok açik, dikkatli ve kesin bir hutbe var.

Kur'ân ve Hz. Ali'den daha açik bir lisani nereden bulalim? Acaba Kur'ân diger milletlerin tarihlerinin basina buyruk zorba larina, gaddarlarina, haydutlarina "yol gösteren" mi diyor? Asla. Su metin, Nehcu'l-Belaga'nin metninin aynisidir. Açiklamacilarin, te'vilcilerin bile bütün maharetleri (ki âyetleri acaip ve tuhaf ve bir sekilde te'vil edip açikliyorlar) bu hutbenin açiklamasin da, ise yara ma maktadir.

Allah, halkini (sadece Sami kavmini degil) basibos birakma mistir" Neden? "Min nebiyyi mürsel" gönderilmis peygamberler—

den, “Evkitabun munezzilun” yahut gönderilmis kitaptan. “Ev hüccetti lazimehu ev muhaccetu kaimehu” -Muhacce, saglam ve dogru yol anlamindadir. Hüccet, bir delil anlamindadir. Günü müzde de (bu kavramlar) var. Bunlar fertlerin hidâyeti için ge rekli olan ölçüdür. -Kendisinin hiçbir milletini ve halkini basi bos birakmamistir. Gerekli hücceti, saglam ve dogru yolu, indi rilmis kitabi, gönderilmis bir peygamberi, onlar için gönder mistir.

“Resulün lâ tukassint bihim, kületiinadeduhum ve lâ kesretul-mukezzibine.” Yahut tâbi olanlarinin zayiflatmadigi ve çogunlu gun yalanlamadigi peygamberler yoktur.” Min sabik summiye le-hu min ba’dihi ev gâbiri urfihi min kablihi ala zalike sünnet’ul-Ku-run” (Bu tarihin bir sünneti (yasasi)dir, nesilden nesile, asirdan asira insanlik tarihi böyle geçmistir.) “Ve mediyetu’d-Diihur” (Zamanlar geçmistir)-Bakiniz bu, ne kadar büyük bir insanî ve tarihî dünya görüsü. Bunda irk hakkinda hiçbir söz yoktur.-“Babalar gittiler, yerlerine ogullar geldiler.” Böyle tarihî bir ya sayla, bu risâletler bütün kavimlerde, bütün asirlar ve nesiller boyunca meydana geldi. Kitaplar nazil oldu, hareketler Allah ta rafindan asikâr edildi. Her millette, her nesilde ve her asirda ta rih, böyle geçti. Zaman böyle geçti. Ta “ila en be’asellahu subhane-hu” -Bakiniz, hatemiyeti, ne kadar büyük bir tarihî atmosferde; özel bir Sami silsilesi disinda, nasil ortaya koyuyor-: “Muham-medun Resűlullah la necaz iddetehu ve itmamu nübuvvetehu.” “Muhammed Bin Abdullah’i gönderene kadar; bütün halkin hidâyeti için olan va’deyi, insan için son va’d edileni gönderene kadar, RisâletI ifâ etsin ve nübüvvet mektebinin hareketini ta mamlasin.”

Bu anlayis, tarih vb. degildir, metindir. O halde, Islâm Pey gamberi Sami silsilesinin son peygamberi degil, bütün insan ka vimlerinin, çesitli milletlerin, irklarin, asirlarin, nesillerin, dogu nun ve batinin en son peygamberidir. Bu hareketin aralarinda meydana gelmedigi bir millet bulamayacagimiz kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde degil, bütün insanlik ta rihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdigi anlamindadir.

Bir arkadas taniyordum bir makale yazmisti. Yazisinda hali felerden birine küfür ediyordu. O halifeye, benim bu yazardan daha fazla kinim vardi. Yazarin kini sadece dinî inancindan kay naklaniyordu. Benimse her yönden derin bir kinim vardi, bütün bunlara ragmen sordum: Halifeye dogru olmayan seylerden do layi niçin küfretmissin? Dedi ki: Kendileri yazmislar, Ehl-i sün-net'ten biri yazmis. Artik dogru ve yanlis olmasiyla ne isim var? Dedim ki: Olsun, kitap senet degildir. Kendilerinin yazdigi da olsa senet degildir. Saglamligi, çürüklügü belli degildir. Bu ha liyle de ondan istifade etmeye çalismamaliyiz. Birinin kendi mezhebinden olanlara saldirip onlari ezdigini gördügümüzde bizim de onlardan istifade etmemiz ve onu senet olarak alma miz dogru degildir.

Sadece bir Budist'in, Buda hakinda bir kitap yazmasi, bir Brahman'in, Veda diniyle ilgili bir kitap yazmasi, bir kesisin fiz. Isa veya Hiristiyanlikla ilgili kitap yazmasi veya bir Sünni'nin halifeyle ilgili… mantiksiz, tarihe ve senetlere aykiri olarak kitap yazmasi nedeniyle onu belge olarak almamiz ve saldirmaya bas lamamiz dogru degildir. Böyle bir iste grupsal ve ruhsal inanç lar açisindan doyuma ulasmamiz mümkündür; ama ilmî açidan sadece ilme ihanet degil, belki inandigimiz ve ugruna bu kadar canlarla, mekteplerle, sahsiyetlerle mücadele ettigimiz hakikata ihanettir.

Mezhebini savunabilecek insan, kendi mezhebinin muhalif lerine veya itikat konusu olan sahsiyetlere saldirdigi zaman mantikli olabilen, istidlale göre hareket edebilen kimsedir. Ali'nin senede, sihhate, dogruluga, mantika dayanmayan bir sa vunmaya ne ihtiyaci olabilir? Hak ve bâtil endisesi olmayan bir savunmaya ihtiyaci yoktur. Ne de diger bir düsünceye. Sadece düsüncesini genisletip yaymayi düsünür. AlI, böyle bir savun maya sadece muhtaç olmadigi gibi, böyle biri, ayni zamanda Ali'nin en büyük düsmanidir.

Böyle saldirilarla ve savunmalarla dünyada ve düsüncelerin çarpismasinda bir sahsiyet veya bir hakikat korunamaz. Özellik le bu tarz mantik ve istidlal sahibi olan bir mektebin; bütün bu

senet ve iftiharin, sahteliklere ne ihtiyaci vardir. Düsmanin, tarihî ve mantikî açidan bâtil olusu ispatlandigi halde sadece meselenin sekli ve iddialarda bulunma, bütün mezhebimizi te melden sallamis mi olur?

Meselâ, ben “Vendidad’i (Avesta kitabinin bir bölümüdür) seçebilirdim, burada parça parça nakledebilirdim; dinler tarihi yerine bir”sov” icra edebilirdim. Çünkü bu bölüm asiri derecede gülünç ve komiktir. Artik mücadele, cevaplandirma ve muhale fet için bir yer birakmiyor. Ama eger böyle bir ise girisseydIm, ögretmen olarak ögretim ve ve ilme sadece ihanet etmekle kal mis olmazdim, belki savunmam gereken bir hakikate de ihanet etmis olurdum. Çünkü benim mezhebimi de tenkit etmek iste yen aydinin Tahran pazarina, din ve mezhep baskentine gitme si, resmî kütüphanelere gitmesi; seklen Islâmî ve dinî olan kitap lari tedarik etmesi Islâm dininin Alevî Siasi’nin resmî savunucu lari ve tebligcileri olan yazarlarin kitaplarini kendi toplumlarina götürmeleri, halkin yüksek sesle kikir kikir gülmelerini sagla malari için yeterlidir. Eger ben; bunlar sahtedir, aslî degildir. Islâm’a ve Sia’ya sonralari böyle konulari eklemisler, dersem ve o da bana cevaben söyle derse haklidir. Diger dinleri ve mez hepleri tenkit ettigin zaman, asil-füru’, hak-bâtil, sahih ve sahih olmayanla niçin senin isin olmuyor, hiçbir kaide ve düstűrun ol muyor da sadece “Gatlar”a gülüyorsun? Bütün o güzellige rag men, “Vendidad”in pesinden gidiyorsun? Halbuki arastirmaci lar diyorlar ki, “bu Vendidad -Sasaniler döneminde Műedler va sitasiyla Avesta’ya ilave edilmistir.- Kaynak özelligi yoktur; dili bile Avesta’nin dili degildir. Görüs ve akaidi Zerdüst dininin ruh ve fikrine aykiridrr.” “Buna ragmen sen diyorsun ki “Bunlar la isim yok, resmî nűbedler yazmislar, bu benim için yeterlidir. Zerdüst’e ait bir metin olarak okurum, alay ederim.” Bunun alay, kamuoyunu tahrik etmek, propaganda, mürit toplamak ve topluluk olusturulmasi için uygun olmasi mümkündür. Ancak ilmî ve mantikî bir is olarak dogru degildir.

O halde eger ben, diger dinler konusunda böyle bir is yap miyorsam, dine karsi olan bir aydinin, din ile muhalefette böyle

bir ise el uzatmamasi içindir. Gidip, zahiren dinî sahsiyetlerden sayilan yazarlarin yeni yazilmis bir kitabini temin edip, bu yaza rin halkin zihinlerinde olani ve kendi Istedigi seyleri toplayip, Kur'ân'in aslina, ruhuna, nesir ve nazmina aykiri olarak hazirla digi kitaptan o din aleyhine istifade etmesin, diyedir.

Eger böyle bir is yaparsa, öyle bir eserden Islâmî bir is ola rak istifade ederse, bu metni kendimiz yazdik, ama bizim kendi mize aykiridir diye itiraz edebilirim. Bu seklin disina, bu giris ten almak istedigimiz neticeyi alamam.

Böylece önceki oturumda, Zerdüst adiyla Hint, Iran ve Av rupa'da yayinlanmis ve tercüme edilmis metinlerden faydalana rak Zerdüst'ün simasini çizmeye çalistim. Sonra su tereddüt ani na vardim: Acaba Zerdüst tek tanrici midir? Yoksa iki tanrici midir? Düalist midir? Muvahhid midir? Çünkü bir yerde tek tanridan bahsediliyor, diger" bir yerde "Ahuramazda", "Vehumen"i yapiyor, "Vehumen" yaratiklari yapiyor, Islâm yaratilis felsefesinde ise, Allah "heyűlâ"yi (herseyin asli) yapiyor. Heyűlâ diger mahlűklarin mensei oluyor. Bu iki dinin "Buda" diniyle olan farklarina ve benzerliklerine ulastim.

Bütün bunlari, elinizde olan Pelevi Zerdüsti metinlerin esa sina göre söyledim. Bu tereddüd de, bu metinlerin incelenme sinden dogmustur. Acaba simdi bu metinlerin esasina göre hük medebilir miyim?

Acaba Yahudilik, Hiristiyanlik adiyla insanligin elinde olan kitaplarin esasina göre bu dinlerin müsrik olusuna hükmedile bilir mi? Eger sadece bu kitaplara dayanirsak olur.

Yahudi kitaplarinda, Allah ogul sahibidir. ("Uzeyr", "Yehova"nin ogludur). O halde Yahudi dini, sirk dinidir. (Oglu ve kizi olan Zeus gibi). Mesih bir tanedir ve üç tanedir. Baslangiçta bîr hakikatin, üç çehresidir. Ama sonra üç zâta dönüsüyor diger zâtlardan ayrilmis üç temel zât; Baba, ogul, Ruhu'l-Kudüs, yani üç tanri. O halde teslis dinidir.

Islâm'da (son tevhid dini ve onlardan daha mükemmel dini) Allah'in tesbih ve tecessümü meydana geliyor. Mücessime ve Müsebbihe gibi çogu firkalar vardir ki, bunlar zahiren ve sek—

len Müslüman'dir. Ama inançlarinda sirk dalgalaniyor. Sia'nin çogu sapik kollarinda imam, ezelî ve ebedî bir zât görünümü aliyor. Tanrinin halefi ve vekili oluyor, "Emsaspend" gibi. Tabiat ötesi, beser olmayan kisiler oluyorlar; diger bir âlemdendirler. Günes ülkesi ve harikulade âlem gibi bir alemin zâtlari.

Sirk dinlerinde, tanrilarin tanrisi oldugu gibi, tabiat unsur larinin ve varliklarin herbirinin küçük bir tanrisi vardir. Bu tan rilar, büyük tanrinin fermani ve iradesi altindadir. Bizim büyük Islâmî sahsiyetlerimiz bile, sapmis ve sirke bulasmis dinlerin et kisi altinda, ilâhinin yerine geçen sahsiyete dönüsüyorlar. Insanin yaratilisinda ve dünyanin idare edilmesinde is basinda olu yorlar. Böyle bir dinin adi da, Islâm'dir. Sordugun zaman, itiraz ettigin zaman, söyle bir açiklamada bulunuyorlar: Sadece Allah birdir, ama Allah'in izniyle ve onun izni altinda bunlar yaratilis ve idare isinin içinde olup, is basindadirlar.

Bu düsünceler sirktir: Tanrilardan biriktirilmis sirk. Merte be ve makamlar silsilesiyle bazisi temsilcidir. Bazisi genel mü dür. Bazisi reistir, bazisi bakan.

Zerdüstü Dogru Olarak Tanimada Aklî Karineler

Avesta'nin metnine baktigimiz zaman; çogu âyetlerin açik olarak Ahuramazda'yi, herseyin, herkesin, iyi ve kötünün, ay dinlik ve karanligin yaraticisi olarak gördügünü farkediyoruz. Ezelî ve ebedî bir varlik olarak arastirdigimiz "Spentamei-yi now" ve "Engermei-yi now"u açik olarak Ahuramazda'nin yara tiklari olarak kabul ediyor. Bu lisan ve düsüncede, tevhidi bulu yoruz. Ama Avesta'nm diger bölümlerini ve geleneklerini aras tirdigimiz zaman, Ahuramazda'nin Ehrimen'e karsi oldugunu, her ikisinin ezelî ve ebedî oldugunu görüyoruz. Burasi da sirk kokusu veriyor.

Zerdüst gibi filozof, düsünür ve büyük bir sahsiyetin, bir ki tapta hem muvahhid hem de müsrik olmasi mümkün degildir.

O halde bu ikisinden biri dogrudur; her ikisi degil. Bu ko nuyu anlamak için en eski metinlere müracaat ediyoruz: Eger

eski metinlerde tevhidi âyetler bulursak, bu sirk âyetlerinin top lumun müsrik güçlerinin fazladan bir ilâvesi olduguna delil ol mus olur. Bu güçler, kudret sahipleri, eseklestirenler ve istibdat-çilardir. Çünkü tevhid daima, bu tefrikacilarin, grupçularin, irk çilarin, sinifçilarin zararina olmustur. Söyle ki, din, ilkin dinin berrak oldugu suurlu bir hareket seklinde büyük bir devrimci kurucunun zihninde oldugu zaman kadar tevhiddir. Sonra resmî hükümetlerin, gruplarin, ruhaniyetin vb.nin eline düsün ce, tamamen bir gelenege dönüsüyor. Sapikliga yönelmis olup, sirk onda yer ve yol ediniyor. Bunlar aklî karinelerdir. Nakli ka rineleri ise, daha açiktir.

Zerdüst'ü Dogru Olarak Tanimada Naklî Karineler Avesta kitabi, alti bölümdür. Eger baslangiçtan sona kadar sayfalari gözden geçirirsek söyledir: Eski zamandan yeniye dog ru gelmis oluruz, iki bölüm "Gatlar"di. Benvenist gibi büyük fi lologlarin inancina göre Gatlar, Zerdüst'ün kendi eseridir; "dinî ilâhîler" adiyla Ahuramazda'ya hitap edilerek söylenmistir. Filo loglar bu ilâhîlerin dilini en eski dil olarak kabul ediyorlar ki, bi zim aramizda da mevcut kavramlar açisindan bu böyledir.

Gatlar'a bazi ilâhîler eklemisler. Bunlar Gatlar'in toplamini ve fazlaliklar olan, "Yisna"yi olusturuyorlar. Bunlar adalet ve tanriya tapmayla ilgili ilâhîlerdir. Gatlar'a eklenmis olanlarin, yen bir lisani var. Filoloji açisindan Hegamensi dönemiyle ilgili dir. Sonra "Vesperd" ve "Vendidad" bölümlerine variyoruz, filo loji açisindan bu bölümler Sasanilerin son dönemiyle ilgilidir. -Ne Eskaniler ve Hegamensiler dönemi ne de Sasanilerin ilk dö nemleriyle ilgili degildir-.

O halde zaman bakimindan Avesta, Zerdüst zamanindan basliyor -Gatlar-Sasani döneminin sonuna (Enusirvan zamani) ve Islâm'in dogusunun esigine kadar variyor.

Bu, kitabin biraraya toplanmasi, kitabin yaratilmasi ve te'lif yillari bakimindandir. Tevhid bakimindan, bu kitaba gelince:

Avesta'da Tevhidin Seyri

Avesta'nin mütalaasinda, Gatlar'dan uzaklastikça, bir ve yegâne olan "Ahuramazda"nin tevhid ve ahenginden, Ahura mazda'ya herseyin -Isigin, karanligin, iyilik ve kötülügün, çir kinlik ve güzelligin- yaraticisi olarak hitap eden Zerdüst'ten uzaklasiyoruz. Kitabin sonlarina vardigimiz zaman, açik bir se kilde dünya ikiye ayriliyor. Iki ülke, iki sinir, iki irk, iki reis orta ya çikariyor. Her ikisi de ayni seviyede ve ayni güçtedir. Karsi karsiyadirlar. Bir taraf Ahuramazda, diger taraf Ehrimen'dir. Yani seytani ve yezdani, hayir ve serri yaratan tanriydi. Kendisi düsmüs ve iki yariya ayrilmistir. -Hayir olan yari, ser olan yari-Kendisi, kötü olan yarisina karsi durmustur. Bunun seneviyyet ve ikiye tapma oldugu ortaya çikmistir.

Bu nedenle eski Avesta, tevhidî dinî bir metindir. Ileriye dogru gittikçe, Sasanilerin zamanina yaklastikça çok belirgin olarak iki tanriya tapicilik esasina dayanan bir sirkle karsilasiyo ruz. O kadar açiktir ki, bunun baska sekilde açiklanmasi ve yo rumlanmasi mümkün degildir.

Tahriften Korunmus Kutsal Kitap: Kur'ân

Tevhid düsmanlari, sadece Avesta'ya degil, bütün kitaplara karsi bu muameleyi yaptilar. Tahrif ettiler ki, istismarci dostlari na yol açsinlar. Ama Kur'ân'in harimine yol bulamadilar. Kur'ân'daki Islâm tevhidini sirke bulastiramadilar. Çünkü Kur'ân Milâdî 610 yilinda nazil olmustur. Bu, büyük Iran, Roma, Yunan, Çin, Hint, Misir medeniyetlerinin meydana gelmis oldu gu bir dönemdir.

Söyle ki, Kur'ân'in muhafizlari sadece zulüm görmüs, yag malanmis bîr azinlik degildir. Belki dünyanin alinyazisini tayin eden kuvvetliler idi. Bu kitabin bir satirini bile degistiremediler.

Kur'ân, dünyanin en yeni din kitabidir. Islâm Peygamberi, tarihî sahsiyeti, kayitlara geçmis tek peygamberdir; bunda tereddüt edilmesi imkânsizdir. Hatta Zerdüst, Musa ve Isa'nin varligindan bazilari tereddüt edememistir. Çünkü tarihin açik

dönemindedir. Ondan hemen sonra, onun kitabinin Kur'ân esa sina göre dünya çapinda bir egitim ve ögretim ortaya çikmistir.

Avesta, meydana gelisinin baslangicindan, Sasanilerin son zamanlarina kadar, sadece ve sadece birkaç nüshadir. Herbiri bir kösede ve mabette korunuyor. Ama Kur'ân, mabedin, kilise nin, mihrabin, mollanin ve özel bir hükümetin tekelinde degil dir; herkes ona ulasabiliyor ve herkes onu seçebiliyor. Her aile, en azindan bir nüshaya sahiptir, herkes sürekli okuyup inceli yor. Diger dinlerin aksine Islâm'da egitim ve ögretim, ruhaniyetin tekelinde olmamistir. Her köylü çocugu, çölün bagrindan en büyük ilmî havzalara ve en yüksek okullara gelebilmistir. Tari hin on büyük üstadlarinm huzurunda ders okuyabilmistir. Nü fus cüzdanina, makamina, isim yazmaya, kopyaya ve benzer seylere ihtiyaç duymadan okuyabilmistir.

Bu yüzden ders okumus ve tahsil görmüs bir kavim arasin da Kur'ân hizla çogaliyor ve yayiliyor. Bütün bu yayginligina ragmen Kur'ân'in harimine zerre kadar tecavüz edemiyorlar. Ama Müslümanlar'm görüs ve düsünce tarzlarinda, tevhid ve mektepleriyle ilgili düsüncelerinde yol ariyorlar. Bunun netice sinde, kitap degistirilememisse de bir kenara birakilmis. Dinî önderlerini taniyis tarzlari, övgüleri, hatta tapma konusunda ör nek kabul ettikleri de degisiyor; öyle ki artik onlarla gerçek ara sinda hiçbir ilgi kalmiyor. Bu yüzdendedir ki pek çok toplum, dinlerinin, büyük tarihlerinin olusturdugu büyük olaylari unut muslardir.

Yani özel gruplar ve aldaticilar, sermaye ve baski güçleri, dis düsman, haset ve iç düsmanliklar… Hepsi birlesmis; açik, ay dinlik bir kitabi, müsahhas bir tarihi, herkesin kolaylikla açip okuyabilecegi eserleri, bütün dünyanin tanidigi sahsiyetleri, böylelikle korkunç bir tarzda çirkinlestiriyorlar ve çirkinlestirmelerdir. Simdi acaba bu çirkinlesmis ve korkunçlastirilmis si malari esas alip islâm'i tanimasi ve tanitmasi insafa sigar mi?

Yine acaba sahtekâr Sasanilerin ve Sasanilerle el ele olan Műbedlerin meydana getirdikleri Zerdüst'ün Avesta'sina ilave ettikleri eserlere binâen, Zerdüst dinini muhakeme etmemiz ve hakkinda bir hükme varmamiz insafa sigar mi?

485

Safeviler ve onlarin hükümetine bagli ruhaniler, Islâm, tev hid, imamet, Ali, intizar ve Ehl-I Beyt mektebinden simalari böyle gösterince, Islâm'in belirgin tarihini, belirgin lider ve li derlerini bu kadar tahrif ettikleri zaman, (Avrupalilar Islâm li derlerini bizden daha iyi taniyorlar, yazdiklari eserler bizim eserlerden daha iyidirler) artik yazi ve kitabetin olmadigi bir dö nemde, dinin egemen güçler tarafindan bütün boyutlariyla nasil tahrif edilebilecegi belli olmustur. Sasaniler (eskinin bir çesit Sa-fevileri) ve Műbed'ler, bir dini nasil saglam birakmis olabilirler? Sasani műbedlerinin eserlerinden Zerdüst nasil taninabilir? Ve hakkinda nasil hüküm verilebilir. Acaba bu bir çesit kendini ve baskalarini aldatmak, var olan bir hakikate ihanet etmek degil midir? Özellikle Vendidad'in gülünçlügüne ve korkunçluguna ragmen. Műbedler vasitasiyla yazilmis olan Zerdüst dinindeki kelâm kitaplari da gülünçtür. Gatlar'da, berrak bir tevhidden damarlar, çok yüce bir tapma duygusu, kendi asrina, zamaninin yikilmis dinine karsi ve halka zoraki yükledikleri bir sirkle dün yaya karsi isyan eden bir ruh görülüyor.

Resmî Ruhaniler: Eski Dîni Metinlerin Hafizlari

Müstesriklerden birinin deyimiyle, aslinda Sümer ve Akad'dan baska, yani Mezopotamya'nin güneyinde, Orta As ya'da, hatta Iran ve Hint'te, dinî kitaplar ve büyük dinî eserler yazilmiyor. Âdeta resmî ruhanîlerin kutsal belgeleri ve metinleri korumalari, onlari dinî ayinlerde, siir törenlerinde ve namazlar da okumalari seklindeydi. Bu yüzden ezberleme, ruhanîlere öz gü yeteneklerden biriydi. Ilmî, dinî ve ruhanî bir sahsiyetin en büyük alâmeti, kutsal metinleri ezberlemesi, ezberden okuyabil-mesiydi. En büyük günah, bir metnin, bir kisminin da olsa yan lis okunmasiydi. Çünkü kutsal metinleri, Tanri'nin zâtindan bili yorlardi. Diyorlardi ki; kim yanlis okursa Allah'in zâtina ihanet etmistir. Eger biri Kur'ân'i yanlis okursa -sözgelimi-ona bir kirbaç vurulmasi gerektigine inanirlar. Iste bu, insanlarin kirbaç yememek için, okumaktan kaçmasina sebep olmustur.

486

DINLER TARIHI

Içiçe Girmis Gelenekler

Bunlar Islâm'dan önceki atalarimizdan mirasla aldigimiz geleneklerdir. Bunlari, Islâmî inançlarimiza da serpistirmisiz. Bu sapik maçlarin seceresini bulmak için, halk arasinda Zerdüsti inançlarin ocaginda, Islâm kültürüne girmis sapik inançlari, ce sur, korkusuz ve gerçekçi bir sekilde tespit edebilecek kisilerin olmasi gerekir. Bu yedi sefer kaynamis macun arasindan o bü yük ve degerli insanî incileri disari çikarmasi gerekir; onlari kur tarmasi gerekir, bizi kurtarmasi gerekir.

islâm'in arastirilmasinda, berrak kaynaktan uzaklastikça, bi rinci derecedeki dayanaklarimizdan ayrildikça gayri Islâmî inançlarin girisi azalacagina artiyor ve kuvvetleri çogaliyor. Çünkü baslangiçta bir rivayet nakletmek istedigin zaman, ravi zincirini belirtmen gerekiyordu. Büyük bir müctehid ve tarihçi den icazet aldigin zaman bir hadis nakledebiliyordun. Fakat bu gün soförlük için ehliyet lâzimken hadisleri, dinî inançlari, mu kaddesati ve benzerlerini nakletmek için, sadece biraz dekora-törlük yetenegi yeterli görülüyor.

Memnuniyetle söyleyelim ki Avesta'nin en muteber kismi mevcuttur. Eger "memnuniyetle" diyorsam, var olan inancimin, her bakimdan daha yüksek olduguna inandigimdandir. O halde inancim, baska bir inancin baska bir inancin karsisinda yer alirsa niçin korkayim? Aydin toplulugu için henüz cazibesi olan dinin bir metnini, temel olan ve itikatla alâkali olan tarafina dayan makla; onu çözümleyip, tahlil etmek ve bir karsilastirmayi ele vermek için, niçin memnun olmayayim? Inaniyorum ki tartis malarla vakit harcama yerine arastirma, mütalâlar yapma ve fa lanca firkayi ciltler dolusu kitapla reddetme yerine, o firkanin asli, gerçek konularini kendi dilîmiz ve imkânlarimizla basip ya yinlamamiz gerekir. O zaman, kitabi temin etmis olan herkes, konuyu ilk elden okumus olur. Böylece, herkes, "meyve ve yu murta bile olsa Horasan'dan her ne ulasirsa, haramdir" gibi seylerle karsilasirsa böylesi bir kitaba inanmak için deli olmasi gerektigini anlar. Ama kitabin yayinlanmasini önledigimiz za man, onun propagandacilari, seçkin yerlerini alip halka söylü-

yorlar ve bazilarini inandiriyorlar. Tipki simdiki aydinlarimizi kendi din ve gruplarini seçme etkisi altinda biraktiklari gibi.

Feryat edip, dediler ki: “Yazik! Müslümanlar geldiler, bütün kütüphaneleri ortadan kaldirdilar. Bütün kitaplarimiz yok oldu. Hatta isimleri bile kalmadi!” Dünya çapinda beyin yikadilar. Ne kadar düsünürsek düsünelim “Bozorgmehr-i Hakim “den baska si hatirimiza gelmiyor! Memnuniyet verici olan taraf su ki: Av rupalilar, onsekizinci asirda mevcut olan bütün eserler (özellikle Pehlevi, Avestai ve Zerdüst kültürleriyle ilgili olanlari) topladi lar, hepsini dikkatlice tashih ve tercüme ettiler. Avestai, Pehlevi, Eskani ve Sasani kitaplarini dikkatlice okudular; Fransizca, Ingi lizce, Almanca ve Hollanda diline tercüme ettiler. Simdi bütün onlar, Farsça’ya tercüme edilmistir. Bunun neticesi: Hasretimiz, daha önceleri “niçin ortadan kalkti” idi-Simdi de hasretimiz, “ni çin kaldilar”dir.61

Her halükârda temel metinleri ve sahte metinleri mevcut tur. Çözümleyip tahlil edebiliriz; karsilastirabiliriz. Ben sadece bu kültürün toplamindan ortaya çikan temel unsurlari ana bas liklariyla zikrediyorum. Diyorum ki: Ibadetlerinin teferruatini, amellerini ve itikatlarinin toplamini söylemiyorum, onlarin ki taplarinda görebilirsiniz.

Zerdüst Dini ve Zerdüstlük Dini

Sia nasil iki çesitse; Alevi Siasi, Safevi Siasi diye, Zerdüst di ni de Zerdüst dini ve Zerdüstlük dini olarak iki çesittir. Bir Zer düst’ün getirdigi din, digeri de Zerdüst’ün yerine geçenlerin -idarecilerin ve műbedlerin-yaptigi dindir. Avrupali müstes rikler, bu ikiligi anlamislardir. Bazen “ZerasterIzm” diyorlar. Bundan amaçlari, Zerdüstilik dinidir. Bazen de “Zeratü steriz m”

61- “Ferverdin Ayi ve Hardad Günü” isimli bir risale var; sayet okursaniz söyle dedigini göreceksinizfinek (öküz) bizimle ayni anda dogmustur -dünyadaki en üstün Arya irkiyiz-inekle ayni anda dünyaya gi?lmisix, inek bizim kardesimiz-dir.” Ayni grup bütün dinlerin basina getirdigi belâyi Zerdüst dininden basina da getirdi. Sonu olarak daha kötü ve daha korkunç oldu. Çünkü Zerdüst, Islâm’dan daha eskidir.

veya Zerdüst dini diyorlar ki bunlar, arastirmacilar için Zer düst'ün gerçek çehresine yaklastirabilecek belgeler toplamidir. "Zerasterizm" ise"Avesta" kitabinin toplamidir. -Bu mevcut sek liyle-Avesta ve "Dinkerd"in ilavesiyle, Islâm'dan önce, hatta Islâm'dan sonra, bütün tarih boyunca, bes, altinci asirlardan, do kuzuncu asra kadar Zerdüstiligin diger kitaplari műbedlerin eliyle yazilmistir.

Zerdüst'ten ve onun asil simasindan, söyledigimden baska birsey bilmiyorum. Bundan öte söyledigim ise Zerdüstilik dini ile ilgilidir.

Siniflarin Asaleti

Veda dini konusunda sunu dedim ki; asalet, siniflara da yanmaktadir, tanrilar da sosyal siniflarin esasina göre taksim olunuyorlar. Siniflar ise tenasüh esasina göre dinî ve felsefî bir anlam buluyorlar. Zerdüstilik dininde de siniflar, dinin alt yapi sini olusturuyorlar.

“Sirk sosyolojisi” bölümünde (Tahran Edebiyat ve Beserî Ilimier Fakültesi’nde yaptigim bir konusmada ve Hüseyniye-i Irsad’da “Ibrahim’le Randevu” sohbetinde söyîe söylemistim: Sirk sosyolojisinde çok tanricilik, sosyal alt yapiyi tanimlayabil mek için fikri alt yapi olmustur. Yani çok tanricilik sudur: Top lumda kaç grup, kaç irk, kaç sinif görüyorsa, tabii, ilâhî, ezelî, degismez ve evrensel bir isarettirler. Çünkü tanrilarin, asagi yu kari, büyük ve küçük diye taksim edilmesine ilâhî bir açiklama olmaktadirlar. Sirkle mücadele birkaç putla mücadele etmek de gildir. Bir grup, tanrilara sapikliklarindan böyle inaniyorlar. Gü ze!! Simdilerde mütefekkir bir adam, putlar tanri degildir diye kafalarina bir anlayis sokmus da artik kimse böyle hayal etmi yor. Oysa Ibrahimvari bir sekilde, sirk fikrinin alt yapisiyla sa vasmak gerekir.

Zerdüstilik dininde siniflar, Veda dini kadar fazlaca bö lünmemislerdir, ama her durumda sosyal siniflandirma, ilâhî bir alt yapi bulmustur.

Hintli ve Iranli dinlerde -ayri ülkelere dönüsmelerinden ön ce-iki tanri mevcuttur: Biri gök tanrisi “Varuna”, biri sevgi, rah met, ay ve yer tanrisi “Mitra”dir. Varuna, hükümette, toplumda ki etkin güçlerde tecellisini bulur. Onlarin yardimcisidir. Mitra ise, ruhanîyetin, műbedlerin, moglarin (mecusî ruhanîlerin), bra limanlarin tanrisidir. Bu iki tanri, Műbed ve Hüsrev’in iliski si -veya Hint’te “Raca” ve “Brahman” iliskisi-dinî nüfuz ve siyasî güç sahibini açiklamaktadir.

Birinci yerde “Ageni” vardir. Ates Tanrisi anlaminda. Ates Tanrisindan iki tanri yapilmistir. Biri Mehr veya Mitra, digeri Varuna’dir. O halde dinî ve siyasî iki kudretin, ayni yerden ay rildiklari ve bölünmüs olduklari belli oluyor.

Diger bir yerde Mitra ile Varuna dünyanin idaresinde bir likte ve el eledir denilecegi yerde “Mitravaruna” veya “Varuna-mitra” denilmistir. Her ikisi birbiriyle kaynasmistir, âdeta birdir ler. Bu irtibat ve ayni cinsten olma, hatta ayni zâttan olma, ayni kaderi paylasma, hakim iki siyasi ve dinî kudretin ayni kökene baglandiklarini açikliyor.

Üçüncü tanri ise; “Indra”dir. Indra, savas tanrisidir. Kahra manlarin, pehlivanlarin, zorbalarin, askerlerin ve esrafin (at ve kiliç sahiplerinin) tanrisidir.

Dünyanin nasil bilinçli bir sekilde taksim edildigine baki niz! Mitra, yeri; Varuna, gögü bir egemen güç olarak idare edi yor. Indra yer ile gök arasinda gidip gelme halindedir. Yani aris tokrasinin kiliç gücü iki resmî kutup, din ve dünya arasinda, din adiyla hükmetmis gücün -műbedler, brahmanlar veya ne varsa- veya siyaset, iktisat gücü olan her sekliyle tezahür etmistir. Ba zen bunun elinde, bazen onun elinde alet olmustur. Bir zaman bunu, diger bir zaman onu kendi elinde alet yapmistir.

Dördüncü tanri ise, köylülerin ve çiftçilerin tanrisidir, dün yadaki yesillikleri yaratmaktadir.

Ratu

Mitra ve Varuna, “Ratu”nun muhafizlaridir. “Ratu” yani kâinatin düzen ve namusu-Yani düzen. Tarihte düzen ve inti zam, din adiyla kutsiyet kazanmis sosyal iliskilerden ibaret ol—

mustur. Herkes, o düzende isinin hesabini görür. Herkes her si nif, sosyal hayattaki yerini tanir ve sarsilmamasi için ugrasir.

Düzen (veya kanun, adalet, itidal ya da genel anlamiyla tan ri “Raf’nun destekleyicisi oldugu sey), toplumun, gruplarin, in san Siniflarinin, bir çesit ag gibi örülmesidir. Bu sebekelendirme-nin muhafizlari, Ratu, Mehr tanrisi ve tanri Varuna’dir. Olma yan bu yalan tanrilarin, ne kadar dogru ve var olduklarini, aras tirma isine yaradiklarini görüyorsunuz.

Tanrilarin bu gruplandirilmasi ve siniflandirilmasi -ki sos yal siniflandirmanin açiklanmagidir-Sasaniler zamaninda baska bir sekildeydi. Zerdüst, bütün tanrilari disari atmisti ve bir tanri dan, bir “Ahuramazda”dan bahsetmisti. Demisti ki; biriciktir, zengin ve fakirin, műbed’in, műbed olmayanin, herkesin tanrisi sadece bir tanridir: Ahuramazda. Ama mubedler, Zerdüst’ün bi ricik tanrisina teslis (üçlü) bir özellik verdiler: “Zerdüst söyle buyurmustur: “Ates, melekuti, Ahurai âlemden bir isaret ve semboldür; atesi kutsallastirmak gerekir, atese hürmet etmek gerekir.” dediler.

Böylece mubedler atesi (Ahurai isaret ve sembolü) üç kisma ayirdilar ve üç ates yaptilar: Biri Estehr mabedindeki (Fars eya letinde) ates; ruhanîlerin, műbedlerin atesi idi. Biri, Azerbay can’daydi; sehzadelerin ve savasçilarin atesiydi. Üçüncüsü, de Rüy’end”dIr. Köylülerin ve çiftçilerin atesiydi.

Mubedler, Zerdüst’ün tevhidini, sirkin bir alt yapisi seklin de ortaya çikardilar. Dogrusu bu hayret edilecek bir maharettir. Hz. Peygamber, sirki yok etmisti. Buna karsi sirk, tevhid elbise sine bürünerek ortaya çikmisti. Fakat o zaman birsey yapamadi. Daha sonra bu montajli durum karsisinda, Ali yenilgiye ugra mis ve kurban edilmisti. Sirk ile mücadelede zaaf hisseden bü tün liderler ikinci cenahtandir. Çünkü sirk ile mücadele cidden zor olup yenilgi ve ümitsizlik olusturabilir.

Ruhanîyetin Asli

Műbetlik makami, mirasla geçen bir makamdi. Műbedzade (Zerdüstî ruhanînin oglu) ister kötü, ister iyi olsun, babasinin yerine geçiyordu. Sadece kanunlari, hareketleri ve gelenekleri

biraz ögrenmesi yeterlidir. Műbed olmak ve Zerdüsti elbisesiyle ortaya çikmak için, dini tanima ilmi lâzim degildi. Sadece kar masik nezir ve kurban merasimini, genel tesrifati bilmesi ve dualari ezberlemesi yeterlidir. Sadece bu yeterliydi.

Bu yüzden bu dinde veya Budizm, Yahudilik, Hiristiyan lik… dinlerinde műbed, kesis, Brahman, moin, kendi dinlerini bîr dünya görüsü, bir ideoloji, bir felsefe olarak taniyan kimseler degillerdi. Hakikat ve gerçege ve dinlerinin yönüne nIsbetle olan suurlari fazladir. Belki el ve ayaklari hafif olan ruhanî-lerdir(!). Ama okuma yazmalari yoktur -bu müphem degildir! Herifin deyimiyle, gerisine sahiptir! O halde yirmi verme, ondokuz ver!- Burasi, Islâm'in degeriyle mukayese yapildigi za man durdurulmasi gereken bir noktadir, islâm, ruhanîyetin ye rine, ilmî gösteriyor. Kuran din üzerinde düsünmeyi te'kid edi yor. Bilgi, aydinlik, suur kazanmak, dini dogru tanimak, fikih yani dîni tanima (din bilim), sadece gelenekleri, hükümleri, ka nunlari, merasimleri ve dinî amelleri ögrenmek (meselâ, miras kurban veya çesitli namazlarin… hükümlerini ögrenmek) degil dir. Bunlari herkes tertipli bir sekilde ögrenebilir. Ama o kendini bilme duygusu, suur, dogru sekilde dini anlayis, dinin dayandi gi esas yönü tanima ve onu gösterme, fikih adini tasimaktadir ve herkesin isi de degildir.

Zerdüst dininde, her sinif özel bir tanriya sahiptir; ruhanîler ruhanî tanrisina! Eger ben diger bir smiftan isem, ne sinifimdan çikma gücüne sahibim, ne de diger bir sinifa girme yoluna sahi bim. Tevhid, bu sinifsal, grupsal, kan ve topraga dayanan du varlarin yikilmasidir.

Dogru Peygamber Zerdüst, Semavi Kitap Avesta

Bazilari, tevhid ilâhisi olan Yestler'i Zerdüst'ün kendisi söy lemistir diyorlar? Bazilari bu kelimeyi Kur'ân'daki "Yasin" keli mesiyle bir olarak bilmislerdir. Çünkü bu kelimenin çesitli kira—

atlari var; “Yesim”, “Yesema”, “Yesin”, “Yesina”… seklinde de ya zilmistir.62

“Bihardan ve biraz da, muhterem bir zât, olan sayin Tabata-bai’den (el-Mizan tefsirinden) bazi rivayetler topladim. Hazreti Emir’den (Hz. Ali a.s.) sordular; “Mecusiler Ehl-i Kitap midir? Degil midir?” Açik olarak söyle cevap veriyor: “Mecusiler Ehl-i Kitap’tir, bir peygamberleri vardi; öldürdüler. Yaktiklari bir ki taplari vardi…”

Hazreti Emir’den (a.s.) baska rivayetler de naklediyorlar: “Zerdüst’ün kitabi, on ikibin inek derisi üzerinde yazilmis idi.” Müstesrikler ve Zerdüst tarihi de böyle yaziyor: Bir padisah bir günah isledi, Műbedler ve gerçek din bilginleri itiraz ettiler. O da karar aldi ve o kitabi yok etti. Zerdüst dininin ahkâm ve ka nunlarini degistirdi ve simdiki sekle getirdi…” Burada Hz. Ali (a.s.) Zerdüst dininin sapmasini söyle tahlil ediyor: Kitap ve risâlet sahibi hak bir din olmustur. Açgözlü güçlülerin ve zorba ligi destekleyicilerin elleriyle, zamanla tahrif edilmistir.

Yemen’in güneyindeki Hicr, Iranli Zerdüstilerin yerlestigi bir bölgeydi. Yemen’in Müslümanlar tarafindan fethinden sonra Hz. Peygamberin emriyle Hicr Mecusileri’yle, Zerdüstilerine Ehl-i Kitap muamelesi yaptilar ve onlardan cizye aldilar. Biliyo ruz ki, Islâm sadece, muvahhidden ehli kitap olandan (velev ki sapmis bile olsa), gerek tevhidi dine sahip olan kimselerden ciz ye aliyor. Binâenaleyh Hz. Peygamber, Mecusi sirkini, Yahudi lik ve Hiristiyanligin sirkiyle ayni cinsten telakki ediyor. Zer düst dinini, sirk dinli müsrik mecusilerin yaptigi din olarak de gil, Zerdüst’ün dini olarak telakki ediyor.

Ahuramazda: Uzak ve Sevilmeyen Tanri

Zerdüstilik dininde Ahuramazda çok büyük bir tanridir, alisilmis siradan insanlarin ona ulasmasi mümkün degildir. Ona yaklasilamaz ve bir ise tevessül edilemez, tapilamaz, birsey iste-

62-Yeslller. tanrilarin {Izedan) övgiisüyle ilgili ilâhîler ve dualardir “Izedan”. “YezcI” kökiind^ndir. “Yjsona”, “Yest”, “Yezdan” hepsi ortak Yo?.d kökündendir,

Övgü ve tapma anlamindadir.

nemez. Küçük tanrilar el altinda olup, halkin ihtiyaçlarina cevap verirler. Bu yüzden mabetleri “Sorus”, “Ageni”, “Nahiyed”, “Mehr” ve “Mitra” ile doluydu.

Yüksek daglarda, günese karsi Allah’a yalvaris, yakaris için duruldugu dogrudur. Ama bir mabet yapdiklari zaman tanrilar la doluydu, “Ahuramazda” ile degil.

Yakin Ilâh Allah: Simdi Ne Kadar da Uzak …

Halkimiz Zerdüstilik dininden etkilenmis ki, onlarin is tek, duygu, yakaris ve gidis yolu üzerinde Allah’tan

ziyade din önderleri vardir. Meshed yakinlarina “Murad Efendi” diye biri gömülü olup, nasil biri oldugu belli degildir. Bazilari imamin hizmetçisi diyorlar, bazilari arkadasi ve müridi diyorlar. Bazilari halifenin memuru ve casusuydu; imamin katli isinde eli vardi, diyorlar. Dindar Meshedli’nin ihtiyaci oldugunda, birsey talep ettiginde cuma geceleri ve kutsal günlerde kilometrelerce yol aliyor, toz-duman yiyor, Murad Efendi’nin ziyaretine gidiyor. Ne istiyorsa, ondan talep ediyor. Halbuki evden çikip, Hz. Imam Riza’nin (a.s.) kabrinin esigine varmasi için, birkaç adim yürümesi yeterlidir. Bundan da önemlisi, görecek göze sahip ol masi Islâm’in “Allah”ini, kendi evinde, kendinde görmesi için yeterlidir. Ama ne yapsin, esraflik düzeni, dinî görüsünde de te celli etmistir. Debdebe ve yüceligin esiginde, Tavas topraklari nin sultani Sultan Ali bin Musa el-Riza’nin medari velayeti kar sisinda…” Kendisine ait tüm makamlarini raiyyeye ait olarak gö rüyor. O saraya bîr yol mu bulamiyor? O halde reis ve müdürün pesinden gitmek yerine memur, odaci ve hademenin pesinden gidiyor, Allah yerine “Murad Efendi”nin pesinden gidiyor. Hal buki Islâm’la Allah dost idi, lâkabi refik/dost idi. Kur’ân’da hal ka hitap eden bir dost, insanin dostudur sanirsin. Yardim etmen gerekir ki o da sana yardim etsin. Emrederken, “Yehova” gibi, git! gitme! yap! yapma!’…” demek yerine, yöntem sunuyor; hik metini söylüyor, faydalarini sayiyor, hangi sonuçlari oldugunu söylüyor. Bu durum nihayette isi Allah ve halkin yakinligina ulastiriyor; düsüncelerimizde mertebeler olusturuyor. Evvelki ler ise Islâm’a giren, Islâm’dan önceki görüslerdir.

Güzel Olan Her Tapma, Allah’a Tapma Degildir

Islâm’da tapma Allah’a mahsustur. “Yalniz, sana ibadet ede riz, yalniz senden yardim isteriz” (Fâtiha/4). O biriciktir ve biz muvahhidiz. Ama Zerdüst dininde, Tanri bir olmakla beraber yardim isteme ve tapma ona mahsus degildir. Belki güzel iyi ve yüce olan herseye kapiliyor. Bütün “Yestler”in tamami hep güzel ve Ahurai olan seylerin, hatta inek ve atesin övgüsüyle ilgili bö lümlerdir.

Gatlar’da, gördügümüz gibi Ordibehest, Hordad, Espend, (Emsaspendlerin isimleri) Ahuramazda’nin sifatlaridir, özel isimler degil. Ama sonraki dönemlerde bu sifatlar nitelenenden soyutlaniyorlar, Ahura’nin zâtindan ayriliyorlar. Tanriya yakin melekler ve tanrilar (izedan) sekilde ortaya çikiyorlar. Bunlar vacibu’l-vücudun ezelî ve ebedî zâtin -yani Allah’in-sifatlari ol duklari için ayrildiklari zaman, müstakil melekler seklinde orta ya çikiyorlar. Öylece ebedîliklerini korumuslardir; bu ise, artik sirktir.

Diger Tanrilar

Zerdüst dininde Emsaspend'den baska tanrilar da vardir.

1-Sorus: Insanin itaat, takva ve kullugunun tecelli ettigi yerdir. Yeryüzünde tanriya ibadeti, itaati teblig eden ruhanîlerin yardimcisidir.

2-Fere-i izedi: Kutsal ruhtur; bereket ve kutsallik kad et mekte. Girdigi her ruh ve canda basari saglamakta; afiyet, selâmet, saltanat, makam ve kudrete ulastirmaktadir. Dünya ve âhirette kurtulusa erismektedir.

Ahuramazda'ya yalvaris ve tapmayla kutsal ruhu bulabilir. Kutsal ruh eger bir ruha girerse, o ruhun sahibi bahtiyar olmak ta; yoksa zalim ve saki kalmaktadir.

3-Menter: Bu kelime bugün de kullanilmaktadir. "Büyülen mis" diyoruz, yani "Onu büyülemisler."

"Menter" (büyü), kutsal kelimelerden, virdlerden; dil, ayak, elbise, el ve agiz… temiz, okunmus olan dualardan veya bazi

durumlardan, özel dinî ve ruhanî merasimlerden ibaret olup resmî mubed vasitasiyla, özel bir kiraat ve ahenkle açiklanip tel kin ediliyordu.

Bu kelimeler, sirli ahurai kelimeler gibi telakki ediliyorlardi, içlerinde “mânâ”, gaybî ve gizli ruh mevcuttu. Çünkü kulak yo luyla dinleyicinin ruh ve kalbine giriyordu. Hiristiyanligin rabbani aksam yemegindeki kutsal sarap ve ekmegin yaptigi isi yapiyordu.

Bu kutsal, gizli, esrarli kelimelerin tekrari sevaptir ve deger lidir. Hatta bir anlami olmasa bile. Bu vird kelimelerinin okun masi -anlamak için okunan bir metin olarak degil-etki bagislayi cidir. Gaybî ve esrarli bir kutsalligi vardir, insana (dünyada ve âhirette) lâyik oldugundan fazla mükâfatlar veriyor.

Bizim duâ kitaplarimizin hasiyelerinin yazdigi sevaplara ne kadar çok benzedigini görüyorsunuz degil mi? Halbuki Kur’ân’in kendisi ve Islâmî dualar o kadar çok degerlidir ki bas ka sevaba ihtiyaç yoktur. Meselâ “Ziyaret” ve “Irs”i okuyan her adam, onurlanip suur, dünya görüsü ve tarihî bir felsefe bulu yor ve öyle bir güç elde ediyor ki, artik herseyi anliyor. O za man, bu insanî suur kanadini kazanmakla söyle diyor: Bu duayi günde üç defa kibleye yönelerek okuyan herkesin yanina birden yetmisbin huri konulur! (Bunlarin hepsini ne yapacagim ki?) ve ya günahindan da temizleniyor -denizin köpügü veya çölün kumlari kadar olsa bile- (Allah-u Ekber! Eger adamin Hz. Nuh kadar ömrü olsa ve günah islemedigi bir ani bile olmasa yine bu kadar günah isleyemez; daha az günahi olur!) Artik bu kelime lerin hangi büyülü etkisi var ki, kâinatta ve hayatta bu kadar acaip etki birakiyorlar, Allah’i isin içinden çikariyorlar!

Zerdüst Dininde Kiyamet

Zerdüst diniyle ilgili elimizde olan ilk kaynaklarda, Kiyâmet’e inanç yoktur. Sasani dönemindeki kaynaklarda (ve bu son sülâlenin iktidarinin zamanlarinda) ortaya çikmakta. Kiyamet meselesi dünyanin “Gîtî” ve “Mînű” -yani dünya âlemi ve âhiret-diye taksim edilmesi, sonra terazi, cehennem, cennet

veya yakinlarla evlenmenin haram kilinmasi konusu eski Zer düst dininde mevcut olmus olan meseleler olabilir. -Gerçi Zer düst dininde olmamasi mümkündür-Ama sonralari Israil ve Arya kültürleriyle iliskisinde-Mezopotamya'da ve Islamî kül türle karsilasmasinda tedricen meydana gelmis olmasi müm kündür. Bu, dogrudan acaip hokkabazliklarla Zerdüst'ün do gum tarihini M.Ö. 329 ila 600 yillari arasindan MÖ. 6000 yillari na hatta Iskender'in saldirisindan 6000 yil Öncesine götürerek bununla da irkçi bir sonuç almak isteyen müstesriklerin gerçek disi sözlerine benziyor. Çünkü Avrupali (hangi din ve ideolojiye mensup oîursa olsun) bir çesit egosantrizimle (kendini bütün evrenin merkezi olarak görme egilimi, ben içincilik, kendine tapicilik) kendini her din, ideoloji ve felsefenin varlik sebebi görü yor. Bu yüzden çocuklar için -hatta bizim üniversitelerimiz için-yazdiklari kitaplarda bütün ilimler, felsefeler, düsünceler, ahlâklar, dahiler ve bütün sanatlar, Yunan ve Atina'dan basli yor, Paris ve Londra'da (Müstesrik Avrupa'nin neresinden olur sa olsun) sona eriyor.

Bazi müstesriklerin, meselâ Ebu Ali Sina üzerinde çalisip; o büyük bir dahidir, demelerine veya, ilk olarak Islâm falanca bü yük meseleyi halletmistir, alkolü Razi kesfetmistir, isigin kiril masini ilk defa Ibni Heysem kesfetmistir, cebir ve karsilastirma yi Hayyam yaratmistir demeleri karsisinda aldanmaymiz. Çün kü bunlar Avrupa'daki resmî ders kitaplarinda yoktur. Üniver site hocalari, propagandacilar, konusmacilar ve yazarlar böyle seyler söylemiyorlar. Belki üniversitelerden, üniversite hocala rindan, resmî egitim ögretim ve kültürden uzak insanlardan ka çan Avrupa'daki bazi müstesrikler bunlari söylüyorlar. -Bazen bir üniversite veya bir ülkede birkaç kisiden fazla degillerdir-Bunlar da kendilerine özgü Özel gayret ve çabalari sonucu elde ettiklerinin etkisi altindadirlar. Bazilari, insafli olarak dogunun, dogulu felsefe, din, ahlâk… ve sanatin etkisi altindadir. Bazilari nin ise, "koltugun altina karpuz koymak" gibi bir amaci var. (Onlardan fazla emin olmamak gerekir!) Ama Avrupali'nin ge nel kültürü (gerek Hegel olsun, gerek Ernest Renan olsun, ge-

rekse Sigmund Freud olsun…) kendi eksenci (egosantrist) ve kendine tapicidir. Gerek Yunan'i asil olarak görmek, digerlerini barbar ve vahsi görmek seklinde, gerekse Avrupa'yi asil olarak taniyan, insanlik medeniyetini Avrupali gören; gerisini yerli, dogulu ve duygusal kabul eden simdiki sekliyle olsun; Avrupali'yi geri bildikleri her yerde, riyakârca bir siçrayisla ileri sürüyorlar, daha önce o toplumda ileride olanlari geriye çekiyorlar.

Ama tevhid meselesinde, orta yeri bir zorlugun çiktigini gö rüyorsunuz. (Tevhid, dinler tarihi ve insanî düsüncenin degis mesi tarihinin en büyük iftiharlarindan biridir):

Avrupalilar bati karsisinda doguyu, hakir görüyorlar. Bu sekilde hem Samilere, hem Aramilere, hem Araplara, hem Türk lere, hem Mogollara, hem Çinli ve hem de Hintli'ye hakaret edil mis oluyor. Onlarin nazarinda hepimiz, ikinci sinif irk olarak hakarete ugramis oluyoruz.

Bugünkü bati dünya görüsü, ondokuzuncu asir dünya gö rüsünden ayridir. Dar bir dünya görüsü olup dünyayi Avru-pa'dan-Yunan'a, Yunan'dan, Avrupa'ya kadar bilmekte. Zira Avrupali üniversite ögrencisi, Iran, Islâm ve Hind'e varinca gö rüyor ki kendi ecdatlarinin kuyrugu bile düsmemisken burada büyük medeniyetlere ve kültüre sahip olmuslar.

Irklar tarihine bakiniz. Âryâîler, Iranlilar olsun Hintliler ol sun Mezopotamyali Sami ve Aramiler'den

sonra tevhide ulas mislardir. Soylu, asil, insanligini basindaki gül olan Aryailer, “Hegel’in deyimiyle “hatta tanrinin bile kendini bilmek ve suur-lanmak için ihtiyaç duydugu” irk, daha asagi bir irktir (Avrupa lilara göre). Zira Âryaîler arasinda muvahhid sayilabilecek en büyük Peygamber (sosyolojik anlamiyla) Zerdüst’tür. Ama sa rih, açik tevhid mektebinin kurucusu, baltayi alip mabetlerdeki putlari tek tek kiran Ibrahim’dir. Ibrahim milattan 1800 yil önce dir, yani Zerdüst’ün dogumundan 1200 yil öncedir. (Konfüçyüs, Buda, MehavIra, Nanek de muvahhid olarak kabul edilemez. Sadece Zerdüst irksal açidan onlarin karsisina konulabilir ve muvahhid olarak taninabilir). Ibrahim’den sonra, Musa, Isa ve

Islâm peygamberi bu silsileden gelmislerdir. Ibrahim ve Musa, Zerdüst'ten öncedir.

O halde ne yapmali? Zerdüst için, daha önceki tarihlerden dogum tarihi almak (uydurmak) gerekir. Bu nedenle onu sekiz-binikiyüz yil geriye götürdüler ki tevhidi Sami irkindan alip, Arya irkina bagislasinlar!

SORU VEÇEVAPLAR

Soru: Acaba köle sahipligi ve köle ticareti fesadi (Islâm'da haram kilinan) içki kadar önemli degil miydi ki Islâm resmen ta nidi?

Cevap: "Resmen tanidi" sözü yanlistir. Bir zaman vardir ki bir devrim, düzen, din, mektep, ideoloji ve rejim sosyal bir du rumu resmen taniyor; bazen de ona katlaniyor. Bunun ikisi bir degildir. Bir sosyal durumun resmen taninmasi su anlama gelir; bu düzen, bu (bu sosyal meseleyi), saglam olarak kabul ediyor. Ama katlanmak, tahammül etmek ise sudur: Fikrî ve itikadi ba kimdan onu mahkűm ve kötü olarak biliyor, kabul etmiyor. Ama sosyal yararlar ve sebepler bu alâmete geçici olarak katlan masina, tahammül etmesine sebep olurlar. Ekseriya yaptiklari kinamalardan biri sudur; falan kitabin yayinlanmasina, falan sö zün söylenmesine, falan sahsin sag kalmasina niçin izin veriyor lar? diyorlar. Bu izin verme degildir. Bazen birini, bu sözleri söylesin diye davet ediyorlarken bazen, bu sözleri söylesin diye izin veriyorlar. Bazen de o, sözlerini söylüyor, onlar da ona ta hammül ediyorlar. Bütün bunlar, ayni seyler degildir.

Ama devrimci sosyolojide yer alan çogu diger sosyal du rumlar gibi, kölelik meselesine bu düzenlemeye göre tahammül edilmistir. Söyle ki, devrimci düzenler simdi de benzer mesele ler ve seylere tahammül ediyorlar. Örnek olarak; hiçbir sosyal düzende "fahiselik" diye bir meseleye izin verilmemistir, resmen asla taninmamistir. Ama katlanip, tahammül edilmistir. Sunun için; bu mevcut sosyal olay -fikrî bakimdan mahkűmdur, kötü-lenmistir-iki duruma sahiptir: Va siddetli bir seki'de onunla

mücadele etmemiz, onu yok etmemiz, ona toplumda zuhur ve görünme izni vermememiz gerekir. Veya tahammül edilmesi gerekir. Bu sosyal durumun meydana gelis köklerinin, bu olayin meydana gelmesine sebep olan iktisadî ve sosyal etkenleri ku rutmamiz gerekir. Avrupa burjuvazisi düzenlerinde de -ki çogu insanî ve hukukî meseleleri (fahiseligi) kabul etmiyorlar, fakat ona tahammül ediyorlar. Sosyal bir gerçek oldugu için, onu, kontrolü , zayiflatilmasi ve arastirilmasi mümkün, Özel, sinirli bir ortamda birakmislar. Ancak simdi toplumlarinin bütün be denine yayilmis ve her yere bulasmistir. Öyle bir hale gelmis ki, artik kontrolü asla mümkün degildir. Bir realist ile idealist (dev rimci bile olsalar) arasindaki fark budur. Idealist bir devrimci di yor ki, toplumda fahiseligin olmamasi gerekir. Kudreti ele geçir digi zaman "kötü isimli mahalleyi" (fuhus yuvalarini) tamamen kapatip yok ediyor, ortadan kaldiriyor. "Bu "utanç vericilik" top lumdan kaldirildigi için mutludur! Sonra bu utanç verici leke nin, her yere yayildigini görüyor, onunla nasil mücadele edecegi ni bilmiyor. O idealist gibi, bu görünüme muhalif olan bir realist böyle yüzeysel, sekli ve yasal bir mücadele yapmak yerine, ince leyip arastiriyor; böyle bir olayi meydana getiren sosyal, ruhsal ve hukuksal etkenlerin ne oldugunu ögreniyor; etkenlerle müca dele ediyor. Bu kabul etmek degildir; bu olaya *gerçeklige zahi ren tahammül etmektir. Bir, müddet sonra böyle kötü bir olayi meydana getiren etkenleri kurutabilirse, böyle bir faciayi sadece yüzeysel bir sekilde ezen ve yok eden kimse, bu görüntüyü sa dece halkin nazarinda ezmistir. Ancak etkenleri kaliyor, sosyal gerçeklik açisindan ise onu kuvvetlendirmistir bile.p>*

Küba düzeninde devrim oldugu zaman, sorunlarindan biri suydu, bu ülke bütün Amerika kitasinin kumarhanesi olmustu. Öyle ki seyyar kumarhaneler bile vardi. Özel otomobiller çesitli dört yollara geliyorlardi, o yerin gençleri iki veya üç saatligine kumar oynuyorlardi. Sonra otomobil baska bir mahallede duru yordu. Binyediyüz küsÜr çesit piyango vardi, çekilis yapiyorlar di. Her Kübali genç, sabahtan gece yarisina kadar cafelerde, te leksle gelen yarisma ve piyango çekilislerinin sonuçlarini bekli yordu. Bütün halk bunu aliskanlik edinmisti. Binlerce insan, bu

yoldan geçiniyordu. Birey açisindan, toplumun iktisadî kurum larindan biri olmustu. Fidel Castro iktidari ele geçirince, sosya list düzen açik olarak kumara karsi oldugundan bir genelgeyle, zorla kumarhaneleri kapatmak yerine kumar ve piyangonun meydana gelmesine sebep olan Iktisadî sebeplerle mücadele etti. Bir süre sonra orada usulen kumarin meydana gelmemesini sag ladi. Çok az gruplarin disinda toplumdaki kökü kazindi. Daha Önce bu yolla ekmek yiyen kimselerin, geçim yollari degisti. Ku mari doguran iktisadî düzen degisti, olumlu bir üretim düzeni ne dönüstü. Sonra türlerinden birini, piyangolarin bir çesidini millî düzeyde biraktilar; ortadan kaldirmadilar. Sunun için; pi yangonun meydana gelisini saglayan köklerden birini korumak la, sonradan meydana gelen boslugun baska bir sekilde sapmis olarak ortaya çikmasini önlemek istediler. Demek ki, tedricen kökünü kaziyabilmek için, birini biraktilar. O bir taneyi de su sekilde çikardilar; meselâ herkes, üç tümen verebilip bir piyan go bileti alabilsin (bir biletten fazla da degil, o da haftada yalniz bir defa). Sonra eger kazanamazsa (ki, çogunlukla kimse kazan miyor) o biletler bosa gitmezdi. Bu bos biletler ayrica belli bir degere sahip oldugundan, taksitler, kiymetli evraklar ve kagit para seklinde halk için yapilan teskilatlara, konut yapan genel sandiklara ödenebiliyordu. Yani öyle bir sekil aldi ki, kumar ve piyango katilmalari, kumar ve piyangonun anlam ve muhtevasi yavas yavas ortadan kalkti. Piyango formuna tahammül edip, sonra mücadele ederek kök ve temelde, böylesi hastaliklari meydana getiren iktisadî alt yapiyla mücadele ettikten bir müd det sonra onun da kökünü kazidilar. Toplumda hiçbir hareket, kimildanis ve rahatsizlik meydana gelmeksizin kökünü kazi dilar.

Köleligin, iktisadî alt yapinin, sosyal iliskilerin bir parçasi ve bir grubun ahlâki63 oldugu toplumlarda, devrimci bir düzen

63-Hatta simdilerde bile öyle adamlar görüyoruz ki, eger onlari odanin bas kö sesindeki sedirin üzerine oturtup “efendi” yapsak bile, yine cahalsiz olurlar. Ka pinin esigine aidip, el pençe durmak isterler. Daima egilme (rükű) halinde ol mak isterler. Dalkavukluk ve meddahlik yapmadan asla yasayamazlar! Ahlâkî düzen bu sekilde ortaya çikmis. Iktisadî düzenin, usulün onurlarindan biri köle lik olurken sosyal iliskilerin temellerinden biri, kölelik olmustur.

geldigi zaman, eger köleligi bir genelgeyle lagvetmek isterse, onu köklestirmis olur, üstelik yasal olmayan bir sekilde.

Bu, yüzde yüz köleligin hizlanmasi ve genislemesine dogru götürür; su anda çogu ülkelerde oldugu gibi. Geri kalmis top lumlarda devlet, seklen köleligi ve kiz çocuklarinin alim satimi ni yasaklamistir. Fakat yasal oldugu zaman da kontrolün görün dügünden daha çok gerektigini görüyoruz. Simdi bir baba bile kizini küçük yasta bir aileye satiyor; parasini aliyor, sonra büyü yünce ona veriyor. Bu aile sahtekârlik yapip bu ki/m parasini vermezse, sonra onu bir köle olarak alirsa, mahkemeye basvur mak imkânsiz olmakta. Çünkü köle kaçak bir cins durumuna gelmistir! Alt yapisini yok etmeden köleligi ortadan kaldirirsan, yasal formunu ortadan kaldirirsan kaçak sekilde ortaya çikacak tir. Gizli kölelik daha çok genisler ve kontrolü mümkün olmaz.

Islâm'da Islâm peygamberinin ve Islâm liderlerinin ilk dö nemlerde, kölelige karsi yaptiklari siddetli saldirilarla ilgili ka nunlar var. Öyle ki, Allah nezdinde hiçbir is insan alim satimi kadar nefret edilen bir is degildir. Veya insan satan köle tüccari disinda Allah'in herkesi affetmesi mümkündür. -Hem de her çe sit keffareti, her çesit sosyal ameli veya her çesit sevabi köleleri azad etmekle tartarak.64 Bir de sosyal kanunlar ve iktisadî dü zen bakimindan, sonradan belli oldu ki; Islâm sekle geçici olarak tahammül etti. Köleligin kökünü, iktisadî düzeni degistirmekle, ahlâkî degerlerini degismesiyle öyle bir biçimde degistirdi ve bambaska yapti ki, bu sorunun tamamen ortadan kalkmasini saglayacak sekilde davrandi. Fakat ortadan kalkmadigini gör dük: Islâm'in sahip oldugu programin esasina göre on yirmi se ne zarfinda köleligin mutlak reddine ulasiyorsunuz. Ancak programinin uygulanmasi tamamlanmadi. Isin ortasinda esraf lik ve köle tüccari o efendiler, Peygamberin yerine geçme adina, hakim oldular; sonra kölelik fikhini olusturdular. Fikhi bir sekle

sun) ……_…….. ,——

sin. Ne kadar azamete sahip oldugunu anlayamazsin. Nedir? Sudur: bir insanin kölelikten .izad edilmesinde senin elin (katkin) olsun.

büründürmelerinden sonra, is Islâmî bir kanun olarak ortaya çikti. Hâlâ tarif ediliyor, “birakmis” degiller! Bir kölenin yarisi, mescidin malidir. Bir gün mescidde, bir gün efendisinin yanin da çalismasi, Cuma günü de tatil yapmasi gerekir. Cuma günü ne efendisine, ne de mescide aittir. O gün, biri onun basina bir tas atip basini kanatirsa, kan pahasini ödemek gerekir. Simdi bi le bu “ilmî” bîr konudur. Verdigim bu kan bedeli, mescide mi gi diyor? (Bu konuda) fikrî ihtilaf fazladir! Ulemâdan bazilari efen dinin, diyorlar; bazilari da mescidin; söyle ki Allah kuldan daha haklidir. Bazilari, efendinin malidir, diyorlar; çünkü efendi yarisini mescide vakfetmistir. Bazilari da kendi malidir, diyorlar. Bazilari da yarisi efendinin yarisi Allah’a ait; böylece ihtilaf orta dan kalkmaktadir! Sanki su anda Islâm toplumunun bütün me seleleri hal olmus, derdi, izdirabi sadece bu konunun halledil mesidir.

Bu yüzden eger, sonralari köleligin ortadan kalkmadigini görüyorsak, koyduklari kurumlarin ve girisimde bulunduklari seyin asla olmadigi yürümedigi için degildi. Öyleyse niçin böyle oluyordu? Bundan sonra da köleligin, Avrupa’nin aksine, üreti min bir etkeni oldugunu gördük. -Avrupa feodalitesinde köle ler, köylülerin ve isçilerin bir parçasi olarak bölük bölük i diler.-Islâm’da esrafligin galip gelmesiyle, bu programlarin tamamen ortadan kalktigini görüyordu. Sloganlarin disinda hersey degis ti, alt yapi oradan kalkti Bununla beraber, Islâm’in kölelige kar si iktisadî açidan açtigi savas, köleligin Islâm toplumlarinda fii len ortadan kalkmasina neden oldu. Fakat (domestique) usak kölelik seklinde kaldi.65

Halbuki Avrupa’da kölelik, üretim köleligi seklindeydi. Ya ni bir sinif -milyonlarca köle-daima üretime katiliyorlardi. Bu yüzden Islâm, köleligi bu sekilde resmen tanimadi. Diger baska seyleri de, resmen tanimadigi gibi. Ona tahammül etti, bu körü kurumun etkenlerinin kökünü kazimak için onunla mücadele

65-Domestik kölelik, kölelerin üretiminde çalismadigi bir köleliktir. Bazi aileler “süs”, “gösteri|”, kudret ve asalet… isareti olarak ev Isi için bir iki tane köleyi evde birakiyorlar, alip satiyorlardi. Bu süslenme köleligi, sembolik veya domestik köleliktir (yani hizmetçiliktir.)

etti. Bu programm yenilgiye ugramasina ragmen, bu mücadele bati düzenlere göre basarili oldu.

Sonra: Zerdüst'ün iki özelligi üzerinde durdunuz. O da suy du: Muvahhid idi ve Ahuramazda'yi getirmistir. O halde bütün bu tanrilar, talimatlar neden olmustur? Eger ilave edilmisse Zer düst ne demistir? Bu kisi disinda ne olusturmustur? Siz zimnen Avesta'daki bütün bu tanrilarinm ismini söylediniz. Sonra söyle buyurdunuz; Zerdüst geldi; Ahuramazda büyük tanridir, dedi. Acaba bunlar Zerdüst'ten önce miydiler? -ki Zerdüst, Ahuramazda'yi onlarin yerine geçirmistir-yoksa sonradan mi meyda na geldiler?

Cevap: Bütün bu tanrilar, Zerdüst'ten önce vardi. Ama herbiri bagimsiz birer kisilige sahip tanrilar idiler ve küçük-büyük diye siralaniyorlardi. Zerdüst'ün yaptigi is suydu; yaratici ola rak bir tanriya karar verdi, -Ahuramazda-diger Arya tanrilarini tevhid düzenine aykiri olmayacak sekilde ortaya çikardi. Nasil? Bu tanrilarin bazilarinin zatî gerçekliklerini, fiili varliklarini inkârla reddetti. Bunlar yoktur (varliklari yoktur), belki Ahura mazda'nin sifatlaridir dedi. Meselâ simdi, bizim Allah inancimiz var, sonra "Rahman", "Rahim", "Cebbar", "Rezzak" diyoruz. Es kiden -Zerdüst'ten önce-Rezzak, rizikla görevli bir tanriydi. Rahman, rahmetle görevli; Halik, yaratmaya görevli baska bir tanriydi. Tanri, büyük mabud anlaminda biriydi. Ama Zerdüst geldi ve "Ahuramazda birdir" dedi. "Rezzak" dedi. Yaratici isim li bir vekil, görevli yok. Yaraticilik Ahuramazda'nin kendi sifati dir. O halde Emsaspendler-Hordad, Ordibehest, Ferverdin ve… Humen olsalar-melekler ve tanrilar Ahuramazda'dan bagimsiz degildirler; Ahuramazda'nin sifatlaridirlar.

Ikincisi tanrilardi. Zerdüst'ten önce onlar da Ahuramaz da'nin yanindaki tanrilardi. Ama Zerdüst, Ahuramazda'nin daha üst düzeyde olduguna karar verdi. Bütün bu tanrilarin bü yük tanri Ahuramazda'nin yaratiklari ve ona ibadet edenler ol dugunu söyledi. Bu sekilde O önceki Aryaî dinin çesitli ilâhlarini kabul etmekle tanrilar arasindaki iliskileri ve silsileyi degistirmekle tevhidi bina etti. Söyle ki, simdi bizim tevhid ina-504

ncimizda da melekler var, her biri dünyadaki bir isin görevlisi dir -fakat Allah’in yaratiklaridir, O’nun iradesini yerine getiri yorlar. Kendiliklerinden bir irade sahibi degillerdir.- Tevhide darbe vurmuyor. Eger yine Islâmî lisanla sohbet etmek istersek, Zerdüst Aryaî tanrilari, Ahuramazda’nin yaninda meleklere dö nüstürdü. Ahuramazda’nin emrinde olan melekler.

Soru: Siz bazi yazilarinizda Sami peygamberler halk arasin da gönderilmis, çobanlik yapmis olan ümmî peygamberlerdir, dediniz. Ama Sami olmayan peygamberler esraf kökenli pey gamberlerdi. Zerdüst’ün babasi Mog (Mecusî ruhanîsi) idi. An ne tarafindan da dehgan -yani feodal-dir. Buda, böyle; Lao-Tsu böyle;… Mehavira da böyle midir?

Cevap: Bunlar esraf sinifina bagli olduklari için yalancidir demek istemiyorum. Sözüm bu anlamda degildir. Böyle bir so nuç almak istemiyorum. Bu gruplandirmayi sadece ve sadece si nifsal bir tahlil, bunlarin bir sosyal düzende kendi siniflarina bagliliklarini göstermek için yaptim. Onlar, mutlaka bâtil üzerindedirler -sirf halkin bir parçasi olmamalarindan-, bunlar da mutlaka hak üzerindedirler, demek için gruplandirma yapma dim. Bu anlamda degildir.

“Sima-yi Muhammed” (Muhammed’in simasi Dr. Seriati’nin “Islâm Senasi” isimli eserinin bir bölümü) -veya baska bir yerde-Ibrahimî peygamberler halkin bir parçasidir, daima halkin fay dasina, güçlülere karsi zafere ermislerdir. Âryaî, Çinli hatta Yu nanli hekimler, filozoflar esraftandirlar. Bu nedenle onlarin eko lü ve rehberlikleri seçkinlerin faydasinadir -halkin faydasina de gildir.- Bu, dogrudan dogruya su anlama gelir ki; onlari Allah’in halis elçileri olarak kabul ediyosun, diyerek beni kinayabilirler.

Bunun cevabini vermek istiyorum -eger dogru olarak dik kat ederseniz-ben asla söyle demedim: Zerdüst veya benzeri diger peygamberlerin hiçbir Allah’in hak peygamberidir, deme dim. Asla onlar hokkabaz yalancilardir da dememisimdir. Bun larin ikisinden hiçbirini söylemedim. Bugün veya önceki hafta söyledigim sey sudur; Zerdüst’ün, kitabindan anlasildigi kada riyla sirk ile tevhid arasinda bir konumu vardir. Tevhid esigin-DINLER TARIHI

de, tekâmül etmis bir sirk veya sirkin esiginde tekâmül etmemis bir tevhide sahiptir. Bugün söyledigim sey, su iki meseledir -eger siz böyle sonuca vardiysaniz artik bu size aittir.- Biri, hak peygamberler sadece Sami peygamberlerdir, diger büyük mil letlerin peygamberleri yoktur diyenlerin sözü Kur’ân’in nass’ina, Ali’nin açik ve sarih sözüne aykiridir. Bizim tarihî dünya görü sümüz sudur; bütün miletler fikrî uyanis ve nübüvvete sahip ol muslardir (bütün milletlere peygamber gönderilmistir). Iran li’nin mutlaka peygamber olmustur, Hintli’nin mutlaka pey gamberi olmustur. Konunun birisi bu. Diger mesele de sudur; Buda, Lao-Tsu, Mehavira, Zerdüst veya Mani konusunda-de dim ki; onlari dinsiz ve tanrisizmis gibi görüp böyle tahlil edi yorlar-bunlar kesin olarak Allah tarafindan gönderilmislerdir diye bir hüküm vermedim. Yine bunun gibi kesin olarak Allah tarafindan gönderilmemislerdir dîye de bir hüküm vermedim. Ama Iranli’nin bir peygamberi olmustur dedigim zaman, diger birseyi ispatlamak istiyorum. Acaba konusma sirasinda, Zer düst de tevhid sahibidir, dedigimde bu; Zerdüst Iranli’nin pey gamberidir anlamina mi gelir? -Ali’nin deyimiyle, Iranli’nin pey gamberi olmustur-Mutlaka da bir peygamberinin olmasi gere kir, -Kur’ân’in deyimiyle-. Ancak bu kesin olarak Zerdüst mü dür? Bunu bilmiyorum.

Veda dininin peygamberi veya peygamberleri hiç taninma mislardir. Veda dini, en büyük Hint dinidir.

Buda ise bu dinin reformcusudur ve Buda dini azinliktir. Süphesiz Veda dininde ve Upanisadlar’da öyle damarlar var ki bunlar sahte bir zihnin eseri olamazlar. Hatta bir filozof, hekim veya sair böyle seyler söyleyemez. Insan âdeta baska yerlerden oldugunu hissediyor. Ben simdi Incil, Tevrat ve Upanisadlari tarafsiz olarak -inançla rimizin esaslarina göre degil-okudugum zaman, hangisinin Tevrat, hangisinin Incil, hangisinin Musa’dan hangisinin Isa’dan, hangisinin Mehavira’dan ve Upanisadlar’in meçhul ya zarlarindan oldugunu tanimasam, Upanisadlar’in bu diger iki tanesinden daha fazla vahiy ve hakikate yakin olduguna inani yorum. Burada, zaman zaman büyük bir söze variyorum öyle ki orasi yüce düsüncelerle doludur.

Ama Zerdüst'le ilgili sözüm sudur; ne yüzde yüz peygam ber olduguna inaniyorum ne de yalanci olduguna. Kur'ân'in bahsettigi peygamberin -ki Iran'da da gelmis olmasi gerekir-ne yüzde yüz Zerdüst olduguna inaniyorum ne de o degildir diyo rum. Bunlarin hiçbirine cevap vermiyorum. Sunun için; verdi gim cevabin aklî, mantikî, naklî veya nassa dayanan bir temelin üzerinde olmasi gerektigi konusunda taassubum var. Gerçi halk, meselenin çabuk halledilmesini, bir sonucu ulasmasini se ver. Ekseriya diyorlar ki; "Sen hiçbir netice almadin, meseleyi muallakta biraktin!"

Biz Öyle bir aliskanlik edindik ki bir meseleyi, bir konusma da, bir derste veya bir kitapta hallederek elimize bir netice ver mesini, istiyoruz. Nereye vardigimiz ve faydasinin ne oldugunu bilelim istiyoruz. (Bu adet ve isteklerimizi) yok etmemiz gerekir ki arastirma dosyasini açik birakalim,

… ("Evet Böyleyde Ey Birader" de) Ben tarih arastirmacisi degilim, kelâmci degilim, filozof degilim, sosyolog degilim, hiç birsey degilim, ben köleyim. Benim artik sununla isim yok; eger insan, Gatlar'i incelerse bazi yerlerde eski filozofiye rastlar ve bununla da orada tevhidin oldugunu görür. Ancak Vendidad, Visperd ve Vistler'e bakarsa… Beyefendi; kölenin Visperd'le bir isi yoktur. Bütün tarih boyunca kurtulusuma yardim etmis ol dugunu gördügüm sey benim için hak'tir. Bana yardim etmedi gini ve beni hatirlamadigini gördügüm seyle -hak olsun bâtil ol sun-asla bir isim yoktur! Bu yüzden o kuyunun kenarina zaval lica oturan ben, köle unvaniyla konustum -arastirmaci, tefsirci, kelâmci, filozof ve ve tarihçi olarak degil-. Köleyim. Sadece ken di kurtulusumu ve ailemi düsünüyorum ve bütün tarih boyun ca sinifimi görüyorum. Orada, kendi derdim olaraktan dem vuruyorum, bir Müslüman gibi degil. Eger bir Müslüman gibi konusursam hangi isi yapmam gerekir? Orada Musa, Isa ve Hz. Peygamber'i alip hepsini birbirinin safina koymam gerekir! Yok sa böyle degil midir?

Ben öyle karar vermiyorum; burada bir köle oldugumu gö rüyorum; besbin yillik tarih boyunca, Hz. Isa gelmis, hem de Al lah tarafindan gönderilmis (bazen kendisi tanri oluyor -tanri ya—

piliyor-bundan daha öte bir sey yok!), ama diyor ki; “baris ya pin, birbirinizin yüzünü öpün, salavat getirin!” Efendi! Hangi salavati getireyim? Köle, Filistinli ve bu irktan olan benim, bü tün bu besbin yillik tarih boyunca kanimi emmisler; simdi, geç miste ve gelecekte kanimi emen kimseye nasil salavat getireyim, birbirimizi nasil sevebiliriz?

Allah tarafindan gelmis olsa da benim isime ve derdime ya ramiyor! Ben köleyim, kurtulmak istiyorum. Bu Spartaküs ki, köledir; sadece Allah tarafindan gönderilmemis olmakla kalmi yor, belki okuma yazmasi bile yoktur, ondan söz ediyorum; li der olarak tarihte onu kabulleniyorum. Ama Israilogulllari’nin “yetmisbin peygamberi’i bizimle ilgili degiller; onlar baska bir ekolün mali. Bu ise bir baska “küçük cep defteri”nin malidir. Bu nun tasdikinin dogru olup olmadigi bizi ilgilendirmez! Orada Ali’yi de nasil takdim etmis oldugumu görüyorsunuz: Tarihte daima yenilmis oldugumuzu görüyoruz! Bir defa Allah yolunda savasman gerekir demisler, bir defa Fir’avun’un yolunda… Ben onlari artik anlamiyorum. Herkesin gelip sürekli yeni bir hare keti isbasina getirdigini görüyoruz, bizi uyutmuslar! Sadece efendiler degismis. Zindana saldiranlar beni kurtarmaya gelmiyorlardi. Zindanciyi kovup, onun yerine geçmek için geliyorlar di. O gelenin, iyi veya kötü olmasiyla benim ne isim var! Bu yüzden Ali konusunda eger söyle diyorsam: “Kardes, besbin yil dan sonra gelmisim ve “Ali’nin Siasi” olmusum. Tekrar köle ola rak Ali’nin Siasi olmusum; Ali, bu Ali de olsa ve hak vasi de ol sa. Ama tanidigim Mesih gibi, birbirinizin yüzünüzü öpünüz, salavat getiriniz de dese, ben yine köleyim. Gerçek hakiki Me sih’in kim oldugunu, ben biliyorum. Ben arastirmaci degilim ki! Ben iki bin yildir dünyada olmus (ve olan) Mesih’i taniyorum. Ben Mesih’i ilmî arastimalardaki simasindan tanimiyorum, ke sislerin yüzünde taniyorum. Bu kesislerin bizi daima soymus ol duklarini görüyorum. Tipki Romalilar gibi bu beyefendi önce Sezar’di; bizi kamçilamis, vurmus ve öldürmüstü. Asker edip savasa göndermisti. Bu beyefendi bugün papa olmus, Sezar’in senatörleriyse kardinal olmus. Güzel! Benim için ne farketti? O altin ayakkabilar giymisti, simdiyse balikçi ayakkabilari giyiyor. Çiplak ayakli olan ben için ne degisti?

Ben, Ali’nin o irfani makamlarini, manevî makamlarini ve azametlerini anlamiyorum. Görüyorum ki, O benden önce gelip, bu sapmaya kurban edilen bir adamdi. Sonra, kiliç adami oldu gunu görüyorum. Kan, toprak ve kudretlerin hizmetinde olan kahramanlar gibi degildir. Söz adamidir (hatiptir), ama Demos-tenes gibi kendi hakkinin gerçeklesmesi için çalisan, Bousoui gi bi Lui’ye karsi hatiplik yapan biri degildi. Soylulugun ve sosyal haysiyetin adamidir, ama bir amele gibidir, benim gibi is yapi yor. Hanimi tarihin ve kendi kavminin en büyük sahsiyetinin kizidir. Ama senin köle kizkardesin, benim köle kizkardesim gi bi is yapiyor. Açliga katlaniyor, dert ve izdirap çekiyor, mah rumdur, yoksuldur. Bu yüzden kölesiyim diyorum. Bu, çesitli dinlerde ve milletlerde çesitli arastirmalar yapip, sonra Sia’nin daha iyi oldugunu gördüm demek degildir. Ben onlari anlami yorum; çünkü ben köleyim,66

Eger ben burada felsefî, kelâmi ve dinî tartismalar yapsay dim, bu konulari anlatsaydim, köle olmayan benim çenemle kö le olan kardesimle konussaydim, bu onun isine yaramazdi; bir kölenin lisaniyla konusmam gerekir.

Orada enbiya ve evliyanin yolundan Ali’ye gelmedim. Zehire bulanmis tarihi almyazimin yolundan, besbin yil boyunca birinin evine geldim. Digerlerinin bir dinin yolundan ona ulas tiklarini görüyorum. Benimle kilavuzum arastirmalarim, kitap larim, mantikî istidlalim olmamistir ki Ali’yi göstersin.

“Kardese mektup”ta demistim ki, “Kardes; bu besbin yilda sen yoksun…” Zira peygamberler, hekimler, filozoflar… hep bes bin yil Önce ölen kardesimden sonra geldiler; onun bundan ha beri yoktur. Bütün bunlar iki-üçbin yil önce gelmistir. O bunla rin hepsinden önce ölmüstü. Bunun için ben simdi ona rapor ve-

66-Muhammed Ali Afganinin “Ahu Hanimin Kocasi” kitabini gördünüz mü, görmediniz mi? Çok degerli bir kitaptir Son yillarda gerçekten ilk defa böyle bir roman sahip oluyoruz.

-Nowel vardi.. Ama birinci derecedeki roman bu “Ahu Hanim’in Koca.si’dir. Orada meselâ görüyoruz “Recep Ali”den bahsettigi zaman, özel bir tip oldugu bellidir, nasil konusmasi gerektigi bellidir Sonra T>e ye fendin in agzindan” Sokrat. Eflatun .- Heidegger’in sözlerini isitiyoruz. Felsefî tartismalar yapiyor. Bu yanlisti; simin edebiyat, tarih veya digerlerinde gösterdigimiz tipleriyle, bu 1 Vfendinin” suratina çarpmasi gerekir.

riyorum. Rapordaki haberlerden biri su: “Kardes ben bir yerde sallanip titredim. Dediler ki; Azerbaycan’da bir peygamber çik mis, nűr ve karanliktan bahsediyor; nűr ve karanliktan, kötülük ve iyiligin savasindan, ser ve hayrin savasindan gündüz ve ge cenin savasindan. Aydinlik yanimiza gelmis dedim. Isiktan, kut sal Ahurai Azer’den bahsediyor. Dedim ki, besbin yillik bu ka ranlik gecemizde ayaklarimizin önünde temiz sule parlamis, Ahura’nin bir sulesi. Halbuki hayatimizdaki bütün suleler kiza- rip parliyordu. Nemrudi bir suleydi. Izimizden gelip haberimizi sormasini bekliyordum. Baktim ki Azerbaycan’dan Belh’e (hare ket edip) Vistaseb Sah’in yaninda yola düsmüs. Bir kizini Camâseb Han’a verdi. Camâseb Han’in kizini da kendi aldi! Sa dece ve sadece iki tarafin faydasina!

Simdi siz diyorsunuz ki: “Sen, bu peygamber muvahhidmis -Gatlar’da-diyorsun…” Hakla beraber oldugu, sonrakilerin bir hokkabazlik yaptiklari belli oluyor. Düzenbazlik yapip, esrafligi getirdiler ve bu Mezdisna’yla karistirdilar…” Ben onlari nerden bilirim? Arastirmaci degilim ki! Ben ne bileyim ki; o baslangiçta iyiymis, sonra bozulmus Onun hayatimi etkilemedigini gör düm. Kölelikte, Mesih benim isime yaramamistir, dedigin za man -O ki artik hüviyeti bellidir!- siz kalkmis Zerdüst’ten bekli yorsunuz?

Soru: Hz. Ibrahim’in mücadele ettigi sirk, hem sinifsal ihti lafi dogurmaktaydi ve hem de mevcut ihtilafi açiklamaktaydi. Biz Müslümanlar’in bu mücadele hakkinda bildigimiz sey, o malum putlarla olan mücadelesidir. Hepsini kirdi ve gürzü bü yük putun eline verdi. Biz bundan baska birsey bilmiyoruz, eger bundan ayriysa, nereden bilelim?

Cevap: Adamin biri, bir grup ve sinif hakkinda; “Bunlarin tümü kötü, mezhepsiz, dinsiz, suursuzdurlar!… diye küfrediyor du. Arkadasi söyle dedi: “Hepsini bir kenara attigini bu adamla rin arasinda, menfaatçiler da var, Iyi adam da var.” Öteki: “Birini söyle” dedi. “Hiç tanimadiklarimiz olamaz mi? Senin tanimadik larin, benim söyleyemediklerim çok mudur sence?! Böylece mutlaka aralarinda bulunabilecek iyi adamlarin da olduklari belli oldu. Böyle olmasaydi sen ve ben mutlaka bilirdik! Eger

bizler kimlerin, neyin ve hangi etkenlerin fikren yikilmamiza se bep olduklarini ögrenebilsek,67 bu etkenlerin girislerini tarih ve cografyadan anlayabilsek; toplumsal veya din açisindan esekles-tirmenin etkenlerini bulur ve böylece sirkle mücadele kendili ginden belli bir düzeye ulasmis olurduk. Iste suurlanma budur. Ibrahim ve sirk meselesini, açikladigimiz gibi sadece putlar ve kirma olayi olusturmamaktadir. Kendimden birkaç örnek vermek mecburiyetindeyim: Birincisi, dinlerdeki putlarin ve tanrilarin okunup arastirilmasidir. Orada sirk sosyolojisi hak kinda bir seyin yazilmamis oldugunu yeni anlamis bulunuyo rum. Örnegin bugünkü ve diger konusmalarda da söyledigim gibi; bütün tarih boyunca sirk dinindeki tanrilar, putlar ve ortak kosmalar, sosyal ve tarihî bir fonksiyon tasimislardir. Bu sekil deki bir anlayisla incelerseniz tanrilar veya çesitli tanrilara tap manin sosyal siniflar, sosyal sapma ve insanî - sosyal çeliski açi sindan hangi fonksiyona sahip olduklarini inceleyebilirsiniz. Bunu tanidigimiz ve sirkin fonksiyonunu toplumda tek tek bul dugumuz zaman, inaniyorum ki bu esasa göre gerçek tevhidi bize ögretebilecek en büyük faktör sirktir.08

Hz. Ibrahim’in, sirkin tecelli kaynaklarini reddetmek ve ez mek suretiyle yaptigi isin degeri sadece felsefî, metafizik bir ko nu degildir. Belki insanlik toplumda yayilmis bir hareket olarak tarihin tarihi degisme sürecinde, sinifsal düzenlerin esasina göre sömürü, istibdat ve toplumsal sirkin tam olarak müsahhas ol masini saglayarak O’nun isinin ne kadar “pratik”, “aleni” ve canli oldugunu gösteriyor. Tarih ve geçmisle ilgili bir hatira degil.

Isaret ettigim gibi, bu konu hakkinda Tahran Edebiyat ve Beserî Ilimler Fakültesi’nde “Sirk Sosyolojisi” isimli bir konusma yaptim. Elbette bÎr müddet için o konusma degerlendirilebilir. Ama bütün içerigi bu degildir. Aslinda konu söyle Özetlenebilir:

67-Diyorlar ki: “Simdiye kadar hep konusuyoruz. Sen hep dertlerden söz edi yorsun. Derman olacak hiçbir sey söylemiyorsun” Hayir! Asla! Biz simdiye ka dar dertten bahsetmiyorduk. Belki dertten inleyip sizliyorduk. Dertten inltyip, sizlamak “dertten bahsetmek’ten ayri bir seydir.

68-Eger sirki anlamazsak, tevhidi anlamamiz mümkün degildir. Meger bu tek rarladigimiz “Allah birdir, birden fazla degildir” dememiz de “bir sinifta iki ög retmen olamaz”a bir dayanak olusu gibidir. Güzel, eger öyle kalsaydi tevhidi miz de ortadan kalkardi.

Sirk sosyoljisi ve karsiti tevhid sosyolojsi ayni konudan bahset mektedir. Ikincisi “Adem’in Varisi Hüseyin” isimli bir yazim var. Bazilarinin onu okumus olmalari, orada ne söyledigimi an lamis olmalari mümkündür. Biri de bu Irsad kurumunda verdi gim “ibrahim ile Randevu” isimli dört konferanstir. Orada, iki konusmaya sadece, sosyoloji, tarih felsefesi bakimindan Ibra him’in isine, onun beseri sosyal düzen üzerindeki etkisine ve isi nin pratik olduguna ayirdim. Birisi de Ibrahimî dinlerde tarih felsefesidir. Bu konuyu da yine burada konferans olarak verdim.

Soru: Kur’ân söyle buyuruyor: “Iyi bilin ki Allah’in dostlari na korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir” (Yunus/62). Defalarca ilim ehlinden isittim; efendimiz Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan çok korkardi, digerlerini de Allah’tan korkmaya tesvik ederdi. Acaba velayet istidlali üzerine bu âyetten istifade edile bilir mi? Edilemez mi?

Cevap: Kur’ân’da, Allah’in evliyasina, Allah tarafindan korkma, ürkme verilmedigi belirtilmistir. Allah’in veli kullarina ne bir korku, ne de gam vardir. Halbuki Hz. Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan herkesten daha çok korkuyordu. Süp hesiz bu; su iki anlami ve kavrami ortaya koymaktadir: Insan, üst asamaya ulastigi zaman, artik onun için Allah’tan bir korku ve gam yoktur. Digeri de aksine insan Allah’i tanima ve bilmede üst düzeye çiktigi ölçüde Allah’a yaklasmak yönünden ruhsal gelisme kazaniyor, korkusu daha fazlalasiyor. Bu nedenle de sa dece bilginler Allah’dan korkuyorlar.

Farsça’da bu iki korku arasindaki fark için, maalesef bir ke lime yok: Biri, “Hasyef’dir. Ruhsal tekâmülü artanin, Allah’a da ha çok yaklasanin, Allah’a karsi duydugu korku da artiyor. Di geri de”havf”dir. Küfür, sapiklik, pislik, günah ve cinayetten el çekip bu yola ve dine inanan kimse için artik bir korku ve ürk me yoktur. Bu iki kelime, iki ayri kavramdir. Farsça’da her ikisi ne “ters” korku diyoruz. Tipki Farsça’da takvaya da Allah’tan korkmak dedigimiz gibi… “Ittekullah” “Allah’tan korkunuz” de digimiz gibi, “Hasyetullah’a da Allah’tan korkma diyoruz. “Sonra kalpleriniz yine katilasti, tas gibi; hatta daha da kati oldu. Ni-512

tekim taslar arasinda kendisinden irmaklar fiskiranlari vardir, yarilip su çikani vardir; Allah korkusundan yuvarlananlar vardir. Allah yap tiklarinizi bilmez degildir.” (Bakara/74) Havf, ayni zamanda kor ku anlamindadir! Halbuki havf ve gam, sapma kaygisindan in sanin sarsilmasidir. Bu yüzden deniyor ki, yola geldin mi, artik korku ve havf yoktur. Kur’ân, bu korkunun ve gamin olmayisini sadece evliya için demiyor. Belki Ehl-i Kitap’tan (Yahudiler, Hi ristiyanlar, Sabiiler) ve Müslümanlardan iyi is yapip, Allah’a ve kiyamete inanip yola gelenlere su âyeti söylüyor: “Süphesiz, ina nanlar, Yahudi olanlar, Hiristiyanlar ve Sabiilerden Allah’a ve Ahiret gününe inanip yararli is yapanlarin ecirleri Rableri’nin katindadir. Onlar için artik korku yoktur. Onlar artik üzülmeyeceklerdir de.” (Bakara/62). Allah’tan korkmak, O’nun azameti karsisinda ken dimizi hakir görmemiz anlamindadir. Kendine özgü bir insanî duygudur bu. Mutlak yücelik ve azamet karsisinda ebediyeti hissettigi, kendini korku halinde gördügü bir durumdur. Bu sa pitmaktan korkmak degildir, belki heyecan, hayret, saskinlik ve bir acizin mutlak bir azamete ve güzellige karsi titremesidir.

Kuskusuz insanin idrâk ve ihsasi ne kadar gelismis olursa, mutlak ebediyet ve azameti daha çok taniyor, anliyor, hissedi yor. Onun karsisinda daha fazla titriyor; idrâk ve ihsas kü çüldükçe, köreldikçe gönlü daha bir genis ve daha rahattir. Ben falanca isi yaptim, artik rahat ve temizim diyen adam, iste öyle sine rahattir. Aslinda hiç de rahat degil! Tipki ilim konusunda görüldügü gibi; ilim cahilligi, bilmeme cahilliginden farklidir. Tahsili ve bilgin adamin ilmi gelistikçe “bilmiyorum’lari daha çok artar.öy

Islâm’da takva, daha önceleri zihnimizde varolan anlamiyla karismistir. Bu nereden bellidir? Tercümesinden… Takvanin geT—

69-Bir Ögrenci vardi. Fizigi yirmi idi. Ögretmenin ise fizigi sifir idi. Dünyaya baktigi zaman, artik baska problemi kalmiyordu. (Yeni fizik, dünyanin bütün isaretlerini halletmisti.) Gökyüzüne baktigi zaman, hem bulutu taniyor, hem yil dizlari, hem de uzayi biliyordu. Niçin mavi oldugunu biliyor, bunlardan baska da bir problem olamazdi. Ama Mav Plank veya Einstein gibi bir adam gökyüzü ne baktigi zaman meçhulden bosanan bir soru yagmuru görüyor. Gökyüzünden yagan soru yagmurlari… “Adam‘1 öyle diyordu: “Ben dört temel unsur biliyo rum. Digor teferruta ait seyler iin var; bunlarin disinda birseyin olmasi da müm kün degildir.”

çek anlaminin tam aksi olarak tercüme ediliyor: Takvaya, “perhizkâri” veya “perhizgâri” (kötülüklerden kaçinma, sakin ma) diyoruz. “Perhizi artik çok tatli! Beyefendi! Isiniz gücünüz ne? Sakiniyoruz, kötülüklerden kaçiniyoruz. (Çünkü “kâr” ve “gâr” ekleri, benzer sifatlari olustururlar. Yani aslinda meslek sa hibi olan kimse). Isim sadece bu, korunma ve sakinmadir! Bu, artik tuhaf birseydir.70 Gerçekte sakinma ve korunma diye bir is olmayinca, artik hiçbir zaman bir is yapmayan kimse… Böyle ol masina ragmen hangi kötü isi yapmistir? Sorumluluk tasiyan in san, hayatin kargasasi ve mücadelenin ortasinda olan kimse, ama sürçmüyor, kendini satmiyor, leke kabul etmiyor, temiz ve soylu kaliyorsa bu adam, deger sahibidir elbette. Onun bu isi, korunma, sakinma degil midir?

Sakinma isi, Meshed’deki Rebi’ Efendi’nin isidir. Hazreti Ali, onu Kazvin’e bir isyani yatistirmaya gönderdi. Hirsizlar Huzistan’a geldiler, kendisini de soydular. Bu olay üzerine “bu isyani yatistirmak da ne istir?” dedi. “Zahmet sebepleri üzerinde hüccetin tamamlanmadigi, cahilce ve suursuzca isyan etmis bir adamin, günaha tutkunlugu ve onu islah etmemiz de nasil bir istir?” Albert CamuS’un deyimiyle; “eger is yaparsak cellat olu yoruz, eger is yapmazsak çürüyoruz; o halde ne yapalim? Sonra Hz. Ali’nin emrini yerine getirip cihad edecegine, Kazvin yerine, Meshed yakinlarina geldi. O zamanlar, henüz Imam Riza yoktu. Meshed’de Hakani kavun -bir cins kavun-vardi! Orada bir kabir hazirladi “Re’petition” programina, ölümden sonra Münker ve Nekir’in soracagi sorulara ve verecegi cevaplara hazirlandi! Ora ya gittiklerinde alistirma yapmis olarak hazir olsunlar, el ve ayaklari birbirine dolanmasin, dilleri kekemelik yapmasin ve ne söylediklerini anlasinlar diye. Onun isi buydu. Sonra sekizli za-hidlerin (Zahhadü’s-Semaniye) bir parçasi oldu. Sakindi, korun du, baska hiçbir is yapmadi. Gerçekten de temiz kaldi; ama te miz olmasinin ne degeri var? Bu perhizkârdir (sakinandir, kötü lüklerden korunandir.) Fakat muttaki degildir. Takva “vikaye” kelimesinden gelmektedir; saklamak, tutmak, alikoymak anla mina gelir. Korunmak, sakinmak anlaminda degil. Takva,

70-Birinden sordular: Ne is yapiyor, nerede çalisiyorsun? Dedi ki: Iyiliksever biriyleyim. Peki, o iyiliksever ne is yapar? Dedi ki hiçbir is!…

Mâlik, Ester’in yaptigi seydir: Hz. Ali ile Muâviye’nin mücadele sinin zirvesinde, paralarin reddedildigi veya bedel oldugu bir durumun zirvesinde. Beni Ümeyye casus tezgâhlarini, Hz. Ali’nin en iyi subaylarini vesveseye düsürmeye çalistiklari, bu tür ifsada giristikleri bir dönemde saf akilsizlari sununla aldati yorlar: “Ali, ihtilafa sebep olmustur.” Kurnazlari ise parayla al datiyorlardi; Hz. Ali’nin etrafini bosaltmalarini istiyorlardi. Böyle bir ortamda; herkesi aldattiklari, komplolarin zirvesinde, Hz. Alî’ye karsi zihinleri karistirdiklari, bir kargasa ortaminda, sade ve cahil halkin imanini sarstiklari, halkin kesin kararini bozduk lari, sonra Hz. Ali’yi yalniz biraktiklari yetmiyormus gibi, halkin nazarinda süpheli ve teshis edilmesi mümkün olmayan bir sima olarak gösterdiler, ona binlerce ithamda bulundular. Hatta “din sizlik” ithaminda bile bulunduklari, sonra da içten her taraftan Talha, Zübeyr ve Haricilerin, darbelerini düzenledikleri, disari dan ard arda Beni Ümeyyeyi baslarina göndererek Medine top raklarina geldiler. Hz. Ali hükümetinin namusunu talan ettiler, sattilar. Böylece tam manâsiyla bir kargasa içindeyken, Mâlik, bir subay olarak kaliyor; komutanligi kabul ediyor, olaylarin tam ortasina, fikirlerin karistirildigi, tutkularin daimî olmadigi, karanlik bir gelecegin oldugu, Hz. Ali’nin basari ve galibiyet sansinin olmadigi bir durumda, Mâlik, Ester, duruyor; sava siyor, kendini satmiyor, aldanmiyor, vefadkar kaliyor. Vikaye (takva) budur, kendi insanligini korumustur. Bu, deger sahibi dir ve muttakidir. Eger biri rüzgâr, hava, toz, toprak yemesin di ye etrafini camla kaplarsa, öyle temiz kalir! En iyi korunmus olanlar ve sakinanlar, ceninden noksan olarak gelen ölü çocuk lardir. Onlari alkolün içinde koruyorlar!

Insanin düsünce ve yasayisini, tarihi Karl Marx, iktisadî et kene veya toplumsal etkenlere indiriyor: “Ben sonucum, ekono mik ve toplumsal sartlar beni yapiyor, benim onda bIr etkim yok,” diyor.71

71-Kari Marx, zihnin -veya ide’nin-ve insanin, iradeyle, fikirle ve duygularla ayni anlama geldigine inanir.

Max Weber bunun aksine, düsünce, düsünce tarzi ve "ben"in iradesinin toplumu yaptigina, sosyal ve iktisadî düzeni degistirdigine inaniyor. Ben ne Marx'in söyledigine inaniyorum, ne de Max Weber'e inaniyorum. Fakat ikisinin de katildigim yönleri var. Max VVeber'e inaniyorum, yani gerçeklik ve zihniyet arasinda72 fert ile toplum arasinda, çevre ile insan arasinda, de vamli ve karsilikli bir sebep ve sonuç iliskisi ve etkilesim mev cuttur.

Toplum ve sosyal çevre dis sebeptir, "ben"i yapiyor ve de gistiriyor. "Ben"in degismesi de bir sebep oluyor ve sosyal çev reyi degistiriyor. Sosyal çevre tekrar ikinci defa benim üzerimde etki birakiyor, sonra yine benlik, sosyal çevre üzerinde etkide bulunuyor. Tipki birbirlerine karsi duran karsilikli aynalar gibi. Toplumla benim aramda daima karsilikli sebep, sonuç, illiyet iliskisi vardir. Devamli bir gel-git halindedir. Bu bir çesit "causa-lite"dir; bir çesit daimî sebep ve sonuç olmadir. Yani benligim çevrenin sonucu oldugu durumda, ayni zamanda çevrenin sebe bi de oluyor. Çevre de benim sebebim oldugu gibi, ayni zaman da sonucum olmaktadir. Karsilikli illet ve malullük etkisi.

Tipki bir sairin toplumla iliskisi gibidir. Toplum-sinif, top-lum-aksam-siir). Bu toplum, sairlerin toplamindan teskil olmus tur. Ben bir sair unvaniyla orada durmusum, aramizda bir iliski yoktur; sebep ve sonuç iliskisi yoktur. Ben bir siir okuyorum; toplulukta heyecan olusuyor. Toplulugun heyecana gelmesi, ferd olan "ben"in etkisidir. Sonra benim yaptigim çevrede, heye can olustu, bu benim için etki sebebi oluyor, üzerimde etki birakiyor. Siir okumanin üzerinde ses tonu, seçtigim siirler, söyledi gim sözler, düsünce tarzim, ruhumda ve duygumda etki biraki yor. Bende meydana gelen degismeler, tekrar çevre üzerinde karsilikli etkiye sahiptir. Ben, sair olarak orada siir okudugum, siz de dinleyici olarak dinlediginiz sürece, çevremi olusturuyor sunuz. Benimle sizin aramizda daimî bir sebep ve sonuç etkisi vardir. Ben, çevre için sebebim, çevre de benim için bir sebeptir.

72- "Objektive", yani toplum, disari, çevre ve tabiat; "Subjektive", yani ben, be nim için, benim düsünce tarzim.

DINLER TARIH I

Ben çevrenin sonucuyum. Çevre de benim sonucumdur. Böyle bir iliskiye inaniyorum. Böyle bir iliskide, gerçi çevre beni olus turuyor, ancak ben çevrenin sebebi de olabiliyorum. -Bu konu daki VVeber'in söylediklerini yarisiyla-beni çevre üzerinde olumlu bir sebep olmaktan saptirmak ve çevre üzerinde olum suz bir sebep seklinde ortaya çikarmak isteyen seye karsi, kendi mi korumakla sorumluyum. Burada seçmekle sorumlu oldu gumdan sosyal fonksiyonumun sorumlusuyum. Sebep adiyla toplumda rol ifa ediyorum, sebep oldugum o yariyla sorumlu yum. Toplumun sonucu olan o yanda, etkileyici olmadigim için, öyleyse soriunlu da degilim. Toplumda sebep fonksiyonu ifâ et tigim sürece, takva da fonksiyon sahibidir. Ama sakinma ve ko runmanin asla hiçbir fonksiyonu yoktur.

EKLER

Asagidaki konu -Muhtemelen bir soruya cevap olarak bir açikla madir. Onikinci dersin verilmesinden sonra Sehid ögretmen Dr. Ali Seriati tarafindan yapilmis bir konusmadir. Dersin metniyle dogru dan bir iliskisinin olmamasina ragmen önemine binam burada veri yoruz:

… Hüseyniye-i Irsad'daki konusmalarda, teksirlerde, kitap larda, notlarda ortaya konmus ve yayinlanmis olan sey iyi veya kötü, dogru veya yanlis tartisma ve tenkidi tahrik eden bir fak tör olmustur. Bu yüzden isimizin hiçbir faydasi olmamissa bile, bu geleneksel mirasçi, monoton toplumda, bu fikrî hareketlilik hakikatin anlasilmasi için düsüncelerin çarpismasini saglamissa, büyük ve degerli bir islevi yerine getirmistir.

Yeni bir hareket veya meseleler sergilemis olan bu sorular, kendiliginden toplumda siddetli veya güzel tenkitler meydana getirmistir. Hatta bazen, tenkitlerden bile daha siddetli kinama lar ortaya çikmistir. Elbette bu tenkidler, gruplandirilabilir.

Elestirilerden bazilari dogaldir; herkes yeni bir söz isitir. Bu yeni söz, bir bilinmeyeni hallederken, okuyucunun zihninde var olan baskaca yüz meseleyle karsilasiyor; haliyle bunlarin halle dilmesi gerekIr. Eger bu sorular, tabii ve ilmî olarak ortaya ko—

milmazsa, ilmiligin henüz sekillenmedigini gösterir. O zaman belki sadece tekrar edilen ve sevabinin Ahiret'te bizlere nasip ol masi gereken bir merasim yerine getirilmis olur! Halbuki dinî merasimin bu dünyada bir deger ve etki tasimasi gerekir. Âhirette de etki ve sevap tasiyabilmesi için bu sarttir, Burada ise yaramayan birsey, orada da bir ise yaramayacaktir! Burada kör olan kimse, orada da kör olarak ayaga kalkar. (Kör, kendini bil meyen, suursuz anlaminda). Yaptigimiz her iste, suurlu olma miz gerekir. Her halükârda ekserisi hakikata karsi garazsiz, dost, mütecanis ve toplumumuzun en iyi ve degerli düsünürleri olan fikirdas ve aydinlarimizin zihninde bu elestiriler ve müp-hemlikler vardir. Tenkitlerin birisi, bu çesittendir.

ikinci grup, temalari olmadigi için, havadan hüküm veren gruptur. Tipki Tahran caddelerinde yol yürüdügümüz zaman bir kusurumuz olmadigi ve bu gazlarin nerede üretildigini bil medigimiz halde havadaki gazlari, kirli havayi teneffüs etme miz gibi. Bazilari da havadan hüküm veriyorlar, görüs ve inanç ediniyorlar! Bu onlarin akidesinin bir parçasi oluyor, sonra evde naklediyorlar; bunlar hüküm vermeyi havadan alan tiplerdir. Çünkü arastirma ile temas âdetleri azdir. Biz hemen baslangiçta dikte ile büyümüsüz. (Bilmem Saidî beyin "Dikte ve Zaviye" isimli piyesini okudunuz mu?) Bu dikte, çocukluktan beri be yinlerimizi özürlü kilmis: Ögretmen dikte etmis, düzen, müdür, anne, baba, Allah, havuz suyu… Hepsi ve hepsini dikte etmisler dir, nasihat etmislerdir. Herkes birinin yakasindan tutup nasihat ediyor. Nasihati, hatta hüküm vermeyi bile daima baskalarin dan almak bizim âdetimiz olmus, kendimiz arastirma, dikkat, mütalaa ve hüküm vermekten kaçiyoruz. Açikçasi küçüklükten itibaren dikte altindayiz. "Diktatörlük" de bu dikteden geliyor: Köklü lügat bakimindan aynidir.

Bu öyle bir tiptir ki, insalah fikrî temaslar, tanismalar, dü süncenin çarpismasi (mücadelesi anlasma) açikliga kavusma da ha çok inceleme ve okumalardan sonra, havadan ve dikteden hüküm verme sayisi azalacaktir. Hüküm vermeyi, okumak, ve incelemekten alan kimselerin sayisi artacaktir. Bir toplum bu yoldan hareket ederek gelisir.

Üçüncü bir grup daha var. Bunlar fikrî atmosferlerinin ve fikrî düzeylerinin sinirli olmasi nedeniyle ithamda bulunmaya mahkűmdurlar. Meselâ, bir adam, bir yerde diyor ki: “Falan ki tabi okumayin, o kitap çok kötü, dine aykiridir!” Çok güzel! Eger bundan sonra dine uygundur deseler de böyle bir adam okumuyor. Zavallinin okuma ve yazmasi yoktur! Ama hükmü su oluyor; falanca yerde bir kitap yayinlanmis isminin ne oldu gunu bilmiyorum, ama dine aykiridir! O, sadece kitabin yazari ni dinsiz bir olarak taniyor ve bu inanci kalbinde sakliyor. Böy lelikle de herhangi bir zamanda “dine hizmet “e kosabilsin. Ona basvuruldugunda, yapacak pek birseyi yoktur ve onu büyüklere göndermek gerekecektir!

Bir de bu havaî hüküm vermeleri, fikrî, ilmî… ve dinî Sayia lari yapan, üreten ve digerlerinin almasi için fezada yayan bir grup var. Onlarla da bîr is yapilamaz. Bir Frenk atasözü söyle diyor: “Uyumus olan kimse uyandirilabilir, ama kendini uykuzede yapan kisi uyandirilamaz.”

Birinci Cildin Eki 1

Besinci Ders:

Sone Acaba Hazreti Peygamber’in (s.a.v) ömrünün en son anlarinda mescidi isaret edip, belli kapilar disinda, bütün kapi lari kapatmalarini istedigi zaman açik kalmasini istedigi kapi Ali’nin kapisi miydi? Yoksa Ebu Bekir’in kapisi miydi?

Cevap: “Islâm Sinasi” kitabinin Meshed baskisi “Peygamber Oluyor” bölümünde su noktaya variliyordu: “Peygamber kendi evinde can verme halindeydi, son sözlerini söylüyordu. Sözle rinden biri suydu: Ebu Bekir’in odasinin -veya evinin-kapisi di sinda mescide açilan bütün kapilari kapatiniz. Bu, “Islâm Sina-si”de yaptigim hatalardan biridir, -sayet bu eserimin bir degeri varsa, bu hata onun degerini rüzgâra savurmustur. Yani gerisini anlamsiz ve okunmaz, yapmistir! Elbette bu yapilmasi gereken bir tenkittir, içimden bir yerde cevap vermek geçiyordu. Elbette, kendi sahsima yapilan tenkitleri sevmem, ama tabii ki cevap ve reyim ki, yavas yavas, hersey açikliga kavussun. Eger ben bir

hata yapmis olsam bile -ki yapmam imkân ve ihtimali fazladir-eserde bu tenkitleri tashih ediyorum. Eger toplum kötü anlamis-sa bile, bilâhare, güzel anlayacaktir. Simdilik problem sudur, ek seriya beni tenkit ediyorlar. “O kitapta yazdigim nedir? Nere de?” diye soruyorum. Sonun da okumadigini görüyorum.

Bu mesele, aslinda gereksiz olarak ortaya atilmistir. Sebebi de su; Peygamber’in ölüm durumu, çevre durumlar, vaziyetler, Ali’nin evinde, Ebu BekIr’in evinde ve bu sözlerin anlami…

“Devrilmis ve çarpik” olarak anlasilmistir. Bunlar su fikirde dirler: “Ali’ye karsi bu kadar bagliligi olan Peygamber, nasil Öl mek istiyor? Ebu Bekir’in evinin açik kalmasini istiyor. Ama Ali’nin evinin kapisini söylemiyor? O halde bu söz yanlistir! Ne olmasi gerekirdi? Ali’nin kapisinin açik kalmasi gerekirdi.”

Hayir beyefendi! Usul olarak isin içinde Ali ve Ebu Bekir ile ilgili bir konusma yoktur. Bunun fazileti, onun fazileti sözkonusu degildir. Birkaç sayfa önce Ali’nin faziletinden ve Ebu Bekir ve Ömer ile ilgisinden bahsetmistim. Artik burada da bahset mem gerekmez. Burada olay tarihidir. Su anlamda; usul olarak bir evi gözÖnüne aliniz. Peygamber’in evi, mescide varan birkaç odadan ibaret idi. Yani avlusunun sahasi, mescid olan bir ev. Bu Peygamber’in evidir. Yani Peygamber’in kadinlarinin evidir. Kendisinin sahsî evi yoktu, bu, kadinlarindan birinin evi idi. Bu sekilde, mescidin kiblesinde, mescidin batisinda, Ayse, Hafsa ve Ümmü’l-Mü’min’in evleri vardi ki, bunlar Peygamber’in hanim lari idi. Ayse’nin bir odasi vardi, Peygamber orada ölüm halin deydi, can veriyordu. Bu sözü de orada söylemisti ve simdi ora da medfundur. Yani o deriden yapilmis sediri kaldirip, Peygamber’i oraya gömdüler.

Halk, Peygamber’in kabrini ziyarete çok geliyordu ve Ay se’yi rahatsiz ediyorlardi. Çünkü o, orada yasayan bir kadindi. Odasinin ortasina duvar çekti. Yani onu böldü; yarisi Peygamber’in kabrine diger yarisi ise kendisine kaldi. Ölünceye kadar orada oturdu. Ama bu konusmanin oldugu zaman o duvar mevcut degildi, Peygamber’in ölümünden öncedir. Bu odada Peygamber, ölüm dösegine düsmüstü ve can verme halinde ko nusuyordu. Bu odanin bitisiginde bir duvar ihtilafiyla -su anda

da vardir, giden herkes görmüstür-Ali ve Fatma'nin evi vardi, kapisi mescid tarafmdaydi. (Peygamber'in evi gibi) Içeride Ayse ile Fatma'nin evi -yani Ali'nin evi arasinda bir pencere vardi. Bunlarin avlusunun sahasi da Peygamber'in mescididir. 60'a, 60 zerâ, 100'e 100 zerâ'dir. Mescid'in disinda, evler veya odalar var di. Bunlar Peygamber'in bazi sahabelerine ait îdi. O odalarin, Mescid'in içine açilan yollari vardi. Dogu kisminda Mescid'in di sinda Ebu Bekir'in odasi vardi. Yolu Peygamber'in mescidine açiliyordu.

Peygamber, çesitli sahabelerinin evlerinden Mescid'e açilan bütün kapilari kapatin, sadece Ebu Bekir'in evinin kapisini açik birakin, diye buyurdu. Ali'nin evinin kapisini demiyor. Zira Ali'nin evi bu evin aynisidir, kapisinin kapali veya açik olmasi nin bir anlami yoktur! Eger Ali'nin kapisi kapili olsaydi, oranin kapisi ortadan kalkardi! Nihayet her ikisi bir binada yasiyorlar, diger bir kapisi yoktur ki, hangi kapiyi kapatsinlar?

"Ebu Bekir'in evinin kapisi" dedigi zaman, Ali'nin evinin kapisinin açik veya kapali olmasi asla Sozkormsu degildir, ikinci olarak Ali, Peygamber'in kendi yaninda oturuyordu. Peygam ber'in basi onun dizinin üzerindeydi. Ali'nin evinin kapisini ka-patsalar ne olur, kapatmasalar ne olur?! Aslinda, bunlar sözkonusu mudur? Eger kapatirlarsa bunlar içeri giremezler, eger içe ride olsalar disari çikmazlar, hepsi bir yerdedir. Ama niçin Ebu Bekir'in evinin kapisi açik olsun, diyor? Onu diger ashabtan -Ali'den degil- istisna ediyor? Çünkü Peygamber, simdi Ebu Be kir'in kizinin evinde hastadir ve Ölüm yatagina düsmüstür. Söy le demek istiyor: Eger diger sahabelerin, mescide olan kapilari açik olursa, gelirler, halbuki ben hanimlarimin yanindayim, Ay se'nin odasinda ölmek üzereyim, onlari kabul edebilecek du rumda degilim. Onlar yabancidir, rahatsiz olurlar. Ama Ebu Be kir, benim hanimimin babasidir, -Ali'nin ise evinin giris ve çikisi burdandrr ve burdadir-gelebilir. Böyle degil mi?